

114
1968

ՁԵՆՈՒՄ

114

3

68

1968

გნეოთოპი

სოციალ-დემოკრატიული რევოლუციური-საბჭოთაო და სსრკ-ის კულტურის მინისტრის დასავლეთ-დასავლეთის განყოფილების დასავლეთ-დასავლეთის განყოფილების დასავლეთ-დასავლეთის განყოფილების

წელიწადი 45-ე

№ 3

მარტი, 1968 წ.

საქართველოს საბჭოთა მწერლების კავშირის ორგანო

შინაარსი

10846

საღმრთო განხილვები — ლექსები	3
ალექსანდრე პუშკინი — ჯაბა. მოთხრობა	5
ლალ სულაბერიძე — ლექსები	16
აბაგი ზაქარაიძე — ლექსები	19
ჯამო ჯანელიძე — ლექსები	21
ოზა ორჯონიძე — ლექსები	22
ოთარ ჩხეიძე — ლანდები. რომანი. გაგრძელება	24
აბაგი ზაქარაიძე — საბავშვო ხმათა და ფართა. პოემა	60
ლევან გომთა — მითრიკატი. რომანი. გაგრძელება	69
სიმონ წებავა — ნასაკირალისა და საინფორმაციო გვირაბისა. დოკუმენტური მოთხრობა	101
კონსტანტინე პავსტოვსკი — ოქროს მარტი. თარგმანი გურამ გოგიაშვილისა. გაგრძელება	122

10848

1868 მაქსიმ გორკი 1968

გიორგი ციციშვილი — რევოლუციონარული მართალი კრიტიკა მაქსიმ გორკის შესახებ	132
--	-----

კრიტიკა და ლიტერატურისმცოდნეობა

ზენაიდა შლენტი — გვირგვინი ცნობების იმედა	144
არჩილ ჩხეიძე — ქართული საბჭოთა საბავშვო მწერლობის საკითხები	162
პროკოპი რატიანი — ვეფხისტყაოსნის ავტორის ვინაობისათვის. გაგრძელება	177

წიგნების მიმოხილვა

გიორგი ხუბუაშვილი — სიმონა კეთილ კაცზე	187
ბ. ლომთაძე — კობის საფიქრარი	189
ირსა მგებელიძე — ალ. დუბინინის რეალური წიგნი	191

მთავარი რედაქტორი ელგუჯა მადრაძე.

სარედაქციო კოლეგია:

ირ. აბაშიძე, დ. ბენაშვილი, დ. გამეზარდაშვილი, მ. ლებანიძე, ბ. უდენტო,
ა. სულაკაური, ა. ქუთათელი, ე. ყიფიანი (პ/მგ. მდივანი), ს. შანშიაშვილი, დ. შენ-
გელია, ვ. წულუკიძე, ო. ჭილაძე, რ. ჭაფარიძე, გ. ჭიბლაძე.

ტექნორედაქტორი რ. ჩავეჭავაძე

რედაქციის მისამართი: თბილისი,
რუსთაველის პროსპექტი № 12.

ტელეფონები: რედაქტორის — 93-55-11,

პ/მგ. მდივნის — 93-55-13, განყოფილებების — საქ. კ. ც.ის გამომცემლობის პ/კომპინატო,
ბის — 93-55-15, 93-55-17, 93-55-20. თბილისი, ლენინის ქ. № 14.

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 12/III-68 წ. ქა-
ლაღის ზომა 70×108. ანაწყობის ზომა
7¹/₄×12¹/₂. ფიზიკურ ფორმათა რაოდენობა 12.
პირობით ფორმათა რაოდენობა 16.
უე 01979. ტირაჟი 9.200 შკვ. № 553.

ჩემი სურათის წინაშე

როცა კედელზე ჩემს სურათს ვუცქერ,
ის ილიმება, მე მიპყრობს დარდი;
დახე, რარიგად დაფშოვნილიყარ...
გზნება ჩამქრალა, სიცივე კბარდნის!

ისე გაფრინდა ახალგაზრდობა,
როგორც გაფრინდეს უბიდან მტრედი;
თანატოლებიც აღრე დაგვარგვე
და აღარც ჩანან მოძულე მტრები!

ეს, ნეტა მოხდეს რამ სასწაული,
კიდევ ავანთო კიაკოკონა;
ლურჯას მოვახტე და გავიტაცე
ქართლელი რძალი, ტურფა გოგონა!

კიდევ დავძახო ჭექით მაყრული,
გიჟურ ცეკვაში შემოვყრა ტაში;
ვუყვილო მოძმეს, როგორც უყიფის
თაფის მეგობარს ირემი მთაში!

შეგხედე სურათს და მომეჩვენა,
თითქოს მას ბინდი გადაეფარა,
არ ვიცი, ამ დროს ვინ ქეითინებდა,
გულში რა სევდა შემომებარა.

ვკითხე: სიბერემ ხომ არ შეგაკრთო.
შენ მტკიცე იყავ, გულით მაგარი:

მაშ რაღას ნანობ? ხილი ბევრი გვაქვს
და მოძმეს მოსწონს ჩვენი ნაბარ!

თუ ჩამეკეტა გული ანაზღად,
შენს ხელში არის ის გასაღები, —
გახსენ და გაეც, თუ რამე დამრჩა,
განზე დებუდი ან წასაღები!

სასე მე სუფთა შემოვიანახე,
ვერ შემაღარონ დორიან გრეის;
ჭრელი არწივი რომ გაეაფრინე,
მიარღვევს სივრცეს, ჩემს სახელს მღერის!

ხოლო ხანდახან თუ გზაზე შეგხვდი
დამწუხრებული, გულსვედიანი, —
იცოდე, ვგლოვობ დაკარგულ მოძმეს...
ნადირს რად კბაძავს ადამიანი?!

კიდევ შეგხედე კედელზე სურათს...
„გამხნევედი-მეთქი!“ ჩუმად ვუთხარი;
არ ვიცი, ამ დროს ვინ ქეითინებდა,
ვის თვალებს სწვავედა ცრემლი კურცხალი.

გარეთ გამოველ. მზე სხივებს მაფენს...
ტყვეს გაზაფხული ფოთლებით კმოსავს...
ჩემი მემკვიდრე სთვლემს ჯერ აკვანში...
მოვა და იცნობთ დიდებულ მგოსანს!

ერთი შეკითხვა

ქვეყნად რამდენი წარღვნა მოსულა,
კვლავ რამდენია მოსალოდნელი.
თუ წაირეცხა კაცთა ქმნილება
ჩვენი ცხოვრების შემამკობელი, —

მაშინ რას უხმობ მარადს და უკვდავს,
რით იზომება კაცთა დიდება,
თუ რაღაც იყო და აღარ არის,
არც შინაარსი გვეცოდინება?!

ვაჟას უკვდავება

ვაჟა სთვლემდა ბუხრის ახლოს,
გარედ ქარი სუსხავდა;
ვიღაც ქონში შემოვიდა,
მის ხეაღს მაწონს უსხამდა.

ვაჟამ ჰკითხა: „ჰეი, ვინ ხარ?
ნაცნობს ჰგუფხარ იერიით! —
ხეაღი საგძალს არა გთხოვდა,
ის არც იყო მშვიერი!“

ამ ჩემს ერთგულს მტრებს ვუსევდი,
ფხიზელია, ძლიერი.
ის არ გერჩის, არც დაგყვავებს,
თუ ხარ გულისხმიერი!“

უცნობმა სთქვა: „შენთან მოველ,
გადმოვლახე ფრიადო;
სტუმარი ვარ სასურველი,
უკვდავება მქვიანო!“

ვაჟას გულში გაეცინა:
„ — გვიან მოხველ, ლამაზო!

სულ ვე არის შენი ჯილდო,
რომ ხეაღს მაწონს სთავაზობ?“

რად გარჯილხარ... რაღას მარგებ,
თუ მე აღარ ვიქნები?
თუ მე ყოფნა გამიჭრება,
როგორც თოვლის ფიჭქები?

შენ ამ ქვეყნად მხოლოდ ცოცხლებს
გაახარებ თამაშით;
მე — სახელი, სხვას სახრავი,
სამკაულად მარმაში!“

უკვდავებამ გაიღიმა,
ვაჟას მიუახლოვდა,
ბუხარს შეშა შეუკვთა,
ყინვას სუნთქვით აღხობდა.

ვაჟა ფიქრში ჩაიძირა,
ალარაფერს ამბობდა,
უკვდავება მასთან დარჩა
და გვირგვინით ამკობდა.

ეს რა კაცია?

მითხრა: ჰამაკი ჩამოწყდებო!
მე მივატოვე, თვითონ ჰანაობს;
მითხრა: იმ წყალში ბედი წყდებო!
მე მივატოვე, თვითონ ბანაობს.

მითხრა: ის კაცი შხამიანია,
მე მივატოვე, თვით გულში იკრავს;

მითხრა: ადგილი ეკლიანია,
მე მივატოვე, თვითონ სახლს იღვამს.

მართალს არ გეტყვის, გზაკვალს აგირევს,
დასაგმობს აქებს, საქებს აგინებს.
უძვირფასესი ქურჭი აცვია...
შენ მაინც მითხარ, ეს რა კაცია?

ჭ ა ბ ა

მ ო თ ხ რ ო ბ ა

ჩვენი კარის მეზობელი ჯაბა ჯაიანი ახლაც თვალწინ მიდგას. იგი დედას — ახოვან და წარმოსადევ ქალს — ივლიტეს უფრო ჰგავდა, ვიდრე მამას — ჩია და კაფანდარა კაცს — დათას. დათა კარისმერეთის სახელოსნო სკოლის დირექტორის მზარეული იყო და მან თავისი შვილი — პატარა ჯაბა იმავე სკოლაში მიაბარა. მაგრამ შვილს სწავლის დამთავრება არ დასცალდა: უკანასკნელი კლასის შევირდი 1905 წლის რევოლუციამ გაიტაცა, სკოლას თავი მიაჩნება, ჩოხა ჩაიცვა, თოფი აიღო და „წითელი რაზმელი“ გახდა. ადრე მოწიფული ჭაბუკი ახლა პოლიციას და გენერალი ალიხანოვის დამსჯელი ჯარის ნაწილებს ებრძოდა.

ერთხელ, ბაზარში მომხდარი შეტაკებისას, ჯაბამ ცხენოსანი პოლიციის რაზმის უფროსი — მეფის ერთგული ნაგაზი, ძალღატაკი, ვინმე ნესტორ ჩიჭვანი დასჯაბნა: სატყვეროთ შეუტია, მაჯა დაუზიანა, ხშალი გააგდებინა, მუზლზე გადაიმსხვრია და ფეხებში მიუგდო. ამ დღიდან ჯაბას მამაცი ვაჟკაცის სახელი დაუვარდა და „კარისმერეთის ფალავანი“ შეარქვეს.

ერთხელაც, კარისმერეთის ბაღში გამართულ მიტინგზე ქუთაისიდან მოწვეული ფედერალისტების ორატორები გამოვიდნენ. მენშევიკებმა თავისი მრველი ფეხზე დააყენეს. მათი აგენტები ხალხში ჩადგნენ და ტრიბუნაზე მდგარი ორატორების მისამართით ყვირია ასტყეხეს: „ძირს თავადების, ვაჭრებისა და ხუცესების დამქაშებო!“ ხალხმა მათი მხარე დაიჭირა და ორატორები ბალიდან გააძევა. მიტინგს მენშევიკების ადგილობრივი ლიდერები დაეპატრონენ, ფედერალისტები კი ქალაქის მოედანზე გამოეფინენ და მიტინგი ახლა იქ გამართეს. მაგრამ მენშევიკების დამქაშებმა — ნოქრებმა, მიკიტნებისა და მეტელე-მედილიყნეების ბიჭებმა აქაც სცადეს მიტინგის ჩაშლა. ისინი მოედანზე, დუქნების წინ, არხში მიმდინარე წყლის პირას ჩაცუცქდნენ, იქ მითრეულ რკინის დაჭანგულ ფურცლებს, ტაშტებს, კასრებსა და ქვაბებს ქვა და ჩაქური გაშმაგებით დასცხეს და უურისწამლები ხმაური დააყენეს. მაშინ მოთინებდადაკარგულმა ჯაბამ ბუდიდან პარაბელუმი ამოიღო და ბაზრის ბიჭებს, დასაშინებლად, ფეხებში ესროლა. ბიჭები დაფრთხნენ, უმაღლე გაიფანტნენ და მიტინგი უვნებლად ჩატარდა.

ჯაბა მაშინ ფედერალისტებს და ესერებს თანაუგრძნობდა, მათ აგიტატორებს მიტინგებზე დაქვევებოდა და თავდასხმისაგან იცავდა.

მიტინგის დამთავრების მერმე, ის მაძახურა ორატორები — ღიპიანი ვილაც ვეჭილი და ხრიკიტარა ჟურნალისტი არდადეგებზე კარისმერეთში ჩამოსულმა სტუდენტებმა და გიმნაზიელებმა მხრებზე შეისვეს და საეხსმოდ მდიდარი მასპინძლის — დეკანოზის ბესარიონ აბესაძის სახლისაკენ გააქანეს, რამაც ჯაბა გააოცა. პირველად შეიტანა ეჭვი ფედერალისტების „სოციალისტობაში“ და ბოლოს მათ პარტიასაც თავი გაანება.

ჯაბა 1905 წლის რევოლუციის დამარცხების მერმე მიშინვარე რეაქციის დროსაც არ ანებებდა თავს მეფის წინააღმდეგ ბრძოლას, რისთვისაც მემამოსლე ტაბუკი და აბატიმრეს, გააციმბირეს და მერმე ჯარში უკრეს თავი. მალე პირველი მსოფლიო ომიც დაიწყო, ჯაბა ფრონტზე დაიჭრა, მერმე ჰოსპიტალში გამოჩრა და ერთი თვის შვებულებით კარისმერეთში ჩავიდა.

ჯარიდან დაბრუნებისთანავე ჯაბამ სამხედრო ტანისამოსი გაიხადა, ისევ ჩოსა ჩაიცვა და მეთუნუქობას მიჰყო ხელი. იგი აფთიაქის გვერდით გაპართულ თავის სახელოსნოს ეზოში რკინისა და თუნუქის ღუმელებს, აბაზანებსა და ტაშტებს, სპილენძის თუნგებსა და სხვა ჭურჭელს ამზადებდა.

დილიდანვე აყრუებდა პატარა ქალაქის — კარისმერეთის შიგდანსა და მის მახლობლად მდებარე ქუჩებს ჩინებული ოსტატის უროს და ჩაქუჩის ცემა და კაკუნი.

• • •

ჯაბა არა მარტო ჩინებული ოსტატი, განთქმული მონადირეც იყო. მას ახალთახალ სანადირო თოფი — „ზაურის“ ჰქონდა, ჯიშინი ძაღლები — პოინტერი, ლავრაკი, მწვევარი ჰყავდა და სანადირევით უთუოდ მოგვიკითხავდა. ეს კეთილი, წვესიერი და სამეზობლო კაცი დიდი ზამთრობის დროს ნიჩბით გვეასლებოდა, დატრიალდებოდა, ან როგორც აქაურები იტყოდნენ — „დამურმალდებოდა“, სახლისა და სამზადის სასურავს უმაღლე გადათოვლიდა, რისთვისაც დედამეში ვალში არ რჩებოდა და ჩინებული ბურ-ღვინით უმასპინძლდებოდა.

იმ ზამთრისაც დიდი თოვლი მოვიდა. სანადიროდ წასულ ჯაბას ათი წლის ყმაწვილი ორღობეში კვიცივით ავედევნე. მონადირენი მდიდარი მეზობლის — დიდიენებისა და ეტლების პატრონის გაუქმებულ თავლაში შვევდით და იქ ჩავესაფრეთ, თოფის ღუმელები ფიცრებს შორის ჭურჭრუტანებში გაგაძვრინეთ და ამ საიმედო სახუნდარიდან ვუდარაჯებდით შაშვებს, ჩხართვებსა და ბოლოშაშვებს, თავლის წინ აღმართულ, სურთოვიდებულ ვეება კაკლის ხეს რომ ეტანებოდნენ.

უფროსი ძმის მიერ ნაჩუქარ ჩემს პატარა თოფში — „მონტე-კრისტოში“ ციქქა ვაზნა ჩადიოდა. იმ პატარა თოფის ხმა ცეცხლზე შეკეთებული ნედლი შემის ქერქის ტკაცუნს წააგავდა, ტკეჩის ავარდნის დროს რომ გამოსცემს ხოლმე. წკიპურტისოდენა იმ დასშულ ხმას ფრინველი არ უფრთხოდა. მე კი ისევ ვდებდი ჩემს „მონტე-კრისტოში“ ვაზნას, სნაიპერივით ვისროდი და ჩხართვასა და ბოლოშაშვებს ვსოცავდი. მახარაში გახვეული, ქერაულგაშინი, ცისფერთვალეა გოლიათი ვეჟაკი ჯაბა გულთანად იცინოდა, ვეება თათს კაფანდარა, გამხდარ ბიჭს მხრებზე მიბარტყენებდა და იძახოდა: „უყურე შენ ამ ტინკას, რა სამაგალითოდ ისერის ამ საჭყეპელა-ხელთოფას!“

მაგრამ დიდხანს როდი მაქებდა, მაქეხებდა და მაცლიდა ჯაბა ნადირობას. ჩემი მცირედი სანადირევი ხელს არ აძლევდა: იგი ერთი გასროლით აგდებდა სურთოვიდებული კაკლის ხიდან რამდენიმე შაშვეს, ჩხართვასა და ბოლოშაშვებს. თუმცა მისი „ზაურის“ გრიალზე დამფრთხალი და შორს გადაფრენილი ფრინველი ზეს მერმე აღარ ეკარებოდა. სოლო შავი კუნელისმაგვარი სურთს მწიფე ნაყოფის მოყვარული ჩიტების აბალი გუნდის მოლოდინში დიდი დრო გადიოდა.

ამ დღის მერმე ჯაბა „პატარა მეგობარს“ მეთახოდა, ქალაში და ენერში სანადიროდ დაყავდი, ხოლო ხუთმეტე წლისა რომ გავხდი, ჭვეენის ტირ-გარამზე მესაუბრებოდა და ტკუასაც კი მგეტოხებოდა. ორჯერ და მეტადაც ჩემზე უფროსი კაცი ახლასე მოკრძალებით მექეცოდა, როგორც მოწაფე თავის მასწავლებელს, მაქებდა, დიდ მომავალს მიწინასწარმეტყველებდა. ასეთი გაზვიადებული წარმოდგენა, უთუოდ, ჩემდამი მისი მეგობრებისა და სიყვარულის ბრალი იყო.

საქართველო

• • •

პირველი მსოფლიო ომის დროს და მერმეც ცხოვრების ჩარხის ტრიკლამა, ბევრ-ჯერ შემახვედრა ჯაბას, მაგრამ, ეტყობა, წინ წაივარინე, რადგან ის შეხვედრები გაცილებით უფრო გვიან მოხდა, ვიდრე ერთი შემთხვევა, რომელსაც ახლა გიამბობთ.

ზამთრის არდადეგებზე თბილისის გიმნაზიის უკვე მეშვიდე კლასის მოწაფე კარისმწერეთში ჩავედი. ბედმა გამიღიმა: მზიანი დღეები დაიჭირა, თუმცა ძალაგამოღებული მზე შუადღისითაც კი შუბის ტარის სიმაღლეზე დგებოდა, ცის დასალიერთან, აჯამეთის ფოთლებგაცვივებულ, დამზრალ ტყისაკენ ყულგამოჭრილ ბოჩოლაპავით მიხარბაცებდა და მალე სისხლისფრად შეღებულ, მეწამულ ზღვაში ჩადიოდა და იძირებოდა. მაშინ ოდნავი ნიავეც კი სახესა და ხელებს მსუსხავდა. დამით ცა იისფერი, კაშკაშა ვარსკვლავებით იჭედებოდა, ციმციმებდა და ისე ცაოდა, იფიჭრებდით — დედამიწაზე სიბი ჭეკა ტყერება, სოლო ცაში გაყინული მნათობები ჟღრიალებენო.

დღით ადრე გაღვიძებულმა სამჭაროდ ტანთ ჩავეცვი... ნასაუზმევს მალღობზე გადამდგარი ჩვენი სახლის აივანზე გავედი და არემარეს გადავხედე. ხეები შეჭირსლულიყვნენ, ხოლო სახლების სახურავებს, ესოებსა და მიწდორ-ველს ისეთი ხეაიანი თრთილი ეფინა, გეგონებოდათ — დამით მოუთოვიაო.

ეწოში ჩავედი, ძელქვის სისაგან აგებულ სამზადში კერაზე დედას ცეცხლი გაენადებინა და სადილის კეთებას შესდგომოდა.

სამჭაროდ დედა იგი მარტო ცხოვრობდა ახლა კარისმწერეთში თავისი დის — ასალი ათონის მონასტრის ყოფილი მონაზნის — მარიაამის აპარა. დედა თავისი დროისათვის ნასწავლი, განათლებული, მრავალი შეიღის პატრონი, ადრე დაქვრივებული, ბევრი ჭირისა და ვარამის მნახველი ქალი იყო. ახლაც ძაძა ემოსა. ჩემზე ცოტა ხნით უფროსი შვილი — სახიერი და გონიერი ბიჭი — ამ სამი წლის წინათ ჭლექით გარდაეცვალა. მიემტრებოდი შრომითა და ჯაფით ჩამოშმარ, გლოვისაგან დაღუძებულ მის მწუხარე სახეს და ეტიანჯებოდი. ვხედავდი, როგორ დნებოდა ნელინელ და ხელიდან გვეცლებოდა ჩვენი ერთგული, ჭკუითა და გრძნობით საესე მწობელი. მეცოდებოდა, ვცდილობდი ყოველი მისი სურვილი უყოყმანოდ შემეხრულებინა, მოფერებოდი. სწორედ ამის გამო ჩამოვედი კარისმწერეთში არდადეგებზე. რა სერსს არ მიემართავდი, ოდნავ მაინც გამეკარგებინა მისი ჯაფრი. ვუხვევებოდი: გამოვეტა სახლ-კარი, გასაღები თავისი დისათვის დაეტოვებინა და ჩემთან ერთად წამოსულიყო თბილისში, ენახა თავისი უფროსი შვილები, შვილიშვილები, გასაფხულის დამდეგს კი უკანვე გაბრუნებულიყო სახლ-კარისა და მამულის მოსაველედად. ამოდ: დედა მამულის, ადგილის დედიასა და კერის მოყვარული, გამრჯე და მეოჯახე ქალი იყო, თუმცა ამოდენა სახლ-კარისა და მამულის მოვლას თავს ვერ ართმევდა.

დედა ახლაც უთენია ამდგარყო, ძროხა გამოეწველა, მიწდორში გაედენა, ბოხელი გამოეგავა, დაესუფთავებინა, მერმე კი ქათმები დაეკლა და სამზადში ფუსფუსი დაეწყო.

• • •

კერაზე გაჩაღებული კოცონიდან ავარდნილი ბოლი და ცხელი პაერი უჭერო სამზადის ყავრის სახურავს წვედებოდა და ზედ დაფენილ თრთილს ადნობდა. სახურავზე წყალი მოწანწკარებდა და მისი წვეთები საფარში შხაბუნით სცვივოდნენ. კარი გაგდებ და ზეარეში შევედი. შუადღისას მზეს ძალა მოემატა, თრთილი ერთბაშად გადნა და გაიბარა. ახლა ჩვენი და მეზობლების სახლებისა და სამზადების სახურავები ნელინელ შრებოდნენ და ოხშივარი ასდიოდათ. მზით განათებული ჩვენი სახი-მინდის ჭეკმ ბელურები, სკვინჩები, მესკიები დაფრენილიყვნენ და მზიარული ჟრია-

მული გაემართათ. მანამდე მიყურებულ დაბაში მამლებს ყვილი, ძაღლების ყეფა და ხბორების ბღავილი გაისმა. ხალხი აივანებზე და ეზოებში გამოეფინა.

სიამე ვიგრძენი, ზვარე ვავლიე და არემარეს გავხედე. მინდორსა და ველზე მსუბუქი ნისლი იდგა. დედამიწას რძისფერი ორთქლი ასდიოდა, თითქო სუნთქავსო, ეზოებს, ზვარებსა და შავად გაწოლილ მარმანდელ ხნულებსაც ორთქლი ასდიოდა; ზედ მზის სხივებით გაისრული, ობობას ცისფერი ქსელი ქანობდა და ისე ირხეოდა, იფიქრებდით, — ის ზვარები და ხნულები ირმებმა გადაიბრინეს და პირიდან მოდენილი, დრუნჩხვ მომდგარი ქაფი და დორბლი მიმოფანტესო.

„ირმის დორბლი“, გავიფიქრე მე და ისე მომეჩვენა, თითქო ნადრევი გაზაფხულის სიომ დაჰბერას. ეს სიო მთელი მკერდით ჩავისუნთქე და, როგორც დასტური გაზაფხულის მოახლოებისა, — ზვარეზე ობლად მოფარფატე პეპელა დავეინახე.

ნაღვლიანი ღიმილით გავაყოლე თვალი იმ თეთრ პეპელას...

სამხრეთისაკენ მივიწვილ, მზით განათებულ სამზადის კედელთან სკამი დავიდგი და წიგნის კითხვა დავიწყე, მაგრამ წიგნის კითხვას გული ვერ დავუდევი.

სამზადის კედლიდან კარისმხრეთის გარეუბანი, ფართო ველი, ტყე და მის იქით ლამაზი გორები ჩანდნენ, მერმე კი — სპეტაკი თოვლით გადალესილი ბუშბერაზი მთები. ის მთები უბილავე რაღაც ძალით მიზიდავდნენ. გამტკრებით გავსცქეროდი ამოუცნობი ფიქრით დადუმებულ მთებს და, მათი სილამაზით დატყვევებული, მათებრ ველოდი რაღაც სასწაულს. ამაოდ! იმ მთების ფიქრი და აზრი მხოლოდ მთის მესაიდუმლე დიდმა მგოსანმა ვაჟამ ამოიცნო...

ნაშუადღევს მზემ დააცხუნა. მოვიტენეთ და რული მომეკიდა. მალე თავი ავიღე და, რახან ისევ ბუნების წარმტაცი სურათი ვიხილე, თვალი ახლაც ვედარ მოვაშორე.

საქართველოს ბუნება კი მართლაც წარმტაცია, იმდენად წარმტაცია, რომ წიგნის კითხვას და ფიქრს არ გაცლის. მოდი და, ამის მერმე, ქართველ კაცს სიზარმაცე უკვირნე! ერთიმეორეზე გადაბმული, მიჯრით მიწყობილი ჩვენი მთა და ველი, სოფლები, დაბები და ქალაქები ერთი მთლიანი ბალი გვეგონება. საქართველოს მზე ცხოველმყოფელია, ბაერი — სანეტარო, ცა — ლურჯი სამოთხე, მიწა — ნოყიერი და დოვლათიანი. იმდენად ნოყიერი და დოვლათიანი, რომ ჭირნახულის მოწყვას დიდი შრომა, ჯაფა, თავისმტრევა და დავიდარაბა არ ეცივრება. მისახივე რომელიმე ხეხილს შტო, თავი წაუშანე, ჩაარტე მიწაში და იგი უმაღლე გაიხარებს, ხოლო ერთი ან ორი წლის მერმე ნაყოფსაც გამოიღებს. ქართველ კაცს ბევრი დრო რჩება ლალი ცხოვრებისათვის, ლხინისა, ცეკვა-თამაშისა, სიმღერისა და დროსტარებისათვის. მას უყვარს თავისი სამშობლო და ამაყად იძახის: „სხვა საქართველო სად არის, რომელი კუთხე ქვეყნისა?“ (ქვეყანა არ უნახავს და აბა, რა გაემტყუნება!) ქართველ კაცს ვჯავრება უცხო ქვეყნებში მოგზაურობა, ხეტიალი, სამშობლოს მიტოვება, გადაკარგვა და გადახვეწა. იგი სხვის ქვეყანაში ცხოვრებას ნაკლებ ეტანება, ხოლო მის სამშობლოს სხვა ქვეყნის მკვიდრნი კი ჭარბად ეტანებოდნენ და ამჟამადაც ეტანებიან, იმდენად ჭარბად რომ, ასე თუ გაგრძელდა, ჩვენს მიწა-წყალზე დაფუძნებული არაქართველნი ქართველებზე უფრო მრავალრიცხოვანი აღმოჩნდებიან... მზდი და ამის მერმე ქართველ კაცს სტუმარ-მასპინძლობა, სამშობლოს სიყვარული, სიზარმაცე და უდარდულობა უკვირნე! ასე ვფიქრობდი სამშობლოს ბედუკუღმართობის გამო იმ დროს დადარდიანებული ჭაბუკი.

ფიქრი დეღამ გამაწყვეტინა. იგი სადილზე მეძახოდა.

* * *

ნასადილევს ისევ სამზადის კედელს მივაშურე.

მზე მთის ქიმზე დაეშვა და აცივდა. ტანში გამაქროლა, მაგრამ მარადი თოვ-

ლით დაფენილ, მზის სხივებით აელვარებულ მწვერვალებს თვალი ისევ ვერ მოგწყვიტე და შინ შესვლა დამეზარა. ასე ვიჯექი დიდი ბუნების ჭერტით გაშტკრებული ჭაბუკი, როცა საპატიმროს ეზოდან ჩვენს ბაღში ჩოხიანი ვიღაც გოლიათი კაცი ჩამოხტა. მაშინვე ვიცანი ჯაბა ჯაიანი. მან დაფეთებული თვალები მომარიდა, სვარეუყე გადაირბინა და ღობეს მიაშურა.

ივლის წნელით მოწნული, მოგრიგალბული და კვალ-ბარდით ჩახერგილი, ჯარჯულიანი ჩვენი ღობე ისეთი მალალი და გადაულახავი იყო, რომ ზედ ქათამი კი არა, ჩიტიც ვერ გადაიფრენდა. ჯაბა ღობეს მიაწყდა, მაგრამ ქონი მორეოდა, დონდლოთ გამხდარიყო და ჯარჯულიდან ამოწვდილ მარგილს ვერ მისწვდა. მაშინ ღობის წნელებს შორის, როგორც უზანგში, ფეხის წვერი შესდო, აიწია, მარგილს ხელი წააგლო და ღობეზე დათვივით გადაბობლდა.

გამიკვირდა, თან გავიფიქრე: „რას ჩადის ეს კაცი, სად გარბის, თვალი რად მომარიდა და არ მომესალმა. რა დავეუშავე. ის ხომ „მეგობარს“ მიწოდებდა, მაქებდა, მაიღებდა?!“

ფიქრი არ დამცალდა. მაშინვე საპატიმროს ეზოდან ჩვენს ბაღში მეორე კაცი ჩამოხტა და მანაც ჩვენს ჯარჯულიან ღობეს მიაშურა. ესეც მაშინვე ვიცანი. იგი ჩაფარი მათე გალდავა იყო, ჩვენი მეზობელი და ყანის მოზიარე. მათეს კოკარდიანი რუსული ქუდი ესურა, მაღალყლიანი რუსული ჩექმა და სამხრეებიანი შავი ქურთუკი ეცვა. ხელში „სმიტისა და ვისონის“ სისტემის, ვერცხლისფერი, დიდი ყალიბის პისტოლეტი ეჭირა, მგერელები „ეთოეთის“ რომ უწოდებდნენ ხოლმე. ჯაბას მადევარს ჭალარამორეული, ნიჩაბივით წვერი მკერდზე სცემდა. მიუხედავად მისი ასაკისა, ამდროული კაცი სწრაფად გარბოდა. იგი შეხტა, მარგილს მარჯვედ მოკვიდა, აიწია და ღობეს მწვეარივით თავს გადაეგლო.

სახტად დავჩრი. მეწყინა, მეზობელმა მეზობელი მოსაკლავად რომ გაიმეტა, მომაგონდა, შარშან ზაფხულს პაპანაქებით მხედაკრული ჯაბას პოინტერი ენაგადმოვდებული ქართაში რომ დარბოდა, დაუსრულებლივ წრეს აგლებდა, ხოლო მეზობელი ქალები მამაკაცებს ეხვეწებოდნენ და თავზარდამცემი ხმით აკიოდნენ: „ცოფიანი, ბავშვებს დაქებენ. ესროლეთ, ესროლეთ, მოჰკალითო!“

ბაზარში სადარაჯოზე მდგარმა ჩაფარმა მათე გალდავამ ხალხის ქოთქოთი, ქალების წიოკი, მოთქმა და კივილი რომ გაიგონა, უმაღვე ქართაში შევარდა, ბერდანი გადმოიღო, გამართა, აკუნტრუშებულ ძაღლს დაუმიზნა, დუმდუმის ტყვია მკერდში დაჰკრა და სული გააცხებინა.

ის ძაღლი ჩინებული მამებარი იყო და შემეცოდა. მას სხვადასხვა ფერის თვალი ჰქონდა: მარჯვენა — წაბლისფერი, მარცხენა კი — მარლი. გეგონებოდა, ლიბრი გადაჰკრიაო. ამის გამო ჩვენი მეზობელი — „კუდიანი დედაბერი“ — მაიკო ჯაკუას ქალი იმ ძაღლს უფრთხოდა, „ემმაკუელს“ უწოდებდა და სწყყელიდა. ნამდვილად კი ის საბრალე პოინტერი კეთილი, თვინიერი, დიდებული გემისა და ნაბულის მქონე ძაღლი იყო და მარლი თვალი — თეთრი გუგა სრულიადაც არ აცინებდა მის მხედველობას. თავისი პოინტერის ცოფი არა სჯეროდა ჯაბას და აი, იქნებ, ისევ მოგლეული პოინტერი მოაგონდა ბაზარში, გაბრაზდა და მათეს სცემა, მათე კი იარაღით გამოუდგა? არ მოჰკლას, — გამიელვა თავში და შეეძრწუნდი. მაშინვე საშხადის კედელს მოვწყდი, ღობეზე გადავხტი და ჩაფარს დავედევნე.

* * *

აკაფული ჩალის ღერებით, კატაპრასა, მრავალძარღვა და რძია-რძიით მოფენილ, უკაცრელ მიწდორში შურდულივით მივქროდი. გაპობილი პაერის გამო, ყურის ნივარებში, ისე როგორც ბავშვობისას, მხუილი, ჯღრიალი და ისეთი საამო სტეე-

ნა ჩამესმოდა, თითქო მინდერის ჩიტები გალობდნენო. ძროხებმა, ხარებმა და ჯორებმა ბალახის ძოვა მიატოვეს, თავები ასწიეს და გაოცებით შემომხედეს. ჯაბა და მისი მღვდარი — მათე ჩაფარი ტყეში შესვლისთანავე დადგნენ წაბლანარის ბილიკზე გარბოდნენ. უეცრად მათეს შემზარავი ძახილი შემომესმა:

— გაჩერდი, ჯაბა, გაჩერდი, გესროლე!

ძუნძულით მარბუნალი, მსუქანი ჯაბა შეკრთა, თითქო ზურგში ტყევა მიარტყოს. ნაბიჯზე გადავიდა, ტყეში ხელმარცხნივ გაუხვია და უზარმაზარი თხრილის პირას ცარიელი ტომარივით დაეგდო. მაღალი ბუხრის ქუდი მოისადა, დაკეცა და სახეზე თფლი მოიწმინდა. მათე შორიახლოს გაჩერდა. მეც ხესთან გავიტრუნე. მათეს მიერ სასიკვდილოდ გამეტყებულ ჯაბას მივაშტერდი. ხანგრძლივი რბენის გამო არაქათგამოლეული, მსუქანი კაცი ისე საშინლად სუნთქავდა და ქშენდა, რომ მისი ვეება მკერდი საბურველივით ადიოდა-ჩადიოდა. უმწეოდ მიწაზე დაგდებული, თხრილში ფეხებჩაკიდებული ჯაბა, ცუდ საქმეზე წასწრებული კაცივით, თვალს გვარიდებდა, ტყეში დარცხენით ისეღებოდა და სულს ძლივს იბრუნებდა. სამივენი ვღუმდით, რის გამო ტყის სიღუმე უფრო გულსაკლავი მეჩვენა. ვფიქრობდი: „რისთვის შეუშინდა და გეცა ამ კაჟანდარა, მოხუც კაცს „კარისმერთის ფალავანი!“ პირისპირ უხერხული დგომა და სიღუმე გრძელდებოდა და მალე მივხვდი, შეურაცყოფა და ნხუბი აქ რომ არაფერ შუაში იყო. ბოლოს მათემაც სული მოითქვა, დაცხრა, „სმიტი“ დაუშვა და ჯაბა გაჰკიცხა:

— სად გარბოდი, შე კაი კაცი! რამ გადაგვრია და შეგმალა? შენი თავი თუ არ გეცოდება, მე მაინც შემობრალე!

— შენ რა გჭირს შესაბრაღისი, შე უბატრონი! — აგდებულად და მკვახელ მიხალა ჯაბამ თავისი წვრილი, გამყიავანი ხმით, რომელიც სრულიად არ შეეფერებოდა ამ წვერგაპარსულ, ქერაულვაშიან და ლოყებდაჟღაჯა ვეება კაცს.

— რას ფიქრობდი, რომ გარბოდი? — ჰკითხა მათემ.

— რა უნდა მეფიქრა? — გაუკვირდა ჯაბას და შინდისფერი ჩოხის გრძელი, გაფრიალებული კალთები ლაჯებში ამოიკეცა, თითქო ტყეში დიდხანს ჯდომას და მათესთან პაექრობას აპირებოს.

— ის უნდა ვეფიქრა, რომ ჩემი მორიგეობის დროს ციხიდან პატიმარი თუ გამეჭყოლი, ციხიბირი არ ამშორდებოდა, — მიხალა მათემ, მაგრამ თხრილთან უმწეოდ დაგდებულ, შერცხვნილ, ისტიბარგატებილ, უიარაღო, გოლიათ ვაეკაცს თვალი რომ გაუსწორა, შეკრთა, შეწუხდა, წვერზე ხელი ჩამოისვა და თავი შეაკოდა:

— რას ეტყოდი, ბიჭო, ჩემი ნათლული, ჩემს ცოლ-შვილს, გოგიას და კაკოს? — მათე გვიან მოვიდა ცოლ-შვილს: მისი გოგია წელს ამთავრებდა სემინარიას, კაკო კი — სამოქალაქო სასწავლებელს. ჯაბა უმაღლე გონს მოეგო. მიხვდა, საპატიმროდან გაპარვის გამო რა დღეშიც აგდებდა მორიგე გუმავს და წაილულლულა:

— გოგიაზე და კაკოზე მაშინ არ მიფიქრია... მე ჩემი საფიქრალიც ბევრი მქონდა.

მათემ, გაოცების ნიშნად, თეთრი წვერ-ულვაშის ფონზე უფრო მეტად გამორჩეული, ზეზად გაწოლილი შავი წარბები აძვიბა და ჯაბას ნიშნის მოგებით შესძახა:

— აგაშენა ღმერთმა! მეც ვიცი, ჩემზე რომ არ გიფიქრია. შენ შენს ტყავს უფრო თხილდებოდი, მე კი ფეხებზე დამიკიდე. რას მერჩოდ, კარისმეზობელი და ნათლია რომ გამწირე! ეს არის, ბიჭო, კაცობა!

— რა კაცობაზე ლაპარაკობ, მეფის ნაგაზო! — გაბრაზდა უეცრად ჯაბა.

„მეფის ნაგაზო“ მათეს გულზე ეკალივით დაესო, თავის მართლება და ჯაბას გაშავება სცადა:

— რა ვიცი, მეფის ბოქაულს მეტი გაბუნია და მეფის ოფიცერს ვასო კარგაძეს კარგად კი შეგობრობ და...

— მეტი გაბუნიას და ვასო კარგადეს ის შენი რუსეთის მეფე გულზე არ ეხატებათ... — წამოცდა ჯაბას, მაგრამ მაშინვე გამტყუენებულ კაცივით თავი ჩაჭკვიდა და თხრილის ქვიშიან კიდეს ჩექმის ქუსლის ცემა და ჩიჩქნა დაუწყო.

— რუსეთის მეფე არც მე მებატება გულზე, მაგრამ იძულებული ვარ ვემსახურო, — წამოაყრანტალა მათემ და თავისი ნათქვამისა შეეშინდა. იგი ჯაბას მიაშტერდა და წყლისფერი თვალები დამნაშავესაებრ მაღიმალ დაახამხამა. მერმე მუხლში მოუსავდა. გადაჭრილი მუხის ძირზე დაჯდა, „სმიტი და ვისონი“ კალთაში ჩაიდო, კოკარდიანი ქუდი მოიხადა და შუბლზე მომდგარი სიმწრის ოფლი მოიწმინდა. ჯაბამ უკმუნად ჰკითხა:

— ვინ გაძალეზდა მერე მტარვალსა და ჯალათ მეფეს ემსახურეო?

— გაჭირება, — მიუგო მათემ. — რომ არ ემსახურა, ცოლ-შვილს შიმშილით სული ამოძერებოდა.

— სხვაგვარი სამსახურის და ხელობის შოვნა არ შეგეძლო? ის დრო, რომელსაც შენ მეფის სამსახურს და ხალხის მოამაგე, პატიოსანი ადამიანების დევნას მოანდომე, წაღმართი საქმისაკენ რომ მიგეშობოდა, კაცი იქნებოდი, ღარიბად არ ჩაითვლებოდი და ცოლ-შვილსაც კარგად შეინახავდი. — გესლიანად შეინშნა ჯაბამ. მათე აღმრჩა:

— როგორ შეშინება, შე უღმერთო, უწიგნურ, უმიწაწყლო კაცს ცოლ-შვილი? სამეგვიდრო მაშული მშობლებს ჩემთვის არ დაუტოვებიათ, სწავლა და განათლება არ მოუციათ, არც რაიმე ხელობა უსწავლებიათ, შენსავით ხელოსანი და ოსტატი რომ გამოგვეყვანე. ერთადერთი ჩემი ხელობა — ხენა-თესვა-თონხა იყო.

— მერმე, თოხი თოფზე გაცვალე და ასლა მეც ნადირსავით დამედევნე? — არ აცალა აზრის დამთავრება ჯაბამ.

— თოხი ხელიდან არასოდეს არ გამოგდია. აგერ, — ჩემსკენ გამოიშვირა მათემ ხელი, — ბარე ათი წელი იქნება, რაც მაგის დედის ყანის მოზიარე ვარ.

ჯაბამ მხოლოდ ასლა შემომხედა. შემოთვებული მოცისფრო თვალები შემოშინათა და დარცხვენით ოდნავ გაიშინა. ალბათ არ სიამოვნებდა ასეთი ვითარებისას ჩემი იქ ყოფნა. მათე კი განაგრძობდა:

— დღე და ღამეს ვასწორებ, მიწაში ოფლს ვღვრი, მაგრამ წლის სარჩო სამესამედოდ აღებულ ფართობზე მაინც ვერ მოვიყვანე. რა გქნა? შენ დამირჩენ ცოლ-შვილს?

— მე საკუთარი ოჯახი, მოხუცი მშობლები, უმცროსი ძმები და დები მყავს შესანახს და შენს ცოლ-შვილს საიდან დავარჩენ, — მიუგო ჯაბამ.

— აგაშენა ღმერთმა! ჰემშარიტებას ამბობ: ყველას თავისი გასაჭირი და სატკივარი აწუხებს, — ნიშნისმოგებით შესძახა მათემ.

ხესთან ატუხული ჭაბუკი ჯაბას და მათეს უცნაურ კამათს სულგანაბული ვუსმენდი. მართლაც უცნაური რამ ხდებოდა ახლა ტყეში, თითქო ხრამის კედელზე პირისპირ ჩამოშხდარი კარისმეზობელი გლეხები მათთვის საჭირბოროტო საკითხებზე საუბრობენ, კამათობენ და სრულიად დავიწყნიათ, რომ ისინი ერთიმეორეს მოწინააღმდეგე ადამიანები არიან: — ერთი მეფის ჩაფარი, ციხის გუშაგი, ხოლო მეორე კი — ციხიდან გაქცეული, მეფის მოძულე და მუამბოხე პატიმარი.

ისეთი დრო იყო მაშინ — 1916 წელი. ორ წელზე მეტი გასულიყო, რაც პირველი მსოფლიო ომი მძვინვარებდა. მეფის რუსეთი მოუშაადებელი შეხვდა იმ ომს და მისმა ჯარებმა დასაწყისშივე დიდი მარცხი განიცადეს პოლონეთის ავგუსტოს ტყეებსა და ჭაობებში, ავსტრიის მიმართულებით კი — კარპატებში მაკენზუნის არტილერიის ჭარისხლისებური ცეცხლის წინაშე მეფის რუსეთის ჯარი უკუიქცა, კიევის სამხედრო ოლქამდე მოაღწია და სათადარიგო ნაწილებში აირია. ჯარისკაცი ჯაბა ჯაიანი სწორედ მაშინ დაიჭრა, პოსპიტალში გამოჩნა და მერმე, როგორც უკვე

ვთქვით, ერთი თვის შეგებულება მიიღო და შინ ჩამოვიდა. ის ერთი თვეც გაგადა, მაგრამ მოქმედი ჯარის ნაწილში დაბრუნებას ჯარისკაცი აღარ ფიქრობდა. აირია მონასტერი: ძალი პატრონს ველარ ცნობდა! დაიწყო მეფის რუსეთის სახელმწიფოს დაშლა. ძველი დისციპლინა, სუსხი და სიმკაცრე არ იგრძნობოდა ახლა არც ჯარსა და პოლიციაში. ხალხისადმი მოპყრობაში მმართველ პირებს სისუსტე, მოქვენელობა და მელიაობა დაეტყო... ასეთი ვითარება იყო მაშინ შექმნილი იმდროინდელი რუსეთის იმპერიაში.

* * *

მათემ შეწყვეტილი საუბარი განაგრძო. ნაღვლიანად, ოდნავი შურიტაც კი შენიშნა ჯაბახ და შეეკამათა:

— მე ნუ შედრები. შენ, ცნობილ ოსტატს, რა გიჭირს. ფული არ გაკლია, თანაც პატარები შინ არ გიტყვიან. უშვილო კაცი ხარ...

— შვილის ხსენებაზე ჯაბახ გული ეტკინა. მას ახალგაზრდა, ხორცსავე, თაფლისფერთალებიანი, თეთრი და ფრიად ეშხიანი, ჯანმრთელი და გამარჯვებული ჰყავდა — ქეთო შევლიძე. ქეთოს შვილი არ გაუნდა და ჯაბახ გულს ვევი ღრღნიდა, ვერ გაეგო: მასზე ბევრად უმცროსი, ნორჩი და ჯანსაღი ცოლი იყო უშვილო, თუ თავად ის?! მათე კი არ ზოგავდა:

— შვილები რომ გყოლოდა, მაშინ ჩემს სატყვიარსაც უკეთ გაიგებდი. მიხვდებოდი, რამ მაიძულა მეფის სამსახური დამეწყო, მერე რა? რა უკეთური საქმის ჩამდენი მნახე! რომელი პატიოსანი და წესიერი ადამიანი გავაფუჭე! ქურდ-ბაცაცებს და ყაჩაღებს რომ დავედედე, რა დანაშაულია? შენ რა გაწუხებს!

მათემ უშვილობა რომ წამოსძახა, ჯაბახ ეწყინა, გაბრაზდა და ისევ აგდებულად და უდიერად აკითხა:

— თუ შენ წესიერი და კარგი კაცი ხარ, მე რაღას გადამიკვიდე და დამდევე, შე უპატრონო?! რომელი ქურდი და ავაზაკი მე მნახე!

მათე ჩაფიქრდა და უმაღვე მიხვდა, გაქცეულ პატიმართან ასეთი მასლათი მისთვის ახლა დამლუპველი რომ იყო, და მიუგო:

— შენ დეზერტირი ხარ და იმიტომ დაგაპატიმრა ურიადნიკმა ნესტორ ჩიქოვანმა. მე რა შუაში ვარ, რას მერჩი? მე კი არა, შენ გადამიკვიდე, მათრეე და მასამართლებ ახლა ამ ტყვეში. სასამართლო და კატორღა მაშინაც მეყოფა, თუ გამექვეცი და პატიმარი ციხეში არ მიგაბრძანე... რას გეკამათები ამ ტყვეში? კამათი მჭირია ახლა მე, შე ცეცხლმოკიდებულო!?

მათეს მართლაც ცეცხლი ეკიდებოდა. იგი ამდგრა, წამოიჭრა, ქუდი დაიხურა, ქურთუკი გაისწორა, პისტოლუტი მოიმარჯვა და ჯაბახს უბრძანა:

— ადექი, ახლავე წამოდი ციხეში!

— იარაღს ნუ ათამაშებ, — გააფრთხილა ჯაბახ, — მე რუსეთის მეფის ჯარი შეგნებულად მივატოვე და უკან აღარ დავბრუნდები.

— გინდა დაბრუნდი და გინდა ნუ დაბრუნდები რუსეთის ჯარში, ეს რა ჩემი საქმეა! კარისმურეთის ციხეში კი შენის ფუნთ წამობრძანდები. — მიუგო მათემ.

— როგორ თუ არ არის შენი საქმე, შე წამხდარო ყაზახო, — შეარცხენია ჯაბახ. — თუ რუსეთის მეფე გულზე არ გეხატება, თუ პოლიციაში გაჭირვებამ მიგიყვანა, მოდი და გაანძრეე ვე ბატის ტვინი, უკეთესი მერმისისათვის ხალხის ბრძოლას მიეკედლე! ბეჩაგი, დამონებული და ფესქეემ გათელილი შენი ხალხი შეიბრალე, ქართველი არა ხარ?

— ციხეში თუ არ მიგაბრძანე, მე თვითონ მიმბრძანებენ და საქართველო უკან დამრჩება. ადექი! წამოდი! — ისევ უბრძანა მათემ და ისევ მოიმარჯვა იარაღი. ეტ-

ყოზოდა, ჯაბას პოლიტიკური და პატრიოტული ქადაგებანი მის გულს სრულიადაც არ ეკარებოდნენ.

ჯაბა გოლიათივით წამოიჭრა, ბუხრის ქუდი დაიხურა, ახალუხზე მოცმული ჩოხა გაისწორა და მათე ისევ გააფრთხილა:

— დააყენე იარაღი! ნუ მაშინებ, თორემ გაებრახლები და შავ დღეს დაგაყენებ. შინ წადი, წაილე და იქ შეინახე შენი „სმიტი“. სხვა საქმისათვის გამოგადგება.

— რას ჩერჩვობს! მე არაფერი არ ვიცი... ლაპარაკი ზედმეტია. მორჩა და გათავდა, წამოდი ციხეში! — ისევ უყვირა მათემ.

— ციხეში არ წამოვალ, — დაბეჯითებით მიუგო ჯაბამ.

— არ წამოხვალ და, აქვე გაგათავებ. ხომ იცი, გაქცეული პატიმრის დახვრეტი-სათვის პასუხს არ ვაგებ! — შესძახა მათემ და თვალები დაუბრიალა.

შიშმა ამიტანა. ჯაბამ კი გააფრთხილა:

— ჩემი ძმების წინაშე აგებ მაშინ პასუხს. შალვა და ილიკო ცოცხალს არ გაგიშვებენ.

შალვა და ილიკო ჯაბასებრ მამაცი, უშიშარი ვაჟაკები იყვნენ, და მიხვდა ჩაფარი, ხაფანგში რომ ჩავარდა, შიშმა აიტანა და ჯაბას ილაჯგაწყვეტილი კაცივით აკითხა:

— აბა, რა ვქნა, ბიჭო! რას გადაწყვიდე და რად მაგდებ ჯოჯოხეთში, შე უღმერთო! გაგიშვა და, — მე დამხვრიტონ?

— ნუ გეშინია, არ დავხვრეტენ. ასლავე მიმიყვანე მექი გაბუნიასთან! იქ ყველაფერი მოგვარდება.

ბოქაული მექი გაბუნიას ხსენებაზე მათე გაშეშდა. ჯაბამ ისარგებლა მისი გაღვნიებით და ბოქაულის ეზოსაკენ მიმავალ ბილიკს გაჰყვა.

— უკანი — შესძახა გონსმოსულმა ჩაფარმა და ისევ დაუმიზნა პისტოლექტი. ჯაბა შესდგა. მათე ახლოს მისვლას ვერ ბედავდა, ადგილზე ფაფხურობდა და გაშიშვებით გასძახოდა: — წამოდი ციხეში. წინ გამიძეხი, თორემ გესვრი. იცოდე, გესვრი, აქვე ძალღივით გაგაგორებ!

ჯაბა პირდაპირ მათესაკენ გაეშურა, მის წინ დადგა და შესძახა:

— მოდი, მესროლე, თუ ვაჟაკი ხარ! მე შენი... — აგინებდა და აქეზებდა ჯაბა. აღზათ დარწმუნებული იყო, ჯაბანი ჩაფარი სროლას რომ ვერ გაუბედავდა: — აბა, მესროლე, რაღას უცდი! მესროლე, თორემ მაგ იარაღს წაგართმევ და კონდახით თავს გაგიპობ...

ეს იყო საშინელი წუთი. უხილავმა ძალამ ადგილს მომწყვიტა და მათესთან მიმაგდო, რათა ვცემოდი და ჩაფარის ხელიდან იარაღი გამომეგლიჯა. მაგრამ ჯაბამ დამტყუპა, მათეს ხელი არ ახლო და შინ წადიო. უცბად მათე დაცხრა. ერთბაშად მოეშვა. გულში რაღაც ჩაუწყდა მოხუცს. პისტოლექტი დაუშვა და მერმე სასოწარკვეთილი ხმით ჯაბას შეეხვეწა:

— რას მერჩი, ბიჭო! რას გადაწყვიდე, თავს რად ილუპავ და მეც მლუპავ, შენს ნათლიას! წამოდი ციხეში. ცოდვაში ფეხს ნუ ჩამადგმევინებ!

— ჯერ ბოქაულთან წამიყვანე!

— ბოქაულიც ხომ ციხეში მიგაბრძანებს!

— არა, — მოუტრა ჯაბამ. — ურიადნიკმა ნესტორ ჩიჭოვანმა, ბოქაული გაბუნიას დაუკითხავად, დამასია ჩაფრები უიარაღო კაცს... ხომ იცი, ჩიჭოვანი გალახული, განიარაღებული მყავდა და იმითომ... მიმიყვანე ბოქაულთან! ორივენი — მე და შენც იქ დავაჯდებით.

— რას ჩააცივდი, ბიჭო, ბოქაულს მექი გაბუნიას! იმედი გაქვს, დეხვრტირს რომ გაგიშვებს? — აკითხა მათემ.

— უგეტყველად გამოიშვებს, — მიუგო ჯაბამ, — სწორედ იმიტომ გავრბოდი ციხიდან, რომ მასთან მივსულიყავი. ნახე, მადლობა თუ არ გითხრას...

— უთუოდ მადლობას გამომიცხადებს მექი გაბუნია, ციხიდან პატიმროს გაქცევისათვის, შუბლში მაცოცებს და მკერდზე „ზახრბაროსტის“ მედალს ჩამოიკიდებს, — დაცინვით ჩაილაპარაკა მათემ და თავი ჩაქკიდა.

— დამიჯერე: მადლობას გეტყვის, — მიუგო ჯაბამ.

— გერაფერი ვერ გამოიგია ჩვენი ბოქაულისა, — შეეყოყმანდა მათე და, თითქმის თავის თავს უპასუხებდნო, წამოცდა: — დანამდვილებით ვიცი, ამასწინათ პოლიკარპე კობალეიშვილი და ათანასე ნადარეიშვილი რომ გააფრთხილა: ბრძანება მივოდე, დაგაპატიმროთ და თავს უშველეთო.

მათემ შეშინებული თვალები ჯაბას მიაბჟრო და მოკუმულ ბავშვზე ხელისგული მიიფარა. ჯაბამ იდუმალის ხმით შენიშნა:

— გცოდნია, ნათლია, და რაღას მალაპარაკებდი! მექი გაბუნია ახლა ახალთაობის ხალხს შველის. რაღაც იყნოსა იმ მათუსალამ, გაიგო, რომ მეფის ტახტის დამხობა მოახლოვდა.

— ეს შეუძლებელია, — გაასაგსავა ხელი მათემ, — გოგია და კაკოც ამასვე ჩამძახიან და ჩამჩიჩინებენ, მაგრამ არა მჯერა, ზღაპარია.

— დაიჯერე, ნამდვილი სიმართლეა, — მიუგო ჯაბამ. — მეფის ტახტი უკვე შეირყა და სულ მალე დაეშობა. მექი გაბუნია ახლა საკუთარი თავის გადარჩენაზე ფიქრობს. შენ კი ახალი თაობის ხალხს და მეც — შენს ნათლულს და კარისმეზობელს — იარაღით დამდე. დაფიქრდი, რა შევადღეში იგდებ თავს... სად დამალები!

მათე შეშინდა და მყისვე უღონო მკლავები ჩამოცვივდა. იგი ისე მოეშვა და ჩაიფუკა, თითქმის ერთბაშად მოტყდა, დაბერდაო, ნებაწართმეული, წელში მოხრილი, მალალ და მრუდე ფეხებზე მდგარი კანჭა-მოხუცი ჯაბასთან მილასლასდა, სასოწრ-კვეთილი და განწირული კაცის ხმით უთხრა:

— წადი, ბიჭო, ბოქაულთან! თუ გინდა, ეს „სმიტიც“ წაიღე და გამათავე, რაღას მაწვალებ და მტანჯავ, შენი ნათლია არა ვარ, შე უღმერთო!

— შენი წახდენა და გათავება რომ მდომოდა, აქამდე გაგათავებდი, შე გლახა, — მიუგო ჯაბამ. — ხომ გითხარი, ბოქაულთან დაგზავლებით-მეთქი!

— ისემც შენი მტერი დაზავებულა, — შენიშნა მათემ.

— დამიჯერე, სამივენი დაგზავლებით, — მიუგო ჯაბამ და ისევ ტყეში მიმავალ ბილიკს დაადგა.

გოლიათი კაცი დევივით მიაბოტებდა ახლა შამბნარში.

ზეწველად გათავებული მოხუცი ჩაფარი კი უკან მიჰყვებოდა და ჩიოდა:

— რაღა ჩემი მორიგეობის დროს გაიქცევი, შე ცოდვით სასვე, ციხიდან?!

— დღეს რომ არ გავქცეულიყავ, ხვალ გვიანდა იქნებოდა: ქუთაისში გადამგზავნიდნენ, ქუთაისში კი დეზერტირის უგეტყველი დახვრეტა მკაავა ხელში, — მიუგო ჯაბამ და განაგრძო: — შენ ის თქვი, რაღა მაინცდამაინც შენ აღმოჩნდი დღეს მორიგედ! სხვა ვინმე ყოფილიყო, მე ვიცოდინ... შენ კი რა გიყო, შე ღვთის გლახა! მეცოდები, ნათლია ხარ და ამიტომ მივდივარ ბოქაულთან.

ბოქაულის ხსენებაზე მათეს თავბრუ დაესხა, ფეხი შეეშალა და ხეს მიაწყდა.

— რა მოვივიდა, — მიუბრუნდა ჯაბა. — ჩაფრობა რა შენი საქმე იყო, შე უბედურო! შე საიქიოს მესანთლევ!

— მე ვიცი, რაც არის ჩემი საქმე, მაგრამ ნათლულს, მოკეთეს, მეზობელს, ქართველ კაცს ტყვია როგორ გესროლო! — ამოიხუნემა მათემ და დასძინა: — ღმერთმა დასწვევლოს რუსი მეფის კანონი! საშველი არ არის...

— არის საშველი! დღეს თუ ხვალ მეფის ტახტი დაემსობა. რად გინდა, შენც იმ ტახტს ბაღლინჯოსავით რომ მიგატყლიტონ?!

— რუსი მეფის ტახტის დამხობა შეუძლებელია... დაგაეიწყდა, როგორ დამთავრდა 1905 წლის აჯანყება! დაგაეიწყდა, რა უბედურობა გაიარე? ციხე ციხეში ბირი...

— არ დამეიწყნია და ამიტომ არ მინდა მეფეს ვემსახურო, დამიჯერე: მეფის ტახტი სულ მალე დაეშობა.

— ვთქვით დაგიჯერე, მერე რა უნდა გქნა? სად გავექცე ახალი თაობის ხალხს? — დაბნული სმით ჰკითხა ჩაფარმა და ისევ უმწუოდ ამოიხვნეშა.

— მოიგლიჯე და გადააგდე წყვეული მეფის სამსრებები! გადააგდე ეს კოკარდიანი ქუდი! — ურჩია ჯაბამ. — გაიხადე ეს დასაწყავი მუნდირი, რომელიც შენ ისევ გიხდება, როგორც ძროხას უნაგირი! ჩაიცვი შენი ძველი, მამაბაბუელი ჩოხა. ისევ ფეხქვეშ გათელილ, შეგინებულ, ლეჩაქანდელ შენს დედა სამშობლოს, შენს მშობელ ხალხს, მწრომელ გლეხობას, შენს ძველ მეზობლებს, სახლიაკებს დაუბრუნდი, თორემ გვიანდა იქნება და მერე, ვერც მე და სხვა ვინმე გიშველის! გახსოვდეს: ორი ღმერთის სამსახური შეუძლებელია!

— შენი და შენი ამხანაგების იმედით მტერმა იარა. არ გახსოვს თქვენს გამო როგორ გადაწყვეს სოფლები... როგორ აწამეს ხალხი! — ანგარიშობდა ორ ცეცხლს-შუა ჩაფარდნილი ჩაფარი.

— ასლა სხვა დროა. დარდი ნუ გაქვს... — გაამხნევა ჯაბამ, მაგრამ მათემ უცებ ფეხი წაჰკრა მიწიდან ამოსულ, ბილიკზე გაწოლილ ხის ფეხებს და წაიქცა, ჯაბამ წამოაყენა და უთხრა: — რა მოგივიდა, შე უბედურო!

ჩაფარმა სული მოითქვა, თავი ასწია, შეხედა და მიუგო:

— შენ გგონია ადვილი იყო ჩემთვის ნათლულზე, მასლობელ მეზობელზე იარაღის ამოღება? ეს, შენ რა იცი, ბიჭო, რა ცეცხლი ტრიალებს ახლა ჩემს გულში!

— ვიცი, ჩემო მათე, ვიცი! — მიუგო ჯაბამ: — მეც და შენც ამ უკუღმართო დროების მსხვერპლი ვართ.

— ეს თუ იცოდი, ამ დღეში რად ჩამავდე, შე უღმერთო, — ამოიკნაგლა ცრემლმორეულმა მათემ.

— სომ გითხარი, სხვა გზა არ მქონდა-მეთქი, — მიუგო ჯაბამ ზეზეულად გათავებულ, მხრებაწურულ მოხუცს. მერმე ჩხირივით გამხმარ მკლავში ვეება ხელი წააგლო და სიარულში მიეშველა...

ღამე სულაბაჩიძე

მარტინა მიწვევით ბილბოს წიგნზე ამინდები

მურმან ლებანიძემ დასჭეჭა პიშინი
ესპანეთზე და შენზე, მარტინა,
რომელმაც ბევრჯერ მე მომანატრა
ბასკებისა და ქართველთა ლხინი.

პა, ჩემი კრინიც,
პა, ჩემი კრინიც,
შენმა ალაღმა სვედამ, მარტინა,
რაკილა ქართულ-ბასკური ღვინის
ღონიერებით გული მატკინა.

შე ჩავიკითხე ეს წიგნიც,
შენი,
პუკარს ასოები
ცრემლივით ჰკიდა.
წიგნი, დაწერილი ქართული ენით,
თბილისიდან ბილბაომდე
გადგმული ხიდა.

სომ მოიხილე მინტეგთა გვარის
საგვარეულო სამარხებიცა,
გადაწოშილი ბავშვობის ქარით
შენი ბასკონიის სანახების ცა,
ჯავრით გაცრეცილი მამაცი დედა,

რომელმაც გურულივით დაგიძახა:
— ნენა!
ოცდაათი წელი ეს დარდი გგვემდა,
გურული კილო გიხდება შენაც.

ჯავრით გაცრეცილი
კვლავ გელის დედა,
პა, ჩავიკითხე ეს წიგნიც,
შენი.
იმღერე, მარტინა, ბასკური სვედა
შენი შვილების ქართული ენით.

მურმან ლებანიძის გუგუნებს პიშინი.
პა, ჩემი კრინიც,
პა, ჩემი კრინიც.

ყურს მოკრავს ჯავრით გაცრეცილი დედა,
მოუღბეს ეგების დედური სენი.
იმღერე,
მარტინა,
ქართული სვედა,
შენი ნალვლიანი ბასკური ენით.

გზე დიღის ჩსგონანში

მზემ გააღვიძა მთვრალი ლანდები.
ზმორებ-ზმორებით გავიდნენ გარეთ
მთვრალი ლანდები,
მთვრალი ლანდები,
წუხელ რომ დარჩათ აქ კაცებს მთვრალეებს.

ზმორებ-ზმორებით გავიდნენ გარეთ,
გაქვენენ მუხნარში შეპარულ ღამეს.

მზე აეტუზა რესტორნის კარებს,
შიგ მზისფერ ღვინოს ალარა სვამენ.

ჩამომხრჩვლებივით ბროლის ჭაღებზე
წუხელ დაღლილი ხმები ჰკიდა.
ოქროს საკეტით კარებს აღებს მზე.
შიგ სიწმეა...
შიგ სიმშვიდეა...

მაგიდებზე წევს
 დამცხრალი ქარი,
 ხელში შერჩენია დაცლილი ჭიქა.
 ბოთლებში ჩარჩენილ ღვინიდან წყნარი
 თვალს აფახულებს
 ლოთების ჭინკა.

თეთრ სუფრას ჩაფრენია ცხრაფეხა ლაქა
 წითელი ღვინის.
 აღარ შლის ბახუსი აბრეშუმის მაქმანს,
 რომ კალმახივით დაიჭიროს ლხინი.

სიჩუმე ლოღნის
 პურის ნატყებებს და დამჭკნარ მწვანისს,
 ორთქლი არ ასდის მწვადსა და ხინკალს.
 ჭიქებში ჩარჩენილ ღვინიდან წყნარი
 თვალს აფახულებს
 ლოთების ჭინკა.

ოქროს საკეტით კარებს ალებს მზე.
 შიგ სიჩუმეა...
 შიგ სიმშვიდეა...
 ჩამომხრჩვლებივით ბროლის ჭაღებზე
 წუხელ დაღლილი ხმები ჰკივია.

10680 ხმები
 ზარხოშში შესულ კაცების,
 ხმები
 სიმღერის და აღტაცების.
 ხმები,
 პაპიროსის კვამლში რომ შეერთდა, —
 ვაჟკაცთა,
 მიჯნურთა,
 ფარისეველთა.

ხმები
 ბალახის და ატმის ფერები,
 ხმები
 ღრუბლისა და წვიმის ფერები.
 ხმები
 მაყრებისა და შაფერების,

ხმები
 ჯისვის რქათა კლდეზე ძველების
 შედის რესტორანში მზე და აღვიძებს
 ხმებს,
 ჩამომხრჩვლებივით ჭაღს რომ ჰკივია.
 — გზა გაგვინათე, მშუო, გაგვიძებს! —
 და ხმები ჭალაქში მიდიან.

ხმები
 დედებთან ეშურებიან;
 ხმები
 მამებთან ეშურებიან;
 ხმები
 საფლავებთან ჩაიმუხლებენ;
 წვიმად ეღვრებიან
 ძელქვეებს და მუხებს;
 ლომივით ბუხუნებენ
 სამშობლოს კართან;
 მშვიდად სუნთქავენ
 ყანასთან, ზვართან;
 კამარას უქებენ
 არწივს და შევარდენს;
 ცეცხლს სულს უბერავენ
 ბუხარში შენანთებს.

რესტორნის კართან
 თეთრ საყელოზე წაავლო ხელი
 მასხარამ
 ცივ ხმებს
 ფარისეველთა,
 წამოიკივია კუდზე და გრძელი
 ხარხარით შეჰყვა უღრან ტყე-ველთა.

მზე წაეტანა ვარვარა სხივით
 დაუცლელ ჭიქას,
 ხმა გატყდა ჭიქის.
 დააშრო ღვინო,
 რომელშიც ცივი
 თვალი ელაგდა ლოთების ჭინკის.

ჭალაქში შედის ფხიზელი მზე.

პაპარა ზარი

ვიღაცას ელის პატარა ზარი,
ჩიტვით ფხიზლობს დაკეტილ კართან.
ვიღაცას ელის პატარა ზარი...
და კარს აწყდება გრიალი ქართა.

დაკეტილია ორნაირ კლიტით
ოთახის კარი,
ცისფერი კარი.
ზარი კი, როგორც პატარა ჩიტი,
ვიღაცას ელის ბუდეში მჯდარი.

აფრთხილდება...
აწყრილდება...
და ჩარაზული იღება კარი.
შეირხვევიან ჭაღის სანთლები...
ისევ ბუდეში ჩაჯდება ზარი.

ეთამაშება გარედან ხელი,
ფრთებს უფათქუნებს კიბეებს ქარი...
და ისევ ელის,
ვიღაცას ელის
დაკეტილ კართან პატარა ზარი.

სვანეთის მატინა

ვკრიფე, ვკრიფე, ვერ ავკრიფე,
დასწევს, მსგავსად აბედისა
ფრაგმენტებად გაფანტული
მატიანე სვანეთისა.
მაგრამ უკვდავს ვერ აკრთობდა
წარმავლობა წამ-ერთისა,
არ ყოფილა მონატრული
სხვა მზისა და სხვა ბედისა,
ამიტომაც შემეყვარდა
მატიანე სვანეთისა.

სვანეთის კოშკებს ღრმად სდიოდათ

სვანეთის კოშკებს ცრემლი სდიოდათ,
ჩამოსდიოდათ სისხლი და ცრემლი.
ჭაღარა სვანებს გული სტკიოდათ,
ჩაჟანგულიყო ბალახში ცელი.

გარდაეწყვიტათ იმედი ღვთისა,
მბუტბავი კვარი ეჭირათ ხელთა...
ეს იყო ცრემლი დედის დარდისა,
ეს იყო ცრემლი კლდეთა და ხვეთა.

ცრემლში ცურავდა იმედი მწველი
ბედის წიგნივით დახურულ ბჭეთა, —
და მაინც სვანი მაშვრალი ხელით
ცრემლში უცრემლო მომავალს ჭედდა.

ყაყაჩოების ხანძარი

ციური შუქის ლოდინში
ხეობის გული მღვლეარებს.
ყაყაჩოების ზღვაა, თუ
ცეცხლი ედება მწვერვალებს?

იქნებ დაღუპულ წინაპარს
 გზის გაშუქება სწადია,
 ზვავის გატანილ ვაჟკაცთა
 გული კელაპტრად ანთია?
 იქნებ ბექობზე დამჯდარა
 მაშერალი კაცი მძიმედა,
 წკვარამ ღამეში რომ იდგა,
 ვარსკვლავი დასციმციმებდა?
 მთა აღმართულა ცათამდე,
 ვითა დიდების ტაძარი,
 ენგურმა უნდა დაშრიტოს
 ყაყაჩოების ხანძარი!

სვანის ღირსება

მწვერვალები თეთრი ქუდით იმშვენიებენ თავს,
 როცა სვანი საქართველოს სადღეგრძელოს სვამს.
 საჯიხვეში თეთრი დალი სხივთა რიდეს რთავს,
 არწივები დაჰყვირიან ჟინგიითაუს მთას:
 „საქართველოს რას ახსენებ, თუ არ იცნობ სვანს!
 ძვირფას სტუმარს საკლავს უკლავს, წყნარად უკრავს ჩანვს,
 უკვალავი ბილიკებით მიგიკვალავს გზას,
 მეგობრისთვის უჭიდება ბურუსსა და ჯანლს,
 თუ სამშობლოს სამსახურში ხარჯავს თავის ჯანს, —
 ხალას გულში ნაღვლის ნახახს ვერ უპოვნით სვანს.
 მტერთან მტრობა, მეგობართან მეგობრობა სწამს,
 მოყვრისათვის შევხლება მეწვერსა და ზვავს,
 მყინვარებში იყინება თუ სახმილი წვავს, —
 არ გაგწირავს, არ გიმუხთლებს არხად არა წამს,
 მიგინდობს და მოგენდობა, თუ ენდობი სვანს!“
 მწვერვალები თეთრი ფიფქით იმშვენიებენ თავს,
 როცა სვანი საქართველოს სადღეგრძელოს სვამს,
 მაგრამ კაცმა თუ გასწირა, ორბი დაჰკრავს ფრთას,
 მაშინ შავად ეღუშება თეთრი შუბლი მთას,
 ცის და მიწის რისხვის დაგლა მიაჭვს ხევში ზვავს.
 გუგუნებენ ნაპრალები, მთა გასძახის მთას:
 „ბედმა ჩვენი თეთრი ქუდი დაჰკრას კუპრის ზღვას,
 ჩვენი შვილი სიყვარულში თუ ჩამორჩეს სხვას!
 სიძულვილით ვინც შეხედავს, სინანულით ზღავს,
 და ძმას ნახავს, ხალას გულში ვინც ჩახედავს სვანს“.
 ბილიკების ბადე სერავს სოფელსა და ხევს,
 საჯიხვეში მონადირე ციურ წყაროს სვამს,
 კუსტი უშმა მქისი შუბლით ნისლის რიდეს ხევს,
 ზვავის ენით გადმოსძახის ჩვენს ზღვასა და ხმელს:
 „არასოდეს გაგაწმილებს, თუ ენდობი სვანს!“

ტ ბ ა ს თ ა ნ

პატარა ტბასთან,
ფერგამკრთალ ტბასთან
თებერვლის თოვლი ბარდნის და ბარდნის,
ეს რა თქნება სცოდნია ზამთარს,
ფიფქები ალბათ ფიქრია ზამთრის
და მთები, როგორც წუხილი ზართა
და ჯერ უთქმელი, ვეება დარდი,
გაუსხვევია ბინდ-ბუნდში ზამთარს
და როგორც კვამლი, ზეცისკენ ადის.

საოცარია, პატარა ტბასაც
ეს რამოდენა სცოდნია დარდი.

• • •

ფრთხილად დაადგით ფეხი ამ მიწას,
აქ, ამ მიწაზე,
ამ გზის ნაპირას,
განისვენებენ შინმოუსვლელი ჯარისკაცები.
ვაი, რომ მათთვის
აწ არასოდეს აღარ მოვა თეთრი აპრილი,
მათთვის არც მოთოვს,
არც გაწვიმდება.
ფრთხილად დაადგით ფეხი ამ მიწას,
აქ, ამ მიწაზე,
აქ, ამ მინდორზე,
როგორც მარცვალი გაზაფხულისას,
დათესილია სული და ძვლები ჯარისკაცების.
ფრთხილად დაადგით ფეხი ამ მიწას,
მიწამაც ისე,
ვით დედის გულმა,
იცის ტკივილი,
იცის წუხილი
და იცის სევდა,
ფრთხილად დაადგით ფეხი ამ მიწას...

იზა ოგაონიძე

• • •

ადექ, მონასესებ დღეთა
შიწას დაუბრუნე ვალი,
რა გაქვს საკინკლაო ღმერთთან,
თუ არ დაგიბრმავა თვალი,

შენთვის გაიმეტა თუკი
ორი დღეკეთილი ხილად,
ადექ, ხმამალალი ბუკით
მთებზე გადმომდგარა დილა.

• • •

ჭაში ვისროლე,
ჭყურტი რომ სჭირს
მუდამ, ბადია,
უკანასკნელად ჩაყვინთა და
ავკრიფე ჯაჭვი.
ვარ ფრინველივით,
ამ წყლის გარდა
დღეს მბაბდია
ცის ანაჭერი
და დიდძალი ხასხასა ყაჭი.
შემოვიღურებ ამ ბღენძ კოკას
შერვეულ მხარზე
და ნაკვესივით გადაცვივა

აჭა-იქ ღვარი,
თითქოს ვიღაცამ მომაგება
მზურა და აზრი.
შეედგები წამით,
და ვიღიმი ოთხივე მხარეს.
ჩვიდმეტი წლის ვარ!
მემჩატება ქვეყანა მხარზე,
და ქვეყანაზე არ არსებობს
ჩემი ბაბალი,
მაცოფებს კარი, დაკეტილი
შიგნიდან რაზით.
და მთვარე გდია გზაზე
როგორც მგზავრის სანდალი.

ღ ი ღ ი თ

გაფუებული,
როგორც ცური,
კვიდა ფრთილა.
ყუა მეღო და
წყალი მედგა...
ბრწყინავდა ტენი,
მიულწველი არც რა იყო.

საკუთარ ჯილაგს
შეუცდომელად გრძნობდა ახლოს
ტანადი ცხენი.
არაგინ ჩანდა,
დარჩენოდა თხუნელას დიჭედ
დარბაზის ბჭენი.

საღამო ნათლივ

მიიდრიკა და მიიფერფლა
 ლადარი დიდი.
 გაგანი მიწყდა
 სადაგი დღის დაოკდნენ ძალნი.
 უჩინოთაგან უჩინარმა დაუსვა რიდე
 და კრეტსაბმელი ყველა ცათა...
 აღახვენ თვალნი
 და დაიყურსე,

დაჭიმული სამყაროს მყესი
 შეუშვეს ოდნავ,
 რომ დალანდო საწყისი ხვალის.
 ფუთფუთებს მატლი
 ნათლივ, როგორც იმედი — ხემსი
 ვსი. მთების ყელში
 სათქმელივით ფოფინებს წყალი

წ ვ ი მ ს

ფართხალებს
 ჩემი ყინულის ჩიტი,
 მკერდში რომ ბუდობს...
 წვიმს.
 დედამიწა
 როგორღაც იტყვის
 ზღვაურის ოხვრას.
 კიდევ და კიდევ

ვეითხულობ იმ წიგნს,
 რომელშიც მხოლოდ
 თავფურცელია,
 და რიცხვი შავად
 წვიმს... როგორც მკვდარი
 მესღვაურის
 ჯიუტი ცოლი,
 ნაპირთან ვდგავარ.

ლ ა ნ ღ ე ბ ი

კ ო მ ა ნ ი

XIII

ამოდ როდი იცნებდა ტუჩებსა... ისედაც ხომ ხმა დადიოდა, უდიდო ნაქანდაკევი გამოიტანაო, ეს ხმაც ამისგან მოდიოდა, მოიკლებდა თუ მოიმატებდა, ამისგანვე იყო მოსალოდნელი. აღარც დაუყოვნებია, მაშინვე ჩაუჭდა ტელეფონსა და ასტეხა ყველა, ვისი ატეხაც ადვილი გახლდათ. ხმა იზარდა, იზარდა, გაზეთშიც გამოეფონა, გამოეფენის მომწყობნიც შეაფიქრინა, შეაღონა, შეაქოქმანა, დილას რომ გამოეფონა, საღამომდის გადმოხეტქდა, გადმოსკდებოდა, მოედებოდა ქვეყანასა. რაიმე უნდა ეღონათ ღროზე, უთუოდ, აუცილებლად ღროზე უნდა ეღონათ და კიდევაც იღონეს: „ქალი“ საღდაც მიკუნჭეს, ჩაქედეს, გააქარწყლეს, „სიმინდის უხვი მოსავლის ოსტატი ირემია ჭინთავა“ შემოდგეს იმის ადგილსა. შემოდგეს და დამშვიდდნენ, მით უფრო დამშვიდდნენ, საღამოს გაზეთებში რომ არაფერი სააუგო არა ქაჭანებდა, ხოლო მეორე დილის გაზეთებში „ირემია ჭინთავა“ გამოცხადებულიყო ახალ ვარიანტად ცნობილი მოქანდაკის ცნობილი ნაწარმოებისა. ჰო ცნობილი ნაწარმოებისაო და მართლაც ცნობილი გახლდათ, ათი წელწაღია გამოჰქონდათ ყოველ გამოეფენაზე, საშემოდგომოსა თუ საგაზაფხულოზე, სათარიღოსა თუ საზე-

მოზე, გამოჰქონდათ ახალ-ახალ ვარიანტად. ეურნალისტებსაც შემოიხვევდა ავტორი, სულერთია შემოდგომა იდგა თუ გაზაფხული, შემოიხვევდა და უმტკიეებდა, ქეშმარიტმა ხელოვანმა ერთ ნაწარმოებს უნდა შესწიროს თავიო, ჩვენ ვიჭარობთ და ზოგი რამ ნაკლი, თუ რაიმე ნაკლი გვაქვს, ამ სიჭარბის ბრალი არისო. ესაო წვრილ ბურჭუაზიულ გადმონაშთებს მიეკუთნებო და რაც უფრო მალე დაეძლევთ, მით უკეთესი იქნებაო. ამ ნაწარმოებზე დიდი ხანია ვმუშაობ და თქვენვე ჰგედავთ, რა ახალ-ახალ იდეურ შინაარსს იძენსო. ეგვეე მტკიცებანი და ეგვეე იერემიას ფოტოასლები გამოჰვეყნებულიყო შარშანცა, შარშანწინაცა, იმის წინაცა. მაგრამ გამხსენებელი არაეინ გამოჩნდებოდა, თუნდაც გამოჩენილიყო, მერე რაო, რა ხმა ამოედებოდა, სრულყოფა შეიძლებოდა დაუსრულებლად, — ერთი ხელოვანის სიცოცხლე ერთ ნაწარმოებს უნდაო. ნათელი დებულება გახლავთ, ხოლო დებულებანი სხვა რა მოხელენი არიან თუ არ გაამართლეს მოქმედება ადამიანისა. თუმცა კარგა ხნით აღრე ამასვე ამბობდა ჟან-ჟაკ რუსოცა, მაგრამ ბევრი რამ დაუწერია, ერთი ნაწარმოებისათვის არ შეუწირავს თავი, ერთით არ გაუბეზრებია ხალხი.

ოღონდ ისევ დებულებისა ვთქვათ... „ქალი“ რომ მიკუნჭეს, საამისოდაც არ მოისაკლისებდნენ დებულებასა თუ მტკიცებასა, მერე სულაც რომ მიმაღეს,

არც ამისი ახსნა გაუჭირდებოდათ, ყველაფერს გასჩენია თავისი გასამართლებელი, უსაშინელესი ბოროტბანიც გაუმართლებიათ. გვერა თუ არ, ეგ არაფერი, ბევრი არაფერი, ხმა თუ არ ამოგლეხა, დაუჭერებლობა რა ბედენა... ხმის ამოდება არც მოუწადინებია, იდგა შუა დარბაზში, იდგა და თვალებს აცეცებდა, მარჯვენა დარბაზშიც გავიდა, მარცხენაშიცა, იქაც აცეცებდა თვალებსა, რა იქნათ, კითხულობდა დაცეცებული თვალებითა, ენით არა, არაფერი უკითხავს ენითა, ისედაც არაფერი უთქვამს, უფროსნი არა სჩანდნენ, ნაცნობნიც არა, სადაც გაკრეფილიყვენ თუ მიუყუთლიყვენ, რა უნდა ეთქვა უცნობთათვისა. დამთვალეირებლებს რა ეკითხებოდათ... იმათ არც არაფერი მოუსაკლისებიათ, „ქალი“ იქნებოდა, შეხედადენ „ქალსა“, „იერემია“ და ხვდათ? — შესცქეროდნენ „იერემიასა“. შეხედადენ და ჩაივლიდნენ, ფეხს არ შეანელებდნენ, თვალს არ შეაჩერებდნენ, „ქალთან“ ეგება შეჩერებულიყვენ, ჩერდებოდნენ სხვანი, ეგებ ესენიც შეჩერებულიყვენ. მაგრამ გამქრალიყო „ქალი“ და შეყოვნდებოდნენ თუ არა ესენიცა, რაღა სამკითხაო იყო?..

ჰო გამქრალიყო „ქალი“, აქედან გამქრალიყო, არ დაეკარგებოდა, ამისი შიში არა ჰქონია, საოცარია, ოღონდ თითქოს წყენაც არ მოჰკიდებია, მხოლოდ გული შეუქანდა, ერთი-ორჯერ შეუქანდა და ისიც მიუყუჩდა. მერე სულცა გაინაბა გული, თითქოს აღარა ძკვრდაო, გაინაბა, ლანდი რომ მიუახლოვდა, ხელი მოჰხვია და აატარა-ჩამოატარა; ვერც გაიგო თუ როგორ მიუახლოვდა, საიდან გამოჩნდა, დამთვალეირებლებს გამოეყო, ბინდიდან ამოვიდა თუ ეს ეს არის შემოდგა ფეხი, შემოვიდა და პირდაპირ იმას წაადგა თავსა, ხელი მოჰხვია, მოეფერა შეფიქრიანებულსა, აიარა, აატარა, ჩამოიარა, ჩამოატარა, არსად შეჩერებულა, არაფერს მიახლოებია, არც ნაქანდაკეთა, არც ზეთის ტი-

ლოებსა, არც გრაფიკოსების ნაწარმოებთა, არც არა უთქვამს! მხოლოდ მხრებს არხევდა, ვეება მხრებსა! არანაც ახველებდა თუ „ჰმ“-ს გამოსცემდა ცოტა თავმოწონელა, ცოტა დამცინავიდა, ცოტა გამომწვევადი; ან ეგებ სხვა ვინმე გამოსცემდა, ეს მხოლოდ ლანდი იყო, მხოლოდ მოსჩვენებოდა, მაშ რაო, მხარზე ედო ვეება ხელი და ვერაფერსა გრძობდა, არც სუნთქვა ესმოდა, არცა ჩქამი, გვერდიც არ გაუკრავს. ხელი გადაეხვია, მხარში ამოესვა და არ მოჰკარებოდა. მხოლოდ სვანური ქუდი მოუჩანდა ნათლად, რუხი, შავზონრიანი ქუდი. მოეხადა, ხელში ეჭირა, ქუდმოხლილი ჩასდევდა მხატვართა გამოფენასა. შესტიამი მიეძღვნათ ის ქუდი, მიეწვიათ, პოეზიის სადამო გაემართათ და ის ქუდი მიეძღვნათ. სადაც იყვე, ქუდიც იქაური დაიხურეო, — იქვე დაეხურა და აქაც გამოეყოლებინა; გამოეყოლებინა და ეს იყო ცხადი, რუხი, სვანური ქუდი, შავი ზონრითა, ჯერკიდევ ცხადი იყო, მალე გათავისებურდებოდა, იქცეოდა ლანდის ნაწილად.

გართათ ქუდი გავიდა, ცხადი გავიდა, ქუდიანი ხელი წაეტანა კარსა, გამოსწია, თუ ქუდი არა, ხელი არცვი გამოიჩინოდა, — არც გამოჩინულა, ქუდი ეცა კარსა, წინ გავარდა და ეცა, ქუდმა ვადახსნა კარი, წინაც ის გავიდა, ჩაჰყვა კიბესა, თან ჩაიყოლა დიდი ლანდი და ლანდს შეყუთული ახალგაზრდა მოქანდაკე, ჩაიყოლა, გაიყოლა, გამზირი ჩაათავა ეგრე რუსთაველისა და ოპერის თეატრების მხრითა. თუმცა მანამდის აკადემიის წიგნის მალაზიასთან შეჩერდა, ვიტრინას ეკიდა სვანური ქუდი, კარისაკენაც წაესწრაფა, მაგრამ შესვენების დრო ყოფილიყო, ველარ შეიარა, აქანავდა უამურობის ნიშნულა, გამოტრიალდა და კვლავ წაუძღვა. მერე თავზე მოექცა ქუდი, ხოლო ამას ეგონა, აღარც რა მიმიძღვის, აღარც არავინ მომყვება, ვარ მარტომმარტო. ასე ეგონა, ოღონდ თოჯინების თეატრთან რომ შეჩერდა, მიხვდა, თავისი

სურვილით როდი შეჩერდა, შეაჩერა სხვა რამ ძალამა, იმავე ლანდმა შეაჩერა, ხელი გაუწოდა, ჩამოართვა ხელი, მოუჭირა, მოუჭირა, ძლიერად მოუჭირა, ჭახუნის დაუწყო ძვლებმა. არ გამოუტაცნია ხელი, დაე ეჭახუნა ძვლებსა, იცოდა, რომ არ უნდა სტკენოდა, რა ვუყოთ თუ ეტყინა, არ უნდა სტკენოდა, არც იმჩნევდა ტკენასა. ის ილიმოდა, ლანდი ილიმებოდა, საოცარია, მართლა ილიმებოდა, თვალები უციმციმებოდა, ტუჩები გაეშლებოდა და მოეკუმებოდა, ლაწვები უხტოდა, უხტოდა წარბებიცა, ხოლო ფართო შუბლი გადაუნათლებოდა და მოუბურუსდებოდა, ამოვიდოდა და მიჰქრებოდა, გადანათებისას ამოიზრდებოდა, ხორციელად ამოჩნდებოდა, მობურუსებისას მიიღოდა, მიჰქრებოდა ისევ ლანდადა. მარჯვენა მანც ხორციელისა იგრძნობოდა, ძლიერი, ღონიერი, გამამხნევებელი; შო გამხნევებისა იყო, ამიტომაც გადაჰხვია ხელი, გამოიყოლა, ჩამოატარა, ამიტომვე ემშვიდობებოდა ასე უცნაურადა, უცნაურადა და გამამხნევებლადა.

იქვე ნაცრისფერი ვოლვა შეჩერდა და გოგონა გადმოხტა. აჩქარებით გაეცალა ლანდი. გოგონამ გასდია. შემობრუნდა, ხელი დაუჭინა და გაეშურა. გოგონამ გაბრწყინებული და იმავდროს ოდნავ გაბურთული თვალები გადაეხსნა. მერე მიეჭრა ფრიდონსა, ხელი წაავლო, ავტომობილში შეიტაცა და აჩქარებით შეიკეტა კარი, თითქოს შიშობდა, ლანდმა არ წარიტაცოსო.

ავტო შემობრუნდა, გამზირს დაუყვა.
— სად წავიდა? — გოგონამ იკითხა, ტუჩები გამობუსხა და ისე იკითხა.
— გამოემშვიდობა...
— ნეტა გამოგვყოლოდა!
— ჰმ!..
— რა იქნებოდა?!
— არაფერი... მაგრამ წავიდა და...
კიდევ უფრო გამოიბუსხა ტუჩები გოგონასი, თვალებს წყრომა არ ეტყო-

ბოდა, კრიალებდა, ელავდა ღამაში თვალები შუქით სავსე თვალებზე.

— რატომ აღარ მოხვედრებოდა?

— შევიხანხე, როცა დამქირდება...

— იქ არ იმუშავებ?!
— იქ...
— არ იცი, რა ხდება.
— რა ხდება?
— მოდი და ნახე.
— ახლავე რომ ვიცოდე?
— იცოდე. მანჭანის სადგომი აღარ გეგონოს, ამაილეს, ზევიდან შუშებს უკეთებენ, ნამდვილ ატელიეს დაემგვანება. ისეთი არ იქნება, ძია ბიბოსი რომ არის, მაგრამ რაც უნდა იყოს, ატელიეს დაემგვანება.

— რისთვის?!
— უნდა იკითხო, ვისთვისათქო.
— ვგრე ვიკითხავ.
— იკითხე!
— ვისთვის?
— შენთვის!

გოგონა შეჰყურებდა წრფელი თვალითა, თანაც თამამი, ლაღი თვალითა, ყოყმანი თუ შეეტყობოდა, იწყენდა, ძალიან იწყენდა, ეგება სამუდამოდაც შემოსწყრებოდა, — მწარე წყენა სცოდნია სიწრფოებისა და სიალაღესა.

— მშობლები შეაწუხე, — ამასღა იტყვის ფრიდონი, — უბრალოდ იტყვის.

— მამაჩემისთვის ეს ძნელი საქმე არ არის, თუმცა აღვიღადაც არ დამთანხმებია... შეწუხებდაც ეს ითქმის.

— ურჩი შეილი.
— ყოვლად მორჩილი, — ამბობს მართლაც ყოვლად მორჩილივეთა, — ამ გადაკეთ-გადმოკეთებაში ნაკეთობანიც გადააწყ-გადმოაწყეს, მაგრამ ფიქრი ნუ გეჭნება, არაფერი გაფუჭებულია, მხოლოდ „მარადიულ კერპს“ დაეცა ავტორი, ისიც არ დაზიანებულა.

— არ დაზიანდებოდა.
— ცოტა არ იყოს, შემეშინდა... ახლა კოჯრისაკენ გავისეირნოთ, თანახმა ხარ თუ არა?
დასთანხმდებოდა თუ არა, სულერთი იყო. ავტო უკვე კოჯრისაკენ მი-

— მამაჩემისთვის ეს ძნელი საქმე არ არის, თუმცა აღვიღადაც არ დამთანხმებია... შეწუხებდაც ეს ითქმის.

— ურჩი შეილი.
— ყოვლად მორჩილი, — ამბობს მართლაც ყოვლად მორჩილივეთა, — ამ გადაკეთ-გადმოკეთებაში ნაკეთობანიც გადააწყ-გადმოაწყეს, მაგრამ ფიქრი ნუ გეჭნება, არაფერი გაფუჭებულია, მხოლოდ „მარადიულ კერპს“ დაეცა ავტორი, ისიც არ დაზიანებულა.

— არ დაზიანდებოდა.
— ცოტა არ იყოს, შემეშინდა... ახლა კოჯრისაკენ გავისეირნოთ, თანახმა ხარ თუ არა?
დასთანხმდებოდა თუ არა, სულერთი იყო. ავტო უკვე კოჯრისაკენ მი-

— მამაჩემისთვის ეს ძნელი საქმე არ არის, თუმცა აღვიღადაც არ დამთანხმებია... შეწუხებდაც ეს ითქმის.

— ურჩი შეილი.
— ყოვლად მორჩილი, — ამბობს მართლაც ყოვლად მორჩილივეთა, — ამ გადაკეთ-გადმოკეთებაში ნაკეთობანიც გადააწყ-გადმოაწყეს, მაგრამ ფიქრი ნუ გეჭნება, არაფერი გაფუჭებულია, მხოლოდ „მარადიულ კერპს“ დაეცა ავტორი, ისიც არ დაზიანებულა.

— არ დაზიანდებოდა.
— ცოტა არ იყოს, შემეშინდა... ახლა კოჯრისაკენ გავისეირნოთ, თანახმა ხარ თუ არა?
დასთანხმდებოდა თუ არა, სულერთი იყო. ავტო უკვე კოჯრისაკენ მი-

— მამაჩემისთვის ეს ძნელი საქმე არ არის, თუმცა აღვიღადაც არ დამთანხმებია... შეწუხებდაც ეს ითქმის.

— ურჩი შეილი.
— ყოვლად მორჩილი, — ამბობს მართლაც ყოვლად მორჩილივეთა, — ამ გადაკეთ-გადმოკეთებაში ნაკეთობანიც გადააწყ-გადმოაწყეს, მაგრამ ფიქრი ნუ გეჭნება, არაფერი გაფუჭებულია, მხოლოდ „მარადიულ კერპს“ დაეცა ავტორი, ისიც არ დაზიანებულა.

— არ დაზიანდებოდა.
— ცოტა არ იყოს, შემეშინდა... ახლა კოჯრისაკენ გავისეირნოთ, თანახმა ხარ თუ არა?
დასთანხმდებოდა თუ არა, სულერთი იყო. ავტო უკვე კოჯრისაკენ მი-

— მამაჩემისთვის ეს ძნელი საქმე არ არის, თუმცა აღვიღადაც არ დამთანხმებია... შეწუხებდაც ეს ითქმის.

— ურჩი შეილი.
— ყოვლად მორჩილი, — ამბობს მართლაც ყოვლად მორჩილივეთა, — ამ გადაკეთ-გადმოკეთებაში ნაკეთობანიც გადააწყ-გადმოაწყეს, მაგრამ ფიქრი ნუ გეჭნება, არაფერი გაფუჭებულია, მხოლოდ „მარადიულ კერპს“ დაეცა ავტორი, ისიც არ დაზიანებულა.

— არ დაზიანდებოდა.
— ცოტა არ იყოს, შემეშინდა... ახლა კოჯრისაკენ გავისეირნოთ, თანახმა ხარ თუ არა?
დასთანხმდებოდა თუ არა, სულერთი იყო. ავტო უკვე კოჯრისაკენ მი-

— მამაჩემისთვის ეს ძნელი საქმე არ არის, თუმცა აღვიღადაც არ დამთანხმებია... შეწუხებდაც ეს ითქმის.

— ურჩი შეილი.
— ყოვლად მორჩილი, — ამბობს მართლაც ყოვლად მორჩილივეთა, — ამ გადაკეთ-გადმოკეთებაში ნაკეთობანიც გადააწყ-გადმოაწყეს, მაგრამ ფიქრი ნუ გეჭნება, არაფერი გაფუჭებულია, მხოლოდ „მარადიულ კერპს“ დაეცა ავტორი, ისიც არ დაზიანებულა.

— არ დაზიანდებოდა.
— ცოტა არ იყოს, შემეშინდა... ახლა კოჯრისაკენ გავისეირნოთ, თანახმა ხარ თუ არა?
დასთანხმდებოდა თუ არა, სულერთი იყო. ავტო უკვე კოჯრისაკენ მი-

— მამაჩემისთვის ეს ძნელი საქმე არ არის, თუმცა აღვიღადაც არ დამთანხმებია... შეწუხებდაც ეს ითქმის.

— ურჩი შეილი.
— ყოვლად მორჩილი, — ამბობს მართლაც ყოვლად მორჩილივეთა, — ამ გადაკეთ-გადმოკეთებაში ნაკეთობანიც გადააწყ-გადმოაწყეს, მაგრამ ფიქრი ნუ გეჭნება, არაფერი გაფუჭებულია, მხოლოდ „მარადიულ კერპს“ დაეცა ავტორი, ისიც არ დაზიანებულა.

დიოდა, საქმესთან ახლად შედერებული ყმაწვილი იჭდა. ეგება იმასაც რაიმე არ ეპრიანებოდა, მაგრამ ვერაფერს გააწყობდა, ვერ ეურჩებოდა ამ ცოცხალ, ცქრილა, წრფელ და მოუსვენარ გოგონასა. ახალ შედერებულ სილამაზესაც თუ დავუმატებთ, ურჩობის გრძნობა ვერ გაიქაჟანებდა ახლო-მახლოსაცა. ან რა სახსენებელია, საურჩებელი რა უნდა ჰქონოდა ყმაწვილსა, მამას მანქანა ეთხოვებინა, კიდევაც უხაროდა, კოჯორს კი არა, მანგლისსაც მოივლიდა, გადავიდოდა იმას იქითაცა, ისე, ტყუილად, უსაქმურად, უაზროდა ან რა აზრი უნდა სიხალისესა; თუ მინც უნდოდა, — ლილი ჩახტომოდა, ფრილონი ვიპოვნოთო, იპოვნეს, კოჯორი მოვიართოთ, მოვილიდნენ და ეგეც შენი აზრი. წყნეთის გზა მომწყინდა, არც მიხსენოთო, არც უხსენებდნენ, მოვიართოთ და მიჰქროდნენ, მისდევდნენ აღმართებსა. მოსწონდა გზა აღმართებიან, მიხვეულ-მოხვეული; თუმცა რაო, რაღა არ მოსწონდაო, — ყველაფერი მოსწონდა, ყველაფერი ახარებდა, სიცოცხლეს იღვიძებდა მასში, სიცოცხლეს ერთოდა ბავშვური უშუალობითა, უზადო სიწრფეობითა; ავტო ასდევდა აღმართებსა, ის სავარძელს მისვენებოდა, მინდობოდა თუ გადაკიდულიყო ხრამებზე, ხრამებზე მიფრინავდა. ხრამებზე ქროლავს ახარებდა, მაღლა ქორი მოჩანდა, ქორიც ახარებდა, ტიტინებდა, ტიტეცებდა, ეღურტულებდა ბავშვური ჭკუითა და ბავშვობისაგან თითქოს განსხვავებული ხმითა, მეღერი, შემდგრებელი ხმითა; ზოჯჯერ ბავშვური ხიწვი თუ შიშინი ამოჰყვებოდა, ოღონდ ეტყობოდა, გაუვლიდა, მალე გაუვლიდა, ჯერ ხმაში გაუვლიდა ბავშვური, მერე ქცევამიცა, თქმამიც მიეღოდა, სხვად იქცეოდა, გამოიცილებოდა და დასანანი იქნებოდა ეს სიწრფეობაც თუ მიუქრებოდა, ეს გულუბრყვილობა და სიალაღაც თუ დაეღოდა; მართლაც სხვადა იქნებოდა, უცხო, გამოუცნობი ან აღვილადაც გამოსაცნობი, მაგრამ მაინც

სხვაი და დასანანი. დღე გამოსცვლოდა ყველაფერი, თუნდაც გამოსცვლოდა ეს სილამაზის დამამიდებელი მანქანები, ოღონდ შერჩენოდა სიწრფეობა; ან ეგება მოესწრო და გადაეტანა, — ბარელიეფზე გადაეტანა, მაგრამ არა კმაროდა ბარელიეფი, ნახევარი სახე, ნახევარიც არა, ნახევარი ტანი, ნახევარიც არა, არა კმაროდა. თანაც სხვანიც იყვნენ, სხვა გოგონები, ყველას უნდა განაწილებოდა გრძნობა თუ ოსტატობა ხელოვანისა, ყველას თავისი შექმრილი უნდოდა, თავისი მოქნილობა თუ დახვეწილობა, ერთიმეორეს შესჯობებოდნენ თუ ჰფარავდნენ ერთიმეორესა, თვალი დაიბნეოდა მაყურებლისა, დაიბნეოდა ან ერთბაშად აღიქვამდა ყველასა თავთავისებურებითა თუ ერთობლივობითა, ერთობლივობაშივე გაითქვიფებოდა ეს სიწრფეობა, ეს სიხალისე. უნდა გადაერჩინა, უნდა შეენახა, პორტრეტიც არ იკმარებდა, მთლიანად უნდა გამოედირწა და მერე გამოცვლილი-სათვის ეჩვენებინა, აი რა იყავი, აი როგორ გამოცვლილხარო. ეგება არც არაფერი დაემართოს, ეგრედვე დარჩეს, — ძნელი სათქმელია, საძნელო იმედია, ოღონდ მაინც ეგება ვადაჩჩეს ეს წრფელი, ეს ბავშვური და რაღაც აფუთფუთებული, მაგრამ ჯერკიდევ იღუმალი განცდითა თუ დიდი მოლოდინით გასხივოსნებული სახე.

და უცებ: მომწყურდაო, გოგონამა თქვა, წყაროსთან შეეჩერდეთო.

მანამდის სასაუბრე გამოჩნდა გზის პირსა, ფრილონმა იქიდან ლიმონათი და შოკოლადის ფილები გამოიტანა. ცოტა დაცილებით ფანჩატურში ჩასხდნენ. თბილოდა, მზე დასდგომოდა ფანჩატურსა, საამოდა თბილოდა. საქვე მზე ეკიდა ცაზე, უღრუბლო, კრიალა ცაზე. პაერიცა კრიალებდა, ხასხასებდა მთებიცა, შორს ჩამონგრეული ციხეცა ხასხასებდა, თუმცა ეგრეც მოსჩანდა, თითქოს მთის თხემი დაკბილულაო, ფერიც მთისა დასდებოდა ნაციხარსა, მზის ქვეშაც მთისნაირი იყო, მინაბული და

ახსახსებული. სხვაც ყოველივე მინა-
ბულიყო, დროდადრო ოღნავ, სულ ოღ-
ნავად აქა-იქ რაღაც იშმუშნებოდა, ეს
მიძინების შემუშვნა თუ იყო. ახლა

მზე ვედარავფერს გამოიტყუებდა, ათ-
ბობდა და ეგ იყო, საამოდ ათბობდა,
ოღონდ ღრუბლის ქულა თუ გადაეფა-
რებოდა, თხელი, სიფრიფანა, გაბენტი-
ლი ღრუბლის ქულა, სუსხი ჩამოივლი-
და მაშინვე, შეძომგინდებოდა ყველა და
ყველაფერი. ამიტომაც იშმუშნებოდა
ბუნება, ოღნავ იშმუშნებოდა, არა ფუ-
თფუთებდა, არ იზმორებოდა, არა ფუფ-
ღებოდა, თუმცა საამოდ ათბობდა მზეი,
მაგრამ ჯანაფხულობით სხვა სიამე მოჰ-
ქონდა, სხვანაირად ათბობდა, ყველა-
ფერი დაიძრებოდა, ადიოდა, მალღდე-
ბოდა მიწაცა, მცენარეცა, სულერიცა,
უსულოცა; კარგი რამ გახლდათ მზე
ჯანაფხულისა, ესეც კარგი რამ იყო,
ოღონდ არსაიდან წამოჰპარებოდა
ღრუბლის ქულაი. საღაღაც მწვერვალე-
ბზე ჰყრია თეთრი ღრუბლები, ჭერ აყ-
რას არ აპირებს, ჭერ მზე ეღვარებს,
თითქოს ჩამუჭებული, ჩამწიფებული
მზეი. ამათაც დასციალებს. ფრიდონი
სხნის ლიმონათის ბოთლებსა, — ელ-
ვარებს ბოთლები, ხელებიცა ეღვა-
რებს.

— რა ლამაზი ხელები გაქვს... — ამ-
ბობს ლილი.

ფრიდონი წითლდება, თითქოს უნდა,
დამალოს ხელებიო, ვერცა მალავს, მხო-
ლოდ ლილის შეჰყურებს, ეგება თვა-
ლებით ავკრიფო ამისი თვალები და
ჩემს ხელებს დაეხსნაო.

— ყველას ასე გვაქვს, შთამომავლო-
ბითა გვაქვს, — ლულღუღებს ფრიდო-
ნი, — ჩვენი წინაპრები მეთუნეები და
მძერწავები ყოფილან, უხსოვარ დროი-
დან მისღევდნენ ამ ხელობასა. ეტყობა
ხელობას ზეგავლენა მოუხდენია. ხელო-
ბაცა და ხელიც იმათგან გადმოგვეცა,
მეცა, სხვებსაცა, ჩვენი ღირსება არ
არის, გადმონაცემია.

— ყველაფერი გადმონაცემია, მაგრამ
ჩვენია. — არ ეთანხმება ლილი. ისევ

დაჰყურებს, — აღარ იცის ფრიდონმა,
საით წაილოს ხელები.

— ჩვენია, მაგრამ ჩვენი ღირსება ჩვე-
ნი შენაძენია.

— წინაპარიც ჩვენი არიან.

— ჩვენა ვართ იმათნი.

— სულერთი არ არის?

— არ არის სულერთი.

ლილი ლიმონათსა სვამს, აღარ ეღა-
ვება, დაიჭერა თუ არა, სულერთია, აღ-
არ ეპასუხება, სახე უციალებს, მზისთ-
ვის შეუშვერია და უციალებს, ჩრდილი
თუ მოადგა ხის ტოტებისა, გადაიწვეს,
ჩრდილს გადასცდება, მზემ მიქციროსო.
ერთხანს ასეა დაღუფებული და განაბუ-
ლი მზის გულზე, მერე ინატრებს:

— ნეტა წამოსულიყო!..

— ნეტა...

— აქ რაღაც იგრძნობა, რაღაც ისეთი,
მე რომ ვერ გამოვთქვამ ან ვერც მიე-
მხვდარავარ, პოეტი გამოსთქვამდა.

— ის ლანდია...

— როგორთუ ლანდი?!

— ღიღიხანია მიატოვეს მუზეზმა,
ხოლო მუზეზისაგან მიტოვებული პოე-
ტი ლანდიდა არის.

— ჩვენ გვასწავლიან, კვლავაც შემო-
ქმედებითი აღმავლობით უმღერისო...

— ჩვენც გვასწავლეს, მაგრამ... მოუ-
თავდა „შემოქმედებითი აღმავლობა“.
გააფრთხილეს თუ არა, სევდა აღარ
იყოსო.

— იყოს, ვის რას უშლის?!

— ვინ უწყის...

— წეროს თავისთვის, შინ ვინ შეეკ-
რება...

— სულში თუ შემოგვეკრენ, მარტო
ველარ იქნები. ყოველშემთხვევაში თუ
სწერს თავისთვის, ხორციელი თუა, მა-
რტო რომ არის, ჩვენთვის მაინც ლან-
დია.

— ლანდს ელაპარაკებოდი?!

— მამხნევებდა, ისე, უთქმელადა,
ლანდებს რომ სჩვევიათ. თუმცა რა ვი-
ცი, რა სჩვევიათ ლანდებსა... მგონია,
რაღაცას მანიშნებდა, მანუგეშებდა, მამ-
ხნევებდა.

— გაუფია?

— გაუგია, ალბათ...

— შენ?..

— იქ ვიყავი, იქ შეგხვდები...

— მეტი მეგონა, არაფერი იცოდი, მინდოდა, არ გაგეგო. ძნელია, არა?

— ძნელია!.. მაგრამ არის ნუგეში: ქანდაკებაში სილამაზემ უნდა გაიმარჯვოს, ქანდაკება არ იქნება სილამაზის გარეშე, როგორც ადამიანი არ იქნება გონების გარეშე, სილამაზე გონებაა ქანდაკებისა, ყველაფერია, სილამაზე ყველაფერია. თუ გამოვკვეთე სილამაზე, მშვენიერება თუ გამოესახე, მოქანდაკე ვიქნები, ეს არის ნუგეში.

— თუ ვერა?

— თუ ვერა... — მხრებს ჩამოჰყრის ფრიდონი, სევდისა თუ დარდის იერი გადაეკლება სახეზე, თვალები მიეხუტება, თითქოს ეს არის ჩაპქრებაო.

— ლანდი ზომ არ იქნები?

— ლანდი?! — თითქოს გამოცოცხდება ფრიდონი, მაგრამ მალევე მიეღება შუქი თვალებში.

— აუარებელი ხალხი ცხოვრობს, ნამდვილად ცხოვრობს, ტყეება სიცოცხლითა, ასეთი ფიქრები არც ელანდებათ.

— ხელოვანს ელანდება, ხელოვანი ლანდია...

— შენ ზომ არ იქნები?! — გოგონა შემინდება.

— ლანდი?.. — იკითხავს ფრიდონი, მეტს ვერაფერს იტყვის; რაც უნდა იყოს, ოღონდ მისწვდეს მშვენიერსა, სახიერბყოს, მერე რაც უნდა დაემართოს, რადაც უნდა იქცეს, აღარ ენალელება. იმას უკვე აღარ ენალელება, ის უკვე მისწვდა მშვენიერსა, კარგახანია მისწვდა და აღარ ედარდება, — რომ მიდის, თითქოს მესტიაში ნაჩუქარი ქუდი მიდის, სულ მალა, ყველაზე მალა მიდის. ხორციელი რომ იყო, ახოვანი გახლდათ, ლანდადაც შეინარჩუნა ახოვნება. მიდის რუხი ქუდი, შავზონრიანი ქუდი და თავსა ჰჭრიან ლანდები. ჰა?! ეს მისწვდა მშვენიერსა, ამათ არაფერი გაეგებათ მშვენიერებისა, მაშ ვიღაა ლანდი, ეს არის თუ ესენი არიან? თუ მხოლოდ ქუდია ნამდვილი? რადაც

აერევა თვალთა წინა, ყველაფერი ათქვიფება, მხოლოდღა ქუდი მიდრეკილებს, რუხი, შავზონრიანი ქუდი, ფერდობზე ლილი ჩარბის ტკრიაციტა, შემოდგომის ყვავილისათვის მოუკრავს თვალი, შემოდგომის მზესაც გამოუტყუებია ყვავილი, თვალი მოუკრავს და მირბის; ჩერდება და მირბის, დაინახავს და მიეკარგება, მიეკარგება და შეჩერდება, დაინახავს და გაეცილება. მზე იცინის, იცინის საამურად. მიწა იშმუშნება, მიწა იშმორება, ლამის მოტყუვდეს, ლამის აიწიოს, მაგრამ ეს ზმორებაა მიძინებისა, გაღვიძების ალოც დაუდგება ერთი ყვავილი მაინც წამოჩიტულა, თავი წამოუყვია, წამოჩენილა; ვერც წამოჩენილა, წამოციმციმდება და მიიმალება. ეს ადგილიდან არ იძვრის, ყვავილსაც ვერა ჰხედავს, არც აქეზებს, მხოლოდ გაჰყურებს თუ როგორა პატარავდება, პატარავდება პატარა ლილი, მერე ამობრუნდება და ამოიზრდება, დაღმართში მალე პატარავდება, ნელ-ნელა ამოიზრდება შემოდგართშია.

XIV

კარგი დღე გამოდგა, დარდი როდი გასკდომია, გულთან არაფერი მიიტანოო რომ ურჩიეს, ალბათ დაიჯერა გულმა, იყო მშვიდადა, თუმცა თუ შეირბეოდა, ცოტა უცნაურად შეირბეოდა, ოღონდ ნალევლისა თუ დარდისა არ უნდა ყოფილიყო ეს უცნაური შერხევა. გარეთ ასე ეგონა, ხოლო შინ რომ მივიდა, რაღაცამ შეჭხუთა, თითქოს სუნთქვა შეეკრა თუ მაჯლაჯუნა შემოაწვია: ეგება ეს იყო დასაწყისი დარდისა, მძიმედ დაძრულიყო, არც გაეგებოდა, ისე დაძრულიყო, მერე ერთბაშად დარევედა ხელსა; ან ვინ იცის, ვაცივდა, საიდლანდაც დრუბელი მართლაც წამოეპარა მზესა, მთანი მოიქუფრნენ თუ ძალიან ჩამუქდნენ და სუსხი გამოუშვეს, თუმცა მაშინ უკვე ავტოში სხდებოდნენ, — ისე აზიზი როგორაა, უცბად გაცივებულიყო. მაინც უჯობდა, სიცხე ჰქონოდა, სიცხე ერჩინა, ყველა-

ფერი ერჩივნა მძიმე დარდას. შეიძლება დიასახლისის ბრალიც ეროს: ბუზღუნებდა დიასახლისი, ბუზღუნებდა და შემაზრუნენად სისინებდა, იქვე, ამის კარებთან მომდგარიყო, რაღაცას აჩხაკუნებდა, ვანგებ, ჰო თითქოს ვანგებო, გულისგამაწვრილებლად აჩხაკუნებდა და ასდევდა სისინითა, — ერთი ამით დამიხედეთო, კოლმეურნეებიც რომ დაირქვესო, სპეკულიანტები უნდა გერქვათ, ეგ იქნება თქვენზე ზედ გამოჭრილიო. ცხადია, ბაზარს გაებრაზებინა დიასახლისი, ბაზარზე მოსდიოდა გული და ამას აგონებდა, ამაზე იყრიდა ჯავრსა უცნაური სისინითა, რიღაცის უცნაურივე ჩხაკა-ჩხუკითა... თბილისის ბაზარი ყოველთვის ექოთ, უამრავი უცნოელი მოგზაური გაკვირვებულა თბილისის ბაზრის სოხვითა და სიიაფითა, ერთ პეტერბურგელ ჟურნალისტს ასეთ შედარებაც დაეწერა: პეტერბურგის ბაზარი წვეთია ზღვაში, თბილისის ბაზარი ზღვა არის წვეთშიო. მას შემდეგ საუკუნეზე მეტი გასულიყო, შეიძლება ბევრი რამეც მომხდარიყო, მაგრამ რაც უნდა მომხდარიყო, ბაზარი მაინც არ უნდა გამხდარიყო ასე საკიცხავადა. უნდა უთხრას ასეთები და ამნაირები, პეტერბურგელი ჟურნალისტის აზრიც მოახსენოს, კათოლიკე მისიონერებისაცა, მაგრამ იმასაც ეს უნდა, ერთი გამოეპასუხოს, ერთი ისტყვა შეუსწოროს, მერე ნახოს თუ რა დღე დაადგება თავის ჟურნალისტ-მისიონერებთანადა. დღე უკვე დასდგომია, სუნთქვა შეკვრია თუ მაჯლაჯუნა შემოსწოლია. რაც იყო, იყო, შინ ვეღარ გაჩერდა, ქუჩაშიც ვერ მოისვენა, მერე კამერული მუსიკის კონცერტს დაეწყო. იქ თითქოს მაჯლაჯუნამ გადაუარა, მაგრამ სხვაგვარად აემღერა სული, თითქოს ტირილი უნდოდა, ხოლო გულში ეცინებოდა, კარგია, კარგი დამემართოსო, კარგი რამ სანახავიც ვიქნები, ცრემლები თუ წამსკდაო. მაშინ ამირანი ამოიზიდა და ვადაიარა ღრუბელმა, მზეში ამოიზიდა, კაშკაშა მზეში, ძლიერი, დაუმორჩილებელი, იმედინი.

ამირანი ამოიზიდა და ამირანს მოაშურა იქ, შინ, ხალდეშა... იქაც თბილი მზე ტრიალებდა, ჯვეილი ამოეწვერნა, გადაეხასხასებინა მინდორი. ფოთლო მაინცა ცვივოდა, ფოთლით აღვსილიყო ბაღ-ვენახები, გზებიცა, შუკებიცა. ფოთლო ეგებებოდა, ესალმებოდა და მიჰყვებოდა მუსაიფითა. შინ გაკვირვებულნი დახვდნენ, არ ელოდნენ, ამიტომ თუ გაკვირვებულებიყვნენ. ჩვეულებრივ არც ეგებებოდნენ ყვილ-ხივილითა, მაგრამ წინ მაინც წამოდგებოდნენ ხოლმე, ახლა არც დაძრუტან ადგილიდანა: დედა მარნის კარებში იდგა, მამა თუთის ძირას მიმჯდარიყო მზიგულადა, უმცროსი და-ძმანი აივანზე გადმომდგარიყვნენ. ესეც შეყოვნდა, მიმოათვალიერა იქაობა და იქა მყოფნი, დაკვირვებით მიმოათვალიერა, ხომ არაფერი მომხდარაო, — არაფერი, არ ელოდნენ ეს არის და ესა. კიდევ სხვაც არის, — გახარებულან, გახეტებში წაუეთხავთ ამისი ნაჭინდაკეციც რომ გამოუფენით და გახარებულან. მერე რა მომხდარა, აღარ გაუგიათ, არც არსად დაწერილა, არც არავის მოუტანია ამბავი. ჰო გახარებულან და ეს რომ დალილიადა თუ რაღაც სხვანაირად გამოიყურება, საეჭვოდ არ მიუღიათ არც პატარებსა, არც მამასა; მხოლოდ გაკვირვებულან და გაკვირვებამაც ვადაუარა ჯერ პატარებსა, მერე მამასა. მამამ გამოხედა მოღლილი თვალებითა, ერთი წამით გაუშუქდა მისავათებული თვალები და შვილი მიხვდა, ეს იყო სიხარული მამისა, ან მკრთალი გამოძღვენება სიხარულისა. მეტი არც შეეძლო ან უფრო მეტად ვეღარც განიცდიდა სიხარულსა. პატარებს ბევრად მეტის ვანცდა შეეძლოთ, მაგრამ მოკრძალებულიყვნენ, ვერ შეებედათ, ნელნელა ჩამოდიოდნენ, უახლოვდებოდნენ, წაქეზებას ელოდნენ და წაქეზა ამანაც, ორივე ხელი ასწია, რაღაც დაიძახა, უნაწევრო, გაურკვეველი რამ ამოიძახა, ოდონდ სიხარულისა იყო ამოძახილი, წაქეზდნენ და შემოეხვივნენ ისინიცა. დედა აღარ მოჩანდა, ღიად ეგდო კარი მარ-

ნისა, ჩრდილი მოსდებოდა, სიშავე ჩამდგარიყო კარის ჩარჩოში; დედა ამოვიდოდა, ამოაბობდა იმა სიშავესა, მალე ამოვიდოდა, ჯერ მარანში დაფუსფუსებდა, მერე სათონეში დატრიალდებოდა და პურმარლით მიეგებებოდა ძალიან შორით თუ არა, მაინც შორით დაბრუნებულ პირმშოსა, გამოეგებებოდა, ვიდრე დაძმანი ეხვივნენ ვარსა.

ისევ ეხვივნენ დაძმანი, სკოლის ამბავს ეკითხებოდა, თავისი სკოლისა და ამათი სკოლისა, მიუგებდნენ და თანაც აგრძნობინებდნენ, ვიცით, ვიცით ყველაფერიო. დედამ ხონჩა გამოიტანა მცირე რამ ნუშლითა, ხელადით მაჭარი მოაყოლა, კუნძი მიავორა თუთასთანა, ხონჩა შემოდგა კუნძზედა, მერეღა გახედა ჩამოსულ შვილსა, მოდიო, უთხრა. მივიდა, მიუჯდა ხონჩასა, მამას დააცადა. ლავაში ვახია მამამა, ვახია შვილმაცა. ჭიქები დედამ შეავსო, აშუმხუნდა მაჭარი, პირშიც აშუმხუნდა, ჭიქაში ვერ მოეთავებინა შუმხუნი; შუმხუნებდა და იფშვებოდა ენაზედა. ამას ეამებოდა, მამას არა, დაილოცა, მოსვა, დადგა ჭიქაი. ქალი მიუხვდა, იმისთვის სხვა ხელადა გამოიტანა, ძველი ღვინო გამოიტანა, სხვა ჭიქა შეუვსო და ჩამოჭდა შორიასლოსა, ხელი აღარაფრისათვის წაუტანებია, აღარც ჭიქები შეუვსია. მამა ავსებდა, ორი ხელადა ედგა აქეთ-იქითა, ძველი ღვინოთა, ახალი ღვინოთა, თითონ ძველსა სვამდა, შვილსაც ურჩევდა, ძველი დალიეო. მაჭარი ეამებოდა შვილსა. ხონჩაზე აკიდოებიც ეწყო, მისწვდა აკიდოსა, ატანდა რბილ ლავაშსა და შუმხუნა მაჭარსა. შენი ნებააო, ეტყოდა მამაი, ყოველ ჭიქაზე ეტყოდა, ხელახლა რომ ავსებდა, ძველსა სთავაზობდა. ისევ უარობდა შვილი, ისევე მშვიდადა, უბრალოდა, თითქოს პირველად ეუაროსო. უარი არა სწყინდა მამასა, დაეინება არ აღიზიანებდა შვილსა. შვილი გემრიელად ილუკებოდა, მამა არა, ლავაშსა ციკქნიდა, პირს აცმაცუნებდა, ვითომდა რაო, მხარი ამიბიაო, მარტო კაცი პურიქამშიც ბრაღია და აპა, მხარი

ამიბიაო. შვილი ილუკებოდა და სიამე ეუფლებოდა დედასა, რახან მალაზნა, ჯანზეც იქნებო, რახან მალაზნა, ხალონზეც იქნებო, ისე ამოვიდოდა, მოვენატრებოდით, დრო ექნებოდა, გამოეშურებოდაო, სხვა თუ არაფერი ამირანისთვის ამოვიდოდაო.

პირველად თითქოს ცუდად ენიშნა, მაგრამ ეს დედის გაუნელებელი შიშისგან თუ იყო, სიამე არაფერი სჭირს. ილუკებდა მადიანადა, ცოტა ფერი ვერ აღევს კარგი, თითქოს ვაფითრებულაო, თუმცა ეს ფერი ქალაქისაა, ერთი კვირაც რომ შეიცადოს სოფელში ამ ფერს ვადაიყრის. მაგრამ სად ეცლებოდა ერთი კვირითა, — აგერ მოსულა, მიიხედ-მოიხედავს და წავა, ოღონდ ამირანისთვის თუ გამოუშვებს. — არა, ახლა არ გამოუშვებდნენ, თვითონ მოენატრებოდა, დახედავს და წავა... შეჩერდა. ეგება შეისვენოს და ისევ განაგრძოს ჭამა. არა, კალთა დაიბერტყა, უკან გასწია სამფეხა სკამი. მალე აიკრა პირი, ლუკმა მისხლობით გამოუთვლია დედასა, ნამცეციც რომ მოაკლდეს, მიუხვდება, აზომვა არ უნდა, აწონა არ უნდა, ისევე მიუხვდება. იმდენი არ შეუჭამია, იმისი ნახევარიც არა. მადიანად შეუდგა, მარიფათიანად მოეკიდა სუფრასა, რომ იცოდა, ისე მოეკიდა, დალილია, დანქრეულმა რომ იცოდა, დალილიც უნდა ყოფილიყო, დანქრეულიცა, მაშ რა იქნებოდა ქალაქიდან დაბრუნებული, შეება მართლაც დაბრუნებულოვითა, და აუქარა, უცებ აღო ხელი... რა დამართინა?! ცუდად ენიშნება ფერი, თუმცა ფერი იმდენიც არაფერი, ერთ კვირას მოიციდის, ვადაიყრის ფერსა, შემოდგომის მზემ იცის, ჩაამუჭებს თავისებურადა; იცის მზემა და დედის ხელმა იცის, მაგრამ ვერ დახანდება, არ მოიციდის. მოაცდევინებს, დაახანებს, თუმცა რა ბედენაა, ქალაქი მალევე დასდებს თავის ფერსა, არა ღირს მოცდენადა... ეგეც არაფერი, ქალაქი ქალაქია, თავისი იცის ქალაქმა, თავისი რომ არ იცოდეს, ქალაქიც არ იქნებო; ჰო ეგ არაფერი, ფერი იმდ-

ნიც არაფერიო, სხვა რამ არ იყოს, გულდასაწყვეტი არ იყოს, სადარღებელი არ გაუჩინოს, ფერი არაფერიო.

შვილი აღგება, ბაღში შედის... მამა გააყოლებს თვალსა, კალთას დაიბერტყავს, ააღაგეო, ანიშნებს დედასა. თავს დაუქნევს დედაი, ოღონდ როდი წამოიწივს, ისევე ზის, არც ირხვევა, იმ ადგილს შეპყურებს, შვილი რომ იჯდა, ისევე შეპყურებს, თითქოს იქვე ზისო: ისედაც არ იჯდა, როგორცა სჩვეოდა, ლუკმაც პირში გაუჩერდებოდა ხოლმე, მერე აჩქარებით მოიქნევდა ყბასა, ყლაპავდა სანახევროდ დაუღუქავს, დროდადრო ზურგთუკან გადაიხედებოდა, თითქოს ვიღაცა წამოადგაო. არავინ იყო, ბავშვებიც გაკრეფილიყვნენ, მხოლოდ ძაღლმა წამოუარა, წინ დაუცუტა და იქავე ცუცქია, არც მიაღერსებია ძაღლსა, ლუკმა კი მიუგდო. არც ძაღლი დასწვდენია ლუკმასა, არც გაპყოლია, ეწადა, გაპყოლოდა, წახონდა, წაიწყმუტუნა და გაპყურებს ყურებჩამოყრილი. იხმოს, წამოფრინდება, გაეკიდება მხიარული წაგწყავითა, ცივ შეხვედრასაც აპატიებს, იმ ლუკმას მაინც აღარ დასწვდება, ცივად მიგდებულ ლუკმასა. მაგრამ არ უხმობს, მიყიალებს თავჩაქინდრული, თითქოს რაღაცას ეძებს ბაღშიო. ფოთოლი ეხვევა ფეხებზე, შრიალებს ფოთოლი. ხეხილსაც შერჩენია ფოთოლი, აქა-იქა შერჩენია, აღარა ცვივა, ჰაერი არ იძვრის, მზე დაყურსულა, აღარა ცვივა.

— ააღაგე... — მამა ამბობს, გულხელი დაუკრეფია, მუხლები განს გაუწივია, ჩაპყურებს მიწასა, ააღაგეო რომ ამბობს, განა აიხედავს ან შეირხვევა, ანა, ეგრევე ამბობს.

— ჰო... — დედა ამოსთქვამს თუ ამოისუნთქებს, არც ის ირხვევა, მხოლოდ თვალს ააყოლებს, სკამიდან ჰიშკრისაკენ ააყოლებს თვალსა: როგორღაც დარცხვენილივით შემოვიდა, თითქოს შემოსვლისაც ერიდებოდა. შემოდგა ცალი ფეხი და შეჩერდა იქვე, თითქოს რაღაცა დაეშავებინოს, თით-

ქოს მიტევებასა თხოულობსო. ბავშვებს ნეტავი რაღა დაემართათ, ჩამოირბენდნენ, ჰიშკართან მიეგებებოდნენ, ჰიშკრადისაც არ დააცდიდნენ, შუკაში გაუცვივდებოდნენ ხოლმე, წელან კი, თითქოს მუხლი მოეკვეთათო ან თითქოს ძეძვი გამოებლანდათო, ძლივ-ძლივობისას ჩამოვიდნენ, მიუახლოვდნენ ძლივძლივობისასა. მაინც თვალიბი უბრწყინავდათ, დედა ენაცვალოთ, უხარიათ, სიხარულმა იცის ხოლმე ასე, თუმცა ბავშვური სიხარული სხვანაირია, სხვანაირი სიხარულიც იციან, მაგრამ ასე თუ დაემართათ, ეგება იმიტომაც დაემართათ, რომ გამოჩნდა, ისე გამოჩნდა, თითქოს უმაღვე უკან უნდა გაბრუნდეს, გაიქცეს, დაიმალოსო, ეგება ამისი ბრაღია, ჰა?... ოღონდ ამდენი რა გავგებათ ბავშვებსა ან გავგება რა ბედენაა, ბავშვი გრძნობაა, გრძნობა აიტაცებსო.

— ააღაგე?... — კითხულობს მამაი, კითხულობს წაყცილი თავისისავე მუხლებზე.

— ჰო... — ამოსთქვამს თუ ამოისუნთქებს დედაი... ამას ანუ შეუნიშნავს, სხვა ფერზე რომ მოვიდა ბიჭი, თავისი ნაღველი აქვს, ჩასცქერის თავის ნაღველსა, სხვა რამე აღარც გავგება, აღარც ენაღველება ან ჰქონდა თუ არა ოდესმე ოჯახის დარდი? ძნელი საეარაუდებელია. იარა, იწანწალა, ქვეყანას მოედო, გაეშვირა თავისი უბადლო ხელები, გაეშვირა მლაღადებელივითა, — საქმე აუჩინეთ, უბადლობა რომ დაამტყიცოსო; რამდენიმე ადგილას კიდევაც დაემტკიცებინა უბადლობა, მაგრამ ძველ შენობათა აღდგენისას დაემტკიცებინა, განსაკუთრებულ და უბადლო შენობათა. თვალსაჩინო იმდენიც აღარ იყო, ახალთათვის აღარ უნდოდათ კედლისა თუ ჰერის ჩუქურთმანი და ცდებოდა ოპიზართა ბაღალი ხელეხი. იმათი ხეულებიც გადმოედო, წინაპართა მიგნებულნიც გადმოეტანა, თავისიც შეეკმნა, მთელს წარსულ გამოცდილებას, მთელს ხელოვნებას ჩუქურთმისა, მთელს სილამაზეს იმის ხე-

ლებსა და ნიჭში მოეყარა თავი, თითქოს იმიტომ, იმასთან ერთად რომ მომკვდარიყო. იარა, იწანწალა ხელებგამვერილმა და სოფელს მოუბრუნდა მხრებჩამოყრილი, ხელებჩამოწყვეტილი. მოუბრუნდა მოქუშული, დადარდინებული, დანადგლიანებული. დანაკბილს არ უხსნის, სხივი არ უხსნის შუბლსა. უქმობაც გასძნელებულა, ბარს წაეტანება, თოხს წაეტანება, გულს ვერ დაუღებს, ვერც აუტანია, ვერ აუტანია ეს რაღაც იარაღები, რაღაც შუალენი მიწასა და ადამიანს შორისა. შიშველ ხელებს უნდა ურევდეს მიწაში, ტყუილდეს, ზილავდეს, გრებდეს, ახვევდეს, მაჯაზე გადაიქნიდეს, ისევა ზელდეს, ისევა გრებდეს, აქუწუბებდეს ყვავილებად, ფოთლებად, კავებად, ხლართებად ამოკყავდეს, თვალს ახარებდეს, ამეტყველებდეს.

თვითვე მეტყველებდა მიწის წიადი, თვითვე ამოპყრიდა ლამაზ ყვავილთა, ლამაზ მცენარეთა, ხეულები თუ ხლართებიც თვითონვე იცოდა, თანზომიერი გასაოცრება, ლამაზი, მომხიბლავი. მაგრამ ის სხვა იყო, ის მიწის მაღლი გახლდათ, უნარი თუ ნიჭიერება მიწისა; ეს სხვა იყო, ხელის მაღლი იყო, კაცის ხელისა, ადამიანისა, რომ უნდოდა ბუნებას შეეხიბებოდა თუ დამკვანებოდა. ეს ხელის მაღლით მოჯადოებულ იყო, ბუნებისა არაფერი უკვირდა, ეს ხელის ტყვე იყო, ტრფიალი ხელისა, ხელებს იხუტებდა გულში. დროდადრო ხალღურის ხეობას აკყვებოდა, ავიდოდა იმ ჩინებული თიხის ჩამოსატანადა, წინაპრებს რომ მიესწავლებინათ. გამოსძვრწლა მშვენიერ ჩუქურთმებსა. ახალ მინაგნებს ჩამოსძვრწავდა, ძველს იშვიათად თუ გაიმეორებდა, ერთხანს უყურებდა, მერე აიტანდა სხვენზე, იქ უხიფათოდ იქნებოდა, აღარც ფეხებში გამოედებოდა. შემდეგ იჭდა ასევე წაყვცილი ან ბარს გაიტანდა ვენახში. — გატანაც აღარ უნდოდა, იქვე ერჭო, მიუბრუნდებოდა და გამოეცლებოდა, ცოტ-ცოტა ემატებოდა ნაბარსა.

— აგელაგებინა... — იტყვის რაღაც წაყვცილი.

— პო... — ესეც ამოისუნთქებს, რა გული გააწყალა, ასალაგებელი რა არის, ერთი ხელის წამოკვრაა და მეტი არაფერი. მომზადებით კი უნდა მოამზადოს, კაი ყუთიანი ვახშამი უნდა მოამზადოს, ქათმებს დაკლავს, ეგეც ადვილია, ეგეც არაფერი. ოღონდ ეს მაინც აალაგოს, ერთი ხელის წამოკვრაა თუ რაც არის, დროზე აალაგოს, ე კაცს აწუხებს, მოაცილოს, მოაშოროს თავიდანა. მაგრამ აწუხებს განა? ნეტავი აწუხებდეს, ნეტავი შეაწუხებდეს, შეანჯღრევდეს ვინმე ან რამე, ამ გაოგნებიდან გამოიყვანდეს, ნეტავი, ნეტავი ისევე ვაზი თუ მიიტყუებს, — თავისებურია, მომხიბლავია ვენახი, ყველაფერი უხდება, ყველაფერი სცვლის, ლაზათსა მატებს, ამშვენიერებს: გასხლავს, სხვანაირია, დაბარავს, სხვანაირია, შეყვლავს, სხვანაირი, გაფუჩნი, სხვანაირი, შეწამლი, სხვანაირია, აახვევს, სხვანაირია, ცას გაუხსნი, სხვანაირია, ყვავილობისას ხომ არის და არის, სიმწიფისას ნულარას იტყვი, ყოველწუთსა მშვენიდება, ყოველდღე იღვსება ეშხითა და ბარაქითა; თუ რამე მოხიბლავს, ისევე ვენახი, ეს ცვალებადი სილამაზე მოხიბლავს, მიიზიდავს, გამომბრუნდება. კაცია, რაც უნდა იყოს, კაცია. ეს ქალია და მიიჩქვავა ვენახში, გაიგო სილამაზე ვენახისა ან ოჯახს მიეჩქვა და სილამაზეც გაიგო, ანდა... ემ, რაც იყო, იყო, აღარა ჰღირს მოსაგონრება. თუმცა რატომაც არა, ესეც ხომ გაოგნდა? — ამ ლამაზ ხელებს გამოეკიდა, მოიმღურა დედა, დები მოიმღურა, გაგულქვავდნენ, არ თანაუგრძნეს, ესეც თუ გაგულქვავდა, იმათვენ აღარ გაუხეღია, აქამომდე მისვლა-მოსვლა აღარა აქვთ ერთმანეთში; ამ ლამაზ ხელებს გამოეკიდა, ჰერის ჩუქურთმებზე მოვლვარე ხელებსა, დასთმო ქალაქი, ფერწერა მიატოვა, გაუცრუა იმედი იმისი დიდი მომავლის მოწინასწარმეტყველებსა, არც აჯა შეისმინა, ვერც გასდრიკა კიუხვამა, მოიკვეთეს და ვერ გასტეხა მოკ-

ვეთამაცა, რალაცა შეუჩნდა, რალამაც
 აიტაცა, ყველაზე ძლიერმა, ყოველთა
 მძლავრმა, დაუმორჩილებელმა, აიტაცა და
 აგერა აქ მოაგდო; როცა გამოერკვა,
 გვიანდა იყო, როცა გამოერკვა, ოჯახს
 მისჯაჰვოდა, გასაქცევიც აღარა ჰქონდა,
 არც ის შეეძლო, დარჩენილიყო სილა-
 მაზის გარეშე და ჩასწვდა. სილამაზეს
 ვენახისა, ხეხილის სილამაზესაც მიხე-
 და, ხოლო ძველი ტილოები, კარადის
 უკან გადაწყობილნი, აღარ ვადმოუღია,
 ბავშვებისთვისაც არ უჩვენებია. ჰო,
 ჰღირს მოგონებადა, კარგი მაგალითია,
 ამიტომაცა ჰღირს, თუმცა ვინ უწყის,
 მართლა კარგია თუ არა, მაგრამ ამის-
 თვის მაინც კარგი უნდა იყოს, — და
 სხვა რალა ყოფილა კარგი, ვინმესთვის
 ყოფილა, ვინმესთვის არა. ამისთვის იქ-
 ნება, მოუხდება, ვენახში არჰვია ბარი,
 როგორც მიუტოებია, ისევე არჰვია,
 ცოტა გვერდზე გადაქანებულია, ფეხი
 რომ დაუკრავს სატერფულისთვისა,
 მკლავი აღარ მიუდევნებია, შეუშვია,
 გამობრუნებულა... მიუბრუნდება. მზის
 თვალი ტრიალებს, კარგი მზისა, შე-
 მოდგომის საამო მზისა, ვენახი იძახის,
 მზრალიც უხდება ვენახსა.

მაგრამ უნდა მიუგდოს ყური, გაუ-
 გონოს.

— ალაგებულყო... — გამოიძახის
 კვლავ წაქეცილი.

— ჰო... — ესეც მიატანს, ამოიოხ-
 რებს თუ ღრმად ამოისუნთქებს... ჰო
 ყური თუ მიუგდო, მიუბრუნდება; თუ-
 მცა თუნდაც ეგრევე დარჩენილა, ამი-
 სი დარდი აღარც ექნება, ისიც თუ აი-
 ფუტკნა, აბა ამისკენ რალა მოახედებს.
 ალიკვალი მამაა, მამის ხელები დაჰყო-
 ლია, გარინდებაც დასჩემებია მამისა-
 ვითა, აქამდის არ ეტყობოდა, ახლა გა-
 მოაჩნდა; მადიანად ილუქმებოდა და
 უცებ ლუქმა გაუჩერდა პირში, წამით
 გაუჩერდა, მალევე მოუქნია ყბაი, მაგ-
 რამ მაინც შეეტყო ან დედამ იაზრა.
 გაიფაჩუნა დედის გუმანმა, იეჭვა, შე-
 შინდა გუმანი დედისა. ამაოდ როდი
 შეშინდებოდა. მამის გზას არ გაჰყვეს,
 ხელებით რომ დამგვანებია, ხასიათი-

თაც არ დაემგვანოს მამასა. ჯერ ადრე
 არის, მაგის ასაკში ვარსკვლავებს ეთა-
 მაშებოდა მამამაგისი, ეგეც უნდა შეს-
 თამაშებდეს ვარსკვლავებსა, აქედანვე
 ვაოგნება თუ დასჩემდა, რალა იქნება
 ამის ასაკში?! ეგება მხოლოდ ფიქრია,
 ფიქრი ამირანისა? ფიქრი იქნება, სხვა
 არაფერია საეჭვებელი, ამირანი მოაბ-
 რუნებდა, ამირანის ფიქრი გააბრუნებდა.
 ამირანივე აუკრავდა პირსა, — მალე
 მოშხედო, რახან მიხმე, სულიც ჩამიდ-
 გი, ყამარ-ქალი მელოდებდა, ჯერ ყამა-
 რი უნდა მოვიტაცო, მერე ღმერთს ვეკ-
 ვეთები, და მწარედ ვანანებ ამდენ უსა-
 მართლობასაო. ფოთლები თუ გადას-
 ცემდნენ, ისეთი მოუსვენარი შრიალით
 გაჰყვენენ, ისე ელამუნებოდნენ, ისე
 ეწოდნენ, ამირანს თუ წარმოეგზავნი;
 ჰო ამირანსაო, მამ რაო, ამირანი ამირა-
 ნია, მაგრამ მოუთმენლობა ისეთი სე-
 ნია, ამირანსაც შეეყრებოდაო. ჰქონდეს
 ფიქრი ამირანისა, ვაოგნდეს, გაითან-
 ვოს ამირანითა, სხვას არაფერს გადაე-
 კიდოს, სხვა არაფერი წამოეტანოს; არ
 წამოეტანოს, არ გადაეკიდოს, მაგრამ
 რად შეჰკენესის გული, — დედა, თა-
 ნაც წინ უდევს ასეთი მაგალითი, სხვა
 არაფერი, არა, არაფერი, უმიზეზო იქ-
 ნება კვენესა გულისა, შვილისაგან იქნე-
 ბა უმიზეზოი, თორემ ეს რაც არის, ეგ
 არის, ეგრემც ყოფილა, ოღონდ არაფე-
 რი აუტყდეს შვილსა, არაფერი...

— ასალაგებელია... — წელში აიმა-
 რება და ისე იტყვის, ხელსაც აიქნევს,
 ბუზი მისციებოდა, იგერიებს, ვერც
 იგერიებს, კიდევ იქნევს ხელსა, მაინც
 არ ეშვება აბეზარი ბუზი, იმიტომაც
 შეიშუშნა, აიწია, ადგა. საფეთქელზეც
 შემოირტყა ხელი, გაუსხლტა ბუზი და
 ისევ მიეტანა. ზონჩას დასწვდა, მაინც
 იქ აღარ ედგომებოდა, ბუზი რა არის,
 ბუზიც აღარ ადგომილებდა. ქალიც
 დასწვდა ზონჩასა.

— ჰოო... — ამოისუნთქა ქალმა და
 ზონჩა აიღო, წამოკრთა ხელადებიცა.
 კაცი ვაბრუნდება, არაფერს იტყვის,
 ვაბრუნდება, წავა ლასლასითა; ტანი-
 ლია, ოღონდ მხრები ჩამოსცვენია, თა-

ვიც წაუხრია, ვერ მოსჩანს თავისი ახო-
ვნებითა. ხილნარს ვასდევს, მარჯვნივ
აბრუნდება, იქა ვენახი, წაფერდებული
ბარიც იქაა, იქით მიასწორებს. მაგრამ
არა, ველზე გავა, მიდის ველველა.
შრიალებს ფოთოლი, ისევე ვერა, ცო-
ტა უფრო წყნარადა შრიალებს იმის
ფეხქვეშა, ოღონდ მაინც იგივე ფოთო-
ლია, იგივე შრიალებს, იქითვე ჩაკარ-
გა ბიჭი, იმ ბილიკს მიჰყოლია. თითქოს
არც არა შეუნიშნავს, არც არავისი დარ-
დი აქვსო, ჰმ, არც ეგრე ყოფილა, კი-
დევაც შეუნიშნავს, კიდევაც უეჭვნია.
ვისაც მარცხი უწევნევია, სიფრთხილაც
იმას უსწავლიათ. თუმცა აქ მარცხი მო-
სატანი არ არის, აქ ამირანია, მხოლოდ
ამირანი და მიჰყე, მისდევ, იხილე ამი-
რანი, იხილე, თუ როგორ არ უნდა და-
მორჩილდე, არ მოტყდე, არ დაეცე.
იხილე, გამხნევდი, წელში გაიმართე.
მხრები გაშალე ისევე, იმგვარადვე, მა-
შინდელივითა, თავბრუ რომ დაახვიე
და გამოიტაცე. დრო გარდასულა, ვე-
ლარ იქნები მაშინდელივითა, — ნუ იქ-
ნები, ოღონდ ნურც ასე იქნები, ნუ,
ნუ...

XV

თავის ბაღს მოათავებს და იქვე ძმის
სახლია, ვიგოსი; ერთსართულიანი სახ-
ლია, ოთახი დიდია, აივანი ფართო, ბა-
ლიც კარგი ერთკუთხედი, ოღონდ მიტოვებუ-
ლია, და ეტყობა, მიტოვებული რომ
არის. პატრონი წასულა, კოლმეფრნო-
ბასაც ვერ მოუკიდია ხელი, კარმიდამო-
ებში ჩაქედლია, მისადგომად ძნელია,
მისატოვებლად ადვილი. ზეხილი გაბარ-
დღულა გაუსწრაობითა, მიწა დაკორდ-
ებულა, მალალი ხეშეშა ბალახი მომძლავ-
რებულა, შიგ ჩამქდარა ხეხილი. ჭავნა-
რსა თუ გაუვილ ტევრს დამგვანებია,
ბილიკებიც მოშლილა, სახლსაც მოსდ-
ებია ხეშეშა ბალახი, აივანსაც გადასწე-
დენია. ჩამომხმარა მალალი ბალახ-ყვა-
ვილები, ჩამომხმარა, გაყვიოლებულა,
ყველაფერი ჩაყვიოლებულა, ზეხილთა
ჩონჩხები ჰყრია სიყვიოლუში... ნეტავი

ერთი ამოიხედოს, ერთი ამოიხედოს და
ესეც წაეშვლება; ამოიხედოს, აქაობა
მოალახათიანოს, ეგები აღარ წაედარს,
თუ წაედაეებთან და წაედაონ, თვითონ
მაინც ნუ გააოხრებს, ცოდოა მაჟულო,
მიწა ცოდოა. თავს გადასდის ხებალა-
ხები, მიდის, შიგ ეხვევა, შრიალებს,
ჩხრიალებს ხეშეშა ბალახი, ჰაერი არ
იძვრის, ეს რომ მიდის, ამას მიჰყოლია
ჩხრიალითა, თუ ეტუნება, ბიჭი იქ არა-
სო. იქ იქნება, უნდა დახედოს, — არა,
იმას კი არა, აქაობას უნდა დახედოს.
რამდენიხანია ჩამოსულა, აქეთ არც გა-
დმოუცილებია თვალი, უნდა დახედოს.
უნდა მოხედოს, ეგება ისიც ამოვიდეს,
ხანდახან მაინც ამოვიდოდეს ან სულაც
დაბრუნდეს, გაწყვეტა ხებალახი, ხეხი-
ლი გაიხარებს, მიწა ამობრუნდება,
აფუცდება, გაიბზის ბილიკები, ეახლ-
ზამბახიანი ბილიკები. ბევრი ჰქონო-
დათ ვარდი, იქით, ამათკენ კიდევაც
ბევრია, აქეთაც არის, ოღონდ გაჯაგუ-
ლა, ჩაკარგულა. ჩახლართულა ხებალა-
ხებში, ვარდიც გაისხვლის, აყვავდება
გადმოშუქდება. ჰო დაბრუნდეს, ნეტა-
ვი ის რაღას დაბორიალებს, ამოვიდეს
და ეგების ამასაც დაუდგეს გული. ჰა?!
არა, არაფერი... დაბრუნებულა და ისაა
მორჩა, მოთავდა წოწიალი, ამოვიდებ,
თუნდაც ნუ ამოვა, ამისი წოწიალი მო-
თავდა... სახეზე ედება ხეშეშა ბალახ-
ბი, მხრები ჩამოჰყრია, მკლავები დას-
ცვენია, ვერ აუწევია, ვერ მოუცილე-
ბია, იყოს, მოედოს, გაკაწროს, გაუბას-
როს კანი.

არ ენადლეება, გაუბასროს, ბალახი
რა არის, ცხოვრებაში ბევრი რამა ყო-
ფილა გამბასრავი და ბევრჯერაც თუ
გაიბასრები, ტკივილის გრძნობა დაგე-
კარგება; ბალახი რა არის, ადვილადაც
მოუშუშდება კანი. გაჩხილი თავიც
მოუშუშდება ბევრად უფრო ადვილი-
დაო, დათვის იგავისა არ იყოს, დაკო-
დილი გული ვერა, ველარ მოუშუშდებ,
ველარასოდესაო; ჰო არ ენადლეება და
ადვილადაც გაატანს ხებალახებში. აი-
ვანთან სამსაფებურიანი კიბე რომ არის,
ჩაწეწილია ბალახი, აღრიხდელი ჩაღე-

წილია, ბიჭი. აქ მოდის ზოლმე, ეს არა, არა ყოფილა, არ უნდა ხელი შეუშალოს ბიჭსა. თვითონაც არ უყვარდა, ვინმე თუ დაჰყურებდა, თუმცა დაჰყურებდა არა, — შეჰყურებდა, თვითონაც შეჰყურებდა კერსა, თავაწეული შეჰყურებდა, იქ თავდახრილი შედის:

— წავალ... — იტყვის ანუ ორიოდ წუთით შემოვედი, ხელს არ შეგიშლი, შენ შენი განაგრძე, თუ ვერ მოგიხერხდება, რა ვუყოთ მერე, ამ ერთი წუთით მოცდენაც არაფერია იმდენ წუთსა თუ იმდენ დღეს მოგიცდენს წუთი-ზოფელიო. ბიჭი სკამს მიუტანს. არ ჩამოჯდება სკამზედა, ფეხს შესდგამს, იდაყვით დაეყრდნობა მუხლსა და ეგრე გაჰყურებს ფართო ოთახსა. ერთია, ოღონდ ფართოა, ნათელიც არის, დიდი ფანჯრები დასტანებია, ფანჯრებსაც ამოსწვდენია ხებალახი, მაინც ნათელია ოთახი, ფოთოლი ჩამოკვენილა, ბალახი გამხმარა, ველარ ეფარება სინათლესა. მზის შუქი აფრქვევია მოდელეებსა, ესკიზებსა, დეტალებსა, ყალიბებსა. ეგება აქვე იყოს მოდელი თუ ვარიანტისმაგვარი „ქალისა“, — გამოფენაზე გაუტანიათ, კარგია იცოდეს, თუ რა გაუტანიათ. „ქალი“ დაურქმევია, ლამაზი იქნება, წამოზრდილა ბიჭი, სილამაზეს რახან მისტანებია, ოღონდ მიტანება მიტანება, თუ მისწვდომია, საქმეს არის. კიდევაც წამოიზრდება, რახან მისტანებია, კიდევაც მისწვდება. ამის ვაგებაც დიდი რამ არის, სილამაზე რომ არის საძიებელი, ბევრი ხელოვანი დაბერებული ამის გაუგებრად, ეს მხოლოდ წამოზრდილა და უკვე მისტანებია... სილამაზე სხვა რამეცა ყოფილა, მაგრამ ქალიცა ყოფილა, აქ ქალია, სხვა რამეს ნულარ გამოვეკიდებითო. ოღონდ რომელია ამათში? ხმამაღლა არ იკითხავს, არც მოჰყოლია თვალქვეშა. აგერა ვეება დეტალი, კართანვე დგას: კაცის წვივია, მხოლოდ წვივია, ტერფი თუ აწეულა, დაჭიმულა წვივი; აგერა ხელის მტევნები; აგერა ნიდაყვი... ეს დეტალებია, აგერ ესკიზებიცა, ყველაფერი კაცისაა, ყველგან კაცია, ქალი არა

სჩანს, რახან მოათავა, ალბათ მიილგე-მოალაგა იმისი ნაკვალევაცა.

— წავალ... — მამა ამბობს. იმისთვის შემოვედი, იქ ჩასვლა არ მინდოდა, ჩავალ, ან არც ჩავალ, იმასაც შეველევ, ოღონდ შენი წარმატების ამბავი მომდიოდეს, ისიც მეყოფა ან მეტიც აღარაფერი მინდა... თუმცა ბიჭს სამუშაო ხალათი არ გადაუცვამს, ისევეა, როგორც მოვიდა, განწყობილებისთვის თუ შემოსულა, ესეც შეიცდის, ესეც განწყობილებამ შემოიყვანა, ქალი თუ არ არის, კაცი ზომ არის, თუ მიმხვდარა სილამაზესა, აქაც გამოჩნდება, კაცსაც თავისი სილამაზე ჰქონია, ქანდაკებამაც ეს უნდა გადაიღოს. მაგრამ მთლიანი ფიგურა არა ხვდება თვალში, დეტალები ბევრია, თუმცა მთლიანიც არის, ოღონდ მცირე ზომისა, — აგერ იქითა კუთხეში: რამდენიმე სართულიანი სახლები, სახლებზე გადმომდგარი მთა, მთაზე მთლიანი ფიგურა, — პროპორციისთვისაა, ფიგურა გამოკვეთილი როდია, ესკიზია პროპორციისა. იქ სილამაზე არ შეიმჩნევა, სხვა ესკიზზეც საამისო არაფერი გამოირჩევა, თუმცა იქ ფიგურა ბევრად მოზრდილია, მრავალსართულიან სახლებშუა მოქცეულა მოედანი, მოედნის გულში—ძეგლი; ოღონდ ნაკვეთები აქაც არ გამოკვეთილა, ესკიზია, ვარიანტია. უფრო დიდი ფიგურებიც მიმოდგმულა: წახრილი, შემართული, ხელემაწვდილი, ფეხწადგმული... მაგრამ ესეც ძიებაა, ძიება მდგომარეობისა, აქ ჯერ სხეული არ არის გამოყვანილი, სწრაფად, ოღონდ დაკვირვებითა და გულმოდგინედ გამოიქრწილა ნიშნები მოქნილობისა თუ სილამაზისა, მხოლოდ ნიშნები, ისიც სწრაფადა, თითქოს დაუდევრად, მაინც იგრძნობა ხელი ოსტატისა, სილამაზისკენ მიიწევს ხელი.

ვარიანტი რამდენიმეა, ყველა შიშველია, შიშვლად გამოქანდაკება თუ გადაუწყვეტია, ყოველი ნაკვეთი უნდა ამოსახოს, ყოველი წერტილი უნდა გააცოცხლოს, დიდი შრომა უნდა, დიდი გამბედაობაც არის, სახიფათოა სილამა-

ზისთვისა, მცირე შეცდომა ყველაფერს გააფუჭებს, ბევრად ადვილია, რაიმეს თუ წამოათარებს, — თუ არ ჩააცმევს, წამოათაროს მაინცა, უფრო ადვილია, ბევრად ადვილია, მაშინ სახე და, თუ არ დაგიშლია, ხელებია დასახვეწი; ეს შიშველია, მთლად შიშველი, ვარიანტებშიც არ მოსჩანს ჩაცმული თუ წამოსხმული, ერთიც არ მოსჩანს, ალბათ თავიდანვე ჩაიფიქრა თუ არა, ასევე ჩაიფიქრა... ჰმ, წამოზრდილა ბიჭი, თუმცა გაბედულება ყმაწვილობამაც იცისო, ოღონდ ეს სხვა გაბედულებათ, ძიება არის, კიდელია დაუდგრომელი, ბრმა შეხლა როდია, წუთიერი ანთება როდია, ფიქრია, გაბედულებათა ფიქრისა; წამოზრდილა ბიჭი, ფიქრი უსწავლია, იფიქროს...

— წავალ... — წარმოსთქვამს მამაი ანუ: ხალღურას ხეობას ავეყვებით, იმ თიხას ჩამოგიტან, ეტყობა, ბევრი დაგქირდება, დეტალებს ემჩნევა, ვეება რამ განგიზრახავსო... ჰო დეტალებს ეტყობა, ოღონდ ბიჭსაც ეტყობა, ხელის განძრევასაც რომ არ აპირებს, როგორღაც ზენაქვერად არის, განზე იყურებს, ფიქრი თუ განცდა ისეღაც შეიძლება, მაგრამ ფერი ვერ ადევს საიასაღო; ხელიც უთრთოდა, კიჭა რომ ეჭირა, ავად ხომ არ არის ან რაიმეს ხომ არ შეუღონებია? ავად ნუ იქნება, ხოლო ახალგაზრდული შეღონება, ბევრი არაფერია, აგერ ამოსულა, დაჰხედავს, გამხნევდება, დანიგნებს და ისევე შეეგმის. დახედვა უნდა, ირგვლივ ტრიალი, გაბრუნებული, შთაგონებული ტრიალი უნდა. შემოქმედება მძიმე რამ ყოფილა, იქ არ მოუსვენებია, აქეთ გამოუგდია. ძველი თქმულება, ვერ მოისვენებს მკვლელო, თუ არ მიუბრუნდა მკვლელობის ადგილსაო. მძიმე განცდა დააბორიალებს, მძიმე განცდა ვერ მოასვენებსო. დაჰხედავს და ცოტა ჩაწყნარდება, მოიცილს და ეკვეთება ახალი ძალითა. უნდა წავიდეს, უნდა ჩამოუტანოს. მერე სულაც ასწავლას, თვითონ იაროს, იაროს ნაბილიკარზე წინაპრებისა. ბევრჯერ წარმატებულან წინაპარნი, ბევრ-

ჯერ დასდგომიათ ეამი შეჭირვებდა, თვითონაც შეჭირვებულა, წარმატებული ეგება შენ გამოდგე, ბიჭო, მიგასწავლოს, იარე იმავე ბილიკებითა, მარცხიც რომ გელოდეს, იარე იმავე ბილიკებითა. მხოლოდ ჯერ თვითონვე წავა, იქ თითქოს სიცოცხლე ემატება, მხარი ვაეშლება, მკლავიც მოიცავს ძალასა, მუხლი ხომ რა, — გაჩაუქდება, ასდევს და ასდევს, ღონიერად აღის შეღმართულ ნაკვლეკებზე, ან ნაკვლევი სადღაა, აღლოსდა ასდევს. აღლოს მისდევდნენ წინაპრებიცა, კვალს არა სტოვებდნენ, მისდარაჯებოდნენ სხვა ოსტატები, ცდილობდნენ მიეგნოთ იმათი თახისთვისა, კვალს აბნევდნენ ისინი, აქამდის დაებნიათ კვალი, ახლა აღარავინ შესჩენოდათ, არც აღარავინ უნდოდა, თვითონაც აღარ დადიოდნენ, სულაც გამჭრალიყო კვალი. მაშინ აბნევდნენ, ახლა გამჭრალიყო, აღლო არ გამჭრალიყო, აღლოს მიჰყავდა, ძლიერ აღლოსა, სისხლში გამჭადარსა, — ე ბიჭმაც რომ მოინდომოს, მივა, მიაგნებს, ჯერ ხომ არა ყოფილა, მაინც მიაგნებს, ისეთი აღლო გადმოსცემია წინაპრთაგანა. მაინც ასწავლის, წაუძღვება, აიყვანს. ჯერ იყოს, იფიქროს, იტრიალოს გაბრუნებული მკვლელოვითა: უნდა გააცოცხლოს და ვიდრე გააცოცხლებდეს, მკვლელს დამგვანებია.

— წავალ... — ჩაიღუღუნებს მამაი ანუ: სიმარტოვე უჯობს, ამასაც უჯობს, ზევიდან, სულ ზევიდან, მაღალი მთებიდან გადმოჰხედოს ქვეყანასა. იქ აღარაფერი აწუხებს, იქ თვითონღაა და ლანდები წინაპართა. ვინემ თვალი ხომ არ შეგასწროო, შესძახებენ წინაპრები. არაეინაო, დაამედებს და დამშვიდდება. მეტი არც არაფერი აწუხებთ, ადვილად შეშფოთდებიან, ადვილადვე დამშვიდდებიან. არ იციან, ამას რომ აღარავინ უდაროელებს, ოსტატები აღარ არიან, დიდ კომბინატებს დიდი ლაბორატორიებიცა აქვთ, ქიმიკოსები თუ სხვა სახის სწავლულები თავს დასტრიალებთ, რაც უნდათ, მიიღებენ, რაც უნდათ, გააკეთებენ. ეს მაინც სხვაა

არის და იყოს, არავინ მოსდევს, არავის ემალება, თავისუფლად მიოდის, რაც ზევით ამოდის, ამოდის უფრო თავისუფლად, ასეც ეუბნება ამაოდ მოშინართა, ნულარა შინობთო. შინში ამოადა რაც უფრო ამოა, მით უფრო უაზროაო, ვერ დაიჭირავს სიკვდილსა გზავიწრო, ვერცა კლდოვანიო; თუ მონღომებენ, კიდევაც გაიგებენ, არ არს დაფარული, რომელი არ გამოცხადდნო. ძალიანაც მალავდნენ თბილისელი ოსტატები ქართულ ფოლადსა, მაღალი ხარისხის ფოლადის საიდუმლოსა, მაგრამ ყარამან ელიზარაშვილმა ვასცა საიდუმლო, ოქროს მედალიც მიიღო, ფულიც ბლომად ჩაიხზარიალა, ჩუმად როდი, აშკარად მიიღო, დიდ დამსახურებადაც ჩაუთვალეს... მაგრამ ზომ იყვენ ამ სახელგანთქმული ყარამანის გარდა სხვა ხელოსნებიცა, საიდუმლო რომ იცოდნენ და არავის ვაანდეს, ერთგულნი დარჩნენ დიადი ფიცისა, თავიანთი ქვეყნის ერთგულნი დარჩნენ, თუმცა სამეფო თუ სახელმწიფო მოშლოდათ. იმათი სახელი აღარავინ იცის; ვინ უწყის, ისინი სიმშლითაც დაიხოცნენ, ვინ უწყის წამებაც ერგო რამდენიმესა, ვინ უწყის ყველანიც ეწამებინათ, ოდონდ ყარამანმა ყველა გადაარჩინა; ჰო, გადაარჩინა და ცხადია, ეკუთვნის სახელიცა; სახელიც ეკუთვნის და კიდევაც დაუმკვიდრებია, ხოლო იმათ რაო, იმა უსახელოთა, იმა ერთგულთა, — ვიღას ერთგულთა, საერთგულო რომ აღარავინ იყო, სახელმწიფო თუ მოშლილიყო? რას მოსძახიან ეს აჩრდილები, რად უნდათ საიდუმლო, ვისთვისდა უნდათ ანუ რისთვისდა? ან ვის უნდა? ის საიდუმლო იქაც დაკარგულა; აქ ზომ ვაიცა და დაიკარგა, ხმაღმა რომ აღარ ივარგა ომში, მიივიწყეს და დაიკარგა; ხმაღმა აღარ ივარგა ომში, მაგრამ მაინც საჭირო ვახდა უღვესი გამძლეობის ფოლადი, იქაც ემებენ, აქაც ვჭებენ, თავი გადაუდევით მრავალნაცად მეციერიოთა, უნდა ვადასდონ, უნდა იპოვნონ, მეტი რა გზაა, სადღაა ყარამან ელიზარაშვილი ან ის უსახელო

ოსტატები, სადღა არიან ან შთამომავალთა რაღა იციან? შთამომავალთავეს აღარაფერი გაუნდვიათ, გაცემული რაღა ვასანდობი იყო, გარდაგებულან, თან ჩაუტანიათ; თან ჩაუტანიათ და დაკარგულა... ეს ისეთი რა საიდუმლოა?! დაე იყოს, იშიშონ იმათაცა, შინშიღა ამფოთებს იმათს ძელებსა, შინშიღა ამოჰყავს ლანდებდა. ესეც ლანდადვე გაერევა ლანდებში, არც გამოირჩევა ან ეს უფრო ლანდია, უფრო მკრთალი, შინშიც აღარ იცის, ამიტომაც თუ გამკრთალბულა, სულაც გაქარწყლდება, ვადნება, ვაჰქრება, თუმცა აქ რაღაც იმედი ტრიალებს, ბიჟის იმედი... სჯობს, გეცალოს.

— წავალ... — ეს კი ნამდვილად წასვლისაა, კიდევაც მიდის, მიდის ფეხაკრეფითა; ესეც ჩვეულებაა, წინაპართაგან ვადმოცემული, ძველთაგანვე გამკვიდრებული, ასე თუ მიიპარებოდნენ ხალღურას ნაპირებზე, არავინ დაგვიწახოს, არავინ ვაგვეთვალოს, არავინ ვამოგვეყვეს, არავინ ვიაგვოს ჩვენს ვადანსაო. იმას შინში აღარა ჰქონდა, მაინც დადიოდა ფეხაკრეფითა, იმას აღარა ჰქონდა, ამან არც იცოდა, მაინც დადიოდა ფეხაკრეფითა. ახლა არა, ახლა იდგა შუა ოთახში, ათვალეირებდა ესკიზებსა თუ დეტალებსა, ის ვავიდა, ეს იდგა ისევე, ათვალეირებდა თუ არც ათვალეირებდა, მუშაობას აპირებდა თუ არც აპირებდა, რამდენიმე დღეს მაინც დარჩებოდა თუ ახლაც ვაბრუნდებოდა, — არ ეტყობოდა, არც თვითონვე ვაგვებოდა რამე. იცის ასეთი ვაბრუნება თუ დაბნეულება, როცა საქმე ადგილიდან ვერ იძვრის, ველარც ფიქრი იძვრის; თუმცა ფიქრს უკვე ვადანწყვიტა: უნდა ვამოხატულიყო აშვიების წუთი... აი აშვიებს, აშვიებს ამირანი; სახეს, სხეულსა, ყოველ ნაქვთს უნდა დასტყობოდა სიხარული ვანათვისსუფლებისა. ეს სიხარულის ქანდაკება ეწებოდა, ვანათვისსუფლების სიხარულისა; ჰო ფიქრს უკვე ვადანწყვიტა, საქმე საქმეზე მოსულიყო, ბევრი ებრუნა, ბევრი ეწვალდ ფიქრსა, ბევრი ეტრია-

ლა, ჯაჭვთან ერთილა და უარყო ჯაჭვი, ჯაჭვი პირქუშისა. ამ ჯაჭვით ება ამირანი, ეს ჯაჭვი იყო, გმირს რომ ბორკავდა, ჯაჭვი უნდა გაწყვეტილიყო, ამას მოჰყოლოდა სიხარული თავისუფლებისა. მაგრამ მაშინ ჯაჭვი იხატებოდა, იყარგებოდა სხეული, იყარგებოდა ადამიანი, თვალს მოიტაცებდა ჯაჭვი, ზოლო რა განცდა აპყვებოდა ჯაჭვსა? განცდა მხოლოდ ადამიანსა სკოდნიც, ქვესა თუ თუქში ამოკვეთილ ადამიანსა, ჯაჭვი განცდას გადაეთარებოდა და გადააგდო ჯაჭვი. არც სხვა რამ უნდოდა, არაფერი უნდოდა ვარდა სიხარულისა, სხეული კმაროდა სიხარულისთვისა, შიშველი სხეული, ლამაზი სხეული, უძველესმა მოქანდაკეებმა როგორც იცოდნენ; ჰო ფიქრს რომ გადაეწყვიტა, საქმეც საქმეზე მოსულიყო, ზოგი დეტალი დამუშავებულიყო, ნელნელა მიწყებოდა, ყველა ხაზს მიწყებოდა; მხოლოდ ახლა არ ეტყობოდა სამისო ხალისი, მამა მაინც გამოლაპარაკებოდა, რაიმე მოეწონებინა, რაიმე დაეწუნებინა, აზრს აღუძრავდა, ეუარებოდა ან დათანხმდებოდა, სულერთია, შეირბოდა და ვინ იცის როგორ შერხეულიყო. არ გამოელაპარაკა, თვალი მიატარ-მოატარა, კარი გაიგდო და წავიდა. ეს მარტო დარჩა, დარჩა ასე შუა ოთახში, გარეშემორტყმული ესკიზებითა, დეტალებითა, მოდელებითა, ყალიბებითა, დარჩა დაბნეული და გაბრუებული.

ეს გახლდათ შეგრძნება მარცხისა... ნათლად მოჩანდა გარდაუვალი მარცხი, — გენადის უპირისპირდებოდა. რალა თქმა უნდა, გარდაუვალი იყო მარცხი. რაც უნდა შეეჭმნა, თუნდაც უჩვეულო რამ, ღირსი გენიოსთა ნიჭისა, მარცხი არ ასცდებოდა. გენადიმ უთხრა, ისე ვერ მიხედებოდა, ან არ დაიჭერებდა, უთხრა და სჯერა. ბიბომაც უთხრა, იციან და, რაც იციან, ნათლადც გამოსთქვამენ. ცოტა ლათკონი აურიბა ბიბომ, მაგრამ ეგ არაფერი ლაოკონში თუ დავითი ეგება ვერ გაარჩიოს ვერც იმანე, ვერც გენადიმ, ვერცა ნესტორ-

მა, ეგ არაფერი, ის მაინც იციან, თუ მოინდომებს, კიდევაც გაიტანს გენადი, ოღონდ მოინდომოს და გაიტანს. სადაც უნდა დასდგამს, რასაც უნდა დასდგამს, დასდგამს თუნდაც იგივე ლაოკონსა, თუნდაც დავითსა, თუნდაც მონებსა, ან სამივეს გაერთიანებს, სხვასაც დაუმატებს, არავინ ეურჩება, ვერავინ ამხელს, პირიქით, კიდევაც წააჭებებენ, მიდი, მიდი, დიდებული რამ არისო; ჰო წააჭებებენ, თავი მოიჭრას, შეირცხვინოსო, მაგრამ შემარცხვენიელი ვილა გამოუჩნდება, — ვინც იცის, არ დასძრავს კრინტსა, პირში წყალს ჩაიგუბებს, გატვრინდება. ზოლო ვინც არ იცის, ხოტბასაც მორთავს, არ დაილევინ უვაცი მებოტბენი, მლიქვნელებიც არ დაილევინ. ამას ვინ გამოუჩნდება მებოტბე თუ მლიქვნელი? იგივენი შეესევინ, ჩაჰოლავენ იგივენი, უცებ გარდაიქმნებიან, ხელოვნების მაღალ იდეალთა დამცველებად გამოცხადდებიან იგივე უვაცი მებოტბენი, იგივე მლიქვნელნი. ჰოდა ამათა, რაც უნდა შეჰქმნას, თვით გენადიმ უთხრა, ზოლო გენადი ამაოდ როდი ლაპარაკობს ხოლმე, დაიქადა და არც ქადილი იცის ტყუილად, დაიქადა და ძალაც შესწევს ქადილისათ.

ასეთ დაპირისპირებას არც ელოდა, არც დიდი რამ განზრახვა ჰქონია. ბავშვობიდანვე მოხიბლულიყო ამირანი, მოხიბლულიყო კავკასიონის მწვერვალებითა, იქ ეგულებოდა ამირანი, და, როცა მოიბურებოდა, ეგონა, ესაა ჩამოვიდა ღმერთი, ახალ სატანჯველს უმზადებს ამირანსაო: როცა ჰქროდა, ეგონა, ამირანი ჰქუხსო; როცა ელაგდა, ეგონა, ამირანის გულიდან ასხლვტილი ისრებიო. ამირანის გული ვერ გაუქვეთია და მოღმუის გარისხებული, მოგრუხუნებს, სხვა ვინმეს რომ დაატყდეს, სხვაზე იძიოს შურიო. მერე სურვილი აღუძრა, გამოესახა ამირანი, ფიქრად იქცა სურვილი, ფიქრმა მოიყვანა აქამდისა, — ეგება სადილობოდ მაინც გამომადგესო. სხვა არაფერი ჩაუგონებია ფიქრსა, მეტი არაფრისათვის წაუქეზე-

ბია, თუმცა სადღაც, გულის კუნჭულში ძალიან ჩემად თუ ფაჩუნებდა. ნდომამ მეტისა. — ალბათ ფაჩუნებდა, იქ, კუთხეში, ესკიზი რომ არის, პროპორციის ესკიზი, სხვა რა უნდა იყოს თუ არა გამოტანა იმ ჩუმი ნდომისა. მაგრამ ესკიზები სხვაც ბევრია, ისიც იმათაგანია, ისიც ძიებად თუ ჩაითვლება, გამოთქმად არა, გამოაშკარაებდად არა, თუმცა გამოთქმაც რომ ყოფილიყო, ველარ გაიმეორებდა გაბედულადა. სხვამ გამოუთქვა, სხვამვე გაუმეორა, გაბედულება გაუღვივა, თანაც დაემუქრა... არ ელოდა, გამოთქმასაც არ ელოდა, ასეთ დაპირისპირებას მითუმეტეს — არა, არც დიდი რამ განზრახვა ჰქონია, — თურმე ჰქონია, გამოუთქვეს და გამოტყდა, ხოლო მარცხი თუ ელოს, რიდასთვის იშრომოს? — ამიტომაც დაბნეულიყო, გაბრუებულიყო.

დაბნეულებაც გაივლიდა, გაბრუებაცა, ალალი ბიჭი გახლდათ, ალალი ფიქრით ასე გამოვიდოდა: გამოაქანდაკებს, რის გამოაქანდაკებაც შეუძლიან, შექჰმნის, რის შექჰმნაც ძალუძს, ხოლო თუ არაგის ენდომება, რა ვუყოთ მერე, აგერ აქ დარჩეს, დარჩეს ძია გიგოს ეზოში; თუ ძლიერი რამ გამოვა, გამოუჩნდება ძლიერი პატრონიცა, მერე, ოდესმე გამოუჩნდება, თუ არ ივარგებს და რა ბედენაა, თუნდ აქა მდგარა, თუნდაც მთაწმინდაზე აუტანიათ, რა ბედენაა?!

ჰო გამოირკვეოდა ასეთი ფიქრი, მაგრამ აქამდის მისვლა ადვილიც არ გახლდათ.

XVI

გარეგნულად არაფერს იმჩნევდა, თუმცა ვერ გამოაპარა დედის თვალსა. იმდღესვე იეჭვა, იმდღესვე დაიბეჭითა. მერე თვითონვე ერიდებოდა, არ შემამჩნიოს, რომ მივხვედრილვარ, არ ითაკილოს, აქაც არ აიყაროს გულიო; თუ თქმა უნდა, თვითონვე იტყვის, თუ არა და არ ითაკილოსო. მხოლოდ ქმარს არ ეშვებოდა, სიტყვას ჩამოუგდებდა, თუ ვერ მიმხვდარა, ეგება სიტყვით აღდექ-

რა ექვიო. სიტყვაც აღარა სჭრიდა. ჯერ თითქოს გულისყურით მოეკიდებოდა, ჩაეკითხებოდა, გაამეორებინებდა, „ჰააა?...“ კიდევ ჩაეკითხებოდა გავრძელებულადა, მერე „ჰოოოო...“ მოადევნებდა უფრო გავრძელებულადა, ვითომდა, გაივგეო, ვითომდა დიდხანია მივხვდარვარო, ვითომდა ბევრი არაფერიაო. ეს მხოლოდ მაიკდურობა იყო ხმის კილოსი, გულდაგულ მხოლოდ ამას შესთხოვდა, ოღონდ დამეხსენი, მეტი არაფერი მინდაო. არ დაეხსენებოდა ქალი. მაშინ ადგებოდა და ჩავიდოდა ეზოში. ეზოშიც ჩაპყვებოდა ქალი. ვენახისკენ აიღებდა გეზსა, იქაც გაედევნებოდა. მერე ხალღურას სათავესაკენ გაექცეოდა თვალი, მაგრამ იცოდა, იქაც აღარ გაუშვებდა მარტოღმარტო, ხოლო წინაპრებს დაუბარებიათ, ქალებს არაფერი გაუმხილოთო. სხვა რაღა ელონა, იღგა, ჩიჩქნიდა მიწასა. ვენახსა ბარავდა, გვერდით უდგა მეუღლეცა, ისიცა ბარავდა, ძალაუნებურად იბარებოდა ვენახი; ვენახი იბარებოდა და ქალი ისევ ეკითხებოდა:

— ვერაფერს ატყობ?

— ჰააა?

— ვერაფერს ატყობმეთქი...

— ჰოოო...

— მერე?

— ჰაა?

— რა ვიღონოთმეთქი...

— ჰოოო...

— მამა ხარ, კაცი ხარ, რჩევა გმართებს.

— ჰაა?

— რჩევა გმართებსმეთქი.

— ჰოოო...

— შესაძლოა, არც არაფერია, შესაძლოა თავის ნაწარმოებს დაუფიქრებია, რაღაც სიძნელეს წასწყდომია და იმას დაუფიქრებია, მაგრამ ვინ იცის რაღაცა მომხდარა, ხომ უნდა ვიღონოთ რამე, შშობლები ჩვენა ვართ, სხვა რას იღონებს, სხვას ვის რაში ეკითხება ჩვენი ავანჩავანი.

— ჰაა?

— სხვას ვის რაში ეკითხებამეთქი

— ჰოოო...

— უშენობა ძნელი იყო ჩემთვისა, მაგრამ ძნელი იყო თუ ადვილი, ჩემი თავის ანაბარა ვიყავი და, როგორც შემძლო, ვიკვლევდი გზასა, შინ რო ხარ, მეც შენ შემოგვკეპრი, რჩევასა და ბრძანებას ველი.

— ჰაა?

— ბრძანებას ველიმეთქი.

— ჰოოო...

— არც მინდა ველოდო, მაგრამ უნებურად შემეკვრია ხელფეხი, შენი უფლება შენი უფლებაა, წინ არ წაგივალ, ოღონდ თუ არაფერი იღონე, დედა ვარ. ეგრე ბევრსაც ვეღარ მოითმენს დედაი.

— ჰაა?

— ბევრსაც ვერ მოვითმენმეთქი.

— ჰოოო...

ჰაერი ხასხასებდა, თბილი, ხალასი ჰაერი; ჰაერი გაყუმულიყო, მკაფიოდ გაისმოდა ხმადაბალი ნათქვამიცა, თითქოს ეს თუ შეაკრთობდა ხეზე შეარჩენილ ფოთოლსა, შეაკრთობდა და შეარხევდა, ოღნავ, სულ ოღნავ შეარხევდა, მაინც უსუსტებდა ყუნწი, მოწყდებოდა, წამოვიდოდა ნელა, სულ ნელა, ტოტიდან ტოტს დაეფინებოდა, შეჩერდებოდა, აქანდებოდა და შეიკავებოდა თავსა, კვლავ აქანდებოდა, ჩამოსრიალდებოდა ისევ ნელა, ახლა სხვა ტოტს დაეფინებოდა, როდისროდის ჩამოაღწევდა ძირსა, ჩაინახებოდა მიყურებულ ფოთლებში, მიიწმინწევდნენ ფოთოლნიცა, მიიწმინწევდნენ და წაინახებოდა. ხმა კიდევ იწევდა ან ღრმა ამოსუნთქვაც გაისმოდა, სხვა ფოთოლსაც უსუსტებდა ყუნწი, წამოვიდოდა წყნარადა, მშვიდადა, არ გაერეოდა ორთა საუბარში, ესეც თუ ორთა საუბრად ითქმოდა:

— თუ უყვარს, ჩვენი ჩარევა არც საჭიროა, არც მართებული იქნება. ან თანაუგრძნობს ის ვიღაცაა, ან არ თანაუგრძნობს და ესეც მოერევა თავსა; ან უკვე უარი თუ მიუღია, გამოიგლოვებს და ეგ იქნება. ახლა მძიმე ურვა აღარაგინ იცის, მოწონებაც ადვილია. შეყვარებაცა და გადაყვარებაცა. ასე

ჩემსავითაც აღარაგინ გადმოიკარგება სოფელში, სიკეთეს აღარაგინ დაადგებს, თავს აღარაგინ გასწირავს.

— ჰაა?

— თავს აღარაგინ გასწირავსმეთქი.

— ჰოოო...

— მე სხვა მეგონა, სხვანაირადა ვფიქრობდი, სიყვარული და მოვალეობა წმინდააწმინდა რამ იყო ჩემთვისა. მაგრამ მე აბა რა შუაში ვარ?! ბიჭი შენადვლიანებულა, ჩაფიქრება გემართებს, ხოლო თუ სიყვარულისაა ეს შენადვლიანება, ჩასაფიქრებელიც არაფერი გვექნება... იყოს, გამოსცადოს, ახალგაზრდობა უმაგისოთაც არ ვარგა, მხოლოდ დაღი არ უნდა დარჩეს, თუმცა სიყვარულის დაღი მაინცა სჯობიან სხვა დაღსა, ცხოვრებამ რომ იცის, მწარესა, მძიმესა, გამაჩანაგებელსა.

— ჰა?

— გამაჩანაგებელსა სჯობიანმეთქი.

— ჰოოო...

— მაგრამ ჩვენ რომ ამითი დავიარხებით გული და სხვა რამ იყოს? ბიჭი მარტოა და ბევრი ცდუნება იცის სიმარტოვეში, ბიჭი იმ ასაკშია, ახარტს რომ აჰყვება ადვილადა. ეგება დაისაჯა ან სასჯელს ელოდება? ვინ იცის? მივაგდეთ თავის ანაბარადა, აქაოდა, წესიერი ბიჭიათ, სწორედ წესიერი არის ცოდო, თორემ უწყესო და უკულმართი ადვილადაც გადაიტანს ყველაფერსა.

— ჰა?

— უკულმართი ადვილადაც გადაიტანსმეთქი.

— ჰოოო...

კაცი მუხლს ძალას როდი ატანს, ზეზელა ბარავს, ბელტსაც არ ასწორებს, ოკრობოკროდ გასდევს ნაბარი. ქალის ღონე რა სათქმელია, ოღონდ რაც ძალუძს, ის უფრო ღონიერად აწევება სატერფულსა, ბელტსაც ასწორებს, ნაბარი მისდევს ლარში გამოყვანილივითა.

— ასე თუა, განზე ვერ გავდგებით. უნდა ჩავერიოთ, უნდა ავაშოროთ ხიფათი. ღმერთმა ნუ ჰქნას, ასე რომ იყოს, მაგრამ კაცნი ვართ, ვინ იცის!... კაცი ხარ და შენ უნდა მიხვდე, თუ ვერ

მიმხედარხარ, უნდა გამოჰკითხო, გამოათქმევიო. კაცი ხარ და კაცურადაც იღონე რამე. გოგოებს მე მიგნედავ, არც მიეუშვებ ასე გულწათხრობამდისა, ბიჭებისა შენ უნდა იცოდე. თუმცა ვარეთ იყავი, მაგრამ ხომ დაბრუნდი. შინა ხარ ახლა, შენი ადგილი დაიკირე, ოჯახის უფროსი გქვიან და გვეუფროსე.

— ჰა?

— გვეუფროსემეთქი.

— ჰოოო...

— მე გული მითქვამს, ისევ იქ, გამოფენაში უნდა იყოს ძალის თავი ჩამარბული. თუმცა გაზეთებში არაფერი წერია, მაგრამ დასწერენ, ეგ ალბათ წინასწარ იხეთქავს გულსა. ჩვენ აქ რა ვუშველოთ?! რატომ, რატომაც არა, შეიძლება ვუშველოთ. აქეთ რომ წამოსულა, გამოქცეულა, ცოტა შეღავათია, შორს თუ ხარ, ხმაც ნაკლებად აღწევს, სულისკვეთებაც აღვიღადა ნელდება, ჰოოო გამოქცეულა, გამოშორებულია, ცოტაც რომ დავაშოროთ, ეგება უკეთესიც იყოს, ეგება ააყოლო ხალღურას ნაპირებსა, ეგება დროა, იქ რომ აიყვანო, სათავეში...

— ჰა?

— ხალღურას სათავეშიმეთქი.

— ჰოოო...

— თავისებური უცნაურობა იცის პირველმა გამოფენამა, ვერცკი ახსნი, ისეთი უცნაურობა იცის. მახსოვს ან რა დამავიწყებს, ჩემი, სურათი რომ გამოფინეს, ერთი მეგობარი ხმას აღარა მცემდა. ვერ მივმხვდარიყავი თუ რად დამმღებებოდა, სხვები ჩამძახოდნენ და არა მჯეროდა, დიდხანს არა მჯეროდა, მერე დავიჯერე და ძალიან შევწუხდი. ჰმ!.. სასაცილონი ვიყავით ორივენი. ცოდონიც ვიყავით, მე მაინც უფრო ცოდო ვიყავი.

— ჰა?

— ცოდო ვიყავიმეთქი.

— ჰოოო...

— ასეთი რამეც მოსალოდნელია. თუმცა ესა თუ ასეთები არაფერია, ყმაწვილობანაა, შეტსაც განიცდიან.

შეტსაც გაიგებენ, თავშეკავებასაც მიეჩვევიან. თავშეკავება შეგნებაცაა, ჩვევაცაა, შური და უხასიათობა თუ არ ჩაერთა, თავშეკავებას არაფერი სჯობიან:

— ჰა?

— თავშეკავებას არაფერი სჯობიანმეთქი.

— ჰოოო...

ქალი შეჩერდება, ეგების ესეც შეჩერდესო, თვალთ მივაცივლები, ეგება ცოტა შეტად გამოერყვესო, თავის დარდი თუ აღარა აქვს, ბიჭის დარღმა მაინც გამოარკვიოს, ცოტა შეჯანჯღარდეს. ეგება თვითონაც ეშველოსო. მაგრამ თავს არ აიღებს კაცი, ბარავს ისევე უგერგილოდა, თითქოს გაუგებრადა, ჰო თითქოს არც იცის, რას აკეთებსო.

— წამოიყვანე, ამოიყენე ვერდითა. სხეანარი ხალისიც იცის სხვა საქმემა, სანაღლოს გაუქარებებს ან გაუნელებს. მერე ეგებ გულიც გაგიხსნას, გავიგებო, რა სჭირს, რა ეშველება, მიგხედებით, რა ვიღონოთ. თორემ ასე რა გამოვიდა, არაფერი ვიციოთ და ვწუხვართ, ხოლო წუხილი რისი მალამოა?!

— ჰა?

— წუხილი რისი მალამოა მეთქი.

— ჰოოო...

— ვერდით ამოიყენემეთქი.

— ჰოოო...

— დაუძახე!

— ჰო...

— დაუძახე!

— ჰო...

— ეხ!.. ბედმან ვისაც რაცა მისცეს, დასჯერდეს და მას უზნობდესო, ჰმ!.. რას დავეჯრდე, როგორ დავეჯრდე?!

კაციც შეჩერდება, ქალის ჩაცმებულმა თვალეზმა თუ გასტეხა ან არც გასტეხა, შეჩერდა წელის გასაშლელადა. მუხლისქარის ამოსაღებადა, ოღონდ სულერთია თუ რისთვის შეჩერდა, ქალის ჩაცმებულ თვალებს წააწყდა და ვედარც თვითონ მოსწყვიტა თვალი. მოსწონდა ის თვალები, საოცრად იზიდავდა, მამინ იზიდავდა, ხიბლავდა,

აჯღოდებდა. პო მაშინა, პირველად, მერეც მოსწონდა, ყოველთვის მოსწონდა, ოღონდ ის ცეცხლი აღარა ჰქონდა თვალებსა, ეშხი მოჰკლებოდა. გარეშე-მო ნაოქები რომ შემოგროვებოდა, ეგება ამისი ბრალიც იყო, თმა რომ გათეთრებია და გადატყეცია. — ეგება ამისიცა, სახის კანი რომ ჩასწვია, გამოშრობია, — ამისიცა, კიდევ ბევრი სხვა რამისაცა. თუმცა კიდევ ელვარებს თვალები, მაგრამ ეს სხვა ელვარებაა, ელვარება მოუსვენრობისა, შიშისა, ზრუნვისა. მაშინ შიშისა არაფერი იცოდა, ნაოქებიც არა ჰქონდა თვალთა ირგვლივ, ბუნდოვანი სწრაფვით აღესილიყო, უსაზღვრო სწრაფვითა, ეს სწრაფვა იყო სხეანაირად რომ აელვარებდა ბუდეშურის თვალთა. სიჭორფიც იყო, სხეაც იყო, სხვა ხალისი, სხვა აღტაცება, ზრუნვით შეცვლილა, შიშით შეცვლილა, შენ არ გინდა უშეღვათო, ზოლო თვალთა ელვარება კლებულობს, ასე ყოფილა წუთისოფელი, დასაბამიდან ასე ყოფილა, წინ ვერაინ გადასდგომია, მოიკლებს, კიდევ უფრო მოიკლებს, მერე? ჩაპქრება მერე, ისიცა, ვისაც შეჰყურებს, ესეცა, უნც შეჰყურებს, ოღონდ მანამდის კიდევ რაღაცა შემორჩენია ძველი ძალოვნებისა, ის რაღაცა შეარბევს კაცსა, ბინდს გადაუწმენდს.

— დასჯერდეს და მას უბნობდესო... — კაცი გაიქორებს, — უბნობდესო, მოსთქვამდესო და კიდევაც მოვთქვამთ. ზოგი ხმაძალა მოსთქვამს, ზოგი ჩუმადა, ხასიათია. ჩუმად მოთქმა მინც უკეთესია, სხვას არავის შეაუხუხებს.

- ეგრე გგონია?
- ეგრე მგონია.
- კარგად ვერა გგონებია, ხმაძალა მოსთქვამდე, ის მირჩევნიან.
- ხასიათიამეთქი.
- ეგ ხასიათი უფრო მძიმეა.
- რა შეთქმის, მე რა ძაღმისი? რა მოეუხერბო, რაც ჩემს ხელთ არ არის?! როგორ წაუვიდე თუ იმის ხელთ ვარ?! ხასიათია ბატონ-პატრონი, უნდა გვიყ-

მობს, უნდა გვაქცევს მონადა. უნდა გაგვააზატებს. ნუ იტყვი, ვითომც ასე არ იყოს, ნუ იტყვი, ვითომც კაცს მოვითონვე იყოს მკედელი თავისი ბედისა, თუ იტყვი, მე მაინც ჩემი ამიხირებია, დაბადებითვე დაპყლია თავისი ბედი ადამიანსა და ვერსაით წაუვა, ბევრიც რომ იფანთხალოს. კაცი ბედია და ხასიათი, სისხლია ორივე ერთადა. სისხლიც იბადება, იზრდება, ბერდება, კვდება, ყველაფერი ეგრეა, ეგრეა სისხლიცა. იყო დრო, იზრდებოდა ჩვენი სისხლიცა, იზრდებოდა, ჰყვოდა გვარი ჩვენი. მაშინდელი მინაგნებია ხალდეს თიხაცა, სახელგანთქმული ოსტატობაცა, სახელიც მაშინდელი განთქმულია. სისხლის სიცოცხლე უფრო ხანგრძლივია და სახელიც დიდხანს შეინარჩუნეს ჩვენი წინაპრებმა. მაგრამ ეპაა, რაც უნდა იყოს, მოთაგებულა ის ხანგრძლივობაცა, მოთაგებულა და სიბერე დაწყებულა ჩვენი თა ან ჩვენამდე დაწყებულა, საითღა წაუვალთ სიბერესა, ვინ წასვლია, ჩვენ რომ წაუვიდეთ? აჰა, ხმაძალა მოთქმაც ეს არის და მერე რა ბედენაა, ვის რას არგია, ასეთი ფიქრი სხვასაც მოაღუნებს, სჯობს ისევ გულში ჩაიძახოდე, შენთვის მოსთქვამდე, შენთვის უბნობდე.

- ცუდი ფიქრია.
- მეც მაგას ვამბობ.
- კარგი იფიქრე.
- პო... მაგრამ როგორა?! თუ დაბერებულხარ, ძალა აღარ შეგწევს, ძალა თუ არ შეგწევს, ბრძოლა არ შეგიძლიან, ბრძოლა თუ არ შეგიძლიან, ცხოვრებაში ვერ გამოდგები. თქვი, შენ რაც გინდა სთქვი, უხეირობის აზრებიათქო, თქვი, მე მაინც ჩემი ამიხირებია, მე რაც მომეწია, მომეწია, ზოლო ე ბიქმაც თუ ვერ ივარგა, მე რაც მომეწვია, იგივე მოსწევია ამასაცა, გვარი დაბერებულა, ჩვენ შევსწრებოდით სიბერის ემსა და თუ რამეს ვინატრებ, ამასღა ვინატრებ, საკვდილს ნუღარ შემასწროს ღმერთმა... — აჰ გავმოეკლება ბარსა, თითქოს აღარც ახსოვდა, ბარს რომ დაპყრდნობოდა, ტა-

რი დასკვდება, პირი ამოსვრის გორი-
ხებსა, მტვერსა, აბრწყვილდება მტვე-
რი.

— რეებსა ლაბარაკობ, — წყრება
ქალი, ხმას აუწევს. რამდენიმე ფოთო-
ლი მოწყდება ერთდროულად, აჩქარე-
ბით წამოვა ძირსა, — სასიკეთოს ვე-
რაფერს შეეყრები ეგეთი ფიჭრითა,
ცხოვრებას გაიტანჯავ და ეგ იქნება,
მეტი არაფერი. შენი თავი თუ გაგიმე-
ტებია, ჯანდაბას! ახლა ასეც მითქვამს,
მაგრამ ე ბიჭს რაღას ერჩი, ე ბავშვებს
რას ერჩი! ამ აზრით რომ შეჰხედონ,
რა იმედით უნდა შეჰხედონ ცხოვრება-
სა, ამ აზრით რომ იარონ, როგორღა
გაიხარონ სიცოცხლითა, ზოლო თუ არ
გაიხარეს, რაღაა სიცოცხლე, ჭიან კაკ-
ლადაც არ ეღირება.

— ჰა?

— ჭიან კაკლადაც არ ეღირებათე-
ქი.

— ჰოოო...

— გვარის სიბერე მონაჩმახია და
მეტი არაფერი, თუნდაც დასაჯერებელი
იყოს, გვარიც ისევე განახლდება, რო-
გორც თაობანი; თუნდაც იყოს, შორსაა
ეგ სიბერე. შორსაა ჩემი შეილებიგა-
ნა, ჩემი სისრული ახალთ-ახალია, ჩემი
სიცოცხლე ახალთ-ახალია, ჩემი სიცო-
ცხლითა სულდგმულობენ ეგენი.

— ჰაა?

— ჩემი სიცოცხლითა სულდგმულო-
ბენმეთქი.

— ჰოოო...

წავიდა, ისევე ჩაღრმავდა, მორჩა, ად-
ვილად აღარ გამობრუნდებოდა, ძალას
თუ დაატანდა, ფუ გამოაბრუნებდა,
იტყოდა იგივესა, გვარის სიბერის, სი-
სხლოს სიბერის აზრებს გამოსთქვამდა.
აღარ უნდოდა ამისი ვაგონება, დაე ეგ-
რევე ყოფილიყო, ეგრევე ჩაღრმავებუ-
ლი, ჩაფლული, უთქმელი, ეგრევე ყო-
ფილიყო, აღარაფერი ეთქვა, ბავშვებს
არ ვაეგონათ, ცოდონი იქნებოდნენ ბავ-
შვები, ბავშვებს სიცოცხლე უნდა უხა-
როდეთ, ბავშვები იმედებით უნდა
აღიესონ, აღიესონ რწმენითა, ადაშია-
ნობის, სიკეთის, მარადიული სიცოცხ-

ლის რწმენითა. ისე ბავშვობა ჩამწარ-
ლებოდათ, ისე დილობაც ჩამწარდებოთ.
ეს ჯანდაბას, ჯანდაბას რახან გამობრუნ-
ებას აღარ აპირებს, ი ბიჭს მაინც არ
დაგიტომობს, ბავშვებს არ დაგიტომობს.
თავიანთი ქვეყნის სიყვარული უსწავ-
ლებია, წარსულის სიყვარული ჩაუნე-
რგია, იმედები ჩაუნერგია, ამ სიყვა-
რულს ახარებს, ახარებს ამ ნერგსა,
ამას ვერ დაუტომობს, იყოს ეგრე, იბო-
რილოს, ზოლო ბავშვები რომ დავა-
კაცდებიან, სიცოცხლითა და შეილი-
შვილებით აღუვსებენ აქობასა, აქაც
ველარ დაეტევიან, მხრებს გაშლიან,
აქეთ-იქით გადასწვდებიან, ზოგი მაშინ
ილაპარაკოს სიბერესა თუ გარდაგება-
ზე. ოღონდ ახლა დადუმდეს, ნურც
გაეყარება ი ბიჭსა, აღარც რჩევა უნ-
და, აღარც უფროსი უნდა, ასეთი უფ-
როსი, თვითონ იცოდა, თვითონვე
იცის...

XVII

კარგახანს არ დაუძინია, სამი ჯერი
მოაშხადა სახვალიოდა, დილაღრიან პი-
რველ ავტობუსს გაჰყვა, ზოლო ავტობუ-
სით მაინც მოებრუნდებო, ქუთით იყა-
ვითო, ბავშვებს დაუბარა, რამდენჯერმე
გაუმეორა; ბავშვებს დაუბარა, ოღონდ
დიდებს გააგონა: საჭმელ-სასმელი მზა-
და გაქვთ, თქვენ თქვენი საჭმე იცით,
უსაქმოდ არ გაჩერდეთ არცერთი წუთი-
თაო. შინ არავინ გააბრაზოთ, გარეთ
არავის აწყენოთ, სკოლაში საყვედუ-
რი არ მიიღოთ. წყნარად დაიბარა, ხმა
არ აუწვევია ოდნავადაცა, ოღონდ ეტყო-
ბოდა, მცირე დანაშაულსაც არავის აპა-
ტიებდა, არცა პატარებსა, არცა დიდებ-
სა. თვალი არ მოუცილებია ქმარსა, სად
მიდიხარო, ეკითხებოდა თვალებითა,
ამას ზედაც არ შეუხედაია, ვითომც არა
ხარო, რახან არა ხარ, ნუ ხარო. ზურგი
შეაქცია და ბავშვებს უბრძანა, არავის
არაფერი გაუგონოთ, ჩემს ნათქვამს არ
გადახვიდეთო... ჰო არაფერს ამბობს,
მაგრამ ვინ იცის თქვას, კაცნი ვართ,
რომ გამიგულეებს, ვინ იცის, საღერღელი
აეშალოსო, ამიტომაცა ბრძანებდა, ჩემს

ნათქვამს არ გადახვიდეთო. ჭიშკარამდე მიჰყვა ქმარი, ჭიშკარსაც გავიდა, გაჰხედა შუკასა, აღარ შემობრუნებულა ქალი, სწრაფად ჩაიარა, შუკა ჩაათავა და ჩაიმალა... ქმარი ვერ მიუხვდა, თბილისი რომ მიეშურებოდა, თუმცა თბილისი ეგება მოლანდებოდა, ოღონდ ბიბოს კარს რომ მიადგებოდა, ეს მაინც ვეღარ მოეხილადებოდა.

სუსტმა, დაღვრემილმა გოგონამ გაულო კარი. ეთერი იკითხა, ტუჩი ასწია გოგონამა, უამურად ასწია, მიანიშნა ეთერის კარი, კრინტი არ დაუძრავს, შებრუნდა, მიიმალა. ასეთ შეხვედრას არ ელოდა, თუმცა არ ელოდა უკეთესსაცა. შეხვედრისა თუ მიღების ლაზათი არც აფიქრდებოდა, ოღონდ ვერც მდუმარე ტუნთა ნიშნები გაიგო და იდგა დერეფანში მხრებჩამოყრილი. რა ელონა აღარ იცოდა, საით წასულიყო, ვერ მიმხვდარიყო. ვინ იცის ეთერი აქ არცკი ცხოვრობდა, ჭინ იცის ამიტომაც მოგრიხა თხელი ტუჩები, აქ სად მოსულხარო. ამასობაში ეთერმა გამოიხედა, შეცბა ეთერი, დერეფანში ვიღაცა ასუსულყო, ვიღაც მალალი, სუსტი ქალი, ასე შუანისა, ოღონდ უფრო გატუნელი, გატეხილი ხანთან შედარებითა, შინაქსოვი შალის ხაესისფერი ეაკეტი ემოსა, შინაქსოვი, ოღონდ ლაზათიანად გამოყვანილი და ამოსახული, კბა იისფერი ეცვა, ჩაშვებოდა მუხლებს ქვემოთა. თვალში ეცემოდა ადამიანსა, მუხლებზევით როცა იჭრიან კბასა, ჩაგრძელებული თვალში ეცემოდა. ეთერსაც ეცა თვალში, კალათიც ეცა, ახალთახალი ქილის კალათი, თავმოდგმული, ვახისფოთოლ შემოწყობილი.

— ლალოსთან?.. — იკითხა ეთერმა, პასუხისთვის არც დაუცდია, — ლალო! — გასძახა.

— თქვენთან... — მიუგო ქალმა.

ლალოც გამოჩნდა, ნახევრად გამოჩნდა კარის ფარდაში, ტუჩები აღარ შეურხევეია, სახე არ შეუტეხია, ოღონდ თითქოს შეაკანკალაო ან ფარდა თუ ქანაობდა.

— მეგონა... — ეს ლალოს გასაგონადა

თქვა ეთერმა. ლალო მიიმალა. — მობრძანდით! — ეს სტუმრის გასაგონადა.

კალათა დერეფანში დასტრგვა სტუმარმა, ფართო, ნათელ ოთანში შეჰყვა; შეჰყვა და პირველივე მოხვედრილ სავარძელში ჩაეშვა. ეთერმა ტახტს მიამურა. შუა კედელთან მიედგათ ტახტი. ვეება ხალიჩა ეშვებოდა ჭერიდან იატაკამდისა, ტახტზეც გადმოველო, რბილ ტახტზედა. რბილად ჩამოჯდა ეთერი. კბა გაეჭკა, წაავლო თითები, მუხლებამდის მოზიდა დიდის გაჭირვებითა, თვალიც არ მოუცილებია სტუმრისთვისა, სათქმელს ელოდა.

— ირინე ვარ, — თქვა სტუმარმა, — დეიდა ირინე...

— დეიდა ირინე?!

— დიახ, გყავს ასეთი დეიდაცა.

— ვიცი... თქვენი თვალები ფრიდონს გამოჰყოლია.

— ისე მამისა ჰგავს... თანდათან ემგვანება... — ირინე მოიღუშა. მოიღუშა ეთერიცა, ირინეს აჰყვა, თუმცა არ იცოდა, რამ მოღუშა დეიდა ირინე.

— როგორა ვხვდებით?! — შესძახა უკებ ეთერმა, შესძახა და წამოდგა, — არც მიკოცნია...

— ჰჰ!.. — წამოდგა ირინეცა, — კარგს არას ჩაგაგონებდა დედაშენი.

— არც ეუღსა, — მიუახლოვდა ეთერი, აკოცა ლოყაზე, ისე მოვალეობისა თუ წესისათვისა, არც შეუმიჩნევინებია რომ არ ებიტნაებოდა გაუხეშებული, მზექარმოკიდებული კანი. — არც ვიციოდი თქვენი ამბავი, გვიანდა გავიგე, დებს არ მოსწონებიათ თქვენი არჩევანი და შემოგწყრომიან, თუმცა ასეთი გაუთავებელი წყრომისაც ვეღარაფერა გამოვიგა... მე თუ მკითხავთ, კიდევაც მომწონს თქვენი გაბედულება.

— ახლა ეს გაბედულება აღარაა, მაშინაც აღარ ითქმოდა გაბედულებადა. გაუთავებელი წყრომა მეც მაკვირვებს, მაგრამ არა ვძრახავ ჩემს დებსა, ეგება ჩემი ბრალი უფროა, ვითაკილე, არად ჩავადდე, იმათაც არ მოიმდაბლეს თავი.

— მე შეგარიგებთ, — ოღნავ იცინის ეთერი.

— გადავეჩვიე, — იცინის ირინეცა, — გულს არ მაკლიან, არც იმათ ვაკლივარ, ალბათ, არ ვაკლივარ...

— მგონი... — უდასტურებს ეთერი.

— რა თქმა უნდა, ყველაფერი ჩვევა ყოფილა, ალბათ, ვეღარც შევეჩვიეოთ ერთმანეთსა.

— არა, რატომ...

— ვინ იცის რატომ, ან რა საკითხავია, რაც არის, არის.

— ბედს ურიაგდებით?

— არა!.. — შეირხა ირინე, დების დარდი აღარცა ჰქონდა, თავისი ოჯახი წამოფტევიდა, იმიტომაც შეირხა, როგორთუ ბედს ვურიაგდებით, — არა, რა სათქმელია!

— მოგეხმარებით, შეგაჩვევთ...

იოლად ამბობს და ირინე ფიქრობს, ნებიერი ქალია; დიდი რამ საზრუნველი არაფერი აქვს, გასართობი იშოვნა, გაერთობა, იმხიარულებს, იცინებს, ათასჯერ მოაყოლებს, როგორ იყო, როგორ წაეკიდნით ერთმანეთსაო, ცალცალკეც მოაყოლებს, ერთადაც მოაყოლებს და იცინებს, უფრო იცინებს, დები თუ კიდევ წაიკიდებიან, — ეგრე კი არა, ასე იყო, მე კი არა, შენა ტყუილიო; ბედნიერი ქალია და იცინებს, ლამაზია და ბედნიერი, იცინებს ბედნიერი, აცინებს უფროსთა უხასიათობა თუ წინაუბედობა; იმ ხელოსნის ნახვასაც მოინდომებს, იმ საარაკო ხელოსნისა, ავა და იხილავს მხრებჩამოყრილსა, მოდუნებულსა, ბურანში დაკარგულსა; იხილავს, ოღონდ ვერ წარმოიდგენს, თუ როგორი იყო, მერე რაო, მაინც გაერთობა, უფრო გაერთობა, მართლაც რომ ღირებულა გატაცებადაო. მართლაც ამას რა ენაღვლება, ბედნიერია და ლამაზი, ოღონდ უგუნებობა თუ შეატყო თავის ბავშვსა, — იმ თხელ გოგონასა კარი რომ გაუღო, — ზოგი მაშინაც გაერთოსო. თუმცა არა, არა, რატომ, — კარგად იყოს ის გოგონაცა, ესეც იყოს ასე ბედნიერი, ასე ლამაზი, დიდხანს, დიდხანს იყოს ლამაზი. მხოლოდ ახლავე უნდა გააგებინოს შესარიგებლად რომ არ მო-

სულა. აღარც ენაღვლება, აღარც ახსოვს.

— კარგად იყენენ ჩემი ბედნიერება? ბი, იყენენ უფრო ბედნიერადა... სხვა რამეს შევეუწუხებოვარ.

— სხვას?! — სახეს შეიკრავს ეთერი, — ფრიდონი სად არის?

— შინაა...

— რატომ?!

— მეც ეგ მინდა ვიცოდე.

— ინსტიტუტში კითხულობენო.

— ის შინ არის.

— ალბათ, მუშაობს.

— არა...

— რატომ?!

— მეც ეგ მინდა ვიცოდე...

— არას ამბობს?

— არაფერსა... დგას ამირანის ნაწევეტებში, დგას და დგას, თუ დაიღვება, ჩამოჯდება, ეგ არის და ეგა იმისი საზრუნავი. მამამისი დაღუმებულია, ისიცა ღუმდება. ერთი მღუმარეს ატანაც ძნელი იყო, ორისა მითუფრო გაუსაძლისია. რა სჭირს, არ ვიცი, რა ვიღონო, არ ვიცი, წამოვსულვარ ვითომც საკითხავადა. ვინ მიმიკითხავებს... — ხუმრობს ირინე, კიდევაც ილიმის, მაგრამ ვაი ამ ხუმრობასა, ვაი ამ ღიმილსა.

— ადვილი სამკითხაოა, — ასდევს ეთერიცა, არც ამისი ღიმილი ითქმის ღიმილადა, — გამოფენიდან მოხსნეს...

— „ქალი“?

— „ქალი“...

ირინე ფიქრობდა, ნიკაპზე, ტუჩებზე ეტყობა, ნერწყვსა ყლაპავს მოჩქარებითა. რამდენი რამ იეჭვა, ეს ვერა, ბევრად დამწვიდებით შეხედებოდა იმა ნაეჭვთა. ბევრად უარესიც რომ ყოფილიყო. თუმცა რაღა იქნებოდა უარესი, — დე. ბიუტი დამარცხებია. მარცხი ყოველთვის მარცხი ყოფილა, მაგრამ დებიუტის მარცხი მაინც სხვა ყოფილა, დედაგრძნობს, გაფითრებულა, აღარა ჰყოფნის ნერწყვი. წყალი შემოაქვს ეთერსა, ცივია, კარგია, მაკივრიდან თუ გამოიღო. შევლის წყილი. ნერწყვსაცა პოულობს.

— რა ვუყოთ მერე, ეგებ არ ივარ-

გა... — ირინე ცდილობს, თავი დაიშვებოდეს.

— ივარგა. უკეთესთაგანი იყო...

— ძნელი გასაგებია.

— ასატანად უფრო ძნელია.

— უფრო...

რაც უნდა იყოს გაიგო, გაიგო და ემწევა, ამასვე ემწევა, ი ბიჭი როგორღა დაამშვიდოს? მიუხედემა, დედის ალღო მიუხედემა როგორმე. ფერი უბრუნდება, მზექარის ფერი. წყალს კიდევ მოსვამს, კარგია ცივი წყალი, უხდება გახურებულ გულსა: გეწყინათ, იტყვიან ხოლმე დამცინავადა, თუ გეწყინა, ცივი წყალი დალიეთ; მართლაც კარგია, მართლაც ეწყინა, მართლაც მოუხდა, გადიმებასაცა ცდილობს, იმათ თუ უღიმის, იმა დამცინავ მრჩეველებსა, ისინიც თუ უღიმიან, კიდევ დაგვირდება ცივი წყალი.

— ერთი ჭირი კაცს არ მოჰკლავსო...

— ეთერი ამბობს.

— კიდევ რა არის?

— კიდევ... — ჭიქას ვაპხედავს ეთერი, წყალი აღარა დგას ჭიქაში.

— თქვი, — მხნელ ამოიძახებს ირინე, — ნუ შიშობ, გაიარა, ველარაფერი ამაფორიაქებს.

— მშობლებს მეტი სიღინჯე მართებთ.

— გასაგებია... კოპებს შეიყრავს ირინე. შენ შენი თქვი, დამრიგებლად ნუ დამიდგებიო.

— ამირანს სხვაც აქანდაკებს... — წამოიწყებს და შეიციდის ეთერი.

— ... იმას საკმარის გავლენა აქვს, ის გაიმარჯვებს, გასაგებია... — მშვიდად მიადევნებს ირინე, თანაც ისე შეპხედავს, თითქოს ნიშნს უგებსო, აჰა, ხომ აღარ შევეძრწუნდიო. იმან რომ უნდა გაიმარჯვოს, ამიტომაც მოხსნეს გამოფენიდანა, საიმისო სამზადისია, ერთმანეთშია გადაჯაჭვული, მთავარი ესაა, ის მომდევნოა, იმან ვააფიორა, ამან აღარა, სულერთია, გადაიტანა გადასატანი, ახლა შეიღს უნდა გადაატანინოს, მითუფრო მეტი მხნეობა მართებს, სხვა რამეც მიჭაჭულოყოს, ბევრად გრძელი

რომ იყოს ჯაჭვი, ბევრად ბევრი მხნეობაცა მართებს; ჰო სხვა რამეც რომ მისჯაჭვოდესო, თუ არ მისჯაჭვი, შეეჯაჭვება, ასე იოლადაც არ მოთავდება. მოთავდება თუ დასთმობს ი ბიჭი, მაგრამ დასთმობს? არ უნდა დასთმოს, არ უნდა დასთმოს, დაე დამარცხდეს, ოღონდ არ დასთმოს! სულის დაცემა დასთმობამ იცის, დამარცხებამ არა, დამარცხებამ შურისძიება იცის, დაე დამარცხდეს და იბიოსშური, ოღონდ არ დასთმოს, ოღონდ არ დასთმოს დაჩაგრული, დაჩაგებული, არა, არ გაეცალოს. უნდა შთაავონოს როგორმე, ამით აღვსილა, აღარც რა შეაშინებს, აღარც რა ეცემა ელდასავითა.

— გაიმარჯვებს... — ცივად ამხნეებს ეთერი.

— თქვენი მეუღლეც იმისკენა?

— იმისკენა...

— მოწაფეს გადაუდგა...

— დაითხოვა.

აჰა, ამ ჯაჭვიდანაა, იმ ჯაჭვის რგოლია, კარგია იცოდეს, იცოდეს ჯაჭვი თავიდან ბოლომდისა, ხელთა ჰქონდეს, თუმცა იმათ ეჭნებათ ხელთა, — ჰქონდეთ, ამან იცოდეს. კიდევ მიპყვეს, კიდევ გაიგოს:

— მასწავლებელს რომ დაუთმოს, უარი რომ თქვას ამირანზედა?

— არა მგონია, დამშვიდდეს მასწავლებელი.

— ისა?

— არც ისა... მთავარი ამირანი როდია, „ქალი“ ხომ ამირანი არ იყო, „ქალი“ სილამაზეა, ხოლო ამათ სილამაზე არ გაეგებათ... რას უშველის დასთმობა ამირანისა?!

— რას უშველის?! — კითხულობს ირინეცა, — ამირანის დასთმობა არაფერს უშველის, ოღონდ თუ მიმხედარან, მიხედრა უშველის.

— ახალგაზრდობას უშველის, — ამბობს ეთერი, — იმათ ველარა... მიხედრა ერთია, მეტი ჩაწევდომა უნდა სილამაზესა, საუკეთესო წლები უკან დარჩენიათ, როდისღა ჩასწვდნენ? გაბორო

ტების მეტი აღარაფერი დარჩენიათ და ვი იმას, ვისაც ეტყვიან იმსახურებო.

გული მოეწურება ირინესა, მოეჩვენება, თითქოს ფრიდონსა სცემიან ყელში და ახრჩობენო. მაგრამ ავი გამხნეველა, ავი ველარაფერი შემამინებსო, — ვერ შეამინებს ველარაფერი. ოღონდ ის ულპობელი ხელები თითქოს ავრ ამის გარშემოც დასრიალებენ, წივიან, სისინებენ, სისხლი მოსწვეთავთ ფრჩხილებიდანა, მაინც დაეძებენ სასისხლოსა. აჰა, მე მომწველით, მოკალით წყურვილით, ბევრიც ევედროს, არ მოსწვდებიან, დედა ვის რად უნდა, დედა უნდა კვენსადეს, მხოლოდ ამისად გაჩენილა, მხოლოდ უნდა მოსთქვამდეს, — შვილო ზურაბ სადამდისაო; უნდა შეპყრებდეს თუ როგორ ჩაუტანებიათ კედელში იმისი პირშიო, ცოცხლად ჩაუტანებიათ, ჩაუტანებიათ და მარხავენ ცოცხლად; უნდა შეპყრებდეს და მოსთქვამდეს, — შვილო ზურაბ სადამდისაო. ვაიმე დედაც, ყელამდისაო... ხელებს ჩაიმტვრევს ირინე, შიშით არა, სიბრაზით ჩაიმტვრევს.

— ხალხს მალალი ხელოვნება უნდა. ხალხისათვის სულერთია, თუ ვინ ააღორძინებს...

— მაგათთვისა... მაგათი პატივმოყვარეობისთვისაც სულერთია?

— აბ, ეს პატივმოყვარეობა!..

— აბ...

ამოიძახებს მსუბუქადა, ისე, თანაგრძნობისა და ზრდილობისათვისაო, ირინე ფიქრობს, თუ რამ სიყვეთ მიწინიჭებია, პატივმოყვარეობისაგან მიწინიჭებია, ეგრე ზოლადაც ვერ დაძრახავსო. პირუთენელად რომ დაპარაკობს, ამისგან ესეც კარგი რამ არისო. მაგრამ უბრალოდ რომ ამბობს, გულგრილად რომ დაპარაკობს, ეს რისგანდაა, შემრიგებლობისაა თუ არ მიიჩნია მიანცდამაინციდი ცოდვადაო.

— მოწაფის წარმატებაც უნდა აქეზებდეს მასწავლებლის პატივმოყვარეობასა. — იტყვის ირინე, ყველა სიკეთე რომ მოგიხვევიათ, ეს ზნეობრივი სიკეთეცა გქონდეთო.

— ჰა, ჰა ჰა... — ეთერი იცინის, ლეგენდებია... ან ოდესმე თუ მაინც ყოფილა, აღარავის ახსოვს.

— ჩვენ თუ აღარ შემოგვრჩენია გრძნობა სიკეთისა, სხვას მაინც ნულარ დაეძრახავთ, მითუმეტეს, ნუ დაეძრახავთ წინაპრებსა. — კობებს შეიკრავს ირინე.

— ნურც ახლებს დაეძრახავთ...

— ნუ!..

— ყველაფერი აუცილებლობის შედეგია, ადამიანი სათამაშოა აუცილებლობისა, ადამიანის ნებისყოფა ვაბათილებულია აუცილებლობითა და ამიტომაც აღარაფერი დაეძრახება.

— არც ეგბრეა...

— ნუ არის, მე ეძრახავ... თქვენ სიკეთის გრძნობა გერევათ, ამბროსიმ არ იცის ასეთი გრძნობები და როგორ გაიხარებს შეგირდის წარმატებითა? სიხარული სიკეთისაა, მხოლოდ სიკეთისა, ხარობენ კეთილნი, ძალიან მკითრედიანაც ხარობენ, ამბროსის ნუ მოსთხოვთ სიხარულსა... — ჰო ამბროსისათ, ზედოზედ ასე იმეორებდა, მანამდის ბიბოდ იხსენიებდა, მაგრამ ირინეს არ შეეძლო შეემჩნია, თუ რა მომხდარიყო, მანამდის რა იყო, როგორ შეცვლილიყო ან რა იყო მოსალოდნელი, არა, არ შეეძლო ამისი გათვალისწინება. მის წინ ქმრის სახელით გაამაყებული ქალი იჯდა, ასე სჯეროდა და ადვილადაც ვერ გადაისხვებებდა აზრსა. სახეც არ ეცვლებათ ეთერსა, ხმის კილოც არა, ამბობს თითქოს განუცდელადაო, დასწავლილივით იმეორებსო. — იმან მხოლოდ ეჭვი იცის და კარგადაც იცის, რაც მართალია, მართალია, კარგადაც იცის.

— საუჭველი რა უნდა ჰქონდეს?! — ირინეს უკვირს.

— არც რაი, მაგრამ ყველაფერი გამოდგება საბაბად... „ქალს“ მე მამგვანებენ...

— ჰა?! — ირინე წამოიწევს და ჩაქდება მოსხებითა.

— მე მამგვანებენ...

— განა არ იცის?!

— იცის, მაგრამ გაგება აღარა აქვს.

ვილაც-ვილაცები აღიზიანებენ, ისინი ერთობიან ან ასე სჭირდებათ და აღიზიანებენ, ამას გაგება აღარა აქვს, ბრმად მიჰყოლია. მე გავლენა აღარა მაქვს ამ ოჯახში, აქ ყველაფერი უცხოა ჩემთვის, მეც უცხო ვარ ყველასა და ყველაფრისთვისა, რაღას ვუზივარ არ ვიცი, ან როდემდის გასტანს ასე, არ ვამეგება. — გულწრფელად ამბობს, აუღელვებლადაც ამბობს ეთერი, ვითომც დიდი არაფერი ყოფილიყოს ან სხვისი ამბავი ყოფილიყოს, ათასჯერ მოესპინოს, ათასჯერვე გაემეორებინოს. თანაგრძნობით ვინ მოჰკიდებია ასეთ ნათქვამსა, ირინე რომ მოჰკიდებოდა, თანაც სჯეროდა ბედნიერი რომ იყო, უბრალოდ ნათქვამი ვერ შეუცვლიდა დაჯერებასა. იმდენს მაინც მიხვდა, შველა არ შეეძლო ფრიდონისა, არც შველა შეეძლო, აგზნითადაც გახლართულყო იმის ცხოვრებაში. ოღონდ თვითონ ეს არც აწუხებდა, ასეც იგარაუდა ირინემა, ხოლო ფრიდონისათვის მძიმე განსაცდელი იქნებოდა, ყველაზე მძიმე, საშინელი, აუტანელი. სხვა რგოლები იმდენი არაფერი, იქამდის რომ საშინელი ეგონა, იმდენი არაფერი ყოფილა, ესა ყოფილა, რაცა ყოფილა, თუ წაუშერს ეს წაუშერს, ეს გადაუმტკრევს ძვალსა. ცილისწამება მძიმე სასჯელი ყოფილა, სასჯელი სულისა. სისხლის სამართლის კოდექსებმა არ იცის ასეთი სასჯელი, სიკვდილი რა არის, მაინც სიკვდილის შვილები ვყოფილვართ, სულისკვეთება ყოფილა სიკვდილზე სიკვდილი. ცილისწამებას მოჰყოლია სიკვდილზე სიკვდილი. თუმცა ამისთვისაც ხომ ცილისწამება, მაგრამ ეს ბედნიერია, ღამაზია და ბედნიერი, ბედნიერები აღვილად არ აღელდებიან. უბედურებსაც არაფერი გააკვირვებთ, გულგრილნი არიან ცხოვრებაგამოვლილნიცა, ხოლო ისა, ჯერ რომ არაფერი გაუგია წუთისოფლისა, ჯერ რომ მხოლოდ სიალალე და გულუბრყვილობაა, — შეიძლება მწარედ დადასაჯოს ცილისწამებამა. ოღონდ ვაი თუ ცილისწამებაც არ არის. ვაითუ რაღაცა ცოდო ზღვება, ვაითუ ნათესაობა-

საც აღარ დაგიდევნენ, დაბრმავებულან, გაგიყებულან, აბუჩად აუგლიათ ზნეობა წმინდათაწმინდა, ვაი თუ, მაშინაა?!

— ცილისწამებაა?! — ირინე კითხულობს, ფიქრდება პასუხის მოლოდინში. პირდაპირ ეტყვის, უღობვლად მოუგებს და ძრწის, არ მითხრას, ცილისწამება არ არისო.

— ცილისწამებაა...

სჯერა ირინესა, ფერი მოუვა. წყალი მაინც უნდა, ცივი, ძალიან ცივი წყალი. ეთერის ჭიჭით მოაქვს. სურთ მომიტანეო, სთხოვს. და მერე სვამს, სურითვე სვამს, აღარც ებოდიშება.

— იცის? — იკითხავს ირინე, სურას რომ ჩამოსდევას.

— არა...

— არც უნდა ვაივოს.

— გაიგებს, — დარწმუნებით ამბობს ეთერი, — ვინმე ეტყვის, მოქალაქე ეტყვის ან მოკეთე, ზოგის ზნეობა ისეთია, კიდევაც შემურდება, ეტყვის შურითა. ვერ ასცდება...

— მაშ?! —

— არ ვიცი...

ირინე ღგება... კიდევაც დიდხანს დააყოვნა ეს ღამაზი და ბედნიერი ჭალო, კიდევაც ბარაქალა, აღმღვრეულად რომ ელაპარაკება, შეწუხებულა და არ აგრძნობინებს. — რა ვუყოთ დეიდა თუ ბრძანდები, პირველად შეგბეგვდრია, დეიდაბა არ გიგრძნობინებთა, დისწულობით როგორღა გადაგიხალის, უცხო-სავითა ხარ, უცხო-სავითა, ზომიერებას მაინც არ გადადის, გისმენს, გიპასუხებს, მაგრამ საზღვარი ყველაფერს დასდებია, ამ საუბარსაც დასდებია თანისი საზღვარი, — არ ვიციო, საზღვარიც ეს არის და ღგება ირინე, მადლობას უხდის, ემშვიდობება. ეთერი არ უშვებს, სადილად დარჩი, იმათაც მოვიწვევ, ხომ დაგპირდი, შეგარიგებთმეთქი. ირინე უარზეა, უარი მტკიცეა, გარდაუვალი, ემშვიდობება და მიდის, კალათას უტოვებს. კალათაში ყურძენია, საგანგებოდ არჩეული, ტკბილი, დამკრახული ყურძენი, აგრემც დამტკბარხართ, ბედ-

ნიერი ხართ, კიდევაც ბედნიერი იყავით...

კაცი ქიშკართან დახვდა, დილას რომ გასდია, თითქოს იქვე დარჩა, იქვე ელოდება დილასაქვითაო. ქალს არ უთქვამს, თუ სად იარა, რად იარა, კინტიც არ დაუძრავს. ერთი ვნახოთ, როგორია მღუშარებო, შენი თუ მოგწონს, სხვისა როგორა მოგეწონებაო.

XVIII

სამაგიეროდ ენადგაიჭრია შვილთანა, სახელოსნოში შეჰყვა, დეტალებსა თუ მოდლებს შეჰყურებდა მოწონებითა და ჰყვებოდა, ჰეცა ვსწავლობდი ქანდაკებასო, მაგრამო ქანდაკების ნიჭი არ აღმომაჩნდაო, ფერწერა მიტაცებდა თავიდანვე, ისევე ფერწერას მოვკიდე, იმასაც ჩამოვშორდი, ალბათ საიმიხსო ნიჭიც არა მქონდაო, თუმცა ჩემს მოულოდნელ გათხოვებას აბრაალიან ჩემი მახლობელი, მეც ასე მგონია, მაგრამ ვინ იცის უნიჭობის ბრალი უფროაო. ნიჭი ისაა, რასაც ამოიჩემებ თუ აღარ მოეშვეები, არ დასთმობ არ დანებდები, აიხირებ და ბოლომდის მიიტანო. სხვანაირად უნიჭობა გამოვა, ხალასი ნიჭითაც რომ იყვე სავსეო ხელოვნებას ბევრი წინააღმდეგობა ასდევს, ჭოუტი ახირებაც ამიტომ უნდა ხელოვანა. ერთი წინააღმდეგობა თვით ხელოვნებისეულია, მშვენიერების ძიებაა, მეორე ქიშკობაა, თვით ხელოვანთა ქიშკობა, არის სხვაცა, ვარემოებისა ის სხვადასხვანი, ვთქვათ. დიდი გასაჯალი რომ არა აქვს, რაც უნდა მშვენიერსა ჰქმნიდეს, შენი არ ესმით, არ იციან ღირსება შენი მარჯვენისაო. არც ეს არის ადვილი ამბავი, მარტო ფიროსმანის ბუდი გეყოფა მაგალითადა, მაგრამ მთავარი მაინც ის ორია, იჭიდანაც მეორეს ყურადღება არ უნდა მიაქციო, უნდა ამაღლდე ხელოვანის ბუნებითა, შურმა თუ მტრობამ, ცილისწამებამ თუ ლალატმა, ცოდვამ მრავალმა თუ მრავალგვარმა პისხლი არ უნდა ავიმღვრიოს, უნდა გადადგე იმა პირველის-

თვისა, მშვენიერისთვისა, უნდა გადადგე თავგანწირვითაო. თავგანწირვულობა ყველაფერს დაგაძლევინებს, მთავარია აქამდის მიხვიდე, მთავარია აღიგსო ამ განცდითაო. მე ალბათ არ შემეძლო ამდენი, ამიტომაც მოვიხიბლე ადვილადა და აი, აჰა... არა, ბედს არ ვემდური, ალბათ ასე უნდა მომხდარიყო, სამდურავი რილავი მაქნისია, მხოლოდ მაგალითად მოგახსენებ, ველარაფერმა და ველარაფინ უნდა მოგახიბლოს, ვერც ვერაფინ თუ ვერაფერმა უნდა დაგძლიოს დიდი მშვენიერებით თუ აღვისილხარო. სხვაც თუ ჰქმნის, შეჰქმნას, წარსულის მოქანდაკეებისა თუ არ გეშინიან, მომავლისა თუ არ გეშინიან, რად უნდა შეგაშინოს ვინმე თანადროულმაო. წარსულში გენიოსები ყოფილან, ვერ გაშინებენ, მომავალში კიდევ ვინ იცის ვინ იქნებიან, არც გენალელება, ეს ისეთი რა არის თუ ვინ არის?! ვინც უნდა იყოს, უთვალავი მისასვლელი აქვს მშვენიერსა, უთვალავი ბილიკი, ყველა ხელოვანსაც თავისი ბილიკი აქვს, ყველა დასდგომია თავისი ბილიკსა, ჭერ ერთიმეორეს არავინ შეხვედროია, არც არასოდეს შეხვედებიანო.

დაჭერებულხარ, იმისას მიიღებენო და შეძრწუნებულხარ? — მიიღონ, შენ ხომ მშვენიერებას მიესწრაფი, — შენ მისწვდი, მიიღონ იმისი, შენ ოღონდ მიწვდი, დასტოვე აგერ ბიძაშენის ეზოში, ხებალახი შემოველებე, სურო თუ ფათალაო გადაუვლის, შემოეხვიოს, გადაუაროს, შენ ოღონდ მისწვდი, სურო ჩამოეცლება ერთის ხელის მოქნევითა, ხებალახაც ჩაიქვლება, შენ ოღონდ მისწვდი, დღეს თუ არა; ხვალ აღიარებენ. არ დაკარგავენ, მშვენიერი არ დაიღუპება, შენ ოღონდ მისწვდიო. არ შეგაძრწუნოს არაფერმა, ცილისწამებამაც არ შეგაძრწუნოსო. ბაირონს დაი შესწამეს, შენ უფრო მეტი რა უნდა შეგწამონ, შესწამეს თუ არ შესწამეს, წავიდა, გადაიარა, დარჩა პოეზია მშვენიერი, წარმტაცი, მომხიბლავიო. ოღონდ შეიქმნას, ოღონდ დარჩეს, სხვა ყველაფერი წარმავლია, მხოლოდ ხელოვნებაა მარა-

დიული, თუ კი რაიმეა მარადიული ამ ქვეყნადო. შენ ოღონდ მისწვდი, — რაც უნდა დამართოდეს მამაშენსა, სილამაზის განცდა მაინც არ დაუკარგავს და უსათუოდ გამობრუნდება, შენ ოღონდ მისწვდიო. უფრო მეტი ჭილდო რა გინდა, უფრო მეტი აღიარება რაღა გინდა, — თუ გინდა, გინდოდეს, ჭერ ეს იკმარე, დანარჩენი მოვა, მოვა ერთ მშვენიერ დღესა, რომ აღარ ელი, მაშინ მოვა, შენ ოღონდ მისწვდიო. კიდევაც მისწვდები, არ აპყვები წერილმანსა, სხვა თუ არაფერი, მე მაინც უნდა მომეშველო, აქეთ მამაშენი, იქით ბატარები მოიხიტნენ, წამოიჭოჩნენ, ერთბაშად წამოიჭოჩნენ, ველარ გავწვდები, მე ველარ გავწვდები ასე ერთობლოვადო; მე მაინც შემციოდებ, რაც უნდა იყოს, შემციოდებ და არავის დაეჩაგვრინები, არავის დაეჯამინები, არავისა და არაფერსაო. ოღონდაო შემომფიციეო, თავს თუ ველარ ერეოდე, ეს ფიცი გაიხსენე და მშვენიერისადმი მისწრაფება არ დასთმოო... ფრიდონმა ჩაღუნა თავი. დედა არ მოეშვა, შემომფიციეო. ფფიცავო, თქვა ფრიდონმა. კიდევო, დედამა ბრძანა. ფფიცავო, გააშეორა ფრიდონმა. კიდევო, დედამა ბრძანა. ფფიცავო, თქვა და ასწია თავი, შეხედა ღრმად, ძლიერი თვალებითა. დედამ იწამა ფიცი, აღარაფერი უთქვამს, დანარჩენი თვითონ იცისო...

იცოდა თუ არ იცოდა, ინსტიტუტს რომ უნდა დაპბრუნებოდა ეს მაინც დიდი საცოდნელი არ იყო, ჰო დიდი საცოდნელი არ იყო და კიდევაც დაუბრუნდა. იქ სასტიკი საყვედური გამოუცხადეს, თანაც გააფრთხილეს, კიდევ თუ გააძღენ, სტიპენდიას მოგიხსნითო; ერთომ გააფრთხილეს, ხმის აღუწევდაც უთხრეს, მაგრამ კაი გვარიანი მუქარა გამოდიოდა, ცოტა არ იყოს, შეკრთა, სახეზეც შეეცყო, ამიტომაც გაუმეორეს დაპყრთებითა, მოგიხსნითო. რაც უნდა იყოს, ბევრად უარესი იქნებოდა თუ ეტყოდნენ, მოგიხსნითო. ეს ჭერ მხოლოდ მუქარა გახლდათ, ხოლო მუქარა მალე გაივლის ხოლმე... მანქანის სად-

გომს რომ მიაშურა, თავისი ნაკეთობანი სადაც შეპყარა, იქ რომ მივიდა, აღარც მუქარა ახსოვდა, აღარც მომუქტუნება, გადასწურვოდა ქმუნვა თუ ნალევლი, ვული გადაპხსნოდა, გადაპხსნოდა შუბლიცა, აცხადებულოცო ლილის ნატიონარი კოჭრის გზაზედა. ცოტა აეწიათ მანქანის სადგომი, შუშა გადაეხურათ. გვერდით სხვა სადგომები ჩაწყვილიყო, სახურავით გამორჩეულიყო იმათგანა. მესამე სართულზე რომელიღაც შეშაბანდიც გადაიხსნა, კინლამ გადმოწყდა, ჭახანით გადმოიხსნა, ხელებიც გადმოცვივდა, სახეც გამოჩნდა, ხმაც მოისმა, ახალავეო; გამოჩნდა, გაისმა, გადაიქროლა ელვასავითა, ჭერ ისევე ქანობდა გადმოხსნილი კალთები. ცხადია ლილი იქნებოდა, ალბათ თავბირისმტკრევით ჩამორბოდა კიბეზე, შესაძლოა სიჩქარემა სძლიოს, მიუხედავად უსუსტოს, სადმეც დაეცეს, თავბირი დაიღწეოსო. გაეშურა მისაშველებლად, ოღონდ ჭერ ჩქამი არ ისმოდა სადარბაზოში, დაიგვიანა ჩქამმა. მერე ჭახანი გაისმა კარისა და მართლაც თავბირისმტკრევით დაეშვა ლილი, მართლაც მიუსწრო, გადაეღობა. ის კისერზე ჩამოვიდა ჩვეულებრივა და ისე უსაყვედურებდა, სად დაიკარგეო, გოგოებს იმედი გადაუწყდათ, ხელი ჩაიჭნიეს, ალბათ დაშთაერება აღარ უწერია ჩვენს ბარკლოვასო. უწერიათ, დააიშედა. უკვე დავურევე, ახლავე მოვლენ, აბა ენახათ თუ უწერიათ.

ჰო ახლავე მოვლენო და მოვიდნენ, თუმცა მოვიდნენ კი არა, მოცივიდნენ თქვათაქუფითა, საყვედურებითა, ეს საყვედური მისალმებაც იყო, მიაღერებაცა, — რა არისო, გასწიე და გააწიაწიე, ამდენი ხანი ბუღას ქანდაკებასაც არ მოუნდებოდნენო. ბუღა რა არის, თვალის დახამხამებაში გამოიქანდაკებ ბუღასაო. ახლა დიხაც გამოიქანდაკებ. ახლა ადვილია, ჩვენ იმ პირველ მოქანდაკეზე მოგახსენებთო. ის არავინ იცისო. ჩვენ ვიცითო, ამდენხანს არ მოუნდებოდათ, ჰო ჩვენ ვიცითო და ვერც აუხიარდებოდა, ან როგორ აუხიარ-

დებოდა, ამათ თუ იცოდნენ, რაც არავინ იცოდა. მაინც მართალნი გამოდიოდნენ, აქამდის უნდა დამთავრებულიყო „გოგონები“. — „გოგონები“ თუ „მოლოდინი“? გოგონები იყოს, ახსნა აღარ უნდა, სურათმა ახსნას დანარჩენი, მოლოდინიცა, მისწრაფებაცა, ვაოცებაცა, ყველაფერი, ყველაფერი ახსნას, სათაურად „გოგონები“ კმარაო. რაც უნდა იყოს მალე დამთავრდება, აგერა ბარელიეფი, აგერ ესენიცა; ლილი, ნათელი, ნანა, მანანა... ლალო? არ მოსულა. ელიან გოგონებიცა, მალიმალ გარეთ იხედებიან, ხან საითაოდა, ხან ერთბაშად წაივარდლებენ კისერსა, ერთადვე შემობრუნდებიან, ჩვენ ავად გვეგონე, შენ კი სოფელი მოგივლია, მკუპარი გისვამს, მოფერიანებულხარო. ლალო მაინც არ მოდიოდა. ლილიმ თქვა, კიდევ დაეურეკაო, აირბინა, ჩამოირბინა, მოვაო. დღეს მაინც ვერაფერს ვაფაქებუბ, მხოლოდ შევთანხმდეთ, როდის მოვიყაროთ თავით. უღალოდ ვერ შევთანხმდებითო, ხელები ვაატატანეს გოგონებმა.

ლალოც გამოჩნდა, მაგრამ რა გამოჩნდა, თითქოს უფრო ვალეულაო. თხელი, ნაცრისფერი პალტო ემოსა, მაგრამ რა ემოსა, თითქოს ჯოხზე ჩამოუცვამო. ამათაც ემოსათ თხელი პალტოები, ისევ მზე იდგა, ოღონდ შესაძლოა ღრუბელი გამოჩენილიყო, მხოლოდ კაბას ვერ ენდობოდნენ, — ამათ რომ ემოსათ, მართლაც ემოსათ, იმას ეკიდა. მოდიოდა ნელა, საღდაც შორს გაქცეოდა თვალი, თითქოს ამთაყენ არც მოემართებან ვერცა ჰხედავსო. ესენი მიეგებნენ, თავი მაინც არ დაუღია, თვალი არ დაუხრია; შემოეხეივნენ, ის გამოუძღვა, ვითარცა წინამძღოლი, ამაყი, ძლიერი, დაჭრებულნი. თვალებზე ასე ემჩნეოდა, ჭალულ სახეზეც ემჩნეოდა ასევე, ყელ-კისერზეცა, მოღერებულ, დაძაბულ ყელ-კისერზედა. ასე წარმოედგა, მიესალმა, თვალბიცი დაალო, მიმოატარა ამ სახელდახელოდ გამომცხვარ ატელიეში და სიცილი წასკდა, მოულოდნელი, უეცარი, მძაფრი, გამომწვევი. გო-

გონები გაშრნენ. ლილი აიღუნა, ფრიდონი ილიმოდა, მერე აპყვა მოცინარსა, სიცილი რომ გაგაძელდა, აპყვა, ცუდად ენიშნა და იმიტომაც აპყვა. ცხადი იყო, ატელიე იცინებდა ლალოსა. მამის ატელიე ზომ იცოდა და იცოდა, მამის მეგობართა ატელიეშიც მოველო, ყველა დიდებული გახლდათ, ყველა ერთიმეორეზე უკეთესი, ყველა ჰღირდა სანახავად, ეს საცოდაობად მოსჩანდა იმათთან შედარებითა. ასეთი არ ეგონა, ვერ წარმოედგინა, არ ენახა უბადრუკი სახელოსნოები და ცხადია ვერც წარმოედგინდა, ბევრად უბადრუკი არ ენახა, თორემ ეს რა სათქმელია. ჰო არ ენახაო, არც ელოდა და მოულოდნელობისაგან აუტყდა სიცილი. ლილის ერჩივნა, სილა გაეწნათ ასე საჭაროდა, უფრო მეტ ხალხში გაეწნათ სილაი. ატაციებულყო თავისი გამონაგონითა, ატაციებულყო, ხელოვანს რომ დაეხმარა თუნდაც ცოტახანობითა, დროებითა, ვიდრე ძია ბიბოს ატელიე ისევ მოიცილოდა, ატაციებულყო ბავშვური უშუალობითა და უცებ სილა ენატრებოდა, მწარე სილა ენატრებოდა, ძლიერი, დაუზოგავი. აქამდისაც რომ გამოჩნდებოდა, აქამდის მიმხვდარიყო, ესოდენ დაცივნა თუ ელოდა.

გვიანდა ნატრობდა, ლალო იცინოდა, ველარ შეეკავებინა თავი, რას დაყრდნობოდა, აღარ იცოდა, — ისევ ფრიდონს მიეყრდნო და იცინოდა თვალბეწამოგზნებულნი, დაწვეწამონთებულნი. ფრიდონიც იცინოდაო. ჰა?! ფრიდონიც დასცინოდა, თუ რისგან იყო ეს უხეირო თუ უგერგილო სიცილი. გოგონებსაც ანიშნებდა, თქვენც გაიცინეთო. თითქოს ანიშნებდა, როგორღაც ისე არაცრაცებდა თავსა. ჰა?! ისეთი რა ჩაიღინა, რა, რა ჩაიღინა ისეთი?! სახე მოერღვა, გაუშვავდა, თითები მოერკალა, თითქოს ეს არის, აგერა ისკუბებსო, მსხვერპლს დააცხრება, დაანარცხებსო ძარღვს გამოგლგეს და სისხლს დაეწაფება, დაეწაფება მოწყურებულნი. ვერც წაუვიდოდა მსხვერპლი, არც ელოდა, იცინოდა, მხოლოდ იცი-

ნოდა, იცინოდა გაბმულადა. მინელდებოდა და მოსკდებოდა სიცილი, მინელდებოდა და ისევე მოსკდებოდა. ეს არ ითქმოდა უბრალო სიცილადა, არც ჩვეულებრივი დაკინვა გამოდიოდა, ბევრად მწვევე იყო, მწვევე იყო მეტისმეტადა, სიცილის გამომწვევი უკვე დაკარგულიყო, რაღაც სხვა სიმწვევე გამოისმოდა. აწურულიყვნენ გოგონები, ვისთვის მიეხედათ, აღარ იცოდნენ, ლილის შემოახვეოდნენ, მაგრამ ეტყობოდა, ლალოს უნდა შემორტყმოდნენ, ლალო უნდა დაემშვიდებინათ. აწურულიყო ფრიდონიკა, აღარ იცინოდა, ოდნავ ხელს უთათუნებდა ლალოსა და ლილის შეპყურებდა, გოგონებსაც მიაჩერდებოდა, თითქოს ღამობდა მიმხედარიყო თუ რა მოჰყვებოდა ამ ატეხილ სიცილსა. მაგრამ სჯობდა რამე ელონა, ლოდინი უარესი გამოდიოდა.

— კმარა ლალო! — თქვა მწყრაღადა, სხვა რა ელონა?!

ლალო შეჩერდა, მხოლოდ წამით შეჩერდა, ისევე მორათო სიცილი.

— კმარაო... კმარაო... — იწივლა ლილიმა, ფეხი წინ წადგა, ხელუბი წასწია, თუ დაცხრომია, დააცხრება და ეს არისო.

— რა გაწივლებს?! — კობები შეიკრა ლალომა.

— კმარაო, ვითახრეს — ლილიმ გაიმეორა, ხმას დაუწია, ოდონდ მტკიცედ გაიმეორა.

— თუ ეცინებათ, იცინონ, სიცილის დაშლა აღარ გამოიგონია...

— ერთი თუ იცინის, თავს დასცინისო.

— ორნი ვიცინოდით, — ლალომ მოუჭრა, ფრიდონს გაჰხედა შეთქმულივითა. იმან თავი ჩაღუნა, ცუდად გამოუვიდა, დასამშვიდებლად აჰყვა, თანხმობად მიუღია ან ეგებ არც მიუღია თანხმობადა, მხოლოდ გამოიყენა, სიტყვა მოუჭრა, თვალციკ გადაეღო ამაყადა. სახეზე აღმურმა უმატა ლილისა, ოდონდ ველარც ხმას აუწია, ველარცა თქვა უფრო მწარედ:

— შენ ცუდად იცინოდით.

— ცუდი სიცილიც არ გამოიგონია!

— მე გამოიგონია.

— შენი არ ვიცი, მე არაფერს გამოიგონია ცუდი. — კიდევ მოუჭრა, კიდევაც მოუჭრიდა, დამშვიდებულყო, სიამაყე მოსჭარბებოდა, ისე მისუსტებულად როდილა გამოიყურებოდა, თუმცა პალტო ისევე ჩასთრევდა, მაგრამ სიამაყის იერი ჰფარავდა სისუსტესა, ძლიერი თვალები ჰქონდა, ძლიერი თვალებითაცა ჰფარავდა; ხოლო ლილის თითქოს გადაჰკარგოდა ძალა თვალებისა, სილამაზეც მოშლოდა; დამაბულიყო მთელის სხეულითა, მომართულიყო ბიჭივითა, საკრივოდ მომართულიყო, თითქოს გოგონა აღარც იყო, ის კეთილი, მიაბიტი, ცუგრუმელა გოგონა, თითქოს ბიჭად გადაჰქეულიყო, სიტყვით თუ ვერა, მუშტით დაიცავდნო ღირსებასა. სხვა გოგონები მოჰყოლოდნენ ამ ორთა შუა, ერთმანეთს აჰკეროდნენ, ასუსტულიყვნენ, დააცეცებდნენ დამფრთხალ თვალებსა, — ხან ერთს მიაცეცებდნენ, ხან მეორესა, უფრო ხანგრძლივად ფრიდონს მიაჩერდებოდნენ, თითქოს ემუდარებოდნენ, იღონე რამეო. იღონა და ეგ იყო, შეაწყვეტინა სიცილი. თუმცა ვინ იცის, ის იყო უნდა შეეწყვიტა, მოეთავებინა, შეძახილი და მოთავება დაემთხვა ერთმანეთსა; რაც უნდა ყოფილიყო, კიდევ ელონა, ისიც ამისი ღვაწლისა ყოფილიყო, კიდევაც ელონა, ერთმანეთი არ დაექოჩრათ, საბიჭო საქმე არ დამართოდათ გოგონებსა.

— დღეს მუშაობა არ მოხერხდება... — იტყვის ფრიდონი, — ხვალ შევიკრიბნეთ... არა, ზეგა... მახეგ, მახეგ იყოს. — მიადვენებს საჩქაროდა, მანამდის შერიგებასაც მოასწრებენო. მაგრამ გაკლენიანი ვერ გამოდგება ეს ნათქვამი, თითქოს არც გაუგონიათო. ლილის მაინც საპასუხებელი დარჩენოდა, ვერც დასტოვებდა უპასუხოდა:

— მე გამოიგონია და შენგან გამოიგონია ცუდი.

— ჩემგან?! ცუდი ჩემგან?! — ლალო გაიოცებს.

— შენგან... — ლილი უმეორებს, იგრძნობს სიტყვის ღონესა, მუშტებს დაუშვებს, ოღონდ დონიჯს შემოიდგამს, ეგება დასჭირდეს, ისევ მალე მომართავს მუშტებსა.

— ჰმ, ჩემგან ცუდი... — იტყვის ისე, ვითომდა რაო, ღირსიც არა ხარ პასუხისათ.

— დიას, ცუდი... დედობილი მძულსო, რამდენჯერ ვითქვამს, რა არის ესა, ცუდი არ არის?! — დონიჯს შემოიდგამული ჰკითხავს ლილი, ფრიდონსაც მოაუღლებს თვალსა, გოგონებსაცა, დამიდასტურეთო. გოგონები თავს ჩაჰკიდებენ, ფრიდონი თვალსაც არ დაახამხამებს. — ცუდია, — თვითონვე იღასტურებს ლილი, — სიძულელი ცუდია და ეს სიძულე შენგანა მსმენია.

— ეგ შენ არ გეხება... — ამბობს ლალი.

— გამიგონიამეთქი... — უტევს ლილი, მრისხანება არ მოჰკლებია, თავდაჭერება მოემატა და უტევს დაჭერებულს.

— მაზეგ შევიყრით თავსა, — ფრიდონი იმეორებს, თითქოს ბრძანებასაცა ჰგავს ეს გამეორება. ლილი სთმობს, ჩამოჰყრის დონიჯსა. ლალი არა სთმობს.

— არა, — უარობს ლალი, — უამისოდაც არ ვივლიდი აქა. მოიცლის მამას ატელიე და...

— მე იქ აღარ მოვალ. — ამბობს ლალი.

— ერიპაა, — შესძახებს ფრიდონი, — ბოლოს აღარ მიმადევნებინებთ?!

— მოიცლის მამას ატელიე და...

— მე იქ არ მოვალ!

— შენი ნებაა!

— შენიც ნებაა!..

— ჩემი? — ფრიდონი იკითხავს, — ჩემი ნებაც თუა, ჯერ აქ ივლით, მერე იქა. მაზეგ მოვიყრით თავსა.

— მე ნუ მელოდებით. — შეუვლია ლალი.

— ლალი!.. — ნათელა შეჰხედავს წყრომიათა.

— ლალი!.. — ნანა შეჰხედავს მუღბრითა.

— ლალი!.. — მანანა შეჰხედავს ცრემლმორეული.

— ნუ მელოდებით, — უღმობელია ლალი, — არც მომწონს ეს „გოგონები“... სადღაც მირბიან, სად მირბიან? რად მირბიან? არ მომწონს ასეთი კომპოზიცია. რახან გოგონაა, უსათუოდ უნდა დახტუნაობდეს, ასკინკილაზე იდგეს, დაკერობანასა თამაშობდეს, ჭკუა არ უნდა ეკითხებოდეს, რახან გოგონაა. გოგონას ჭკუაცა აქვს...

— შენს დღევანდელ საქციელში ჭკუას ვერა ვხედავ. — ისევ ლილი შეეხმის.

— ვერც დაინახავ... — ცივად ჩაიცივნებს ლალი, საამისოდ გონება არ გეყოფათ.

— ლალი!.. — წყრომა ემატება ნათელასა.

— ლალი!.. — მუდარას უმატებს ნანა.

— ლალი!.. — ცრემლი ემატება მანანასა.

— ერთისიტყვით, ნუ მელოდებით!.. — შეჰკეილებს ლალი, ადგილიდან მოწყდება, კართან შემოტრიალდება, სახე ისე მოექცევა, თითქოს კიდევ უნდა გაიცინოსო, კიდევაც ჩაიცივნებს, ოღონდ მაშინვე ტირილი ამოსკდება და ეგრე გაფარდება კარში. გოგონები გაეკიდებიან, აქეთაც შემობრუნდებიან გაოცებულნი, დაბნეულნი, მერე ისევ გასდევენ, შემდეგ ერთი კვლავ გამობრუნდება, ორი თან მისდევს, ერთი იმათგანიც შეჩერდება, ერთიღა მიჰყვება, ისიც ველარ მიჰყვება, ჩამოსცილდება. თავს მოიყრიან, გამტყუნებენ ერთმანეთსა. ან ვერ შეთანხმდებიან, შეკამათდებიან, გაიბუტებიან. ვინ იცის სამუდამოდაც გაიბუტებიან. სხვა დროსაც გაბუტულან, მაგრამ ის სხვა იყო, პატარები ბრძანდებოდნენ, მას მერე მოჩიტულან, მოზრდილან, გაბუტებაც სხვანაირია ახლა, შეურთგალია ან ძნელად შესართგალი. გვიან, ხანში რომ შევლენ, ადვილად იტყვიან, სულულები

ვიყავითო, ოღონდ ახლა ვერ იტყვიან
 ეგრე ადვილად, მრისხანებენ ახლა, რაც
 ძალა გააჩნიათ, მრისხანებენ და იშლე-
 ბიან; იშლებიან გოგონები, ვერც დაამ-
 თავრა „გოგონები“, ისე იშლებიან, დაი-
 შალონ, ეს მინც დაამთავრებს, მოათა-
 ვებს უამათოდა. დამთავრებულეითაც
 ითქმის, განწყობილება დაჭერილია. გან-
 წყობილება ბავშვობის მოთავებისა, რა-
 ლაც ახალის, ჩერ შეუცნობელის, გაურ-
 კვეველის, ბუნდოვანის დასაწყისისა.
 ბუნდოვანისა, ოღონდ მიშრიდველისა.
 ამიტომაც მისწრაფიან; ამიტომაც წა-
 კიდებულან, განა იციან რად წაკიდებუ-
 ლან, — არა, არაფერი იციან, გვიანლა
 მიხედებიან, ბოლოსლა მიხედებიან და
 იტყვიან, ახ, რა სულელები ვიყავითო.
 ეგება ველარც შეხედნენ ერთმანეთსა და
 ცალცალკე თქვან, თქვან ვილაც სხვას-
 თანა, მანამდის უცნობსა თუ უცხო-
 თანა, მაგრამ სულერთია, იმისთვისაც
 ნაცნობი იქნება ეს ამბავი, იმასაც ექნე-
 ბა ასეთივე მოსაგონარი, იმასაც წამოს-
 ცდება, — რა სულელები ვიყავითო, არ
 გავგეგებოდა ბუნება რომ გვიხმობდა,
 იღუშალებას ვერ ჩავწყვდომოდით, ზმა-
 ნებები ვერაფრით აგვეხსნა, ვერც გა-
 მოვტეხილიყავით თუ რა გვეზმანებოდა:
 არც გავგეგებოდა, ვერც გამოვტეხილი-
 ყავით და ერთმანეთს ვეკინკლავებო-
 დითო, — რა სულელები ვიყავით, ჰოი,
 რა სულელებიო...

XIX

კიდევაც დანატრებდნენ, მინც და-
 ნატრებდნენ, ის დრო სჯობდათ, —
 ყველა დანატრის ბავშვობასა, ისინიც
 დანატრებდნენ, „გოგონებსაც“ მოიგო-
 ნებდნენ, მაგრამ ვინ უწყის მიაგნებ-
 დნენ თუ არა, — ატორი ბედმაც რომ
 არ დასწიხლოს, ვინ იცის თვითონვე
 სად მიაგდოს ან მიატოვოს „გოგონები“.
 თუმცა ეცდება, გამოფენაზე გაიტანოს,
 საგაზაფხულო გამოფენაზე, — თუ გაა-
 ტანინეს; თუნდაც ვაატანინონ, შემფასე-
 ბელნი თუ მორეცენზიენი არ მოიხსე-
 ნიებენ, არავის უჩრევენ და მიიკარგება,

მიჭკრება უკვალდა. ჰქუა რომ იხმა-
 როს, იქვე, სადმე გოგონათა შორის ერთ-
 თი ორი ბიჭიც ჩაქედლოს თუ ჩააყენოს
 და რაღაც სხვაგვარად მიაწეროს მამინ
 სხვა იქნება, კიდევაც მოიხსენიებენ,
 ბევრსაც ილაპარაკებენ, სადმეც გამოი-
 ყენებენ, ჭებასაც მიიღებს, ფულსაც
 მიიღებს, მხოლოდ ჰქუა უნდა, მხოლოდ
 ჰქუა იხმაროს, მეტი არაფერი სჭირდე-
 ბა. ამდენი ჰქუაც არ გამოჰყოლია, რაც
 გამოჰყოლია, არც დაანებებს, რაიმე
 დაუშატოს „გოგონებსა“, დაე დაჩქარ-
 გოს, დაე ბევრიც რომ ეცადონ, ველარ
 მიაგნონ დაბერებულმა „გოგონებმა“.

გოგონები კი არა ამირანიც რომ და-
 გეკარგოს, ნურას ინაღლეუბო, ოღონ-
 დაც მისწვდი მშვენიერსა, სხვა ნურა-
 ფერი გენაღლეუბო. რაღა მიწვდომია
 თუ დაეკარგება? რაღადღა მისწვდეს,
 ამოდ თუ ჩაივლის? დედა თუ ფიქ-
 რობს, არ ჩაივლის ამოდო, ოღონდაც
 მისწვდი, არაფერს ჩაუვლია ამოდა, არც
 არაფერი ჩაივლოს ამოდო. ნუგუშის-
 ცეშა, დედაა, დედურ ნუგუშა სცემს.
 ეგება სწამს, ეგება დაჭერებითაც ეუბ-
 ნებოდა, ალბათ სჯერა, არც გასაკვირია.
 სოფლად გამოეკეტილა, აჭურვი ალარა-
 ფერი იცის, მხოლოდ სურს, გამარჯვე-
 ბა უნდა შეიღოსა, სურვილს გამოს-
 თქვამს იმედინადა, არაფერს ჩაუვლია,
 არც არაფერი ჩაივლისო. მაგრამ აი, ტე-
 ლევიზორში გადმოდგენ ბატონი გენადი
 ანუ გელი, ბატონი ამბროსი ანუ ბიბო,
 ბატონი ნესტორი ანუ, — თუმცა ამას
 არ დაუმოკლებია თავისი სახელი, არც
 შინაურული შეძახილი გამოუტანია გა-
 რეთა, მამ აქ ანუ აღარ გამოადგებო-
 და, ოღონდ თუ მინც არ უნდოდა ჩა-
 მორჩენოდა მეგობრებსა იყოს — ანუ
 ნესტორი, ე. ი. ნესტორი ანუ ნესტო-
 რი, ერთისიტყვით ტელევიზორში გად-
 მოდგნენ დათქვეს...

მამ ბატონი გელი, ბატონი ბიბო და
 ბატონი ნესტორი ტელევიზორში გად-
 მოდგნენმეთქი... შუაში გელი ბრძან-
 დებოდა ანუ იგულისხმეთ, — ბიბოსა
 და ნესტორის შუაში, თორემ ისე, იქ
 სხვაც იყო — დიქტორი ქალიშვილი,

მშვენიერი ასული, ულიმონა, შესცინონა, შეხაროდა, თითქოს ამათზე ამოსდის მზე და მთვარეო. მაგრამ ნუ აღვეძვრით შერი, თუნდაც მოშურნენი იყვით, იმათ წინ ხომ სხვას შეხაროდა, სხვათა და სხვათა, ამათ მერეც შეხარებს ასევე სხვათა და სხვათა, ეს სამსახურის სიცილია, მეტი არაფერი იფიქროთ, ეს ყუყუნი თვალთა, ეს სანდომიანი წამოწველმა ბაგეთა სამსახურისაა, სულ სამსახურისა: ჰოდა ისიც აქ გახლდათ, ჰოდა შეხაროდა, თითქოს ამათზე ამოსდის მზე და მთვარეო, ის ეკითხებოდა, ესენი მიუგებდნენ: ის აუყუყუნებდა თვალებსა, ამათაც უნდოდათ წაეყუყუნებინათ, ის მოხდენილად არხევედა ბაგეთა, ლამაზად გამოსთქვამდა, ამათაც უნდოდათ მოხდენილად გამოეყვანათ ტუჩები, მაგრამ უფრო ეგრიხებოდათ, სიტყვა ეხშობოდათ თუ ემტვროდათ და თავს ანებებდნენ მიბაძვასა, დაფიქრებულად მიუგებდნენ, გამსწავლულადა, ბრძნულადა, დამაჯერებლად. ოღონდ კარგი არტისტები ბრძანდებოდნენ ეს ვაებატონებიცა: დიქტორი რომ ეკითხებოდა, გეგონებოდათ, თვითონვე მოუფიქრებია, იქვე მოუფიქრებია და იქვე ეკითხებო, ესენიც ვითომც იქვე მიუგებენ, ვითომც წინასწარ არაფერი სცოდნიათ; გეგონებოდათ და ვერ მიუხედებოდათ, თვითონვე რომ დასწერეს შეკითხვებიცა, პასუხებიცა, კარგახნით ადრე დასწერეს, წააკითხ-წამოაკითხეს, შესწორ-შემოსწორეს, დაიხებიერეს ბეკითი მოწაფეებიცა და მერედა გამოჰყენენ თუ გამოაყოლეს იმ თვალყუყუნა გოგონასა. ჰო ვერ მიუხედებით და არც არის საჭირო, — რა საჭიროა აბა ?! — მსჯელობდნენ ბრძნულადა, დამაჯერებლად, საკმარისია ყველაფერადა.

რაზე მუშაობთო, ეკითხებოდა თვალმზარა ასული, თუმცა უნდა ეკითხა, რას აკეთებთო, რასა იქო, რასა საქმიანობთო, მაგრამ არ იკითხა ასე, ისე იკითხა, მახინჯად იკითხა და მშვენიერად მოწყობილი ტუჩებიც დაუმახინჯა მახინჯად ნათქვამმა, თუმცა რა იმისი

ბრალია, როგორც დაუწერეს, ისე იკითხა, რა იმისი ტუჩების ბრალია, აფსუსს, რა მოხდენილად მოყვანილი ტუჩებისა! რაც იყო, იყო, რაზე მუშაობთო, ჯერ ნესტორსა ჰკითხა და მოდგა ისიცა, აქო თავისი „კოლონიალიზმის მსხვერველი“, აქო და აქო, ფრაგმენტის სახით მიხდოდა წარმომედგინა ამ საშემოდგომო გამოფენაზე, ოღონდ თავი შევიკავეო, აჩქარება თუ აცუნდრუკება ყმაწვილებსა სჩვევიათო, ხოლო საგაზაფხულო გამოფენისათვის უთუოდ გამოვიტან სკულპტურულ ჯგუფს კოლონიალურ უღლისაგან განთავისუფლებულ სხვადასხვა ერთა, მრავალ ერთა ძლევადასაღების გამოხატულებასაო. ჯერ ერთი შეკვანიანი გამოქერწა დამსხვერველი ბორკილებით ხელში, — ეტყობა ამისთვის დაურქმევია ფრაგმენტი, ახლარამდენიმეს კიდევ ამოუყენებს აქეთიქიდანა და ალბათ ეს იქნება „სკულპტურული ჯგუფი“... ოღონდ გაფიქრებასაც არ აცდიდნენ, უკვე ბიზო ლაპარაკობდა თავის შორეული ცურვის კაპიტანზე, იქაც ჯგუფი იქნებოდა, შემართება, მალლა აწეული თავი და სხვა, ეს უფრო ვრცელადა ლაპარაკობდა, ესკიზებიც გამოაჩინა... მამ დაუწყია, მამ მალე შორჩებო. აქ უკვე გენადიმ მოიღერა ყელი, ესკიზები თუ ნახაზები არ მოუშველებია, ხმა ისეთი ჰქონდა, საბუთები აღარ უნდოდა იმა ხმასა, — ძლიერი ხმა ჰქონდა, ძლიერი, მეღერი, ზოგჯერ იქამდის აიწევდა, თითქოს იმტვრევია და სწორედ მაშინ აღწევდა დიდ ზემოქმედებას: ამირანი თითქმის დაემათავრეო. ამირანი გმირია, ოღონდ გმირი მარტო არ არის, გმირი ხალხით არის, ხალხი იქნება ჩემი ამირანიო; თქვენ იცით, ისტორიაა ჰქმნის გმირება და არა გმირი ისტორიასაო, მე გამოვსახავ თუ როგორაა ჰქმნის ისტორია გმირსაო... და ქვეყანა უსმენდა... ხოლო შენ შენსა ეცადე, ნურავის ყურს ნუ უგდებო, სათქმელად ადვილია, ჰო ადვილია, ყურს ნუ ათხოვებო თუ ნუ უგდებ ყურსაო, აბა, ნუ უგდებ ყურსა, ქვეყანა უსმენს, შენ მოუყრუე, შენ

შენსა ეცადე, შენსა მისწვდი და მერე დააჯერე ვინმე, რომ შენ მისწვდი, ის კი არა, დააჯერე აბა დააჯერე! ყურები რითაც გამოუჭედიათ, ისიც არა სჯერათ, ჩადუმებულისა თუ გაყუჩებულისა რა უნდა დაიჯერონ. ან როგორაა: დარჩეს აქ დარჩეს, ხეზალაბა შემოეხვეს, სურომ გადაუაროს, ოღონდ მისწვდიო. რიდასთვისლა?! აგერ აუწყებს ქვეყანასა, ეს აუწყებს და ამას დაულოდებიან, შენ რიდასთვისლა უნდა ეცადო, — ოდესმე გაიგებენ, ოდესმე აღიარებენ?.. როდისლა მერე? „შენ ოღონდ მისწვდი!“ ჰა?..

აქ უკვე სხვას იკითხავს თვალმახარა დიქტორი, — რა აზრისა ხართ თანამედროვე დასავლეთის ქანდაკებაზეო. საამისოდ გენადიმ გამოიღო ხელი და კაა ბლომად ლაფიც გადაასხა დასავლეთის ქანდაკებასა: დაცემის გზაზე დგასო, არა, უკვე დაეცაო, აბსტრაქციონიზმი სრული დაცემა ქანდაკებისა, ველარც ვეღარასოდეს აღორძინდება თუ ძირეული სოციალური ცვლილებები არ მოხდა დასავლეთშიო; აბსტრაქციონიზმი ჩვენი საბჭოური სინამდვილისათვის სრულიად უცხოა, მაგრამ მაინც არა ვართ დაზღვეული ამ საშიშროებისაგანაო. ახალგაზრდობა იოლად ასდევს ცდუნებებსა, ჩვენ მოვალენი ვართ დროზე განუუმარტოთ და სწორ გზაზე დაგაყენოთ... — ეს მხოლოდ შინაარსია ნათქვამისა, ასე მოკლედ როდი ულაპარაკნია, რახან ერთი ზედ შედგა, აღარც ჩამოსულა, მისდგა და მისდგა, დაისისხლიანა პირი. დიქტორი ცდილობდა, შეეჩერებინა, კიდევაც შეაჩერა, დრო ამოიწურაო, საამოდ მოახსენა, კიდევ შეეხედებითო, დააიმედა. შეეხედებითო, დაუდასტურა გენადიმაცა, უფრო დაწვრილებითაც მოგახსენებთო, აღუთქვა. ეს როდის იქნებოდა, იქვე არ დაუდგენიათ, მერეც ზელახალი შეთარხმებანი უნდოდა, ამათ კი ლაპარაკის საღერღელი აშლოდათ და ვერც მოსვენებდნენ თუ არ მოიღლიდნენ ყბებსა. ჰოდა კაფეში მოიღალეს ყბები, ოღონდ ცისფერ კაფეში როდი, ნამდვილ

კაფეში. ცხადია ამას აღარ უჩვენებდნენ ტელევიზორითა. კარგახანია დაემშვიდობა თვალმახარა დიქტორი, უსურვეს შეეძომქმედებითი წარმატებანი რაჟქმეუნდა თვალთა ქუეყნითა, ტუჩების სანდომიანი მოყვანილობითა. ჰო, დაემშვიდობა და უიმისოდ ისხდნენ კაფეში, „შამპანურს“ უსხდნენ, „შამპანურსა“ სვამდნენ: — ჩვენში მაინც არა მგონია, ვინმეა, ვინმე აპყვეს აბსტრაქციონიზმსა — თქვა ბიბომა.

— ხომ აპყვენენ იმპრესიონისტებსა? — გენადიმ იკითხა.

— აპყვენენ. — ნესტორმა დაუდასტურა.

— ეგ ოციან წლებში იყო, მაშინ არ ჩვევანი ჯერ კიდევ შეიძლებოდა. ახლა? — ბიბომაც იკითხა, იკითხა ურჩადა.

— ცდუნება ყოველთვის შეიძლება. — გენადიმ განაცხადა.

— შეიძლება... — კვერი დაჰკრა ნესტორმა.

— რაც უნდა იყოს ძიება. — არ დასთმო ბიბომა.

— მაზინჯი ძიებაა. — წვრილი თვალები დააბრიალა გენადიმმა, რა დაგეჰმართა, ნუთუ ამდენიც აღარ გესმისო.

— ჩვეწში მაინც არავისა სცხელა საამისოდა. — ისევ ბიბომ თქვა.

მძულეარედ გაპხედა გენადიმმა, მძულეარედაცა დაკვირვებითაცა, მართლა ვერაფერს მიმხვდარა თუ მე შალიზიანებსო, — ვერ გაუგებდა, ვერ ჩასწვდებოდა, თუმცა კარგად შეესწავლა ხვეულები იმისი სულისა, ამჯერად მაინც ვერ ჩასწვდებოდა. ბიბო ბრაზობდა, ოღონდ არ იმჩნედა, ბრაზობდა ტელევიზორში თითქოს დასაკითხად რომ გაიყვანეს და მერე მოწმესავით დასვეს. ქანდაკების მენაირალტრედ გენადი წარმოდგა, იმან განსაზღვრა წარსულისა თუ მომავლის გზები, იმისი ნება და გემოვნება საზომად დაისახა, — რაც შექმნილია იმის საზომად, რაც შეიქმნება, იმის საზომადაცა. ბიბო და ნესტორი თითქოს უდასტურებდნენ, ისე ისხდნენ რომ უდასტურებდნენ, — ღიახაც ეს არის,

ქეშმარიტება დალაღებს ამისი ბავითოთ. ნესტორს კიღვეაც ეკადრება ასეთი თაყუანისცემა, მაგრამ ამას, ბიბოს ეკადრება განა? რატომ მოეწყო ასე? გენადიმ მოაწყო და ასე მოაწყობდა, მაშ რაო, მაინც სხვანაირად როგორ გინდოდა? — აქ მხროლედ ახელებდა და ფიჭის აღარ მოადევნებდა, მხოლოდ ბრახობდა, ოღონდ სიბრაზე ამკარადაც ვერ გამოეტანა, ბანზე აეგდო, ვითომდა რაო, ყველაფერი დიდებულია, ყველაფერში თანახმანი ვართ, ცოტა ეს არის, აბსტრაქციონიზმის საკითხები გვაქვს დასაზუსტებელიო. გენადის თვალსა თუ ალმოს რა გამოეპარებოდა, მაგრამ ეს მაინც გამოეპარა, — ალბათ, ვერას მიმხვდარა და სჯობს პირდაპირ ვუთხრა, გადაკრული კიღვე უფრო დააბნევსო.

— შენა გცხელა. — თითი გულზე დააბჯინა გენადიმა.

— შეეე?! — გაიკვირა ბიბომა.

— შენა გცხელა. — ახლა ნესტორს მიაბჯინა თითი.

— შეეეეე?! — ბევრად მეტად გაიკვირა ნესტორმა.

— მე მცხელა... — გულზე დაიბჯინა თითი და ერთი წამით შიში გამოუტარა თვალეში, ოღონდ მალე გადიოყარა შიში, მაინც ველარცერთს გაუსწორა თვალი, სისუსტე არ შემატყონო, თავი დაღუნა და ისე განაგრძო, — ახალგაზრდობა რაღაც ძიებებშია, აბსტრაქციონიზმი თუ მინამგვანია, ან თუ მინამგვანიც არ არის, ვინაა ახლა მაგისო გამრჩევი. ჩვენი მოვალეობაა გავაფრთხილოთ. იქ უკვე დაიწერა. — თავი გადაიქნია, თვალეში მილულა და ისე გადაიქნია თავი, — იქ უკვე... აქ ჩვენა ვართ, ჩვენ უნდა გავაფრთხილოთ.

— ალბათ გვეტყვიან... — ნესტორმა წაიბუზღუნა, ვითომდა რაო, რას აგვიანებენო.

— ვინც ვვეტყვის, იმანვე გაიმეოროს. — ჭიქა ასწია ბიბომა, ვინმე ვალეგრძელოთ თუ ასევე დავლიოთო.

— დღეს რაღაც არ მეცნობი, — მახა დაუწია გენადიმა, ვითომდა რაო, ჭი-

ქა მიშლის, უფრო კარგად უნდა შემოგხედოო.

— გამდიდრდები. — სიტყვა აუტყრა ბიბომა.

— გამდიდრებისა რა მოგახსენო, მაგრამ აბსტრაქციონისტებმა თუ გაიმარჯვეს... — წაიხრება გენადი, კისერს წაიგრძელებს, მიიწევს, მიიწევს სისინითა.

— თუ გაიმარჯვეს... — ქირქილებს ნესტორი, ვითომდა მე რაო, ვითომდა გენადის რაო, შენ იკითხეო.

— გელანდებათ... — არა სთმობს ბიბოი.

— გველანდება?! — სისინებს გენადი, სულ ახლოს მისულა, ისევე წაბრილი, კისერწაწვდილი.

— გველანდება?! — იკითხავს ნესტორიცა, მიიწევს ისიცა, შუაში მოუქცევიათ განრისხებულთა, თითქოს უნდათ მოჭყლიტონო. არ იმჩნევს ბიბოი, ისედაც მაღალია ორივეზე, სარქენად რომ წამოლერებულა, კიღვე უფრო მაღალი და ძლიერი მოსჩანს. არც ეჩოთირება, ეგრემც ყოფილანო. გენადი შენიშნავს და გასწორდება, გასწორდება ნესტორიცა, ეს ცხადია, ამას თქმაც არ უნდა, გული მოსიდოთ, თანაც ხარობენ ჩუმ-ჩუმად, ახლავე ცვილივით მოვარბილებთ ამ ჩვენს ძვირფას მეგობარსაო. იციან, სჯერათ და ხარობენ, კარგად იცნობენ და იმიტომაც იციან თუ ხარობენ, მაშ რაო, რიღას მეგობრები იქნებიან, კარგადაც რომ არ იცნობდნენ, — სჩვევია ასეთი ახირება, დათმობაცა სჩვევია, მაშ რაო, მაშ რაღა მეგობრები იქნებიან თუ არ დაუთმეს, თუ არ გაუგეს, თუ არ აპყენენ ერთმანეთსა. ელიმება გენადისა, ილიმის ნესტორიცა. ერთიმეორეს შეჭყურებენ და ილიმიან, ილიმიან დამციანავადა, თითქოს უღმობელი უნდა იყოს ის ლიმილი, მაგრამ არა, კეთილად ითქვას, მეგობრები ილიმიან და ითქვას კეთილად. შამპანურს მოსვამს გენადი, მოსვამს ნესტორიცა. ვაზი იშლება, ღვინო დნება ენაზედა. ტკბება გენადი, ტკბება ნესტორიცა, ვადახედავენ, ასე ამაყად რომ შემართულა

ბიბოი, გადახედავენ და ტყეებიან.
 — არასოდეს არაფერი მომლანდებია, — აცხადებს გენალი, — მოჩვენებებისა არაფერი გამოვგება.
 — არც მე. — დასძენს ნესტორი.
 — თვალი საღი მაჭვს.
 — მეცა. — დასძენს ნესტორი.
 — გონება ნათელი.
 — მეცა. — დასძენს ნესტორი.
 — და რასაცა ვხედავ, ვხედავ აი ასე. — დაძებდავს ხელის გულსა.
 — აი ასე. — ხელის გულს გამოშლის ნესტორიცა.
 — ასევე ვხედავ... რის ლანდებო, რა ლანდებო, ასევე ვხედავ ამასაცა, იმასაცა...
 — იმასაცა... — დასძენს ნესტორი.
 — ყველაფერს დაგეჟრებ ასე, ყველაფერსა, რაც უნდა იყოს, თუნდ დიდი რამ მოვლენები იყოს, თუნდაც წერიმილი ამბები, თუნდაც ქანდაკების ბედი იყოს, თუნდაც ბედი მეგობრისა.
 — ბედი მეგობრისა... — დასძენს ნესტორი.
 — ვხედავ ნათლად, ისევე ნათლად, როგორც დღისით, მზისით კოჭრის გზაზე შეიძლება გამოჩნდეს დადარღინებული... დადარღინებული...
 — დადარღინებული... — დასძენს ნესტორი.
 — შენი შეგირდი თავის მანუგეშებელთან ერთად.
 — მანუგეშებელთან ერთად. — დასძენს ნესტორი.
 — ვისთანა?! — სახე ამღვრევა ბიბოსა.
 — მა-ნუ-გე-შე-ბე-ლთა-ნა... — ნესტორი დაუმარცვლავს.
 — ნუგეშისცემა ხომ უნდოდა იმ დღესა, „ქალი“ რომ გადმოუგდეს? უნდოდა... კაცი კაცით არისო, ნათქვამია, კაცი ქალითაც არის, „ქალის“ დამწუხრებულს ქალივე ანუგეშებდა.
 — სიცრუეა!.. — კბილებში გამოამტკრევეს ბიბოი, — სიცრუეა! — გაი-

მეორებს და მუშტებს მოიღერებს, თითქოს ვილაცას უნდა დასცხოსო...
 — ნეტავი ანგრე!... — მარავსაქმნიშენელობითა თუ თანაგრძნობით ამბობს გენალი.
 — ნეტავი ანგრე... — დასძენს ნესტორიცა.
 — ველაპარაკე... ვიცი... სიცრუეა! — ხმას აუწევს ბიბოი.
 — ელაპარაკე?! — ქირქილებს გენალი, — ვანა ქალს რამე დაეჯერება?!
 აღარას დასძენს ნესტორი, მწვავედ ითქვა, ძალიან მწვავედა, გააფუტებს ამ სიმწვავესა, მიხვდება და აღარას დასძენს. დაე იაროს შხამიანად ნათქვამმა, ჩაეონოს წვეთ-წვეთადა, ჩაეონოს, ჩათქოროს, გაუჯდეს. თქოროვს კიდევაცა, ნელნელა ილუნება გაშლილი მხრები, ცვივა მკლავები, ირღვევა წელი, ლამის მაგიდაზე დაეარდეს ბიბოი. კონიაცს მოითხოვენ და სთავაზობენ მეგობრები, გამხნევიდო, შესძახიან აქეთ-იქიდანა, სუამენ, ასმევენ, ლაპარაკობენ, მხოლოდ ესენი ლაპარაკობენ, ის აღარა, აღარც უსმენს, აღარ ენაღვლება აბსტრაქციონული ცდუნებანი, „შორეული ცურვის კაპიტანიც“ აღარად უღირს, არც ამისი „ამირანი“ ედარდება, არც იმისი „კოლონიალიზმის მსხვერვეა“ თუ ნეოკოლონიალიზმი, აღარაფერი ენაღვლება, მოშლილა, მოფუტუნულა. მაგრამ ეგ არაფერია, იციან მეგობრებმა, მაშ რაო, რაღასი მეგობრები იქნებიან, ამდენიც არ იცოდნენ, — იქნება ასე, ერთხანს იქნება მოკუნტული სიმწარითა, სულით-ხორცგაყრილი იქნება, მერე აიშართება, ჯავრი ამოეზიდება, ჯავრი გამართავს წელში, წელან რომ იყო, ისე აიშართება, ოღონდ ისე ამაყად როდი, ამაყად არა, მრისხანედ აიშართება, წამოეგზნება შურისძიებადა და საითაც მიუთითებ. ვადაეარდება თვალისდაუხამხამებლად, თუნდაც ხრამში ვადაეარდება, — იციან, რათქმუნდა, იცნობენ მეგობრები, მაშ რიღას მეგობრები იქნებიან...

საბავშვები ხმათა და ფერთა

პოემა

ფიქრი

ვინ იცის, მიწა რამდენხანს იწვა
 უსასრულობის უაზრო ზღვაში.
 როდესაც ფიქრი გაუჩნდა მიწას,
 აზრი გაუჩნდა სიცოცხლეს მაშინ.
 ფიქრია მიწის პირველი მკვიდრი,
 პირველი ცეცხლი, პირველი ბოლი.
 დღეს დედამიწა სასხვა ფიქრით,
 ფიქრთა ყუთინით, ჭიდილით, ბრძოლით.
 მიწის ფიქრია ბალახი ნედლი,
 უმანკო, როგორც ღიმილი ბავშვის.
 მიწა სულს უდგამს ვაზსა და ჯეჯილს,
 ხე მიწის ფიქრებს ამალღებს ცაში.
 მიწის ფიქრია მალღა ღრუბელი,
 ძირს — ყვავილები ნაირნაირი.
 ხმელეთის კეთილ ფიქრთა სურნელით
 გაელენთილია ახლა ჰაერი.
 ფიქრია მწვანე, ფიქრია ლურჯი,
 თეთრი, წითელი, რუხი და შავი...
 ზოგ ფიქრს ტილოზე აცოცხლებს ფუნჯი,
 ზოგიც ედემის ბაღებად ჰყვავის.
 მიწის ფიქრსა აქვს ათასი ფერი,
 ათასი ხმა და ათასი თვალი,
 კვნესის და გალობს, მოსთქვამს და მღერის,
 ბღავის უხეშად, ჩურჩულებს კრძალვით.
 ხან სუნთქვას იფხებს გრიგალურ ბორცვით,
 ხანაც პეპელას ფრთებით ირთვება.
 არწივი, გვრიტი, მტრედი თუ ორბი
 დღეს დაფრინავენ მიწის ფიქრებად.
 ფიქრის შვილია ნიავის ნანა
 და ვნებაც — სავე ლტოლვით და
 გზნებით.
 მიწის ძველ ფიქრთა ძველებად დგანან
 ლურჯ ცაში თეთრად აწვდილი მთები.

არ იკარგება ფიქრი უკვალოდ,
 თუმც ბევრნაირი სიკვდილი იცის.
 კენჭი ფერადი, კენჭი უბრალო
 გაქვავებული ფიქრია მიწის.
 მე ახლა მიწის ფიქრებს ვუგალობ
 და ჩემი ფიქრიც საამოდ იწვის

ჯილდო

ფიქრს მიწის მადლი ესალბუნება
 და სულის დროშას საამოდ არხვეს.
 ვარ ბედნიერი — დედაბუნება
 მეც მანდობს თავის ფიქრებს და ზრახვეს.
 მე ვარ ფიქრებით მდიდარი გემი,
 მაქვს ფიქრისავე აფრა ძლიერი,
 ეს უდიდესი ჯილდოა ჩემი,
 მე ამ ჯილდოსი ვარ მადლიერი.
 მე ფიქრის აფრებს არასდროს ვკვყავ,
 თავს სიკვდილისგან ფიქრებით ვიცავ.
 ჯერ ვერ გავიგე, რას ფიქრობს ზეცა,
 მაგრამ მე ვიცი, რას ფიქრობს მიწა.
 ქვეყნად სიცოცხლის გაჩენის დღიდან
 ჩემსკენ ილტვოდა მდინარე დიდი,
 წმინდა და მღვრიე, მღვრიე და წმინდა.
 მშვიდი და შმაგი, შმაგი და მშვიდი.
 ჩემსკენ ილტვოდა მდინარე ფართო
 ადამიანთა ფიქრის და ღელვის
 და ახლა — მე რომ არა ვარ მარტო,
 თვით ის უკვდავი მდინარე მშველის,
 ფიქრთა მდინარის დუდუნი მშველის.
 სხვა რა ვიწამო მე უკვდავებად,
 ფიქრია ჩემი უკვდავი ღმერთი.
 ვხარობ: დღეს ჩემი ფიქრი-ღვთაება
 ფიქრების უმრეტ მდინარეს ერთვის,
 სიცოცხლის უკვდავ მდინარეს ერთვის.

ფიქრს გზას ვერ უკრავს ხევი, ჭიუხი და ვერც გრიგალის აგუგუნება. ვარ მადლობელი — ფიქრთა სიუხვით დამაჯილდოვა დედაბუნებამ.

ხმათა მორევი

კიდითი კიდე გავიდგი ფეხვი, იდუმალ გულში ჩაფეხვი ცხოვრებას და ახლა მიწის ყველა ხმა მესმის, არც არაფერი მუუცხოვება. პაუ, რამდენ ხმას იტყვს მთა-ბარი. ირგვლივ ტრიალებს ხმათა მორევად ქალის ქვეთინი, მუხის ხარხარი, ზღვის განგაში და ამთავორება. ტყე ილუმპება ღრუბელთა ცრემლით, ჩველი ბავშვივით ტიტინებს ღელე. ჩქარობს ჩაქუჩი, დუგდუგებს გრდემლი, ტრაქტორი ფატრავს მინდვრებს და ველებს.

მიწის წიაღში ხრიალებს ბურღი, ქვესკნელში ეძებს მადანს და ნავთობს. სამხრეთში გზები საესგა ბუღით, ჩრდილოეთში კი ყველაფერს ათოვს. გამოლმა ისმის სიმღერა ლაღი, გაღმა — ღრიალი ვაების ღვართა. ხეგებს ქუზილით აყრუებს ნაღმი, ეილაც ჩურჩულებს მონასტრის კართან. მე ვისმენ ცრემლის სიცილს და კენესას, ზოგჯერ ცრემლი სდის თვით უკვდავებას. თურმე წუხილი სცოდნია კლდეცაც, იდუმალია კლდეთა ვაება. ჩემამდე აღწევს ხმა იდუმალი მდუმარე ტაძრის, მდუმარე ზარის. მგზავრებს უხმობენ გზები უვალი: წუთისოფლის გზას ბევრი ჰყავს მგზავრი. ვინც კი გაჩნდება, მგზავრია მისი. და ვინც იხილავს მზის ელვარებას, ზოგს ნაადრევად უწრება სისხლი, ზოგს კი სიკვდილი ვერც ვკარება. მიდიან გზაზე კენტად თუ დასტად გიგი და ბრძენი, ბავშვი და დიდი, ბევრის გზა წყდება საფლავის ქვასთან, ზოგი კი მერეც მიდის და მიდის. მესმის ტყეების სულის დუღილი, მესმის უდაბნოს ჩუმი ვარამი და სასაფლაოს ლოდთა დუმილის. უხმო კვილი გულშემზარავი.

მდინარე ჩანჩქერს აბლავლებს მთაში, ხარ-ირემს უხმობს ფური ირემი, გალობს ტოროლა, ჭახჭახებს შაშვი ბილიკს მისდევენ მონადირენი. მძინარე ჭიუხს აღვიძებს ტყვია, მთას და ხეობას — ექოს ხივილი. მოკლული მგელი მდინარეს მიაქვს, არწივი ცაში მიჰქრის ყვილით. კბოდეს გოდებით სცვივა ლოდები. სადღაც ჭიხვინებს დამფრთხალი კვიცი, მავანი იკლებს ზეცას გოდებით, მავანი ველარ იკაევებს სიცილს. ლიანდაგების ისმის გუგუნი, მატარებლების ისმის კვილი და ამ კვილით დამე უკუნი ხშირად გვიღვიძებს სულში ტკივილებს. მე ასლა ვგავარ რადიომიმღებს, ჩემში ხმაურობს ქვეყნიერება, უცნობი კაცი ხვამილად მიმსელს, სიმღერით მატკობს და მეფერება. ჩემს სიმარტივეს ასე ვართულებ, სიმარტოვეს კი ვუმართავ ბრძოლას. დღეს ტელეფონის ყველა მავთული აუტანია ჟრჟოლვას და თრთოლვას. ამ მავთულებში ზუზუნით გარბის ათიათასი ხმა და ამბავი, სვედა და შვება, ლუნა და დარდი, უმინშენლო და დასასტამბავი. სადღაც ომი, ხანძარი ბოლავს, თვითმფრინავები ყუმბარებს ყრიან. კაცთა სისხლისღვრას არ უჩანს ბოლო, მართალს და მტყუნას არ არჩევს ტყვია. გამოლმა აკვანს არწევან წყნარად, გაღმა ხმაურით კუბოს ჭედავენ. ეს ორივე ხმა დარჩება მარად, სიკვდილს რამდენიც უნდა ვედავოთ. სვაგი ვერ ძღება კაცის სისხლ-ხორცით. სიცოცხლე მაინც დიდ გზაზე მიდის. წინ მიჰყავს ხალხი სიკვდილ-სიცოცხლის ამ მარადიულ შუღლსა და ჭიდილს. სიკვდილ-სიცოცხლის გზათა გრუხილი მთებს ასცდა, უკვე, მიწვევს ცაშიც. ქვეყნად სიცოცხლე რომ არ ებილა, რაღას მოკლავდა სიკვდილი მაშინ? ვიდრე სიცოცხლე არ გაჩნდა ქვეყნად, სიკვდილიც არსად არ იყო ლანდად. სიცოცხლე არის სიკვდილის დედა და კუბოს ფიცარს აკვანი რანდავს.

მიმოდის ხალხი ვეება ხიდით,
ათასფერია ხიდექვეშ მორვეი.
სიცოცხლე არის. სიკვდილზე დიდი
და მზეს ღრუბელი ვერ მოერვეა.
კიდიით კიდე გავიდგი ფეხვი,
სულში ძირამდე ჩავწვდი ცხოვრებას.
ვხედავ ყველაფერს, ყველა ხმა მუხმის,
ალარაფერი მეუცხოვება.

ფერთა მეჯლისი

ერთხანს რატომღაც ენა დამება,
მერე დაგბრმავდი, დაგვრუვდი კიდეც:
ლექს აღარ ვწერდი და ეს წამება
გოლგოთის მიძიმე ჯვარივით ვზიდე.
დავწერე ლექსი, ვიგრძენი შეება:
ისევ მომესმა ხმაური დიდი,
კაცთა ცხოვრების ლანძღვა და ქება,
ლორთქო ბალახის შრიალი მშვიდი.
ფიქვთა ფრთქალი, გრუბუნნი ზვავის
და ერთი ზვავის ქცევა ზვავებად,
ატომის გრგვინვა, ჩხაიელი ყვავის,
მგლოვიარეთა უბმო ვაება.
ეული ქარი ზუზუნებს მწარედ,
კლდეებს ასკდება მკერდზე ფიქალი.
სადღაც ებრძვიან ზარები ზარებს
და ფრთებს აღუწავს გრიგალს გრიგალი.
მესმის ყვავილთა ალერსი ნაზი,
გულის ხმაური, სისხლის ხმაური.
ბოლოს მომესმა ყაყანი ბაზრის
და კვლავ დაგვრუვდი აურზაურით.
ერთხანს რატომღაც ენა დამება
ენადამული დაგბრმავდი კიდეც:
ლექს აღარ ვწერდი და ეს წამება
გოლგოთის მიძიმე ჯვარივით ვზიდე.
დავწერე ლექსი, ვიგრძენი შეება
და ამეტილა თვალები მყისვე.
დღეს ჩემი მზერა უფსკრულებს სწვდება,
აქ ქვეყნად ვამჩნევ ყველაფერს ისევ.
მე მოვირჩინე ჯვარცმის იარა,
კვლავ მეფერება ჩემი ფერია
და ვხედავ: ცისქვეშ შვიდი კი არა,
ათიათასზე მეტი ფერია.
არის მეჯლისი ურიცხვი ფერის,
მეჯლისში ფერი ფერს ეფერება.
აქ ფერთა გუნდი საამოდ მღერის,
უგალობს მზეს და ბედნიერებას,
ოქით — ფერები ებრძვიან ფერებს,

ფერები მღვრიე, ფერები წმინდა
და ამ სურათის დანახვის მერე
ტირილიც გინდა, სიმღერაც გინდა
მე ვხედავ ხელებს, ნისლეებს რომ იხვევს.
ვხედავ უდაბნოს, ედემსაც ვხედავ,
ვხედავ დახრუკულ ძველისძველ ციხეს
და იქვე ახალ სასახლეს ვხედავ.
მჭედელი ერთი ლითონით ჭედავს
გუთნებს, მახვილებს და ღმერთის სახეს.
მე ნაცრადქვეულ ქალაქებს ვხედავ,
ვხედავ ნაცრიდან წამომდგარ ბალებს.
ვხედავ: რამდენი წყარო დამშრალა,
მაინც არ წყდება შრიალი ხეთა.
ვხედავ: საესეა ხალხით გზაშარა
და სასაფლაოს ლოდებსაც ვხედავ.
ვხედავ: სადა წევს მდუმარე პაპა,
ვხედავ: სადა წევს მდუმარე დედა.
ბუხართან ვარწვან ძველისძველ აკვანს,
აკვანი ჩემი ღიღინით თბება.
ვინც მე სიცოცხლე მომცა განძივით,
ვინც მე აკვანთან მიმღერა ნანა,
დაუფლებია ყველას ღრმა ძილი,
კარგა ხანია ლოდებქვეშ წვანან.
მე ვიზრდებოდი მშითა და წვიმით,
მე მზრდიდა მიწა, სიცოცხლე მზრდიდა
და როცა პირმშოს შევესწარ ღიმილს,
უცებ ვიქეცი სიცოცხლის შიდად.
ზეცას შევხედე ღვთაებრივ კდემით:
შეილი ვიყავ და გაგნდი მშობელი.
შეილს გადგულოცე სიცოცხლე ჩემი
ვით უკვდავების საგალობელი.
ამიტომ მიყვარს სიცოცხლესავით
მე ეს აკვანი და ის ლოდები.
ამ წუთისოფლის სიბრძნეც ეს არის,
რომ მუდამ ახალ მზეს ველოდებით.

წვიმის სიხილი

ღია მაქვს მუდამ სარკმელი გულის
და შიგ შემოდის დღეცა და ღამეც.
მძაფრი სურნელი ახალი ხნულის
სულში მიღვიძებს ფიქრების ყანებს.
ქარი შარაზე აცეკვებს სილას,
მიურეგება ფოთლებს მარულით.
სულში შემოდის განუწყრელ წყვილად
მიწის ნალველი და სიხარული.
გულში შემოდის ცოდვა და მადლი,
შხამი და თაფლი, სითბო, სიცივე,

ჩახანა მზე და ღრუბელი აედრის,
 მზის ტირილი და წვიმის სიცილი.
 თითქოს ბერტყავენ ვეება ხურჯინს,
 შემოდის მტვერი გზისა და თივის,
 და იასამნის სურნელი ლურჯი
 სულში ნაკვერცხლის ალივით ღვივის.
 თარეში მტვრისა არ უყვარს ზეცას,
 უჭირავს შავი ღრუბელი ხელში
 და ზეცა ირგვლივ ყველაფერს რეცხავს
 დელგმით და ღვარით, თქორით და თქემით.
 ღამით შემოდის ჩურჩული ფრთხილი,
 ჩუმი ჩურჩული უსაყვარლესი,
 ვნებით გამთბარი ჩურჩული ტკბილი,
 საფე თაფლით და საფე ალერსით.
 საღამოს ნიავეს ერევა ძილი,
 ხეს ღამის ბინდი ჰკიდია თმებად
 და ბაღში ხეთა მდუმარე ჩრდილი
 უცებ ივსება იღუმალ ვნებით.
 ციდან ციგლივით მეცემა ცვარი,
 ცვარს მოსდევს გუნდი ვარდ-ყვავილების.
 გულში შემოდის ნათელი მთვარის
 და მთვარესავით ვივსებ-ვილვევი.
 მეც მიხმობს ვნების ფარული ზარი
 და იღუმალი შრიალი ბადის,
 სულში მენთება მსაროლავე კვარი
 და ათასფერად მორთული ჭალი.
 სადღაც ლულუნი ისმის მტრედების,
 სადღაც მღერიან ჩემად გედები.
 უდაბნოსავით ვცარაილდები
 და კვლავ ვივსებ, როგორც ედემი.
 ყველაფერსა აქვს თავისი მადლი,
 თავისი მზე და თავისი ჩრდილი
 და სულში სადმე თუ დამჩნა ჭეარტლი,
 უმაღლე რეცხავს ჰაერი დილის.

სიმღერის ღონე

არ ვესარბები ბრჭყვიალა ნივთებს
 და ოქრო-ვერცხლი თვალს ვერ მიბრმავებს.
 მე გაუცვეთულ ბილიკებს მივდევ,
 თვალმოზიბლული ვუსეკრ მთიბავებს.
 მიყვარს, ვინც მიწას ალერსით ებრძვის,
 მიყვარს, ვინც მიწას შვილივით უვლის.
 ვისთვისაც მიწას სითბო აქვს დედის
 და მიწას კოცნის მსურვალე გულით.
 მიწას უკვდავს ხდის მარჯვენა გლუხის,
 მიწა ჩვენი დედა-მშობელი,
 ვისაც მიწაზე არ უდგავს ფეხი,

მუდამ დაჩაგრავს წუთისოფელი.
 მე სულის აფრებს არასდროს ვეცხვე
 მზისთვის გულისკარს არასდროს ვეცხვად
 და მე ვაფასებ სიცოცხლის ცეცხლად
 თავისუფლებას ყველაზე მეტად.
 როცა არ ადევს ბორკილი ხელებს,
 როცა არ გვადევს სულზე ბორკილი,
 როდესაც სუნთქვა არ უჭირს ველებს,
 ფიქრი არა გვაქვს შემოღობილი.
 კიდითი კიდე გავიდვი ფესვი
 და ფიქრის გემით გავედი ზღვაში,
 როცა მეგონა, გათავდა ლექსი,
 ლექსის მდინარე მოვარდა მაშინ.
 მაშინ მოვარდა გრიგალი ლექსთა.
 და ჩემი სულის აგრიგალეობამ
 მე შემაჭიდა უხილავ კლდესთან,
 რომელსაც ჰქვია იღუმალეობა.
 ზღვას შეერია ლექსის მდინარით
 ჩემი სული და ნამდვილი ლტოლვა.
 ტალღები ზღვისა შემხვდნენ მძინვარედ
 და გამიმართეს სასტიკი ბრძოლა.
 გრიგალმა ჩემი ლტოლვა და გზნება
 ცაში აზიდა არწივის ფრთებით,
 ცის ოცნებები შემასხა ფრთებად
 და დამანახა ახალი გზები.
 მე საკუთარი ძალა ვიწამე,
 მუხში ჩემივე მზით გავირუკე
 და შევერევი მიწის სიმწვანეს,
 მათაა სითეთრეს, ზეცის სილურჯეს.
 მსურს არსად ვჩანდე, ისე ვით ფიქრი,
 და ყველგან ვიყო — კაცში თუ ხეში,
 ვიცოცხლო ჩემი საფლავის იქით
 და მუდამ დაფორე სიმღერის ეშხით
 ფერადფერადმა ჩემმა ფიქრებმა
 მზის ნათელი გზით იფრინონ მარად,
 ციდან მოვიდნენ წვიმად, ფიქტებად
 და დაეპკურონ ყვავილებს ცვარად.
 მე დამდევს მუდამ ჩემივე ჩრდილი
 და ჩემ სიმღერას ებრძვის გოდებით.
 მე სიკვდილამდე სიმღერით ვივლი
 და მერე, ვიცი, აღარ მოგვკვდები.
 არ კვდება ლექსადქვეული კაცი,
 ვინც სიკვდილამდე სიმღერით მიდის
 მე მივენდობი ფიქრების არწივს
 და გაღმა გავალ უხილავ ხილით.

ველი ბედის უხილავ ვარსკვლავს
 უხმო ლოცვით და უხმო ვედრებით.
 მზიანეთიდან არ მინდა წასვლა
 და მზის სხივს ლექსის სიმიტ ვებმები.
 მეც ვედავები, ვინც მედავება,
 ყოველდღე ბილიკს დავეძებ ახალს.
 წუთისოფელი მეცოტავება,
 არარაობას სიმღერით ვმარხავ.
 სიკვდილის ბუდეს ვარბევ სიმღერით,
 გალობით მიწის ვუმატებ ფერებს.
 დღეს მე უსაზღვროდ ვარ ბედნიერი,
 ლექსი დაეწერე დიდი ხნის მერე.
 მე ლექსი განა უბრალოდ მართობს,
 ცას ვეჭიდები ლექსის ხელებით.
 მე შეიძლება სიცოცხლე დავთმო,
 სიმღერას მკვდარიც ვერ შეველევი.
 მჯერა, საფლავშიც ვიმღერებ წყნარად
 და ყურს დამიგდებს მშობელი მიწა.
 მე ამ სიმღერით ვიცოცხლებ მარად,
 დავლენა კუბოს ოთხივე ფიცარს.
 გულში ვიგროვებ მზის შუქს ხეავებად,
 კაცი იმედის განძით ვმდიდრდები.
 შეუურიგდები ათას ვაებას,
 სიკვდილს არასდროს შეუურიგდები.
 მე კაცის ფიქრის მწამს გაკაცება
 და ჩემს სიცოცხლეს ფიქრებად გავშლი,
 ჩემი სიმღერით და აღტაცებით
 გადავალ მიწის ფერში და ხმაში.
 გვიან კი კაცად ვიქცევი ისევ,
 რომ ვესაუბრო ადამიანებს.
 მივალ და ბოდვის მოვიხდი მყისვე,
 თუ სადმე მისვლა დაეგვიანე.
 ჩემს აფრახ მარად ვაქროლებ მძაფრად
 და გავუმართავ დავას ბუნებას,
 გადავაბიჯებ საკუთარ საფლავს
 და შემდეგ ვივლი დაუსრულებლად.
 ვეღარ მაშინებს საფლავის ლოდი,
 დიდი ღუმელი მწვანე ლოდების,
 მიჩვეული ვარ დიდი ხნის ლოდინს,
 უკვდავებასაც დაველოდები.

ძველი გზები

რაკი ვიტყვირთე გოლგოთის ჯვარი
 და მწერლის კალამს მოვიკიდე ხელი,
 უნდა დავრახმო ფიქრების ჯარი,
 დაგლაშქრო გზები ძველი და ძნელი.
 საუკუნეებს ვუსინჯო მჯავ

და ამოვიცნო ტკივილი ყველა,
 რაც ადამიანს ჰქონდა და დარჩა
 რაც იკურნება ძალიან ძნელად.
 გავიგო ფასი ყოველი ლოდის,
 ყოველი ხატის, ყოველი ხიდის,
 ადამიანი საიდან მოდის,
 ადამიანი საითკენ მიდის.
 მკიღია ძველი ზღაპრების გუდა
 და ფიქრის მზეში დნება ფიქტები.
 მე სამი კითხვა მაწვალებს მუდამ,
 ვინ ვიყავ, ვინ ვარ და ვინ ვიქნები.
 უნდა ამოვხსნა ცხოვრების ლტოლვის
 გზა ჭეშმარიტი და გზა ცთუნების,
 მე უნდა გავხდე დრო-ჟამის ტოლი,
 შევისისხლბორცო საუკუნენი.
 ყველა აკლდამა გაეჩხრიკო უნდა,
 ენახო, სიცოცხლე ხომ არ ძველდება
 და ვკითხო ალაპს, ქრისტეს და ბუდას,
 კაცები როგორ იქცნენ ღმერთებად.
 ენახო, უდაბნომ როგორ დამარხა
 ძველი გზები და ძველი დიდება
 და რაც გადიქვა ქვიშად, ბალახად,
 წამოფაყნო პირამიდებად.
 მე უნდა გავხდე მეფეც და მონაც,
 ფარაონი და მისი მისანი,
 გავიგო მიწის ნამდვილი წონა,
 მზის ჭეშმარიტი გზა და მზიანი.
 მე დავიბადე უხსოვარ დროში
 და უცნაური გზებით ვიარე,
 მნაცრავდა მზე და მყინავდა თოში,
 მიწა მირჩენდა ყველა იარას.
 გაზაფხულს ცვლიდა ცხელი ზაფხული,
 შემოდგომას კი ცვლიდა ზამთარი
 და ზაფხულიდან შემონახული
 სულ თბილი მქონდა კერის ღაღარი.
 მე ვცივდებოდი და კვლავ ვთბებოდი,
 გზას მივყვებოდი ვეკალ-ბარდიანს.
 მუდამ ვკვდებოდი და ვცოცხლდებოდი.
 სულ მიწამ მომცა, რაც მბადაია.
 მე არ ვიცოდი ოდესღაც დარდი,
 მიშვლად დავრბოდი ზამთარ-ზაფხული,
 ქვითა და კეტით ვხოცავდი ნადირს
 და სახლად მქონდა გამოქვაბული.
 დღეს ვარსკვლავეთის ხიდებსა ვხაზავ
 და სულ მზისაკენ გამირბის ხაზი.
 მე გავჩნდი, როცა იფეთქა აზრმა,
 მოკვდებოდი, როცა მოკვდებოდა აზრი.

ჩვენ ვაჩენთ ხანძრებს, ჩვენ ვაჭრობთ ხანძრებს,

ჟამია ჩვენი მკვლელები, გადიაც, რაც გვაბადია, სულ მიწა გვაძლევს, სულ მიწა გვართმევს, რაც გვაბადია. მიწა გვამდიდრებს, მიწავე გვძარცვავს და ქვეყნად მაინც რაღაცა გვრჩება, ზოგი აყვავებს სიკეთის მარცვალს, ზოგი სიკეთეს ახვავებს მთებად. ქედებს ზვინები ზურგზე ჰკიდია, დრო-ჟამი ისევ თიბავს და თიბავს. ახალგაზრდები მთისკენ მიდიან, ბერიკაცები მოდიან მთიდან. ამ წუთისოფლის გრძელი შარაგზა მოფენილია ქვეებით და ჯვრებით. ჩვენ, კაცთა მოდგმა, მაინც მარადჯამს მომავლის მშით და იმედით ვთბებით, სულ გეჯერა: ვაქცევთ ავდრებს დარებად, მრისხანე დეღუმას — ლამაზ ფერებად. დავეძებთ მუდამ ჩვენ უკვდავებას, დავეძებთ მზეს და ბედნიერებას. ჩვენ უკვდავებად სიკეთე გვრჩება, გვრჩება სიმღერა, ვაზი და შვილი. ქვეყნად სიცოცხლე არასდროს კვდება, თუმცა ხანდახან ერგვა ძილი. თვალს ახელს მზე და დაღლილი ხეუჭავს, ისიც მგზავრია ამ წუთისოფლის. და მზის სხივები, სულ ერთი მუჭა, პურადაც გეყოფნის, ღვინოდაც გეყოფნის. ბედნიერებას დავეძებთ ხენებით და გულის ცეცხლით გაჩაღებთ კერას. ოლოლები კი კვიან ტყეში:

— იპოვე?

— ვერა.

— იპოვე?

— ვერა.

უდაბურ ტყეში, ალბათ, ისინიც ბედნიერებას ეძებენ მუდამ.

ტყეში ყოველთვის რაღაც იცინის,

რაღაცას მწარე ტირილი გუდავს.

ტყეში გასძახის ოლოლი ოლოლს:

— იპოვე?

— ვერა.

— იპოვე?

— ვერა...

მაინც არ ვკარგავთ იმედს და ბოლოს

ბედნიერებას ვიპოვით, გეჯერა.

იმედი ბუდეს ყველგან იკეთებს

და გვიყვებს უბეს თეთრი ოცნებით. მე რომ არ მწამდეს ხვალის სიკეთე, თავს ერთი დღითაც არ ვიცოცხლებდი. სწორად უტირის გული ხუშარას და ნადიმს მოსდევს დღეები მძიმე. ვის შეხვედრია გაუხუნარი ბედნიერების მპოენელი ვინმე? როცა ტმუნვა და დარდი გვერევა, ოცნების ლამაზ გზებს ვეფერებით. არის უსაზღვრო ბედნიერება თვითონ ძიება ბედნიერების. ლამაზი არის ჟიხვი რომ გარბის, საცოდავია მოკლული ჟიხვი. ეკ, ზოგჯერ როგორ ტკბილია დარდი, როგორ ანათებს ხეებზე ტირილი. ჩვენ მზეს დავეძებთ ღრუბლიან ცაზეც, რისხვას მალავენ ზოგჯერ დუმილით. სული ისვენებს ძიების გზაზე, აზრი ახლდება გაზაფხულივით.

აღამის კლსარება

მე სამოთხეში დავბრდი ლაღად, ვაშლი ვიპოვე ვეას უბეში. მე იმ დღეს ვეამ წამართვა რაღაც და მერე რაღაც მომცა ნუგეშად. მე უკვდავება წამართვა ერთი და მომანიჭა სხვა უკვდავება. მე შევიქენი მეტოქე ღმერთის და შევებრძოლე ყველა დღათებას. მე მივეჩვიე ტირილს და სიცილს, ყველა გზა მექცა ტირილ-სიცილად. მე შევებრძოლე უხილავ სიკვდილს, თვით უკვდავებამ რომ დამიწყვილა. რაკი გამრავლდნენ ადამის ძენი, აღარ ვუჩივი ბედსა და არჩივს. მათ გადაეცემა სიცოცხლე ჩემი, მოვეკვდი და მაინც უკვდავი დავრჩი. დამაკარგვინა სამოთხე ვეამ, მერე სამოთხედ თვითონვე მექცა. ჩვენმა ვაშლის ხემ უმატა რხევას და სხვანაირად განათდა ზეცა. ჩემი პირველი კაცური ვნება ვეას ბაგეზე თაფლივით დადნა და ვნების ცვარი გადქცა ზღვებად, ეკლად და ვარდად. მხამად და თაფლად. მე უძიებლად ვერასდროს ვერ ვძლებ, მარადიული ვარ მეამბოხე.

მე სამოთხეში ჯოჯოხეთს ვეძებ
 და ჯოჯოხეთში — ისევ სამოთხეს.
 ლამეს მინათებს შუქი მცირედი,
 მოაზე ავდივარ, მერე ვეშვები,
 უნუგეშობას ახრჩობს იმედი
 და იმედს ახრჩობს უნუგეშობა.
 მე გზას გავეყრებ, მიმაგალს მზემდე,
 გზადაგზა ვარბევ ღრუბლებს და ნისლებს.
 მე უკვდავებას, იმედს და ედემს
 გზაზე ვკარგავ და ვბოულობ ისევ.
 თუმც უკვდავებამ გული მატკინა,
 შემდეგ იმ ტკივილს შეება მიება.
 რაიც ძიებამ დამაპარგვინა,
 მე მაპოვნინა ისევ ძიებამ.
 სულში მიწყვია ურიცხვი განძი,
 დაფარული და დაუფარავი.
 ჩემ სულში ზოგჯერ მათხოვარს აწვიმს,
 ზოგჯერაც მეფეს უდგას კარავი.
 მე ხშირად მშხამავს ცოცხა-ამბორი
 და უფალს ზეარაკს ამოიდ ვწირავ.
 ქანაობს ცოდვა-მადლის სასწორი
 და დედამიწა ირყვია ხშირად.

ზღაპრის სიმართლე

ედემის ბალი, ევა, ადამი,
 ღმერთი, ეშმაკი, სამოთხის ვაშლი.
 შვიდ დღეში ქვეყნის შექმნის ამბავი,
 ნოეს კიდობნის ტიტკივი ზღვაში,
 ღმერთკაცის უღვთო წამება, ჯვარცმა,
 ჯვარცმული ქრისტე, მკვდრებით ამდგარი...
 მე ვიცი, შეთხზა ოცნების კაცმა
 და დაიჭერა ხალხმა ზღაპარი.
 ვიცი, ბიბლიას ახლაც უკვლიან
 როგორც გარდასულ ჯამთა დიდებას,
 იმ გრძელ ზღაპარში გახვეულია
 ცხოვრების დიდი ჭეშმარიტება.
 სიბრძნე ღმერთობის და უღმერთობის,
 სიბრძნე ლხინის და სიბრძნე ვაების,
 კაცთა და ქალთა ურთიერთობის,
 სიკვდილ-სიცოცხლის და უკვდავების.
 ჩვენ გავიზარდეთ, მაგრამ ბავშვური
 ჩვენში რატომღაც ბევრი რამ დარჩა.
 პეშვს ვივსებთ ხშირად თოვლის ნაქურით,
 თვალს გვიბრჭყვიალებს ოქრო და ფარჩა.
 მზის ამოსვლაც კი გვაკვირვებს ხოლმე,
 სადღაც მიგჭენობთ ბედის რამებით
 და გულუბრყვილო დიდი ბავშვები

სიკვდილ-სიცოცხლეს ვეთანამებთ.
 მეც დამყვა სითბო-სიცოცხე მიწის
 და ჩემი ცეცხლადქცეული ვნება
 ევას დანთებულ თონეში იწვის.
 ევას ვნებიან ბავშვზე დნება.
 ტკბილად ვტირი და მწარედ ვლიდინებ.
 დელუმთან ცაზე მზეს ველოდები.
 დედებუნების მე ვარ გვირგვინი
 ჩემი მადლით და ჩემი ცოდვებით.
 იმოსებიან ვარდებით კლდენი,
 თოვლში ახელენ თვალებს იანი.
 ცასა და მიწას ბევრი რამ შევნის,
 ყველაზე უფრო — ადამიანი.
 სულსა მწვავს ერთად ცეცხლი და ყინვა,
 ვარ სიბრძნით სავსე და ვარ უვიცი.
 ჩემში უამრავ სიკვდილსა სძინავს,
 მაგრამ სიცოცხლეც ფხიზლობს ურიცხვი.
 ყოველ განთიადს გალობით ვხვდები,
 აღარ მესვრიან ლოდებს დევები.
 სული სავსე მაქვს ხავსიან ქვევით,
 ოქროს თევზებით, მზის ნამტკრევებით...
 მე მაქვს სიცოცხლე მიწის ზიარი
 და უსასრულოდ ვმრავლდები ერთი.
 უკიდვანო ცაში კი არა,
 ჩემ სულში ცხოვრობს ეშმაკი... ღმერთიც-
 ზღჯერ, როცა მზის ამოსვლას ველი,
 ცის ყველა კუნჭულს ღრუბელი ფარავს.
 მე ალტაცებას შევყურებ ცრემლით,
 იმედით ვუმზერ ნაღველს და ვარამს.
 ზოგჯერ მაისის მშვენიერ ვარდებს
 ყველაზე უღირს ვინმეს მივართმევ,
 რომ უფრო უკეთ და უფრო ადრე
 მიაგნოს კაცმა ნამდვილ სიმართლეს.
 ზოგჯერ გმირობას ლაჩრობა ბადებს,
 დესპოტი მეფე იხვეჭს დიდებას
 და იქსოვება ეჭვების ბადე,
 როცა ეძებენ ჭეშმარიტებას.
 როგორც დიდ იმედს, ჩემი შვილები
 შემომცქერიან მუდამ ოცნებით.
 მე რომ გავიგო, არვის ვჭირდები,
 თავს ერთი წამით არ ვიცოცხლებდი.
 ვილაც ყოველთვის მიყურებს უნდოდ-
 ვილაც წინ მიშლის სამყაროს რუკას,
 ვილაც ჩემ გულში აჭედებს კუბოს,
 ვილაც ჩემ გულში დაფდაფებს უკრავს.
 მზეს ვბაძავ, ვებრძვი ღრუბლებს და-
 აედრებს...
 და ვებრძვი ოქროს მონებს და ჩარჩებს,

გებრძვი დრო-ჟამის ამაოდ მფლანგველს,
რომ მარადისი სიცოცხლე დამრჩეს.
ქუჩაბანდებში ვსეირნობ ეტლით,
ზღვის ზვიად ტალღებს შივაპობ გემით,
ცის ზომალდებით ვარსკვლავებს ველტვი,
სამყაროს ერწყმის სიცოცხლე ჩემი.
მინდა ვიხილო, რაც არ უხილავთ,
მე მაქვს მიზანი უზარმაზარი,
უნაპიროა ჩემი წუხილი,
და სიხარულსაც არ აქვს საზღვარი,
როგორც სამყაროს ღრუბლებით სავსეს,
როგორც სამყაროს მზეებით სავსეს.
ჩემი ღრუბლები გმინავენ ცაზე,
ჩემი მზეები ბრწყინავენ ცაზე.
არ მიყვარს, როცა კაცი წუწუნობს,
მივდეგ საკუთარ სინდისის ძახილს.
ვარ ეჭვიანი, ზოგჯერ ურწმუნოც,
მაგრამ მარად მწამს სიკეთე ხალხის.
ქვემარტ ფიქრებს არასდროს ვმალავ,
ჩემ გულში მარტო არასდროს ვმღერი,
მწამს მშობლიური მიწა-წყლის ძალა
და უკვდავება მშობელი ერის.
ჩემ ხალხში როცა მაწვიმს და მათოვს,
მათობენ ჩემი მთები, ველები...
სიცოცხლეს დავთმობ, სიმღერას დავთმობ,
მაგრამ სამშობლოს ვერ შევგლევი.

ვ ი დ ი ლ ი

ზოგჯერ თუ ქედზე მედო უდელო,
მორჩილი როდი ვიყავი ბედის,
ვიყავ ამაყი, ქედმოუხრელი,
დავამხე ყველა კერპი და ღმერთი.
დღეს მოწყალებას არვისგან ველი,
მე ვიცი, ზეცას უღმერთოდ სძინავს,
ჩემ ბედსა ვჭედავ საკუთარ ხელით
და ვერკინები ლოდსა და რკინას.
იმედში ვახვევ წარკვეთილ სასოს,
ვფერავ ჟანგიან გულსა და ფოლადს,
რაც ფეხზე ვდგავარ, რაც თავი მახსოვს,
სიკეთისათვის მიხდება ბრძოლა.
მე ყოველ დილით გავდივარ გარეთ,
მიყვარს ცა- მიწა, ზღვა, ყვავილები...
მე სიყვარულით შევყურებ მთვარეს
და სიყვარულით ვივსებ-ვილევვი.
მიყვარს მწვერვალი ფეხდაუდგმელი,
მიყვარს ჯირითი უბელო ცხენით,
თოვლივით თეთრი მიყვარს ღრუბელი

და ცისარტყელით შეკრული დღენი.
მე ამ სამყაროს ყველა ხმა მესმის,
არც არაფერი მეუცხოება.
მე ვცოცხლობ მზით და ალალი ლექსით,
სიყვარულია ჩემი ცხოვრება.
სხვისი სიკეთე არასდროს მშურდა,
გულში მინთია სანთელი მზისა,
მე სხვის სიხარულს შევხარი მუდამ,
ველად მესობა ტკივილი სხვისა.
მე მინდა, ყველა ცხოვრობდეს ტკბილად,
და ყველა ხალხი ხარობდეს შვებით,
ტკბილად გათენდეს ყოველი დილა,
სიცოცხლემ ცაშიც გაშალოს ფრთები.
მე ოკეანის წვეთი ვარ ერთი,
მესმის გალობა დღე-ღამის ფერთა.
დავამხე ყველა ხატი და ღმერთი,
რომ სიყვარული ვაქციო ღმერთად.
სიყვარულს თარგმნა არა სჭირდება,
გული აქვს ერთი, ენა აქვს ერთი...
მდინარე შედის ზღვაში ზვირთებდად
და სიყვარული სიყვარულს ერთვის.
კაცს თოფი ხელში რად უნდა ეყარას,
თოფი აციებს გულსა და კერას.
ჩვენ სიყვარულით მოვდივართ ქვეყნად
და გვასწავლიან სიძულვილს მერე.
მე ომის ტვირთი უმძიმეს ბარგად
კარგა ხანს ვზიდე საკუთარ მხრებით.
რისთვისა ვცოცხლობთ, მე ვიცი კარგად
და ისიც ვიცი, რისთვისა ვკვდებით.
ყოველდღე რაღაც სამინელს ველით,
ვიზრდებით, ჩვენი შიშიც იზრდება,
ვით ბავშვობისას დათვი და მგელი,
ჩვენ გვაშინებენ ომის სიზმრები.
ვილაცას შავი ზრახვები ათრობს,
ვილაცას ართობს ფერები ღამის,
კვლავ გვემის, ვილაც აფეთქებს ატომს,
ჰარეს ერევა ურანის შხამი.
წყალს მიაქვს ოფლი გლეხის და მუშის,
მატულობს მიწის კენესა და ხენეშა.
ვით კაცის სულში, ატომის გულშიც
ერთი ტახტი აქვს ღმერთსა და ეშმაკს.
ატომში სძინავს ცეცხლს და სიცივეს,
შიგ ძვეს სიკეთე და ავი გესლოც...
მესმის ეშმაკის ავი სიცილი
და უკვდავების გოდებაც მესმის.
თუ დედამიწას არ ვუპატრონეთ,
თუ დაუშინეს ატომის მუშტი,
ერთხელ არჩეულ გზას მიატოვებს,

გასკდება, როგორც ფერადი ბუშტი.
 და სამუდამოდ დაიღუპება
 ულამაზესი ციური გემი,
 გაიფანტება ცაში ღრუბლებად
 მარადიული სიცოცხლე ჩვენი...
 დედამიწიდან უფრო მტვერი,
 უბრალო მტვერი დარჩება ცაში,
 მაშინ ყოველი გაქრება ფერი
 და დაყრუვდება სამყარო მაშინ.
 რომ არ დადუმდეს სიცოცხლის ბაგე,
 მიწის გალობა, მიწის სიცილი,
 ამაზე პასუხს ყველანი ვაგებთ
 ჩვენი სიცოცხლით. ჩვენი სიკვდილით...
 მე გაეჩნდი ქვეყნად დიდი ხნის წინათ,
 მჯურა, ვიცოცხლებ დიდი ხნის მერვეც,
 დავიმორჩილებ მზესა და წვიმას
 და მთელ სამყაროს შეუცვლი ფერებს.
 ყველა ჭმუნვის ფერს მოვუღებ ბოლოს,
 ფიქრთა ხეებსაც შევუცვლი ფურცლებს
 და ცისქვეშეთში მხოლოდ და მხოლოდ
 სიცოცხლის ფერებს დაგტოვებ უცვლელს.
 ჭმუნვის ყველა ხმას მოვუღებ ბოლოს,
 ცრემლის ატომებს სიცილად დავშლი

და შეუცვლელად მხოლოდ და მხოლოდ
 მზის საგალობელს დაგტოვებ ხალხში.
 მე მოვსპობ თოფს და ყველა იარაღს,
 რაც შეუქმნიათ სიკვდილის ცეცხლად,
 მიწას მოვურჩენ გულის იარაღს,
 ვარდის სურნელით დავათრობ ზეცას.
 და შევინახავ იმ ცეცხლს, რომელიც
 მოსიყვარულე გულებს ედება,
 იქნება ყინვის მთათა მდნობელი,
 ყველა უდაბნოს აქცევს ედემად.
 ცეცხლს შევინახავ — მთვარე რომ
 ნატრობს...

მე ვნების ცეცხლით მთვარესაც შევცვლი.
 ეშმაკს გულშივე ჩავეუკავ ატომს,
 რომ დარჩეს მარტო კეთილი ცეცხლი.
 ბოლოს სიკვდილსაც მოვუღებ ბოლოს,
 სიკეთეს დავდგამ ყველგან ხვადებად
 და ამა ქვეყნად დაგტოვებ მხოლოდ
 სიცოცხლის ღიმბის და უკვდავებას.
 მე მშველის მიწა — მშობელი დედა,
 და ჩემს მომავალს ოცნებით ვხატავ,
 სულ სასიკეთო ფერებსა ვხედავ,
 მესმის გალობა საამო ხმათა.

მ ი თ რ ი ლ ა ტ ე

გ ო მ ა ნ ი

7. არსიანული ზრახვები

ქვისავარძელას ბუეები კი თითქმის ხელჩართულ ბრძოლაში იყვნენ. მომავლისათვის გამიზნული ძირითადი კვალისა და ხნულის თარჯვა აღელვებდა ყველას. სადღა იყო ქებული მოხუცთ სინდინჯე და თავის შეკაეება. მათ შორის არც ერთი არ იყო ახალგაზრდა და მსკოფანობის პატივის დადებაზე აღარაინ ჰფიქრობდა.

საერთოდ კი, მოხუცების წაჩხუბებაც, მაგრამ სრული შეთანხმებაც უფრო ძნელია, ვიდრე ახალგაზრდებისა. მით უფრო ქართველ ტომთა მოხუცებისა, რომელთაც ქართულსაერთო სამყაროში, კიდევ თავისი, ცალკე, მკვეთრად გამოსახული სამყარო გააჩნიათ და სიბრძნედაც ის მიაჩნია, რომელსაც იგი მეტყველებს, ამიტომ საყოველთაო სიბრძნე ჭირს!

— მე ვამბობ, რომ ახალი აღექსანდრე მაკედონელის ნიჭის კაცი მოგვივლინეს ღმერთებმა, ამ განსაცდელის ეამს! გაეიხაროთ და ნულარ ვგოდებთ!

— თუ საშველია, გამოჩნდა საშველი და ახლა ჩვენ უნდა ვუსაშველოთ, ნიჭს დავაყაროთ ბებერი ძალა!

— ამ ბებრეკებს რა ძალა გვაქვს... გარდა წელთსიმრავლისა! ბებერ ძელე-

ბისა? ეს არის ძალა! ძალა მხოლოდ ღმერთებს აქვთ, ადამიანს კი მხოლოდ ნიჭი ისიც განა ყველას!

— გამჭრიახი, ბრძოლისა და ნიჭის კაცი ჩანს, მაგრამ ბაღლია ჭერ! დამამრება აკლია! დაკვინიხდეს და მერმე მოსთხოვეთ ქვეყნის საქმე!

— ვიღონოთ რამე! ძალა მარტო მკლავის ძალა ზომ არ არის! ჩვენც ვიტყვი და თუ ბრძნულანთქვაში გამოგვივიდა, მაინც მოიპოვებს ძალას!

— ეგლა არის — თუ გამოგვივიდა! თორემ ყველაზე დიდი ძალა ქვეყანაზე ბრძნული სიტყვაა!

— განჭვრიტეთ! განჭვრიტეთ! სულ ცოტა — ხუთი-ექვსი წელი მაინც არის დასათმენი და განსაჭვრეტი!

— მოვითმენთ ამდენს! ან ჩვენი მტრები მოითმენენ! ბერბუენო, ვიცოცხლებთ კია ამდენს!?. შემოგვითვალეთ!

— ჩვენ არ ვიცოცხლებთ, ტომი იცოცხლებს, თემი, გვარი, სახლიკაცობა... ახლა სხვანიც საპატიოდ მოხუცდებიან... შენ გაახალგაზრდაეება სთქვი, თორემ მოხუცება ყველას მოელის! მით შორის ღმერთებსაც!

— ადამიანისა ვთქვით — ხუთი-ექვსი წლის შემდეგ მართლაც აღექსანდრეს ნიჭით აღმოზარწყინდება? რა ბუნება აღმოაჩნდება ღმერთების წერით!?

მოხუცები ერთმანეთს აწყვეტინებდნენ. ახალ-ახლურად ახვევდნენ კულკეცილ თქმულებს, მაგრამ ზღვის ჭაბუკის იერით მოხიბლვა ყველას სძალავდა.

— ვამბობ, ისე აღმობრწყინდება! — მოჭრა ბედან-კოლხმა.

— ვამბობ, იმედი მაქვს! — კვერი დაუკრა ალო-იბერმა.

— მეც ასე მჯერა!

— განმიჭკვრეტია და...

— ეს ჩვენი სურვილია თუ საერთო დასკვნა?

— სურვილიც, დასკვნაც, იმედიც... ვის როგორ წვერზე მოეკიდება!

— ბედისწერაც! — საშინელი ხმით წამოიძახა ხალღე-მისანმა.

ასე კარგა ხანს იყვირეს და იყაყანეს. ბოლოს დაჩუმდნენ... და მხოლოდ მაშინ წამოიღდა მახუნჯაგ ტაოელი.

— გამხერთ თქვენა და ველარა გცნობთ, წვერშავებო! იმ ზღვის ჭაბუკის შემხედვარე, ყველას თითქოს ახალ-გაზრდობა შემოგვიბრუნდა! მოუთმენარნი გავხდით, აღფრთოვანებულნიც... მალე ჩანგებსაც ჩამოვკრავთ და ლექსებსაც ჩამოვავოლებთ... მაგრამ ეს შევლის საქმეს? ვასავლები კვალი და ხნული დავსახოთ მაინც! იმ ჭაბუკსაც რაღაც უნდა ვურჩიოთ, შევეშველოთ... თანაგრძნობისა და პირსამძიარის გარდა...

— თანადგომის სიტყვა...

— და არც ეგ კმარა! — უკვე დაძქუხა ტაოელმა, — ახლა ვუთხრათ... ცოტა ხნის შემდეგ იგი თავად გვეტყვის! ჯერ კი გზაც უნდა ვუჩვენოთ და ადგილიცა! ისევე ზღვაში კი ვერ წავა ჭაბუკი ზღვისა და მთისა!

— ეგ მართალი სიტყვი, ბაყბაყო აქედან უნდა დაგვეწყოს! თორემ — წვერ-შავებო! დიხაც თეთრა-წვერანი ვართ! ჰოდა, ისიც ვიცით, რომა ხანდახან დიდ ტანშიაც არის პატარა ჭკუა! — ცალი შერჩენილი ღოჯილა გაჭკრა ბერშუმხალიზმა. მას განსაკუთრებულად დიდი და მომშვენებული წვერი ჰქონდა.

— მთელი ქვეყანა ვაჩვენოთ... ყვე-

ლა ტომი, ნათესაური ესაო და ჩუმიად ვართო... განა არ ვიცითა... ბოლოს აიმიღვრა, საერთოდ დინჯი შეჩაგვიღმესხი.

— ესეცა და კიდევ! — ახლა მთასავით წამოიფაფრა მახუნჯაგ-ღევი, — ჩემო ღმერთებო! თქვენც გაიგონეთ! არსიანის მთაზე აესულვარ და თავი ღრუბლებში გამიყვია, საირგვლივოში თვალი დაეატრიალე... სპერის ზღვამდე ვაწვდინე, თოვლა-კავკასიონამდე, აკის ქედამდე, ამირანის მთამდე, არარატამდე, შუამდინარეთის სათავეებამდე, მოსხთა და პონტოს ქედებამდე... და შეიკრა საოცარი რკალი არსიანული! — დევმა ბეროკაცებს მოჰხედა და სიტყვა ყელში გაეხირა... ირგვლივ, ქვაკალოზე, ყველას თვალები ჰქონდა დახუტული, გარდა ბედან-კოლხისა, რომელიც გულხელდაკრეფილი იდგა და თითქოს სთვლემდა... შემდეგ მანაც მოჰხედა ქვაკალოს ბჭეებს და მახუნჯაგი შეამხნევა:

— ქვეყანას თუ გრძნობ, თუნდაც თვალები დაჰხუტე — ჰხედავ... სწორედ ამას ჰქვია მცოვანთა ხილვა! შენ შენი განაგრძე — არსიანული ზრახვა!

— ჰოდა, გადავახლოთ ზღვის ჭაბუკი არსიანიდან... დაეძანხოთ და მიუძღუნათ ჩვენ ნათესაეთა ყველა მხარე!

— რა ძალით? რა ანდერძით? რა დასაყრდენით? — თვალები სჭყიტეს მოხუცებმა.

— მეც მანდა ვარ! დასაყრდენი მიცეთ! მერმე ჩვენზე უკეთ თავად განსჭვრეტს! ცოტა აცალეთ! ვერა ჰხედავთ, რა მძლე და მჭიდე ილეთი და საქციელი აქვს! აცალეთ, ხელი მოიმწიფოს!

— ჰოდა, სთქვი მოსამწიფებელი! — შესძახეს აქეთ-იქიდან.

— მაქვს სათქმელი... ზრახვა არსიანული... ალბათ, თქვენცა...

— გვაქვს, მაშა! ჰოდა, გვაქვს!... დიხაც! ყველამ ვთქვათ! ვარჩიოთ!

— მაგრამ, მე ვფიქრობ, ბედან-კოლხმა უნდა სთქვას, გასტეხოს ნავსი „მთავარის უთქმელობისა!“ — მახუნჯაგ ისე

მოწყვეტით დაჭდა ქვაზე, თითქოს არსიანიდან ჩამოგორდა.

— დაე იყოს „არსიანული“! — ბედანმა აბიო-იბერიც წამოაყენა და ხელიც აღარ გაუშვა, — მოკლედ ვთქვათ ჩვენი ზრახვა, და მყისვე დავივიწყეთ, ვიდრე ვამი გამოხდებოდეს!

— ვთქვათ! — აბიო-იბერმა წვერულვაშზე ხელი ჩამოისკია. ცველამ ჩამოისწორა წვერ-ულვაში. ეს ფიცის შეხსენებას ნიშნავდა. ახლა რასმე მოულოდნელს ელოდნენ ბედან-ბრძენისაგან. მან კი უკვე, ყოველ მხრით „ამოთათბირებულნი“ ამბავი გაიმეორა...

— ზღვის ჭაბუკს გვირგვინოსანი მამა აღარა ჰყავს... და საერთოდ ობოლია, როგორც თავად ბრძანა!

ყველა გააკვირვა ბედანის გაჩუმებამ. მერმე მიხვდნენ, რომ „ისარი“ აქ სულ სხვაგან იყო ნატყორცნი. აბიო-იბერმა კი უმაღლ უფრო შორს გადასტყორცნა „ისარი“.

— იბერიაშიც, მოგეხსენებათ, — სულ ახალგაზრდა — არტაგ-მეფე გვყავს, უკვე მორჩმული და სახელოვანი... და არც მას ჰყავს მამა... კეთილად შემეგობრდებიან, არ მამეჭვებენ!... მაგრამ მე უფრო ძველი ამბავი მინდა გავიხსენო...

— ამას ეხება? — მოუთმენლად მიამახეს მცოვანებმა... — გვეყო ამო სიბრძნენი!

— გამოჩნდება! — აუღელვებლად განაგრძო აბიომ, — როგორც ჩვენს ძველთა წერილში არს, ფარნაოზ, ერთადერთი მემკვიდრე სამარ მცხეთის მამასახლისისა, იყო აგრეთვე ლტოლვილ და მამამოკლულ... და წარვიდა იგი ციხე-გოჯს, ქუჯთან, მეფესთან ეგრთა, მან მიიღო ვითარცა მამამ და კეთილ-შეეწია და მოიპოვა ფარნაოზმა მეფობა იბერიისა და გაერთიანდა იბერი და ეგრიისი ძალითა და სახლითა ფარნაოზისა, ხოლო სიბრძნითა და კეთილ-სამსახურითა ქუჯისათა!

ყველამ ინიშნა აბიო-იბერის ნათქვამი, მაგრამ ბედანმა უფრო ნათელჰყო აზრის დრეკა:

ამეამად ქუჯის შთამომავალია კოლხეთს — გოჯ-მცოვანი. ვიდრე ებრძინაში მძლავრობდნენ სპარსნი... ვთქვათ ეგრიის მეფობა აღდგა. ახლა კი თუ დავითობირეთ ორთავე მეფე... უშვილო გოჯ-მცოვანს ვაშვილოთ და ვამეკვიდროთ კანონიერი მეფე პონტოსი... რაიც მისაწვდომია, გადავარჩინოთ და ვაერთიანოთ. ახლო მომავალში მაინც! აი ჩვენი ზრახვა არსიანული!

ყველა ფეხზე წამოდგა. ხმა არავის ამოუღია. ყველა ფიქრობდა. ვარაუდებში ჰკეცავდა ოცნების ფრთებს და მკაცრ ვითარებას უსადაგებდა. „არსიანული“ მრავალი თვალსაზრისით დიდი საშველი იყო. ისიც ნათლივ ჩანდა, რომ მახუნჯავს თუ გულისძგერა ამოქმედებდა, ბედან-კოლხსა და აბიო-იბერს უკვე ღრმა ჭკრეტაში გაცხრილული და იმედდასაფუძვლებულიც ჰქონდათ.

ყველამ ხელი ასწია. ამირანის ნიშანი აჩინა.

— არსიანული — ერთხმად! — აი ბრძნულნაჭკრეტი! ვინ ამბობდა, ძალა არ აქვსო!

...მაგრამ ცველამ იცოდა, რომ „არსიანულს“ კიდევ, ვინ იცის, რამდენი „ქელი“ დახვდებოდა გადასალახი, ვიდრე ნამდვილ „ძალად“ იქცეოდა.

...მაგრამ ძირითადის განსაზღვრამ, უეცარი კალაპოტი მისცა აზრთა წყობას.

— ვიდრე „არსიანული“ მოგვირგვინდება — ზღვის ჭაბუკი, ჩვენი, ერთობლივი... „ქვასავარძელას შვილობილია“... და ჩვენი ბებერი ძვლები და სიბრძნე მას ვანაცვალოთ!... ჯერ მე მიმყავს! — თავიდანვე გავიციბდა გური ასკანელი, — ჩემ ციხეში ჩიტი ვერ მიაგნებს და ჩიტის რძესაც არ მოვავლებ!

— ვაშა! შენი ვაშა, გური! „ქვასავარძელას შვილობილი“! ჩვენ ვისტუმრებთ!

— სვანეთს ავიყვანთ! მზის მთაზე ან სტრობილზე! — ერთად აღმოხდათ

გვაზა მეგრსა და სუბარმან უშვანელს, — ამირან-შთებიც იქ არაა!

— ჩვენ წაიყვანით! ჩვენ! „ბჭეთა შვილობილს!“ — ახლა სხვანი ახმინდნენ და ისევ შეიქნა ცხარე ცილობა და დავა მოხუცთა... თავკერძობამ ისევ თავი იჩინა.

— დიხაბე ჩვენა ვართ ზღვის ჭაბუკის პაპამძემენი! მაგრამ უფროსობასა და უფროსობას ნუ დავიჭადნიით! გარყულები არ დავგრჩეთ! არავინ არ დიმიძველოს!

ყველა თავისაგან ეწეოდა საერთო შვილობილს. ყველას სურდა შეწყენა და თავის ტომის „მამობილობა“ ობოლ უფლისწულისა, შვერდომა და შეფარვა მისი.

ახლა ამ „ახალ ცეცხლს“ შედეას ზეთი შეჰმატა ბედან-კოლხმა, სხვა გეზიც მისცა: — დიდ ნუგეშად გვიჩნს, რომ ჭარბველ ტომთა შორის კეთილ-საერთო საქმეს კვლავ ჰყავს ამდენი მფარველი და შემატკივარი!... მაგრამ ახლა ნაწილ-ნაწილ ხომ ვერ დავჭრით შვილობილს? მიმდევრობა დავადგინოთ და იგი ყველგან დავატაროთ!

— აგრე! აგრე! ყველგან... მაგრამ ჯერ ჩემთან! — ახლა კი სჭექა მახუნჯაგმა. არც სხვა მსკოვანნი იყვნენ უხმოდ. მაგრამ ეს უკვე წიდანდელი დაბნეული დავა აღარ იყო. თანაც მთელი პონტოს მხარე, უშიშროების თვალსაზრისით, ჯერ გამორიცხული იყო და ნაწილი მოხუცებისა თავის გულს ასკდებოდა.

— ჰაი დედასა! ბერშუმე-ხალიბო, შერგილ-მესხო! ჩვენ რაღა სათვალავში ვართ ახლა? — გაჰყოლა ხალღუ-მისანი... — რამე ვიღონოთ! კაცი წავა და ქვა-კაცა დავგრჩება!

— აქ დარჩეს აქ! ქვასავარძელას! განა პირველია! მითრიდატეთა გვართ მამათმთავარიც აქ არ იყო! — გაიმახონდნენ ტუბალები, დრილები, ბიძერები და სხვა სამხრეთ სანაპიროს ტომები... — ისევ ჩვენ ვიჩაგრებით! წაიყვანენ და მერმე რაღა?

— აქ საიდუმლო გამყლანდება! გა-

ვიწყლებათ, რომ ზღვის ჭაბუკი — ზღვის ფსკერზეა ყველასათვის; ვარდა ფიცის ბჭეთათვის! მართლა, წაიყვანონ!

ბედან-კოლხს ახლა ამოც წამოეშველა:

— „არსიანულიც“, ხომ არ ჰფიქრობთ, თავისთავად „აყვავილდება“?

ეს „აყვავილება“ ფრიალ იწყინეს ბერიკაცებმა და ყველა ერთად აფრიაბულდა.

სწორედ ამ დროს ხის სარავუნაც ახმინდა.

— ნუთუ „შვილობილი“? — გულახდილი ალტაცებით აღმოხდა მახუნჯაგს და ბილიც აესწრაფა. ქვახერელს რომ მიაღწია, სიხარულისაგან შიგ გაიჭყდა. აუხდა, რაც ჩაიფიქრა — „შვილობილი“ სასრევ კლდეზე იჯდა და ისრებს პირს უწყობდა.

— სწორედ დროზე! — მიიძახა და ხელი დაუქნია, ზოლო ისრები ხელში რომ დაუხახა, სულ გაიხარა, — გმაც კარგია! — აქრიფა, გადათვალა, — კიდევ მოიტათ და უკლებლივ ამოვიტანთ! — ისრების მოწრდილი კონა იღლიაში ამოიღო, „მკურნალებს“ წინ გაატარა და თავქვე დაეშვა.

— მშვილდი? მშვილდი არ გინდა? — შეეკითხნენ ქვახერელიდან დარაჯნი. ქვევიდან „მკურნალები“.

— არა, ჩვენ ისევ... უმშვილდოდ... საქმეც ეგ არის!

რომ ჩაიღნენ, ბერ-ბააგების ერთობლივი ხმანი და სხაბა-სხუმა ლაპარაკი მოსწევდათ. აგეთი ჩარბულალა ჰქონდათ, არც გაუგვით მათი მისვლა.

— ეს რა გუნდურად სჯიანს! — გაიკვირვა უფლისწულმა, — ანდერძი ხომ არ აუგვთ ვინმეს?

— მართლაც გუნდურად და ბერ-ჯიქურად! — კეფა მოიჭექა მახუნჯაგმა, — და სწორედ „ანდერძის კაცმა“ უნდა გავგარიფოს... თორემ ყველა თავისკენ იწევს!

ბერ-ბააგებმა ხმა გაიკმინდეს, მაგრამ

თვალბრილად და წვერ-ბურჭვად ყოფ-
ნა ისევ დარჩათ.

— შეთანხმდით პაპა-მძუძეებო? —
შეეკითხა მახუნჯავი.

— ვერა! ვერა! ვერა! — აქეთ-იქი-
დან მიამხეხეს გააგებულმა ბერიკაცებმა.

— მე კი ისრები მოვიტანე! — მხარ-
ილღია დანახა ღვეკაცმა.

— მაგაში კი თანახმანი ვართ! მეტი
რალა გაეწყომა ჰოდა, ეგრე უყოთ,
თორემ... — რაც იყოს — იყოს! —
როგორღაც ხელმოფარვით დუღდუღებ-
დნენ ბაბები, — ბედის რიგი გავითამა-
შოთ, მერმე ვინც ამოსავარდნია, ამო-
ვარდეს!

ბედან-კოლხი კი სულ სდუმდა და რა-
ღაცას ვარაუდობდა.

ბერიკაცებმა ისრები ჩამოირიგეს.

— თქვენ-თქვენი სერი დასდეთ! არ
შეგვერიოს! მერმე არ დაიბნეთ, — თო-
რემ არ ჩავითვლით!

ზოგმა ყაბა-დანა, ზოგმა სატყვერის
შვილაკი მოიშველია, ჩასერა ისრის ბუ-
ნი. შერგილმა თავისი გვართბეკელი წა-
მოაგო ზედ და დაამაგრა, ხალღუმისანმა
ერთად-ერთი ღოჯა კბილი გაჰკრთ და
დააჭლევა ნალოჯარი, ბერშემ-პაპამ ხა-
ლბურთი ქლიბი გაჰკრა, აბიო-იბერმა
ცერული ღაჯია ჩამოაცვა, გვაზა მეგ-
რმა და ასკანელმა ამოკუარტლეს ასო-
ები ისრის ბუნიკზე, ტირიბაზ გორდა-
იმ და სუბარამხმა ბოლოები მიუწვეს
ისრის ფრთებს.

განცვიფრებული ახალგაზრდები შეკ-
ყურებდნენ ისარადმართულ ბაბებს და
ვერას გზით ვერ ვაგვოთ, ასე მუყაითად
რას საქმიანობდნენ ჰალარათ-ჰალარანი.

— ჩვენც გვეხება!? — „შევირდი“
შეეკითხა, განზე მდგარ ბედანს.

— ყველაზე უფრო!

მახუნჯავმა კი კვლავ მოაგროვა სერ-
დადებული ისრები, თავისიც დაურთო,
კალთა მოაფარა, მხოლოდ წვერები გა-
მოუჩინა და მითრიდატეს ეახლა.

— ბარემ პატივი დაგვდე და თითო-
თითო ამოიღე! ტარიელ ერთგულო, შენ
კი ასევე ამოღებულ-მიყოლებულად და-

აწყვე ლორფინზე! ყველამ ხელუხლებ-
ლად ნახოს თავისი! *არსიანულს!*

— ისრის ყრაა? — შეეკითხა ჰაბუქვი.

— ისრისა... მერმე ყველაფერს გერ-
ყვით!

— მე ამირანის ფიცი მიღებულ
მაქვს! — მარცხენა ასწია „შევირდი“. —
ახლავე მითხარით... ბრძოდ ისრის საყ-
რელად აღარ მცალია!

მსცოვანები დადრკენნ. „შვილობი-
მა“ კი განაგრძო:

— გარდა ამისა, მე ვხედავ, ყველა
არ მონაწილეობს ისრის ყრაში? — თან
ბედანს გადაჰხედა.

— მე, ჩემო უფალო, ყველგან გეახ-
ლები, სადაც არ უნდა გერგოს წას-
ვლა!

ახლა კი მსცოვანებს შემოუბრუნდა
„შვილობილად საგულგებელი“.

— მე „მერგება წასვლა“, სადაც გა-
დავწყვეტო, თქვენი რჩევით, ჩემი დას-
ტურით! ისრის ყრა აქ გზის მაჩვენებ-
ლად არ გამოდგება... — ოღნავ დაღუმ-
და და უფრო ფიჭირანად დაჰძინა, — მე
ისარიცა და ბედის წილიც ვყარე, რო-
დესაც ზღვამი შევეტრე ცხენით!

მახუნჯავმა ისრები მიწაზე დაჰყარა...

— ტომთა ბაბებს დავა შეგვექმნა,
აქ დადგომა აღარ იქნება... აღარც მი-
ხანი აქვს... და სადმე უნდა შეაფარო
თავი, ხელსაყრელ დრომდე! აქ კი ყვე-
ლა თავის მხარესა და ტომს ასახელებს!

— ყველა?

— ყველა უკლებლივ! ზოგი აქ დარ-
ჩენასაც მოითხოვს! დაცვას თავობს!

— შენ, ღვეკაცო?

მახუნჯავი, ოღნავ დაიბნა... აქეთ-იქით
გაიხედა:

— მე... როგორც სხვანი... და გარდა
ამისა... ურიგ-მარივად არსიანს მოვით-
ხოვ! არსიანსა და „არსიანულს!“

ყველამ ხმა იკმინდა. და ასე მოეჩვენ-
ნა ჰაბუქს, თითქოს თავიც ჩაღუნა...

აღბათ, სათქმელიც თუ უთქმელიც
დარჩათ რალაც, ამ შეჩხუბებულ ბე-
რიკაცებს...

— მადლობა ყველას! არსიანელო დე-

ვო! — ვეღარც „ერთობლივმა შეილობილმა“ დაძვარა სიხარული... თვალსახვევი ჩამოიხსნა და ბალღური, პირდაღებული ღიმილით ყველას ხელები გაუშალა:

— თუ მარტო ეს არის თქვენი დავისა და ისართ ყრის მიზეზი, მე შეგარიგებთ! — მერმე მოგონების წარბი შეკრა, — მამის სასახლეში სპილენძის რუკა იყო ტვიფრული, მთელი პონტო და კაზადოყია იყო ზედ სახული. ტარიელ, გახსოვს, ვეძებდით ზოლმე მდინარეებსა და ციხე-ქალაქებს! — ჰაბუქმა კმუნვითა და უკანჩაბრუნებული ფიჭვის თვლით გაჰხედა ზღვას. მის ქერეჭად რხეულ ტალღებს, ჩაშოშმინებულ სარკინეთს და ზედ უდარდელად მონაგარედ სელაპებისა და ზღვის ლომების გუნდს.

— კარვად მახსოვს... ტყავებზეც იყო — სამგზავრო! — დაუდასტურა ბედანმა.

— ზელოსათვის ზღვის ლომის ტყავზე გამოიხატე! და საერთოდ ყველას ვთხოვ, ეს იქნება ჩემი პირველი თხოვნა, თავ-თავისი ტომთსაცხოვრისი, თავისუფალი თუ მტერთა მიერ მიძალბებული, ქედი, მდინარე, ვზა, ქალაქი და ნავსადგომი გამოიხატოს ტყავზე, ვისაც როგორ სურს... ოღონდ, ყველა რომ შეეკრიბოთ და გაეშალოთ, ჩვენი, ქართულ-სამყარო გამოვიდეს, და ნურც ვინ გამოგვრჩება!

— მე იბერთ მეფის საბრძანებელი ირმის ტყავზე მაქვს გამოხატული... თან მაქვს, აღაღწი! — ახმიანდა აბიო-იბერი, — მხოლოდ პერთი და კამბეჩოვანი ავლია, ტყავი აღარ გასწვდა!

— ზაჭის ტყავიც დაუმატე და შაბაში! — მოუკვცესა გურ ასკანელმა, — მე კი ჩემ ტყავზე თუ დავხატავ, თუ არა სხვა არა მაქვს რა!.. აქ ლომს ნუ მომაკვლევიანებთ!

— აუცილებლად ნადირი უნდა იყოს თუ? — ახითბოდნენ მსცოვანები. ეს იყო პირველი სიცილი ბჭეთა.

— გვაზა მეგრიო რუკების ოსტატი!

მაგან შეათანაბროს!...

გვაზა ცას ეწია, იგი აგატყვებული სწავლულ-ეტიკი იყო... *გომთა*

— კოლხეთში ოქროს საწმისი იყო ცნობილი! ვზათა ნიშნიანი კერპები და ქვაკაცები-ზომ ყველგან ახლაც არის! რუკის საწმისიც იყოს! შეათანაბრებასაც მე ვკისრულობ!

— მოვახერხებთ! მოვახერხებთ! ხვალ იქნება! ბჭობაზე მოვიტანთ! — ბანი მისცეს სხეებმაც...

— ახლა კი დასხედით და დამარიგეთ, ამიხსენით, რაც არ ვიცი ან რაც ჭერ არ მემისს... ჩემთვისაც და საერთო მომავლისაც ვთქვათ! გული ახლავე ბევრ რამეზე შერჩის, მაგრამ იმდენი მიხვედრა კი მახლავს, გავიგო, რომ ჭერ ყმაწვილობა მჭირს! და ჩემი აქ დარჩენა რომ შეიძლებოდეს, არც პონტოდან მოშორება მწადს! — უფლისწულმა თავი დაახარა და ლორფინზე ჩუმად ჩამოჯდა, მაგრამ მოსმენა არ დასცალდა... ქვახერელთან ოდიგარის ძელის ცემა შეიქნა.

მსცოვანები შეშფოთდნენ. ტარიელი სწრაფად გაეშურა ქვახერელისაკენ.

მალევე დაბრუნდა.

— ზღვაზე, დასავლეთიდან... დიდი ზომადლიონი გამოჩნდა... განი-განა ცურვით მოდიან, ნაპირებს ზვერავენ!

— ნუთუ კიდევ მეძებენ? — ჩაიგმინა ლტოლვილმა, — ჩვენი ნავი, ტარიელი!

— უეჭველია, გეძებენ! — მოიზიდა ბედანი, — ვინც დიდი ცოდვა ჩაიღინა, ის გულეჭვიანი ხდება... სამუდამოდ ჰყარავს მშვიდობას! ის მუდამ ელის და ელანდება მომკითხავი! თადარიგი, მახუნჯავ ჩემო, შენ ითავე! ჩვენც გამოგვიყენე ყველგან!

მახუნჯავი დატრიალდა... იგი და ტარიელი ჩაიღინენ ნაპირზე და რაც რამ საეჭვო კვალი იყო, ტყავტყის ძველით მოფარცხეს. ნაეში ქვეები ჩაყარეს, ოღნავ დააყირავეს და ფარულ ჭაჭვზე დაბმულად ჩასძირეს.

მოხუცებმა კი კერპის ქვედა ნიშიდან ირემთა, ცხენთა, თუ სხვა შენა-

წირავთ გამოფიტული ძვლები გამოზი-
დეს და ზღვისპირი ხეაგვიანად მოჰფა-
რეს. ყოველ მოხუცს ძვლის ხელეურე-
ბი ვულში ჩაეკრო და გახევებულ მით-
რიდატეს ისე უჩნდა, თითქოს მცო-
ვანთ საკუთარი ძვლები მოჰქონდათ,
ხრიალ-ხრიალით იშლებოდნენ და სა-
ნაპიროზე რჩებოდნენ თეთრა ჩონჩხე-
ბად!

— მსხვერპლმეუწიროველად, აქ, „ნამ-
ძრახ ადგილზე“, აღარვინ გამოავა
ძვლებს ზღვიდან ძველთაძველ ამოყრი-
ლად ჩასთვლიან და „აე ტალღას“ გაე-
რიდებიან, თუ საეჭვო არ ნახეს რამე!
— ბედან-კოლხი მხარში უდგა, ამხნე-
ვებდა ყმაწვილს. მას კი ცნობისმოყვა-
რეობა უფრო ემჩნეოდა, ვიდრე შეკრ-
თობა და დაბნევა.

უკანა გზაზე მოხუცებმა შშრალი სი-
ლა ამოიტანეს და ქვასავარძლებსა და
ნაცეცხლარზე მოჰქანტეს. მოითავეს და
ყველანი ქვაბურელში ავიდნენ და იქე-
დან გაჰხედეს ზღვას.

ხომალდიონი უკვე კარგად ჩანდა.
მითრიდატემ იცნო კიდევაც ორქანდა-
რა და სამქანდარა სინოპური ხომალ-
დები. მას ხომ ნაოსნობა ცხენოსნობაზე
არა ნაკლებად უყვარდა და ენებრებო-
და. აი, სპერული საბრძოლო „სახნისუ-
რა“, უფრო ახლო რომ მოდის ნაპირ-
თან... ესეც მსუბუქი კოლხური კარაბა!
მაგრამ მათ შორის ერთი უცნობი და
უფრო ცხვირა, უფრო ვრძელნიჩბები-
ანი იყო...

— რომაული კატარღა! ჩანს საძებარ-
ზე უკვე ერთად დადიან! კარგა შორს
წასულა საქმე! — ყრუდ აღმოხდა უფ-
ლისწულს, — ზურგიც შეგვიმოწმეთ!
ხმელეთიდანაც თავდავლილები ხომ
არა ვართ?

მახუნჯავს ბანაჟში უკვე აეგზავნა კა-
ცი. სრული მშვიდობის ამბავი ჩამოეტა-
ნა. მითრიდატეც დაწყნარდა. ყველა
გულდაოკებით უთვალთვალებდა ხო-
მალდების მოახლოებას. ახლა უკვე
კარგად ჩანდა, რომ დიდ ხომალდებზე

მხედრებიც იყვნენ და ცხენებიც თან
ჰყავდათ...

მითრიაზაბა

— სწრაფი სახმელეთო! ზვერცხლადე-
ნაც განზრახული აქვთ!

რომაულ კატარღაზე თავოფოფა მუ-
ზარადებიც ბზინავდნენ მზეზე. სულ
ნაპირახლო მოკურავე, მორჩილ ხო-
მალდებიდან კი რაღაც უცნაური ხმაც
ბუბუნად გამოდიოდა.

— ძაღლები! მშვიერი ძაღლები! —
ხმადახშულად წამოიძახა ხალღე-მისან-
მა, მას საოცარი სმენა ჰქონდა შერჩე-
ნილი, — მძორზე დაგეშილები! ფოცხ-
ვერა ძაღლები!

— ახლა კი ცხადია, რომ ახალგარი-
ყულ ლეშს დაეძებენ! — სულ ჩააზუსტა
სუბარმახ სენამა, ბედან-კოლხმა კი მა-
ხუნჯავს მშვილ-ისრები და შუბები მოა-
ტანიხა, მცოვანებს ჩამოუტრიაგა.

— აქედან ბევრი რამე უფრო ნათ-
ლად ჩანს! ახლა თავდაცვა! ისიც ცხა-
დია, რომ აქ დიდხანს დარჩენაც არ შე-
იძლება!

— მართებულია... ვაგლახ, აგრე
ჩანს... ვერ გზა გარიდებისა, მხოლოდ
და მხოლოდ!

ქვასავარძელს ბქენი ახლა ქვაბე-
რელში ბქობდნენ... და აქ უფრო ნახეს
საერთო ენა.

შორიახლო, ნამგალა კონცხზე დიდ-
ბომბორა ნაგაზები გადმოუშვეს, ხან
ცალ-ცალკე, ხან წყვილად... მშვიერი ძა-
ღლები დაძრწოდნენ და რაიმე საკბი-
ლოს დაეძებდნენ.

უფლისწულს შეაჩრეოლა... ლეშად
და სახრავად, ამ ქოფაყების კბილებში
თავის თავი წარმოიდგინა. და მიუხედა-
ვად იმისა, რომ შორს, მაღლა, სრუ-
ლიად უშიშარ ადგილას იყო, შიშნაკრა-
ვად შეეზიზნა ეს მძორიქამიები და
შინაგანი ცახცახი ვერასგზით ვერ დაი-
ცხრო. თავი გაიკილა და ისე მოიზ-
ნევა:

— ნუ შიშობ, ცოცხლად შთენილო
ლეშო... რაღა გიჭირს, ამ ქოფაყების
კბილებში ზარიადრეს გულწვილ სიყ-

ვარულსა ვერძობა! არც დავიფიქვებ!...

თავად არა, მაგრამ მსცოვანებს ვაეღი-
მათ. ასეთი მწარე ოხუნჯობის ფსი-
მზოლოდ ხანგადასულებმა იციან.

მაღე ძაღლები დაჩონჩხილ ძელებს
სწვდნენ... მაგრამ საუკუნეთა მიერ და-
ღრღინისა და გამოფიტულ ძელებს
მშვიერი ძაღლები რაღას გამორჩებოდ-
ნენ, რა შიშისს გაინელებდნენ!

მეზღვაურებმა კი აბრუნდი დაპყრეს.
მათ ახალი გემის პოენა ჰქონდათ და-
ვალეზული, ჰილდოც დათქმული, და
არა ძველი ძელებისა! ძაღლებს სსხ-
რავე გადაუგდეს და უქმურ ადგილს გა-
ერიდნენ.

ახლა ნაბირზე, ჩაძირულ ნავთან
აღარც გაჩერებულან, არც ძაღლები
გადმოუშვიათ.

ხომალდებმა ჩაიარეს. ზღვაურ მან-
ძილში თანდათან ჩაიფიქვდნენ და სივრ-
ცეში შავ ზოკოვებად ჩაიკარგნენ... წვერ-
თეთრა ბეჭენი კი კიდევ დიდხანს იღვ-
ნენ ქვახურულში და „ლუშის მიძებართ“
გაპყურებდნენ.

იმ დღეს უკვე შედგვიანად იბქეს.
და როგორც გურ ასკანელი მწარამაკვი-
ლაკად ოხუნჯობდა, მსცოვანებზე „ჩანს,
მშვიერმა ქოთაკებმა უფრო დიდი შთა-
ბეჭდილება მოახდინეს, ვიდრე თვალ-
ჩუბინა ვარაუდებმა და ჩაბრძენებულმა
აზრებმაო“.

ერთ ფიქრზე მოსვლა სულ ადვილი
გამოვდა. სამ დღეში წასვლა დასკვნეს.
დრომდე, ყოველგვარი ჯანყი ან ტახტის
ძიება პონტოში ნაადრევად მიიჩნიეს,
ვიდრე „საერთო შეილოზილიც“ მოს-
რულდებოდა, მდგომარეობაც უფრო
გაირკვეოდა, და „ტომთ თანადგომის“
საქმეც უფრო მომზადდებოდა. ტარიელ
უფროსს სთხოვეს ათენს დარჩენა, „რო-
მისა და ელადის ვითარების ფიზილად
რკვევა“.

შეუთვალეს ყველა ქართველ და ქარ-
თველურ ტომის მეფეს, მთავარს, ბე-
ლადს, და ერს საერთოდ, პონტოს სა-
მეფოს გასაჭირი, მამისა და შვილის
მარცხი, დედის ვერაგობა, თან ყველა-

სათვის ახალი ლოცვა, ზეგარდმო რწმე-
ნა შექმნეს: „ილოცეთ პონტოდან, ზაბე-
როზა, ჰე! ირწმუნეთ თეთრი ელვა,
შუჭი სვეტისა! გასსოვდეთ, დალაობის
ჟამს ზღვაში გაჭირილი მითრიდატე ევ-
პატორი, მარად ჰაბუჯი, სულითა და
ხორციით უკვდავი! იგი ახლაც სპერის
ფსკერზე სუფევს, მარგალიტის ნიჯარე-
ბით გვირგვინს იმშვენებს, ზღვის გო-
ხებზე დაშნას ლესავს და ღმერთებიც
მასთან არიან! ჟამიც დაპყრავს, ისევ
ზღვიდან ამობრწყინდება, სვეტის შუ-
ქად შემობრუნდება ხმელზე და ყველას
გვიხსნის! ილოცეთ, ირწმუნეთ ყველამ,
თეთრი ელვა, მარადი ჰაბუჯი ზღვისა!
სპერის ფსკერიდან ელოდეთ შევლას!“

ეს „ახალი აღთქმა“ ყველა მსცოვანმა
ზეზორად დაიხსომა, თავის ტომში გასავ-
რცელებლად, რომ მითრიდატე ევპატო-
რის „სასხენებელი არც დავიწყებას
მისცემოდა, მაგრამ მისი საიდუმლოც
ზღაბრულ ბურთულში დარჩენილიყო!“

მაგრამ ქართველ ხელისუფალთა მი-
მართ სხვაფერი მოისაზრეს — ადერკ
იბერიელთან, ოროდ-ალბანთან და გოჯი-
კოლხელთან „მსცოვანთ შოკიქულობა“
დაასკვნეს. შიდა კაბადოკიის არიარა-
ტესთან, ვით რომაელთა მონურად მო-
მხრის მიმართ კი, სრულდუმილი არჩი-
ეს. ტომს კი ფარული კაცები გაუჩინეს
და „ახალი აღთქმა“ შეუთვალეს, თანაც
გააფრთხილეს, რომ „შიდა ლალატისა და
გარე ვერაგობის გამო, ახლა ორივე ნა-
წილი ტუმალ-კაბადოკიისა სასწორზე
იყო“... საერთო ხელი ტირიბაზს, გორ-
დაის გვართუხუცესს, შიდა-ტუმალს,
დაავალეს.

მეორე დღეს შეგვიანებით მოგროვდ-
ნენ. ყველას მოგორგლილი ტყავი მოჰ-
ქონდა. გარედან მრავალნაირი ბეწვი
ჩანდა. შიგნით კი ქართული ანბანისა
და მადლის მიწა-წყალი იყო ხაზული.

ახლა წინ ჰაბუჯი მეფისწული მი-
დიოდა. მან ქვასავარძელას ჩაუარა და
პირდაპირ ზღვაზე ჩაეიდა, მოსილულ
ნაბირზე შედგა.

— აჲ გამიშალეთ! ზღვა, ჩემი პონტო

კი ნამდვილი იყოს! — და ყველას გორგალა ტყავები სილაზევე გააწყობინა.

ურთიერთ მისადაგებასა და მთლიანგამართვას ბედან-კოლხმა, გვაზა მეგრმა და ტირიბაზმა უთავეს. ტარიელმაც სიმარტედ და მიწა-წყლისმცოდნეობა გამოიჩინა.

პონტო, მართლაც ზღვის ლომის ტყავზე იყო ახლად სახული. პირველად იგი დააფინეს ზღვის პირას.

— იშოვნეთი? — შეხალისდა ჭაბუკი, — ახლა კი მეგრა, რომ მეფე ვარ! — ზღვასა და ზღვის ლომის ტყავის კიდეს ჩააყოლა თვალი. შენისლული. თან ჩაიკითხა.

ლომის რუკა ახლო მეზობლებსაც შეიცავდა, პროპონტიდიდან მთელ ბითინიას თავისი სატახტოთი, ნიკომედიით, ბერძნულ თავისუფალ ქალაქს—ჰერაკლესს, ახლა კელს დაკარგულ—ამასტრიასა და საერთოდ პათლაგონიას, მერმე პონტოს სატახტოს — სინოპეს, მდინარე ღალისის მთელი დინების არეს, ძველ სატახტოს — ამასიასა და კარგ ნავსადგომს ამისოს, ქვეყნის შიგნით — შიდა კაბადოკიის ქალაქ მახაკამდე. ტრაპიზონს იქით ზღვის ლომის ტყავი თავდებოდა და ბედან-კოლხმა მას ორი ვერძის რუკა-საწმისი მიუსადაგა. ერთში ათენი, აფსაროსი, ბათუ, ფოთი-ფაზისი, დიოსკურე და ბიჭვინთა იყო ზღვის პირ-პირ მიწისმებული, ხოლო მეორეზე კავკასიონი, და რიონ-ფაზისი, სვანეთი, ციხე-ქალაქებიც — გოჯის ციხე, ქუთათისი, ვარდციხე, ვანი, სვანდა, შორაპანი.. იმის იქით კი იბერიის ირმის ტყავი გადაშლილიყო, რომელსაც სირმასავით სერავდა მტკვარი... უფლისციხე, მცხეთა, არმაზი, ქართის მთა და თრიალეთი, კახეთი და ალაზნის ველი, კამბეჩოვანი მართლაც ზაქის ტყავზე იყო მოხატული, ვიდრე ალბანამდე და პიას ქვეყნამდე.

შიდაკაბადოკიის, არაირატეს ნაწილი ცხენის ტყავზე იყო სახული. კიდევ დასჭირდათ ჭვირნის ტყავები კავკასიან-

დალმა ტომთათვის, ჰერეთ-ალუანეთისათვის, ხარის ტყავი მეზობელ პიასს ქვეყნისათვის და შველბის ტყავები აქამდე მისამწველებლად.

როდესაც ქართველ და ქართველურ ტომთა „ტყავ-კაბა“ გაასრულეს, ერთ თარგში მოიყვანეს, თეაღწინ, ზღვის პირას დიდი ქვეყანა გადაეშალათ.

ყველა ჩაფიქრდა. დიდხანს სრული სიჩუმე იდგა. ზღვაც თითქოს განაბულიყო. უფლისწულმა მესტები წაიყარა და ფეხშიშველა შედგა ზღვის ლომის ტყავზე, ახლა სხვა ტყავებზეც ჩაფიქრებულად და ჩაძიებულად ჩაიარა. ბოლოს შუაგულში შედგა და ტყავების ირგვლივ შემომდგარ მსცოვანთ შემოკხედა:

— ახლა მანძილებში გამარჯვით!

— პროპონტიდიდან ხმელეთ-ხმელეთ ფაზისამდე ორმოცი კარგი დღეა სავალი! აქედან შუაგზა ვთქვათ! — აღსხნა ბედანმა.

— ზღვით გაცილებით ნაკლებია! ოღონდ გააძაღლეს ზღვა, „სტუმართმოყვარედ“ სახელდებული... — მსცოვანებს გადააცილა მზერა ზღვის ჭაბუკმა და „კენჭი ჰყარა“, — აქ დადგომაც არ შეიძლება... მაგრამ არც ზღვით არ შეიძლება გაცლა!

მსცოვანებმა თავისი დასტური დაყვავებული ჩურჩულით გამოჰხატეს.

— ჯერ კოლხეთს წავალ ხმელეთით... მერმე იბერიას ვეწვევი, იქედან კახეთსა და კამბეჩოვანს... მერმე სხვა ჩვენს მხარეებსაც დავივლი... ახლა მეზობლებსაც გავიცნობ... ჟამიც გამოხდება და ისევ აქ, ქვასავარძელას მოვბრუნდები — დიდ შეყრაზე და ფიცის დებაზე გიწვევთ, და მერმე — პონტო! — უფლისწულმა ყველა ტყავი ფრთხილად დაიარა და ფეხის გულზე ხან ზღვის ლომის დატყევილ ბეწვს გრძობდა, ხან ვერძის საწმისს, ხან ირმისა თუ ზაქის ხეშემა ბუსუსს. — დანარჩენზე მერმე ვიფიქროთ, ჯერ კი თქვენ „შევირდი“ და შვილობილი ვარ!

8. ლექსკრიონი

საქართველო

საოცრად დამთავრებულმა დალაობამ დიდი თავზარი დასცა ყველას. ყველაფერი აირია, მტრისა და მოყვრის. გარჩევა აღარ იყო... მეფის მკვლელობა, ძეგბა თუ მოხსენიება ვისღა ახსოვდა. ერთ ვერ მონელებულ ბავთს, მეორე უფრო მოულოდნელი ვაი-უშველებელი დაერთო, სულ აშალა სინოპე და მისი ზღვისპირეთი. ერთ ლანდზე თითქოს გაერთიანდა კიდევაც საერთო გათიშულობა.

ზარიადრეს „ჩასაფრებულნიცა“ და „მითრულნიც“, რომლებიც უფლისწულის გატაცებასა და გადარჩენას ჰფიქრობდნენ, ერთნაირად სახტად დარჩენილნი და თავგზაბანეულნი, ქალაქში ჩამოვიდნენ და უკვე აშკარად, გამაგებებით დაეძებდნენ ზღვაში წასულს, თითქმის ყოველი საპირისპირო და ფარული გამომჟღავნდა, ვარდა ერთისა — ცოცხალი იყო თუ არა უფლისწული?

სასახლიდან ახალი ზარი და კვიილი ისმოდა. მოედანზე და ზღვისპირას მოსთქვამდა შემფოთებული ხალხი. მთელი ღამე ანთებულ ღამპრებიანი ხომალდები და ნაგები ზღვაში ბორიალობდნენ... ტალღის ჩრდილს დაეძებდნენ.

ერთმანეთის ეჭვმა და კრძალვამ სულ არია საძებარიცა და განავისიც.

დილით ტალღის გამორიყული შეეჭაჯი ნახეს. მალე ყაბალახიც მოიბოვეს, უფლისწულის სხეული კი არსად იყო. ამან ათასი ეჭვი და ვარაუდი შექმნა. მისტიური ძრწოლებისა და ზეგარდმო შიშის ნარწმენი მოედო ყველას... დედიდან დედამძუძემდე... სასახლეცა და ქალაქიც სიზმარ-ცხადის ბურანში იყო. ზღვის სანაპიროს ახლა მთებიდან და ახლომახლო სოფლებიდან მოსული ხალხი გაედო და, რაც სინოპეს ახლო და შორ მოსახედში ლეში და ძვალი მოჰხელეს — სულ მოედანზე მოიტანეს... მაგრამ მხოლოდ შეგ-ბედაური და ყაბალახი იყო უტყუარი...

რაც დრო გადიოდა თფქოს უმძველი ხდებოდა „უცხენო და უყაბალახო“ უფლისწულის დაღუპვა. ბევრმა წარჩინებულმა ახალი მეხი იჭრა და თავიდანვე განშორდა სინოპეს. ზოგმა, სასახლეში, დაბნეულ შვეებით ამოისუნთქა. დედოფალი ჯერ ცივი ხმით კიოდა, მერმე ლოგინში ჩაწვა და ხატულ-ხარატულა ჰქერს თვალეში მიაბორკა. გუშინ თუ თავად იმეტებდა, გულის მიღმა სტოვებდა, დიდ თამაშში ავდებდა, მთავარ მეტოქედ რაცხდა თავის სიყრმის ძეს, დღეს საშინელ ქენჯნას განიცდიდა... და ჰქერს რომ თვალს მოამორებდა, მერმე თითქოს ზღვაში იხრჩობოდა... და შეცივებულად კანკალებდა...

რამდენჯერაც მოეწვევოდა ზარიადრე, ან სამეფო საბჭოს სხვა წევრი, ამასღა ჰკითხულობდა:

— იბოვნეთ?

— ვერა! — იყო გამუდმებული პასუხი.

ბოლოს ყველა ერთად შეჰყარა — ზარიადრე, ბაზუკ პერგამელი, როსებ ნატუბალარი და ბახო-ხალიბი... არ იყო მხოლოდ მოგვთა მოგვი... ყველას სათითაოდ დააკვირდა და გაოცდა... არა, თავები ყველას მგლოვიარედ და დიდი ჰმუნვით ჰქონდათ ჩაქინდრული, მაგრამ დედოფალი გრძნობდა, კარგადაც იცოდა, მოჩვენებითი იყო ეს გლოვა... მართალია, არა ასეთი, მაგრამ მარცხი სრულიად მოსალოდნელი იყო... და უფრო მეტიც... სრულიად გარდუვალი! მაგრამ არც დედის თარგზე და არც დედოფლის თარგზე არ მომხდარა მარცხი, ეს ყველაფერს საეჭვოდა და გულშემზარავად ხდიდა... „ამათ თარგზე ხომ არ არის „მარცხი!““. აბა რატომ მაღავენ თვალებს? ან ხომ არ მატყუებენ რასმე? იქნებ ჰგონიათ, აწ ამათი სათამაშო ვარ!? მაშინ შვილი მერჩია! მე მაგათ ვუჩვენებ შეეჭაჯს — ცოდვა ჩემი და ცოდვის ხილი მაგათ!? ახლა

ცხენს მიჩენენ და შვილს კი არა! მე გამოუჩენ მავათ და ყველას!“

ლაოდიკეს სიბრაზემ და ფხარატუხილ-მა ქენჯნამ ხელი დაპრია და ნიდაყვებზე წამოავდო... პარპაშა გულისპირიც კი გამოუჩინა, წარბებზე გაჭიჭების ხაზი დაედო, კრიკა ძლივს გადრიჯა:

— იპოვნეთ?

— ვერა! — და არც ერთმა არ ამოპხედა.

დედოფალი მზად იყო მათთვის ცხვირში ხელი ამოეკრა და აკი ამოჰკრა კიდევაც!

— მე კი ვიპოვნე! აი! — ხელი ბალიშის ქვეშ შეჰყო და ეტრატე მალდა ასწია.

ყველამ აპხედა. დედოფალმა, მიუხედავად საზღვარგადასულ სიბრაზისა, მაინც შენიშნა მათ სახეებზე ჯერაც შეჩენილი ფარული ღიმილი და სიამე... მერმე ყველას გაკვირება დაეუფლა, შიშაცა და შეკრთომაც, ვარდა ერთისა — ბახო-ხალიბისა, მას ჩამქრალი, საჭურისული თვალები, ერთი წამით შეუბრაილდა:

— უფლისწულის ბარათი? **იქნებ, ცოცხალია?**

— არა, ანდერძია მიორიდატე ევერგეტისა! — შეზვიადებულად წარმოსთქვა ლაოდიკემ და შედგა... — თქვენს შორის ერთადერთს — ბახოს ჰყვარებია ჩემი ოჯახი!... ახლა ვიპოვნე ეს ანდერძი — ერთადერთ მემკვიდრედ უფლისწულია დასახული, სამეფო გვირგვინის ბჰენი სულ სხვანი არიან, ვარდა დედოფლისა! ახლა მირჩიეთ, გამოვაჩინო თუ არა? — და თავადვე დასკვნა, — დედობრივი გულწრფელობა მიკარნახებს, გამოვაჩინო! და გამოვაჩენ კიდევაც, უკეთეს თქვენს სრულ მორჩილებას ვერ ვიხილავ!..

ახლა კი ყველას ჩამოუგრძელდა სახე.

— გვიბრძანე, დედოფალ-გვირგვინოსანო!... ანდერძის გამოჩენას კი ახლა აზრს თითქოს დაკარგული აქვს! — შემპარავად წამოიწყო ზარიადრემ, შუბ-

ლიდან ცივი ოფლი მოიწმინდა. ანდერძის გამოჩენა შიდა ომაც შენიშნავს და გარე — რომის ამტკიცებაც... აღარცინ დაიჯერებს, რომ მხოლოდ ახლა აღმოჩნდა ასე რომ, ამ „გულწრფელობასაც“ სათნოებად ვერაინ მიიღებს! შვილის მარცხიც არა ზღვასა და შვექაქს, არამედ, როგორც ხალხში უკვე ამბობენ, „შავ დედას“ დაედება! ახლა ხელახლად ჰყარეთ კენჭი... ჩვენ კი უერთგულესად გემორჩილებით!

— გვიბრძანეთ, დედოფალ-გვირგვინოსანო! — ყრუდ გაიმეორეს დანარჩენებმაც.

— ჩემს მოციქულობას რომაელებთან აღარც აზრი ექნება, აღარც საგანი დათათბირებისა... იქ თუ გამატანთ ანდერძს „მტევის მაგიერ“?... მაგრამ მაშინ სრულ საიდუმლოდ უნდა დავიცვათ ეს დაგვიანებული აღმოჩენა... რომ რომნი შეაწყნაროს, შინ კი არავინ არ აგვირიოს! — ბაზუკ პერგამელმა სხვა მხრიდან დაუარა და ჩააფიქრა. სიბრაზემ კლება უწყო, მაგრამ ერთი მძიმე შეშფოთება კიდევ შეხვდა დედოფალსა და მის ბჰეებს.

მესაწოლემ მოახსენათ, რომ უფლისწულის მეაბჯრე ოდიო ითხოვს დაუყოვნებლივ ხლებას. დედოფალს ისედაც შიგ გულსაძგერში მოხვდა მისი „შავდედობის“ ხალხში გავარდნილი ავსაყივარი. ანდერძის „სარკე“ ეყოფა, ახლა ოდიო მოდის!... წელში გააცევა.

ყველამ ყურთა-ყური გამოიბა.

— ჩქარა მოიყვანეთ!.. — ლაოდიკეს ხმაშიაც და სმენაშიაც გატეხილ სარკის ჩხრიალი გაუჩნდა და აღარც მოეშვა...

— დედოფალ-უფალო! — შემოსვლისთანავე მუხლებზე დაეცა ოდიო მოხუცი და დედოფალს გატეხილი ჩანგი მიაწოდა, — ეს გაახლეო... შვექაქსზე რომ ჯდებოდა მაშინ, წესით, გასტეხა და მომაწოდა... თავად მოსხლიტა შვექაქი... აბა რას ვიფიქრებდი... შიგ რაღაცა ნაწერი დევს... ახლა ვნახე, აბა მე რა ვიცი. ბებერმა მეაბჯრემა... გულმა მიგრძნო, თქვენ მოგართვით, თქვენი.

ხელისა არის. დამსაჯეთ თუ თავის დროზე ვერ ვიპაზრე და ვერა ვნახე!

დედოფალმა ხელი სტაცა ვატეხილ ჩანგს და მის ჭრუვ ნადრეკში, ჭილის მცირე ეტრატო შენიშნა, უმაღლესი შეკანკალეული ხელით ამოიღო და ჭერ ჩუმიად ჩაჰხედა... ესეც, ანდერძის შემდეგ, მეორე სარკედ მოეჩვენა. ბოლოს წაიკითხა, მერმე ერთიც შეჰკვივლა და გული წაუვიდა... როდესაც მოაბრუნეს, დარბაზში ბებერი მეაბჯრე აღარ იყო, მაგრამ ხეარა მოგვთა მოგვი კი აქ მოეწვიათ, თუ მოსწევოდა, როგორც სასახლის მკურნალთ მკურნალი. სისხლიც გამოეშვა დედოფლისათვის, ნესტარი და კოტოში ჭერ კიდევ ხელში ჰქონდა.

წერილი და ანდერძი ერთად იღო დედოფლის სასთუმალთან. ირგვლივ მჭახე და მაყუნა სურნელი ერთმანეთს ებრძოდა...

ლაოდიკემ ისევ ჭერს მიასო თვალები და ენა რომ მოითრია, გველცივა სისინით იკითხა:

— წაიკითხეთ?

— წავიკითხეთ... — აღმოხდა ხეარას.

— ყველამ?

— ყველამ... — ერთად აჩურჩულდნენ ბჭენი.

— ახლა რაღას მიჩვენო?

სინთმე დატრიალდა და ხმაურზე უარესად დააბზო ყურები. ყველამ იგრძნო — ახლა იწყებოდა თავების გახმობის ეპოქა... უღანაშაულო და პირმართალი კი არც ერთი არ იყო, ან უფლისწულისა, ან დედამისისა, ან ურთიერთის მიმართ. ახლა საქმე იმაზე იყო, დედოფალ-გვირგვინოსანი რა თვალთ შეჰხედავდა ამ ყოვლად დაბურდულ საქმეს... დედოფალი კი ხატულ-ხარატულა ჭერს ჭუთუთოგაშეშებულად მისჩერებოდა და მიძიმედ სუნთქავდა. ჭერზე თითქოს ორი „სარკე-ნაწერი“ იყო გაქრული — მეუღლისა და ძისა...

— ახლა უფრო გაირკვა საქმე... — ძლივს წამოიწყო ზარიადრემ, — უფლისწული სულმოკლე ყოფილა. მოუთმენარი... ცოტაცა და მისი სულგრძელი

დედა ანდერძსაც აღმოაჩენდა თურმე! მაგრამ ღმერთებმა სხვაფორე ვაჩსაჯეს... და როგორც თავად ჰაბუკი სწერს, „კონტს შთავარდნა“ არჩია მოუფიქრებლად! აქ დამნაშავე არავინ არ ყოფილა დედოფალ-გვირგვინოსნიდან დაწყებული — უქანასკნელ მეჯინებმდე, იქნებ მხოლოდ ოდიო-მეაბჯრე, რატომ ეს წერილი ადრევე არ აღმოაჩინა!... მაგრამ ჩვენ ამას ყველაფერს ვეღარ ვაგხსნით, სამეფოს ვერ ვაუწყებთ... აქ ბედისწერა ჩახლართულია და რამდენად დაიწყოებთ სიმართლის რკვევასა და თავის მართლებას, იმდენად უფრო გავამტყუნებენს.. გარდა სულიერი შფოთვის, არც ანდერძი და აღარც წერილი აღარაფრის მაქნისია, და ვფიქრობ, თვით დედამ თავი უნდა მოინუგეშოს, ყველაფერი მოიმტკიცოს და ორივე ეტრათი დასწვას!

— მაგრამ ტომებსაც რამე უნდა გამოვუცხადოთ მოხერხებული და საშოშმინო! — ახლა ბაზუე პერგამელმა მისცა მხარი.

— დამნაშავენიც საჭიროა „აღმოვჩინოთ“, თორემ აღარ დაგვიჩერებენ! — დაუმატა როსებ ნატუბალარმა, — ერთი უკვე ითქვა... ორნი მეჯინებნიც არიან! ნაწერი კი, ყოველგვარი, უნდა დაიწვას!

დანარჩენები გავაგებულნი სდუმდნენ.

— ბაზო-ხალიბი რას მიჩვენეს! — პირდაპირ, თუმცა სახემოუბრუნებლად მას შეეკითხა ლაოდიკე.

ბაზოს ვარაუდები უკვე მოპოვებული ჰქონდა. წელან ადამიანურმა გრძნობებმა სძლია, ახლა კი ისევ „ქერქში ჩაქდა“ — თუ საქმე სწაღს — გაუტყრებტ ჩრდილში უნდა იყოს, თორემ „მეაბჯრესა და მეჯინებს“ შეაჯაჭვებენ!

— ამ წერილმა და ანდერძმა ურთიერთი საბოლოოდ გააბათილეს! ორივე თქვენ პირადად, მხოლოდ ვნებას მოგიტანთ და არც არავის გამოადგება! უნდა ორივე დაიწვას, სხვა გზას ვერ ვხედავ!

ახლა ყველამ გამოსთქვა თავისი აზრი. გარდა ხვარა მოგვთა მოგვისა... იგი კი სდუმდა... ენე იგი სდუმდნენ ღმერთები, წინათქმანი, ნიშნები... ეს კი ფრიად აუგი დუმილი იყო. მართალია, ლაოდიკეს სირიულ-ასურული ღმერთები უფრო სწამდა, ვიდრე ტუბალ-ქართული, მაგრამ ქვეშევრდომთა დიდ უმრავლესობას სწორედ ეს ტომები შეადგენდნენ და მათი ღმერთების მომხრეობას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ხვარა კი ჭიუტად, დეჟდ სდუმდა.

ლაოდიკეს ანჩხლებდა და ზარავდა მისი დუმილი. არანაკლები ძალითა სისხლს უშრობდა და გულსა ჰყრიდა, ვიდრე წედან, ნესტარითა და სისხლის გამოშვებით მართლაც რომ შვებვას აძლევდა!

ბოლოს ისევ ზარიადრემ გადასწყვიტა ხვარა მოგვის დაყოლიება, ან დამნაშავედ გამოყვანა...

— ნეტავ ღმერთები რას გვანიშნებენ, ან მოგვთა მოგვი რას გვითაბიზებენ?

ხვარას მოთმინება დაეკარგა, ან უფრო დიდი შინაგანი სიფიცხის საბაზი ჰქონდა: „წვერ-ნიკაბი აუცახცახდა, თვალებიდან ცეცხლი დაჰქვესა:

— გვიან ჰკითხულობთ ღმერთების ნიშნებს! ესეც იცით, ტუბალ-ქართული ღმერთები არ ერევიან ოჯახურ საქმეებში... არ დგებიან ცოლისა და ქმრის, ან დედა-შვილის შუა! ეს ბერძნული, რომაული და სირიული ღმერთების წესია. ანდერძი და მონაწერი ჩვენ ღმერთებს აღარ ეხებათ... შავ-ქაჯს კი თავი მოეკვეთოს მოედანზე, ნიშანი მაშინ იქნება! ამ ცხენის მოგვრის ნამდვილი დამნაშავენი კი უნდა დაისაჯონ!

ლაოდიკე ისევ სუნთქვაშეკრული გადაესვენა საარეკლზე... იმავე ხვარამ მაჯის ძარღვიდან ისევ სისხლი გამოუშვა, საფეთქლები დაუზილა, ციკსურნელა წყალი ასხურა, ლოცვა უბუტბუტა და მოაბრუნა.

ლაოდიკემ, ყოველი სიტყვის დეჟვითა და მიუძღურებელი ხმით, ბრძანა: 6. „მნათობი“, № 3.

— ჩვენი პირშმო, უფლისწული და ტახტის მემკვიდრე, მითრიდატე ევბატორი, უკვე მცირე გვირგვინს მკურთხელი — ჩვენი თანამოსაყდრე, შაშის დალაობის ეამს, მრავალი ტომისა და სინაბელ მოქალაქეთა თვალწინ, გახელბულმა ცხენმა ზღვაში გაიტაცა. სამი დღის საყოველთაო ძებნამ არაზად ჰყო ჩვენი იმედი აწ მარცხს — მარცხი დაერთო და გლოვას გლოვა განუქარველი...

კვლავ ძაძების კვირასა და მსხვერპლ-შეწირვას ვამწესებ მე, დედა, დედოფალი-გვირგვინოსანი, ეაგლახ, ამიერიტ მარტოდმკურთხელი.

ცხენი ევბატორისა ნაბონია და დაისჯება ღმერთების შთაგონებით, ვით უმთავრესი დამნაშავე... მასთან ერთად დაისჯებიან მეგინიზენი — ორნი, რომელთაც თანამოსაყდრეს მიჰგვარეს ცხენი იგი — გახელბული, და მითრიდატეს მეაზრე, რომელმაც თავის დროზე არ გვაუწყა ავის ნიშანი!

მერმე ანთებული სანთელი მოითხოვა და ერთსაც ცეცხლი მიუთო და მეორესაც. ჭილის წერილი უმაღ დაიწვა, ანდერძი კი გაძალიანდა და არასგზით ცეცხლი არ მოიკიდა. მძიმე ნატისუსალი დატრიალდა „მარტოდმკურთხელის“ საწოლში. და ვიდრე თვით ლაოდიკე ცეცხლს მოიკიდებდა, ზარიადრემ შესაწოლე იხმო:

— გვირგვინოსანს სცივა! ცეცხლი გააჩაღე ბუხარში, ცეცხლი!

მაგრამ მეტუხრე მუნჯა-ქორიამ, ტუბალელმა დედაცაქმა, სანახევროდ მართლაც მუნჯმა, საოცარი ვაი-ვიში შექმნა...

— აი, არა! აი, არა! არა და არამცა! — უსამველოდ გრძელი ხელები აასავსავა, ლაოდიკეს საწოლის ბოლო დაუკოცნა, ხვარას მუხლებში ჩაუვარდა...

ისევ ხვარამ ახსნა მუნჯა-ქორიას ასეთი უარი.

— ტუბალთ წესით, უკვალოდ დაკარგულთა ოჯახში ბუხრის ანთება არ

შეიძლება, რადგან სული დაკარგულისა ბუხარშია შეფარებული!

ლაოდიკემ გაშმაგებით დაბასრა ანდერძი და ძლივს დასწვა, მერმე ისევ გული შეუღონდა, თუმცა ახლა არც მეუღლის „სარკე“ ჰქონდა თვალწინ და არც ძისა! ყურებში კი გატეხილ სარკის ჩხრიალი მაინც ესმოდა... ვაი, რომ მას კიდევ გატეხილი ჩანგის ხმაც ერთვოდა, არც იყო საშველი, გულის ყრის გარდა!

მეორე დღეს მოედანზე დილიდანვე შეიქნა საშხადისი. ისევ მოზიდეს შეშა და დიდი ხორგა დადგეს. იქვე, სამსხვერპლოსთან მშვილდ-ისრები დააწყვეს. ადრევე ქალაქის ყოველ მიჯნაზე, ფორეზე თუ ნავსადგომებში, გრძელსაყვირიანი მაცნენი გაჰკიოდნენ... გამოცხადდა „ლოგინად ჩავარდნილ“ გვირგვინოსნის ახალი გლოვის სიტყვა „მემკვიდრისა და თანამოსაყდრის“ ზღვაში დაღუპვის გამო. და ზედ მიბმით „ცხენისა და სხვა დამნაშავეთა დასჯის“ შესახებ.

დილიდან აზუზუნდა ქალაქი. დალალ-ვაჟრები დიდ ქულბაქებში მოგროვდნენ. ზღვის კლდოვანი ნაპირის თავზე, კარგა მოზრდილ, მოწყობილ მოედანზე...ეს ქულბაქები ყველაზე უძველესი იყო სინოპეში, ჯერ კიდევ ბერძენთა ჩამოსახლებაამდე. აქვე იწყებოდა რეწვის რიგიც... ქურტლის კუთხე, ორდოლაბა ზეთის სახდელები, მჭედლები და მეტყავეები, სელის მბეჭველნი და ასე მიყოლებით ზღვის კოდმემდე.

ამქრები შეგროვდნენ და ახლა ზღვაურთ ელოდებოდნენ...

შორს ზღვაშიც მისცეს ნიშნები და ყველამ თავი ანება თევზის, ზღვის ღორებისა თუ სელაპების რეწვას.

ახლა ნავთსადგომებიდან ამოიარეს მეროფეებმა და მეაფრეებმა... ზედაც სხვა ხელოსნები და მოქალაქენი მოზღვაოდნენ, სასახლისაკენ გაემართნენ. იქაც უკვე ბლომად მომდგარიყო ქალა-

ქის ერი, მრავალენოვანი როგორც ზაბილონი, მათ შორის ძველი და ახალი სინოპელი ხალხებიც, მაგრამ სრულყოფილ არა ჩანდნენ არე-მარე სოფლებიდან ჩამოსულნი.

სინოპესკენ მომავალი ვიწრო ყელი, ზარიადრეს ბრძანებით, შეეკრათ სირიელ შუბოსნებს. არც არავის არ ატარებდნენ ზემომხრისას. ზღვაზედაც სამეფო ხომალდები დაარჯობდნენ ქალაქის ზღვის მისაველებს. ორივე ნავსადგური, კონცხის აღმოსავლეთით თუ დასავლეთით, გრძელი ჯაჭვებით იყო გადახშული...

ჯერ მამისა და ახლა შვილის საეჭვო სიკვდილს ათასი ხმები და დრტყინვა გამოეწვია. საშფოთვარი და საგანგაშო, მართლაც ბევრი იყო... ქართველ ტომების შურისძიებასა და თავდასხმას მოელოდნენ და ზარიადრეს „ლაშქართ თაღარიგი“ დაეჭირა. მაგრამ უცნაური ის იყო, რომ „ზედა მხრიდან“ ჩამიჩუმი არა ისმოდა რა!

— ალბათ, გროვდებიან! — ეკვობდა ზარიადრე, — ასე თავზეხელაღებულინი არ არიან, რომ ასეთ დაბნეულ დროს, როდესაც „ალაში“ ხელიდან გამოეცალათ, რაიმე დიდი ამბოხი გახებდონ, მაგრამ არც იმდენად წინდახედულნი ან მშობიარანი არიან, რომ არაფერი არ მოიმოქმედონ... არავინ არ გამოატაროთ! სისხლი თუ დასალერელია იქ, ვიწრო კონცხზე, დაიღვაროს! ჩვენ კი ქალაქელი ბერძენები და სხვა ტომები გადმოვიბიროთ!

მაგრამ ერთმა გამონაკლისმა ყველა ეარაული შერია... თხების ეეება არცე მოაღდა ვიწრო ყელს, სულ დაჰვარა ვარე მისადგომები.

ასეთ „შემოსევას“ არავინ არ მოელოდა. შუბოსნებმა გაჩერება სცადეს, ზარიადრესთანაც აფრინეს მიცნე.

ზედაც რამდენიმე მწყევსი გამოჩნდა, შორიდანვე აყვირდა:

— საწესოა! მსხვერპლშესაწირავი! შავი თხები! ზღვაში დაღუპულის მოსახსენებლად! თქვენც ვერგებით!

— ქაქარი შავი ქაქარი!... თვალში ნაკარი

სირიელებმა „ქაქარ-ნაკარის“ ვერაფერი ვერ გაიგეს, მაგრამ თხის ხორცი უყვარდათ და ერთი-ორი უკვე წამოაგეს შუბზე, მაგრამ გაჩერებით, აბა რას გააჩერებდნენ და შუბების ქნევით უკან-უკან იხევდნენ...

მალე პასუხიც მოუვიდათ ზარიადრესაგან:

— „შავი ვაცები გამოატარეთ, შავი კაცები კი არამც!“

მაგრამ ვიდრე ამბავი მიმოდიოდა, რამდენიმე ათასი თხა სირიელთა სპას, უკვე გასხლტოდა და შეუკავებელ ნიაღვარივით ქალაქისაკენ მიედინებოდა... ნახევარი ვიწრო ყელისა უკვე გავლილი იყო... მათ შორის შავებიც იყვნენ, თეთრებიცა და შავ-თეთრებიც, მაგრამ მხოლოდ თხები... „შავი კაცები“ კი არსად ჩანდნენ, გარდა რამოდენიმე ჩულიანი და ტყაბუქიანი მოსინიკ მწყემსისა. სირიელმა შუბოსნებმა ახლა გამორჩევით შავი ვაცების გაშვება დაიწყეს... მაგრამ თხა თხის შემხედვარე რას დადგებოდა, ზოგი კლდე-კლდე გაძვრა, მარცხნივ თუ მარჯვნივ, ზოგიც ზღვაში გადახტა და ყელს გასცდა... მერმე ერთბაშად შეფრთხა ეს ვეებერთელა არვე-ჯოგი და, აბა, შუბოსნები რაღას შეაჩერებდნენ რქოსანთა დიდ, შავ-თეთრ ნიაღვარს!

თხების ზვირთი კონცხის ყელს გადააგორდა და ქალაქს მიაშურა. ზედმიხებით კი არვეს რღვეულს მოზრდილი გუნდიც მიჰყვა. ჯერ კომბლიანი მოსინიკები იყვნენ, მერმე უროიანი და წერაქვიანი ხალიბები, მადნის მომპოვებელი, ჩამომსხმელი, მკედელი და შემკედლური... მერმე იარაღსხმული და ხისმუზარადიანი მთის ტუბალები მოჰყვნენ, თავისუფალი მოთემენი და გვართ-მოწიფულნი... ტანად მესხებს მხოლოდ სათხედები ეპყრათ, მუშკებს რკინის ბაღმა ფარები და მოკლე დაშნები... ქალებსაც ლასტის ფარები ეფარათ და თმაშლილად მოდიოდნენ.

თხების შემოსევამ ისე „გადათელა“ სირიელთა გუნდი, რომ თხის სასხლტის გარდა არა დაღვრილა.

არც სინოპეს განუცდია ასეთი უცნაური და უეცარი თარეში. თხები მოედგნენ ქალაქის ქუჩებს, ქულბაქებს, ზღვისპირეთს... დიდი მონასხლექი მოედანზეც მოიქრა... და „შავი კაცების“ ტალღამაც რომ მიადღწია მოედანს, იქ ყველაფერი ერთად იყო არეული — თხა და კაცი!

ზღვის მხრიდანაც ამოვიდა ხალხის ახალი ტალღა...

— მოჰყავთ! მოჰყავთ! — ხალხს ძახილმა ამოაწრო და ყველა დააფაციცა.

...გზაზე ურემი მოგორავდა. უღელს, ტაბიკებს, ურმის თავს, ქალებს... ყოველ მხრივ ხალხი შესკიდებოდა და მის ტალღასთან ერთად მოგორავდა ურემიც. ზედ ფეხებაჩაჩხული, ძალზე გაბერილი და გასივებული შავ-ქაქის ლეში იღო. გრძელი ძუა მიწაზე ეთრეოდა, ფაფართან კი წინა კოფოზე ახალდაქერილი, სამსხვერპლო შავი თხა დაებათ, რომელიც ფეხით დაკიდებულიყო და საწყალობლად ბლაოდა. ურემს უკან ხელგაყოკილი, ჯაჭვით ურმის ქალზე მიბმული ორი მეჭინბე ბარბაკათ მისდევდა. ორივეს პირი აკრული ჰქონდა.

— ცხენსაც აუჯარით პირი, დამხრჩვალ ცხენს! — ვიღაცამ შესძახა და გაუჩინარდა. შემკრწუნებული ხალხი თვალს ვერ აშორებდა უბედურების „მთავარ დამნაშავეს“... და რამდენადაც ცოცხალი ბედური დიდად ლამაზი და მომხიბლავი იყო, იმდენად ლაზათდაკარგული და შემეზარზენი იყო უსულო! „თანადამნაშავენი“ კი მხოლოდ მხრებს უმწეოდ ატოკებდნენ. ზოგთა იცნეს მეჭინბენი, ერთი მესხი იყო, მეორე მოსინიკი... ჩურჩული შედრენილ მანგივით გაძვრა-გამოძვრა მოედანზე...

— ბაბუღა-მესხი? შარგას... შარგას-მოსინიკი? მათ რაღას ერჩიან? რას ემართლებიან? მაშინ ჩვენ ყველა დამნაშავე ვართ!

— ჩვენ პირიჯ ახვეული გვაქვს და თვალის?

ზარიადრემ სწრაფად წარმოართა საქმე... აქ შეყოვნება არ შეიძლებოდა, მით უფრო „შავების შემოსევის“ შემდეგ... მართალია, სისხლი არ დაღვრილა, მაგრამ ამდენ აღრენილ ხალხს ცხენის უსულო ლეშად ვერ ჩათვლიდა... სპაც მოაძლიერა და ენაც მოიქლესა; სამსხვერპლოს თავზე წამოიღდა და ხელი ასწია. იგი მუდამ ბაძავდა ბერძენ რიტორებს, მაგრამ სიბრძნისა და განსწავლულობის ნაკლს გაიძვერობითა და ხერხიანობით ავსებდა...

— ღმერთო ცისანო და ძენო ქვეყნისანო! — ნარევე ბერძნულ-ქართულით გადასძახა, — ყველას მდაბლად გიწვევთ მოწმედ და მსაჯულად! ჩვენ ყველამ ვიხილეთ ამა ცხენის სრბოლა წალმართ-უტელმართის საბედისწერო მარცხის მიზეზი!

— ვიხილეთ! ყველამ ვიხილეთ! — აპყენენ მოქალაქენი... „შავი კაცები“ კი სდუმდნენ... ავად იბღვირებოდნენ და სდუმდნენ...

— ვისაც გული გერჩით, უფლისწულსა და თანამოსაყდრეს — მითრიდატე ევატორს, აწ მამათა სავანეში მყოფს, მიუვიდეს თქვენი მსხვერპლი... აჰა, შავი ვაცები მოედანზე დაიჭირეთ, სერი დაადეთ და ხეარა მოგვთა მოგვის ნიშანზე ერთად შეეწიროთ!

მოქალაქენმა იგრიალეს და თხების არვე ხელად გაქარეს... „შავი კაცები“ კი ავად იბღვირებოდნენ და სდუმდნენ.

ზარიადრემ იგრძნო და უმოკლა:

— ახლა მეორე! ამ ორთა ბოროტთა მოპგვარეს ესე — ცხენი შავ-ჭაჭი, ვახელებული, კაბუჯ უფლისწულს! გვირგვინოსან დედის ბრძანებით — სიკვდილი ეზღოს!.. და ერთიც კიდევ! — ხელი აიქნია ზარიადრემ, ნიშანი მისცა და სასახლის კარიბჭიდან შეკოჭილი და პირმეკრული ოდიო-მეაბჯრეც გამოიყვანეს, ორ მისჯილს მიუმატეს... — უფლისწულის მეაბჯრე, ჯერ მითრიდატე მეფის სიკვდილში ეკვმიტანილი, მერმე

მითრიდატე ევატორის მოღალატე — მასაც სიკვდილი! და უფველად ყველას თვალწინ და ჩვენნივე ხედნის!

ასეთ რამეს, ჩანს მოქალაქენიც არ მოელოდნენ. მოედანი ერთიანად გაიტრუნა, ვახევედა, მოღუშულობა ერთბიჩად მოიღო. მაგრამ ზარიადრე აღარ შეეპუა... მას როგორმე ქალაქელები და „ზედა მხრის“ ტომები უნდა გაეთიშა. ხოლო ამას სისხლის ღვრაც თუ მოპყვებოდა, იგი და მათთან მყოფნი „ზევით და ზევით“ მაინც მოგებულნი იყვნენ.

— მამ, შეეუდგეთ მსხვერპლთა წირვას, ვუხმით მოედანზე მოგვთა მოგვის... მის მოსვლამდე კი უზენაესი სამართალი აღვასრულოთ. პირველი მსხვერპლი უფლისწულის წილ — შავ-ჭაჭი ხეარა მოგვთა მოგვის ხელით, ხოლო სამნი ჩვენი ხელითა და ვინც არა მონა, არა მდაბიო, არა ამბოჯარი — აქ წარმოიღებდა, შვილდ-ისარს აიღებს და სხვებთან ზიარად აღასრულებს მსჯავრს, მოქალაქობის მადიებელია — იქმნას მოქალაქედ, თუ მოქალაქეა — იქმნას წარჩინებულად, სააბიოდ და ასე ზევით და ზევით... და გათავისუფლდეს მეფის ღალისაგან, თანაც იყოს მეფის დაცვის მოძმე!

მოედანზე გაბუსუნებული სიჩუმე ჩამოვარდა. მეფესთან „სამართალში ჩაზიარებას“, მიუხედავად დიდი სარფიანობისა, არავინ ჩქარობდა.

ზარიადრეს სიბრაზით ფერი ეცვალა, მაგრამ ფეხს არ იცვლიდა. აქ — სინოპეში — მრავალსახოვან, ენოვან და ტომოვან ქალაქში, სადაც, ბერძნებსა და ქართველ ტომებს ვარდა, ცხოვრობდნენ სირიელებიც, ირანელებიც, გალატებიც, სომხებიც ნუთუ ვერვის დაიბირებდა!?

სინოპეს, ძველთა-ძველ ტუბალურ მეთევჯეთა დაბას, შემდეგ ელინთა მდიდარსა და სახელგანთქმულ ახალშენს, პონტოს მეფეთა ხელშიაც დატოვებული ჰქონდა ქალაქის თვითმმართველობა და მოქალაქეთა საკმაო ხელ-

შეუვალობა. ზარიადრეს ზრახვით, ქართველ ტომებთან ერთად შეუღლსა თუ აშკარა ბრძოლაში, ვარკუნდასაყრდენად რომის „მეგობრობა“ უნდა ყოფილიყო, ხოლო შინაგან საყრდენად პონტოს ელინთ ახალშენყოფილი ქალაქები და, პირველ ყოვლისა, სინოპე.

ეს ძველი წესი განაჩენის „ზიარად აღსრულებსა“, ფრიად მიღებული და უმარტივესი საშუალება იყო შემომტკიცებისა. მაგრამ სინოპეში რთული მდგომარეობა იყო, ჯერ ერთი ზღვის ვაჭარ მოქალაქეებს ერთობლივ ეშინოდათ რომის მოსვლისა და სპერის ზღვის ვაჭრობის დაცემისა, ამიტომ „მითრიდატეთა წინააღმდეგობას“ შეუდამ მხარს უჭერდნენ. მეორეც, ამ ქალაქებში და, პირველ ყოვლისა, სინოპეში, უკვე დიდი იყო „ქართველ მკვიდრთა“ წილი. გარდა ამისა, ოდიო-მეაბჯრე, წარმოშობით ხალიბი იყო, ხოლო მოქალაქეობით სინოპელი, თანაც საპატრიო...

— მოქალაქენო! სინოპელებო! აბა, ვინ ხართ თავაკებო, გამოდით... ნუთუ თხებმა შეგაშინათ? — უკვე შეუტია ზარიადრემ.

„თხებისა და თხის პატრონების“ შემოჭრას ქალაქში ყველა მომავალ მიწისძვრასავით გრძნობდა, კომპლექსისა და წერაქვების სიმრავლეც გულს უფრო ედებოდა, ვიდრე „სირსვალათა“ შუბების პრიალი... საშფოთათვი სხვაც ბევრი იყო... მაგრამ ზარიადრეს აღარ სურდა განზრახვებზე ხელის აღება...

— სინოპეს ახალშენის დამფუძნებელი ავტოლოკე გმირი იყო, ჰერაკლეს მეგობარი... წადით და ზღვის პირზე აღმართულ მის ქანდაკებას სთხოვეთ მხნეობა! თხებმა დაგაფრთხოთ?!

— არა, დამხრჩვალმა ცხენმა!.. მე გამოვდივარ! — ვილაცამ წამოიძახა მოედნის შუაგულიდან. ყველამ იქით მიიხედა.

— აი, ავტოლოკეს ღირსეული შთამომავალი! აბა, გამოდი! დამენახვე!

— დაგენახვები! ჩავეზიარები კიდევაც ჰერმარტი სიმართლეში... ოღონდ

ერთი პირობა ჩემიც იყოს! — გაჩნდა და გამოწინაურდა თმამდელი და წვერმდინდლული ახალგაზრდა მოქალაქე მკვეს!

— მენოფანე! მენოფანე სწავლული! — მოქალაქეებმა იცნეს, გამოატარეს...

— ახალგაზრდა ჩანხარი! — გაიკვირვა ზარიადრემ, — მით უმჯობესი, მიხედვით და მიპბაძეთ! — მშვილდ-ისარი მოუშადა, — რა შეკითხვა?

— აღამიანთა მსხვერპლად შეწირვა კარგა ხანია გადაეარდა! და თუ სირიაში კიდევ დარჩა, აქ, პონტოში, განათლებულ სინოპეში, რაღად გვწადს ავლორძინოთ? არც ერთი მითრიდატე ამას არ დაუშვებდა!

— შენ ვინა ხარ? — ღუღუ შეეკითხა ზარიადრემ.

— ბერძენი, თავისუფალი მოქალაქე, ავტოლოკეს შთამომავალი, სინოპელი!

— არა მსხვერპლად შეწირვა აღამიანთა, არამედ სიმართლით სასჯელის მიზნად, სწავლული! კიდევ ვინ მოდის, უშიშრებო?

— მოვდივარ, მეც მოვდივარ! — კიდევ გამოისმა შეხრინწული ხმა, — აბა, ერთი მეც მიმიშვი!

ეს უკვე მოწიფული იყო და ვგონებ მომწიფებულიც...

— არც მე შეშინია თხებისა და ვაცებისა, განტევების თხებისა და კაცების რიდი კი, დიხაც, მკვეს! ლოკისა და თავდაცვის უფლება სინოპეში ყველას ყოველთვის ჰქონდა!

— შენ ვინა ხარ?... რის განტევების...

— დიოგენე ბერძენი გახლავართ... მაგრამ არა ის დიოგენე სინოპელი, თუ მოგვხსენებთ, კასრში რომ იჯდა... ის ჩემი წინაპარი იყო კასრში, მე რიყეზე ვარ!.. თუ არც მსხვერპლად შეწირვისა, არც განტევებისა და... პირი შეუხსენით! თავად უთხრან ქალაქს თავის სიმართლე ან დანაშაული... მერმე დავმშვილდოთ!

— შეუხსენით! პირი შეუხსენით! — ერთად იქეჭა ხალხმა.

ზარიადრემ ერთი ფანდი კიდევ გაითამაშა:

— კეთილი! მშვილდ-ისრები გამომართვიო... მერმე გაუხსნათ! — თან სირიელ მშვილდოსნებს ფარული ნიშანი მისცა, — აბა ჩამოირიგეთ! კიდევ ვინა?

— მე ცალხელა ვარ! — ცივად მიუგო მენოფანემ და მარცხენა ასწია... — ჯერ შეუხსენით!

— მე ბეცი ვარ და სულ ვერ ვხედავ შენს მშვილდ-ისარს! სინოპელებო! სიტყვას ვეთხოვ, ნუთუ სიმართლე სინოპეში დამხჩვალ ცხენს ედრება და ჩვენ კი ვდუმვართო?

მთელი მოედანი გაილურსა, მაგრამ მეხი არ გაეარდნილა. მოქალაქენი „ზედა მხრელ“ ტომებს შესცქეროდნენ, ისინი კი მოქალაქეებს... ზარიადრემ დასწრება გადასწყვიტა...

— გაოქვით! — ხელი აუქნია და სირიელი დარაჯანი მენოფანესა და დიოგენეზე მიუშვა.

— ცხენსაც აუხევეთ პირი, შექვაბით, თორემ ბოლოს დამხრჩვალიც აქიხვინდება! — კიდევ მოასწრო მენოფანემ, მერმე კი მოედანზე მებმა იშვქა. ისეთი ძლიერი ხმა იყო, რომ ყველა გაშეშდა... მათ შორის დარაჯაც... მერმე კომბლები აღიმართნენ... უროები და წერაქვები მიჰყვნენ... უცრად ვილურ კოლტივით აიჭაგრა მოედანი... ერთი იარაღიც შექლერდა და ისევ ყველა გაშეშდა... ახალ მებსა და ხელჩართულ ძგურებას ერთი წყიპურტი აკლდა... მაგრამ ეს წყიპურტი აღარავინ აიღო თავზე...

დანარჩენი სიზმარივით გასრულდა... დედამრები ნელი ჭიკავ-ჭიკავით დაიძრნენ... სულ ნელა მივიდნენ გაოქვილებთან, ჯერ თვალსახვევი ჩამოხსნეს, მერმე ერთმა კალთის ქვევიდან, თასმანზე დაბმული დუქარდი გამოაჩინა, საკოჭავები გადაუჭრა სამივეს... ქალთა მარაქამ ახლა მენოფანესა და დიოგენეს ჩამოუარა, ისინიც გამოხსნილ „დამნაშავეთ“ შეუერთა და სულ ნელა ხა-

ლხში გაუჩინარდა... და თითქოს გადნა.

„სიზმრის“ გათავების შემდეგ ყველამ ამოისუნთქა, ქალაქლებმა და ტომთა ერმა ხმამალალი შვებით, დარაჯამ კი ნირშერეულად და ხელმოფარავით...

ზედაც მოედანზე ხვარა მოგვთა მოგვი, შეწირულებითა და მსახურ-მონებით, გამოვიდა და მოედანი ერთობლივ დაამწყალობნა... მსხვერპლის შეწირვის ნება მისცა. ზარიადრესაც თვალები დაუხრიალა და იარაღმოღერებულნი კარიბჭეში შეაბრუნებინა.

შემოძრავებულ მოედანზე კი კვლავ თხის სისხლი დაიღვარა. შავი თხები აქვე წამოაქციეს, ოთხში ამოიღეს და გამოსაშიგნავად მშრალ ხეცს მიაშურეს.

ხორგაზე ცეცხლი ავარდა. ხვარამ ჩუმი, მაგრამ სახემეტყველი ლოცვა მოისრულა, მოკლედ იქადაგა... ყველას მშვილობა და მოთმინება მოსთხოვა... შორეულებს ახლავ, დაბინდებამდე წასვლის ნება მისცა, კიდევ ურჩია... მერმე კი ცას შეჰხედა და საწესო დანები მოითხოვა...

თავჩაქინდრული ზარიადრე ისევ წინ წამოაგდა, მაგრამ ხვარამ თვალები ისევ გადაუხრიალა და სიტყვა პირში გაუჩხირა. არც მწეებს დაადგათ კარგი დღე.

— ეს „სასულადო“ დანებია! „უსულადო“ მომეცით და არც გამიუსურმაგოთ აჭაურობა! ხმაც გაიკმინდეთ! ამას ყველას ვეუბნები, თხებსაცა და არა — თხებსაც! — და რადგან ყველანაშე უფრო ზარიადრე ლამობდა „აჭაურობის გაუსურმაგებას“, მოგვთა მოგვმა მორთმეული „უსულადო“ დანა და ჩქიფი იმარჯვა, შავ-ქაქს გადმოკიდებული, გალურჯებული ენა ერთი დასმით მოსჭრა და გაყვიზინებულ სირიელს მისცა ხელში.

— შენ გირჩევ საბატოდ... არ გაგივარდეს, არც დაარღვიო დუმილი, წინასწარ საჭერეტს არ დაასწრო... თუ წამოგაძახა — უავესი ნიშანია! — თავად კი განაგრძო უხმო ლოცვა.

მთელი მოედანი სდუმდა, გარდა ურ-

მის თავში მიბორკილ თხისა. ხვარას ნიშანზე, მასაც თავი წააგდებინეს და „დააჩუქეს“... ის კი ნამდვილად განტევების თხა იყო!

ზარიადრე გავეშვებული იდგა და ჩუმად შეტყუვრებდა, თუ როგორ ატყქირებულა მიერეკებოდნენ „კომბლოსნები“ თერთა და შავთერთა თხებს და მათთან ერთად მიჰყავდათ სამივე სიკვდილისქილი და ორიც „თავისუფლად გადარჩენილი“ მოქალაქე... და ისეთი გრძნობა ჰქონდა სასახლის მეგამრიგეს, თითქოს საკუთარი ენა ეკავა ხელში.

სამსხვერპლო ხორგაზე კი შიშინებდნენ შუბებზე წამოგებული ვაცები.

... და არც ვაათავა ხვარამ „დღემილა ლოცვა“, ვიდრე ვიწრო ყელს არ გადასცილდნენ თხები და „განტევებული“ ვაცები. მერმე კი ურმის თავზე გდმოკიდებულ შავ-ქაჯის თავს მიუბრუნდა, კისერზე „საუსურმაგო“ დაუსვა, ფუძის მალიც გადაუხსნა და თავი სულ გააცალა...

შავი სისხლი და ზღვის წყალი წამოვიდა ყორყიდან. ხროტინიც გაისმა... ყველას, შეაჩრქოლა და გაძვიფა. ცხენის მუცელმა იწყო დაჩუტვა და სულ მალე თითქმის ზომავზე მოდგა. ახლა მხოლოდ ფეხები ჰქონდა გუდგბივით დაბერილი. ყელიდან დადენილმა შავმა შარავმა კი ძუას მიღწია...

— რკალი შეიკრა! რკალი! — სუნთქვაჩაბრუნებული ხმით აჩურჩულდა ხვარა, დანა ფაფარზე აწმინდა-აალესა და ახლა ფლოქვებთან გადაუსერა ტყავი. ოთხთავე ფეხს დაუარა და ოთხივე დაჩუტა... შვებით ამოისუნთქა, ისევე შემოტრიალდა და „საპატიოდ რჩეულს“ საშინელი ხმით დასწყვილა...

— ენა!

ზარიადრემ მიართვა...

— გეკავოს ხაოაღმა... ხაოაღმა! — ატაცებულად „მისწერი ხმა-ჩურჩული“ ალშვა, დანა წრიულად ატრიალა, მწენი და მოწესენი აიყოლია...

— ხაოაღმა! ხაოაღმა! — ძახილს მოედანიც ჩურჩულით აჰყვა.

ხვარამ ენა ზარიადრეს ხელშივე და-

სერა, თავადაც დააყურადა და ენის მპყრობელიც მოიშორა...
— გესმის?

ზარიადრე სდუმდა...

— გესმის-მეთქი! ახლაც არ გესმის? ბოლოს მაინც გაიგებ! — „საუსურმაგო“ უფრო მოუნაცვლა, უფრო აბრუნა ხვარამ... — დანას უშზირე, ენას უსმინე!

— ახლა მესმის! ახლა! — ენა ამოიღვა ზარიადრემ... დანა თვალს სჭრიდა, შავ-ქაჯის დასერილი, ხაოიანი ენა თითქოს სულში უძვრებოდა, — მესმის! მესმის!

— მაღლა ასწიე, მაღლა... ყველას გაავონე! — ენიანი ზელი ააწევიდა ხვარამ და მოედნის ერს გადასძახა, — თქვენც გესმით თქვენცა!?

— გვესმის! გვესმის! — გაიძახოდნენ მწენი და მოწესენი, — ჰიხეინებს ენა! ჰიხეინებს! შავ-ქაჯის გამისნული ენა ჰიხეინებს!

მოედნის ერიც აჰყვა ძახილს, ყურთაშქნა უფრო დაძაბა და უფრო გაიგო, აკი სხვადასხვა ენაზე აგუგუნდა კიდევაც:

— ჰიხეინებს! გვესმის! რას ნიშნავს? გვაუწყე! გვაუწყე! იმისნე! იმისნე! ხვარამ შეძრწუნებულ ზარიადრეს დააწევიდა ზელი და ერთიც შეუძახა:

— ცეცხლში ჩააგდე ენა! აშიშინდეს! განიწმინდოს! მარად უენოდ ემონოს პატრონს!

ზარიადრემ ნაბიჯი წარსდგა და ცხენის ენა სამსხვერპლო ცეცხლის შუაგულში ჩააგდო. აქეთ-იქიდან შუბები და მაყაშები ჰკრეს ცეცხლს და უფრო ააბრიალეს...

— ხელები დაგვბანინეთ, ჩქარა! ვიწვით! — კვლავ საშინლად იკივლა ხვარამ. ზარიადრეს მართლაც „ეწოდა“ ხელები...

ტაძრის მონებმა ხელად მოართვეს სურები და ორხელადები, ხელები დააბანინეს. ხვარამ ერთიც „დაბორკა“ ზარიადრე...

— არ შეიმშრალო, არა... ცეცხლზე მიაფიცხე, ენის ცეცხლზე! — თავად კი

წინ წამოდგა და „ქადაგად დაეარდა“...

— გაიმისნოს მთელი ხილული და უხილავი! არიარებე! სულეთის ძალით განიჭვრიტოს ნიშანი ღმერთთა სულთუქცევრად მობოძებული... განიმსჯვალენით! სისხლის რკალის შექვერა, ნიშანია შევშინან დღეთა ცხრომისა!

— შენ გიშველონ ღმერთებმა! შენ გისმინონ! — შეზრიალდა მოედნის ერი.

— ბედღური კი პატრონთან, ლაევარდიონში დაბრუნებას ითხოვს, გვემუდარება... იქ, სადაც სპერით — სპეროზა, ბერძენთ — პოსეიდონ, კოლხთა — ჰეა მის ჭაბუკ მხედარს ჰყვანან მასპინძლებად და მფარველებად!... და ოდესმე, დაეჯაკაცებულს, ველავ გვასტუმრებენ... ჯერ კი დედასა და ძმას შეეწყნარეთო, შეემტკიცეთო, შეეწიეთო.. ნურც მიღალავებთ, ნურც მიტირებთ, ნურცა მე და ნურც დამნაშავეს ნუღარ ეძებთო! კაცთაგანი არცინ არის ბრალთაანიო, მეცა და ჩემი ერთგული ბედღური ღმერთებმა გაგვახელესო, ძუ მგლის ჩრდილსა და კბილებს მარად ლაევარდ ზღვის ფსკერზე გაგვარიდესო! დაე, ჩემი სახსენებელი ლაევარდიონის გალობად დარჩეს ჩემს ტომთა, ქალაქთა და ტაძართა შორისო!

— მართალია! მართალი! — დიდ მოწმესავით იმეორებდა და თავ-ხელს იქნევდა „ენის მპყრობელად“ რჩეული.

— ჭიხვინებდა! გაიძახოდა! ამბობდა მხედრის მოციქული! — მოხიბლულად ლაღადებდა მოედნის ერი.

— სადიდებელი ვთქვით მითრიდატე უფლისწულისა!

— ლაევარდიონი! ლაევარდიონ-სადიდებელი! — ტუბალ-თობელებმა შექმნეს საერთო გუგუნი, მაგრამ ჩანგის ძლიერი შექედერება მოისმა და ყველა განაბა.

უთა-მეჩანგე წამოსწორდა და დაბალი ხმით, თითქოს საუბარი გაუბა ზღვის ფსკერზე ღმერთებთან ჩასტუმრებულ უფლისწულს, ჩანგის ხმას კაფთა გამოაბა...

დალაი სთქვი, თვისტომთ მოგვხედე...

მოგვეც გული და ჩმანღა...
ცხენუცარი წახვედი, ზღვას ვაფარე
ტანია...

ახლა რა წყალში ჩავევარდეთ, რით
ამოვაშროთ ზღვანია!?

....მსხვერპლი შესწირე — შესწირე,
შესაწირავი სრულია...

....ჩანგი გასტეზე — გასტეზე, სულე-
თი ხმაშეძრულია...

....რატომ გაგვრიყე ხმელეთზე, რის-
თვის მოგვიკალ გულია!?

კაფთა ჩასრულებულცი არ იყო, რომ ახლა „ძველსადიდებელი“ წამოძლიერდა. ტუბალ-თობელებს ახლა ქალაქელი ხელოსნები და სხვა ტომებიც შეუერთდნენ.

სამსხვერპლო კოცონი უკვე გალავნის სიმაღლეზე აღიოდა. შემწვარ ვაცის ხორცს აქვე სჭრიდნენ და „ხმელად ჭამდნენ“. წესით ეს „გლოვის პური“ არ იყო, „ღმერთებთან სტუმრობა“, თუნდაც ზღვის ფსკერზე, ძველ ჩვევათა მიხედვით, სიკვდილად ვერ ჩაითვლებოდა.

— ახლა ჩვენ-ჩვენი, ძველი და ახალი ღმერთები მოვილოცოთ და ცხენ-ბედაურის ნაჭიხვინარი აღვასრულოთ! — ხვარა თავად მივიდა ურემთან და უღელს ხელი დაადო. მას ზარიადრეცა და სხვანიც მიჰყვნენ...

— თავი არ დაგავიწყდეთ, თავი! იგი ყველგან, ყველსათვის საჭიროა! — კიდევ ერთხელ აიმაღლა ხმა ხვარამ და ჩაქრა, ჩაიკუტა, თითქოს გაუჩინარდა.

ცხენის თავი ურემის წინა ჭალზე წამოაცვეს... ხალხიც შემოადგა ურემს. ახლა თითქოს ცხენის თავს მრავალი ადამიანის ტან-ფეხი ავრძელებდა და შორიდან ზღაპრულ კენტავრს ჰგავდა.

ურემი, ხალხი, თითქოს მთელი მოედანი დაიძრა და ზღვისკენ გაგორდა. და „უსულადო“ ცხენი, რომელიც „დასასაჭელად“, ურემზე დაიდებულად და ძუ-ათრეულად მოედანზე უპატიოდ შემოაგორეს, ახლა უკვე „საპატიოდ“ და გამოჩინებულად, ცოცხლად ჩათვლილად „მოციქულად მიჰყავდათ“.

ხალხი თავად გაება უღელში, აქეთ-იქიდანაც ამოუდგა და გზადაგზა დანაცვლებას მრავალი ურთიერთს ეცილებოდა.

წინ კი, აღმით შემკულ ორკაპა შუბზე, უფლისწულის ოქროსირმა, შავი ყაბალახი ჩამოეკიდათ, რომელსაც ენის მპყრობელად საპატიოდ რჩეული ზარიადრე, მღაბალ პატივისცემის ნიშნად უკან უგზავნიდა „ზღვაში ღმერთებთან მისტუმრებულ“ უფლისწულს.

სათვარ ტაძრიონს ზღვის პირთან, შეჭაჭვეულ ნავსადგომში, სამქანდარა ხომალდი ელოდა. შეძელილიდან ლასტები დაუგეს და ზედ ხომალდზე შეავორეს ურემი. ხვარა, ზარიადრე და სხვა საპატიონი მრავლად ავიდნენ ხომალდზე.

ხალხი ჭაჭვს შეევიდა და ზღვის გზა გაუხსნა საპატიო ხომალდს.

ქანდარებზე ჩამსხდარი მონები ჩამოსხეს და ზოფებს თავისუფალი მოქალაქენი და გვარწარჩინებულნი მიუსხდნენ... „თავი და ქედი მოუხარეს“ მითრიოდატე ევბატორს, „ღმერთების სტუმარს!“

მოგვთა მოგვმა უთა-მეჩანგე — მოიკითხა. იგიც მოჰგვარეს ხომალდზე და, ეადრე საბრძოლო ნავსაყუდის ჩამკეტ ჭაჭვს ხსნიდნენ, ხვარას ნიშანზე უთამ „ლაევარდიონის“ კილო წამოიწყო. უმაღ აიტაცეს ნაპირზე და, როდესაც ბანი ჩაბრუნებულ ზვითად დაგუგუნდა, უთამ ჩანგიც წააშველა და სათქმელიც.

სპერის ზღვის ფსკერზე არს ყვავილი — ლაევარდიონი!

სახე სიბრძნისა, ფუძის დედა — ლაევარდიონი! ბედისწერისა, უკვდავების — ლაევარდიონი...

წმიდა ზღვის ყვავილს ვერაგობდნენ მორიელკაცნი, ეძებდნენ ავის უკვდავებას მორიელკაცნი...

სპერის ლაევარდში ინთქებოდნენ მორიელკაცნი... კვლავაც ჰყვავილობს ხელუხლები — ლაევარდიონი!

...გალობდა ზღვა, ხომალდი, ნაპირი... ხომალდი შორდებოდა ნაპირს...

საკმაოდ შორს შეცურდნენ ზღვაში და ხვარას ნიშანზე ზოფებს ხელი უშვეს, შეემზადნენ...

— თვლები ამოუკარიოთ ურემს! ბელს ნულარა ვაეცდუნებთ... ღმერთებმა ნუ ინებონ, ცალ-ცალკე წავიდნენ თვლები — წარღვნასაც ნიშნავს და მიწისძვრასაც!

ლილვი მაგრად ამოუკრეს ურემს და ასევე „უსულადო ტვირთიანად“ ზღვაში გადაავდეს. ბედაურის უენო თავიც, იქნებ იმიტომ, რომ საიდუმლო მეთი არავისთვის არ გაემხილა, თან გადააყოლეს... ყაბალახშებმული ორკაპა შუბიც თავად ზარიადრემ გულმოთხებით გადასტყორცნა.

...და სულ ერთ ლანდზე, ცხენ-ბედაურის თავიცა და ტანიცა გადაბრუნებული ურმიდან, ზღვაში „ბედნიერად“ ჩაიძირა. ხოლო ურემი, მზისა და ზღვის გულზე, „მშვიდობიანად“ თვლებადმა ტაატობდა და, ხვარას ამოხსნით, ახალ, კეთილ გზის გამოჩენას მოასწავებდა.

9. დედამეძე და სძემი დედა

ხვარა მოგვთა მოგვის უშუალო ჩარევითა და შორსმპყრეტელობით, ყველაფერმა შედარებით მშვიდობიანად ჩაიარა. ზარიადრეს კი დარჩა გულში ღრმად შეფარული წყენა და იქნებ ეშვიც, მაგრამ ღმერთებისა და მათი შუა-

მავლის ხვარა მოგვთა მოგვის სახელდიდებას ველარ აღუდგა. მით უფრო რომ, ბოლოს და ბოლოს, ფრიალ სასარგებლო იყო ეს ჩარევა და მისნობა. ვვირგვიონოსანთანაც შესძენა ველარც გაბედა,

არც მოისურვა და მალევე დარწმუნდა, რომ კარვად მოიქცა.

ლაოდიკემ თავისი ბრძანებაც უარყოფა და არსებითად გაამართლა „მსჯავრდებულთა არ დასჯა“... ზედამხრელების მიერ მათი გატაცების არგაგება ირჩია. ტომთა „ყრუდ უამურობა“ ისედაც ცნობილი იყო და „ღია ამბოხის“ სუნი კი „ამჟამად“ მინელდა. გარდა ამისა, შვილის საოცარ დაკარგვის ვითარებას დედისა და დედოფლის გულში იმდენი სხვადასხვა რილო-ჭირლო ჰქონდა, რომ ბოლოს, თვალმოჭრილივით, ბევრი რამის ვერდანახვა ბუნებრივ ფარად გაიხადა. ხელიც მიუშვა.

ზარიადრემ ეს მდგომარეობა შესანიშნავად გამოიყენა, მოითხოვა გარეგნულად სწორედ ლაოდიკესათვის საჭირო „სამეფოს გვირგვინოსნის“ ხელი-სუფლების მოძლიერება. ზოგ უნდო „მოქალაქეთა რბევა და ექსორია“, მათი ქონებით მეფის საღაროს შემდიდრება, ზოლო ამბოხურ სულის შეღარიბება. „ერთ ანკესზე ორი ორაგულის მოხელთება“. „სხვა იგავიც სთქვა — „სამიშარ ჭიქის მოკვლაცა და კეთილსახოვან ტყავით ტახტის კიბეების მკობაც“ ეს უკვე ქართველ და ქართველურ ტომებს შეეხებოდა... „მითრათლებს“. პირველ ყოვლისა, რომელთაც აღარც მფარველი ჰყავდათ, აღარც ალამი განდგომისა.

— ღმერთებმა ინებეს, რომ თქვენს იქით გზა და დროში აღარავის არ გაანდეს! — მოხერხებულად გადაუტყორცნა სიტყვა ზარიადრემ და მოქნილად მიუფადილა საქმე. — ზოგან რბევა, ზოგან რჩევა, ზოგან თნევა! ჭერ სასახლის ერთადერთი მეფე - გვირგვინოსანი ბრძანდებით, პონტოს ქვეყანას კი აღება უნდა!

ზარიადრეს მოქალაქეთა შორის თავისი ჭგუფები უკვე ჰყავდა, მაგრამ მენოფანე სწავლულისა და დიოგენე სინოპელის აბრუნდის შემდეგ, შემპარავივით მოიფრთხილა ნაბიჯი. თუმცა არც სამნი „დამნაშავენი“ და არც ორნი მათი დამცველნი ქალაქში აღარ ჩანდნენ.

ზარიადრემ უფლება იმოსა და დაი-

წყო მცირე-მცირე გუნდების თემ-თემ და სოფელ-სოფელ გზაენა და „ქრნთა რბევა“. ზოგი მონებად მოჰყავდა მენოფანის მალაროებში, ზეთსახდელეებში, მარლიის მოსაპოვარში თუ სხვაგან. ზოგს თავს ხელახლად ასყიდვინებდა, ზოგს სხვაგან ასახლებდა. ყველგან „მკვიდრ ტომთა ურჩობასა და განდგომას“ ბოულლობდა და ორმაგად „იმარჯვებდა“.

ზღვაზედაც მეკობრეობა მოიმიზღვა და სპერთა, ჭან-ლაზთა თუ სხვა ქართველ მონაპირე ტომთა, განსაყუთრებით მეთევზეთა, რბევა იწყო. არც ბერძენ ვაჭართ ინდობდა. მერმე კი ხელი შეეჩვია, მოითხო და მოიძლიერა.

ხვარა მოვეთა მოგვი გრძნობდა, რომ ზარიადრე შინა და გარე გართულებას მოხერხებულად ჰქმნიდა და ეძებდა, ალბათ, რომაელთა შთაგონებითა და პირდაპირი დავალებით, მათი ჩარევისა ან მოწვევის საბაზის შესაქმნელად. ამიტომ თავის მხრივაც შორს გამიზნული, ორმაგად თარგული საქმე იზრახა.

ლაოდიკეს ბოძებული ვერცხლის საბადო, დიდი გამოჩინებობა და „ღმერთების დამადლობებით“ ტაძრისათვის იჩუქა და „ახალ, ერთადერთ სრულ გვირგვინოსანს, არა იარაღისა, არამედ ვერცხლისა და დათმობის გზა დაულოცა. არსებითად დაასწრო ჩათრევას და თავისი ერთგულება და „ღმერთების მხარდაჭერაც“ აღუთქვა. შინა ბრძოლების გამწვავება მთისაბუთა და რომაელ კონსულთან პერგამში მოციქულთა წარგზავნის დაჩქარება სთხოვა. ზოგი რამ, იქნებ, მნიშვნელოვანის „დათმობაც“ ურჩია. თანაც „პონტოს გვირგვინოსნის პატივისა და ღირსების აღსამადლებლად გარეთ თუ შინა“, საჭიროდ ჩასთვალა, რომ „ზარიადრეს მეტი სპა ჰყავდეს“, და თუ ალამდაკარგული „მითრათლები“ გაქრნენ, მკვიდრნი კი ძველკობურობის გამო, ჭერ მაინც ვერ შეაჭერებენ საქმეს... არც მარტო სირიელეების როქის სპის ამარობა უთათბირა.

ხვარამ ლაოდიკეს ჩააგონა, რომ მარტო სირთა სპა, სახელს უტეხდა მას ყველა ქართველ ტომთა შორის და არც

საკმაო იყო ტაბრის მტკიცედ დასაყრდნობად. უფრო „ორმაგად მჭრელი“ იქნებოდა შორიდან, მაგალითად, კოლხეთიდან ახალ, დამატებით როქის სპის გამოყენება. „ახალროქისანნი ვერც გაითქვიფებიათ ტუბალ-ხალიბ-მოსინიკებში და არც ისე შორს იქნებიან, რომ მტრად ჩაითვალონ“. აღარც ზარიადრე აღუდგა ამ ზრახვას, მით უფრო, რომ „სასახლის ახალი როქის სპა“ მის ხელქვეითად უნდა ეწვიათ, თანაც „სიერთა დამატებად და სამარქაფოდ“.

კოლხეთში გადაწყდა ბახო ხალიბის გაგზავნა, დიდი ხომალდითა და ლარით. მოციქულობა პერგამში მალევე გამოაწყვეს. ხვარას ნარჩევი „ვერცხლის გზა“ გაითვლისწინეს და მოციქულთ ხალხები ლარითა და საქრთამთ ოქროთი აავსეს.

„მეგობრობისა და თანადგომის“ წიგნები გაამზადეს პერგამს წასაღებად და რომის სენატში გასაგზავნად. ძველი დამსახურებანი რომის მხარეზე, კართაგენთან, არისტონიკესთან ბრძოლებში მდებლად შეახსენეს და კეთილმეზობლურ ურთიერთობის აღორძინება — აღდგომისათვის ითხოვეს.

მოციქულებად, კვლავ ხვარას ჩაგონებით, როსებ ნატუბალარი და ბახუქ პერგამელი, თანასწორად უფლებამოსილნი, არსებითად ხელშემატებელი გაგზავნეს. ხვარას კვიანურის განზრახვა პქონდა, თუმცა სხვაგვარად ახსნა:

— ურთიერთს შეავსებენ — ათანაბრებენ... ცალ-ცალკე ვერავითარ ზედმეტს ვერ მოიმოქმედებენ... და, ვარდა ამისა, საბრძოლო თუ სადოლო ეტლში — ორი ცხენი უფრო მორჩილი და ადვილად სამართია, ვიდრე ერთი — თავნება!

საერთოდ, პონტოს სამეფოს დაცემა შეეცინება ჩატეხილი გეზით მიემართებოდა. პერგამის მოციქულობა მძიმე პირობებში აღმოჩნდა. მართალია, მძევლობის საკითხი, მითრიდატე უფლისწულის ზღვაში შთანთქმის შემდეგ, ადვილად მოგვარდა. რომაელებს არა მძევალი ხიბლავდათ, არამედ მისი „საან-

დერძო“. ზოლო მამის ანდერძისა და მით უფრო მემკვიდრის გაქრობა-გაბრუნების შემდეგ, მათთვის ფრიალ ხელსაყრელი საბურთალო მოედანი იშლებოდა მრავალ რამის გამოსაძალავად. ამაში კი ფრიალი ოსტატობაც ახლდათ და კეთილდაც წარმართეს თავისი საქმე. მაგრამ ერთ რამეში კი განზრახ შემოიფარგლნენ. უზურგო და უუფლებო მთხოვნელნი ქრთამის მოციქულებად ჩასთვალეს, ოქრო და სხვა ლარი ამოყალ, სენსის დაბრუნებასავით, მიიღეს, მაგრამ ყოველმხრივი, ზარადანდილი მოლაპარაკება არ ვააბეს; ორი „სანისა“ და ორი „ზენის“ ზრახვის შესახებ, სიტყვაც არ დასძრეს, მხოლოდ წინასწარი „მეგობრობის აღსადგენი მოთხოვნანი“ წამოუყენეს, რაიც უმთავრესად ფრიგიისა და პათლაგონიის რომისათვის „დროებით დათმობაში“ გამოიხატებოდა, „პონტოს სამეფოსა და ახალი გვირგვინოსანის ვულწრფელ მეგობრობაში დასარწმუნებლად“.

თავის მხრივ მხედართმარჩეველები და სპის მწურთნელები რაინდულად შესთავაზეს „დედოფალ-კეისარს“.

კიდევ ერთი წინასწარი პირობა იყო, რომელზედაც მოციქულები თავიდანვე შიშნაყრავად და ათასი ფიცითა და ლიქნით დაედასტურნენ...“ ყოველგვარი ჩაურევლობა შიდა კაბადოკიის, ნათესაურ ტომთა საქმეებში“...

არსებითად ყველა ხელს ითბობდა პატრონდაკარგულ პონტის ხარჯზე, ამიტომ მოლაპარაკება „კეთილად“ მიმდინარეობდა და მალე მიადწინეს კიდევაც „დროებით ზეპირ შეთანხმებას“, რომელსაც მეორე „დიდმეგობრული დესპანობა“ უნდა მოჰყოლოდა, რომის კონსულის ან სენატის რწმუნებულისა — სინოპეს, ლაოდიკეს კარზე „ძირითად მეგობრულ ზრახვების“ უშუალოდ გასარიგებლად, იქამდე კი რომმა „ოტვირთა პონტის მითრიდატეთა მიერ არამართებულად მომტკიცებულ ფრიგიისა და პათლაგონიის მმართველობა და მეურვეობა“.

ზარიადრემ კი უფრო უმატა შინა-

რბევასა და შიშვას. მეტი გავლენაც მოიპოვა. წინასწარ აღარც ეუბნებოდა ლაოდიკეს.

ერთხელ კი პირიქით მოხდა. ლაოდიკემ თავად შეახსენა ზემო მხარე, ზეგანი, სახელდობრ, სატუბალო თემ-სოფელი.

— ოღონდ თვით ძიძას არ ახლოთ ხელი... აეყვია დედაცაცია, მაგრამ მაინცადამაინც ჩემი შვილის დედამძუძეა... თუმცა ახლა კი რაღა ფასი აქვს... დანარჩენებს კი, მისიანებს აქ მომგვრი მონებად... გახსოვს, რაები მაკადრას?

— გახსოვს, დედოფალ-ვეირვეინოსანა!

— ფრთხილად! მე არც იმას ვცემ მაინცადამაინც პატივს, ვისაც ბევრი ახსოვს! ის გახსოვდეთ, რაც მე მწადს და მამაღლებს!

ზარიადრე ქრეოლამ აიტანა, მაგრამ არ დაიბნა:

— მეც დავეიფიყებ და სხვასაც დავაეიფიყებ ბევრ რასმე! მეფობამან თქვენმან!

სასახლე თანდათან ისევ იპყრობდა თავის სამეფოს. ათას ჭირს, უბედურებასა და ძალადობას კი ამრავლებდა. მრავალი გაიხიზნა. დიდი ტომ-გვარისანი ციხის პატრონნი შიგ შეიკეტნენ და არსებითად ალყობაში და ოდიგარში იყვნენ. ძლივს მოსპობილი ტომთა-შორისი ომიანობა ისევ აიშალა... სისხლის აღება, შურისგება ხვართქლად და კლანჭად მოედო თემ-სოფელს. ბევრნი კაბადოკიაში გადავიდნენ. იქ ადგილობრივთ ერჩოდნენ, მოსულთ კი არა. მართალეა, რომაელთა მოძალემა იქ უფრო იგრძნობოდა, მაგრამ სირიელთა თავახსნილი ძალადობა და ძარცვა-გლეჯა არ იყო... თანაც, აგორებულ ქვას მტერი ყველგან უკვე თავის მოკავშირედ სთვლიდა! ზარიადრეს ხელი ქალაქებსაც დაეტყო. მრავალმა მეზომალდემ და სოვდაგარმა თავი აარიდა მალალ საურავსა და ღალას. ზღვის დაბა ქალაქებში გამრავლდნენ თვითნებურად მსჯავრდადებულნი. მიძალებული შინამონები და მონობამისცილნი.

მაგრამ საოცარი იყო, ფუტკრის ზუზუნით გაჩენილი სულსკვეთებულადაწყებული ზვარას მისნობით, თუქველთა-ქველი „ლავეგარიონით“ და გათავებული ყოველი მხრიდან შემოპარული ჭორით, ყველა ერთ დოლაბზე ბრუნავდა და ჰღერდავდა... რომ უფლისწული ცოცხალია, რომ იგი მალე მოვა, სიმართლესა და ხსნას მოიტანს. ძალადობას ბოლოს მოუღებს! ... და ყველა თავისებურად გულისხმობდა ზღვის ჭაბუკის სიციცხლეს! ზოგი, მართლაც, ზღვის ფსკერზე დამალულად სთვლიდა, ზოგი ზღვის ვადმა, ზოგი მთაში და ასე, ათას „მტკიცე ადგილას“, ახლა ხატოვნად დაიწყეს ამისი გამოთქმა და შესხეულება. ქართველ ტომებს ოდიოგანე მოსდგამდათ ოცნებების გამომკვევრება, ჩამოლექსება, დასიმღერება.

პირველად ვგონებ უთა-მეჩანგემ „ხალღების მთაზე, კედარის ტყეში, ჰილგამეშის სტუმრად“ დასახა. ახლა სხვებმა ამირან-მთაზე — კოლხეთში გაუჩინეს თავშესაფარი, ზოგმა კავკასიონის უშმა და შხარა დაასახელა, ზოგმა არსიანის მთა, „ყველა ქართველ ტომთა თავშესაყარი“.

ვიღაც უკბილო პეპერას გუდასტვირი ილიაში მოუგდია და ერთ ვაბერვაზე ასეთი ლექსიც მოუწერია:

სახელს არ გეტყვი მისასა,
სახელ ძმას ჰგავდა მზისასა...
ცეცხლის ფასკუნჯად ჰყოიდა,
პირს მთეარე ვადასდიოდა...
სიტყვა და შუბლი შევნოდა,
ყველგან ძმა გამოსჩენოდა...
ზღვაშია, ზღვის მეფესთანა,
სპერით ამოვა მზესთანა!

ახლა ლექსებზე და მელექსეებზე ნადირობა დაიწყო ზარიადრემ. მაგრამ ბაღითა და იარაღით ლექსი ვის მოუსპია წყობილისიტყვაობის სამკვიდრებელში? ბერძნულ ასოებით ჩააწერინებდა ქართულ ლექსს და ლაოდიკეს მიართმევდა, გააშმაგებდა, თავადაც გაშმაგდებოდა და იყო დევნა ქალაქად თუ სოფლად. გამრავლდნენ „ლექსის მონები“.

„ჭორის მონები“, „ზღაპრის მონები“... მრავალნი დაისაჯნენ, მაგრამ ძირა წყაროს ვერა და ვერ მიავნო ზარიადრემ. „ჭორის მონებში“ აღმოჩნდნენ თიამათძიძის ქმარ-შვილნიც.

ჭორი და ლექსი ერთობლივი რომ გახდა, ლაოდიკემ მოგვთა მოგვი იხმო.

— რა ნიშნებია ტაძრის წყაროში? ლექსად ხომ არ დაუწყია ჩურჩული?

მითრას ტაძარს, მართლაც ჰქონდა თავისი წყარო, რომელიც „ლექსთმო-ჩურჩულედ“ ითვლებოდა.

ხვარა დაბნევისას ჩაჩზე წაივლებდა ხელს. ღელვას ლოკვით ჰფარავდა... ახლაც ერთი მოილოცა და მერმე ქადაგად დაეარდნილივით აყვირდა...

— ყროლვისა და ჩქროლვის ეამია! უნდა ვითმინოთ! მთავარი ხომ კარგად მიედინება? ლექსი კი წვიმასავით არის, ვერ დაწერტ ...როდესაც დაიჯეჯილებს, მერმე ჩვენს ხელშია! წვიმას დარი მოჰყვება მუდამ! ღმერთების შიში მესმის, მაგრამ ლექსის შიში რის მაქნისია? საჩვენოში ლექსებით უფრო მეტყველებენ, ვიდრე ისე — წილადობილად!

— მაინც როდის გათავდება ეს „ყროლვისა და ჩქროლვის“ ეამი? — დედალ ფოცხვერივით შმაგობდა ლაოდიკე.

თავს ჩაჰხრიდა, მხრებს აჩეჩდა ხვარა... აბა რაღას ეტყოდა? ანკი რა ამოსწურავდა საკილავსა და ხსნის მოლოდინს, როდესაც საკილავიცა და „ყროლვისა და ჩქროლვის“ ეამიც სწორედ სათავეში იყო დაბუდებული.

ბოლოს „წვიმა“, მართლაც, „დაჯეჯილდა“! უფრო მკაფიო ხმები მოსწვდა ზარიადრეს ყურქეციტებს... უკვე მოკლე კაფიები კი არა, ვრძელი ზღაპრები იყო — „ტომის ბაბთა თავყრისა“, „იდუმალ ფიცისა“, „გადაცულ შვილობილის“ შესახებ...

„ლექსებზე“ მეტად არც „ზღაპრები“ შეაწუხებდა ლაოდიკეს, მაგრამ მეტად ბეჯითი ხმა გავრცელდა „ნაპოვნი ანდერძის“ ირგვლივ, რომელიც აწ „ზღვაში წასულ თანამესაყდრეს ხელთ აქვს“ და „აბჯრის უბეში უღევს“.

— მე ხომ ჩემი ხელით დაწვივი?

— დიახ, დედოფალ-გვირგვინსანო! ჩვენი თანდასწრებით! მე ყველაფერი მოჩმახული ტყუილი მგონია! ან გყავს ნებს ვინმე! წყალს გვიმღერეს!

— ნუთუ ახლა ზღაპრებს დავუწყით დევნა? — შეძრწუნდა დედოფალი.

— ერთი ჭორის სათავე კი მიგნებული მყავს, მაგრამ უბრძანოა და ხელს ვეღარ ვახლებ!

ლაოდიკე ხელად მიხვდა:

— ძიძა?

— მართალი ბრძანებაა! ძუძუმტე. მთელი ხალხის წინაშე, ზღვაში დაღუპულისა... მას კი არ სჯერა — ცოცხალი არისო!

— დიაცური უფიქრული ჯიუტობაა! — სახე და ფიქრი აერია ლაოდიკეს, — მის სიცოცხლეშივე ამიკლო, ვგონებ, ცოცხალიც წამართვა... და არც ახლა მასვენებს, ჩემს მიცვალბულსაც აღარ მანებებს! როგორ მიზედავს? რას ამბობს? ყველაფერი სთქვი... მეც „ზღაპრულად“ გაუესწორდები! მიფრთხილდი, არა დააკლო რა!

—...მალე მოვლენო, პასუხს მოსთხოვენო... ყველაფერზე ერთად აგებსო! მე რომ მსაჯოსო, კიდევ ჰო, გასაგებიაო... მისი მოძულეებული შვილისთვის ძუძუ მიწოვებია — არც არამად შერგებიაო, თორემ თავად გამოაჩენსო!

— სთქვი, სთქვი!

— ჩემს ქმარ-შვილთ კი რა დანაშაული მიუძღვითო? იმათ რომ ამონებს და აწამებს, რა დედა-ქალური საქციელიაო!..

— სთქვი... სთქვი!

— ...ჯერ თავისიანებს დაერია, ახლა ჩემიანებსაც მოსდგაო! თუ არ გამოუშვა, მაგის მოძულეებულ შვილთან მივალ, კვლავ ვედღებო... ერთად მოვალთ და მაშინ ნახოს ბედისწერაო!

— კმარა! — თავზე ხელები იტაცა ლაოდიკემ, — რა გაასწორებთ ამით, თუ ყველანი ასეთები არიან?

— ახალი როქის სპა, იი რა! მალე მოგვივა კოლხეთიდან! რომაელებიც დაგვიორდებიან, მრჩევლებად! ჯერ კი, თუ მიბრძანებთ, იმ როკაპსაც ჩამოვიყ-

ვან აქ! — ზარიადრემ ხმის კილოში
 ჯაჭვები ააჩხრიალა, — ან ამათ გვეუშ-
 ვებ დრომდე!

ლაოდიკემ თავი ასწია და ჩამძიმებულად
 უთხრა:

— არა, ნუ ჩამოიყვანი არც ვინ გა-
 უშვავ... ისევ ზეთსახდელში გყავდეს...
 უძძიმესი რამ დაავალონ! დაჩონჩხონ და
 მისიკვდილონ! იმას კი ხელი არ ახ-
 ლოთ, ისე დავწვავ ნაძიძარას, მერმე
 თავად გამოაჩინოს! მე ვიცი, სად სტუი-
 ვა მავას! ახლა იტიროს თავი! მეტი არც
 გამავგონოთ უტიფარის ზღაპარი!

მაგრამ ამ „ზღაპარს“ საოცარი გავრ-
 ძელება გამოაჩნდა.

თიამათ-ძიძამ, ზეგნელმა დედამ,
 იკუშტა, ითმინა კარზე მომდგარი ზე-
 დიზედი უბედურება. ბოლოს მაინც გე-
 ლარ აიტანა სულ თავგასული ძალადობა
 და უსამართლობა. ჯერ ქმარი რომ წაჰგ-
 ვარეს, მერმე სამი ვაჟი, იგრძნო, რომ ამ
 „შურისგებაში ქალის ხელი“ ერია. ახლა
 სიმაართლისა და უდანაშაულობის იმედი
 ჰქონდა, მაგრამ საშველი რომ არ დაადგა
 ქმარ-შვილის გამობრუნებას... და, პი-
 რიქით, ოჯახ-საქონელიც აუწიოცეს „უც-
 ვე დაღდადებულსა და ჯაჭვდაყრილ
 მონებს“, მაშინ თავდაც გაიწია და სი-
 რიელ მარბიელს წინააღმდეგობა გა-
 უწია. მარბიელებმა სოფელი აიკლეს,
 მას კი ხელი არ ახლეს. თიამათმა კი
 თვალნათლივ ინიშნა ყველაფერი. და-
 ტაცებას გადარჩენილი ზვსტაგი მეზობ-
 ლებს გადაურეკა, თავსაფარი იშორა,
 თმები გაიშალა, წინდა-ქალამანი სულ
 წაიყარა. თავისი გამოყრუებული დიდი
 მიწურდარბაზი ერთხელაც გამოჰგვავა...
 დღწაბოძთან ჩუმად ილოცა, კატა სახ-
 ლიდან გაავდო, თავდაც გამოვიდა და
 ქუსლა კარი გამოიხურა, კაპიანი მიჯვრა
 აიღო, ყელზე ხის სარაკუნა ჩამოიკიდა
 და სოფელს თავქვე დაჰყვა.

გზადგზა, ნიშებთან, კაკლებთან თუ
 გულგულას წყაროსთან მთელი სოფელი
 გადაუდგა. დიდ-პატარა...

— სად მიხვალ, ტუბალ-ქალო? სად?...
 ისიც ასე!... თავზე ხელი აიდე!

— კარგი დღე არავის გვიდგავ, მაგ-
 რამ ვუძღობთ... დედროვანნიცა და მამ-
 როვანნიცა... შენი გავრდელის იმედითა
 ვართ... და შენ კი... ასე!

— აბა შენი სარაკუნითა და მიჯე-
 რით რა სამართალი უნდა ნახო?

— ენახე! — ჯოტულ იმეორებდა
 თამაით და თავქვე მიაბიჯებდა... —
 ზღვის ქალაქში ჩავალ, მთელ ქვეყანას
 შევყრი... დედოფლიდან დაწყებული...

— ეჰ, დაწყებული... ველარ დანახე,
 შვილი აღარ დაინდო, შენ რა ხეირს
 დავყარის?

— რაც მისმა სპამ, გეშაბ-ქალის
 გულბოროტობით გიყო, თავად უარესს
 გიზამს! გვირგვინიც მაგის ხელშია და
 სამართალიც!

— არა, მაგის ხელში მოპარული, სის-
 ხლიანი გვირგვინია, სამართალი კი სხვა-
 გან არის! მეც ვიცი მაგის დასაბრძობი
 ადგილი! — შეუჩერებლად ვიდოდა და
 შემხედურებს პასუხს აძლევდა...

— კიდევ იმიტომაცა, რომ აგელო და
 ახლა თვალებში ეჩრები?

— ამაზე უარესს რაღას მიზამს? აბა
 მაგის გვირგვინი და ჩემი სინართლე!

— შენ თავსაც დაჰტუბავ და ჩემს
 ზედ მიგვაყოლებ!

— ...განა არ ვიცი, ჩემი მიზეზით
 თქვენც გეჩრები! თემსაც ზიანი მის-
 ცეს! ყველაფერს ვეტყვი, როგორც მა-
 შინ... მისი ოჯახის წინაშე მე და ჩემს
 ოჯახს სიკეთის მეტი რა მიგვიძღვის!?
 თუ მეფური არა იცის რა, ოჯახური
 ყადრი მაინც გაიკელიოს! პასუხს მოვ-
 თხოვ!

— გაიგე, დედაკაცო! შენი სიკეთეა,
 მაგას რომ აბოროტებს! რას ყადრი და
 მადლი უარეს ამბავს აიტეხავ!
 გულგულას წყაროსთან სოფელი
 კედლად დადგა.

— თემი ვართ!.. ერობა!.. არ გავიშ-
 ვებთ!

თამაით დადრკა, მიჯვრა შემოჰკრა სა-
 რაკუნას.

— მანუგეშეთ... იმედი მომეცით, რა-
 მე, თემო და ერობავ!... მაშინ დავდე-
 ბი! თორემ ასე — აღარც ჩემი გავრდი-

ლი უფლისწული, აღარც ჩემი უბედურ-
რი კაცი, აღარც საკუთრივ ჩემები!
... ჩვენ თავისუფალი მოთემენი ვართ,
სად წაახსენს მონობაში? ან იმედი მომე-
ცით... არადა გაიშვით! თუ თქვენც უ-
ვე დაუჯაჭვავი მონები ხართ?

...თემი შედგა... დადუმდა... მერმე გზა
მისცა... და კიდევ დიდხანს ესმოდა
სულშეძრულ ზეგანს ამძვინეარებულ და
სინოპესაყენ დაძრულ თამაითის კისერ-
ზე ჩამოკიდებული სარაკუნას ზმიანი.

ერთ წვიმიან დღეს მუნჯა-ქორიამ
შეშა სასახლის დერეფანში დაჰყარა,
თავისი გრძელი ხელები ღართის კალ-
თაზე შეიწმინდა და დედოფლის კარი
შეაღო.

ლაოდიკე სამეფო გვირგვინის დად-
გმის შემდეგაც დედოფლის დარბაზში
დარჩა. მეფის საწოლს ვერც ეკარებოდა
და ძველი სირიული წესით თუ სხვა
პირადი მოსაზრებით ამოაქვდინა. სა-
სახლეთაიც თავისუფალ შემსვლელთა
რიცხვიც ფრიად შეზღუდა. მუნჯა-ქო-
რიას წინაშე კი ყველა კარი იღებოდა.
ბუხრები და სანთლები მას ეხებოდა.
არც არავითარ სხვა საქმეში არ ერეოდა.
ენამოკლებული ვერც გამოსთქვამდა ამ-
ბავს... ხოლო მეფის ოჯახისათვის, გა-
ნურჩევლად და საარაგოდ თავდადებუ-
ლი იყო.

ახლა კი სხვა საქმეზე შეჰბედა ლა-
ოდიკე გვირგვინოსანთან. ფეხაკრფით
შევიდა. წუხანდელი ნაღვენითი სანთლე-
ბი შეწმინდა და გამოსცვალა, ბაზმებსა
და ლამპრებს პატრუქები შეუვრიხა და
თვალეში სარეცელისაყენ გააპარა.

ლაოდიკე პარპაშად გადაშლილი
გულმკერდით აღმა იწვა და ჰერს ღია
თვალეებით უმზერდა. მებაზმე სარეცე-
ლის კიდეს ემთხვია, მაგრამ აღარ გას-
ცილდა.

— ააჰა, ძიძა! ძიძა იძიძახისს!

ლაოდიკემ თავი იბრუნა. მას ყური
მიჩვეული ჰქონდა და საოცრად უკებდა
მუნჯა-ქორიას.

— რას იძიძახს ძიძა?

— ცოცხალიაო! მშმოვანო... დღდრო-

ზე მშოვანო! — ძლივს ამოაბრუნა ენა
და გრძელი ხელები ფერდებზე კრუხის
ფრთებივით მოიფაფხურა.

— საად არის, სად ძიძა? — ლაოდი-
კემაც მიბაძვით თუ აღელვებით ენა აუ-
კიდა.

— აჰა... აჰა... იიიი! — უფრო ასავე-
სავა ხელები და სარკმლისაყენ გაიშვი-
რა მუნჯა-ქორიამ.

— მოედანზე? ქალაქში? ზღვის პი-
რასი? — კითხვები დააყარა დედოფალ-
მა და წამოჭრა, სახეზე წარმოუდგენე-
ლი შეეჭარბალა ფერი დაედო.

— ააქ მომოსვლა უნდა!... აარ უუშ-
ვებენ!

— ჩემთან? — ჯერ შეკრთა დედა,
ძიძის შეეშინდა... რა კარგი დღე ახსოფ-
და, მერმე პერანგის ამარა წამოვარდა
და აქოშინდა, — მოვიდეს, მოვიდეს...
აჰა! — და თავისი ბეჭედი გაატანა მუნ-
ჯა-ქორიას, — შენ მოიყვანე, სხვა არ-
ვინ მოვიდეს! ზარიადრეს არ გააქარო!

— ააარა! ააარა! აჰა, აჰა! — სულ
აღუღღღღდა და აირია ქორია, ბეჭედი
საღდაც, გულისპირთან, ორთავ მუშტში
ჩაბლუჭა და გარეთ გავარდა.

მაგრამ ლაოდიკეს ჯერ შინახალათი
არა ჰქონდა წამოსხმული, რომ ახლა,
ჯერ კიდევ სელეკციოდან ვადმოყოლი-
ლი, სირიელი მესაწოლე ჩრდილივით
შემოვიდა და ყურში წასჩურჩულა...

— ზარიადრე, თქვენი ერთგული, გე-
ახლათ... ყოვლად სასწრაფო საქმეზე,
ახლავე ხლებას ითხოვს...

— ახლავე?... შევიმოსები... აბა ასე!

— უი, დედოფალო, საქურისია! —
და შინაწამოსასხამი შეუსწორა, თმაც
ერთად მოუბბთა...

— უხმე...

მესაწოლე კარს გაეფარა და გაფით-
რებული ზარიადრე შემოუშვა...

— ამ დილაადრიანად რა მოგივიდათ?
ჯერ ის, მერმე ეს, მერმე შენ? სულის
მისწრებახეა... კვდება ვინმე?

— არა, დედოფალ-გვირგვინოსანო,
პირიქით, ვგონებ, ცოცხლდება! — მერმე
სარკმელს მიაშურა და გადაიხედა, —
გესმით ზმა?

მოედნიდან ხის სარავუნას ხმა მკაფიოდ მოისმოდა.

— რა ამბავია? ვინ არის?

— კვლავ ყველაფერი ვთქვა?

— ყველაფერი...

— ნაძიძარასა მთიდან ჩამოვიდა, ქალაქში ქუჩა-ქუჩა დადის, ხალხს აშფოთებს, სამართალს დაეცემბო! ქმარშვილს რას მემართლებითო! გამითავდა მოთმინებაო! იმ დედასაც ვნახავო..

— უძძძო დედას იტყობა!

— მე... დედამძძუ, ჩემსას მოვიფხოვო! ყველას მოწმედ ისწრებს! თუ გავშველდით ხომ კარგი, თუ არადა უსამშველს გავფხენო!

ლაოდიკე გულმეძრული, მავრან შურნაგებ სიხარულითაც ისისებოდა. ბოლოს გააწყვეტინა...

— კმარა!... იმაზე რას ამბობს, ჩემსაზე?.. — ყრუდ ივითხა და თვალეში შეაჩერდა ზარიადრეს, თითქოს მას კი არა, მის უკან, მოედანზე, სარავუნააღმართულ ნაძიძარას ჰხედავდა.

— იგი ცოცხალი არისო!

— არისო?

— ...მიჭირსო, მავრამ სიტყვას ვაწვდენო..

— ვაწვდენო?

— ხალხს ამხედრებს ჩვენს წინააღმდეგ! მავათ ტომში დედაცაცებს დიდი ძალა აქვთ!... უფლებას ვითხოვ...

— რა უფლებას? იქნებ მართალია?... გესმის, იქნებ მართალი?

ლაოდიკე უკვე ყვიროდა, თმებს იგლეჯდა, თვალეებს წკურავდა, მავრამ ცრემლს არ ღვრიდა და ეს აცვიფრებდა ზარიადრეს.

— ამ ხმებმა სულ არია ყველა! სამი ცრუმარქვია უფლისწული დავიჭირე, სულ სხვადანსხვა მხარეში... სამივე ჰგავდა იმას!

— სამივე ჰგავდა? მაჩვენეთ!... არა, არ მაჩვენეთ... ისე მაჩვენეთ, რომ იმან ვერ მნახოს! აი, ეს ყოფილა უშველებელი!

— აღარ არიან... სამივენი ძელზე გავჩხიბეთ... გავამიშველეთ და ზღვაში გადავყარეთ...

ლაოდიკეს თვალეები გაუფართოვდა:

— იქნებ შეცდით?

გაქვინული

— არა, ხვარა მოგვთამაშებს! ვაჩვენეთ. მანვე გვიჩივია თქვენთვის არა გვეთქვა რა! ახლა გიმხელთ, რომ გავარკვიო ძირითადი, გვირგვინოსანო, რა გწადს?

...მავრამ ქალი ყურს არ უგდებდა, თავისთვის აკვიტებულად იმეორებდა.

— რატომ ზღვაში? რატომ ზღვაში? სამივე... მსგავსი... შიშველი! რატომ-მეთქი? — ბოლოს პირდაპირ შეამბახა და ლანის შეასკდა.

იმიტომ, რომ... იქნებ ზღვას ამოგედო... „მსგავსი შიშველი“... ხალხს თავად ენახა... და გვირგვინოსანი დედოფალი, რომელმაც „ცოცხლისა და შემოსილის“, შესახები ყველაფერი ბრძნულად დაგვიდასტურა, „მკვდარზე, მსგავსზე და შიშველზე“, თქმა არ უნდა, უბრძნესად, საჭირო დასტურს უსათუოდ მოგვეცემა! ეს იქნებოდა ჩვენი პასუხი ნაძიძარას!

— მერმე, სად არის თუნდაც ერთი?

— შემზარავად, ხმაჩაყარულად აღმოხდა ლაოდიკეს.

— ზღვამ ვეილაატა... ჯერ არც ერთი არ ჩანს! და თუ გამოჩნდა...

— მერმე ხვარა? — სულ აწურჩულდა დედოფალი.

— ვერცხლის საბადოს დიდი სარგებელი მოაქვს ღმერთთათვის! ვარდა ამისა, ხვარა არსებითად სიმართლეს დადასტურებს... და კიდევ არის აქ მთავარი, ასეთ „დასტურში“ უპირველესი, მარწმენი ძალა სწორედ დედას აქვს... თორემ ახლა ძიძის უფერებს ყველა! ვგონებ, ხვარაც და ვგონებ, დედოფალიც! ჩვენ ბედისწერის მოწმენი ვიყავით ყველა, ვიხილეთ რაც ღმერთებმა მოიმოქმედეს, ველარაფერს ველარ შეცვლით, მავრამ გვირგვინოსანმა მკაფიოდ უნდა იცოდეს, რა სწადს? უკეთეს ყველამ დაიჯერა, რომ ცოცხალია, მერმე მნიშვნელობა აღარ აქვს, თუნდაც

ზღვის ფსკერზე იყოს! ჩვენ დაემარცხდით მაშინ! ამას ზარიადრე გუუბნებთ, თქვენი ერთგული!

ლაოდიკემ თავზე იტაცა ხელი... სარეცელზე დაემხო, ბალოში დაკბინა... და როდესაც ზარიადრეს ქალ-გვირგვინოსანი ისევ „ხელში ალყვანილი“ ეგონა, ლაოდიკე უეცრად წამოფარდა, აკანკალებული ნიკაბი ხელით დაიჭირა და მას სისინით მიახალა:

— მე რა მწადს, ეს ჩემი საქმეა... საქურისს, ეს არ ეკითხება! მე მინდა სიმართლე ვიცოდე... ამას კი ან ძიძისაგან, ან ძიძის გზით გავიგებ! ეს ხალხსაც დააშოშმინებს! წადი, გამოატარე, ხელი არ ახლო! და თუ დაეზავდით, მერმე თვალი არ მოაშორო ნაძიძარას, მაგრამ ისე, რომ შენ ყურცქვიტებსა და თვალჩუმათებს სარაყუნეები არ ჰქონდეთ ყელზე.

ზარიადრე გავიდა თუ არა, დერეფანშივე შინამსახურნი მიეტანენ და შეასმინეს, რომ მუნჯა-ქორიამ დედოფლის ბეჭედის ძალით, ვიღაც ფეხშიშველა დედაკაცი სასახლეში შემოიყვანა.

— გამოატარეთ! — გამოლექა ზარიადრემაც და შორიახლოს, ბნელ-თანში მიდგა.

დერეფანში უკვე ისმოდა სარაყუნას უჩვეულო ხმა. მთელი სასახლე ფეხზე იდგა. თიამათი ჭიქურ-საომრად მოდიოდა.

ლაოდიკემ ნაჩქარევად პირი გადიბანა და სარაყუნას ხმა სულ ახლო, კართან, რომ გაიგო, სმენამ თუ გულისყურმა უმტყუნა და სარკმელში გადაიხედა. იქ ხალხი ჭგუფ-ჭგუფად იდგა და ორ დედათა მკაცრ რკენის შედეგს ელოდა.

მერმე კარი გაიღო და თიამათი ლაოდიკეს წინაშე სარაყუნას ხმაურით წარსდგა.

ლაოდიკემ ხელი გაუწოდა, სხვათაშორისი, უმისამართო ხელი იყო. ძიძა არ დამრულა, მუნჯა-ქორიამ თითზე ბეჭედი გაუქეთა და გავიდა. თიამათი კი განაგრძობდა ადგილზე ტყენასა და რაკუნს.

7. „მნათობი“, № 3.

— გეყოფა, აქ ვარ! ვისმენ... რამ მოგიყვანა?

— შენმა უსამართლობამ! თუ შენსიძიებაა, ამა, მე, ჩემზე იძიე შური, ჩემს ქმარ-შვილს რას ემართლები? შემომხედე, ვიცი, გული არა გაქვს და თვალში გაგიყრი სიტყვას!... ჰა, შენ — უტუბო დედა, ჰა მე — დედა-მძუძე! დედაკაციური სამართალი ვყოთ, თორენ შენი გვირგვინი და მედიდურობა მე რაში მგეკითხება ან მეპრიალება! თუ გამამტყუნე, ქვაზე და ძელზე გამაყარ! არა და სარაყუნაზე გაგაყრავ და არც გაქმარებ! — ერთიც აამაჟურა ხე და გვირგვინოსანს ყურები დააგმანინა.

ეს რა უყო, ყველა ძველსაზომი თავიდანვე დაეკარგვინა, მისჩიხა, დააბორძიკა, გულღვილი ამოუტრიალა. ასეთი რა ძალა აქვს ამ კნაჭა დედაკაცს? ერთი წარბის აწევა და გაათაგებს ოჯახიანად! მეგრამ რატომ არ ეშინია? დასტყობია კი ოჯახის დუბჭირი, სულ გალუულა... სიმაღლეში კი მაინც დარჩენილია... მაინც არ ხრის თავს! არ იხვეწება! გაჩუმდეს მაინც!... ნეტავ რის იმედი აქვს! უსათუოდ რაღაც იცის!... და უეცრად ლაოდიკეს მოსწყურდა „იმ რაღაცის ვაგება“, საერთოდ, სიმართლის მოსმენა არა ქლესა საქურისების თანხმობისა და დაყვავებისა... არამედ მწარე სიმართლისა... გაიგებს კიდევაც, ყველაფერს მხოთმენს და გაიგებს! რამითი მაინც უნდა აჯობოს ამ ტუბაღელ „სარაყუნას“ ძუძუთი ველარ აჯობებს, ველარც უკმეხობით, ვერც სიყვარულით, მოთმანებით და სათნოებით! აი რით! უფლება ხელთ აქვს, მამასადა-მე, სათნოებაც!

...და „ხელთაპრობილი სათნოება“ ხელკეტვივით მოიქნია... და მაინც ხელი მოეცარა, იღუმალი ფიქრი დახედა წინ:

„ალბათ, მეც მქონდა ჩემი „სარაყუნა“ და აღრევე გამებზარა, ან დაენალე, დაწვი და ახლა მართლაც უგულო ვარ!?“

ალმაეცრად შეხედა „კნაჭა დედაკაცს“ და მოგოროზდა:

— ჯერ მთხოვე, რა გსურს?... მერ-
მე მლანძღე, როგორცა ვწადს!

მაგრამ როგორიც კვესი იყო, ისეთი-
ვე ტალი დახვდა...

— არა, ჯერ გაკადრებ საკადრისს,
მერმე მოგთხოვს. მეფე-დედოფალი მე
არ ვიცი... რა ქმრის მეუღლე და რა
შვილის დედა! ბედნიერ ვარსკვლავზე
ხარ გაჩენილი, მაგრამ შენ თავად აბ-
რმავებ შენს ბედს!

— რატომ?

— მიტომ რომ ხარ მედიდური, შენი
ქალური და დედური სიყვარული გვირ-
გვინის ჩრდილში გამოვუდე...

— რატომ? რატომ?

— იმიტომ რომ, ხარ ვაითავეკრძო,
გულსაჭურისი... ნახევარქალი!

— ჯერ მაქმარე... — შეპლადადა გა-
ხევებულმა ლაოდიკემ, — ჯერ ეს მი-
თხარი, ცოცხალია ზღვაში წასული?
ასევე დაუნდობლად მითხარი!

თიამათი სახტად დარჩა:

— ცოცხალი! ყველა ამას მეკითხე-
ბა... შენც... უტუძო დედაც!.. მეც ყვე-
ლას ვეუბნები — ცოცხალია-მეთქი!

— შენი თვალით გინახავს? — შავ-
ზანგელა თვალები შეუბებივით სახეში
მიჩერა.

— ჩემი თვალით? — ჩაფიქრდა თი-
ამათი, — ვიდრე ჩემს მეუღლესა და
შვილებს დამიტყუებდით... წამტაცებ-
დი... ჩემი თვალით და ხშირად... მერმე
კი გამოქრა შურეაცა და სიხმარ-ცხა-
დი!

— შენებს დაგიბრუნებ... გაოვნე-
ნებ... ჩემსას მიპოვნი?

თიამათი, ჩანს, სულ არ მოელოდა
ასეთ შემობრუნებას. მიჯრა ხელიდან
გაავლო... იმედითა და ეჭვით შეპხვდა...

— ჰოი, ღმერთებო! ზეგნის და ქვეყ-
ნის სალოცავებო!... თუ სიკეთე გსურს,
ჩემი შვილების პოვნაში, შენი შვილის
პოვნას ნუ ჩაურევ... ვანა ბეცი ვარ,
განსხვავებამ ვერა ვხედავდე! საერთო
მხოლოდ ერთია, ჩვენს შორის შენა ხარ
მთავარი სულთამხუთავი... შენსა და
შენს შვილის შორისაც — ისევეც შენ!

მაგრამ ლაოდიკემ, სიმაართლის გავე-

ბის სურვილით შენაბყარმა, ესეც მო-
ითმინა და დაბორკილ გამწყვდებულ — ვა-
უყენწლო:

— მაშინ ასე... შენ ჩაღეკი ჩემსა და
ჩემს ცოცხალსა თუ დაღუპულ შვილს
შორის შეამავლად! — და ვიდრე გოგ-
ნებული დედაცაი პასუხს ეტყოდა,
გზაც მოუტრა, — რონელ შვილსა
მთხოვ, პირველს!

— ყველას ერთად და მეუღლესაც! —
ისევე აბორვდა თიამათი, — ვანა არჩევან-
არაღანის თამაშია!.

— არა, თამაში არა... ნაღდი ანგარი-
შია, ვაჭრობა! ერთში სამს ვაძლევ...
ჰა მეითხეც, ქმარი, სართად იყოს! ახ-
ლა რას იტყვი, ტუბალ-ჩულიანთ ძი-
ძავ?

— ჰქუაში ნუ მატყუებ... მე არავინ
წამსვლია შენ წამგვარე! შენ კი შვილი
თავად წაგივიდა... ეს ჩვენებური
ლაპარაკი კარგად გისწავლია, გულით
კი „სირსვალა დედოფალი“ ხარ და
მთელი ქვეყანა საეპტრო და ჩულიანები
გვონია!

მაგრამ რაც უფრო უკმეხად უტევდა
„ჩულიანეთი“, მით უფრო უკლებდა კი-
ლოს „სირსვალა“...

— აქ მარტო ჩენი საქმე ხომ არ არ-
ის... მთელი სამეფო, ყველა თქვენი
ტომისა და მოდგმის ვარაუდია და ნუ-
თუ გული არ გერჩის!

ნემსკავი სწორად გადაავლო, თიამა-
თის მკერდზე სარაკუნა თავად შეიკრა.

— შენ გულნახევარავ, საერთო საქ-
მეში ავრე ახირებულად ნუ მრევ! არც
იქა ვაქვს პირი ნათელი... მაგრამ ეს შენ
და შენმა შვილმა იცი... სხვებიც არიან
გამრკვევნი და გამკითხველნი... მე ჩემ-
სას ვარკვევ... შენ კი ნუ მიბლანდავ
გზას... თუმცა ვინც თავისი მეუღლე და
შვილი არ დაინდო, სხვას რა იმედი უნ-
და ჰქონდეს... მისიანსა და არამისიანს!

ლაოდიკე გაფითრდა. ენა სასაზე აეკ-
რა და სული შეუხუთა, მაგრამ დაჭიმულ
ზამბარას თითქოს რკინის მარწუხები
დაედო... „აღბათ, მართლაც, ცოცხალია
ჩემი... და ამ ზარანაშომ იცის, თორემ
ასეთ პირამთქმელობას ვით ვაპბედავ-

და? ბოლომდე უნდა გავარკვიო, თორემ ასე არც მეფობა, არც ცხოვრება არ შეიძლება, ეს მჩხვანა კი სად წამივია!”

დელოფალი კვლავ თავისი ექვიანობის ტყვეობაში იყო...

— ყველას დაგიბრუნებ... ჩემ შვილთან კი ჩემი სიტყვა უნდა წაიღო... სიტყვასაც ახლავ გეტყვი, სანამ ვაღამრეფს შენი უკმეზობა... თუ ცოცხალია, მოვადგმე მამისა და დედის ტანტს ეპატრონოს, როგორც თავად გასსაჯოს ისე! — ლაოდიკემ ხმას უკლო და ჰერეტა დაძაბა... არა, არ ცდება, თიამათ, ეს ჩუღიანი ზარნაშო, უსმენს, წარმშეკრულად, მაგრამ აღარც ისე სიძულვილის მოჭარბებულად... და გაბოროტებამ უფრო გაუტეხილა და დააქსელვინა სიტყვა.

— მაღე მაცნობოს და მოვიდეს, თორემ ყველას ცუდი დღე გველის, როგორც თქვენ ამბობთ, მგლის ნაშვირები შეგეჭამენ ყველას... გამიიგე? — სულ ჩურჩულში გადასული ხმით შეეკითხა.

— გავიიგე... რაღაცას ჰკვალავ და ჰფარცხავ! — უკვე სულ სხვა კილოთი უპასუხა თიამათმა და დაბნეულად ხელები დაუშვა.

ლაოდიკემ სული აღარ მოათქმევინა.

— უმცროსს ახლავე გავაყოლებ... დანარჩენებს, მაშინვე — პირველ პასუხს რომ ნომიტან... თუნდაც სიტყვიერს!... ახლა წადი, სანამ ყველაფერზე უარი არ ვთქვი!

მაგრამ ტუბალულ დედაკაცს დედოღალლო უკარნახებდა ალალ პასუხს:

— თუ გულით სწადიხარ, ხალასია შენი ნათქვამი, ჩემი ქმარ-შვილი რაღად ვწადს მიველად? რა თავნის წაგების გეშინია, დიდო ვაჭარო!? ან მე რა გულით უნდა ვქებნო შენი შვილი? ახლა მეც მომისმინე: ან სულ ყველას — ჩემიანებს შინ გამატან და მე ლალად წავალ შენი შვილის შინ ნოსაყვანად... თანაც შენს წერილს, ანდერძის მაგიერ დასტურს წავიდებ... ან მეც მოვსულვარ მსხვერპლად შენი ზეავობისა და წყეულობე იყავ!

თიამათმა სარაკუნას მჭილი შემოჰკრა

და ძვალა ხელი დიდ წყევლად აღმართა... მაგრამ ლაოდიკემ ჩამიშინებულ ხმით გაწყვეტინა...

— კმარა! შენგან წყევლა არ მაქლია... არც სხვისგან, მაგრამ მე ბელისუფალი ვარ და შენზე სათნო... თანახმა ვარ, ყველას გაგატან!.. შენ კი არც ისეთი უკუო ჩანხარ, როგორც მეგონა... ვაჭრობაში მაჭობე, შენი მცირე საქმე გაინალდე... იმედი მაქვს, დიდ საქმესაც გამოაგვარებ!

მერმე ზარიადრე იხმო და „ძიძიანთ“ მთელი ოჯახის განთავისუფლება და მოედანზე მოგვრა უბრძანა, თიამათი ისევე მუნჯა-ქორიას ჩააბარა, თავად კი საწოლში შეიკეტა და ბრაზის კურცხალი ჰყარა, ბალიში დაბდღენა, მერმე ქმრისეულ სამწიგნობროში შეირაზა და „ცოცხალ თუ არაცოცხალ ძესთან“ წერილის წერას შეუდგა. მაგრამ ან ხელი არ ემორჩილებოდა, ან ბერძნული ასოები, ან სიტყვები. ბოლოს მიხვდა, რომ გული იყო დამნაშავე... ვერასვით შეილის-სახელი ვერ დასწერა... დერღეტის კალმები თითებს შორის გველის წიწილებივით იკლავებოდნენ და ეტრატზე შხამიანი სისინი გაჰქონდათ... ბოლოს და ბოლოს, გულმა ძირითად კითხვაზე ვერ გასცა პასუხი — რა სწადდა მას? ერთადერთი, რაც იყო ვარკვეულზე ვარკვეული, თუ იგი, ზღვაში წასული, ცოცხალია და მობრუნდა, დედის გვირგვინოსნობა გათავებულა, თუ კი ამით ამოიწურა გათვება! შვილის უკანასკნელი, დამწვარი წერილი ახლა მას სწვავდა, საწერს ურევდა.

ვერა, ვერ დასწერა ბარათი შვილთან. სიტყვიერად ამჯობინა... თორემ მის წერილს ანდერძის სული და ძალა გაანინა!

ანდერძის მოვონებამე ქმრისეულ სამწიგნობროში ჩქამი ჩავარდა. აშრი-ალდნენ მეფისეული ეტრატები და გრაგნილები... თითქოს ყალყზე შედვენენ... როგორც ის შავ-ქაჯი, იმ დღეს... როგორც ტუბალელი ზარნაშო... თითქოს ყველას სარაკუნები ჰკიდიათ, აუ-

ბამთ, აღუნართავთ... და სულმოუთქმელად აბმინებენ...:

გვირგვინოსანმა რაზმა გულის ფეთვებით გააღო და ახლა სატახტოში გავიდა. აქ სულ შემოეყარა გულზე... ტახტზე რაღაც ჩრდილი იჯდა, იდგა თუ იწვა! ...და ერთად-ერთი მან იცოდა, რომ ეს ჩრდილი მისი არ იყო!

შეჰკივლა, უმალ შემოცვივდნენ ტალავრებიდან, დარბაზებიდან, ბაღისა თუ აივნის კარიდან... ზარიადრეც აქ იყო... სხვანიც...

ის ჩრდილი, ტახტზე კი ისევ იჯდა, იდგა და იწვა!

— მიჰგვარე? — საქმის კილოთი შეეკითხა ზარიადრეს.

— მიგვევარეთ, დედოფალ-გვირგვინოსანო! — მიმხედურად ეფაღვებოდა ქუტა და თავი დაჰხარა საქურთხმელს.

— მოედანზე რა ამბავია?

— დიდი სიხარული და თქვენი დალოცვა ხალხის მიერ!

— ჰო, ეგრე, ეგრე... წავედნენ ბედნიერები... ასე გადაეცი იმ აშარს — ჯერ სიტყვიერად-თქო! თავად კი კბილზე კბილი დააჭიროს, მეტს აღარ ვაპატიებ ამდენ უტიფრობას!... აქ კი შეუქაანთეთ, თორემ ამ სვეტების ჩრდილებმა შემაწუხეს... აი, როდესაც მოვიცილით... ეს დარბაზი უნდა გადავაკეთოთ!.. და კიდევ მიხმეთ ხეარა მოგვთა მოგვი...

□ ბაზრამღობა იმწიბა □

ნახაპირალიდან საიდუმლო გვირაბამდე

რეკლამური მოთხრობა

ეს იყო ექვსი წლის წინ, შემოდგომაზე, ბორჯომში ვისევენბდი. მტკვრის ზღაპრული ხეობით მოხიბლული, ერთ დღეს მხარეთმცოდნეობას მუზეუმს მივაღვექ. მინდოდა ბორჯომელა ძველი ბოლშევიკების რევოლუციური წარსულის საარქივო მასალებს გავცნობოდი. მთელი დღე ხარბად ვკითხულობდი დოკუმენტებს და თვალწინ ის ბობოქარი დღეები მედგა, ან დეაქლმოსილ ადამიანებს რომ გამოუვლიათ. ბოლოს ჩემი ყურადღება განსაკუთრებით ერთმა საბუთმა მიიპყრო: „ჩოხატაურელი რევოლუციონერები ბორჯომის ხეობაში“. — ცხრაასიანი წლებში, — მითხრეს მუზეუმში, — ბორჯომელ რევოლუციონერებთან დიდ მუშაობას ეწეოდნენ გურიიდან გადმოსული ახალგაზრდები, მათი ხელისშეწყობა იყო ამჟამად ბორჯომში მცხოვრები ნოხუცი ქალი, ერკეთელი ოლია შარკოზის ასული კლანდამე, პარტიის წევრი 1907 წლიდან, ნასაქრალის აქანუბნისა და გურიის რევოლუციური მოძრაობის აქტიური მონაწილე.

მამინვე მისკენ გავეშურე. სახლში დამხვდა. როცა გაავო, რისთვის მივედი, ძალიან გაეხარდა. მის დანაოკებულ, ხანდაზმულ სახეს მინც არ ეტყობოდა, რომ სამოცდაათს გადაცილებული იყო. ჯალისაანად და წვეიცხლად გამოიყურებოდა. როგორც ქი ვთხოვე ცოტა რამ ეამზნა წარსულიდან, ეს მშვიდი სახის, ხნიერი მანდილოსანი ჩამცხრალი თვალებით, ერთბაშად აენთო და სულ გამოიცვალა.

— ვეპ, შეილო, ჩემი წარსული, ყველა გურული რევოლუციონერის წარსულია. რა უნდა გითხრა ისეთი, თქვენ ზემზე უკეთ რომ არ იცოდეთ! — და თითქოს გულს ქრალიბა ისევე გაეხსნათ, თვალები დახუჭა, სული განაბა, მერე, თელი ისევე გააბილა და მოგონებები გადმოიშალა.

ყვებოდა შეუსვენებლივ და ჩემს თვალწინ იშლებოდნენ იმ წარსულის მძაფრბ სურათები.

ბახნაროს მოთხიდან დაძრული ღრუბელთა ქარავანი მთელს ვურიას მოედო. პირქვეში დილა გაუთენდათ. ადამიანებს, მართალია, აღრე გაზაფხული იყო, მაგრამ ბუნება მაინც მძვინვარებდა. თემცა ერკეთლებს უფრო ის უკლავდა გულს, რომ აგურ მთელი ერთი წელია, მოსვენება არ აქეთ: აწიოკებენ, არბევენ, ვადსახადებით სულს ხდიან.

თი, ჩოხატაურში, ჯვარცმისა და ფარცმის მთელი მოსახლეობა ძალით მოტრეკიათ. ორი ათასი ქალი და კაცი, ნოხუცი და ახალგაზრდა, ზღვასაეთ დელავს. ყველას ცეცხლი გასჩენია გულში. ბოლშევიკებთან უკებ მალლობზე მახრის უფროსი ჯაფარიძე წამოიბუზა.

— ვეუბატონებო, ბრძანეთ რას მოითხოვთ! — ავლებით მიმართა მათ.

ამ დროს ხალხს ერთი დაგვეჯილოხიანა გლეხი გამოეყო, მალლობზე შედგა, ჯაფარიძეს განუცხადა:

— რატომ მოვგრეკეთ დღეს აქ ჯოჯივით? იმისათვის ხომ არა, მღვდლისთვის დრანის ფულს რომ არ ეთხლით? გიცხადებთ აქ, ამ ხალხის სახელით, ჩვენ უარს ვამბობთ, გადავიხადოთ ის დრამა თუ რაღაც ჯანდაბა, ისედაც სული გვხდება მთაჭრობის გადასახადებით და თქვენ მღვდლებიც ვინდათ ზურგზე აგვიკიდოთ? არა, ეს არ იქნება!

— ვაჭმდი, შე ვლახა, ამას შენ იბოტომ ბედავ, რომ სოფლის მამასახლისები ვიწყოებენ ხელს. შე ვერხვენებ ნათ, როგორ უნდა მთაჭრობის ბრძანებებს შეუსრულებლობა! — და მამინევე უბრძანა ხალხს, დიდი წრე გავკეთებოთ. ხალხი გაოცდა, რათ გვეკეთებინებს წრესო; როცა წრე შეიკრა, პოლიციელებს უბრძანა:

— აბა, მთათრიეთ ის ობრები აქ! — პოლიციელებმა მოიყვანეს ამალგების, ჯვარცმის საზოგადოების მამასახლისები: თლიბე დოლიბე, თემბურბ ჩხიკვაძე, ჩოხატაურელი ეპკობრი ვასილ ცინცაძე, ჩაყენეს ხალხის შეა-

გულში, ცხენიანი კახაყები მოისისეს და მაგრად ვააროზგანეს.

— პროვოკაციაა, ხალხო, არ დაუჯეროთ, როდეს იყო ისინი თავიანთი კაცებს ცემდნენ? არ დაუჯეროთ, თვალმომეტყობენ!

— მართალი ხარ შენ, ასალო, ამით ჩვენ გვაშინებენ, მაგრამ არ გაუეთ! — გასმოდა ხალხში წამომძახილება.

პატარა ოლიას ესმოდა ეს და ვერ ვაგვო, რაში იყო საქმე, როცა მამამისმა აუხსნა მათი თვალმომეტყობის მიზეზი, ვოგონამ თავი გაიქნია, — გვატყუებენ, არა? — და მამის ჩოხის კალთებს წაეპოტინა.

ამგვარი მოჩვენებითი სცენები ქაფარაძემ ბევრ სოფელში გათამაშა, მაგრამ მის ანკეუბს არავინ არ წამოვგო.

თავიდანვე უცნაური ჩვევა დაჰყვა ოლიას: არა რე თავის სოფელ ერკეთში, არამედ მთელს გურიაში თუ რაიმე მოხდებოდა, პირველად მის უნდა ვაგვო. თუმცა, რა ვასაკვირია, მის ოჯახში ყოველ დღე თავს იყრბდნენ ახალთაობის კაცები, მართავდნენ საიდუმლოთ კრებებს, რას არ ამბობდნენ, რა ჩანაფიქრს არ გადაუშლიდნენ ერთმანეთს. ოლიას ყველაფერი ესმოდა, ყველაფერს იმასსოგებდა.

ოლია სულ ახალგაზრდა გოგონა იყო, მაგრამ ყველაფერში ერკეთოდა და რევოლუციონერებს ეხმარებოდა. გაქირავების ტალყვის ევახდნენ, საიდუმლოებას უმზებდნენ. ანდობდნენ, საშაშ დავალებებს ასრულებდა, პროკლამაციებს და აკრძალულ ბროშურებს ავრცელებდა, ფარულ კრებებზე გლეხები მოჰყავდა. ერთ-ერთი ასეთ კრებაზე მსჯელობა შეიქმნა:

— ვის ჩავაბაროთ ეს დროშა? ვინ შეგვიჩაბავს ისე, რომ არავინ ვაიგოს?

— ეგერ კარებთან ატუხული მარკოზას გოგო რომ დვას, მაგავდ უკეთესა ვის ვიშოვით? ჩვენი ვანოს დაი არის?

— გოგო, შეგიძლია ამ დავალების შესრულება?

— როგორ არა, ბიძა იცხე, მომეცით! — ახალგაზრდა კრების თავმჯდომარემ ოლიას დროშა გადასცა.

— აბა, შენ იცი, როგორ მოვუღო!

ოლიამ დროშა დაეცა და საბჭოს უკან, საწებელის ქვეშ, საგანგებოდ გაეკეთებულ ხის ყუთში ჩადო, ყუთი მიწაში ჩაფლო. ისე უტრიალებდა მას, როგორც შვირფას სამკვლავს.

ერთ დღეს, 1903 წელს, ოლიამ ახალგაზრდების მთელი ლაშქარი დაინახა დროშებით ზელში, მარსელიაზის სიმღერით ჩოხატაური-საყენ მიეშურებოდნენ. ოლია სახლისკენ გაიქცა, ყუთიდან გადამალული დროშა ამოიღო, მალე აადრიალა და ახალგაზრდებს შეუერთდა.

• • •

ეს იყო პირველი დემონსტრაცია ჩოხატაურში. მას გლეხთა ახალგაზრდა გამოსვლები

მოჰყვა. ახლად შექმნილი გურიის კონტრირი სოფლებში სანდო პირებს გახედავდნენ და ვინ გლეხებს ამხედრებდნენ მუდუხ მოვარდებს წინა-აღმდეგ, მაგრამ ეს შეუმჩნეველი არ ღებნათ ენდობდნენ, რა არ მოიფიქრეს, რა არ იღონეს, მღვდლებს გამოყენებაც სცადეს: შეიკრებინათ ეკლესიაში ინახებოდა „ლომისკარელად“ წოდებული ხატი, რომელიც განსაკუთრებით მორწმუნეებში იწვევდა შიშს და ზოწონებას. ბლაღოჩინმა რამიშვილმა ის ხატი ქვეითი ჩამოაბრინა, ხალხი შეყარა და საეკლესიური გაიქნია.

— ხომ იცით, რა ხატია ეს?

— ვიცი.

— ჰოდა, რასაც გულში ფიქრობთ, ყველაფერი სთქვიით, თორემ, სულ ერთია, ეს ხატი გავცემთ.

— რა უნდა ვთქვათ?

— სთქვიით, სად იმალევიან „ბუნტოზნიკები“!

— არ ვიცი!

— თუ არ იცით, აბა დაიფიქროთ ამ ხატზე! ბლაღოჩინის ფანდმა ვასურა: ზოგიერთმა მორწმუნემ მართლა დააქრია ეს და ზოთაფე-ემა ვასცა. იქვე დააბრინეს თენგიზ გლენტი, ბათუმელი პრომაგანდისტი იასონ მეგრელიც და სხვები.

ოლია შეწყურებდა ამ სურათს და დელავდა. მხოლოდ მაშინ დაწყნარდა, როდესაც ის ხატი ეკლესიიდან გაიტაცეს და ფერფლად აქიკეს.

1903 წლის ნოემბერი იყო.

— ოლია, წამოდა ჩემთან, — უთხრა ვანო კალანდაძემ, — ჩვენ ერთ ადგილას ვიყავით თავს, შენ გარეთ დადგე, უნდა უთვალთვალო იქაურობას. თუ ვინმე საეშვეოს დაინახავ, მოიბრუნე, კარებზე სამჯერ დაგვიკაკუნებ. ვაი-გე? ჩქარა!

— უიარაღოდ ვერ წამოვალ!

— აბა, თუ უიარაღოდ ვერ ძლები! — და ვანომ ნაგანი მისცა. ოლია აედევნა. სულ მალე, ერკეთიდან დამორებით, ჩოხატაურელი რევოლუციონერები ტყეში შეიკრიბნენ. ოლია მშისაგან მინიშნებულ ადგილზე დადგა. ფხიზლობდა. ტყეში ჩიტების ფრთხილად არ ვიარებოდა, მარჯვენა ხელში რევოლვერი ეჭირა. კრებას ვანო კალანდაძე, იცხე ცინცაძე, მერამ ცინცაძე ხელმძღვანელობდნენ.

მაშინ პოლიციელებმა ვერ შეიტყვეს მათი შეკრების ამბავი, მაგრამ ერთი წლის შემდეგ, როცა „ბუნტოზნიკებისთან“ დღი მიტინგი გაინართა, პოლიციელები თავს დაესხნენ მიტინგს. ოლიამ პირველად აქ იხილა ნამდვილი ბრძოლა. აქ ნახა სისხლში ამოსკრილი გვამები და ცრემლები წამოთვავდა.

ამ დღიდან ოლია კალანდაძე თავისი ძმის რევოლუციონერ ვანოს გზას გაჰყვა, ხოლო მათი ოჯახი, რევოლუციის პატარა ბედდელ იქცა.

შეორად დღეს დღი მიტინგი გაიმართა. კონსპირაციული მიზნით ვანო ამ მიტინგს არ დას-

წრება. ოლიამ ყველაფერი დაწერილებით უამბო მას. ვანომ თავი გააქნია:

— ეს გამკაცრებები ხალხს გადამიბრებენ. ვადაწვევები ზომები უნდა მივიღო! — თქვა ეს და იმ დღესვე ობოლის მიაშურა. იქიდან გამოჩენილი ბოლშევიკები ჩამოიყვანა. სასწრაფოდ მოიწვია კრება, მაგრამ სამწუხაროდ, პრეზიდიუმს ისე მოეწონათ ხალხი, რომ ჩამოსულენს საკლებად დაუტარეს. მამინ სოფლებიდან შეიღ-შეიღი კაცი მოიწვიეს ვინოს ოჯახში, ესაუბრნენ, შთაგონეს, თუ ვინ არიან გლეხების ინტერესების ნამდვილი დამცველები. მანც მეტად დაბებული მდგომარეობა შეიქნა, მენშევიკებმა უმჯავესობა მიიხრეს. დაღვა კრიტიკული მონენტი, გადაწყდა ისეთი კაცი მოეყვანათ, რომელიც ხალხს ბოლშევიკებისკენ შემობრუნებდა.

გლეხებმა სეფეს ოჯახში იწყეს შეკრება თბილისიდან მოწვეულმა აგიტატორმა უბრალო ერთი განუმარტა, თუ რანი არიან მენშევიკები და ბოლშევიკები.

მეორე დღეს ხიდისთავში დიდი მიტინგი გაიმართა. ბენია ჩხიკვიშვილი ხან ერთ გლეხს აქვებდა, ხან — მეორეს, მენშევიკი გრივალ ლორთქიფანიძე კი გამწარებული დადიოდა ხალხს და სიტინგის ჩამლას ლამობდა.

— არ გვიღდა, არ გვიღდა, ძირს! — ბენიას ეს ხმა მამინ გაისმა, როცა თბილისიდან მოწვეული პროპაგანდისტი ტრიბუნაზე გავიდა.

— არ გვიღდა, არ გვიღდა! — გაესმოდა გრივალ ლორთქიფანიძე.

— რა? ვინ ხართ თქვენ, არ გვიღდო! რთი ძაბით? გაგვიკაულთ აქვდან!

— ჩვენ გვიღდა, თქვენ თუ არ გვიღდა, დსიტოეთ მიტინგი!

იმ შეხლა-შემოხლის დროს ორატორი ტრიბუნაზე იდგა და მშვიდად, აუღელვებლად ლაპარაკობდა. მისი სიტყვის ძალამ ისე დაატყვევა მსმენელნი, რომ სულ შეიცვალა განწყობილება. ყველამ დაიფერა ბოლშევიკების სიმართლეს. ისინიც კი დარწმუნდნენ, ვინც პავლე კალანდაძისა და ბენია ჩხიკვიშვილის აგიტაციის გავლენით ბოლშევიკების წინააღმდეგ აშკარად გამოდიოდა.

მათილაც, ამბობურებულ ზღვის ჰევედა ის მიტინგი. მენშევიკებისაგან გაბრიყვებული გლეხები, ახლა კი უკვე გამოფხობებულნი, ვას არ აძლევდნენ მომსხეებებს, ყველას უნდოდა მასთან ახლოს ყოფნა, მისთვის ხელის ჩამორთიგვა, მასთან საუბარი.

• • •

იმ დღეებში ბევრ სოფელში გაიმართა მიტინგი, მათ შორის, ზემო ფარცხმანში, იანეულში, შუა ფარცხმანში და ხიდისთავში. იანეულში მიტინგი ნამდვილად აღელვებულ ზღვიდან ამოვარდნილ ქარიშხალს ჰგავდა. იმ

ქარიშხალმა ზენიტს მამინ მიაღწია, როდესაც თბილისიდან ორატორმა განაცხადა:

— მერყეობა არ შეიძლება, რადგან არ შეიძლება! მენშევიკები გლადატორებს განსაკუთრებულ ვისუფლება უნდა, ესაუც ხალხისათვის ბედნიერება სურს, მისთვის რაი გზა არ არსებობს. არის ერთი გზა, არის ერთი მამართლები, ეს არის ლენინის გზა, პროლეტარიატის ბრძოლის გზა, ეს არის ბოლშევიკური მამართლები. ჩვენც აქეთვე მოვიწოდებთ გულანთებულ გურულებო! — ტამის გრიალში, ხალხს ერთი ვაჟკაცი გამოეყო და ტრიბუნასთან დადგა.

— ნიუო მარო! — ნიუო მარო! გაისმა წამოძახილები.

უზომოდ აღელვებული ნიუო ერთი შედგა და ხალხს ვახედა:

— თუ თდესმე ვახედი სოციალისტური პარტიის წევრი. უსათოდ ბოლშევიკებს პარტიამ ჩავეყრება, რადგან სინართუ მხოლოდ მათს მხარეზეა! — თქვა თუ არა ეს, ტამმა იგრაალა.

ასეთი მღელვარე ხასიათი ქმონდა მიტინგს შუა ფარცხმანში, დიდ ცაქებებთან მას სიმი ათასზე მეტი კაცი დაესწრო. აქაც გამარჯვა მართალმა, ბოლშევიკებმა სიტყვამ, მაგრამ ერთ-ერთ სოფელში მიტინგზე, გამძაფრებული ბრძოლის დროს, მენშევიკებს უფრო მეტი მომხრე აღმოაჩნდა. როცა იქიდან მოდიოდნენ, სეფემ უთბრა თბილისელ ორატორს.

— ხედავთ, როგორ უმცირესობაში დავრჩით?

— ეგ არაფერია, გული არ გაიტეხოთ, სულ მალე ამ მიტინგისაგან დიდი არმია შეიქმნება.

ამ სიტყვებმა ყველანი დაინერდა. სულ მალე ვანო კალანდაძის ოჯახში პირველი ბოლშევიკური უჯრადი შეიქმნა, მდღევანდ სეფე ცინკაძე აირჩიეს. პირველად იგი მცირე იყო, სულ ოცდახუთი კაცი იყო შიგ. მალე გურიის მთელ რიგ სოფლებში შეიქმნა ასეთი უჯრედები. პირველ რიგში, ხიდისთავში, ბახეში და სხვაგან.

ოლია ყველგან ტრიბუნებდა, იაზადის ვადა მალვა იყო საქირო, — ოლიამ იცოდა სად მიეტანა, ტყეის ჩამოსხმა იყო საქირო, ოლიამ იცოდა, როგორ ჩამოესხა.

იი, ოლია თავის საშხადი სახლის კერისთან ჩაცვტულა, ვაკრთ მისი აშხანაგები ყარაულოებენ, თეთრნი ტყეის აღნობს ცეცხლებს. ასხამს ნახერტებიან თუნქის ფურცლებზე, რომელსაც ქვემოდან წყლით სავსე ვედრო აქვს შედგმული. დიდი ამონაჭრიდან დიდ ტყეის აკეთებს, პატარიდან — პატარას. მერე ამ ტყეების რაზმულებს ურჩევებს. ერთ დღეს, როდესაც მობრა ტყეების ჩამოსხმას, კარზე სეფე ცინკაძე მოადგა. ოლიამ სანამ გვიგებდა ვინ იყო, ტყეებთან სავსე გოდორს დაუ-

ლო ხელი და უკანა კარებიდან ტყეში გაიქცა. სუფემ ჩაიცინა და მიასძახა:

— საღ ნირბიხარ, გოგო, დაბრუნდი უკან!

— ბიბია, სუფე, ეს თქვენა ხართ? მე კი პოლიციელი მეგობრები!

— ოლია, დღეს სოფელ ბურნათში მიტინგია. ამბობენ, ბენიასა და გრიგოლს, რაც გურიაში შენმეფეებია, ყველა იმ მოუწყვეითო, წამოღო, გოგო!

ოლიამ კალთაში დროშა გაახვია და სუფეს გაეცა.

აი, სოფელი ბურნათი, მიტინგს ოთხი ათასზე მეტი ქალი და კაცი ესრეება. მიტინგის შემდეგ ხალხი ჩოხატაურისაკენ დაიძრა. ორი მისია: წინა დღით არ მოხერხდა გამოსვლა, დღეს კი მაღლა წითელი დროშები აღწართეს, მარსელიონა დააგუგუნეს.

ოლიამ კალთიდან დროშა ამოიღო, მაღლა ააფრიალა და შესძახა:

— გაუმარჯოს თავისუფლებას! გაუმარჯოს მუშათა კლასის საერთაშორისო დღეს, პირველ მისს!

გათმა რევოლუციონერი სიტყვები:

— ამხანაგებო! დამკრა საათმა, მთავრობის ძალმომრეობის უკანასკნელმა საათმა, ბედნიერმა საათმა რუსეთის ხალხისათვის! — და ამ სიტყვებს სიმღერა მოჰყვა:

ვერკონ ვეისნის, ვერც დმრთი, მეფე,
ვერც თითონ გმირი, ამაოდ ველით:
საბურღელ საგანს მივალწევთ მხოლოდ
ჩვენის ერთობით, საკეთარ ხელით.

ისევ დაიძრნენ წითელი დროშის ფრიალით, მასზე კარლ მარქსის სურათია, მეორე მხარეზე დახატულია ნიკოლოზ მეორე თავდაცირა. მიიწვევენ გმირული შემართებით. ტყეში მიმალულ პოლიციელები, თათოს, გონზე მოვიდნენო, დემონსტრანტებს წინ გადაუდგნენ. ატყდა სროლა, წივილ-ყვილი, იფერ, დაეცა ერთი ეთაკი, გვარად ფოცხაშვილი, ხალხის რისხვა ახლა უფრო აზვიროდა, ბერდენის ტყვიები პაერში ზეზუნებენ, იფერ მიწაზე გაფორდა სასიკვდილოდ დატრილი მამაკი მებრძოლი ისევ კალანდამე; მალე ძალა მოკრება და წამოდგა, სისხლი დეარად სღის, თანაც წინ მიიწევს, ამხანაგებმა ხელი სტაცეს, უნდოდათ მისი უკან დაბრუნება, მაგრამ, არა, არ შეეძა, მაინც წინ მიიწვეს.

— თავი დამინებთ, მე აქ მოვცდები! იბრძოლეთ! ბოლომდის! იბრძოლეთ ედრ არ გაიმარჯვოთ! — აღმოხდა ეს გულიდან და გაქცევა, მოკვდა ამბოჰრებული ხალხი შეჩერდა, ერთი მებრძოლთაგანი მაღლობზე შედგა, ყერ მებრძოლთა გეამებს დახედა, მერე თავი მაღლა ასწია და ხალხს გასძახა:

— მოჰკლეს ამხანაგი, უბრალო სოფლის მუქეღო, მოჰკლეს ხალხის ბედნიერებისა და

თავისუფლებისათვის მებრძოლი მოჰკლეს, მაგრამ მისი ანდერძი და სახელე უყვეფეთა!

ახლა მეორე ავარდა მაღლობზე. — მოჰკლეს —
— წყევი მტრავალი! ჩვენ გვარომევენ საუკეთესო ამხანაგებს. საუკეთესო დიდება თქვენს, ხიდისთავსო, თქვენ შესწირეთ ორი საუკეთესო შვილის სიკოცხლე პროლეტარიატის განთავისუფლების საქმეს!

მას შესამე მივეა.

— და შენ, პროლეტარო, უსახლკარო, ღარიბო რუსეთისავე, განვლე ქვეყნად და უამბე ყველა შენ ძმებსა და პატიოსან მოქალაქეთ, რომ აქ, ხიდისთავში, სოფლის მუქედრო სასაფლაოზე განისვენებს ნუშთი თავისუფლებისათვის ორი მებრძოლისა. დაე, ძლიერ რისხვად მოვედინოს მათ ხალხს შერისძიება!

დამწუხრებულმა ხალხმა თავი დახარა. რევოლუციური დემონსტრაცია სამგლოვიარო პროცესიად გადაიქცა.

• • •

ამ ამბავმა მთელი გურია შესძრა. დაიწყო თავდასხმები პოლიციელებზე. შეიარაღებული რაზმელები მიუარდნენ ბოქვულ ვაგუებს კანცელარიას, ვაგუა ხელთ იგდეს, სურბებში წაათრეს და სადღაც სახლში გამოამწყვდინეს.

— ხალხნო, ღაზარეყო მოდის კახავებით, ღაზარეყო! — დიძახა ოლიამ, მართლაც, ბოქვულზე თავდასხმის ვაგევისთანავე, ოსურგეთის მარზის უფროსი ღაზარეყო ჩოხატაურში მოვარდა პლასტუნების, სტრაფნიკების და ოფიცრების მთელი რაზმით. როდესაც ღაზარეკომ მიდამოები დახვერა, უკან გაბრუნდა. გადაწყდა შეიარაღებული რაზმები შეედგინათ და გამოსვლები მოეწყოთ. თავმყურა ოლიას სახლში დაინიშნა. შედგა რაზმები. პირველ რაზმს დათოგო შევარდნამე ჩაუყენეს სათავეში, მეთრეს — შერამდინ ცინცაქე, მესამეს — გრიგოლ რამიშვილი, რაზმებს რამდენიმე ათასი კაცი და ქალი ვამყეა უკან. როგორც ზურგის საიმელო ძალა, ყერ სოფელ წიფლანარში მივიდნენ. აქ ხალხმარავალი მიტინგი გაიმართა. მალე უზარმაზარ დემონსტრაციად გადაიქცა. წინ რაზმელები მოდიან და წითელი დროშებით მიფრიალებენ. როგორც ერთი კაცი, ისე მიბიძგებენ მწყობრად.

ოლია და მისი სამი ამხანაგი ქალი იქვე არიან. ჩოხატაურში შევიდნენ, კახავები სადღაც მიიშალნენ. ერთი წუთით დემონსტრაცია შედგა. და იმ ხალხს გააცნეს ბახველი გლეხობის მოწოდება.

მერე რაზმელები ნასაიარალისაკენ დაიძრნენ. ბახვის წყალო უკან მოიტოვეს. ნასაიარალის იღმართს შეუდგნენ. არყდა სროლა. არგმარე ცეცხლის ალში გაეხვია. ღაზარეყო თავისი რაზმებით მაღლა გორაკზე ვამარდა. წითელ-რაზმელები ნასაიარალის უღელტეხილიდან თავს დაესხნენ ღაზარეკოს ქარის სურებას.

უქუნი დაჰყარა, მაგრამ აქანებულები დაუ-
მცდრად ისერაან, ბევრი დახოცეს, ბევრი
დაჭრეს, ბევრმა თავს უშველა გაქცევით. გლე-
ხები გვერდში უდგნენ რაზმელებს, აწვდილ-
ნენ ტყვია-წამალს და სურსათ-სანოვავს.

ოღია ბრძოლის შედეგში ტრიალებდა.
მის წინ, ნასაკირალის ეწირო ზიდზე, მოკლუ-
ლი კახეები ყრბა.

— ამაწავებო, რაზმელებო! ლაზარენოს
დასამარებლად ოზურგეთიდან კახეების ლაშ-
ქარი წოდეს! — იყვირა ერთმა გლეხმა, რო-
მელიც სირბილისაგან ძლივს იოქვამდა სულს.
უცებ რაზმი ყალუზე შედგა. ვიწმამ მეთაუ-
რის ხმა:

— აბა, ბიჭებო, გადაეცემათ ვა კახეებს!
რაზმის ერთი ნაწილი კახეების შესახვედ-
რად დაიძრა. სულ მალე ისინიც გამოჩნდნენ:
გაიმართა ხელნართული ბრძოლა. კახეები
ამოხოცეს, რაზმი ისევ ნასაკირალში დამარუ-
და. ორი დღე გაგრძელდა სისხლისღვრა.

ლაზარენოს დამარცხების შემდეგ, რაიონი-
დან გენერალ-გუბერნატორი აღიხანოვ-ავარს-
კის ოთხთავიანი ჭარი დაიძრა აქანებულთა
წინააღმდეგ. ნატანები ვადაწვეს. მთელი საქა-
რთველო დეზუე დადგა. ამ დამძულთ, შემაშ-
ფოთებელი ამბების გამო ქართველ მოღვაწე-
თა ერთი ჯგუფი, კავკასიის მეფის ნაცვლის მო-
ადგილესთან, მლაშასთან მივიდა და ქართუ-
ლი ხალხის სახელით დამსჯელი ლაშქრის
შეჩერება მოითხოვა. გლეხთა რევოლუციური
მოძრაობის აღმავლობით შეშინებულმა ხელი-
სუფლებამ ვადაწვიტა შვიდობიანი გზით—
დამოკნობიანა გლეხები, ანტიმ მოლაშქარ-
ეობრივადერთი მოსაზრებით აღიხანოვი ჯა-
რების შეტერა დროებით შეაჩერა. აქანებუ-
ლებთან მოლაშარება სცადა.

მთავარმართებელმა მალამამ კრიმ-გირეის მის-
წერა: — გურიის აქანების ჩასაქრობად ჩემ
მიერ ოზურგეთის მახრამი გაიგზავნა ჭარი გენე-
რალ აღიხანოვის მეთაურობით. აღიხანოვი რო-
გორც აღნიშნულ მახრამში, ისე მის მეზობ-
ლად მდებარე სოფლებში აღჭურვილია გენე-
რალ-გუბერნატორის გამაჯორებელი უფ-
ლებებით. გენერალ აღიხანოვის რაზმი დაბა-
ნაკებულა სადგურ ნატანებში. სამხედრო ძა-
ლებს ამოქმედების ასაშორებლად შე უმჯო-
ბესად ვცანი ერთელ კიდევ უცალო გურიის
მოსახლეობის გონზე მოყვანა, ხელისუფლები-
სადმი მისი დამორჩილება და შვიდობიანი
გზით წარმალურ მდგომარეობაში წიბი დაყე-
ნება. ამ მიზნის სისრულეში მოსყავნად, ავირ-
ჩე რა ოქვენი აღმატებულება, როგორც ქე-
მანურად მოაზროვნე და კაცობოყვარე, მას-
თან, მახრამსა და მისი მოსახლეობის მყოფდენ
აღამიანი, ვთხოვთ დაუყოვნებლივ ვაგმზავ-
როთ ოზურგეთის ნახრამში, შემოიაროთ მახრა-
ში შეშავალა 25 სოფლის! საზოგადოება,
განუმარტობა მათი მოქმედების სრული უკანო-

ნობა და შედეგი, რაც მოყვება მათ მიერ კა-
ნონისა და ხელისუფლებისადმი წინააღმდეგე-
ბას... კეთილი ინებეთ. ვადასკეთ... მათ, რომ
თქვენი მოგზაურობა შვიდობიანი გზით მოა-
ხლოების დარქმუნების უკანასკნელი ცდაა, და
თუ ცდა უნაყოფო გამოდგა, მაშინ მოსახლეობა
დამორჩილებულ იქნება ნატანებში მდგარი ჯა-
რის საშუალებით, რა მსხვერპლიც არ ტუნდა
იყოს ამისათვის საჭირო“.

კრიმ-გირეიმ გურიკში თორმეტი საზოგა-
დოება შემოიარა. თავისი თვალთ ნაბა აქა-
ნებულ გლეხების ბრისხანე სახეები.

— დაწყნარდით, მთავრობა თქვენთანაა, ყვე-
ლა თქვენი კანონიერი და სამართლიანი მოთ-
ხოვნილება დაუყოვნებლივ იქნება დაწყალოფ-
ლებული. მხოლოდ დამწვიდლით და იარაღ-
დაყარეთ! — მიწართა მათ კრიმ-გირეიმ.

— რა? იარაღი დაყაროთ და ჩაგზარდეთ?
ვის ატყუებთ თქვენ?

— არა, არ გატყუებთ, მთავრობა თქვენთა-
ნაა.

— თუ ჩვენთანაა მოგვაშორეთ ეს სისხლის
მსმელი ქალაქები!

ეს შეხლა-შემოხლა შეიძლება შეტაკებით
დამთავრებულყო, მაგრამ კრიმ-გირეიმ ვადა-
მოიხება თუ არა მოთქენ, გაჩუქდნენ.

ტრიაუნაზე ერთი მაღალი ტანის, განიერ-
ნახებიანი ვაყაყა ავიდა, ჯერ აღუღებულ
ხალხს ვახება და მერე კრიმ-გირეისკენ მიმ-
რუნდა:

— ჩვენ კარგად ვიცით, უფროსო, ჩვენი
მოთხოვნილებები და სურვილების დაქაყოფი-
ლება აჩუქებულნი წესწობილებების დამხობას
წინააღმდეგ. დაბ. ვიცი ეს და ამნაირი გამარჯვე-
ბის იმედოც მაქვს არ იფიქროთ გვეშინოდეს,
არა! ჩვენს გულში შიში არ არის. მერე რა-
ტომ? იმიტომ, რომ ჩვენი სურვილები და მო-
თხოვნილება სამართლიანია, იმიტომ რომ ცამ-
დის მართალი ვართ. ჩვენი კანონიერი მო-
თხოვნილება უნდა დაწყალოფილდეს! არ და-
წყალოფილდება? მაშინ ჩვენ ვიცით, როგორ
მოვიქცეთ!

— დაბ, ჩვენ ვიცით, მთავრობა, ჩვენი —
კრებამ ერთხელ დაუდისტურა სოფელ ნანე-
იშვილისეულის წარმომადგენლებს. მოთმინება-
დაყარულმა კრიმ-გირეიმ ხალხს მიმართა:

— მამ, რას მოითხოვთ?

გლეხებს ფარცხმელი ლევან მეგრელიშვილი
გაყოფო. მასთან ოღია მივარდა, რაღაც ხელ-
ში შეაჭრა და იქვე მიმალა. ლევანი კი
კრიმ-გირეის წინ წელში გაიშარა, ტრობუნაზე
ავიდა, ხალხს ვახება, მერე კრიმ-გირეის ჩვიდ-
მეტმუხლიანი პეტრეცა წარუდგინა, სადაც ნათ-
ლად და მყოფიოდ იყო ჩამოყალიბებულნი ის
მოთხოვნები, რაზედაც სოფლის წარმომადგენ-
ლებმა ილაპარაკეს.

— ჩვენ მოვიტხოვთ ამ წინადადების შეს-
რულებას, — დამძინა ლევან ნეგრელიშვი-

ლმა, — ჩვენ მოვიტხოვთ, მთავრობამ ალიხანო-
ვები თუადან მოგვეშოროს, ჩვენი ვაჭაყე-
ბი არავის უნახავს მტრის წინაშე მუხლზე და-
ჩოქილნი, არც ახლა მოვებრით უნდა, თავისუ-
ფლებისათვის უკანასკნელი სისხლის წვეთამ-
დის ვიბრძოლებო! — დამითურა ლეიანმა.

კრიმ-გირეი სისტიკად განჩინებდა:
— თქვენ თავი დაანებეთ ამგვარ პეტროვიებს,
ილაბარაეთ წესიერად, მოინანიეთ დანაშაული
და ჩვენ ყოველმხრივ დაგვემატებით, ხომ
იცით, მე ჩამოვედი იმისათვის, რომ მშვიდო-
ბიანად მოვილაპარაკოთ, თქვენ კი როგორ
იქცევით? დანაშაულის მოინანიებთ მაგვირად,
იბუტრებით?!

— რაო? დანაშაული მოინანიეთო? რა დანა-
შაული გვაქვს ჩვენ? ისე დანაშაულებ კი ვართ,
ამდენს რომ ვითვინთ!

— მამ, იერიშზე გადმოდიხარო, არა? —
თქვა კრიმ-გირეიმ, — მე მშვიდობიანი შოლა-
პარაქებისათვის ჩამოვედი და თქვენ შეტყეაზე
გადმოდიხარო გინევენებო, როგორ უნდა შე-
ტყეა! — და ვიტყა გაბრძნებული ჩამოვიდა
ტრიბუნიდან.

მალე მთელს გურიაში დიდი უბედურება
დატრიალდა. რვა მარტს კრიმ-გირეი უკან გა-
იწვეს. ამ მარტს ალიხანოვ-ფეარსკის ათათა-
სიანი არმია შემოესია გურიას, ალიხანოვს გე-
ნერალ ტოლმანოვისა და კრილოვის ნაწილები
მოყვა. აყანყებული გურია ცეცხლში გაახ-
ვის.

იმ დღეს ოლაი ბახეში გამოჩნდა პროკლა-
მაციებით, მაგრამ, როგორც კი დინახა ცეცხლ-
წყობილი სოფელი, მამინვე უკან გაბრუნ-
და და გოფივით გაეარდა ერკეთში.

— მამა, დედა, სიდა ხართ? გამოდით გარეთ!
ბახეი იწვის!

ალიხანოვის არმია შემოგვესია, გენერალ
კრილოვს ნავომრისათვის ცეცხლი წაუკადებია!

— ნავომრისათვის? — ამის თქმაც კი ვერ
მოასწრეს, რომ მთელი ერკეთის მოსახლეობა
ქუჩაში გამოეფინა.

— ხალხნო, ძიმისისა და აცანას შესევია ის
სისხლის მსმელი კრილოვი, ალიხანოვის დამ-
ქაში!

— ოზურგეთი იწვის, ხალხნო, ოზურგეთი,
კუშკელო! — აქლომინებული შემოვარდა
ხალხში ვანო კალანდაძე.

საიდან არ მოზობოდნენ, საიდან არ მოჭონ-
დათ შემადარწუნებელი ამბები.

- დევაბუ იწვის!
- ქვემო აკეთი იწვის!
- ნატანები იწვის!
- ვიღაც გლეხი გავიყვებულვით მოვარდა.
- ხალხნო, კრილოვი ჩოხატაურისაკენ დაი-
რაო!

მალე კრილოვს დიდძალი საჩუქრებით გა-
კრები შეახვედრეს.

— დიდო ბატონო, თქვენს აღმავტებულებაზე,
გვედრებით და ვთხოვთ, ინებეთ რაც გუ-
ნავთ, ოღონდ ნუ გადასწევთ ჩოხატაურს,
გვისხენით ამ უბედურებისაკენ!

— გურულენი სინდობი არა ხართ, მაგრამ
მოვიფიქრებთ, ახლა წადით!

— გვედრებით, თქვენი აღმავტებულებაზე! —
და ვაჭრებმა დაიჩოქეს მის წინაშე. ვაჭრებს
რატომღაც ეგონათ, კრილოვმა ისმინა მათი
ვედრება, მაგრამ მამინ მთვლენს თავიანთ
შეცდომას, როდესაც ღამის ორ საათზე, ჩოხა-
ტაურში ცეცხლით და შახელით შემოიჭრნენ,
როცა იქ ფეხის შედგმისთანავე საწინელი ამ-
ბები დატრიალდა: დაარბიეს და დააქციეს
სოფლები, დაანგრეს და ააოხრეს ყველაფერი.
დაიწყო დაპატიმრებები.

ალიხანოვი მძვინვარებს. გურია იწვის, პრო-
ლეტარიატი ფეხზე დგას. გურიის ამბებმა საზ-
ღვარგარეთ მყოფ ემიგრანტებთან მიადწია.

ყენევაში ღუნანი გაფაციკებით აღევენება
თელაურის გურიის ამბებს, აღელვებული წა-
რდა: „უკვასიის მოსახლეობის უმარტოების
რეველაციური განწყობილება როგორც ქა-
ლაქებში, ისე სოფლებში უკვე მივიდა თვითმ-
პყრობელობის წინააღმდეგ საყოველთაო-სახა-
ლზო აჯანყებამდე, რომ უფითმპყრობელებრი
მოთვრობა უკვე აგზავნის ქაჩებს და არტილე-
რიას გურიაში, აზღავენს რა აყანყების ყველა
მნიშვნელოვანი კერის უაღრესად ულმობელ
განადგურებას“.

გურიას მთელი რუსეთის პროლეტარიატი
უჭირდა მხარს, პირველ რიგში, საქართველოს
ყველა კლასზე.

ლონდონში, პარტიის მესამე ყრილობაზე,
გურია ყველასათვის ახლობელი გახდა, მისმა
ბედმა ყველა დელეგატი ააღლუა.

ალიხანოვს აფორიანებული, აოხრებული და
ნახებერად გადამწვარი ოჯახები ერთად შეუყ-
რია. კახავეთის შემორტყეული აფარსკი ნერ-
ველად დგას მათს წინ. ბრახმოარეული თე-
ლებით დაწყურებს აჯანყებულ გურულებს. შე-
რე შეინძრა და მრისხანე გამომეტყველებას
მრისხანე კიოხვები მიყოლა...

— თქვენი სული ჩვენს ხელშია. სოქევა
ყველაფერი, სოქევი, ვინ აგამხედრათ მოთვრო-
ბის წინააღმდეგ!

— არ ვიცით! — გაისმა და ალიხანოვს სი-
ძულილით შეხედეს. არცერთი არ იძერის აღ-
გილიდან.

- არ იტყვიო?
- არ ვიცით! — ასეც გაისმა გუგუნი. ამ

დროს ხალხს ერთი ახალგაზრდა გამოეყო და ალიხანოვისკენ გადადგა ნაბიჯი. უკვლამ მის მამყრო გაეკვირებულნი თვალნი. ნუთუ გელა-
ლატობს? ნუთუ გამეცვია?

ამოუბრდა ხალხი. ალიხანოვს კი იმედი მიეცა, ნამდვილად დაემოიჩინე გერულებიო. ახალგაზრდა ტრიბუნას მიუახლოვდა ჯა ხალხს მიმართა:

— ხალხო, რას გაჩემებულხართ, ან რას იძახით, არ ვიცითო? არ იცით, ვინ მიგვიძღვე-
და წინ? არ იცით, იარაღი რამ გვაქვს? რისი გეშინიათ? — ახლა ალიხანოვს მიუბრუნდა

— დიახ, ხელმძღვანელები გვყავს, უთაონი როდი ვართ, იარაღიც გვაქვს, უიარაღონი როდი ვართ, უკვლადერი გვაქვს, მაგრამ თქვენ რა ვინდამო? ვინდათ ფეხებში გვაგვიო? ვინ-
დათ დავიძახათ, გაუმარჯოს ნიკოლოზსო? ეს ვინდათ, არა? ძალიან კარგი. იცოდეთ, რომ თქვენ ვერასოდეს ვერ დავემორჩილებო, ვერ-
ასოდეს ვერ დავემორჩილებო, თქვენ ჩვენი სის-
ხლის მსმელები ხართ, ხომ გადაგვეწვით, ხომ აგვაობრეთ, ხომ დაგვიხოცეთ ამხანაგები, მაგ-
რამ ჩვენ არასოდეს არ მოვიხრით ქვედა თქვენს წინაშე! — ახალგაზრდა ხალხისკენ შემო-
ბრუნდა. ალიხანოვი გამტყარებელი უყურებს. თუ პირველად სახეზე დიმილი ვიდავეროდა, ახლა სისხლი ჩადგომოდა თვალებში და ლა-
შიობდა ხელი ჩიველი და ახალგაზრდა ძირს ჩამოეგდო, რომ მან ისევ ვინაგრო:

— ხალხო, რას უძღვით, ვეკუთხოთ ამ სის-
ხლის მსმელებს, ჩვენებურად, გერულად! ხალხ-
ნო, ძირს შედექი ძირს მთავრობა!

ახალგაზრდა ძირს ჩამოვიდა. კაზაკები ამო-
ძრავდნენ, მაგრამ უმაღლე ვალსლტათ ხელი-
დან შეიქმნა სროლა, შეტაცება. ხალხი ტყი-
სკენ გაიხილა. ვისმის ხმები:

— ნეტავ, ვინ იყო ის ბიჭი? ვინ იყო ის დალოცვილი? — მაგრამ არაფერ იცოდა სინა-
მდვილე: თგი ვადამეული და შენიღბული იყო, თუნცა ერთმა კი დაიძახა:

— დავითო, ბიჭებო დავითი, ასყანელი შევა-
რდნამე!

იმ დამეს ოჯახში არავის ძილი არ წაქაირე-
ბია თვალზე. დილით ოლიას აცნობეს, სოფელ-
ში დიდი მიტინგი ვაიმართებაო. მალე იქ გაჩ-
ნდა მიტინგი დემონსტრაციით დაიწყო. ვაჟა-
ოცარი ის იყო, რომ ალიხანოვი კაზაკებში
გურიას იყლებდა, ამათ კი ასეთ დროს მიტინ-
გი დაენიშნათ.

მიტინგზე, ყოველი მეზუთე კაცის უკან
შეიარაღებული რაზმელი იდგა, ცეცხლოვანი
სიტყვები ვაისმოდა. გულიდან ამოქონდათ არა
ოხერა და ვარჯი, არა დამარცხების განცდა,
არამედ გამარჯვების რწმენა. მიუღოდნელად
ტრიბუნასთან გოგონა გამოჩნდა.

— ოლია, ჩვენი ოლია!

— ვაგოდო?

— როგორ, შენ პირველად ჩემგან ტყვე-
ნახე თუ? მაგ დრომით მიუძღვის! სახლს და
სულ ტრიბუნაზე გამოდის!

ამგვარმა ჩურჩულმა ნიავეით ვადაიარა
მიტინგის წინაშე იდგა შორის, ოლია წილში
ვასწორდა და დაიწყო:

შენი კირიმე, ხანჯალო,
რეინო ხეარასნისაო,
შენ, ერთადერთო იმელო
მტრისაგან გამოხსნასაო!
მომოციქულე მტრის გულთან,
მიუძღვენ ჩემი საღამო
ის ვითომც საწერელია,
ჩაერევე, როგორც კალამი!

თითქოს ვინმეს საუბრებოდ დაებარებოდა,
კაზაკები და ბოქაული გამოჩნდნენ, ხალხში
ჩოქოლი ატყდა. ზოგმა ვაქცევა დაამირა,
მავრამ ოლია ძირს არ ჩამოდიოდა, კაზაკები
და ბოქაული უკვე ვარს შემოგურყენენ, ოლი-
ამ ხელები მათკენ ვაიშვირა და მთელი ხმით
შესძახა:

ძირს მთავრობავ უყუღმართო!
ველარ ვიტანთ ვასაჭირსო,
ყოველმხრივ ვაიძახიან:
„ძირს მთავრობავ! აჲ კი ძირსო“

თქვა ეს, ერთხელ კიდევ ვახედა კაზაკებს
და ტრიბუნადან ჩამოვიდა.

კაზაკები თოფის კონდახებით დაერივნენ
გულებს. ატყდა ცემა-ტყება. მარჯოსამ ხელი
ჩაავლო ოლიამ, და იმ დამეს მთელი ოჯახი
ტყეში ვაიხიზნა. ტყეს შეაფარა თავი მთელ-
მა სოფელმა.

ამოძრავდნენ ჩამუსვები. ისევ იმართებოდა
არაუღვარული კრიებები, ოლია ისევ აერცე-
ლებდა პაროლამაციებს, ბრძოლებს. ტყეში
ვაიხიზნულებს ვადაცემდა ხოლნე კომიტეტრიდან
მიღებულ მითითებებს, აერთიანებდა პარტიის
დაქსაქსულ წევრებს. ეშხადებოდა მომავალი
საბრძოლო დაეღებების შესრულებისათვის.

რეგულაცია დამარცხდა. რეაქცია მიჭინ-
ვარებს. მეფის მთავრობა შერს იძიებს რევო-
ლუციონერებზე. აქა-იქ უმიუღობამ და დაცე-
მულობამ იჩინა თავი. ზოგი ავანყებაში მოწა-
წილეობას ნანობს, სასოფარკვეთილებას შეუ-
პყრია; ზოგი კი ისევ ბრძოლისკენ მოუხიზნობს
მუშებსა და გლეხებს; ზოგიც „ოვადებს“
ინანიებს; ზოგი საყარობილის ცაე საყარში
ვაიმოწვევდებულთა გამოხსნას ცდილობს. დამ-
წუხრებელია რუსეთი, დამწუხრებელია საქა-
რთველო, მისი მოწინავე კუთხე ვურია. დამ-

წუხრებულა, მაგრამ ინელს არ კარგავს, გამარჯვებისათვის ძალღონეს იკრებს.

მომავალი ბრძოლისაკენ მიუწევს გული ყველას. აქეთკენ მიუწევთ გული წასაყარალის აწანყების მუხლმავარ ეაყაცებს. აი, ზოგიერთებს კიდევაც მოუყრიათ თავი ერკეთში, ეანო კალანდაის სახლში. ვანო თბილისში უნდა ვაქცეულყო, მაგრამ ცოტახანს კიდევ დარჩა, რადგან საჭიროდ მიიჩნია ხალხის გამხრევა, ამ რწმენის შთაგონება, რომ მომავალი რევოლუციის ეეუთენის.

ერთ საღამოს ვანომ კვლავ ვაყენო მეზობლებს ის შეფასება, რომელიც ლენინმა მისცა დეკემბრის აჯანყების დამარცხებით შექმნილ ვითარებას.

„დეკემბრის აჯანყების დროიდან — წერდა ლენინი, — რუსეთში თითქმის არსად არ შეწყვეტილა სახსენით სამხედრო მოქმედება, რაც აუცილებელია, რაც ახლა გამოხატება რევოლუციური ხალხის მხრივ მტერზე კალაქული პარტიზანული თავდასხმებით... ასეთი პარტიზანული მოქმედება, რაც აუცილებელია ორი სოჭინადადღევე შეიარაღებული ძალის არსებობასა და დროებით გამარჯვებული სამხედრო რებრესიის თავაუშვებლობის დროს, ამავე დროს იწვევს მტრის დეზორგანიზაციას და აშალებს მომავალ, აშკარა და მსოსობივ შეიარაღებულ მოქმედებას.“

— გესმით, ბიკეზო, საით უმიზნებს ლენინი? ნერე, მერე?

— „ამგეარი გამოსვლები აუცილებელია აგრეთვე ჩვენს მებრძოლო რაზმების საბრძოლო აღზრდისა და სამხედრო სწავლებისათვის, რაზმებისა, რომელნიც დეკემბრის აჯანყების დროს მრავალ ადგილას პრაქტიკულად მოუშაბდელნი აღმოჩნდნენ მათთვის ახალი საქმისათვის...“

— მერე, ამისათვის რა უნდა ქნას პარტიამ?

— „პარტიამ ახლანდელ პერიოდში პრინციპულად დასაშვებად და მიზანშეწონილად უნდა აღიაროს იმ რაზმების პარტიზანული საბრძოლო გამოვლენები, რომლებიც შედიან მასში ამ მას ემბროშიან...“

— მორჩა და ვთავიდა. ყველაფერი ნათელია: გურია ისე ფეხზე უნდა დადგეს პარტიზანული ბრძოლისათვის.

იმ ხანებში ქუთაისის საგუბერნიო ციხეში უამრავი პოლიტიკური პატიმარი იყო გამოშვადებული. ზოგს შორეულ ციხეებში სამუდამო კატარადა მოელოდა, ზოგს საბრძოლელზე აყვანა და ზოგს დახვერტა. რადაც არ უნდა დაჯდომოდათ, ციხიდან გვირახბა უნდა გამოეყვანათ და მისი საშუალებებით პატიმარები გამოეცქციათ. ამ საქმეში ერთ-ერთი პასუხისმგებელი პირი იყო ვანო კალანდაძე. ერთ დღეს მან ძილიან გაახარა გულდაწყვეტილი მშობლები, მო-

ულოდნელად ჩამოვიდა. ერთი ყვირა შინ იყურებადი აფიქრებდა და აწეალებდა. უკვე წასვლის დროს რომ დადგა, თავის ფეხს მიწვედა: — ოლია, ჩემთან ერთად უნდა წაიქცეოდეს ქუთაისში!

— რატომ მაინცდამაინც ქუთაისში?

— ვანომ ოლიას საიდუმლო გაუმხილა.

— საგუბერნიო ციხიდან პოლიტიკური პატიმარები უნდა გავაქციოთ, ახლა მერე არაფერი მეთხოვ, დანარჩენს იქ გეტყვი.

ოლიამაც არ ჩაიკობა. გადაწყვიტა, წაყოლოდა.

ციხიდან რევოლუციონერმა კოტე ცინცაძემ, როდესაც ქუთაისის საგუბერნიო ციხიდან ეტაპით ციხეებში უნდა წაეყვანათ, წინაღობით თავის ამხანაგებს დაეით სულაშვილს, თომა ჩუბინიძეს, ისმაილ კუშბურაძეს და სხვებს შეყვარა თავი და უთხრა:

— გადასახლებიდან მალე გამოვიქცევი, ჩამოვალ ქუთაისში და ყველას გამოგვიყვანო ამ კოჭხებითდან!

მხარბევიან, ცისფერთვალეა, ქერამაინ კოტეს საყანიდან გაყვანისას თომა მიიძახა:

— ბარონი, ვანო, ბაკუა, მარო, ილიკო...

კოტე მიხვდა, რისთვის ჩამოუთვალეს ეს სახელები.

მართლაც, კოტე მალე გამოიქცა გადასახლებიდან. მოახა ბარონ ბიბინეიშვილი, ბაკუა ეტრაშვილი, ეანო კალანდაძე, მარო ბოქორიშვილი, ილიკო ებრაძე, მათი ამხანაგები და მათთან ერთად გადაწყვიტა, ზერელი გვერათ ციხის საყამედ და იმ ზერელით გამოეყვანათ პოლიტიკური პატიმარები. დაისვა კიტიხი, საიდან დაწყეოთ ზერელის გათხრა საყენებთან შესაერებლად. ბოლოს შეჩერდნენ ერთ მალალ შენობაზე, რომელიც საგუბერნიო ციხიდან რადაც ოცდახუთი მეტრით იყო დაცილებული. იმ სახლიდან კარგად ჩანდა ციხის ეზო და იმ ეზოში სასიერნიოდ გამოყვანილი პატიმარები.

სახლი ეყუთენიდა ეინშე ვანო ფანცხავას. გადაწყვიტა იმ სახლის დაქირავება და შინ წინდების სასქოიო სახელოსნოს მოწყობა. ფანცხავას მარო ბოქორიშვილი და ერეშია ლომთათიძე ეახლნენ, ცოლ-ქმარად გაეყენნენ. მათ თან ახლდა ნატაშა კალანდაძე, რომელმაც თავი ერეშიან დად ვაასადა.

— აი, ჩვენ გვირდა წინდების სასქოიო სახელოსნო მოწყეოთ, გიხოვო, მოგეაქირავოთ იქვენი მინა, მით უმეტეს შიგ არავინ ცხოვრობს, — დაეცლიათ, ციხის ადმინისტრაციის რომ გვეის თვალით არ ემზირა თქვენს სახლისათვის. პირობას ვაძლეუთ, ჩვენ ერთხელაც არ გავიზედავთ იმ ციხისკენ, ან რა გვესაქმება, ეს ჩემი მეუღლე, — მიუთეთია მაროზე, — ქსოვის ოსტატე ვახლავთ. ეს ჩემი დაიც ქსოვის სპეცილისტია. შეგვირდებიც გვეყოლება. უარს ნუ გვეტყვით, საფასურიც, რამდენიც ღირდეს, ინუბეთ!

მალე ოლიაც გახნდა.

— ეს ახალგაზრდა გოგონა კი შეგვირდად გვეყოლებდა, მან მოწყურებულთა ქსოვა ისწავლოს, ჩემი მოკეთა! — გააცნო ოგი ოლიაც.

ფანცხავა ჩაფიქრდა, მერე კი რაღაც იქნეწეწულად გაივლო გულში, რაღა მინდებოდა ამ ციხის ახლოს მოუნდათ სახელისნოს გახსნაო, მაგრამ ეს გევი მალე გაქრა.

— კი, ბატონო, თანამა ვარ, მით უმეტეს მთელი ოჯახით მოხვეული, მხოლოდ ერთი პირებით, ნამეტანს ნუ იხრივინებთ, ნამეტანს ნუ ამიფორიაქებთ სახლს!

— არა, ბატონო, ჩვენ ოთხი ექნებოთ, ერთი ოჯახი ვართ, კიდევ ერთი შეგირდი გვეყოლება, ერთი საქსოვი მანქანაც, აი, ესაა და ეს ყველაფერი. პო, ისეთი მანქანაა შოა ხმაურს ვერაფერს ვერ გაიგონებს!

მეორე დღეს შემოიტანეს ერთი ადამის დროინდელი საქსოვი მანქანა. დაიწყეს მუშაობა. ოლია ციბრუტეით ტრიალებდა. მალე იმ სახლის აივანზე ოლიას ხელით გამოკიდებულა წინდები აფრიალდნენ. მუშტრებმაც იწყეს დენა. დადგა ხერელის გათხრის დაწყების დრო. კოტემ თავისი ამხანაგები და ორი უიათურელი ზღაროს მუშა მოიყვანა. კარგად აათავიერა ჩათავიერებს საქსოვი სახელისნოს სარდაფი.

— აბა, ბიჭებო, ახლაც ვადავეტროთ სარდაფი, ისე დავგმანოთ ჭეჭურტანები, რომ ვერაფერს შესწლოს შიგ შემოხედვა, მკაცრად დავიცვათ სრული საიდუმლოება!

როცა ყველა ჭეჭურტანა დაგმანეს, კოტემ ახალი მანქანა გასცა:

— სარდაფის ზემო ოთახში იატაკი ვასტერით, შიგ ჩასაბრძოლი გააკეთეთ! და ამოჭრილ ადგილას ტახტი დადეთ!

დაიწყო ხერელის ოხრა. რამდენსაც მოიწვედნენ, იმდენად უფრო აუტანელი ხდებოდა სუნთქვა უსაქრობის გამო. მიწას ხის ყუთებით ნიათრევდნენ და ღამით რიონში გადაქონდათ. უკუნეთ საბნელში კარტოფილის სანთლები ძლივს ბუტავდნენ. ყოველი ხეთი წუთის შემდეგ სულმზებუთელი, გულურჯებელი და ვაშავებული სახით გამოდიოდნენ. კოტას მოთქვამდნენ სულს და მერე ისევ ხერელში ჩადიოდნენ.

ოლია საქსოვი მუშაობდა, მაგრამ გული არ უთმენდა, სარდაფში ჩადიოდა და მიწით საცეც ყუთები ამოჭრდა.

* * *

ხერელის გათხრა გართულდა. შეუძლებელი გახდა სუნთქვა. სული ეხუთებოდათ, ვერაფერს ხედავდნენ. კარტოფილის სანთლები ძლივს ბუტავდნენ. ერთ დღეს ოლია ჩაფიქრებული შევიდა ხერელში.

— ბიჭებო, ასე დაიხრიაობთ. რაღაც მოვიდქროთ!

— აბა, რა ექნათ?

— საბერეული ვიშოვოთ, ის გვიშველოს!

— ეგ რა ვარცა რამე მოიფიქრე?

საბერეული ზედ ხერელის თავზე მოაწყვეს. საბერეულს მილი შეუერთეს. სარდაფში ჰაერის ამოძრავდა, მაგრამ რამდენსაც მოიწვედნენ ხერელში, მისი ძალა სუსტდებოდა, მაშინ კარბიტი იშოვეს და იმით ანათებდნენ ხერელს.

ცხრა დღე თავადებულად იმუშავეს. საყთან ხერელის შეერთებას ორი საყენილა უკლდა. ორ დღეში ყველაფერი დამთავრდებოდა. იმ დამეს მშვიდად დაიბინეს. საერთოდ, კონსპირაციის მიზნით ღამით არ მუშაობდნენ. ღამის მუდრობებში ადვილად შეეძლოთ ციხის მცველებს ხმაურის შემჩნევა. უცებ გარედან საშინელი სკრილი და სროლა ატყდა.

— დაეიღუბეთ, ბიჭებო! ნამდვილად გავაცეს! თავს ეუშველოთ, გაიქცეთ! — დაიყვირა ერთმა.

— არავითარ შემთხვევაში, ფეხი არ მოიკვალთ! — გასძახა კოტემ ამხანაგს, მაგრამ ოლიასა და მაროს გარდა, ყველანი გაიქცნენ. ხმაურზე პატიმრები საყენის კარებს მოაწყდნენ. ზოგმა არ იცოდა, ხერელი რომ კეთდებოდა. ვინც იცოდა, საოტრად დეღავდა. იძახდნენ, ნამდვილად ჩავარდნენ ამხანაგებით და გაყოფებულნი ხან ერთ კედელს აწყდებოდნენ და ხან მეორეს. მალე გამოიჩეკა, რომ გაიეთ მთვარის აეტეხნათ აურხაური. გახარებულმა კოტემ ოლიას გასძახა:

— ოლია, აბა, შენებურად, გაიქცე აივანზე წითელი წინდები!

ეს კი მშვიდობის ნიშანი იყო. ოლიაც დატრიალდა. მალე აივანზე წითელი წინდები აფრიალდა. მეორე დღეს სარდაფიდან გამცველები დაბრუნდნენ. ყერ მუშაობაც არ დაეწყოთ. რომ სარდაფის კარებზე ბრახენი გაისმა. გაინახნენ. კოტემ რევოლვერზე იტაცა ხელი, დანარჩენებმა წალკატები, რკინის ლომები და ბარები მოამარტყვეს. განმეორებულ ბრახუნს ძახილი მოჰყვა:

— გააღეთ, სარდაფი, გააღეთ სარდაფი!

კიდევ სამაისებური დღეილი. კიდევ ძახილი. მარო კარებთან მივიდა. ოლია ფეხს დახერებულს დას. ხმაურით არ წყდებოდა, მარომ, თითქოს ვინმეს ეჩურჩულებოდა, დაბალი ხმით მიაწვდინა უცნობს:

— გასაღები ჩემს ქმარს ერეშის აქვს წაღებული და როგორ გაეღო?

— გააღეთ კარები!

— კიდევ გეუბნებით, გასაღები ჩემთან არ არის! — და მარომ ოლიას ანიშნა ზარს. ხელი დააჭირვო. ოლიამ დაეაღება შეასრულა. სარდაფში მუშაობა შეწყდა. კოტე ზევით ამოძვრა. ოთახში არაფერ დახვდა. მალე მარო და ოლია გაფითრებული სახით გამოიხდნენ.

— სახლის პატრონი მოვიდა. თქვენი ნახვა სურს, მე ვუთხარა გასაღები არ მაქვს-თქო, როგორ მოვიქცე?

— მიდი, უთხარი, თითქოს მერე იბოვე გასა-

ლები, კარები გაუღე, ზევით მისილებ ოთახში შეიყვანე, მეც მალე შემოვალ!

— მეორე ვასალები ვიპოვე, ამა, გავაღე, მობრძანდილი! — შემოიპირფარა მარომ ფანცხავი, კოტემ მეორე ოთახში პიკაიე გადაიკეცა, გახამებული საყვლო გაიკეთა. პირველად ოლიამ მოყრა თვალი, შეკრთა, საოცარი სანახავი იყო კოტე: შარვალი სველი მიწით ჰქონდა გათხუხუნული, გაუმპარსავი სახე მტკრით გამჭურული, როცა ოლიამ ანიშნა, კოტემ ცხვირსახოცი გადაისვა სახეზე, ახლა სულ გამჭურა ლოყები.

— გაიციანთ, ზემო ბიჭაშვილია. ეს ეს არის, მოვიდა და პირი ჭეჩ ატყ კი დაუბნანია! — თი-ლოის გამოსავალი ნახა მარომ.

— არა უშვებს რა გუჯოთ მერე!
დაბნეულმა კოტემ ფეხები და მუხლები იჭვე შეგიდის ქვეშ შემალა. კოტა შეინძრა. მერე ისევე გაჯერდა. ფანცხავა წამოიღდა და მაროს უთხრა:

— სარდაფში ჩამიყვანეთ, საქმე მაჭვს!
— ბოდიში, ჩემს ქმარს თურმე სარდაფის გასაღები ქონია წაღებული და არა სახლის! — ამბზე მაროს დეჩი დეკარგა.

— როგორც კი მოვიდეს თქვენი ქმარი, მაშინვე მინახლოს სამსახურში.

— კარგი და ბატონსანი!
— აუცილებლივ, ბატონო! — დაუდასტურა ოლიამ მაროს და ისევე ფანცხავის გახედა, ისიც წამოიღდა და ყველას გამოეშვეილობა. ჩავიდა თუ არა ქვევით, ერთი შედგა, სარდაფისკენ დაიწყო ყურება კოტე შეკრთა.

— დავიღებთქო ქაშუშია, გავცემეს!
— ქაშუში კი არა, ამ სახლის პატრონია.
— ეს მეც ვიცი. მიდი, მარო, და ერემიას ახლავე გამოუბახე!

ოლიამ აღარ აცალა მაროს, თვითონვე ჩაიბრუნა სარდაფში, იქიდან ხერხელში შექერა და ილაკა აოიყვანა.

— ამა, ერემო, ახლავე უნდა გაიქცე ფანცხავისთან. გაიგე, რაშია საქმე, რა უნდა!
ერემიას აღარ დაუყოვნებია. ერთი საათის შემდეგ დაიწყოებული მოვიდა.

— რა ამბავია? რატომ ჩამოგიყვარა ყურები?
— მაგ შეჩვენებულს ყველაფერი გაუგია, სახლის დეკლას მოითხოვს. რა ვქნათ? ვაი, თუ გავცემს?

— არამე და არამე, ამ ბინიდან ვერსად ვერ გადავალთ, გაცემისა რა მოგახსენო, მაგის არაფერი ვიცი. ისე სიღრმისხელს თვაი არ სტყვიან! — თქვა კოტემ და ერემია ბარონთან აფრინა სამსახურში. ერთ საათისაც არ გაუვლია, რომ ბარონი გულამოგარდნილი მოვიარდა.

— რა ამბავია? — ეტყობოდა, ერემიას მისთვის გზაში აჩაფრთხილ ეთქვა. მაშინ კოტემ ყველაფერი უამბო. ბარონი გაბრბუნდა.

— როგორ? მერე რას შევებით ახლა, ხომ შეიძლება გავცემს? როგორ არა ერეცხენითო? რა ქნით ეს?

ბარონი მებდაცემულს დაემსგავსა. საშინლად იმოქმედა მასზე ამ ამბავმა და გაჯავრებულმა მიმართა ამბნავებს:

— ასეთმა გამოცდელმა აღაშინებნამა მტკრით ვერ მოიფიქრეთ? შშინვე უნდა დაგეპატიმრებით. იმ ვეება კაცს ნაფიყვანდი სარდაფში, მიეცემდი ხელში ბარს და ვითრევივინებდი მიწას, თქვენზე რჩევი მეტს გამოთხრიდა!

— მერე?

— მერე, ვაიძულელები წერილი მიეწერა ცოლ-შვილისათვის, მოულოდნელად თბილისში მომიხდა წასვლა სასწრაფო საქმეზე და ერთ კვირაში ჩამოვალთქო. იმ წერილს კი ვინმეს საშუალება მიეღობოდა ვამოფხავნიდი. ახლა რაღაც უნდა ვიღონოთ, ისე, გითხრა სიმართლე, გაცემით არ გავცემს, მაგრამ რაღაცას კი მოგვხმობს.

— ეპ, ისე მოულოდნელად დაგვესხა თავს, ეერადერი ვერ მოვიფიქრეთ! — ჩაილაპარაკა ერემიამ.

კოტემ ვადაწვევითა, ბირადღ ენახა ფანცხავა. ერემია წაიყვანა. მისვლისთანავე ლაპარაკი არ გაუბამს, პირდაპირ უთხრა:

— ხომ იცით, მე თქვენთან ტყველა არ მოვიდოდი, საქმე წერილობულია, რალა დაგიმალეთ, მე პარტიკის წერი ვარ, სოციალ-დემოკრატი. თქვენს სახლში სტამბა გვაქვს გამართული, რალაი ვაგეგიათ თქვენ, არც ჩვენთვისაა ხელსაყრელი მისი იქ დატოვება. ამიტომ სამ დღეში ვიშვით სხვა ბინას და იქ გადავიტანთ. მანამდის უნდა გეცალათ. არ დაგვეღობოთ, დემკრამ არ ვაფიქრებ, არავის არაფერი უთხრათ, თორემ ხომ იცით, ამას რა უბედურება მოყვება. მე არ ვაშინებთ, მაგრამ იცოდეთ, არც თქვენ დაგადგებთ კარგი დღე, ეს კარგად დაიმახსოვრეთ.

კოტემ კიდევ უფრო ცვიო სახე მიიღო. ფანცხავა გამოუვალ ჩიხში მოემწყვდოდა. რა ექნა, აღარ იცოდა. ესლა მოახერხა, ეთქვა:

— დავიღებე კაცი! რთა ვარ ცოცხალი, ეს რა მომივიდა? არა, მშაო, ნუ მატყულებთ, ვიცი, ვიცი, რა სტამბა ვაქვთ. ნამდვილად დაგიღობებ, მიშველეთო თუ არ გჯერათ, წაიკითხეთ ეს წერილი! — ფანცხავამ კოტეს ბარათი გაუწოდა. „შენი კეთილის მსურველი ვარ და ამიტომ გწერ ამ წერილს. უშველე სახლს. შენი სახლიდან „პოდეკომ“ ეთედება ციხის საყვებთან შესაერთებლად. ეს ბევრმა იცის, სახლი დაგვეღობება და შენც დაიღლები“.

— ანონიმური წერილია! — წამოიძახა ოლიამ.

— რაც გინდა, ის უწოდე, ფაქტი ხომ არის?

— ჩაილაპარაკა მარომ.

კოტემ, ბევრი ფაქტის შემდეგ, ფანცხავა უთხრა:

— კარგი, თქვენ წაბრძანდით და საღამოს შევატყობინებთ ყველაფერს!

ფანცხავა აცაქცხებული ვავიდა სახლიდან. ყველამ კოტეს გახედა, ამა, რის იტყვისო.

— ერთი აზრი მომივიდა, გრემია, მოდი, ვინა-
ნე გაელენიანი პირი მივეტყუავეთ, რომ რო-
გორმე დაანაშტოს, თუ არა და, მეტი გზა არაა,
უნდა ვავაქროთ! ვინ მივტყუავენო?

— სერგო ჯადარბე, ჭალაქის თავი!

— ის ხომ მენშევიცაა,

— ვნახოთ! — ორკენი ჯადარბისაქენ გავ-
შტრენე. მან ცივი უარით გამოისტუმრა.

— მე ნუ გამრევთ მაგ საქმეში, სხვა ვინმე
გამოაყენეთ.

— გრემია ლორაქიფანძესთან მივიდეთ!

— იგიც ხომ მენშევიცაა?

მანაც მივიდნენ. ე. ლორაქიფანძემ გამოჩე-
ნილ საზოგადო მოღვაწესთან გიორგი ზდნო-
ყიონან მიიყვანა. გიორგი არც კი დაფიქრებუ-
ლა, მაშინვე იაკობ ფანცხავას საშუალებით, მისი
ძმა ვარლამი იხმთ და პირდაპირ უთხრა:

— შენ ყველაფერი იცი. უნდა ვაჩუქდე, სხვა
გზა არ არის. სამუშაო უნდა დაასრულონი.

ვარლამ ფანცხავა ბავშვით ატირდა.

— დავიღუპე კაცი, სახლსაც წამართმევენ,
მიწასაც, შეც დამიჭირენ!

— თუ ასე იქნება, მიფიქრეთ, უნდა ვაჩუქ-
დე! მანაც რა ღირს ის შენი სახლარი?

— სამი ათასი მანეთი!

— აა, მთელი ზემან სამი ათასი მანეთის თა-
მასტუი. თუ რაიმე მოუვა შენს სახლს, მე გადა-
ვიხდი მის სიფასურს!

გიორგიმ იქვე შეაფსო თამასტუი, ხელი მოა-
წერა და მისცა.

რაკი ასე მოაგვარეს საქმე, კოტე და ვრემია
მაშინვე მოადიდესკენ გაექანენ.

— რა ამბავია, კოტე?

— ოლია, განაგრძეთ მუშაობა, მალე უნდა
მოურჩეთ ზერეის დასრულებას.

თითქოს მძიმე ლოდი მოაშორეს გულიდანო,
ხერეის მთხრელებმა თავისუფლად ამოსუნ-
თქეს, მუშაობა განაახლეს, ორ დღეში საიდუმ-
ლო გვირაბი საკნებამდის მიიყვანეს. ახლა, ზე-
ვით, ზედ საყნის წინ დაიწყეს თხრა მასთან შე-
საერთებლად. უცებ ხრილით წამოვიდა მიწა.
გაისმა გუგუნე. შეკრთნენ, ვაი თუ ზვეით ციხის
ღირაქებმა გაიგონონო, და მუშაობა შეწყვიტეს.
ახლა რა ქნან? რა იღონონ? გამოსავალი ოლიამ
იპოვა:

— შევგზავნოთ ვინმე საკანში, პატიმრებმა
ასტეხონ უვირილი, ზანგაში, გუშაგები ხმაურში
ვერაფერს ვერ გაავებენ, ამ დროს ჩვენ კი ვან-
ვებოძოთ თხრა.

ოლიას წინადადება მოუწონეს.

კოტემ მაშინვე აცნობა საკანში მყოფ პატიმ-
რებს, როგორც კი დაინახავთ იმ სახლის წინ,
თოქზე გადმოკიდებულ ციხელ წინდას, მაშინ-
ვე ასტეხეთ ხმაურით. ციხის ფანჯრიდან კარ-
გულ ჩანდა ფანცხავას სახლი. მერვე დღეს, დი-
ლით ოლია მერცხალებით წამოფრინდა. წინდა
მოხერხებულ ადგილას გადმოვიდა მალე ციხე-
ში საშინელი ხმაურით და გნიაბი გაისმა. ამით

მოხერხებულად ისარგებლეს და სულ რაღაც
ერთნახევარ საათში, ჩამოანგრია მიწა საკანში.
ხერეის ნიავეით შემოიჭრა ზანგის სტედა მთ-
იბევის, ციხის აღმინისტრაციისა და შემოქმედებ-
ლი იყო ვერაფრით ვერ მიშვედარიყო, თუ რა
იყო ამ ხმაურის მიზეზი.

მალე მუშაობა შეწყდა.

ზერეის გაყვანა დამთავრდა.

— ოლია ის ნათელი წინდა ჩამოიღო თოქიდან:
— ახლა რა ექნათ?

— ვერაფერსაც ვერ ვიხამთ „სეირნობა“ და-
მთავრდა, ზერელიდან პატიმრების გამოყვანა
მხოლოდ მაშინ უნდა მოხდეს, როდესაც მინი
ციხის ეზოში იქნებამი — კოტე ამ ადგილს
მევიდა, სადაც გომურის ქვეშ ერთი ადგილი
მცირე საყნის მსაფლრით იყო დაფარული. ია-
ტაი გამოუხერხებელი იყო. კოტემ ლურსმნის
წყვერით ვახერხა იგი და საკანში მყოფ პატიმ-
რებს გაანათა:

— მიჭებო, ყოჩაღად იყავით, ყოჩაღად ზერე-
ლი დამთავრდა, ზედა, გამოხვალთ, აა წერილი
ამის მიხედვით იმოქმედეთ, ნახვადის!

კოტემ წერილი ნახერეში შეადგინა. პატიმ-
რები სიბარტლისაგან ერთმანეთს ეხვეოდნენ.
რა ექნათ, აღარ იცოდნენ, თან ერთმანეთს
ეხერხებოდნენ, პროვოკაციას! რა გავა-
ძლებინებდო. კოტეს წერილს ერთმანეთს ტა-
ციებდნენ ხელიდან. კოტე ატყობინებდა, როგო-
რი წესით უნდა გამოსულიყვნენ ვარეთ, ამ წე-
რილით პატიმრებმა შეიტყვეს, ვინ რომელი
რეზობოდა: „ვინც დაარღვევა ამ წესს და
ურიგოდ გამოვა, სულგათია, იმთ ვარეთ არ
გაეუშვებთ, სანამ მათი რაღი არ მოაწევს.“

ამ რეგში იყო მაშინ ჯერ კიდევ ასაღებრდა
მწერალი ლეო ქიაჩელი.

სექტემბრის პოლი რიცხვებია. ციხის ეზოში
„სასეირნოდ“ გამოსული პატიმრები მიდამო-
დან ერთმანეთთან, სხვა საყნის პატიმრებს რა-
ღაცა უამბობდნენ. სწორედ ამ დროს დაიწყო
ხერეის დანაშაულის პოლიტიკური პატიმრების გაქცევა.
სანამ ეს დაიწყებოდა, ვადაწყდა, კოტეს იქუ-
რობა დაეტოვებია და სადაც მიმალულიყო.
კოტემ ბარონის სახლს შეადგრა თავი. მარო
თავისი „ქპობით“ ელაცის სახლში მოთავსდა,
ნატყმა კალადაქა ნათესავისას. ოლია ჯერ ბა-
რონთან ათედა დამეს, მერე ერთ-ერთ სანდო
პირს მიეცელა.

ბარონსა და კოტეს წინასწარ მოგვარებით
გაბიზუნის ყოველი წერილმანი, ტანასკლის ვა-
დაცემის საქმე და ისიც კი, ხუნდარი როგორ შე-
მოესწნათო. წინასწარ შედგენილი კრეის მიხედ-
ვით, სანდო პირად მიჩნეული პოლიციელი აღ-
ფეს მუსერბე ჩააბეს ამ მეტად საიდუმლო საქ-
მეში. მას ყველაფერს უნდაობდნენ, განსაკუთ-
რებით, ბარონი და კოტე. რივის მიხედვით, ჯერ

ისინი უნდა გამოსულიყვნენ, ვისაც ბორჯილები ედოთ ფეხებზე. ასეთები იყვნენ — თომა ჩუბინიძე, ისმაილ ქუშმაძე, ამათ მოყვებულენ ლეო ჭიაჭელი, დავით სულიაშვილი და სხვები.

კარზე კაუნჩი ატყდა. ერთი კი შეკრთნენ, მაგრამ უცებ ციხის ზერელიდან გამოსული პატარები დანახეს და მაშინვე იქითყენ გაიქცნენ.

მღელვარება, სისხარული, ნერვულობა და შიში ეხატებოდა თვითველ მათგანს სახეზე. გამოდიოდნენ ზერელიდან და თან იმას ფიქრობდნენ, ვთუ თუ განდარშებამა ჩავევიდნენ ზელშიო.

ორმოცამდე პატარაშმა სამუდამოდ დასტრავა ციხის გარეშო. გამორბიან, იმალეობიან და ყველას თან მიყვება ის მძაფრი განცდები, ის მღელვარება, რაც ასე შთაბეჭდვადათ აქვს გაღმოყვებული დავით სულიაშვილს.

ახლა უფრო რთული ამოცანა დადგა. ციხიდან ზერელის გაყვანაზე უფრო თავსატეხი შეიქნა გაქცეულთათვის ტანსაცმლის შოვნა და ქალაქიდან მათი მალულად გახიზვნა.

ოლიასაც მეტი საზრუნავი გაუჩნდა. ახავითარი დავლების წინაშე უკან არ იხვედა. ციხიდან პატარების გაქცევისთანვე ოლიას აცნობეს, კოტე ცინცაჲ ვიბარესო.

— სად არის? — იკითხა ოლიამ.

— ბარონ ბიბინეიშვილთან იმალებო.

უმალევე მისთან ვაჩნდნენ ის და მარო ბოკორიშვილი იმ დროს შევიდნენ, როცა ერთ-ერთი იქ მყოფი გააფრთხილა ბარონმა:

— აბა, შენ იცი, ჩემო ალფეს, როგორ ტყუით. შენებურად მიაცილებ რიონში და ჩასვამ თბილისის მატარებელში. რა უნდა მოხდეს, მაგრამ ენიციობა, ვთუ ხილათი რამ შეგემთხვათ, ამალაშვე უნდა მაცნობო!

ის ახლგაზრდა, ბარონმა ალფესი რომ უწოდა, ერთი შედგა, მერე ყველანი აათვალიერა ჩათვალიერა და წავიდა. კოტე წელში გაიმართა და ბარონს გაჯივრებებით შეეკითხა:

— კაცო, ეინა მაკ ჩინოფიკი, ასე თავგამოდებით რომ გვემსახურებო?

ბარონმა ჩაიციხა და უპასუხა:

— მართალია, პოლიციელია, მაგრამ ჩვენი მარჯვენა ხელია. ძალიან გვემხარება!

— ხედასაც არ ეხმარებოდეს? — დაბალი ხმით ჩაილაპარაკა ოლიამ, მაგრამ ეს ყველამ გაიგონა.

— გოგო, რას ამბობ? გვაშინებ?

— არა, მაგრამ...

მაშინ მარომ ბეჭებზე მოხვია ხელი და თქვა:

— ამ გოგოს ასე ნუ უყურებთ, ვანოს დიახ, მგლის ყნოსვა აქვს, დაუჯერე!

ბარონი აზრზედაც ვერ მოსულყო, რაზე ანიშნებდნენ, ოლიამ კი ჩაიციხა და გუშინდელი ამბავი გახსენა. გუშინ ოლია ბარონთან მივიდა, რომელიც პარკმახერი ზოგ პატარას პარსავდა, ზოგს პარკს უყვებოდა. ერთ ახალგაზრდას, გაპარსვის შემდეგ, პუდრი გადაუსვა სახეზე, მე-

ორემ ქალის ტანსაცმელი ჩააცვა ზოგი პასპორტს აწახადებდა. ბარონთან ერთი პატარარი მივიდა:

— თუ შეიძლება, მე უფროსი მძღვენი მასპინძალი ტი მომეციო!

— აბა, სამაზრო სამმართველოს ბლანკო!

— არა, მაგას, მოდი, სამაზრო სამმართველოს კი არა, მეშინათა სამმართველოს პასპორტი მივეციო — უთხრა ალფეს მუსერიძემ.

— შენ, კაცო, ნუ აშინებ ამ ხალხს! — თითქოს ხუმრობით უთხრა ბარონმა ალფესს და ერთ იქ მდგომს მიმართა: — შენ კი, ჩემო ალფესანდრე, უფრო მე მენდევია. ალფესი, რაც არ უნდა იყოს, მანც პოლიციელია.

ამ ხუმრობაზე უველს გავიცინა. ბარონმა ნამდვილად იხუმრა, მაგრამ რატომღაც ოლიას ეჭვი აღედგა ამ სიტყვებზე. და სწორედ ეს მოიგონა ოლიამ ახლა, როცა კოტემ ჰკითხა ბარონს, ეინაა ეგ ჩინოფიკიო.

* * *

ამ იქებებით გულდასერილი გავიდა ოლია სახლიდან და მისს დაუწყა ძებნა, მაგრამ ვერსად ვერ მოაკვლია.

ბარონსა და კოტეს ჩაეძინათ. უცებ ზარმა დაიწყო. ბარონი წამოვიარდა და კოტეს გასაძახა:

— ჩქარა აღდექი, ბოქო ნამდვილად პოლიცია დაგვესხა თავს. იქნებ უკანა გასაცემელით ვუშველოთ თავს!

კოტე აზრზე ვერ მოვიდა.

— ჯანდაბან შენი თავი ადგომი თუ გეზარება, რომ დაგიქურენ, მაშინ ენახოთ, ადგები თუ არა! — და ფე კარის გასაღებად გაუქანა. კარი გააღო, ოთხში ალფესი შემოვიდა.

— რა ამბავია?

— უველანი ჩავირდნენ. ჩავსხედით თუ არა მატარებელში, ალყა შემოგვიარტყეს. ოთხივე დაიჭირეს. მე კი ძლივს დავაღწიე თავი.

ბარონი შეკრთა, მაგრამ შემოთოხმა გულში ჩაიქლა და შესერიძემ გააფრთხილა:

— ხვალ დილით, ყოველ მიზეზის გარეშე, მნახე ბანკში! — შესერიძემ რომ გავიდა, ბარონმა კოტეს აძღრებული თვალები მიამყრო და ეჭვი ვერ დაეშალა:

— ეს შობელძალი, მართლა გამცემი არ იყო!

ბარონს გაახსენდა, რომ შესერიძეს არ უნდოდა მისი მოტანილი პასპორტები ვინმესთვის მიეციათ, მერე გულში გაივლო, როგორ მოხდა ეს? შესერიძეს ზომ როგორც პოლიციელს, ქალაქის სადგური აბარა, როგორ შემოარტყა ალყა მახროს უღროსმა ისე, რომ მან ვერ შეიტყო? ამ იქებებმა გული გაუაწირა. მერე კოტეს დამწვიდება სცადა:

— შესერიძემ ხვთი თითოვით მყავს შესწავლილი. ბავშვით გულუბრყვილოა, ჩემს მოტყუებას ვერ გაბედავს. ის უკვე დაბარებულია

მეგზს და გამოცდის მიზნით ან ბინის მოგონს დაევალებ, ან ვანგებ რაიმე საიდუმლოებას შე-
დატოვებინებ, რომ გამოვივირო ღალატში.
ოღონდ ამისათვის სამი დღე მცალკე. ამ ამბავს
გერ ნურავის ეტყვი!

— რაჟი ასეა, კარგი! — დაეთანხმა კოტე,
მაგრამ მერე რაღაც გაასვენდა:

დამიჭერე შენ, ოლია გამოიყენე ამ საქმეში.
ერთგული და გამოცდილი გოგონაა, შენ მას
კარგად არ იცნობ, მაგი იყო ჩვენი შესაიდუ-
მლე ჩოხატაურში, მაგი იცავდა არაღვიგაღურ
კრებებს, ვერინახავდა დროშასა და იარაღს,
მაგი იყო შეირიკიცა და რაზმელიც.

— მართალია, პირადად არ ვიცნობდი. ისე
კი, ბევრი კარგი რამ გამოგონია მის შესახებ.
ახლა, ჰქერა, მართლა, მგლის ყნოსვა სქო-
ნიას! — რაჟი მესურბიქვია გამცემი ამოიციხო,
პარონს უნდოდა დარწმუნებულიყო და მის
გამოსაჭერად თასი რამ მოიღებდა.

— აი, ალფესი ბარონთანაა. ძალიან შორიდან
იწყებს ლაპარაკს ბარონი. წინა დღის ამბავი
გაიხსენა. მერე საუველურებს მოუბნა თავი.

— პირდაპირ არ ვიცი, რა ექნა, როგორ მი-
ვატოვო ყველაფერი, ან სად გავიქცე. ვის შეე-
ფარო თავი?

— რატომ?

— როგორ თუ რატომ? თავზე ამოღენა
საქმე დამაწეა, კოტეს მეტი არაფერი მეჩხარება
და ისიც ისეთი ზარმაცია, რომ მეტი აღარ შეი-
ძლება! ამისთანა ხალხში რა უნდა ექნა? პო,
იმას გვეუბნებოდი, ტუსაღები წუხელის
დატყობილებსა და მოსვ მეთლებრის ვერ
და, რამელიც შენ ვაიცი, აქ არიან, ყოველ-
დღე რამდენიმე ბინაა საქირო, მერე სად ვიშო-
ვო? არ ვიცი, რა ექნა, რა წყაღში ჩავჯარდე-
ნხად ვარ, ყველაფერს თავი ვავანებო. საღაც
გადევივარო, მაგრამ თანა მუბინივოდ მეტოდება.

თუ დღევანდელ არ გამოდგება ბინა, დამიჭერე.
მერე რა ეშველება მე უბედურს? — და ამდენ-
ტრული თვალუბრი შეინათა ალფესს სახეში. თან
გულში გაიგლო, ვაი თუ იცის, რომ თანა უკვე
თბილისშია, და მე ვატყუებ? ამ ფიქრში რომ
იყო, ალფესის ხმა გაისმო:

— თომას ჩემს ბინაზე გადავიყვანე, მაგაზე
თქვენ ნუ დარდობთ!

— მაშ არ სტოდნია. — თავისთვის თქვა
გულში ბარონმა.

— არა, ეგ არ შეიძლება. შენ სიამართან
ცხოვრობ. იქ ბევრიანი არიან ვინმეს რაიმე წა-
მოცდება, ისიც დაიდუმება და შენც, მერე რა-
ტომ მოვიქცეთ ასე? თუ საღამომდი მოსთვარ
ვერსად ვერ ვიშოვე ბინა, მაშინ მეტი რა
გზავა. ისევე შენ უნდა მოგანდო ეგ საქმე. ამი-
ტომ საღამოსა ექნა-შეიღებ აუცილებლივ მინახე
შენ!

— კარგი, ბატონო, მხოლოდ...

— არა, ახლა, წამოდი! — ხელა ჩაქიდა ბა-
რონმა. ღენისს სარდაფში ჩაიყვანა და კობიძე
გაფრთხილა:

— მე ჩამოვუბი კვალდაკვალ დამდევენ. ამას
წინათ აქ რომ შემოვიდი, შემეჩხინეს და ვინ
იცის, შეიძლება გასაჩხრეკად მოვიდნენ. ოთახ-
ში არაფერი იქონიო, სიფრთხილეს თავი არ
სტყავ!

— რა უნდა მინახონ?

— რა იცი, მე ასე მოთქეამს და! — ბარონ-
მა ოლიას ჩაავლო ხელი და გარეთ გამოვიდა.

— არა, მე ალფესი საევეო კაცი რომაა, მინ-

— მხოლოდ რა? — ფრთხილად იცინა
ბარონმა.

— ის... ვიღაც ოლია რომ ღენის თქვენთან,
სად არის?

— რათ ვინდა?

— ისე. ეგებ. მის ძმას ეშოვნა თომასთვის
ბინა?

— შენ საიდან იცნობ მის ძმას. ის ხომ აქ
არ არის? — ბარონმა გამოცმულად ჩაბნდა. მას
თვალებში.

— არა, ისე! — უხალისოდ ჩაილაპარაკა
ალფესმა და ოთახიდან გავიდა. მისმა შეყი-
თხვამ ბარონი ძალიან შეაყარათ. ოთახიდან
ოლიამ შემოიქცერია.

— შემოდი შენ საიდან გაჩნდი, ვოვო, აქ? —
შემოთვებულე ზმით ჰკითხა ბარონმა.

— მეორე ოთახში, ბუღალტერიაში ვიდექი.
იქიდან ზოგი რამ ყრუდ გავივარე. რა უნდა
მეგ მგლისფერ ძალს ჩემთან?

— შენ ნურაფრის გეშინია. წადი ახლა. ვანო
მომინახე და უთხარი, სადმე ვადაიკარგვას.

— წავიდა. ქუთაისში არ არის.

— ძალიან კარგი. შენ კი, ვოვო, ფრთხილად,
ფრთხილად, თორემ...

საღამოს ისევე გაჩნდა ალფესი ბარონთან.
არც კი აცალა რაიმეს თქმა, პირდაპირ უთხრა
ბარონმა:

— ყომა, ბიჭო! მართლა კი კაცი ყოფილ-
ხარ, თხოვნა რომ შემისრულე და მოხველე.
ძალიან მადლობელი ვარ, ნემო ალფესს. მაგრამ
თომას უკვე ვუშოვნეთ ბინა, ფილაზე ქელი-
ძის ბუღალტერთან, საშინო კობიძესთან. კარგი
ბინაა, მაგრამ ზუთმა-ექვსმა კაცმა იცის, ეს კი
არ ვარჯა, მაგრამ რა ექნა. მე მეტი არ შემი-
ძლია, ჩავადრება და ჩვეარდეს!

ბარონმა ერთხელ კიდევ გასედა გამოცმულ
ლის თვალუბით. ალფესი ისე იღვკა, თითქოს
არ ესმოდა, რა ელაპარაკებოდა ბარონი.

როგორც კი ალფესი წავიდა, ბარონმა მანო-
ვე წითელ ხდთან, ქელიძის ღენისს სარდაფი-
სკენ აიღო გეზი. წინ ოლია შემოეფეთა.

— ოლია, სად მიდიხარ?

— აგერ, იმ მუსტრაქეს ვეძებდი.

— მუსტრაქესთან რა ვინდა?

— ისე, რა...

— არა, ახლა, წამოდი! — ხელა ჩაქიდა ბა-
რონმა. ღენისს სარდაფში ჩაიყვანა და კობიძე
გაფრთხილა:

— მე ჩამოვუბი კვალდაკვალ დამდევენ. ამას
წინათ აქ რომ შემოვიდი, შემეჩხინეს და ვინ
იცის, შეიძლება გასაჩხრეკად მოვიდნენ. ოთახ-
ში არაფერი იქონიო, სიფრთხილეს თავი არ
სტყავ!

— რა უნდა მინახონ?

— რა იცი, მე ასე მოთქეამს და! — ბარონ-
მა ოლიას ჩაავლო ხელი და გარეთ გამოვიდა.

— არა, მე ალფესი საევეო კაცი რომაა, მინ-

ხედარი ვარ, ამიტომ უკვებ ხაფანგს, სადმე ვავამდე შიგ!

— გაეშვება კი?
— ენახათ.

მესამე დღეს ბარონი ოლიას თანხლებით ისევ იმ ღვინის სარდაფში მივიდა. კობიძე დანახვისთანავე უამოვარდა ხეზე.

— რა ყარვ დროზე გაჰფრთხილეთ. სწორედ იმავე დამეს, ნაშუალამევენ დამეხსება მახრის უფროსი სტრატეგიებით და სულ ვადმოატრიალა ვველაფერი. ჩემი ბიძაშვილი, რომელიც ჩემთან იყო, კინალამ დააპატიმრეს. თან რაღაც სურათები ჰქონდათ. სულ იმ სურათებს აკვირდებოდნენ და მერე ჩემს ბიძაშვილს უშვებდნენ. აღბათ, იმ სურათს თუ აინარებდნენ.

— რას ამბობ, კაცო? ეს რა მოხარია?

— კიდევ არ დამიყრებეთ, ბარონ? ხომ ხედავ, საქნე ვახსნილია, ნამდვილად შემოგზავნილია ქაშუშია, თქვენ კი ამისთანა კაცს ენდობით! ორავენი შემფრთხილებები დაემშენე ქუჩის დღამართვ.

— ეე, შეხედეთ, შეხედეთ მუსერიაზე არ არის? ვილაც ქალთან ერთად მოდის!

— სად, ვოგო?

— ბუღვართან, კიდევ ვერ ხედავ?

ბარონი მუსერიძეს მიუახლოვდა, ოლია კი სადღაც მიიშალა.

— ალფესს, ბიჭო, რატომ ხარ ასე უხასიათოდ?

— ეე, სამი თვის შვილი მომიცედა წებელი და ახლა კუბოს საყიდლად მივდივარ!

— უჰ, ეგ რა მოგსვლია, ბიჭო! მონაწილე ვარ თქვენნი შწუხარებების!

— მადლობით თანაგრძნობისათვის.

ჰოდა, ერთის მხრივ კარგია, რომ შეგვგედი, შენ ახლა ჩვენი ამხანაგებისათვის გცხელა? მაგის დრო და თავი სად გაქვს? მაგრამ მაინც უნდა გითხრა ერთი სასიამოვნო ამბავი: კაცო, ჩვენი თომბა ბუღვზე ვადარჩა! ხომ ვახსოვს, რომ ვითხარი, თომბა ქელიძესთან არის-მეთქი. ჰოდა, შენ ხარ ჩემი ბატონი, მოსულან გეშინდნენ ღამით იმ ქელიძის ბუღვლტერ კობიძესთან და სასტიკად გაუჩხრებოდათ.

— რას ამბობ, კაცო?

— ჰო, აბა, რა!

— * მერე, მერე? — სულმოუთქმელად წამოიძახა ალფესმა.

— მერე და, ხომ იცი, სამსონა კობიძე რა ქვეყანი ბიჭია. მე რომ ვუთხარი, თომბა ჩუბინიძე შენთან ამყოფე ოთახში-მეთქი, ასე კი არ მოქცეულა, არამედ თავისებურად.

— ეს რას ნიშნავს?

— აი რას: წაუყვანია და ქელიძის ღვინის სარდაფში, ბოჭკების უკან დაუმალავს. თურმე ახლაც იმ ბოჭკების უკანაა, თუმცა ერთი კია ცუდი, ამხანაგმა იცის მისი იქ ყოფნა, მაგრამ რა გაეწყობა, მე მეტი ბინის შოვნა არ შემი-

ძლია. იყოს, მე რა ვქნა? — და ალფესს თვლებში ჩახედა. ალფესმა ტუჩები მოკუმე და სახეზე ყვითვლო ფერი გადაეკრა: ბარონი შეშინვე მობრუნდა და წამოხელისას მიმხიშტა.

— წადი, ბიჭო, წადი, მკვდარს მიხედეთ. და საფლავებაზე აუცილებლად მოვალ!

მოსახვევში, რომელიდაც სავაჭროსთან, სადაც თავი შეფერებინა ოლიას, ბარონს შეეფთა.

— რა ამბავია?

— ნუ გეშინია ოლია, ახლა კიდევ ერთი ხაფანგი დავუგე, ენახათ, გაეშვება, თუ არა.

— ეს რა ხაფანგია?

— მაგას გაიგებ. მალე, ზგალ კი ჩვენ ამ ქელიძის სარდაფთან მივიდეთ. თუ ვეპატროვან, პოლიციელები დაგვესხენ თავს გასახრგვადო. მორჩა, ყველაფერი გამორკვეულია. იგი, კაცს რომ ჯამუშობა დასწამო და ტყუილი გამოადგეს. ეს პატარა ცოლდა არაა, ამიტომაც მერამდენედ ვამოწმებ მუსერიძეს! — თქვა ბარონმა.

მეორე დღეს მართლაც გამოცხადნენ ბარონი და ოლია სარდაფში.

— კაცო, შენ პროვოკატორი ხომ არა ხარ?

— რა იყო, სამსონ?

— როგორ რა იყო! გამოჩნდები თუ არა, უაქველად თავს უნდა დამესხან ის ოხრები, მოშორდო, თუ კაცი ხარ, წუხელ კიდევ მომვარდა მახრის უფროსი სტრატეგიებით, ახლა სარდაფს ეცა, ბოჭკებს უტრიალეს, განხრკვეს ყოველი კუნჭული, თითქოს კაცს კი არა, თავს ეძებენო, სად არ იჭვრატებოდნენ, რომელ ხერხს არ სინჯავდნენ.

— ოლია გესმის, რა ამბობს? ამეჩარა პროვოკატორია, ახლა მე ვიყო, რასაც ვიზამ.

— მაგრამ სანამ მოეკვლევიანებდეთ, აქო-ზებს მოეტიაცოთ და ეთქმევიანოთ, ვინ ყაუ-ვაყვეული.

— მანამ კი, თქვენ ჩემი არ გესწავლებათ. ისეთივე დამოკიდებულება იქონიეთ, როგორც აქამდე გქონდათ. ხომ იცი, მასეთი ხალხი თვალის ერთი შევლებისას შეამჩნევს, გულში რა გაქვს, რა გაიფიქრე ისეთი, რომ ვასცემს, ბოლოსთვის მოგატოვებს შენ.

— ვოგო, ვინ გასწავლა შენ ამდენი რან?

— ცხოვრებამ, რველიკუთისათვის ბრძოლაში! — ნაიძინა ოლიამ.

ბარონმა ყველა ამხანაგი სათითაოდ გააფრთხილა, უმისოდ მუსერიძესთან კავშირი არ დაეკრიათ, მაგრამ ერთმა მენშევიკოვანმა ეს წესი დაარღვია. მივიდა და ჰკითხა, როლის-სად და რომელი ქუჩით დადის მახრის უფროსი. ამ წინდაუხედავ ნაბიჯს ის მოყვა, რომ მუსერიძეს მისი დაპატიმრება ვადაწყვეტიდა, კიდევაც დადევნებია ჩაფრები, თან ეთქვა მათთვის, ვისაც შე ხელი ჩამოეართე, მაშინვე დაატუსაღეთ და წამოიყვანეთო. თვითონ ბუღვარში გამოსულიყო იმ მენშევიკის შე-

სახვედრად. ბარონს შესერიძე იმ დღეს უნდა ენახა, სახლში დაეხარებინა; როგორც კი მოედლოდა ბარონთან, ამხანაგები ხელს ჩაეკლებდნენ და მოითაცებდნენ, მაგრამ თუ სტრატეგებიც თან ეყოლებოდა, მაშინ უნდა მოეკლათ, რადგან მოსთაცებულად მას არავინ დაუთმობდა. საკითხი ტყვეას უნდა გადაეწვევია. ბარონი ახლა სწორედ ამ ქუჩაზე დადიოდა, საიდნაიც შესერიძე უნდა გამოჩენილიყო. სრულიად მოულოდნელად იგი ბარონს შეეჩხება. ბარონი პოლიციელს ხელგამოილი მიეგება.

— როგორ ხარ, ალფეს, თუმცა რას გეკითხები, შეილის სიკვდილის შემდეგ როგორ იქნები? — უთხრა თუ არა, მარჯვენა გაუწოდა. ალფესს ფერი ეცვალა. ცივად ჩამოართვა ხელი და ქურდულად თვალები აქეთ-იქით დაეცივა.

— ალფეს, ძალიან გაწუხებ, მაგრამ დღეს საღამოს აუცილებლად უნდა მიხვადე ჩემთან, საიდუმლო საქმე გეკავს, ხომ კარგი?

— კარგი! — ნაძალადევად უპასუხა და ბარონს მოშორდა. სულ ხუთი ნახევრად არ ქონდა გადაადგმულა, რომ ნახაღში გამოხვეული ერთი ჩაფარი გადაუდგა წინ.

— დაპატიმრებული ხარ!

— როგორ? რისთვის?

— აი, როგორაც ვეუბნები, ისე ვგვიძიებ წინ!

გაოცებული ბარონი ჭიკაძე-ჭიკაძით გაიგდეს წინ. კინაღამ გადაირია კაცი. უფრო ის ავიყვება, რომ ჭიბეში კამოს მიერ ნაჩქარი „მარსის“ სასტუმრის რევოლვერი ეღო, ამის გარდა, სწორედ იმ დღეს საზღვარგარეთიდან მიღებული არაღვალური ლატერატურა სწორედ ამ ერთ საათში უნდა გადაეცა ოლიასათვის. აქეთ-იქით მიიხედა, ეგებ, სადმე გადაეკვდო, მაგრამ ირველი ჩაფრები მოყვებოდნენ. გათფიქრა, მოღა შესერიძეს დაეუძახებ. ეგებ მან მიშველოსო. ის იყო მობრუნდა, რომ იგიც შემოფეთა წინ.

— ალფეს, რა ამბავია, ბიჭო? რას მერჩით? შენ ხომ მაინც მიცნობ, მიშველე რამე!

ალფესს ყველაფერი დაენახა და იმიტომ მობრუნებულიყო. ახლა ჩაფრების უფროსა გვერდზე გაიბზო, რაღაც ჩასწრწლავა, მერე ბარონთან მივიდა:

— დამშვიდდით, ვუეგებობას აქვს ადგილი, შეედომით დაგივირეს. თეიუსფალი ხართ. წადით!

— რაღა ეს სიკეთე მიჯავი, ჩემო ალფეს, იმ სესიეს საყონდიტრომდის გააცილე!

მუსერიძემ განაწყენებული ტონით უთხრა:

— ახირებული ხალხი ხართ პირდაპირ, რაა, რომ ყველა შემჩნეული ამ ბუღვარში იყრით თავს? სხვა ადგილი ვერ იშოვებ?

— ვახოა მავის დრო არ არის, სადამოს ზემ-

თან მოხვალ და მაშინ ელაპარაკეთ! — გაჭაგრებთ უპასუხა ბარონმა და მაშინვე მოშორდა. ცხადია, ბარონი სხვაგან! ვინაშნა, სახლს აღარ გაქარებია. მეორე დღეს შემოვიდა თებუელი ოლია ბარონთან მივირდა.

— შენ რომ შესერიძე დაიხარე, სახლში ზუსტად იმ საათებში მოუტლა, თან ექვსი ვადეცხად ჩაფარი მოყვანიდა.

— მაშ, დასაქვრად დაემქვებს, არა? ენაზოთ ვინ ვის, ჩემო ოლია! შენი მადლობელი ვარ!

მართლაც, მეორე დღეს შესერიძე ვისთახ არ მისულა და ვისთვის არ დაუხარებია: ბარონი თუ ნაზოთ აუცილებლად მოვიდეს ჩემთანო. რასაკვირველია, იგი მიხვდა, რომ მისი პროვოკატორობა გახსნა იყო და ახლა ყველა ღონისძიებებს ხმარობდა თავის დასაცავად, მოწინააღმდეგეთა დასაჭერად. იმიტომ დასდევდა ბარონს, ეს კი ახლოსაც არ ეკარებოდა.

საგანგებოდ მიჩენილი ტერორისტი კვლავაც დასდევდა შესერიძეს. ღროს ურჩევდა, როდის მოეკლა. აი, კიდევაც დიდმა საშინო წითი. შესერიძე ერთ-ერთი წიგნის მალახიდან გამოდიოდა. თითქოს გრძნობდა საფრთხეს, ადამიანის ფერი არ ეღო, აქეთ-იქით აცხებდა თვალებს. სწორედ ამ ღროს გეგარდა რევოლვერი და იგი უსულოდ დაეცა მიწაზე.

— ესეც შენ პროვოკატორო! — მიადახ ტერორისტმა და სადღაც მიიშალა.

• • •

ამის შემდეგ სამ თვესაც არ გავიწო, რომ პოლიციელებმა ვაჩო კალენდამის ბინა გაჩხრეკეს, იაზალი, პროკლამაციები და ასაფეთქებელი მასალა უპოვეს, დაპატიმრეს და შეტების ციხეში გამოამწყვედიეს. დიდხანს უშალა ოლიამ ეგ ამბავი მშობლებს, მაგრამ მერე იმულებული გახდა ეთქვა. ვინოს ამის ვაჯგობსთანავე მარკიანო ოქახის შოელი ერთგობის ვლესობამ მოიყარა თავი, სანამ გადასახლებდნენ, საიდანაც იყო, გააგეს მშობლებმა, ქლუქი შეეყარაო და ამის გამო შემოფთებულ წერილებს წერდნენ ციხეში. რა უნდა ექნა ციხეში მყოფს, რით უნდა დაემშვიდებია მშობლები? ადგა და წერილი გამოგზავნა, წერილი პირველად ოლიამ გახსნა და შოელ ოქახს ხშირად წაუთხოვა:

— „ქვირფასო მშობლებო, უპირველესად ყოვლისა, გისურვებთ ჯანმრთელობას და მზარულ ცხოვრებას. ვიცი, ძალიან ნაწყენი იქნებით ჩემზე, წერილი რომ ვერ მოგწერით ამდენხანს, მაგრამ ნუ გეწყენებთ, წერილის გამოგზავნის საშუალება არ მქონდა, თორემ რაგა არ მოგწერდით. ახლა კი ვიშოვქ ამის საშუალება მოგწეროთ წერილი და ახლა მეც მზად ვარ, ავასრულო ჩემი მოვალეობა...“

— ნენა, შეილო! — ამოიყენნა ელსახემდამ.

— ამ ძალიან კარგად ვარ ფობიერად და სულიერადაც, ერთი სიტყვით, კარგად ვგრძნობ თავს: არ მეგონა, ცხებ თუ ეგრე შიშობდებოდა ვარკეთ ხანდინა ავადმყოფობლი, რაც დამპირებს და ციხეში შემავდეს, მერე ფრჩხილიც აღარ მტყენია. ასე კარგად ვარ, მაგრამ უფრო კარგად ვეძნება, თქვენ რომ ჩემზედ არ წახდით...

სულ მალე ვინა ვასამართლეს და ექვსა წელი სარატოვის საკატაროს ციხეში ვავხადნეს. ოთხი წელი ტანჯვაში ვაატარა. ისედაც დაავადებული ფილტვები ბნელსა და ნესტიან ხაყანში სულ დაუღრღნა ქუქქმა, და გარდიცვალა. ოლია ამ ცნობამ უკიდურესად ვამწარა და სულ შერისხივებზე ფიქრობდა.

მას შემდეგ რამდენი დრო ვასულა, რამდენი ქარიზმალსა და მღელვარე წლებს ვაველია ვუყურებ ამ ათას ციხელსა და უბედურებაში გამყოფელ ღვაწლმოსილ ქალსა და ვხვდები, რომ მის მოუსვენარ ფიქრებს რევოლუციური ბრძოლების მძაფრი სურათები აღუღებული ზღვრს ტალღებით მისდევენ. აი, ეს სურათებიც: 1917 წელი... თებერვლის რევოლუცია. ოქტომბრის აჯანყება... აგრორას ზალი... ეკრანისის გაქცევა... კრასნოის არმია... აჯანყებულთა იერიშები...

ოლია ისევ ერყევომა, ხელისუფლებას მენშევიკები დაეპატრონენ. იგი ისევ იმალება ტყეში, ისევ არალეგალურად მუშაობს.

1919 წლის ავგისტო. ოლია სხვებთან ერთად ჯერის აჯანყებამ სამზადისშია. დღე-ღამე მიუღოს მენშევიკებს წინააღმდეგ გამოსვლას. მამამისი სიმინდის ყანას თობნის... ელისაბედი კერძის პირას თავჩაქინდრული ზის, ცუდად გრძნობს თავს. მერე ოთახში ბავშვები თამაშობენ. ოლია ხიდისთავში დანიშნულ არალეგალურ კრებაზე წასასვლელად ემზადება. სწორედ ამ დროს ვაისმა კაცული კარებზე, ოლიამ ხელმანთა ვადამია. კარები დაუკითხავად გააღო მომხდურმა. ოლია შეკრია. მის წინ ოზურგეთის მახრის საჯანგებო რაზმის უფროსი დავით ბუშუტაშვილი, სამი მილიციონერის თანხლებით, გამოიქმმა. ოლია მიხვდა, თუ რასთვის „გარჯილიყვენ“ ისინი, და თავი ისე დაიჭრა, თითქოს აგერ მერობლის წინაშე მდგარიყოს, თითქოს არაფერი ჰქონებოდა ასაღლეველი.

— დაპატიმრებული ხართ! — უთხრა რაზმის უფროსმა და მილიციელებს რაღაც ანიშნა. ისინი მაშინვე დატრიალდნენ, მთელი სახე ვაჩხრავეს, აფორიაქეს, მაგრამ ევრაფერს ვერ წააწყდნენ.

— რისთვის მამაპატიმრებო? — აღმოხდა ოლიას.

— ამას იქ ვეტყვიან!

— არ მევიძლიათ, აქ მითხრათ? — ეს ისე მამადაც იყო თქმული, რომ კერიის პირას თავჩაქინდრულ ელისაბედს რისხვასავით ჩაეხმა ყურში და მაშინვე წამოყარა.

— ვაიმე, შეილო, რა აშავია, რისთვის ვეპატიმრებენ? — ესლა მოსაწრო ელისაბედმა და ჩაიკეცა.

— ნუ გეშინია, დედა რა მოვდის? დაწყინარილი — თქვა ოლიამ, და მერე ამაყად მიმართა ოაზმელებს:

— შინაც რა გენბავთ ჩემგან?

— თქვენ დაპატიმრებული ხართ. უნდა წამოხვიდეთ! — რაზმის უფროსი ცოტა შედგა რაზმელებს გადახედა და ისევ ოლიას მიმართა:

— თუ არ გინდათ, პატიმარი იყოთ, ართა ვამოსავალი!

— გამოსავალი?

— უარყავით ბოლშევიკური პარტია. აიღეთ ხელი ჩვენს წინააღმდეგ ბრძოლაზე და გავანთავისუფლებთ!

ამ წინადადებაზე ოლიას მწარედ გაეცინა:

— ში, დიდად ვმადლობთ პარტიისციემისათვის, თქვენ ვინ გგონივართ? აღარ მიცნობთ, ვინცა ვარ? ცამეტი წლიდან რევოლუციის ეემსახურებო, ჩემი მძაც ამან იმსხვერპლა და დღეს მე მიუღნებით, ხელი ავიღო რევოლუციურ ბრძოლაზე?

— არა, ჩვენ მავს არ გუბნებით, ჩვენც რევოლუციონერები ვართ, ჩვენ გუბნებით. ბოლშევიკურ პარტიაზე აიღოთ ხელი.

— როგორ, თქვენ ხართ რევოლუციონერებო და ბოლშევიკები არა? არა, თქვენ არაფერს არ ყოფილხართ რევოლუციონერებო და არც არასოდეს იქნებით, წერე ჩემგან ელოთ სხვანაირ პასუხს: ვაყავე, ვარ და მუდამ დავრჩები ბოლშევიკად!

— წაიოყვენთ! — უბრძანა მილიციელებს რაზმის უფროსმა. ოლიას სახეზე ისევ ხელოვნურმა ოლიმში ვადიოვრა. თითქოს სცენაზე რაღაც როლს თამაშობდესო. სულ გამოიცვალა, ტანიც უცნაურად შეარხია, უფროსს მიუახლოვდა, თვლი ემშაყურად ჩუქვრა, მოთაფლული ენით მიმართა:

— ახლაც, მხოლოდ ერთი სათხოვარი მაქვს...

— რა სათხოვარი?

— ფეხშიშველი ვარ, ფეხსაცმელები დასააკერებლად მივიტანე ხელოსანთან, ვთხოვთ და მიცადოთ. მოვიტან და მერე სადაც გნებავთ იქ წამაყვანეთ!

— აა. პილბატონო, ვაკვეპართ გნებავთ?

— როგორ გეკადრებათ! არა, მის მოსატანად დისშვილს ვაუშვებ!

— მამ კარგი.

ოლიამ სასწრაფოდ დასწერა წერილი და დისშვილს გადასცა. სინამდვილეში ხელოსანს

კი არა, მშებს სწერდა, დაბატირებული ვარ და სახლს არ მოეკაროთო. მერე ისევე მოუბრუნდა ბუმბუტაშვილს.

— დაბრძანდით!

ამ დროს რაღაც ჩაფიქრდა და ხალისიანად მიმართა:

— სანამ იმ ფეხსაცმელს მოიტანდეს, სადღის გაეკეთებ. თქვენი გეშვებათ!

— არა, ჩვენი არ გეშენი.

— სულ მალე იქნება. მიბრძანდით. მიყურეთ, თქვენი ზედამხედველობის ქვეშ გაეკეთებ. შორს კი არ წავალ, აი ავირ!

რახმელბემა უფროსს გადახედეს, დაეთიმა თანხმობის ნიშნად თავი დაქვია, ოლია დატრიალდა. სულ მალე გემარგილი სადღილი მოაშხადა. სუფრა ვაშლა, „დეუპატიეებელი სტუმრები“ დასვა, თითონაც გვერდზე მიუქდა და თამადაბაც ავისრა. სადღეგრძელოებს სადღეგრძელოებზე ამბობდა, სასმისში ერთ წვეთსაც არ სტოვებდა, იმათაც აკლევინებდა. კარვალ, ლამაზად შეთარინენ. სულ დაეაწყდათ, რომ პატიმარი ჰყავდათ წასაყვანი. ამ დროს ოლიას ბიძაც მოვიდა. ახლა კიდევ უფრო უმეტეს სმას. ასე რომ შევეცდოდნენ ღვინოს, მერევე ოთახში ბავშვებმა ხმაური ატუხეს, იხსუბეს.

— რა მოუვიდათ ამ შეჩვენებულებს? ერთი მიყურეთ, რა დღე დაეყარა ახლა მათ! — ოლია სკამიდან წამოხტა და რახმის უფროსს სთხოვა — დამართეთ ნება, მათთან გავიდეთ და დაგაწყნაროთ!

— გაბრძანდით!

ოლია შეეარდა ბავშვებთან. კარგა ხანი ვიკლა. ოლია არ შემოდის, ბავშვების ხმაური უფრო ძლიერდება. შეზარბოშებულმა ბუმბუტაშვილმა ერთი კოდეე გადაკრა და თვალში იმ ოთახს მიაშტერა, სადაც ოლია გემულბოდა. ოლია არ ჩანდა, მაშინ ბუმბუტაშვილი გიჟივით წამოვარდა ზეზე, ვადამბურცულ თვალებზე აემღერა და მერევე ოთახში ბავშვებთან შეეარდა, მაგრამ ოლიას ვერსად ვერ მოკრა თვალი. ოლია კი ბავშვების ხმაურში ტყეში ვაქცეულყოფი, ამაზე წინასწარ ქონდა ჩაფიქრებული ბავშვების ჩხები.

— ოოს, მე შენ გაჩვენებ, აღჭყაო, როგორ უნდა ჩვენი მოტყუება! — დაღირილა ბუმბუტაშვილმა და მთელი ოჯახი ზელმეორედ ააფორიაქა.

იმ დღიდან ოლია სახლში არავის უნახავს. ერთი თვის, ხიდისთავში, ზოხატურში ხალხს აიარაღებდა, აჯანყებას ამზადებდა, როგორც შტაბის წევრა. დღე-დღე მოელოდა აჯანყების აფეთქებას. ელისაბედი და მარკოზი ვაფიქრებოთ დაეძებდნენ ოლიას, მაგრამ ველარსად პოულობდნენ.

1919 წლის 9 ნოემბერია. ერთეული კომუნისტები ზოხატურის ასაღებად დაიპრინენ.

აი, ზოხატურსაც მიადრეს. ტყვიამფრქვევის ცეცხლში გაეხვია ყველაფერი, ზოხატური დაეცა. აჯანყებულებმა ოზურგეთისაკენ გასწიეს. ოლია ველატაკებულს მოეკარდა უფროსთან.

— ტარასი, ცუდი ამბავია! სუფის ხილა გვარდიელებს დაუკავებიათ. მათი მეთაურა მათიაშვილი წინ მიუძღვება გვარდიელებს!

— რაო?

— უფრო უარესია: ოზურგეთისაკენ გზა გადაჭრილია!

— რას ამბობ? — წამოიძახა მეთაურმა.

— რა გქნათ, საით გავეშურათ! — მიმართეს რახმელბემა მეთაურს.

— ერთადერთი გზა მათიაშვილის ფრონტის ვარდევია! — დაასწრო ოლიამ

— მათიაშვილის?

— დიას, რაღაც უნდა დაგვიფედეს, ეს ფრონტი უნდა გვახრდეთოთ, თუ გვიანდა აჯანყებულები სხვა რაიონებს შეეუერთდეთ. თუ არა და, მაშინ უკან დაეხიოთ და ერკეთის მთებს შევაფაროთ თავი. რამელია ვირჩევნიათ? — საშხედრო მრჩეველივით შესთავაზა ოლიამ თავის აზრი.

აჯანყებულები დაიპრინენ. აი, პირისპირ შეეხნენ გვარდიელებს. დამფრთხალი მათიაშვილი პრკოლის დროს სადაც ვაქცეა. რამდენიმე გვარდიელი მვერდგანმირტული დაეცა მიწაზე. რახმელბემა ოზურგეთისაკენ მიიწევეს. უცებ ტყვიან ოლია გამოიჭრა. ადამიანის ფერი არ აღუეს. ოლიას ახალი ცნობა მოაჭეს:

— ოზურგეთიდან მთელი მენშევიკური არმია დამარა, მიმე არტილერია ცეცხლის ილში ჰყვია გურისას. სადაცაა, აქაც განდებთან. როგორ მოვიცქეთ?

დააწყდა უკანდახვება. დატოვეს ზოხატური. გვარდიელები დილით უკვე ზოხატურში არიან. აჯანყება დამარცხდა. რახმელბემა ნაწილმა ტყეს შეაფარა თავი. ნაწილმა იარაღი დაყარა და გვარდიელებს ჩაბარდა. ზოგი კი გზადაბნეულივით ხან ერთ ადგილს აწყდებოდა და ხან მეორეს. მთაერობა გააფთხებოთ დაეძებეს აჯანყებულებს. დატყვევებულებს განუკითხავად აწამებენ.

ოლია ისევე ტყეშია. მაგრამ ტყეში დიდხანს ვერ გაძლო და ტყეს პირას, ერთი გლეხის ოჯახში გადმოინაცვლა. სახლში კი არა, ვერ თივის ზეინში დაადო ბინა. შემდეგ ნალიაში, სადაც დიდხანს იმალებოდა. ერთ ღამეს რაღაც ფაქონი შემოესმა, მალე ამას ფეხის ხმა მოყვავილდა ნალიაში ამოდის, ოლიამ დაბალი ხმით მაძახა:

— ვინა ხარ, თავი ხომ არ მოგძლებია? — შედგოთ, თორემ გესკრა! — პასუხად დედის აჯანყებული ხმა შემოესმა:

— შეილო, რაღაც აწი ჩემი სიეოცხლემ მესროლეთ, მესროლეთ!

ოლიამ რევოლუციური უბემი წაიდო და უკვე ნალიამი ფეხშედმდულ ელისაბედს ჩაეხვია. ამალღებელი იყო ამ ბნელ ღამეში დღდაშლის შეხედრა. დიდხანს იყენ რაჯრუღი მერე, გონს რომ მოვიდა, დედას შეეკითხა, თუ რა მდგომარეობა იყო ვარშეშო.

— ამ შენშეყებმა — უთხრა ქალიშვილს ელისაბედმა, — ნიკოლოზის სტრატეგიები, ვანდარმბრა და კახაეები სულ დამაფიწყეს. ვის ვაყვარებ და უნს შევეყარეო, რომ იტყვიან. ასეა ჩვენი საქმე. მთავრობისაგან აფორიაქებას, დარბევას და სიმშრით გამოზრდილი შვილების, ტანჯვა-წამების, კარგახანია შევეჩვიე, მაგი ნიკოლოზის დროს ვიგებე, მაგრამ ეს მარშევიკებიც თუ მასავით მოგვემცოლდნენ, ეს როგორ შევიჩნა? რა ვიცი, აბა — იმანდნენ, რევოლუციონერები ვართო, და შერბოთა მით? შვილო, ახლა რაღა დროს მაგანე ლაბარაჯია, ოლიონდ თქვენმა საქმემ გაიმარჯვოს, ოლიონდ თქვენს მყავდეთ კარგად და ჩემი თავი განდებინ იქით ყოფილა. მზად ვარ ყოლიფერა ვადავიტანო, რას იხამ, უფლაფერი კი საქმისათვის თურმე მსხვერპლი ყოფილა საჭირო, თუმცა ჩემს ოჯახს ეს არ აცლია, წივალ ახლა, შვილო, ვი, სად გტოვებ და სად მივალ.

ოლიას უნდოდა დედისათვის თვალბში ჩაეხედა, მაგრამ სიბნელეში რას დაინახავდა? მხოლოდ ხელის ელარსებოდა დედას და კოცნიდა. ელისაბედი ნალიიდან ჯავიდა და სიბნელეში გაუჩინარდა.

• • •

რამდენიმე დღის შემდეგ, ოლიამ შეიტყო, გურისის აჯანყების ერთ-ერთი ხელმძღვანელი თედორე სადღაც გლეხის ოჯახში, ტყის პირას, ჩალის ზღინში იმალებაო, ბევრი აღარ უფიქრია და იმ ღამით თედორეს ეწვია იმ ზღინში.

ჩალის ზღინში თედორეს პატარა ოთახისებურა ფიცრის სადგომი ვაყვებოდა. კაცი ვერ მიხედებოდა, თუ ზღინში ასეთი საიდუმლო კუთხე იყო ვაყვებოდა.

— ოლია, შენ ახლა იქით მიიბრუნე პირი, უთხრა საქმიად გრძელი საუბრის შემდეგ, თედორემ ტანსაცმელი უნდა ვამოვიცვალო!

ოლიაც შებრუნდა. კოცა ხნის შემდეგ, თედორემ სიცილით უთხრა:

— აბა, ახლა შემობრუნდი და ნახე, მიხედება თუ არა ეს რიხა-ახალუხი? — თედორემ სანთელი აანთო, ოლია შემობრუნდა და შემინებულმა წამოიძახა:

— თედორე ბიძია, სად ხარ? ეს ქალი ვინაა? — და ოლიამ ვამტერებულ თვალში მიიპყრო თედორეს, რომელსაც ქალის ტანსაცმელი ეცვა.

— ხომ კარგი კაბაა? წერტილვამიცი იმატომ ვაგვიპარსე, რომ ეჭვი არავის შეეტანა. აბა, რა გქნა, ვამუშებს რითი აუფხვიით თვალი? ხომ

ხედავ ჩემო ოლია, რა დღეში ვართ?

— ახლა, რატომ ვადაიციე?

— ასეიანი უნდა ვაგვიპარო, იქ რომელია არალეგალურ კრებებზე, შენც წამოდი, წამოდი, თორემ ის შენი მოგვარე შენშეშევი, სადაცაა, ვვარდიელმა მოგვაცენება!

— ჩემი მოგვარე ვინაა?

— არ იცი თუ? მელიტონ კალანდავ. ვაცოდინება, რა ვამიყუთა ამას წინათ? აგენტების საშეალებით ალვა შემოგვარტყა და შეგვაპყრო, ამ დროს ვილაცამ ზღინს ხელეში მოუფოთრა და დაბალი ხმით ჩაილაპარაკა:

— თედორე, კაცო, სადა ხარ?

ოლია ვაქვავდა, რაღაც ნაცნობი ხმა, თუმცა ძალიან შეცვლილი. ნეტავ, ვინ უნდა იყოს? პასუხი რომ არავინ ვასცა, კიდევ ვაისმა იმ უცნობის ხმა:

— თედორე, კაცო, მარკოზი ვარ, მარკოზი!

— მამა, მამა ეს შენა ხარ? — წამოიძახა ოლიამ და კინალამ გული შეუწყხდა.

მარკოზი ზღინში შეჭრა და ოლიას ჩაეხვია, გონს რომ მოვიდა, ვაყვირებულმა პითხა ოლიას:

— იქ საიდან, შვილო? აქი დედამენმა მითხრა, ნალიამიო?

— მამა, ვიცოდი, თედორე სად იმალებაოდა, მინდოდა მენახა და ვამეგო, როგორაა ჩვენი საქმეები! — თქვა ეს თუ არა, თედორე ანთებული სანთლით ვამოვიდა.

— ბიჭო, მითხარი ერთი, ქალი ხარ თუ კაცი? ეს რა ჩაყვირებ?

— ეჰ, ვანა ბირველია, ჩემო მარკოზ? ჩემს ცოლს ორი წყვილი კაბა ასე ტყე-ტყე ხეტიალში ეკლებზე დავუხიე, ახლა მესამე უნდა მოგპარო! — იმაზე სიმოვეს ვაცეცია.

— ჩემო თედორე, ძალიან ცუდი მდგომარეობაა, დამატრეხებულენის ოჯახებს სული ხდებათ შიშვლით. შეგლა უნდათ, ვაგივე, ცენტრი დულუბს ვავიჯანისო, ვრკეთლები არ დაგაეფიყდეთ, ჩვენ იმედი ვაქვს, რომ საბოლოოდ კომუნისტების იქნება ეს ქვეყანა.

მარკოზმა ოლიას ერთხელ კიდევ აკოცა, თედორემ მიმავლა მარკოზს მიამხა:

— ბიძია მარკოზ, ამხანაგებს ვადაცი, ვვლაფრით ვაგვხმარებთ-თქო!

ვამოვიდნენ თუ არა ზეინიდან, ორივენი სხვადასხვა მიმართულებით წავიდნენ.

ქალის ტანსაცმელი ვამოწყობილი თედორე ასკანისკენ ვაუდგვა გზას. დაფიქრებულ ოლიას, მეგობარი შემოეფეთა. მეგობარმა უამბო, ოზურგეთსა და ლანჩხუთში, ვვარდიელებმა ზარბაზნები და ტყვიანთქვევები დაუშინეს მოსახლეობას. შემფოთებულმა ოლიამ ახლა სწავ ვადაწყვეტილება მიიღო.

— ვადაწყვიდა, პირდაპირ ლანჩხუთში წავალ-უთხრა ოლიამ ამხანავს — იქ უნდა ენახო ჩვენები — ილაზიონ სარყველავე, მოსე სირაბე

და სხვები, თავიანთი რაზმელებით, ტყეში რომ არიან გახიზნული!

— ამ დროს ილარიონ სარჩვეულადად თულისა რაზმით სოფელ სორთელში ილაშქრობდა. ილაშქრობდა იყო. ოღონდ კონაპირაყვის საოცარი ნიჭი გამოიჩინა და მათთან ღამით მიიპარა.

— ვოგო, სადღანსად, როგორ მოხვედი ჩემთან, აქ ვერაფერ ახერხებხს მოსვლას, ხომ ხედავ, რა ცეცხლში ვართ, მიოხარი, ნობატურში რა ამბებია?

— დაგმარცხდით! თქვენთან?

— ჩვენც დაგმარცხდით, ალბა შეშორებულ ვართ. ახლავე წადი, თავს უშველე, არ დიდუნო, ისეც ვეყოფა, რაც ნობატურში იგეგმე და ახლა ლანჩხუთის საშინელება გინდა მიაშატო? წადი, ახლავე, წადი — ბრძანების კილოთი უთხრა ილარიონმა.

— არა, ჩემო ილარიონ! რაც ლანჩხუთელების და ოზურგეთელების ხედრია, ის ჩიხატურელების ხედრია. ამ რეკოლევრს ხომ ხედავ? სანამ ტყეის არ ეტაცებ იმ გვარდის უფროსს, მანამ ფეხს არ მოვიცელო.

— ოღონდ, გირჩევ, წახვიდე!

ილარიონი რომ ვერაფერს ვახდა, მოსე სიბრძნე მოიშველია.

— უთხარიოთ რაიმე, ეგებ, თქვენ მაინც დაეცერათ!

არც მოსეს ჩარევამ ვაძტრა. ისეც ვიხსნა ზარბაზნების ქუჩილი და ტყეშიაფრქვევების კაცანი.

— დამეძი, ოღონდ, ფეხზე ნუ დგახარ!

ოღონდ ვაწეა და ჩვეოლვერი მოიპარა. სროლა დიდხანს გვგრძელდა. ძალზე მწვავე მდგომარეობა შეიქმნა.

— ამხანაგებო, წინადადებას ვგააძლევენ ჩაბაძვლეთ, თორემ სულ გადასწყვეენ სოფლებს, სჯობს მსხვერპლად შეგეწიროთ, ვინემ ეს მოხდებაოდეს! — მიმართა ილარიონმა ამხანაგებს. სხვა ვა არ იყო.

ტყვეთ ჩეპარდნლი კომუნისტები ციხეში წიოყვანეს, მათი ვასამართლება ოზურგეთსა და ლანჩხუთში მოხდა. ოღონდ ახლა საამქარაოზე გამოვიდა, თავს არ ზოგავდა, აღარც მშობლები ასოვდა და აღარც თავისი თავი. უნდოდა როგორმე ამხანაგები გადაერჩინა, მაგრამ ვერაფერს ვახდა. ისინი სასამართლოს წარუდგინეს. მაინც მათ შევლაზე ფიქრობდა. ამ ფიქრებში პირველი რეკოლევრის მსხვერპლნი მოაჯონდა. ასოვის, გურიის აჯანყების მოწამელები, რომელნიც ხელთ იგდეს, როგორც ვასამართლეს ჟერ თბილისში და შემდეგ ოდესის საფებერნიო სასამართლოში. ახლა ეს აჯანყებულ გერელებს, ავერ ოზურგეთსა და ლანჩხუთში სასამართლებენ. ამას საკეთარი თვალთ ხედავს ოღონდ და რა ქნას, აღარ იცის.

ილარიონი როგორც ლანჩხუთელი და ლან-

ხუთის გამოსვლების მოწამელი, მის პარტიზონ ამხანაგებთან ერთად ლანჩხუთში ვასამართლეს. მათ შორის, მოსე სიბრძნე, მასმამხმარებელი იყო. რაც კაცს დახერხებ მიუხედავად, ამხანაგებს ესმეტს, დიდი პროტესტების შედეგად, დახერხება შემდამათ კატორღით შეეცვალა მსჯავრდადებულნი ქუთაისის საპყრობილეში გადახაზუნეს. დადგა სიყვდილისკილო დახერხების წუთები. ამათგან ერთი პატიმარი, გვარად კალაძე, საკანში შემოაკვლია. ამ თერთმეტის დახერხება რომ არ შეეტყო მოსახლეობას, ციხის ადმინისტრაციამ გადაწყვიტა, ჟერ ხუთი პატიმარი გამოეყვანათ. შერე კი დანარჩენი.

არ, კიდევაც გამოიყვანეს ხუთი, მაგრამ აქ საშინელი შეტაკება მოხდა. დანარჩენები იმ წუთს წინ გადაუდგნენ მათ და აღარ დაიბრუნეს დასახერხებლად. შეიქნა ხელჩართული ბრძოლა. ქალათები კი ბორჯილგაყრილ პატიმრებს უმოწყალოდ ეყმენ. გვარდიის შტაბის უფროსმა ავთანდილ ურუშაძემ ბრძანება გასცა:

— შეშართეთ თოფები, ამოხოცეთ ყველანი! ურუშაძის მოადგილემ თელიერე ჭანაშვილმა გვარდიელები სასროლად მოამზადა. შეიქნა დაძაბული მდგომარეობა.

— ამხანაგებო, აქ ყველას ამოგვეწყვიტენ. გვიღვთ ხუთი, სხვა ვა არ არის! — თქვა ილარიონმა და ამხანაგების წინ წარსდგა:

— მე მივლუარ, გამომიყეთ, გავსწიროთ თავი, ეგებ ის ექვთ ამხანაგი გადაეარჩინათ!

ილარიონს ოთხი ამხანაგი ამოღვდა გვერდში. სადგურში ხუთოვენი გოგუძის ქავეშოსან მატარებელში ჩასვეს. უთხრეს, ქუთაისში უნდა წაგყვანათო. მატარებელი ნიგოთისკენ დაიძრა. სულ რაღაც სამი კილომეტრიც არ ქონდათ გველიო, რომ მატარებელი „ქვიის ტბასთან“ გააჩერეს.

— ჩამოყარეთ ძირს! — გაისმა გვარდიის შტაბის უფროსის ბრძანება.

— ეგ არის თქვენი ქუთაისი? — იყვირა ილარიონმა, მაგრამ რა უნდა ექნა? მიხედა, სწორად აქ დახერხებულენ ხუთივენი. პატიმრები მაშინვე ძარს ჩამოყარეს. ილარიონის მთელი საზრუნავი ახლა ის იყო, როგორმე ექვთი ამხანაგი გადაეარჩინა, საჭირო იყო დილაშივე გვერძელებია წინააღმდეგობა, დილას კი, ყველა გაიგონებდა სროლის ხმას და მთელი სოფელი ფეხზე დადგებოდა. მასმამხმარებელი დღისით ვიღარ გახედავდნენ მათ დახერხებას. ილარიონის ამ ჩანაფიქრს შერე ჩანაფიქრი მოჰყვა:

— ამხანაგებო, დამიყრეთ, მე შეგებრძოლები მათ, ამ დროს თქვენ ბორჯილები შეიხსენით და გაიჭიკით!

— რას ამბობ, ილარიონ?! მაშინ მოცდეს სიბრძნე, შენ ამ ცეცხლში დაეტოვო და თვითონ თავს ეშველო!

— მოსე, დამიყრე! რატომ უნდა დავიღუპოთ ყველანი, ჩვენ საჭირო ვართ. ახლა დაე-

მარცხდით, მაგრამ ხელ, ზეგ, მის ზეგ, ზომ უნდა გავაზარტოთ? დამიჯერო!

— არა, ილარიონი — შევედრა მოსე, მაგრამ ილარიონმა ახლა უფრო მძლავრად დაიტყბა:

— თუ მოგვცავენ, ზომ იცით, რას შეეწირეთ თავი! ჩვენმა ძელებზე უნდა აშენდეს შრომის სამეფო-კომუნისმი, ჩვენი სისხლით შეიღებება დროშა, რომელიც იქნება სიმბოლო თავისუფლებისა!

ამის თქმა და ქალათების ნახტომი ერთი იყო. ხეთივეს ჩაეღვს ხელი და იქვე გათხრილ საფლავთან მიათრის. ამ დროს ილარიონი გლეხებური სიმწრაფით ეცა გვარდიელს ყელში.

— ამხანაგებო, თავს უშველეთ! — და უფრო მკაცრად მოუჭირა ხელები გვარდიელს.

პატარებმა ამით აშარგებლეს: ორი ტყისკენ გაიქცა, მესამე ნიგოთისაკენ და სადაღი ტალახში ჩაეფლო. მეოთხე იქვე მოკლეს. ილარიონი ისევ განაგრძობდა ბელარითულ ბრძოლას. პირველი ორთაგანი — სირაძე და ადგიშვილი ტყეში ზეზე გამობმულ ნავს წააწოდნენ. ნავი ტბაში შეატერეს და მეორე დღეს ჭეშმარიტად გადამალნენ.

ილარიონი ხელ გაყოფდა. მამინ ქალათებმა ხომტები ჩაასვენს მეორედში. ეს არ აკმატეს, ხელ ნაფლავებდა აქციეს. გვარდიელები გაქცეულეს გამოდგნენ. ტალახში ყელამდე ჩაფლულ კრეხელთქებს ეყარა მოვხერხებია ამოსვლა. მალე ასიც ხიშტებით დაფლიათეს. სამივენი მიწაში ჩაფლეს. ამასობაში გათენდა კიდევ. მთელი სოფელი ფეხზე დადგა. დანარჩენი ექვსის დახვრეტა ველარ მოასწრეს. ქუთაისის ციხეში წაიყვანეს. ხალხი დახვრეტილების მიწიდან ამოსაღებად დაიძრა. საჯღანცო იყო, ოღონო გაამონდა. წინ მოექცა ხალხს: პირველი, რომელმაც ხელი ჩაავლო მიწაში ჩაფლულ ილარიონს, ოღონო იყო. დაგლეჯილი, დაფლეთილი ამხანაგის დანახვამ, გააცოფა:

— ვაიმე, ილარიონ, ჩემო მეგობარო, ჩემო ძმაო! — მერე ხალხს მიუბრუნდა.

— ხალხნო, ქელი მოვიხაროთ დაღუპული ამხანაგების წინაშე! — მუხლს მიარველში მოიყარა. მთელმა სოფელმა შიბიძა. მერე ყველანი წამოდგნენ. ოღონო იქვე, გადაჭრილ ხის ქენზე შედგა:

— ხალხნო, ვასწორდით წელში! ტირილი ზედმეტია, საჭიროა ბრძოლა, საჭიროა მზადება ახალი აწიყებისათვის. დადგება დრო და შურს ვიძიებთ ქალათებზე. ეს დრო შორს არ არის, ოქტომბერი ჩვენც გვიხსნის, ოქტომბრის დროშა ჩვენს მიწაზედაც აფრიალებდა!

უცებ გვარდიელები გამოჩნდნენ. ოღონო მისს ჩამოვიდა. თმა გააწეწილი, თვალტრემლიანი, გაგებებული დარბის. აღარაფერი ამსოცხ. ხელ დახვრეტილ ამხანაგებზე ფიჭობს.

მათი დასაფლავება დემონსტრაციულად გადაიტყა. ოღონო გვარდიელებმა დააპატარეს. ფეხაღწინს ხელ ის დახვრეტილი ამხანაგები. ედგა, ჩამდგნადაც უფრო ღრმად იჭრებოდა ფიჭობში, ოღონოდ უფრო მძაფრდებოდა მისი განცდები.

მალე ოცნება სინამდვილედ ექცა ოღონოს. 1921 წლის 25 თებერვალმა ფრთა შეასხა მას. არჩივით გამოფრინდა ციხიდან. ერკეთს დაუბრუნდა. რეველის წიგნი, ქალთა ორგანიზატორი, პარტიული უფროდის მდივანი, პოლტიკოსის ხელმძღვანელი, ქობსამკითხველის დამარსებელი — მათი იყო ოღონოს მოღვაწეობა მშობლიურ სოფელში.

წლები-წლებს მიჰყვა. ოღონო, ბორჯომშია, აქაც დაუცხრომლად ვინაგრძობდა მუშაობას. ახლა როდესაც თავისი რევოლუციური ცხოვრების ნარკვლიან ვზას ვახედაეს. გული აუტრიადება ხოლმე, ამ ბრძოლების შედეგად ფეხებზე ჰქვეყნას რომ ხედაეს, მაგრამ, როცა ღრმად ჩაფიჭვდება, გული ისევ აფხვრდება. ახლა ამა სიხარულით, არამედ მწუხარებით. რევოლუციის დიდ გზაზე ბევრი მისი თანამებრძოლი რომ დაიღუბა, მათ შორის, მისი ძმაცანი კალანდაძე.

ამ რამდენიმე თვის წინ, ჩადგომს სასიამოვნო. ამბავი ვაღმოსცა, ხელ დიდი ტურისტული მატარებელი, თბილისს ბორჯომის ჩაბინის მშრომელები ეწყვიანონ.

— შეიძლება, ოღონო ჩამოვიდეს მეტიც, — გაეფიჭრე და მეორე დილით თბილისის ვაგზალში გაეჩნდი. მალე შემოგრიალდა ტურისტული მატარებელი, ნატურა ამისრულდა. აი, ოღონო, ითხვოე წარს მისწეული ქალი იქ არის. მისებურად, მარდად გადმოვიდა ვაგონიდან. ვახარებელი მივეგებე.

— როგორ ბრძანდებით, ქალბატონო ოღონო?

— ექ, როგორ ვიქნები, ამდენ ცეცხლში გამოვლილი!

— არა, ძალიან კარგად გამოაყურებით!

— ამ ბოლო დროს ავადმყოფობა მომეძლია. ეწუხვარ, რომ ამის გამო ხშირად ვერ ჩავდივარ ჩემს ერკეთში. მერე, როგორ შენატრებამ იქ რომ დაეადგამ ფეხს, მოგონებები არ მასვენებენ. რაც შე ვააბზეთ ამ ექვსი წლის წინაო. ზღვაში წვეთია იმასთან, რაც თავს გადაეცხდა მამინ რევოლუციონერებს.

— რაც შე დაეჭრე, ისიც ზღვაში წვეთია იმასთან შედარებით, რაც თქვენ მამაზეთ!

— გმადლობთ, მამის ღირსიც არა ვარ. წელს ქობულეთში ვიყავი სამკურნალოდ — დაიწყო მან. — იქიდან მანქანით ნასაქარაზე

გამოკითვ, გული ორბამ შემწეობდა, გამახსენდა ის ცეცხლიანი დღეები, პირსასხლიანი ლაზარეწკო, კრიმ-ვირი, აღზანოვი, კილოვი და სისტლის ტბაში მოცურავე ამხანაგები — აქ შედგა ოლია და თვალწინ ნასაპირალის გავასახელებლზე კამდე აღმართული ობელისკი დაუდგა: აქ, ნასაპირალთან, 1905 წლის 20-21 ოქტომბერს (2-3 ნოემბერს) გურიის აქაცეხულ გლეხთა შეიარაღებულმა რაზმებმა შედგარი ბრძოლა გაუმართეს მეფის ჯარის ნაწილებს და სახელოვანი გამარჯვება მოიპოვეს“.

შალე ფიქრებიდან გამოიკრევა, თვალს გაახილა და ახლა კი სიმღერასავით ჩაესმა ყურში:

ცხრაასხუთელწო, სადა ზართ
 თქვენი პერდანის ჭუხილით,
 აქორჩილ ცხენთა ფლოძეებით...
 ეამი აჭრილი ჩიტოვით,
 შთების ღღაღღში შობილი,
 ეს ჭეგლო თქვენი ფიქრია
 და შჩაწამსი კეთილშობილი.
 დღეს მღერის ლამაზ პანკებოდ
 საქმენი გასაკვირალი,
 ვაჯკაცთა სინდის-ნამენსი
 პატარა ნასაპირალი...

ამ სიტყვებზე ოლია, ძველებურად შეიძარბა და გულში ჩაიღვინდა... „ხარ შვეენება გურიის, გულში ჩასაყრილი, წარსულ ბრძოლებს მაგონებს ჩემი ნასაპირალი“...

კიდევ ბერს რამეს ვიხსენებდა ოლია, მანქანები რომ ქალაქისკენ არ აღმართულიყვნენ. დაათვალიერეს ქალაქი, აი, მიტეხის წინ დგანან. აქ ოლიამ არაფერს არ აცაღა, ყველას წინ გააშწრა და ციხეს რამდენიმეჯერ შემოუტარა. მერე კარებს მიადგა. თითქოს შივ შესეღა უნდაღო, მაგრამ შიამეა.

— აი, აქ იყო ჩემი მშა გამოიწყვედელი 1908 წელს, აქედან გვეჭრა გამამხინვეხველ წერილებს, აქედან გადასახლეს სარატოვის სატუსალოში...

მეტი ვეღარ შესძლო, გული შეეღვინდა, ამხანაგებმა ხელი მოკიდეს და კლდესთან ამოშენებულ ცემენტის კედელთან დასვეს. ოლიამ მტკვრის ხეობას გასეკა. მდინარიდან მონაბე-რპა ნიამმა და მტკვრის მხუილმა, გონზე მოიყვანა, ისე ფიქრებს მისცა თავი, და მის წინ ამტკველდნენ სტრიქონები: „ბრძოლა მის სტიქიად გადაიქცა. 1905 წელს მოწაწილეობას იღებდა ნასაპირალზე, ქაზაკებზე თავდასხმაში, შემდეგ აღმოსავლეთ გურიის შეიარაღებულ დაცვაში პოლკოვნიკ კრილოვის ბანდების წინააღმდეგ. გაათქციებულ ვენერგიით განაგრძობდა ბრძოლას მეშაბა მტკვრის წინააღმდეგ. ამისთან, ის ყველა მებრძოლ ჯგუფში (სამხედრო

ჯგუფში) აქტიურ მონაწილეობას იღებდა — 1906 წელს ნოემბერში ქიათურის გზაზე თავდასხმაში, აგრეთვე ქუთაისში, ერევანში მოცურაზე, კოჯრის გზაზე და სხვაგან.

საკვირველი ბუნების ადამიანი იყო ვარო ვარეგნულად სულ უბრალო, მშვიდი, ჩუმი, ასე გვეგონებოდათ — ქიანველას ფეხს არ დაადგამსო.

შეგლო ყოველგვარი როლი ეთამაშა რევოლუციურ დაელებათა შესრულების დროს. ის უბრალო, უსწავლელი მშა შესანიშნავად იყვებდა და იმწვენებდა თავადის, ოფიცრის, ჩაფარის, მოსამსახერის, მოხელის და სხვა პროფესიის ადამიანთა როლებს. არაღვალურ იმეშობის დროს სხვადასხვა პასპორტით ცხოვრობდა, თავადობა იყო საჭირო, თავადობას გაწვედა, ვაჭრობა იყო ვაჭრობას გაწვედა და ა. შ. თუ საღმე, — ფინეთიდან დაწყებული ბათუმამდე იარაღის ან ასაფეთქებელი მასალის გადატან-გადმოტანა იყო საჭირო, ვაროს ეავზავნიდით. გამოიწყობოდა სუფთა კოსტუმში, კრამპლიან პერანგს ჰალატუკით ვიკეთებდა და ჩვენ წინ იდგა სულ სხვა ადამიანი.

1908 წელამდე ასეთი იყო მისი ცხოვრების მიზარის: „ხელჩართული ბრძოლა მარველ რაზმში, შეუღრჯელობა და მოუხრებლობა ვასპირის წინაშე“. აზმათ, კიდევ დიდხანს ვაჭრებელდებოდა საუბარი მოგონებათა ფურცლებიდან ამოკრედილ ამბებზე, რომ აულაბრის არალგავლური სტამბისაგან არ აღმრულიყვენ. ოლიამ კიდევ ვახდა მეტეხის ციხეს, მტკვრის ხეობას და ისე ვარხო ფიქრებმა, მტკვრის მისი გონება. ამ ფიქრებში გურიის რევოლუციური მოძრობის სურათები გადაიშალა:

- ახალწო, ლასარეწკო მოდის ქაზაკებით, ლასარეწკო...
- რა ამბავია, ვოჯო?
- მამა, ბაბეა იყვის!
- ეამე, შეიღო!
- აბა, ნასაპირალისაგან დაეძრათ, გვიანდ-გურით ლასარეწკოს ბანდები“. ჩაესმა ყურში და ამ სიტყვებმა ოლიას ისე მისი ბავშვობის წლები და შრომებები მოაგონა. კვლავინდებურად წელში ვაიძარბა.
- ყველაფერი, ყველაფერი, მაგრამ ოქტომბრის რევოლუციის 50 წლისთავს თუ მოკე-წრებოდი, ეს ეს არ მეგონა — თქვა ეს აულაბრის არალგავლური სტამბის კარებთან.
- დაბა, ეს არ ეგონა ოლის, მაგრამ იგი მოესწრო ამ დღეს და კიდევაც დააყოლოვეს ლინინის ორდენით.

ამან კიდევ უფრო გააზარა ლეწლმოსილი რევოლუციონერი ქალი.

კონსტანტინე კავსოვსკი

მ ქ რ მ ს ვ ა რ დ ი

ერთი მოთხრობის ისტორია

„კლანდა მარტი“

შევეცდები ვავიხსენო, რამ დაუღო სათავე ჩემი „კაბაბოლაზის“ ჩანაფიქრს. რა იყო, რაწაბრად მოხდა?

კიევში ვლადიმერის გორა რომ არის დნეპრის პირას, ჩემს პატარა ბებოებში ის გორა და ერთი ძველქველქველბატონი ტელესკოპიანი ბერიკაცი უერთმანეთოდ ვერ წარმომედგინა. ბერიკაცი დაბარებულაფთ ვიფელ საღამოს იქ დაერტობოდა ხოლმე და კარგა ხანს უნდა ეჯახირნა, ვიდრე თავის აღმოსავლენდელ ტელესკოპს სამ გაღუნულ რკინის ფეხზე დააყენებდა. ამ ბერიკაცს „ვარსკვლავთმრიცხველს“ ეძახდნენ და იტალიელი ეგონათ, ვინაიდან რუსულს განგებ უცხოურად უძივდა.

ტელესკოპს დააყენებდა თუ არა, აღიღვინათათ გააბამდა:

— პატყვემელო სინიორებო და სინიორინებო! ბუონა ჩიორნო! ხუთ კაბაკად შეგვიძლიათ დედამიწიდან მოფარესა და ვარსკვლავებს ეწვითი. განსაკუთრებით გირჩევთ ნახოთ ავგულითი პლანეტა მარკი, რომელიც ადამიანის სისხლის ფერია. ვინც ამ ვარსკვლავზეა დაბადებული, თმში ჯახაირის ტყვია არ ასცდება.

ერთხელ მაშაქმითან ერთად ვიყავი ვლადიმერის გორაზე და კარგა ხანს ვუცქირე ტელესკოპში პლანეტა მარსს.

ჯერ შავი უფსკრული დავინახე, მერე მოწითლო ბუშტისაც მოვკარი თვალი, იმ უფსკრულში რომ ჯალღაღებდა. ბუშტმა ნელ-ნელა გვერდზე გადაინაცვლა და სპილენძის ჩარჩოს მიეფარა. ვარსკვლავთმრიცხველმა ტელესკოპი ოღონდ შეატრიალა და მარსი პირვანდელ ადგილს დააბრუნა. მაგრამ ავგუდითმა პლანეტამ კვლავ სპილენძის ჩარჩოსეცნ გაიწია.

— რა ქენი? — შემვკითხა მაშინები. — ხელაე რამეს?

— როგორ არა, — ვუბასუხე. — არხებდაც კი ვხედავ.

გავიწინა შექონდა, რომ იქ მარსელები ანუ მარსელები ცხოვრობდნენ, ისაც ვიციოდი, მარსი უზარმაზარი არხებით რომ იყო დასტერილი.

— კარგი, კარგი! — თქვა მაშაქმემმა. — ტუქვილებს თავი დაანებე! არაუითარ არხს შენ არ ხედავ. ის არხები მხოლოდ ერთმა ასტრონომმა — იტალიელმა სკიპარელიამ — შენიშნა და ისიც ვიებერთელა ტელესკოპით.

იტალიელი სკიპარელის ხსენებას ვარსკვლავთმრიცხველისათვის შეზღუდნ მარღვიც არ შეურხებვია.

— მარსის მარცხნივ კიდევ რომელიღაც პლანეტას ვხედავ, — ვთქვი, მაგრამ დაჩქუნებულთ მარცხ არ ვიყავი. — რატომღაც აქეთ-იქით დაბტის.

— მანდ სხვა პლანეტას რა უნდა! — უზაროტოდ შესძახა ვარსკვლავთმრიცხველმა. — ეტყობა, თვალში რაღაცა ჩაგვარდნია.

ნიკაშმა დონიერად ჩამავლო ხელი, თავი გადამიწია და თვალიდან ხელდახელ ამომიღო მტერის ნამცივი.

მარსის ხილვამ, ცოტა არ იყოს, გული შემიკუმშა ტელესკოპს რომ მოვიცილდი, შეგება ვიგამენი, ეტლების ხმაურითა და დაყვავილებული წაბლს სუნით სავსე, ოღონდ ჩაბნელებული კიევის ქუჩები მყუდრო და საიმედო თავშესაფრად მეჩვენა.

არა, იმხანად არავითარი ხალისი არ შექონდა მიმეტოვებინა დედამიწა და მთვარეზე ან მარსზე წავსულთავი.

ეგ მარსი, თუ მარხი წითელი რათ არის მეთქი — ვკითხე მაშაქმეს.

მაშამ მიამბო, მარსი მომაკედავი პლანეტაა, ერთ დროს კი, როგორც ჩვენი დედამიწა, ეგვე ზღვებით, სალა კლდეებით და შუვანეთი იყო დაფარული, მაგრამ მერე ზღვები და მდინარეები თანდათან დამშრალან, სიუცხლე ჩამყ-

დარა, კლდეები მიჩრტვნიანად გამოფიტულან, და მარსი უხარმზარ უდაბნოდ ქცეულა. ას კლდეები, ალბათ, წითელი ქვისა იყო. ამიტომ ქვიშაც წითელი ფერისაა მარსზეო.

— მაშ, მარსი ქვიშისა ფაფილა-მეთქი, ვუთხარო.

— ვგრეა, ქვიშისაა, მაშ — დამეთანხმა მამარემა. — ის, რაც მარსს დემარსთა, შეიძლება ჩვენს დედამიწასაც მოუფიდეს. ერთ ღროს დედამიწაც უდაბნოდ გადაიქცევა. მაგრამ ამ ამავეს, ალბათ, მრავალი მილიონი წელიწადი დაჰსრდებდა, ასე რომ, არ შეშინდეს. ბოლოს-და-ბოლოს ადამიანები რაღაცას მოაგონებენ იმ ღროსისათვის და ბოლოსაც მოუღებენ ამ უბედურებას.

რა, სრულებითაც არ შეშინიან-მეთქი, ვუთხარო. მაგრამ ნამდვილად კი შეშინოდა კიდევ და გულოც მტკოდა ჩვენს დედამიწაზე. თანაც შინ რომ მივედით, უფროსმა ძმამაც ზედ დაურთო, უდაბნოებს ჭერ კიდევ ახლა უჭირავთ მთელი დედამიწის ნახევარიო.

ის დღე იყო და თავიდან ვეღარ მოვიშორე უდაბნოს შიში (თუმცა ჭერ თვლითაც არ შენახა უდაბნო). მართალია, ერთნაღ — ვოჯრუგ სეკრამში“ ბევრ გულსწაშვებ ამავეს ვუთხულობდი საპარაზე, სამეგობროსა და „უდაბნოს ზომალდებზე“, — აქლამებზე, მაგრამ ვერაფერ-მა ვერ გამომიყენა.

მაღე ჩემს საცოცხლში პირველად ვნახე უდაბნო და ამან კიდევ უფრო გამიღრმავა შიში.

ზახტულში დედაბუღიანად მაქსიმე პაპასთან წივედით სოფლად.

წიშინი, თბილი ზახტული იდგა. ბალახსა და ყანებს მიზინი ვაქრონდით. ლობისძირებში ქიქარა დაიძახა. ბოსტნებიდან ამოხტხუნჩხული კამის სუნი მოდიოდა. წლის მოსავალს ძალზე კარგი პირი უჩანდა.

მაგრამ ერთხელ, მე და პაპაქემი მდინარის პირას სათევზაოდ რომ ვისხედით, პაპა უცაბედ-ლად ზებე წამოვარდა, მისარდილეულად თვალღებე ხელის გული ათვარა, კარგა ხანს უტყი-რა მდინარის გაღმა მინდვრებს, მერე ერთი ნაღვლიანად შეიკურთხა და თქვა:

— დიძია ეგ მამაძალისა, ეგა! მაგის სახტე-ნებელი კი ამოვარდეს, მაგ ურჩულოსი!

შეც იქით ვივებდეს, საითაც პაპაქემი იტყირებოდა, მაგრამ, გარდა ვრძელი შვიი ღრუბ-ლისა, ვერაფერი ვერ აღვიწახე. ჩემი ჰვეით, უნდა გააფრებულყო, მაგრამ პაპაქემს ამინ-დის ასავალ-დასავალი არ შეემღებოდა:

— ჭარშოშინა წამოვიდა, შვილი! ავის მო-მისწავებელია ეგ ხორშაი! ბუხარასთან რომ უდაბნოები, იქიდან მოდის. ყველაფერს ციციხის წიქელებს, ასწრავეს. აი რა ოხრობაა ეგ. ცხელი ჭარა, შვილო. სული რომ სულია, სულსაც აღარ მოგვათქმევენებს.

შვიი ღრუბელი ტალღასავით პირდაპირ ჩვენ-კენ მოდიოდა.

— გაიქეცი, შვილო, შინ გაიქეცი! როგორც თვალზე დავთხროს, — შეუბნებოდა პაპაქემს და თან ჩარა-ჩარა ახვევდა გრძელ კაცლის ნემსკაცს! — მეც უკან მოგყავები გაიქეცი!

რაც ძალი და ღონე შექონდა, მოგვრცხლეს, მაგრამ ჭარშოშინა მაინც წამოიქეცა. შოკინა კელი და ყველაფერი ერთმანეთში აღუტხა — ქვიშა, ნაფოტი, ჩიტის ნახურტყალი, პავრი აიქრა. შზე ერთბაშად მარსივით დაიბურა და სისხლისფერი გახდა. დაბარგანდუნენ წნორები და აჭირალდნენ. უკანადან ისეთმა სიმხურვალემ დამებრა, მეგონა, ბეჭებზე ალბათ პერანგი ამოიქეცა-მეთქი. მტვერი თვალებს არ მახტვნიდა და კბილებშიც კნაწიქმეწი ვაქრონდა.

მამიდაჩემი თეოდოსია კარებში იდგა და ხელთ ხატი ეკირა, მოჭარვულ პარსახოცში გახვეული.

— ლმერთო, შენ ვეცხენი! — ბუტბუტებდა შეშინებული მამიდაჩემი. — დედაო, ღვთისაგ, დავუთარე და აგვარალე ვანსადღვლს.

მარინ მამაჩემი ჩვენთან არ იყო — კიევში დარჩა, არ წამოვიდა სოფელში დედაჩემი ძალიან წუხდა, ვეღარ ისვენებდა.

მასხოუს, როგორ თანდათან მატულობდა სიმხურვალე. სხვენზე რომ ჩალა გვიყრია, ალბათ ერთ-ორ საათში ბუტბუტს დაიწყებს, მერე კი ყველანი გადაიბუტვებით-მეთქი, ვფიქრობდი. თავი ვეღარ შევიპოვრე და ავტირ-დი.

სალამო ხანს ნერგის ხეებს ნაეროსფერი ჩერბივით ეკიდათ ფოთლები. ლობისძირებში მოშვიო მტვრის ნამჭერი იღო — კაცი იფიქრებდა, ლობებს უთვალავი ქიჩნლა დახვევითაო.

ღილით უკვე დაიჭმაჟ ფოთოლო და შეჭმა, ხელში ბურთოთოთი იფშენტიბოდა. ქარმა იმატა, აღმა-დღმა დააფრიალებდა უსიცოცხ-ლო, მუჭყიან ფოთლებს და, გეგონებოდათ, გვიანი შემოდგომაოა, გაპარულ ბეებს სი-ციოცხლის ნიშან-წყალი აღარ ეტყობოდათ.

პაპაქემს გულმა არ მოუწყენა, მინდვრების-კენ ვაიარა და მაღე გულმოყულოდა დაბრუნდა საცოდავო. ხელები უკანაგალებდა, ქალაშა პერანგის საყულო ვეღარ შეეხსნა, თავბრუდახვეუ-ლივით ბუტბუტებდა:

— ამაღამ თუ მაინც არ ჩაღვა, მთელ მოს-ვალზე ხელს აგვანებინებს. აღარც ბოსტნეუ-ლი იფარება და აღარც ხალევი.

მაგრამ ჭარა ჩაღვომაშ არ აპირებდა. ორი ეკირა ჰქროდა, მერე ცოტა ჩაეცხრა და ახალ ძალით დაუბერა. მიწა ნახამარალს დაემგვანა.

სახტუბიდან ქილებს წიქვინი ისმოდა. კაცე-ბი ვაჯეთ მომყუდროებულად ისხდნენ, კან-კომბლებით უნდომანდებ სჩიქნიდნენ მიწას და იშვიოთად თუ ამოღობდნენ ხმას — ხარხა-ტი მიწა რა ხვირს დაგვყარის, გლებკაცს იღმა-ლი არცა ჰქონია და არც ექნებაო.

კიევიდან მამანეში ჩამოვიდა და ქალაქს წავიყვანა. სიტყვა ხორშაკზე რომ ჩამოვყვავდი, უხალისოდ გამცა პასუხი. მოსაჯელმა ჭირი მოკვამა, უკრაინა უღაბნოსავეთ ვადახბრეუბათ.

— საშველი არაფერი? — ეკითხებ.

არაფერიო, შობასუბა. მალე ჭეის ავდელს ხომ არ ააშენებ ორი ათათი ვერსის სიგრძისასო.

— ჩატომაც არა, ვუთხარი, ჩინელებმა აქი ააშენეს დიდი ავდელი-მეთქი.

ოსინი ჩინელები იყვნენ, ოქვა მამანეშმა, ყველაფერს ისტატობა უნდაო.

ეს სიმამწვილის დროინდელი ამბები თანდათან თითქოს მიმავიწყდა. მაგრამ, რასაკვირვე-

ლა, მესხიერებას მაინც შემორჩა და ჩანდასან წამომავინდებოდა ხოლმე — მტადრე გვხვდებოდნენ, რაც ყოველთვის მოსტყნებამს მტკარა ვაედა.

კვებში რომ ჩავვარდი, შუა რუსეთმა შემავიყვარა თავი. ამ სიყვარულის მიზეზი, აღბათ, მისი მადლიანი ბუნება იყო. იქ რა გამოლევს ანკარა, ცოც მდინარეებს, ნესტიან ქალებს, ღრუბელსა და ლეშს.

ამ სწორედ ამიტომ, როცა ვვალეა შუა რუსეთამდეც აღწეედა, და თავის მტყუნეარე სუნთქვას აგრძობინებდა, ჩემს მოუტყნრობას ულონო რისხვა სცელიდა, რისხვა უღაბნოს მიმართ.

ლინგვის ბაბა-ქუხილი

კარგა ხანი ვავიდა, და უღაბნომ ისეც შემახსენა თავი.

ორლოვის ოღუში რომ ქალაქი ლენინი, 1931 წელს საზახულოდ იქ წავიდა. მაშინ ჩემს პირველ რომანს ვწერდი და ერთი სული მქონდა — სადმე პატარა ქალაქში დამედო ბინა. იქ არავინ ნანკობა არ შეყოლებოდა, მთლიანად ჩემს საქმეს მივეციემოდი და ხელსაც არავინ არ შემაშლიდა.

ლენინ აღრე არასოდეს არ მენახა. მეტად კობტა რამ იყო და აქი თვალშიაც მომივიდა. ქუჩებს ქათქათი გაქონდა, როგორც იტყვიან, ერთი აკირილებოდა. ავვავებულ მტყსუხინარებს გზისკენ მოედებებინათ ყველ. ქვაფენილად ლორწონო ვეო. გულს ახარებდა მდინარე მისტრიაა სოსნაც, ყვითულ ღვეინოს კირქვაში რომ ვაეჭრა კალაოტი.

ოთახი ქალაქის განაბირას ეციქირავე, ერთ ძველ ხის სახლში. ის სახლი მდინარისპირა ხრამთან იდგა. სახლის უკან ნახევრად ვადამხარტი ზალი ვაშლიაოყო. ზალის ბოლო შამხნარს ვაეჭვარა.

ჩემს ხნიერ და ჩემ მასბინძელს. ვახუთების ვამყიდველად მუშაობდა კადგურის კოსკში, პარქუბი. ჩხირადქვეული ცალი და ორი ქალიშვილი ქვაედა — უფროსი — ანთისა და უმცროსი — პოლინა.

პოლინა ქალზე სუსტი ვოგო იყო, ცხვარში შუქი ვასლიოდა. როცა მულაბარაეებოდა, ოქროსფერ ნაწნავს იწვალებდა. ამ წელს შესრულდა ჩვიდმეტისა.

ანთისას ფერმკრთალი სახე მქონდა, მაგრამ ხარკი არ ავლდა. წვრილი ხმით იცოდა ლაბარაკი, მკაცრად მოგაყარებდა ნაცრისფერ თვალს. მორჩილით მუდამ შავება იცევა და მინ ჩხარს არ ვადაბარუნებდა, — საათობით იწვა ხოლმე ზალში შემხმარ ზალსზე და კითხულობდა.

მამანძლის სხვენზე თავებობსაგან ნორმეცელი უამრავი წიგნი ვყარა, უმთავრესად სთიკინის ვამოცემული უცხოელ კლასიკოსთა თბზულებანი. ის წიგნები მეც ჩამომქონდა სხვენინდა.

ზალის ზემოთა მხრიდან ანთისას რამდენჯერმე მისტრიაა სოსნას ნაპირზე მოეყარი თვალი. ფლატის ძირას, კენელის ბუჩქთან იწდა თექვსმეტოდე წლის ქერა, წიწლიანა ბიჭთან.

ანთისას მდინარის პირზე ჩემად მაქონდა საუბელი იმ უსაკუყო, დიდთვალუბა ბიჭისთიხი. ბიჭი იღმურსტებოდა, ანთისა კი თვალმშა შესიციწებოდა, ხანდახან თავზე ვადაუტყმინდებულს, მოეფერებოდა.

ერთხელ ჩემი თვალით დავინახე, სახეზე ხელები რომ აიფარა და აქეთიწინა. ბიჭმა შეზინებულ თვალებით შეხედა, ლექმა ყელში ვაეჭვარდა. უჩუბრად ვაეცეცილე იქაურთომას. ანარ მიწოდდა მტყეჭრა აღარც ანთისაზე და აღარც იმ ბიჭზე, მაგრამ გულიდან დიდხანს ვერ ამოვიღე ფიქრი.

მე კი, ვარი, რა ვულუბრეცილოდ მეგონა, ლენინი ისეთი წყნარი ქალაქია, ჩემს ვმარტებს გერავინ ჩამომამორებს-მეთქი. ეთომ მშვიდად უნდა ჩავედომოდი რომანს, მაგრამ ცხოვრებამ მაშინვე დაამხტვრო ჩემი მამიტური იმედები. რასაკვირებოდა, ლამარაკი კი ზედმეტი იყო დამშვიდებულ წვრახზე, კიდრე იმ ფერმკრთალი ვოგოს ბედის ამზავს არ ვაევიგებდი.

სანამ ბიჭთან ერთად ენახავდი, მანამდეც მიფიქრია, ეც ისე ნაღვლიანად იციქრება, გულში ხვამაიღს მალავს-მეთქი.

მართალი ვამოვდიქი.

ორთოდელ დღის მერე შუალამისას ქვა-ქუხილია ვამომალემა. ქვა-ქუხილი, იციოხლე, არ ავლდა ლენინ-ქალაქს. იქაურები ამბობენ, ჩვენი ქალაქი რკინის ზღნის საბალოებზეა

ამერებული და სწორედ ეს შეიძლება ვეღვა და ქებას რომ აიწივსო.

გარეთ ყამეთი იდგა, დამე ხან უეცარი თეთრი შეჭით ისტრებოდა, ხანაც უეცრეთში ჩაიქცოდა ხოლმე. ვეღვს უკან წითლობა ისმოდა: შერე ანთისას უცარილად გავიფონე.

— ვინა თქვა, ვინ დაადგინა? რომელი კანონია, შავის სიყვარულს რომ მიყრბოდას? მანვენეთ ერთი ის კანონი: თუ გამაჩინეთ, დამაჩინეთ კადეც. რა ვინდათ, რა? სანთელივით დნება საწყალი! — ამოიხავლა ანთისამ და ხმა ჩაუწყდა.

— დაინებე, ქალო, თეი! — შეუტრა სახლის პატრონმა ცოლს. — გაუშე, გააქენოს როგორც უნდა. მაგას შენ ვერ მოუვლი. კაბაჯი რომ კაბიჯია, კაბაქსაც არ მოგცემ, იცოდე, ანთისა!

წყალსაც წაღოა ეგ თქვენი ფული! — შეწყვირა ანთისამ. — ვიმეზვეებ და ფულსაც ვიშოვნი. ყირიმში წაიყუა. იქნებ ერთი წელიწადი კიდევ გაიარებინო. აქ აღარ გაქვრდები. შთული ქვეყნის დასაქენს გავხდით. თი ნახავთ, თუ არა!

სქუნად ვიქეცი, რა ამბავია-შეთქი, მისხვედრა მინდოდა. დერეფანში კიდევ ვიღაცა სლუკუნებდა.

კარი გამოვადე და, უცაბედად რომ გავიღე, პოლონას მოვკარი თვალი. შალწამოსხმული კედელს აპყროდა საცოდავად.

პოლინა-შეთქი, წუმიად დავუძახე. ცას ქუხილშია ვადაღურა და სახლი თათქოს სახურავიანად მოწაში ჩაიჭრანა. შეშინებული გოგო ბელბებში ჩამაფრინდა.

— ღმერთო, შენი კირიმე! — წაიჩურჩულა პოლინამ. — რა გვეშვალება, რა? სხვას ვილაპოქოს, ცაც თავზე ვგვეტყუა!

ანთისამ ქვრივი კარბონას ბიჭი შეიყვარა, კოლიო, წურჩულით მიუტნებოდა პოლინა. კარბონა კარდავარ დადის, ხალხს საივცხს ურუცხავს, ჩუში, უსიტყვო ქალია საწყალი, ბიჭი კლუჭიანი ჰყავსო. ანთისა დიცბი, თავის ნათქვამი გოგონა, მოკვდება და თავისას გატახსო.

კედელს უკან სიჩუმე ჩამოვარდა. პოლინა თავის თათხში გაიქცა დაწყეტი, შვარამ უფრო შაინც იწით მექირა და ძალი არ მეკარებოდა. ხმა აღარავის არ ამოუღია. მაშინ კი ჩავთვლიმე. ბურანში. კარგა ხანა ჩაქმსმოდა ქეპა-ქუხილის ხელი გრუტენი და ძაღლებს ყეფა. ბოლოს, როგორც იყო, ჩამქმნა.

ჩამიქება და კარის ვაქენი ერთი იყო. გამწარებული ავაქუნებდა სახლს პატრონი.

— უბედურებმა, ჩემსი თავს, — თავზარდევსული კაცის ხმით ამბობდა კარს უკან ბეჩავი. — ნუ დამეძღვრებით, რომ გაწუხებთ.

რა იყო, რა მოხდა-შეთქი შევეხმანე.

— ანთისა გავეცეკე. ერთი კაბის ამარა წაიღო. კარბონას მიეკითხვა, წავალ, იქ იქნება.

შენ კი ჩვენებთან ვადი, შენი ჭირიმე. ცოლი ვაღწეხული წევს, ჭეჩაკ არ მობრუნებულა!

წამოხეტი, ხელად ჩავიცი და სახლს პატრონის ცოლს ეალერეინის წვეთები ცაქვებტენე. შერე მე და პოლინა პარმალზე გავედით. ვერ ვიტყვი რატომ, შვარამ გული მეუბნებოდა, რომ უბედურება უნდა მომხდარიყო.

— წამო, მდინარის პირას ჩავიდე, — ჩუმიად თქვა პოლინამ.

— ფარანი გაქეო?

— გვაქვს.

— მოიტანე მალე.

პოლინამ ჩამეტრეღო ფარანი მოიტანა, და მოლობულ ფულტეს მდინარისკენ ჩავევით.

დასწმუნებული ვიყავი, რომ ანთისა იქ სადმე იქნებოდა.

— ანთისა-ა-ა-ა! — უცებ გამწარებულმა დამაძა პოლინამ. და ამ ხმამ, ცოტა არ იყოს, შეწყვიტო. ატყულიად დამძაბა! — გავეფლე გულში, — ტყუილა!

მდინარის გაღმა ელვა უღონოდ სერავდა სივრცეს. ქუხილი ყრუდდა ისმოდა წვეთებს ფაჩი-ფენი გაქმნდათ ხრამისპირა ბუჩქებში.

სამარნაბრ დავევიეთ მდინარეს. ფარანი ოღნად ბუტუხავდა. შერე პირდაპირ ჩვენს თავზე თითქოს ცა გადახსნა დაგვიანებულმა ელვამ, და ამ უცაბედ შეჭში თვალი მოვკარი — მდინარის პირას რაღაცა თუთრად ფრიალებდა.

მივადი იმ თეთარ რაღაცასთან და დაეცეკერი. ანთისას კაბა და პერანგი დავინახე. მისი სველი ფესსამეღები იქვე ეყარა.

პოლინამ შეწყვირა და ზევით სახლისაკენ გაიქცა. მე სანაოზე მივირბინე და მენავე გავაღვიძე. ორივენი ერთ პატარა ნაგში ჩავსხვდით და ხან ერთ ნაბირს ვუტრიალებდით, ხან მეორეს, შვარამ ამოად.

— რას ეობონით ამ უეცრეთში, თანაც ხომ ბედავ, როგორი თავსხმამ! — ამბობდა მენავე და ამოქმნარებდა — გერ კარგად არც იყო გამოფხიზლებული. — თუ არ ამოტივტივია, ვერ ვიპოვებთ. ლამაზები სიყვდილსაც უყვარს. ვარგა მამს. ტანე გავხვობი, რა არი, ავდილად დამხრჩეალიყო. მაგარი გოგო ყოფილა საცოდავად. ანთისა მეორე დღით იპოვნეს კაშხალთან.

უბოში მზეთუნახავივით იწეა, მსხვილი ნაწინავეები, ბაგალო ოქროს ფერისა, ჭერ კედევ სველი მქონდა. ტრჩებზე თითქოს დამნახვილის ღიმილი ეფინა.

— ეგრე ნუ დასცეკერი, შეილო. — წამიჩურჩულა ერთმა ხნიერმა დედაკაცმა — შავ გოგოს სიღამაზემ შეიძლება უცაბედად გული გაგაბოს.

ცუდავ, შვარამ თვალი მაინც ვერ მოვამორე. ჩემს სიცოცხლეში პირველად გავხვდი მოწმე იმ უნაპირო ქალური სიყვარულისა, სიყვდილზედაც რომ ძლოვრია. მანამდე მხოლოდ წიგნებში მქონდა წაიხთული და სხეებისაგან მშენოდამ სიყვარულის ამბავი. მაშინ რატომღაც

ფიქრში გამკრა, ამნაირი სიყვარული ყველაზე მეტად, აღზაბი, რუსი ქალაქ ზედა-მთაში.

დასაფლავებას უმარავე ხალხი დაესწრო. კონსტანტინეში მიდიოდა — ანთისას ნათესაებს ერიდებოდა. ის იყო, უნდა მიესალმებოდა, მაგრამ მოსახვედრე ვასტა და გაუჩინარდა.

გული თითქოს საგულედან ამოვიარდა, სტრიქონის დაწერის თავი აღარა მქონდა. შალე გარეუბნიდან ქალაქში ვადავდა, უფრო სწორად — ქალაქში კი არა, სადგურში, რკინიგზის ექიმის — მარიამ შაცკაის დაბალქვირან ზნელ სახლში.

ანთისას სიყვდილადე ცოტა ხნით ადრე გზად ქალაქის ბაღე ვგვიარე. საზაფხულო კონსტანტინის შორიანი მიწაზე პატარა ბიჭები ისხდნენ. ვერცხვა, რადაცის მოლოდინში იყვნენ. ბელურებით ვიფიქვებდნენ.

კინოდან ქალაქი კაცე გამოვიდა, ბიჭებს ბილეთები დაეტივა, და ისინივე ერთი ჩოჩქოლოთი და ავღღარაბით მიაწყედნენ დაბაბას.

თავის ახალგაზრდული თვის მიხედვით, ის ქალაქი კაცე ორმოცისაზე მეტისა არ იქნებოდა. მან კითხილად მოკურთა თვალში, ერთი შემომხვდა, ზელი დამიწნია და წვიოდა.

ვიფიქრე, ის ბიჭები მეტყვიანი, ვინც არი ვე აბუტე-მეთქი, წიველი მკონში შევრგე თავი. ძველი სურათი ვადიოდა — „წითელი ეშაქუნიები“. მთელი სათინახევი ბიჭებს გინახი გამქონდათ. ხან აღტაცებისაგან ვფიქროდნენ, ხანაც შინისაგან უსტვენდნენ და ფეხებს აბაქუნებდნენ.

სეანსი რომ დამთავრდა, ბიჭებთან ერთად გამოვედი გარეთ და ვეითხე, ის ქალაქი კაცე ვინ იყო, ბილეთები რომ ვიყიდეთ-მეთქი.

ბიჭები ერთმანეთს ვარს შემომხევიყენ და ერთმანეთს აღარ აცლოდნენ ლაპარაკს.

ქალაქი კაცე რკინიგზის ექიმის — მარიამ შაცკაის ძმა გამოდგა. ცოტა „შერეკილი“ ყოფილა, ავადმყოფი. საბჭოთა მთავრობისაგან კარვა ბლომად უღია პენსია. რატომ, რის გულსათვის — კაცემ არ იცის. თვეში ერთხელ იმ დღეს, როცა პენსია მოაქვთ, მთელ სადგურს ბიჭებს უყრის თავს და თურმე კინოში დაჰყავს.

ბიჭებმა ზუსტად იცოდნენ, რა დღეს მოქონდათ პენსია, იმ დღეს ისინი დილიდანვე ერთმანეთს შეაკაიას სახლს. სადგურის წინ რომ ბაღია იყო, იქ ისხდნენ და ისეთნაირად იტყუებოდნენ — თითქოს სრულად შემოხვევით მოხედნენ ბაღშიაო.

აი — რის ვაკვებაც შეეძლო ბიჭებისაგან. ცხადია, ანგარიშში არ ჩამოვიდა ზოფერითი ვიჭილმანი რამ, რაც ნაკლებად ეხება საქმეს. შევალთად, ის ამბავი, რომ „ანსანია სეობოდას“ ბიჭებსაც უნდოდათ აქიდებოდნენ შაცკის, მაგრამ სადგურელებმა კვლით ქვა ასროლდნენ.

ჩემი სახლის პატრონის ცოლი ანთისას სიყვდილის შემდეგ ლოგინად იყო ჩავარდნილი, გულს უჩიოდა ვაუბედურებელი ქალაქის ქმარმა ექიმი მოუყვანა, მარიამ შაცკამ. მარიამში მეც ვავიციანი. პენსიე ვეეთა, მთალი, მეტად ვაკაცურა ქალი იყო. ძველი მეწი შევანარუნებინა.

შაცკაის არაფერი არ დაუმალავს თავისი ძმისა — ჩემი ძმა გეოლოგია, ფსიქიურად არას ავად და პერსონალურ პენსიის ნამდვილად იღებს, ვინაიდან ჩვენშიც და ვეროპანშიც ფართოდ ცნობილი მრავალი სამეცნიერო ნაშრომი აქვსო.

— აქ როგორ შეიძლება თქვენი ცხოვრება, — ვამიხარდა შაცკაის ქალი. ელოში ვტყობოდა, სიტყვის შებრუნებას ჩვეული არ იყო. — შემოდგომა კარზე მომდგარი, დაწყება წვიმებში და აქ ტალახიდან ველარ ამოხვალთ. თინაც ამ ტირილსა და ვენსაში რა უნდა იმეშვოთ! ვაღმყოფი ნენთან. სამია ვართ — მოხუცი დედა, ჩემი ძმა და მე, ბინა კი ზეთთისისი. იქვე, სადგურთან ვცხოვრობთ. ჩემი ძმა თავისიანია, ხელს არ შევიშლით.

სუარის რა მქონდა, დავეთანხმე და ვადიედი ვიდეც. ასე ვავიციანი გეოლოგი ვასილ შაცკა — ჩემი „ყარა-ბოდაის“ ერთ-ერთი მომავალი ვიბი.

შაცკების სახლს სიწყინარე ნამდვილად არ აქვდა, ის კი არა, ცოტა ძილის ვუნებებზეც დადგებოდი. მარიამი მთელი დღე ამბულატორიაში იყო ან ავადმყოფებში დადიოდა, დედა-ბერი პასიას ვერ ელოდა, ბოლო გეოლოგი იშვიათად თუ გამოვიდოდა, ანთისი ოთახიდან დილით ჭერ ვახეთებს კითხულობდა თავიდან ბოლომდე, მეცე თითქმის დაღამებამდე ჩქარჩქარა წერდა რადაცს, ერთ დღეში სქელ სართო რვეულს აჰქრულბდა ხოლმე.

ვაუკაცრელებული სადგურიდან ხანდახან ერთადერთი სამანევრო ორთქლშავლის კვილიც და ისმოდა.

შაცკი პირველად მიფიქობოდა, მეცე მიმეჩევა და ლაპარაკშიც ამეყვა. რაკი დავიხლოვე, ისიც ვიფიქრე, რა სატყვიარი სჭირდა. დილით, ვიდრე დაიღლებოდა, შაცკი სავსებით ქანმრთელი, შაცკი იყო და ურიგო საუბარი როდი იცოდა. მაგრამ როგორც კი დაიღლებოდა, ბოღვის იწყებდა, ავეიტებულ მანაიურს იღებს ჩაფიქრებულად.

შაცკი ავადმყოფობის ამბავი „ყარა-ბოდაის“ ადწილია. შუა აზიაში გეოლოგიური ექსპედიციის დროს შაცკი ტყვედ ჩაივდეს ბაშჩიჩებში. დანარჩენ ტყვეებთან ერთად ყოველდღე დასაბერტად გამოჰყავდათ. მაგრამ შაცკის ბედს სწყალობდა. როცა სათავადავით ყოველ მესხეთე კაცს ხერებდნენ, ის მესამე იყო, როცა ყოველ მეორეს — პირველი აღმონებოდა ხოლმე, ვიდრე, მაგრამ ქვეაზე შეიშალა. დამ რის ვაივავლაბით მივანო კრანოვოდსემი, სადაც ის

ერთ დამტკრველ სატივროთ ვაგონში ცხოვრობდა.

შაცი უოველ საღამოთი მიდიოდა ლავნის ფოსტაში და სახალხო კომისართა საბჭოს სახელზე გასაგზავნი შეკვეთილი წერილი მიჰქონდა. მარიაშის თხრებით, ფოსტის უფროსი ამ წერილებს მოსკოვში არ აგზავნიდა. ძინი მარიაშს მიჰქონდა შინ და სწავდა.

მართალი რომ ვითხრათ, ერთი სული მქონდა, სანამ გაევიგებოდა, რას ატყობინებდა შაცი სახალხო კომისართა საბჭოს. შალე გაევიგე ვიდე:

ერთ საღამოს, წამოწოლილი რომ ვიყავი და ვკითხულობდი, შაცი თავს დამადგა. ჩემი ფეხსაცმელები საწოლის შორიხლო ვწყო. პეინტი ორივეს ოთახის შეფულისაკენ ჰქონდა გაშვებული.

— არასოდეს ვგრე არ დაწყეთ ფეხსაცმელები, — ბრაზიანად თქვა შაციმ, — ძალზე საშიშია.

— რატომ?

— ძალზე გაიგებთ.

გავიდა, ოთახიდან და წუთს არ გაველო, ერთი ფურცელი შემოიტანა.

— წაეთხოვეთ! — ცოტა არ იყო, ბრძანების კითხვა შეიხრა. — როცა მოათავოთ, კვლავ მომიკეთებთ. შემოვალ და, თუ რაიმე ვაფგებარი დავრჩათ, ავიხსნით.

შაცი გავიდა თუ არა, კითხვა დავიწყე:

„სახალხო კომისართა საბჭოს. არაერთგზის გამიფრთხილებია სახალხო კომისართა საბჭო იმ მისისანელ საშროებების გამო, რაც ჩვენს ქვეყნის დაღუპვის პირას მიყვანს.“

ყველასათვის ცნობილია, რომ გეოლოგიურ ფენებში ჩაბუდებულია ძლიერი მატერიალური ენერჯია (როგორც, მაგალითად, ქვანახშირში, ნავთობში, ფიქალში). აღამინმა მიაგნო ამ ენერჯიას და იყენებს კლდე:

მაგრამ ცოტა ეინემ თუ იყოს, რომ იმავე ფენებში ჩაწებნილია ფსიქიური ენერჯია იმ ეპოქებისა, როცა ეს ფენები იქმნებოდა.

ქალაქი ლენინი ვეროშიში ყველაზე ძლიერ ღვეონის კირქვის ფენებზე დგას. ღვეონის ხანაში დედამიწაზე ჩნდებოდა შაცირი, ადამიანთრობის უმცირეს ნიშანწევალს შეკლებული პინდისებრი შეგნება. მაშინ გაბატონებული იყო ჩაუწნოსანი თევზების გვიმა ტენი.

ამ ჩანასახოვანში ფსიქიურმა ენერჯიამ თავი მოიყარა სიძინებსა და ამონიტებში. ღვეონის კირქვის შრეები პირდაპირ გაჭერებულა განაზიზებული ამონიტებში.

უოველი ამონიტი პატარა ტენია იმ ხანისა და შეიკავს უზარმაზარ, ბოროტ ფსიქიურ ენერჯიას.

საუკუნეთა მანძილზე ადამიანებმა, საბედნიეროდ, ვერ ისწავლეს გეოლოგიური დაშრეების ფსიქიური ენერჯიის მოპოვება. „საბედნიეროდ“

ამიტომ ვთქვი, რომ ეს ენერჯია თუა სიმჭრედის მღვთმარეობიდან გამოვიყვანდით, შოთელ ცივილიზაციას დაღუბავდა. ამ ენერჯიით — შრწმლული ადამიანები სასტიკ მხეცემაღა დაღიქკოდნენ და შოლოლ ბილწი, ბრმა ინსტინქტებით იხელმძღვანელებდნენ. ეს კი ევლტურის დაღუბვა იქნებოდა.

მაგრამ, როგორც უევე არაერთხელ ვატყობინებდი სახალხო კომისართა საბჭოს, ფაშისტებში მიაგნეს ღვეონის ფსიქიური ენერჯიის მოპოვების ხერხს და ამონიტებსაც აცოცხლებენ.

რამდენადაც ღვეონის ყველაზე შდიდარი მარაგი ჩვენი ღვეონის ქვეშ არის მოქცეული, ამდენად ფაშისტები სწორედ ამ ამირებენ ამ ენერჯიის გამოშვებას. ეს თუ მოახერხებს, შეეშლებული იქნება ადამიანთა მოღვემის ზნეობრივი, შემდეგ კი ფიზიკური დაღუპვის თავიდან აცილება.

ღვეონის რაიონში ღვეონის ფსიქიური ენერჯიის გამოშვების გეგმა ფაშისტებს უცილდრეს წერილმანებამდე აქვთ დამუშავებული. როგორც ყველა რთულ გეგმას, ამასაც მოეჭებნება თავისი სუსტი ადგილი. საემარისთა უბრალო წერილმანის გაუთვალისწინებლობა — და გეგმა ჩააფუშება.

ამიტომ, მსხვილი სამხედრო შენაერთებით ღვეონის ვარემოციის აუცილებლობის ვარდა, სპირთა მყაცირი განაგრავლება მივეთ ქალაქის მცხოვრებლებს, რომ ხელი აღონ თავიანთ ბევრ ჩვეულებზე (რამდენადაც ფაშისტების გეგმა სწორედ ღვეონის ცხოვრების შეჩვეულ ამბებზეა განაგარიშებული) და, პირაქით, ისე მოიქცნენ, რასაც სულ არ ელოდებან ფაშისტები. ამის მავალითი ავხსნი. ღვეონის მცხოვრებლები, დაწოლისას ფეხთ რომ იხდიან, ფეხსაცმელებს საწოლის შორიხლო ოთახის შეფულისაკენ აწუებენ. ამიერიდან კვლდისაკენ უნდა შეებრუნონ. შესაძლოა, სწორედ ამ წერილმანს არ თვალისწინებდეს გეგმა, და არსებითად ამანაც ჩაფუშოს.

ამვე უნდა დავძინო, რომ ღვეონის ფენებიდან ფსიქიური ჰირის ბუნებრივი (მართალია, უმნიშვნელო) გამოყოფის შედეგად ღვეონის ზნე-ჩვეულებანი გაცილებით უფრო უხეშია, ვიდრე ამავე სიდიდისა და ამავე ტიპის სხვა ქალაქებში. ღვეონის კირქვის ფენებზე სიმა ქალაქი დგას: კროში, ლენინი და ელაცი. ტყვილად როდღე არსებობდა ერთი ძველი რუსული ანდახა: „Кромы — всем вораг хоромы. Ливны — ворами ливны, а Елец — всем вораг отец!“. ჩვენს ქალაქში ფაშისტური მთავრობის ემილარია ადგილობრივი აღთიქარა“.

ახლა კი მიხვდით, რატომ მიბარუნა შაციმ

1 კროში ქურდების სასახლეა, ლენინი განთქმულია ქურდებით, ელაცი მამა ქურდებისა.

ჩემი ფესვებზე დადგინდა. თანაც გული შემეკრძა — ამ ოჯახის სიმშვიდე ყოველ წუთს შეიძლება უარამალა დაღვრეს-მეთქი.

მაღე შევამჩნიე, რომ ასეც იყო, მაგრამ შეც-
კის დედა და მირიამი უცხო თვალს არიდებდ-
ნენ ამ ამბავს.

მეორე საღამოთ, როცა ეველანი ჩაის მავი-
დას ექსტრადი და მშვიდად ელაპარაკობდით
პოპოზიტორად, შეცქიო რძინანი კოჭობი აიღო და
რძე სიმოვრის მიღში ჩაუშვა. დედაბებმა შე-
ყურება და შეცქარად შეგელო თვალი და უთხრა:
— რა იყო, რას გავიწყობ?

შეცემ დამნაშავესავით ვაილიშა და ახსნა-
განმარტებას მოჰყვა, რაც მე ჩავივინე, ფიშის-
ტებს უფროდ გათვალისწინებული არა აქვთ და
ამბატომ, უხადია, ჩემი საქციელი გეგმის ჩაუ-
ფრეშავს და კაცობრიობას იხსნის.

— გადი შენს ოთახში. — ისევე შეცქარად უთ-
ხრა მირიამმა, დედა და ფანჯარა გამოაღო.
ოთახში დამწვარი რძის სუნე იდგა.

თავსაღრუნილი შეცქი პოპოზიტორად ვაეიდა.

მაგრამ „ნათელ წუთებში“ შეცქიმ ხალხიანი
და ბევრი ლაპარაკი იყოდა. ამ სწორედ მა-
შინ ვაეიფე, რომ უფრო მტკაღ შუა ახიაში ემუ-
შვინა და ყარა-ბოლახიც ერთ-ერთი პირველს
გამოეყვალა.

ამ უბე-ყურის აღმოსავლეთი ნაპირები ფეხით
შეგოვინდი. ეს ადგილი ამბავი როდო იყო მაშინ.
ის ნაპირები თერამ სულ აღწერა; რუკაზე გა-
დიტანი და იქვე შორიხლო ქვანახშირიც აღ-
მოუჩინა გამოხრუქულ მთებში.

შეცქი უამრავ ფოტოსურათს გამოიტანდა
ხოლომე საჩვენებლად. დავხედავდი თუ არა, შე-
წყურავოლებდა. მხოლოდ ველოვებს შეეძლო
აღებებდა ის უცნაურად დასერილ-დავაადული
მთები, საოცრად რომ ჰგვანან ადამიანის ტენის,
ან უსტ-ურტის ფეხდითი ციკაბო ზეგანი, შავი
კედლეფით რომ წამოსდგაოდა უდაბნოს.

შეცქისავან პირველად ვაეიფე ყარა-ბოლახ-
ის — კასპის ზღვის ამ შიშისმომგვრელი და
იღვემალი უბე-ყურის ამბავი. ისიც ვაეიფე, რომ
კასპის ზღვის წყალში მირაბილიტის აურაცხე-
ლი მირაგია და შესაძლებელია უდაბნოს მოს-
პობა.

შეცქის ისე სძულდა უდაბნო, როგორც სულ-
დგეული ციკხალი არსება შეიძლება სძულდეს
ადამიანს, — მთელი გულით და უმოწყალოდ.
უდაბნო მშრალი წყალუფი, ფეხხია, მიწის გა-
მომშველი კიბა, ბუნების ვაეიფეგებრი სისაძა-
ვლეო.

— უდაბნოს შეუძლია მხოლოდ მოგვლას, —
ამბობდა შეცქი. — თვითონაც სიკვდილია. ვა-
ცობრიობა უნდა მიხედვს ამას. თუკი, რასაც
ვირტვლია, კეკაზე არ შეშლილა.

მართალი გითხრობ, მიკვირდა, გივისავან ასე-
თი სიტყვებზე რომ შესმოდა.

— ამოსუნთქვის საშუალება არ უნდა მისცე,

უბეჭვეშ უნდა წაიგდო, სანამ სული არ აღმოს-
დება, წიხლი უნდა ურტყა. მეჩე კი, ლეში რომ
ღარჩება, ზედ ტენიანი ტროპიკული სამოთხე
უნდა ვაეიწერო.

ამ ლაპარაკმა ჩერ კიდევ ბაეშვობის წლები-
დან გულში ჩარჩენილი უდაბნოს სიძულელი
გამიღვიფა.

— ადამიანებს, — ამბობდა შეცქი, — უდაბ-
ნოს მოსასპობად მხოლოდ ნახევარი რომ დავ-
ხარჯათ იმ სახსრებისა და ძალ-ღონისა, რასაც
ერთმანეთის მკვლელობას ანდომებენ, უდაბნოს
სახსენებელიც აღარ იქნებოდა. ომი ნიქავს
მთელ საბაღხო სიმდიდრესა და მილიონობით
ადამიანის სიცოცხლეს. მარტო შეცენიერება და
კულტურა კი არა, პოეზიაც ხოცვა-ყლეტის მო-
ხიარუ გახადეს.

— ვასამ! — ხმაშალა დაიძაბა თავისი ოთა-
ხიდან მირიამმა. — დაიშვიდე გული. ომი აღარ
იქნება აღარასოდეს.

— მაგის თქმა სისულელეა! — გაეპასუხა
შეცქი. — ამ ნახავ, ამაღამ ამონატები წამო-
ყოფენ თავს. შერე იცი, საღ? ადამივის წესქ-
ვილთან. წამო, ვაეიარათ და შენი თვლით ვა-
ეენებ.

ბოლგა ეწყებოდა. მირიამმა სწრაფად გაიყვა-
ნა საცოდავი და ლოგინში ჩააწვინა.

მოთმინება აღარ შეყოფინდა, მინდოდა ძალე
დამეშთაერებინა რომინი, რომ ახალი წიგნი და-
მეყუო უდაბნოს მოსპობაზე. ასე იშვა ბუნდო-
ვანი ჩანაფიქრი „ყარა-ბოლახისა“.

გვიანი შემოდგომა იდგა, ლეინიდან რომ წა-
ველი წამოსვლის წინ ჩემს ძველ მასპინძლებს
შევეუარე.

მწუხარე დედა ჯერაც ვერ დამდგარიყო ფეხ-
ზე. ციკი შინ არ დამიხედა. პოლინა ქალაქამდე
გამყვა გასაცილებლად.

ბინდ-ბუნდი იყო. აქა-იქ ქვა-ქუხი გაქპონდა
ყინულს, გაპარტულ ბაღებს სიცოცხლის ნიშა-
ტი წართმეოდათ, მაგრამ ალაგ-ალაგ ვამსლი
ხეებს ვერ კიდევ შეერჩინათ თითო-ორილა
ხმელი ვარდისფერი ფოთოლი. გაიფულ ცაზე
უკანასკნელი ღრუბელი იძენებოდა, ცივი დი-
ოსის შუქით გაპრკიალებული.

პოლინა გვერდით მომდევდა, დანდობილად
ეეჭიერ ხელით. ამბატომ იყო, აღბათ, რომ პატა-
რა გოგოდ მეჩვენებოდა, ლამის თაგზე გადა-
შევა ხელი.

ქალაქის კინოდან ყრუდ აღწვედა მუსიკის
ხმა. აქა-იქ უკვე შუქს ანთებდნენ. ბაღებს სა-
მოვრის ბოლი ეფინა, ზეოა შიშველ ტოტებში
ვარსკვლავები ჩანდნენ.

გაურკვევად მშეღვარება მიეჭმშედა გულს,
და ეცაბებდა ვიღებრე, ამ ლამაზი წუთისოფ-
ლის გულისათვის, თუნდაც მარტო ისეთი გო-
გოს გულისათვის, როგორიც პოლინაა, ხალხს
უნდა შევეხმინათ — ცხოვრებას მეტი აზრი მიე-
ციოთ, რომ ამ ქვეყნად ყოფი უფრო სასიხარუ-

ლო იყო-მეთქი. „ყველაფერი, რაც ჩაგრავს და ანადგობს ადამიანს, ყველაფერი, რაც იწვევს თუნდაც ერთ ცრემლს, ძირაზად უნდა ამოიგლიჯოს. უდაბნოებიც, ომებიც, უსამართლობაც, საცრეც, ადამიანის გულს არადიფინდებს.“ თვითან ვერ ვიმორბედი ამ ფიქრს!

პოლინამ ქალაქის პირველ სახლებამდე მიმოვილა. იქ დავემშვიდობეთ ერთმანეთს.

მან თავი ჩაღუნა, თავის ქერა ნაწინავს წვალუბა დაუწყა და მოულოდნელად მითხრა:

— ახლა წიგნს წაუკითხავს ადარ გაუფშვებ, ბატონო კონსტანტინე.

მერე შემტრთალი თვალები მომაპყრო, ხელი გამომიწოდა და სწრაფად წავიდა შინასაკენ.

ხალხით სავსე მაგარ ვაგონში მოვხვდი მოსკოვს მიმავალი.

ღამით ტამბურში ვავედი თამბაქოს მოსაწევად, დანჯარა ჩამოვწიე და თავი გარეთ გავყავი.

მატარებელი ტყე-ტყე მიჭროდა. გაძარცვულ ტყეებს კარგად ვერ ვარჩევდი, უფრო ხშირად ვცნობდი — ნაჩქარავი გამოძახილი, ტყის გულში თვლები გრუხენი რომ წარმოშობდა. სუსხიან ქარს დამზრალი ფოთლის სუნი მოჰქონდა.

ტყეების თავზე კი, თითქოს მატარებელს ახედებოდა, შუალამის კაშკაშა ვარსკვლავებით მოქიდილი ცა დატრულიყო. დავადრევი გაქრონდათ ხიფებს. მთებზევად მატარებლის სწრაფი სვლისა, მაინც მოვკრავდი ხოლმე თვალს ხიფქვეს ჩაბნელებულ ჰაობსა თუ მდინარეში წამიერად არეკილლ ვარსკვლავებს.

მატარებელი გრილითა და გრუხუნით ჰყეცავდა გზას, ორთქლად და ბოლად იღვრებოდა. პარპალბუნდენ ელრილა ფარნებში შედგმული საწოლები. ფანჯრების წინ მეწამელი ნაპერწკლები ჩაქროლებდნენ ხოლმე. ორთქლმავალი მხიარულად გაჰიოდა თავისივე სისწრაფით თავბრუდახვეული.

მკვროდა, რომ მატარებელი ბედნიერებისა-

კენ მიმაქროლებდა. თავში უკვე მიტრიალებდა ახალი წიგნის ჩინაფიქრი. გული მიუქვამდა, რომ იმ წიგნს აუცილებლად დავწერდი.

ფანჯარაში თავგაუთფილი ხემად შევილი-ნებდი ღამეს, ამ ჰვეანად ყველაზე ტკბილი მხარე რუსეთია-მეთქი. ქარი ქალიშვილის გამწილ თმასავით მინთებდა სახეს. შინდოდა ვმობვეოდი ამ თმას, ამ ქარს, ამ წყაროს წყალივით ცივ მიწას. მაგრამ, აბა, როგორ ვემთხვევოდი, და დღინითა ვიოხებდი გულს, ვონებამხილივით ვლიწინებდი. თვად ვერ მოვაცილე აღმოსავლეთს, იქით საოცრად ღამაზი იყო ცა, იქ ძალზე სუსტი, ძალზე ნაზი სილურჯე ყონავდა.

მერე, როგორც იყო, გონს მოვეციე, ვიპარე — უკვე ურიტრაფინა-მეთქი.

ყველაფერი, რაც ფანჯარაში თავგაუთფილმა დავინახე, სიხარულის მთელი ის ქაოსსა, რაც გულში მიტრიალებდა, უცაბედად თითქოს იღუძოდა ხმად იქცა. და, არ ვიცი, მომემა თუ თავად ედუდუნებოდა — რალს უყურებ, წერე!

წერით ეწერ, მაგრამ რა ეწერო? ამ წუთას ჩემთვის სულ ერთი იყო, რა მოუყრიდა თავს, რომელი თემა მიიზიდავდა ანდამატავით ჩემს ფიქრებსა და აზრებს დედამიწის მშვენიერებებზე. ერთი სულ მქონდა, დამეცა ეს მშვენიერია დედამიწა სიძაბუნისა და სივანდავისაგან, სიველილისაგან.

ცოტა ხნის მერე გულის ხმამ „ყაბაბოღა-ზის“ ჩანაფიქრის სახე მიიღო. ადვილი შესაძლებელია, რომელიმე სხვა წიგნის ჩანაფიქრადაც ქვეუღოყო; მაგრამ ის წიგნიც იმ მთავარი შინაარსისა იქნებოდა, იმ გრძნობით დაიწერებოდა, რასაც იმხანად ხელთ ვეპყრე, როგორც ჩანს, ჩანაფიქრი თითქმის ყოველთვის გულიდან მოდის.

ის დღე იყო, და თითქოს ცხოვრების ახალ ბილიც დავადექი — დაიწყო ეგრეთწოდებული „გულთ ტარება“ ჩანაფიქრისა, უფრო სწორად — ამ ჩანაფიქრის შევსება დანამდვილებული შინაარსით.

გეოგრაფიული რუკები

მოსკოვში კასპიის ზღვის ვრცელი რუკა ვიშოვნე და სულ ფეხით შემოვიარე (ცხადა, ჩემს წარმოდგენაში), რაც ამ ზღვას აღმოსავლეთით ურწყავი ნაპირები აკრავს.

გეოგრაფიული რუკები ვერ კიდევ ბავშვობაში შემეფარადა. რაღა მომხატულია წიგნი და რაღა ის რუკები — საათობით ვეჩქეი ხოლმე და თავაუღებლივ დავცქეროდი.

ესწავლობდი უცნობი მდინარეების ასავალდასავალს, წარმტაც ზღვის ნაპირებს, თავს ამოვყოფდი ტაივამში, სადაც პაწაწინა რგოლებით იყო აღნიშნული უსახელო ფაქტორიები, 9. „მნათობი“, № 3.

ლექსებით ვიმეორებდი ხშიერ სახელწოდებებს — იუგორსკი შარკა და გებრიდებს, გვადარამასა და ინგერენს, ონგეასა და კორდილიერებს.

ყველა ეს ადვილი ჩემს წარმოდგენაში თანდათან ისეთი სიუხადით ისხამდა ხორცს, რომ ალბათ, არც ვამიჯირდებოდა სჯვალსხვა მატერიკსა და ქვეყანაში მოგონილი მოგზაურობას დღიურების დაწერა.

რომანტიკულად განწყობილ მიმჩემსაც კი არ მოსწონდა გეოგრაფიული რუკებით ესოდენ

გადაპარბებული გატაცება. ეს ისეთი ამბავია, მრავალჯერ გავიტყვს გულსო, მეუბნებოდა.

— ცხოვრება თუ კარგად წავიდა, — მერტოდ და ხოლმე მამაჩემი, — და მოგზაურობა შეიძლება, იცოდე, ბევრჯერ დაგწავლება გული. რაც გამოივლინე, მაგას ვერსად თვალთ ვერა ნახე. მაგალითად, შექსიკა შეიძლება მტკრიანი და ლატაკი ქვეყანა გამოდგეს, ხოლო ცა ეკვატორის თავზე — რუხი და მოღუშული.

მამაჩემისა არა მჯეროდა. ვერ წარმომედგინა, რომ ეკვატორიული ცა თუნდაც როდისმე ყოფილიყო რუხი, ნაცრისფერი. ჩემი ქუთი, ის ისეთი მტეტი იყო, რომ თვით კლიმატგაროს თოვლსაც მტეტი ინდიგოსფერი დასდებოდა.

ასე იყო თუ ისე, მაინც ვერაფერი ვერ მოვუხერხე ამ გატაცებას. მერე კი უკვე პეტაში ჩავატანდი მიხევედი, რომ მამაჩემი მთლად მართალი არ იყო.

როცა, მაგალითად, პირველად მოვხედი ყირიში (მანამდე რუკით შემოვიარე და შევისწავლე), ცხადია, ის სულ სხვანაირი მეჩვენა, ვიდრე წარმომედგინა.

მაგრამ ამ წინასწარმა წარმოდგენამ უფრო გამიმახვილა თვალი, ბევრი რამ დამანახა, რასაც აღბათ, ვერც შევამჩნევდი, ყირიშის ასეველ-დასავალი ადრევე რომ არ მცოდნოდა.

ყოველ ნაბიჯზე მზღვებოდა ისეთი რამ, რაც ფიქრადაც არა მქონია. ეს ახალი „ისეთი რამ“ კი განსაკუთრებით მამახსოვრდებოდა.

ჩემი ფიქრით, ასევე ხდება ზოგიერთი ადამიანის „დაუსწრებელი ნაცნობობისას“.

ყველას თვისებები წარმოდგენა აქვს, მაგალითად, გოგონებ, მაგრამ რომ შეიძლება დღეს და მკვდრებით აღმდგარიყო, სიცოცხლეში ვერა ნახა, ძალიან ბევრ ახალ თვისებას შევამჩნევდით. ახ სწორედ ეს თვისებები აღიბეჭდებოდა ჩვენს შესხიერებაში ცოცხლად და ძლიერად.

თუ არა ეს წინასწარი წარმოდგენა, ბევრი რამ შეიძლება ვერც შეგვატყუო და გოგონა ჩვენს თვალში ჩვეულებრივ ადამიანად დარჩებოდა.

გოგონი უმეტესად წარმოდგენილი გვაქვს დონდლო, ეშვან და ფლეგმატურ კაცად. ამიტომ ხელად ბევრ ისეთ ნიშან-თვისებას შევამჩნევდით, რაც გააბათილებდა ჩვენს წარმოდგენას, — თვალების შექს, სიმკვრიცხვს, ცოტადღეს სანაცესაც, გულმზარულებას, ტანსაცმლის სიკოტავეს და უკრაინულ კილოს.

ცოტა არ იყოს, მიძინელებდა ამ აზრის მთელი სიცხადით გამოხატვა, მაგრამ მგონი, ასეა.

რეკარეცა ზეტიალი და გონების თვალთ ხილვა სხვადასხვა კუთხე-ადგილის — ჩვეულებას, მერე, უკვე მართლად მოგზაურის, ამ სხვადასხვა კუთხე-ადგილის ნამდვილ გულში რომ ჩავახედდეს, სწორად დაგანახებებს.

გონების თვალთ ხილულ ადგილს მუდამ

აქცია წარმოსახვის თითქოსდა მსუბუქი ყვალა, დამატებითი ფერი, დამატებითი შექვი, ბურუსის მსგავსი რამ, რაც ნებას არ გაძლევს მოწვევნილი თვალებით უტყვირო იჭაურობას.

ამგვარად, მოსკოვში მე უკვე ფეხით შემოვიარე, დავლაზე კასპიის ზღვის პირქვეში ნაპირები და თან ერთდროულად ყველაფერს ვკითხულობდი, რაც რამ უდაბნოზე დაწერილა, რასაც ლენინის ბიბლიოთეკაში მივაგენი — წიგნებს, სამეცნიერო მოხსენებებს, ლექსებსაც კი.

კეთილშობილად პრეველსკისა და ანუინის, სვერ ვედინისა და ვამბერის, მაკ-გაბამისა და გრემ-გრემიშაილოს, შეფინსკოს მანგიშლაის დღიურებს, ხივისა და ბუზარის ისტორიის, ლეიტენანტ ბუტაკოვის მოხსენებით ბარათებს, მოგზაურ კარენისს შრომებს, გეოლოგიურ ძიებებს და არაბი პოეტების ლექსებს.

თვალწინ ადამიანის მიძიებული გონებისა და ცოდნის წარმტაკი სამყარო ვადამეშალა.

ბოლოს, დადგა კასპიისკენ, ყარა-ბოლახასკენ წასვლის ეამი, მაგრამ ვიბეგახებრტილი, აბა, ფეხს როგორ მოვიცდილი.

მერე, როგორც იყო, რის ვაი-ვავლახით ცოტადღედ ფულს მოეყარე თავი და საბატოკა წავედი, იქიდან კი ვოლგით ასტრახანისკენ დავეშვი. ასტრახანში კარგა ხანს ჩაერჩი. ის მკვირვლენი თანხაც შემომელია; გზის ფულის საშოვნელად რამდენიმე ნარკვევი დაწერე ჟურნალისათვის „ატრიდკატ დნი“ და ასტრახანის გაზეთისათვის.

ამ ნარკვევების დასაწერად ასტრახანის ტრამალზეც ვიყავი და მდინარე ეშაზეც. ეს ამბავიც ძალიან დამეხმარა „ყარა-ბოლახის“ დაწერაში.

ეშაბას კასპიის ზღვიდან ავევი ლერწმინა ნაპირების გასწვრივ. ძველ ბორბლიან ხომალდს უცნაური სახელი ერქვა — „პელიტრომი“. როგორც ყველა ადამისკამინდელი ხომალდი, ისიც სპილენძით იყო მოჭედული. სახელურები, კომპასები, ღერბინდები, ყველანაირი ხელსაწყო და კათეტის მალაო ზღურბლიც კი სპილენძისა იყო. „პელიტრომი“ აგურით გახეხილ-გამართლებულ ათუხთიებულ სამკობლსა პავად, თხელი ზღვის ფროთავეცილ ტალღებზე მოქანავეს.

სელამები მობანავეებით გულადმა იწუნენ თბილ წყალში და ხანდახან ხანტად იქნევენდნ ფეფფელა ფარფლიან თათებს.

მებაღურთა მოტეტივე ნავმისადგომიდან — თევზის საწყობებიდან — გოგონების კისკისა ისმოდა. ისინი სიცილს აყრიდნენ „პელიტრომის“. იცინოდნენ და ბროლივით თეთრ ქბილებს აჩენდნენ, ტანთ ღურჭი საშობი ეცეპო მატროსებივით. ლოყები ქერცლით ჰქონდათ შეგანგულთი.

კამკამა წყალში თეთრი ღრუბლები და თეთ-

რი ქვიშის კუნძულები ჩანდნენ, ხან ვერც ვაარჩევდი, რომელი ღრუბელი იყო და რომელი კუნძული.

დაბა გურიეში წივის ბოლი იდგა. ეშმაძღე უწყო ტრამალი იყო გასავლელი.

ემბის დოსორში ვარდისფერ წყლიან ტბებს შუა ქმურენი გაქონდათ ნეთობის ტუმბოებს, ირგვლივ მარილწყლის სუნი იდგა. სახლების ფანჯრებს შინები არა ჰქონდათ, ზედ წერილი ლითონის ბადეები იყო აკრული. ბადეებს იმდენი ქინქლა ეხება, რომ ოთახებში ბნელოდა.

ჩემი თვალთ ვნახე — ერთ ინჟინერს ფაღანგამ უბინა და ხელად სული გააფრთხობინა.

შუა აზიაში სიციხის ლული ტრიალებდა. დამით მტვერში ძლავს ატანდა ვარსკვლავების შუქი. ქუჩაში გამოსულ მოხუც ყაზახებს ჭრელა-ჭრულა ჩივის განიერი მოკლე შარავები ეცემა — ვარდისფერ ქსოვილს ბლომად ეყარა ვეებერთელა შავი ტყის ყაყაჩოები და მწვანე ფოთლები.

არსად არა ვჩრებოდი, სადაც არ უნდა ეყოფილიყო, ისევ ასტრახანში მდებარედებოდი ხოლმე. ბინა იქაური ვახეთის ერთი თანამშრომლის სახლში დავიდე. ძალით წამიყვანა, გინდა თუ არა, ჩემთან უნდა იცხოვროს, და მართლაც შევეჩვიე.

ის ხის სახლი არხის ნაპირთან იდგა, ერთ ხელის დადგმა ბაღში, სადაც თელა არა ჰქონდა გადაქვითინება სამხარეთლოში ყუაფილს.

ნარკვევებს ისეთ პაწაწინა თალარში ვწერდი, ერთი კაცის შეტი ვერც მოტრიალდებოდა. ძლითაც იქვე ვიძინებდი.

ეურნალისტის ცოლი, ხიზმუზიანი და გულლია ახალგაზრდა ქალი, მთელი დღე ჩემ-ჩემად დაჰქვითინებდა სამხარეთლოში ბავშვის პერანგებს — ორი თვის მკვდარი პყავდა ახლადშობილი ბავი.

ასტრახანიდან მახაჩყალში წავედი, მერე ბაქოსა და კრასნოვოდსკში. დანარჩენი „ყარა-ბოლახშია“ აღწერილი.

დაბრუნებთან დავბრუნდი მოსკოვში, მაგრამ მაღე ისევ გულანაბადი ავიკრიფე და კორესპონდენტად წავედი ჩრდილოეთ ურალში.

ვაშთანგავი აზიური პაპანაქებიდან ჩაქუფრული ნაძვების, ქვაობების, ხეიფლით დაფარული შიებისა და ადრეული ზამთრის მხარეში მოვხედი.

იქ — სოლიკამსკის სასტუმროში დავიწყე „ყარა-ბოლახის“ წერა. ადრე ეს შენობა მონასტერი ყოფილიყო.

სასტუმროში XVII საუკუნის — გენდრუკის, პურისა და ტყავის სუნი იდგა. დამამოზოთ ტყავ-ტოლოშიანი დაჩაჩნი თუჩის ნაჭრებს არაკუნებდნენ, რაკენი საათის მავივრობას სწყევდა. უმჯობესო თოკლის ბინდნარე შექმნი თეთრად ჩანდნენ „სტროგანოვების მეფობის“ დროინდელი ალებასტრის ტაძრები.

აქ აღარადერი არ მავივრებდა აზია, და ამიტომ თითქოს უფრო ადვილად ვწერდი.

აი ძალზე მოკლე, ნუცბათევედ მოყოლილი ისტორია „ყარა-ბოლახისა“. ცხადია, ძნელი ამბავია ყველა შეხვედრის, მგზავრობის, საუბროსა და შემთხვევის აქ აღწერა. გარეთ ვასულს, ვინ მოთვლის, რამდენი რამ გარდამხდა.

მკითხველი, რასაკვირველია, შეამჩნევს, რომ შეგროვილი მასალის მხოლოდ მცირე ნაწილმა მოიყარა თავი მოთხრობაში. დიდი ნაწილი წიგნის გარეთ დარჩა.

მაგრამ ამის გამო სინანული არა დირს. ის „გარეთ“ დარჩენილი მასალა ყოველთვის შეიძლება გაიცოცხლდეს ახალი წიგნის ფურცლებზე. ვწერდი „ყარა-ბოლახს“ და მასალის სწორ განლაგებაზე არც ვფიქრობდი. რა თანმიმდევრობითაც კასპიის ზღვის ნაპირებზე ზეტაღლისა ვეგროვებდი, იმ თანმიმდევრობით ვალაგებდი.

„ყარა-ბოლახის“ გამოსვლის შემდეგ კრიტიკოსებმა მოთხრობაში „სპირალური კომპოზიცია“ დაინახეს და ძალიანაც კმაყოფილნი დარჩნენ. მაგრამ ამ საქმეში — ღმერთი, რაქული — ბრალი არ მიმიძღვის.

როცა „ყარა-ბოლახზე“ ვმუშაობდი, უმდაგრესად იმას ვფიქრობდი, რომ ჩვენს ცხოვრებაში ბევრი რამ არის აღსავსე ღირვეული და გვირული ხმანობით, რის გამოხატავაც შეიძლება წარმტაცად და ზუსტად სულ ერთია, გლუხების მარილზე იქნება ის მოთხრობა დაწერილი თუ ჩრდილოეთის ტყეებში ქალაღის ფარკის მშენებლობაზე.

ყოველივე იმას შეუძლია ძლიერად აატაკოს ადამიანის გული, ოღონდ ერთი უცოდოებელი პირობით — ვინც ამ მოთხრობებს წერს, სიმაართეს უნდა ესწრაფოდეს, უნდა სჯეროდეს გონების ძალისა, გულის შემწეობისა და მიწა უნდა უყვარდეს.

თარგმანი გურამ გომიანვილისა

გიორგი სიციხვილი

რეკოლუციამდელი ქართული კრიტიკა მაქსიმ გორკის შესახებ

ლიტერატურის ისტორიაში მრავალ-ზე-მრავალი შემთხვევაა აღნუსხული, როცა ამა თუ იმ ეპოქის სალიტერატურო კრიტიკას დროზე ვერ განუჭვრიტავს, დროზე ვერ ამოუცვნია თავისი თანამედროვეობის რომელიმე დიდი შემოქმედი და იგი მხოლოდ მომდევნო თაობებს აუყვანიათ დიდების კვარცხლებზე. ეს უმთავრესად მაშინ ხდებოდა, როცა მწერალს ჭეშმარიტად ნოვატორული სიახლე მოჰქონდა თან და მისი წინმსწრავი ბუნების, შორსმჭვრეტელი თვალის, ახალი სიტყვის გასაგებად, დასაფასებლად დრო იყო საკმარისი.

არის საპირისპირო შემთხვევებიც, როცა ამა თუ იმ პერიოდის კრიტიკული აზრი ისე ზუსტად, მართებულად და ამომწურავად შეაფასებდა ხოლმე თავისი დროის რომელიმე მწერალს, რომ მომდევნო ეპოქათა კრიტიკოსებს აღარათუ ვერაფერად გარდა წინამორბედთა შეფასების მეტ-ნაკლები გამეორებისა, ასეთი „გრძელვადიანი“ შეფასება ხდება არა მარტო მაშინ, როცა შესაფასებელი ობიექტი მარტივია და აოლად შესაცნობი, არამედ იმ შემთხვევაშიც, როცა იგი შემოქმედებითად რთული, შინაგანად წინააღმდეგობრივი და მხატვრულად თვალსაჩინოა. ეს რატომ უნდა კარგია, თუმცაღა სრულიადაც არაა საკმარისი, რათა ამ პერიოდის კრიტიკის სიმაღლე და სრული მხარგამართულობა ვალიაოთ.

მაგრამ ლიტერატურის ისტორიაში არის ისეთი შემთხვევებიც, როცა კრიტიკას ვერ მიეტევება თავისი დროის რომელიმე ლიტერატურული ფაქტის შეუმჩნეველობა. ეს მაშინ ხდება, როცა შემოქმედი ეპოქალურ მოვლენამდე მალღდება; როცა იგი თავისი ხალხის, თავისი თანამედროვეობის, თავისი საზოგადოების ყველაზე მნიშვნელოვან, ყველაზე სასიცოცხლო ამოცანებს წყვეტს და მომავლის გზას ჰკაფავს, როცა იგი ახალ გზასა და მიმართულებას აძლევს ლიტერატურულ აზროვნებას, ახალ ძალასა და ელერადობას სძენს მხატვრულ შემოქმედებას.

ასეთი გიგანტების შეუმჩნეველობა, რაც არ უნდა გაუბედავი და უმნიშვნელო მოჩანდეს მათი პირველი ნაბიჯები, ამნაირ სიახლის მომტან პიროვნებათა შეუცნობლობა, რაც არ უნდა საჩოთიროდ ჩანდეს (ერთი შეხედვით) მათი ორიგინალურობა, ამგვარ მებრძოლთა მაღალი იდეალების შეუფასებლობა, რაც არ უნდა მტრულად განწყობილი იყვნენ ისინი არსებულისადმი, და ხალხის გულსთქმის გამომხატველ ასეთ ქადაგათა მოწოდების შეუფასებლობა, რაც არ უნდა დიდ მსხვერპლს მოითხოვდნენ მათი იდეალები — თანადროული კრიტიკული აზროვნების სისუსტის უტყუარი ნიშანია. და პირიქით, ასეთ ნოვატორ-შემოქმედთა, ახალ გზის მკვლევთა, ეპოქის დამწყებთა დროზე შემჩნევა, დროულად ამოცნობა და ჯე-

როგანდ დაფასება ლიტერატურულ-კრიტიკული აზროვნების მაღალი დონისა და მაღალგანვითარებლობის დამამტკიცებელია.

მ. გორკის შემოქმედება ეპოქალური მოვლენაა. მან უზარმაზარი გავლენა მოახდინა XX საუკუნის მხატვრულ აზროვნებაზე და წარუშლელი კვალი დატოვა ამ საუკუნის ლიტერატურაში. იგი ახალი შემოქმედებითი მეთოდის მესაძირკველია და თვისობრივად ახალი სოციალისტური ლიტერატურის ერთი დამწყებთაგანი. ყოველივე ამის ნიშნები ჯერ 1905-1907 წლების რევოლუციის წინააღმდეგ პერიოდში და შემდეგ კი თვით რევოლუციურ პერიოდში გამოჰქაჩა.

ამიტომ ფრიად საინტერესოა, როგორ შეაფასა ქართულმა საზოგადოებრივმა აზრმა მ. გორკის მდიდარი და მრავალფეროვანი შემოქმედება, მწერლისა, რომელიც უდიდესი პოპულარობით სარგებლობდა ქართველ მკითხველთა უფართოეს მასებში და ერთ-ერთ ყველაზე აღიარებულ შემოქმედად იყო მიჩნეული XX საუკუნის დასაწყისის საქართველოში.

ქართული სალიტერატურო კრიტიკისა და პუბლიცისტიკის დამოკიდებულება მ. გორკისა და მისი შემოქმედებისადმი მრავალმხრივ არის საყურადღებო.

მ. გორკის მნიშვნელობა არ ამოიწურება იმით, რომ იგი უდიდესი ტალანტის მხატვარია, არც იმით, რომ მან ახალი თემა მოიტანა ლიტერატურაში და ახალი ადამიანები, ახალი ხასიათები გვაჩვენა, არც იმით, რომ რეალისტურად ასახა თავისი დროის უდიდესი მოვლენები და არც მხოლოდ იმით, რომ რევოლუციის „ქარიშხალად“ მოგვევლინა.

მ. გორკის შემოქმედება ესაა მხატვრულ ლიტერატურაში ახალი ეპოქის — სოციალისტური რეალიზმის ეპოქის დასაწყისი. მ. გორკის შემოქმედება ესაა ლიტერატურის იდეურობის, ხალხურო-

ბის და პარტიულობის კარდინალური საკითხთა მხატვრული რეალიზაციის გზებისა და საშუალებების ნათელყოფის კლასიკური ნიმუშები. მ. გორკის შემოქმედება ესაა ახალი ადამიანის, სოციალისტური ეპოქის ადამიანის ფორმირების ისტორია, მ. გორკის შემოქმედება ესაა ახალი მსოფლმხედველობის ახალ მხატვრულ მეთოდთან ურთიერთობის რთული კომპლექსი.

ერთი სიტყვით, მ. გორკი XX საუკუნის მსოფლიო ლიტერატურის დიდი გზაჯვარედინია და დღეს, მსოფლიოს ყველა ზალხისა და ქვეყნის მკითხველი მასებზე წინაშე ასეთი დილემა დგება: იზიარებ თუ არა მის იდეებს, მოგწონს თუ არა მისი მხატვრულობა, გიყვარს თუ არა მისი შემოქმედება, უნდა აუცილებლად გაიანზრო, გაიგო, ჩასწვდეს მ. გორკის შემოქმედებას ძირითად თავისებურებებს, რადგან გორკის „საკითხი“ — თანამედროვე ლიტერატურის ცხოვრებასთან მიმართების, მომავლისათვის მისი ვარგისიანობის, ადამიანთა საზოგადოებისადმი მისი სამსახურის საკითხია.

ამ საკითხის ასეთი გაგება ახლა როდი წამოქრიალა. იგი ჯერ კიდევ XX საუკუნის გარიჟრაჟზე იგრძნო ლიტერატურის ზოგიერთმა „შორსმჭვრეტელმა“ მოღვაწემ და ფრიად საყურადღებოა, რომ ერთ-ერთი პირველი, ვინც ჯერ კიდევ მაშინ ამოიცნო მ. გორკის შემოქმედების დიდი პრინციპული მნიშვნელობა ჩვენი ეპოქის მსოფლიო ლიტერატურისათვის და ამ ლიტერატურის ყველაზე მოწინავე ავანგარდის — რევოლუციური ლიტერატურისათვის — საქართველოს ლიტერატორები იყვნენ.

უნდა წინასწარ ითქვას, რომ ქართველი საზოგადოებრიობა და კერძოდ, სალიტერატურო კრიტიკა, თავისი იდეურ-პოლიტიკური დონითაც საზოგადოებრივ მოვლენებში ჩახედულობითაც, პროფესიული კრიტიკული ანალიზის უნართაც და მხატვრული ოსტანტობის საკითხებში ორიენტირებითაც —

მოზადებული შეხვდა XX საუკუნის მიერ მოტანილ სიახლეებს და დროზე აულო ალლო იმ დიდ ძვრებსა და მოსალოდნელ ვარდაქმნებს, რაც ახალი დროის ისტორიამ, ნაციონალურ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის პროლეტარულმა ეტაპმა მხატვრულ მწერლობისა და სალიტერატურო კრიტიკის წინაშე დააყენა.

მარქსისტული კრიტიკის წარმომადგენლების — ა. წულუკიძის, ივ. გომართელის, შ. ჩიტაძის, ფ. მახარაძის და სხვათა ლიტერატურულ პუბლიცისტურმა მოდგაწევობამ ჩათლად ცხადყო ეს გარემოება.

ქართულ სალიტერატურო კრიტიკასა და პუბლიცისტიკაში მ. გორკის შემოქმედებისადმი ცხოველი ინტერესი ჯერ კიდევ მანამდე შეინიშნებოდა, სანამ მისი თხზულებები ქართულად ითარგმნა.

ქართულ ენაზე გამოქვეყნებული წერილები მ. გორკის შესახებ, იმით არიან ჩვენთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი, რომ ისინი ჩვენი სალიტერატურო კრიტიკის ახალ ეტაპს გამოხატავენ და თითქმის სრულიად თავისუფალნი არიან ნაროდნიკული ლიტერატურული კრიტიკის შეცდომებისა და ცდუნებებისაგან. ქართული სალიტერატურო კრიტიკის მიერ გამოთქმული მოსაზრებები, ისევე როგორც ამ კრიტიკის პოზიცია საერთოდ, განსაზღვრავს საკითხებისადმი მარქსისტულ მიდგომაზე მეტყველებს და, ამდენად, ეს წერილები მარქსისტული ლიტერატურული კრიტიკის ერთ-ერთ პირველ ნიმუშებად ვმეგობინებთან.

ასეთია, კერძოდ, შ. ჩიტაძისა და ივ. გომართლის წერილები მაქსიმ გორკის შემოქმედების შესახებ, რომელთაც უფრო ვრცლად შევეხებით.

პირველი ქართველი კრიტიკოსი, რომელმაც მიხნად მ. გორკის შემოქმედების ანალიზი დაიხატა და მამინ ჯერ კიდევ ახალგაზრდა მწერალს, მაქსიმ პეშკოვს, მთელი რიგი საინტერესო წერი-

ლებისა უძღვნა — ივანე გომართელი იყო.

ივანე გომართელი ფრედერუხტული ფიგურაა ქართული სალიტერატურო კრიტიკის ისტორიაში. XIX-XX საუკუნეთა მიჯნაზე იგი ერთ-ერთ ყველაზე უფრო თვალსაჩინო მოღვაწედ გვევლინება ქართული ლიტერატურის-მცოდნეობის სარბიელზე. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ გასული საუკუნის დამლევსისა და მიმდინარე საუკუნის დასაწყისის ქართული კრიტიკული რეალიზმის საკითხების მოწინავე, პროგრესულ-დემოკრატიულ კუთხით დამუშავებაში ივ. გომართელს ერთ-ერთი პირველი ადგილი ეკუთვნის.

ივ. გომართელი, ა. წულუკიძისა და რამდენიმე ქართველ კრიტიკოსთან ერთად, ქართულ მარქსისტულ კრიტიკის¹ ერთ-ერთი წინამორბედაა. თვით ივ. გომართელი თავის მოგონებაში² აღიარებს, რომ მისი პირველი კრიტიკული წერილი საშა წულუკიძის გავლენით იყო დაწერილი (მამია გურიელზე) და აღნიშნავს როგორც დამახასიათებელ მხარეს, მარქსისტული მსოფლმხედველობის მომარჯვებას თავის კრიტიკულ საქმიანობაში.

არც ისაა შემთხვევითი, რომ ივ. გომართელის ერთ-ერთი პირველი და ამასთან ერთი ყველაზე უფრო საყურადღებო კრიტიკული წერილი მიეძღვნა ეგნინოშვილს, ვისი შემოქმედებაც კლასობრივი ანტაგონიზმის ჩვენებას, ხალხის გარეგოლთციონერებას ემსახურებოდა, ზალხის ძალა და გამარჯვებაში რწმენას ნერგავდა. ნინოშვილი არა

¹ ამ ტერმინს მ. გორკისთან მეტი შეპირისპირებისათვის ვხმარობთ, თორემ „პროლეტარული კრიტიკა“, როგორც ასეთი, ქართულ სალიტერატურო კრიტიკაში გამოყოფილ მიმდინარეობად არ არსებობდა. უფრო სწორია და მიზანშეწინილი ხმარება გამოთქმისა „მარქსისტული სალიტერატურო კრიტიკა“.

² იხ. ივ. გომართელის მოგონება ალ. წულუკიძეზე, მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის ფონდებში ფ. № 12798.

მართლ „მესამე დასის“ ერთ-ერთი დამაარსებელი, არამედ „მესამედასელთა“ სულიერი მოძღვარიც იყო.

არ ვასულა ორი წელიც ეგ. ნინოშვილზე წერილის გამოქვეყნებიდან (1899 წ.) რომ ივ. გომართელი, მ. გორკის ნაწარმოებების გულდასმით შესწავლასა და მათი ღრმა ანალიზის საფუძველზე, აქვეყნებს რამდენიმე წერილს მ. გორკის შესახებ.

პირველი წერილი რომლითაც ივ. გომართელი გორკის შემოქმედებას გამოეხმაურა, იყო 1900-1901 წლებში დაწერილი ვრცელი კრიტიკული წერილი „რუსული პოეზიის უმთავრესი მომენტები XIX საუკუნეში“¹, რომელიც რამდენიმე ფელეტონის სახით გამოქვეყნდა².

რამდენადაც ეს კრიტიკული ნაშრომი ფრიად საყურადღებოა ივ. გომართელის ლიტერატურულ-ესთეტიკურ შეხედულებათა გასარკვევად. ამასთან პირველი წერილია, სადაც ავტორი მ. გორკის შემოქმედებას იხილავს (მთელი რუსული ლიტერატურის განვითარების ფონზე) და რუსული ლიტერატურის საერთო განვითარებისავე თვალსაზრისით აფასებს, ჩვენ უფრო დაწვრილებით შევჩერდებით მასზე.

ივ. გომართელი აღნიშნავს XIX საუკუნის მოწინავე რუსული ლიტერატურის ერთგულებას რეალიზმისადმი, მის მაღალ ჰუმანიზმს, პატრიოტულ ხასიათს და უარყოფითი მხილების იმ პათოსს, რომელმაც ესოდენ გაზარდა მსოფლიოში ამ ყველაზე უფრო მოწინავე მწერლობის (იგულისხმება XIX ს. რუსული ლიტერატურა) საზოგადოებრივი მნიშვნელობა და იდეურ-მეორეაზიზებული როლი ხალხის აღზრდისა და დარაზმების საქმეში.

ქართულ კრიტიკოსს ჩინებულად ესმის, რომ რუსული ლიტერატურის წინამატეები XIX საუკუნეში უწყვეტად არიან დაკავშირებული რუსი ხალხის სახალხო-გამათავისუფლებელ მოძრაობასთან, რომლის შთამავგონებელი ძალა კვებავდა ყველა გამოჩენილი რუსი მწერლის შემოქმედებას.

ივ. გომართელი საქმის ცოდნით აბსოლუტურად ა. პუშკინის, ა. გრიბოედოვის, მ. ლერმონტოვის, ნ. გოგოლის, ნ. ნეკრასოვის, ი. გონჩაროვის, მ. სალტიკოვ-შჩედრინის, ფ. დოსტოევსკის, ლ. ტოლსტოის შემოქმედებას და საგანგებოდ ჩერდება რუსი რევოლუციონერ-დემოკრატების როლსა და მნიშვნელობაზე რუსეთის საზოგადოებრივი მოძრაობის ისტორიისათვის.

ჩვენთვის ყველაზე საინტერესოა ამ ვრცელი კრიტიკული ნარკვევის მეხუთე წერილი (ფელეტონი)¹, რომელიც მთლიანად მიემდგნა ჩეხოვისა და მ. გორკის შემოქმედების განხილვა-შეფასებას.

ავტორი წერილს იწყებს დებულებით, რომელიც ექვს ფელეტონად დაბეჭდილი მისი მთლიანი ნარკვევის წინა ფელეტონებსაც გასდევს გამჭოლ ხაზად — ესაა მტკიცება იმისა, რომ „რეალიზმი, ცხოვრებით უკმაყოფილება და ამ უკმაყოფილებაზე აგებული ღრმა სევდა რუსეთის სიტყვაკაზმული მწერლობის ძირითად თვისებას შეადგენს მთელი XIX საუკუნის განმავლობაში“.

თუ ივ. გომართლის ეს დებულება მართებულია რეალისტური ამსახველობისა და ცხოვრებით უკმაყოფილების მიმართ, ამას ვერ ვიტყვით „ღრმა სევდაზე“, თუმცაღა გარკვეული პერიოდებისათვის იგი, მართლაც, ფრიად ნიშნული იყო.

კრიტიკოსის შეხედულებათა თავისე-

¹ „კვალ“ 1901 წ. № 35.

² აქ და ქვევით ციტირების დროს მხედველობაში გვყვება ავტორის ბოლო (მეექვსე) ფელეტონი: იხ. „კვალ“ 1901 წ. № 35.

¹ წერილი გამოქვეყნდა 1901 წელს „კვალის“ 30, 31, 32, 33, 34, 36 ნომრებში.

² საწყებაოდ ეს საგულისხმო წერილი არ არის შეტანილი ივ. გომართლის თხზულებათა „რჩეულის“ ორტომეულში, რომელიც „ლიტერატურა და ხელოვნება“ 1966 წელს გამოცემულ (შემდგენელი ე. წიფელია).

ბურება ისაა, რომ იგი მეტად მოხერხებულად (მაგრამ ხშირად ძალზე სუბიექტურად) ახარისხებს რუსული ლიტერატურის განვითარების მთლიან პროცესს ცალკეულ პერიოდებად „სევდის ნიშნის“ მიხედვით¹. მართალია, სევდა ვერ გამოდგება ვერც პერიოდიზაციის საფუძვლად და ვერც კლასიფიკაციის იმ ნიშნად, რომელსაც ავტორი ასე თანამიმდევრულად და ჭიუტად იყენებს, მაგრამ ივ. გომართლისეული პერიოდიზაცია ძირითადად მაინც მიჰყვება საყოველთაოდ გაზიარებულ სქემას.

ივ. გომართელი XIX საუკუნის რუსულ ლიტერატურის ისტორიას ათწლებებად ყოფს. საზოგადოებრივი სევდის პირველ გამოვლინებას კრიტიკოსი გასული საუკუნის 30-იან წლებში ხედავს. მომდევნო პერიოდში ბრძოლაში ბატონყმობასთან და „ბატონყმობის გადაეარდნის იმედით გამოწვეულმა უკეთესი მომავლის მოლოდინმა“, ივ. გომართლის აზრით, ცოტა ხნით მიავიწყებინა სევდა რუსეთის ბელეტრისტიკასა და პოეტებს. „ბატონყმობის გადაეარდნის შემდეგ სევდა ისევ იზრდება და ძლიერდებაო“, რადგან ხალხი, ინტელიგენცია კვლავ იმედგაცრუებულობამ მოიცვა; „ბატონყმობის გაუქმების შედეგად ცხოვრების გაუმჯობესების იმედებს აღსრულება არ ეწერათო“.

ივ. გომართელი, ერთმანეთს ადარებს რა სხვადასხვა ეპოქების რუსული ლიტერატურისათვის ნიშნულ სევდას, აღნიშნავს: „...მეოცედაათე წლების სევდასა და მესამეოცედაათე-მეთოთხმეოცე წლების სევდას შორის, ერთის მხრივ და დღევანდელ სევდას შორის მეორე მხრივ (იგულისხმება XIX საუკუნის 90-იანი წლების დამლევისა და ცხრაასიანი წლების დასაწყისის კრიტიკული რეალიზმი-

სათვის ნიშნული ერთგვარი გულგატეხილობა, გ. ც.) დიდი განსხვავებაა პირველი იყო განსაკუთრებით ფილოსოფიური და სუბიექტური, მეორე კი საზოგადოებრივი და ობიექტურია“¹.

დღეს ეს დებულება შეიძლება მკითხველს არაზუსტად და ფრიად საკამათოდ ეჩვენოს, მაგრამ ივ. გომართელის შემდგომი მსჯელობა ნათელსა ჰყოფს იმას, თუ რა სურდა კრიტიკოსს ეთქვა ასეთი განსხვავების აღნიშვნისას.

ივ. გომართელი ამტკიცებს რომ 30-იანი წლების რუსულ ლიტერატურაში უქმყოფილებასა და სევდას ვერ ექნებოდა იმდენი „კლასობრივი ხასიათი“ და „შეგნებული რევოლუციური ტენდენცია“ როგორც ეს ნიშნულია კაპიტალიზმის აღმავლობისა, განსაკუთრებით კი იმპერიალიზმისა და პროლეტარული რევოლუციების ეპოქისათვის.

მართალია, იგი ცდება, როცა არსებული სინამდვილით ლერმონტოვის უქმყოფილების მიზეზს მხოლოდ და მხოლოდ პოეტის „პირადულ-სუბიექტურ თავისებურებათა სფეროში“ ხედავს, და არა „ცხოვრებისა და პოეტის სოციალურ შეხედულებებში“, მაგრამ იგი პრინციპულად უთუოდ მართალია, როცა ოცდაათიანი წლების მწერლებსა და 90-იან წლების მოღვაწეთა შეპირისპირებისას ასეთი დასკვნა გამოჰყავს:

„სულ სხვაა სევდა ლევიტოვის, პომიალოვსკის, სალტიკოვის, გარშინის და სხვების (განსხვავებით, მაგალითად, ლერმონტოვისაგან, გ. ც.). ამათ სიცოცხლე უყვართ, ბედნიერებისაკენ მთელი თავისი არსებით მიისწრაფიან, მაგრამ არ მოსწონთ თვით საზოგადოებრივი ცხოვრების პირობანი, რომელნიც უარყოფენ საზოგადო ბედნიერებას. ლტოლსტოის არსებაში კი სევდის ორივე დასაბამი: ფილოსოფიური და საზოგადოებრივი ერთად შეერთდა. მაგრამ ლტოლსტომ უარყო აქტიური ბრძოლა ცხოვრების სიმშინჯესთან და გლეხების ქობში ჰპოვა ცხოვრების იდეალი.“

¹ საზოგადოებრივი სევდის, ამატიისა და ინდიფერენტისმის ცნებებით უფრო აქტიურ ოპერირებასთან გვაქვს საქმე ივ. გომართლის შემდეგდროინდელ ნაშრომებში გორკიზე, მაგრამ ამაზე ჭეშმარიტად.

ეს გლეხი და მისი ცხოვრება რეშეტ-ნიკოვიდან მოკიდებული ჩეხოვამდე დაწერილებით დაახასიათეს რუსეთის ბელეტრისტიკებმა, არაფერი არ გამოტოვეს, მაგრამ სანუგეშო შიგ ვერა ნახეს რა და მემკვიდრეობით ნაანდერძევი სევდა სიტყვაკაშმულ მწერლობაში თანდათან ძლიერდება. ლიტერატურის ასეთი მიმართულების საუკეთესო წარმომადგენლები დღეს რუსეთში არიან ანტ. ჩეხოვი და მ. გორაკი¹.

თუ კრიტიკოსის მსჯელობა ანტ. ჩეხოვის შესახებ არ არის სიმართლეს მოკლებული, ამას ვერ ვიტყვით მ. გორაკის შესახებ გამოთქმულ მოსაზრებათა მიმართ. მართალია, კრიტიკული ნარკვევი დაწერილია 1900 წელს (გამოქვეყნდა 1901 წელს) და იმხანად მ. გორაკის შემოქმედებაში ჯერ კიდევ გრძელდებოდა ე. წ. „რომანტიკული პერიოდი“, რომლისთვისაც ზოგიერთ შემთხვევაში არ იყო უცხო სევდისა და დაეკვების გრძნობაც, მაგრამ უკვე მაშინ მკაფიოდ ჩანდა მწერლის სიმბათია აქტიური, თამამი ბრძოლისადმი, კოლექტივიზმის იდეის ქადაგება, სიყვარული ხალხისადმი და ადამიანთათვის თავგანწირვის კეთილშობილური საქციელის ხოტბა.

ნშიორად ეს ყოველივე ფანტასტიურ-ზღაპრულ სამოსში იყო გახვეული, მაგრამ „სიმღერა შევარდენზე“ (1895), რომელიც რამდენჯერმე ითარგმნა ქართულად, ლეგენდა დანკოზე მოთხრობიდან „დედაბერი იზერგლი“ (1895 წ.) და „სიმღერა ქარიშხალზე“ (1901 წ.) ცხადყოფდნენ იმას, რომ მ. გორაკის შემოქმედებაში მართლ სევდა არ იყო დასადგურებელი, რომ სევდა არ იყო ყველაზე მთავარი და განმსაზღვრელი.

მართალია, ივ. გომართელი ჯერ არ იცნობდა თბილისში დაწერილ მ. გორაკის „ქალიშვილსა და სიკვდილს“ და შესაძლოა, წერილის შექმნის მომენტისათვის არც „სიმღერას ქარიშხალზე“, მაგრამ მის წერილში მაინც ადგილი

აქვს სევდის როლის გაზვიადებას მ. გორაკის შემოქმედებისათვის, ეს იმ საერთო კონცეფციით უნდა გავსწავი, რაც წერილის იდეურ ხერხემლად გვევლინება — სევდის „მიგრაციის“ თეორიით, რუსული მწერლობისათვის.

ეს იმის შედეგია, რომ მან ერთგვარი „სევდის ჩარჩო“ შექმნა, გარკვეული სქემა შეიპოშა (სევდის მნიშვნელობის ცხადსაყოფად საერთოდ მთელი რუსული ლიტერატურისათვის) და შეიძლება უნებურად თავის მიერვე შექმნილი სქემის ტყვეობაში აღმოჩნდა. მართალია, ეს სქემა (სევდის საკვალიფიკაციო ნიშნად გამოყენება) არც XIX საუკუნის რუსი კრიტიკოსებისათვისაა უცხო და არც დასავლეთ ევროპული კრიტიკული აზრისათვის, მაგრამ ასეა თუ ისე, სევდის როლის ვადაჭარბებამ (რასაც გომართლის ზემოაღნიშნული წერილის შესავალიც მოწმობს) ლიტერატურული ცხოვრების სურათის ერთგვარი გამრუდება მოგვცა.

ამასთანავე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ივ. გომართელს ღრმად და კარგად სცოდნია რუსული ლიტერატურის ცალკეულ პერიოდთა ტიპოლოგიური, ზოგადი ნიშნებიც და ცალკეულ მწერალთა შემოქმედების თავისებურებანიც.

სრულიადაც არაა შემთხვევითი, რომ მ. გორაკზე მსჯელობისას იგი იშველიებს სალტიკოვ-შჩედრინის, გარშინის, პომიალოვსკის, ლევიტოვის, ტოლსტოისა და ჩეხოვის სახელებს.

მართლაც, მ. გორაკის შემოქმედებამ გარკვეული გავლენა განიცადა ამ მოღვაწეთა მემკვიდრეობისა, ხოლო ზოგიერთ შემთხვევაში და ასპექტში მათი შემოქმედების განვითარებად მოგვევლინა. ასე მაგალითად, გორაკიმ განაგრძო და განავითარა ლევ ტოლსტოის ტრადიცია პიროვნების შინაგანი სამყაროს მრავალფეროვნად და სრულად გახსნისა, ადამიანთა ცხოვრების ღრმად ჩვენების, და იმ წინააღმდეგობათა ნათელყოფისა, რომელიც ანტაგონისტურ საზოგადოებაში პიროვნებასა და ცხოვრების პირობებს შორის იქმნება.

¹ „კვლი“ 1901 წ. № 35.

მ. გორკიმ გამოიყენა და განავითარა გ. უსპენსკის და ნ. პომიალოვსკის შემოქმედებისათვის დამახასიათებელი ზოგიერთი მხარეებიც, კერძოდ, სახალხო მასების გაშლილი ჩვენება, დაბეჩავებულ ადამიანთა დასურათხატება, ერთი შეხედვით, პასიურ მასაში თანდათან მზარდი პროტესტის მომწიფება.

არც ისაა შემთხვევითი, რომ ივ. გომართელი მ. გორკის დახასიათებისათვის სალტიკოვ-შჩედრინის მაგალითსაც იშველიებს. სალტიკოვ-შჩედრინის ტენდენციები მტაცებელ-ბურჟუას ბინძურ სულში ჩახედვისა, რეაქციის პერიოდის დამახასიათებელი ანტისაზოგადოებრივი ტიპების ხატვისა — რენეგატების, ვულცოვი ლიბერალების და სხვათა დასურათებისა — მ. გორკიმ უფრო მეტ სიმაღლეზე აიყვანა.

კიდევ უფრო მეტი საერთო ჰქონდა მ. გორკის შემოქმედებას მისი უფროსი თანამედროვეების — ვ. გ. კოროლენკოსა და ა. პ. ჩეხოვის შემოქმედებასთან. ეს იყო ის ე. წ. „დემოკრატიული რეალიზმი“, რომელიც ადრეული პერიოდის გორკის ასე ძალუმაღ აკავშირებდა ამ ორი გამოჩენილი მწერლის ლიტერატურულ მემკვიდრეობასთან. ამ ორმა დიდმა რუსმა ბელეტრისტმა საკმაოდ დიდი როლი ითამაშა გორკის როგორც მხატვრისა და მოაზროვნის სულიერ და შემოქმედებით ფორმირებაში.

ა. ჩეხოვისათვის დამახასიათებელი კრიტიკა მეშჩანობისა და ოზივაცელობისა, მხილება უსაქმო და უხერხემლო ბურჟუაზიული ინტელიგენციისა, კლასობრივი ჩაგვრის პირობებში პიროვნების ტრაგიზმისა, ისევე როგორც ვ. კოროლენკოსათვის დამახასიათებელი ტიპის მხატვრული ჩამოქმნა, ხალხის წილიდან გამოსული ადამიანის სახის შექმნა, რომელიც კეთილშობილური მიზნებით ისწრაფვის სახალხო თავისუფლებისა, სამართლიანობისა და ჰუმანურობისაკენ — შეიმჩნევა მ. გორკის მთელ შემოქმედებაშიც, მის რეალისტურ ნარკვევებსა და მოთხრობებშიც

და რომანტიკული ელფერით შეყვარდებულ, მაგრამ მეტად ცხუვრებისეულ და დროულ მხატვრულ ნაწარმოებებშიც.

ივ. გომართლის შეხედულებებს მ. გორკიზე დიდი ისტორიულ-ლიტერატურული მნიშვნელობა აქვს.

მ. გორკის დახასიათებისას ივ. გომართელი ხშირად ა. ჩეხოვის მიმართავს და მას, როგორც ფონს, ისე იყენებს. ივ. გომართელი მ. გორკის ა. ჩეხოვის უპირისპირებდა და ამ შედარების საფუძველზე ორივეს სპეციფიკურობას აღგვნდა.

„მ. გორკი კი სულ სხვაა — წერდა ჯერ კიდევ 1900-1901 წელს — ივ. გომართელი — მ. გორკი მარტო ძლიერი ნიქი კი არ არის, იგი ამავე დროს ძლიერი ბუნებაცაა“.

რას ვულისხმობდა ამ „ძლიერ ბუნებაში“ კრიტიკოსი? მას მხედველობაში ჰქონდა ის პოტენციური რევოლუციური ძალა, ის მტკიცე თანმიმდევრული პროტესტანტული სული, რომლის წყალობითაც მწერალი უკვე მაშინ, არა მარტო ამხილებდა ბოროტებას, არამედ თუმცა ჯერ კიდევ ბუნდოვნად და გაუბედავად, მაგრამ მაინც გარკვეულად ცდილობდა ეჩვენებინა ადამიანები, რომელთაც თუ პოზიტიური ამოცანების გადაწყვეტა არ შეეძლოთ, ყოველ შემთხვევაში შინაგანად მზად იყვნენ ასეთი მისია ეკისრათ.

ივ. გომართელმა მართებულად და ვულთმისნურად იგარძნო ეს გარემოება, რამდენადაც იმ პერიოდის გორკის შემოქმედებაში ასეთი ტენდენცია ჯერ კიდევ არ იყო მთლად ნათლად გამოკვეთილი. გორკის მსოფლმხედველობა, მისი იდეური მრწამსი და იდეალები ყალიბდებოდნენ პროლეტარიატის ბრძოლის, რევოლუციური პრაქტიკის, განმათავისუფლებელი მოძრაობის კვალდაკვალ, მასთან პარალელურად და მეზობლად სოციალ-დემოკრატიასთან კავშირის განმტკიცებასთან ერთად.

ივ. გომართელი, მ. გორკის ბიოგრაფიის ძირითად ნაწებში გადმოცემის

შემდეგ, გადადის მისი შემოქმედების გარეგან-შეფასებაზე. ავტორი არ ლატობს თავიდან აღებულ კურსს და ანალიზს ამჯერადაც იმავე სევედაზე მსჯელობით იწყებს. მაგრამ აქვე აღნიშნავს, რომ თუმცა სევედა მ. გორაკის ყველა მოთხოვნაში იგრძნობა... ეს სევედა არ არის არც ლერმონტოვის, არც შჩუდრინის, არც ვარშინის ან ჩეხოვისა. პირველთა სევედა რაღაც უიმედო, უმოძრაოა. გორაკის სევედა კი ხანდახან თუ მშვიდი და წყნარია, ხანდახან **გაბრაზებულია, აღელვებული, ამხედრებული და საბრძოლველად გამზადებულია**! (ხაზი ჩემია, გ. ც.).

კრიტიკოსი მკვეთრად ანსხვავებს აღრეული პერიოდის რუსული ლიტერატურის წარმომადგენელთა შემოქმედებაში გამოვლინებულ სევედას გორაკისეულ სევედასგან და აღნიშნავს, რომ პირველთა მიზეზი უძლურებაა, ხოლო გორაკის სევედასა „ძალღონის სიჭარბე“.¹

გორაკის „...მკაფიო იდეალი აქვს და ამ იდეალით აღჭურვილი იკვლევს თანამედროვე ცხოვრებას; რადგანაც ეს ცხოვრება მის იდეალს სრულებით არ შეეფერება, ამიტომ ერთსა და იმავე დროს, მისი მოთხოვნები ცხოვრების მდიდარ პოეტურ სურათსაც წარმოადგენენ და შეუბრალებელ სატირასაც იმდენად შეუბრალებელს, რომ როდესაც დღევანდელი საშუალო ინტელიგენტი უკვირდება გორაკის გამიჯნობს და თავის სულიერ სიმდიდრეს მათსას ადარებს, შეუძლებელია თავის თავის არ შერცხვებს და თავი ძირს არ დახაროს ამ მაწანწალა ხალხის წინაშე“.

როგორც ვხედავთ, აქ უკვე იმპერატორულადაა აღნიშნული მ. გორაკის „მკაფიო იდეალის“ არსებობა. წერილის ავტორის აზრით, სწორედ ეს „მკაფიო იდეალია“ მიზეზი იმისა, რომ მ. გორაკის ნაწარმოებები „პოეტურ სურათსაც“ წარმოადგენენ (ივ. გომარტელი ამ გა-

მოთქმაში „რომანტიკულ სურათს“ ე. წ. მწერლის იდეალის შესაბამისად შექმნილ „მომავლის სურათს“ გულწაქეობს) და „შეუბრალებელ სატირასაც“. შეუბრალებელი სატირის მოცემა, ავტორის კონცეფციით, გორაკი იმიტომ შესძლო, რომ არსებულ სინამდვილეს თავის „მკაფიო იდეალს“ უღარებდა და იმ იდეალის სიმაღლიდან უფრო ნათლად მოჩანდა თანამედროვეობის სიმაღაღლე.

ამრიგად, ივ. გომარტელი ერთ-ერთი პირველი უსვამს ხაზს იდეური მომენტის მნიშვნელობას მ. გორაკის იმეჯინდელ შემოქმედებაში და თუმცა მწერლის იდეურობა მაშინ ჯერ კიდევ არ ატარებდა მკაფიოდ ჩამოყალიბებული პროლეტარული იდეოლოგიის ნიშანთვისებებს, ქართველმა კრიტიკოსმა მაინც სწორად შეიგრძნო, რომ ეს „იდეური მომენტი“ თავისუფლებისათვის ბრძოლას უკავშირდება და მწერლის მხატვრულ თავისებურებათა საფუძვლად გვევლინება.

„გორაკის მიზანია დღევანდელ ცხოვრების ნაკლულოვანებანი გადაუშალოს მკითხველს, ამ ცხოვრებას ძლიერი პროტესტი გამოუცხადოს და მიუთითოს მკითხველს, თუ სად არის ხსნა, რა არის საჭირო ცხოვრებისა და ადამიანის ახამაღლებლად. გორაკის დიდი მნიშვნელობა და ორიგინალობა სწორედ ამაში მდგომარეობს — წერს ივ. გომარტელი. იგი არ კმაყოფილდება მარტო ცხოვრების გაიციხვით, როგორც შვებოდნენ რუსეთის ყველა ბელეტრისტები და პოეტები, ის გვითითებს „წამალზედაც“! (ხაზი აქ და ყველგან ჩემია — გ. ც.).

კრიტიკოსის აღნიშნული აზრი განსაკუთრებულ ხაზგასმას მოითხოვს. ივ. გომარტელმა სწორად დინახა, რომ მ. გორაკის შემოქმედების უკვე ის ნაწილი, რომელიც 1901 წლამდე გამოქვეყნდა, სხვა არაფერია თუ არა თამამი და მტკიცე პროტესტი უკუღმართი სოციალ-

1 ის ზემოდ ციტირებული წერილი „კვადრანტი“.

2 იქვე.

1 ის ზემოდ ციტირებული წერილი „კვადრანტი“.

პოლიტიკური სისტემისადმი და ამავე დროს მითითება იმ გზისაკენ, რომელიც აუცილებელია „ცხოვრებისა და აღამიანის ასამაღლებლად“.

ივ. გომართლის მართებული აზრით, მ. გორკის მთელი „მნიშვნელობა და ორიგინალობა სწორედ ამაში მდგომარეობს. მართლაც იმ პერიოდის მ. გორკის ძირითადი თავისებურება ორიგინალურ თემაში („ბოსიაკების“ ჩვენებაში) კი არ მდგომარეობს, უაღრესად თავისებურ სტილსა და ძლიერ მხატვრობაში კი არ არის, არამედ სინამდვილისადმი დამოკიდებულებაში, „ძლიერ პროტესტში“ და იმ „გზის მითითებაში“, ხსნიან რომ მიემართებოდა.

დღეს, როცა მ. გორკის უკვდავი მემკვიდრეობის კვლევა ერთადერთ სწორ საფუძველზე, თანაც უფართოესი მასშტაბით მიმდინარეობს, კარგად ჩანს, რომ ამ 67 წლის წინ ივ. გომართლის მიერ გამოთქმული აზრი ერთადერთი შესაძლებელი შეფასებაა სოციალისტური რეალიზმის ფუძემდებლისა. მართლაც, მ. გორკის როლი და მნიშვნელობა იმ გზის ჩვენება იყო, რომელიც ბრძოლაზე გადადიოდა და ჩაგრული მასების რევოლუციურ მოძრაობას უკავშირდებოდა.

ივ. გომართელი აქვე დასძენს, რომ თუმცა მ. გორკის მოთხოვნებს ერთგვარი ერთფეროვნების ელფერიც დაჰკარავს, მაგრამ ეს მხოლოდ გარეგნულად, თორემ „მისი ყოველი ახალი მოთხოვნა ახალ-ახალ ფიჭვებს უღვიძებს მკითხველს, უხეივ თვალებს და ყოველთვის ახალ-აწლ კითხვებზე უთითებს“.

კრიტიკოსის აზრით, მ. გორკიმ სრულიად ახალი და ორიგინალური თემა აიჩინა, — ესაა ბოსიაკთა, მაწანწალათა ჩვენება, მაგრამ კრიტიკოსი გარკვევით აღნიშნავს, რომ შწერლის ორიგინალურობა მისი შემოქმედების პრინციპული სიახლე და მნიშვნელობა სრულიადაც არ მდგომარეობს მარტო ამაში, თუმცაღა გორკისთანა ძალით, ნიჭით, გამოძახებულობით ეს თემა არავის დაუმუშავებია.

ივ. გომართელი აქ დიდ შორსმჭვრეტელობას ამტკიცებს და ჩინებულად ხედავს მ. გორკის პერსონაჟების ძალას, მათ ნოვატორულ ხასიათს და პრობლემატურობას. კრიტიკოსი წერს: „მიუხედავად ამისა, გორკის ნიჭის მთავარი ღირსება სრულდებით არ მდგომარეობს ბოსიაკთა საუცხოვო დახატვაში, როგორც ეს ბევრს ჰგონია. გორკიმ ასეთი ხალხი განგებ, განზრახული მიზნით ამოიჩინა. დღევანდელი ცხოვრების დამახასიათებელ თვისებას ბურჟუაზიული კმაყოფილება შეადგენს და მარტო საკუთარი კუჭისათვის ზრუნვა. ასეთი ცხოვრების მთელი სიბეჭავისა და სისაძაგლის გადმოსაშლელ საუკეთესო მასალას წარმოადგენს მაწანწალა ხალხი, რომლის გულშიც გორკიმ ჩაგვახედა, რადგანაც დღევანდელი ცხოვრების შეუფერებლობას ისე არავინ ხედავს და არავინ გრძნობს, როგორც ეს ხალხი. ამ ცხოვრებას ისე აშკარად და ისე სასტიკად არავინ უცხადებს პროტესტს და არავინ უარყოფს სრულდებით, როგორც ბოსიაკები, სწორედ ამიტომ მიმართა მათ გორკიმ“¹.

თუ რეაქციული კრიტიკა მ. გორკის „ბოსიაკების“ აპოლოგეტად, მის იდეოლოგიად სახავდა, თუ მას მ. გორკი თემატურ ნაჭუჭში ჩაქეტილ და „იდეალს მოკლებულ“ შწერლად მიიჩნდა, ივ. გომართელმა პირიქით, სწორედ ეს იდეალი მიიჩნა შწერლის ერთ ყველაზე უფრო საყურადღებო მონაპოვრად და შეეცადა ეჩვენებინა ბოსიაკებისადმი მ. გორკის ინტერესის კეშმარტი მიზეზები და მათი შემწეობით ცხადყოფილიდესი მნიშვნელობის იდეა: აღამიანთა სრული პანუსისმგებლობისა თავიანთი ცხოვრებისა და თავიანთი მომავლის წინაშე.

მაგრამ ივ. გომართელი თუმცაღა ნათლად ხედავს მ. გორკის დიდ განსხვავებულობას მისი წინაპრებისაგან, სრულიადაც არ წყვეტს მას რუსული ლიტერატურის მაგისტრალური ხაზისაგან და

¹ იქვე.

აღნიშნავს, რომ მისი შემოქმედება წარმოადგენს მოწინავე რუსული მწერლობის საუკეთესო ტრადიციების განვითარებას ახალ ისტორიულ პირობებში.

კრიტიკოსი კვლავ უპირისპირებს მ. გორაკის გმირებს ჩეხოვისას და მთავარ განსხვავებას მათ შორის იმაში ხედავს, რომ მ. გორაკის გმირები — „ცხოვრების უვარგისობაში თვით ადამიანსაც ამტყუნებენ, მასაც ბრალსა სდებენ“. ივ. გომართელს მოჰყავს მ. გორაკის ერთ-ერთი ცნობილი პერსონაჟის სიტყვები: — „ვინ არის ჩვენს წინაშე დამნაშავე? — თვით ჩვენ ვართ დამნაშავე ჩვენი თავისა და ცხოვრების წინაშე“. კრიტიკოსი განსაკუთრებით ხაზს უსვამს მ. გორაკის იმ სიტყვებს, სადაც ადამიანთა ურთიერთპატივისცემის, ურთიერთგაგების, ძმური თანამშრომლობისა და მშრომელთა მეგობრული სოლიდარობის საჭიროებაა ხაზგასმული.

ახსიათებს რა გორაკისეულ გმირების სულიერ მისწრაფებებს, კრიტიკოსი დაასკვნის: — „აქედან ცხადია, თუ როგორი წყობილებსააქენ არის მათი სიმპატია. რა არის საჭირო მათი აზრით ასეთი წყობილების განსახორციელებლად? უპირველესად ადამიანმა ხელი უნდა აიღოს დღევანდელ ცხოვრებაზე და ეს მაწინააღმდეგარა ხალხი ასეც იქცევა: დღევანდელ ცხოვრებას ისინი სრულებით უარყოფენ და სხვა გზით ცხოვრობენ, მათი სიმშათია და სურვილები სრულებით სხვა არის, ვიდრე დღევანდელი ჩვეულებრივი ადამიანისა. რაღა უარყვეს დღევანდელი ცხოვრების პირობები, მათ თავის ბუნებაში ამოიშალეს ყოველისფერი, რაც კი ადამიანს ბურჟუაზიულმა პირობებმა შთაუწერა. მიუხედავად იმისა, რომ უმეტესი მათგანი დაბალი წრიდან არიან გამოსული, ისინი სრულებით განათვისუფლებული არიან მიწის მონობისაგან. აქროს სასახლეები რომ დაუდგათ და სრულს კმაყოფილებაში ამყოფოთ, მიწას ისინი მაინც აღარ დაუბრუნდებიან. მაგალითად, „ბალკა“-ში სერბთა იაკობზე ამბობს:

„სოფლის სუნი უდის და მე კი ეს სუნი მეგავრებაო“. კერძო საქუთრების უზომო სიყვარული და ფულსა გადმერთება ჩვენის დროის ერთ ნიშნობლივ მოვლენას შეადგენს. გორაკის მაწინააღმდეგარა ხალხი კი ამ მოვლენის გარეშე დარჩენილი, არავითარი კერძო საქუთრება მას არ იზიდავს, ბურჟუაზიული კმაყოფილებსადაში მათ არავითარი მისწრაფება არა აქვთ.

უბნება რა მ. გორაკის გმირებს, ივ. გომართელი აღნიშნავს, რომ გორაკის მაწინააღმდეგარა ხალხები და ბოსიაკები, მიუხედავად მათი მატერიალური სიღუბნისა, ფრიად გულკეთილი და ამყი ხალხია. მაგრამ თუ მოთმინებიდან გამოიყვან, „საშინელი სიმხეცის ჩადენაც“ შეუძლიათ. ამასთან ერთად, წერს იგი, მათ ახსიათებს ურთიერთგამტანობა, გაჭირვების დროს ერთურთის დახმარების უნარი, შებრალება და სხვა კეთილშობილური ადამიანური თვისებები.

როდესაც გორაკის ტიპებს ეცნობითო, ამბობს ივ. გომართელი, — თქვენ გებრალებიან ისინი, მაგრამ სამაგვიროდ მათაც ებრალებით თქვენ, რამდენადაც გორაკის ბოსიაკები თავის თავს თქვენზე მაღლა აყენებენო.

„დღევანდელ ჩვეულებრივ ადამიანსა და ბოსიაკს შორის — წერს ავტორი — დიდი განსხვავებაა: პირველი ყურებაში ჩაფლულია დღევანდელი ცხოვრების წუმბეში და იქიდან ამოსვლას არ ცდილობს, მეორე კი ამ წუმბედან ამოვიდა, სრულებით სხვაგვარად ცხოვრობს და ახალ გზას ეძებს, პირველი მძორია აწმყოსი, მეორე კი მომავლის სპეტაკი სულია, მაწინააღმდეგარა ხალხსა სხეულში ჩასახული.

„მე უნდა ამოვშალო ჩემს არსებაში ყველა ჩემი გრძნობანი და ფიქრები, რომლებიც რდესდაც ჩემი იყენენ. ჩვეთვის საჭიროა რაღაც სხვა, სხვა შეხედულება ცხოვრებაზე, სხვა გრძნობანი. ჩვენ გვეჭირვება რაღაც ახალი“, ამბობს გორაკის ერთი გმირი.

„ბოსიაკები“ თავის არსებაში ძალას გრძნობენ და იმიტომ ყოველგვარ შემ-

თხვევაში მეტად გულმაგარი და ამასთან გამბედავნი არიან, მაგრამ იმათი უმთავრესი თვისება თავისუფლებისა და დამოუკიდებელი ცხოვრებისადმი უზომო, სტიქიური სიყვარულია. თავისუფლება იმათ ორგანულ მოთხოვნილებას შეადგენს, უამისოთ მათ ცხოვრება არ შეუძლიათ.

აი, სწორედ ეს თვისება გორკის გმირებისა — მათი „თავისუფლებისმოყვარეობა, „დამოუკიდებელი ცხოვრებისადმი უზომო“ ლტოლვა არის ის განმასხვავებელი ნიშანი, რომელსაც კრიტიკოსი გორკისეულ პერსონაჟთა სრულიად განსხვავებული ბუნებისა და ნოვატორული ხასიათის საფუძვლად მიიჩნევს.

ხალხის წიაღიდან გამოსულთა თავისუფლებისმოყვარეობა სხვა მწერლებსაც აღუნიშნავთ, მაგრამ მ. გორკის გმირებს ეს არა მარტო სურთ ან წყურიათ, არამედ — „უამისოდ (ე. ი. თავისუფლების გარეშე, გ. ც.) მათ ცხოვრება არ შეუძლიათ, რადგან თავისუფლების წყურვილი მათ ორგანულ მოთხოვნილებას შეადგენს“.

ამაზე უფრო გარკვევით და პირდაპირ თქმა მართლაც ძნელი იყო. მეფის ცენზურის სასტიკი ბატონობის ეამს ქართველმა კრიტიკოსმა მ. გორკის გმირების ქთავარ ნიშნად თავისუფლებისმოყვარეობა მიიჩნია და ზაზგასმით აღნიშნა, რომ ეს მათი „ორგანული მოთხოვნილება“.

ასეთივე ზაზგასმით უნდა შევნიშნოთ, რომ მ. გორკის გმირების ასეთი კვალიფიკაცია (1900 წელს, როცა დაიწერა ეს სტატია) მაშინ, როცა ჯერ კიდევ შექმნილი არ იყო გორკის საუკეთესო ნაწარმოებები, ამასხველი ახალი გმირისა, მეტროპოლი-პროლეტარისა, კრიტიკოსის შორსმჭვრეტელურ უნარსა და სპეციალური რევოლუციური ლიტერატურის უდაო ცოდნაზე მეტყველებს.

ივ. გომართელმა სწორედ დაუკავშირა ამ უმთავრეს მომენტს მ. გორკის როლი რუსული მხატვრული და საზოგადოებრივი აზროვნების განვითარების

საქმეში და სწორად დაინახა ის პერსპექტივა, რომლითაც დიდმა მწერალურული მწერალი აიარაღებდა „ხასის გმირებს. ესაა მომავლის იდეა, მომავლის გარდაქმნის იდეა, მომავალი ადამიანის, ძლიერი, აქტიური, ქვეყნის გარდაქმნელი და ახალი სინამდვილის შემქმნელი ადამიანის სახე.

...„გორკის გმირები, თუმცა ყველანი რეალური პირნი არიან, წერდა კრიტიკოსი — ცხოვრებიდან ამოღებული, თუმცა მათს დახასიათებაში გორკის რუსეთის მწერლობაში ტოლი არა ჰყავს, მაგრამ გორკის მნიშვნელობა მაინც ამაში არ მდგომარეობს, მან შთაბერა მომავლის სული თავის გმირებს, მათში გამოხატა დღევანდელი კაცობრიობის საუკეთესო და მასთან უსაჭიროესი, მომწიფებული მისწრაფებანი“.

ივ. გომართელმა, ერთ-ერთმა პირველმა, არა მარტო ქართველ კრიტიკოსთაგან, არამედ საერთოდ მთელი რუსეთის თვალუწვდენელი იმპერიის ლიტერატორთა შორისაც, მკვეთრად, მკაფიოდ და თამამად დააკავშირა მ. გორკი და მის მიერ შექმნილი გმირები კაცობრიობის მომავალთან, მისი თანამედროვე საზოგადოების „უსაჭიროეს და მომწიფებულ მისწრაფებებთან და როგორც ღირსება, აღნიშნა ის გარემოება, რომ მწერალმა თავის პერსონაჟებს „მომავლის სული“ შთაბერა და ამ მომავლის მოახლოების, მისი დამკვიდრების საყვირებად აქცია.

მ. გორკის შემოქმედების ამგვარ გვიგებამდე ვერ მივიდნენ ბურჟუაზიული ბერალური კრიტიკის წარმომადგენლები. კლასობრივი შეზღუდულობა, ისტორიული პერსპექტივის დაუნახველობა, ეპოქის სასიცოცხლო პროცესებში ჩაუწვდენლობა არ აძლევდა მათ საშუალებას სწორად შეეფასებინათ მ. გორკის შემოქმედება და დაენახათ ის, რაც ასე მკაფიოდ და ნათლად დაინახა მარქსისტული კრიტიკის ერთ-ერთ-

მა პირველმა წარმომადგენელმა საქართველოში, ივ. გომართელმა.

მხოლოდ პროგრესულად მოაზროვნე ადამიანს, მხოლოდ მარქსისტულ მოძღვრებას ზიარებულ კრიტიკოსს შეეძლო ასეთი მართებული, თანმიმდევრული ანალიზი რთული წინააღმდეგობრივი შემოქმედებისა და ამგვარი დასკვნის გამოტანა. სწორედ ასეთი იყო მარქსისტული ლიტერატურული კრიტიკის ერთ-ერთი პირველი ქართველი მოღვაწე ივ. გომართელი.

ქართველი კრიტიკოსი მ. გორკის შემოქმედებაში ხედავს კრიტიკული რეალისტის მამხილებლობასაც, უკუღმართი სოციალური სისტემის თანამ უარმყოფსაც და ახალი ცხოვრებისკენ მიმწოდებელსაც, რომელიც ახალი ურთიერთობის, ყოფის დამკვიდრებისათვის იბრძვის და მისკენ გზის მახვევებლად გვევლინება.

ამ ორი მხარის ორგანული შერწყმით, ძველის ნგრევეთა და ახლის შენებით, მომავლის პერსპექტივის დასახვით, ხალხის მომავლის რწმენით შეიარაღებით გახდა დიდი მწერალი იმ ახალი ლიტერატურული მიმდინარეობისა და ახალი შემოქმედებითი მეთოდის პირველ შემოქმედად, რომელმაც შემდგომში სოციალისტური რეალიზმის სახელი მოიპოვა.

ივ. გომართლის წერილში კარგადაა დაჭერილი და ნათელიყოფილი ეს თავისებურება (ორი საწყისის ორგანული შერწყმა, როგორც ახალი მეთოდის განმსახვრელი) — კრიტიკული რეალიზმის ნეგატურობისა და ახალი რევოლუციური ლიტერატურული მეთოდის პოზიტიურობის, მისი დამარბმელ-მაორგანიზებელი და გამარეოლუციონერებელი ფუნქციათა ურთიერთ გადაადლევა.

წერილის დასასრულს ი. გომართელი აჯამებდა რა თავის საგულისხმოდ ნაშედეგლად მოწინავე აზრებს მ. გორკის ალნიშნადა: „...ცალი ხელით გორკი აქცევს აწმყოს, მეორეთი კი აშენებს მომავალს. იგი ვითითებს, თუ როგორი უნდა ვიყოთ ჩვენ და როგორი მომავალი უნდა შევქმნათ და აი, სწორედ აქ არის გორკის ძალა და მისი ღრმა მნიშვნელობა. რუსეთის ბელეტრისტიკის უმოდრაო, უძლური და უიმედო სევედა გორკის ნიჭმა მოძრავ, დაუდგრომელ, ძლიერ და იმედით აღსავსე სევედათ აქცია. გორკი წინ მისწრაფის მთელი თავისი ძლიერი არსებით და იქითკენ ეზიდება კაცობრიობას.

აშენდება ის, რის აშენებასაც გორკი გვიქადაგებს, ან შევძლებთ აშენებას? — ამას მომავალი დაგვანახვებს, ხოლო უპირველესი პირობა კი ამისათვის იმ კარგი თვისებებით აღჭურვაა, რომლებსაც გორკი გვიხატავს თავის ვმირებში“.

ივ. გომართლის ციტირებული წერილი XX საუკუნის დამდგვის ქართული კრიტიკული აზრის ერთი საუკეთესო ნიმუშია. ამ წერილმა უდიდესი გავლენა მოახდინა მკითხველებზე და ფართო საზოგადოებრიობისათვის მ. გორკის თხზულებების შეფასების, მათდამი დამოკიდებულების გამომუშავების უმნიშვნელოვანეს ორიენტირად იქცა.

ამ წერილმა ხელი შეუწყო ქართველ მკითხველ მასებს სწორი წარმოდგენა შეემუშავებინათ მ. გორკის შემოქმედებაზე, გაიზარდა მწერლისადმი სიმპათია მშრომელ და დემოკრატიულ ფენებში, ხელი შეუწყო მისი პოზიციის იდეური მიზანდასახულობის, საზოგადოებრივი მნიშვნელობის გარკვევას, მწერლის „არსსა და სულში“ წედომას.

გვ. 100-101

გვირული სსოპრების ეპოქა

ახლანდელი საბჭოთა მწერლების რიგებს გამო-
აყვანდა გამოჩენილი პროზაიკოსი, რამდენიმე ის-
ტორიული რომანის და მოთხრობის ავტორი
ანა ანტონოვსკაია.

ახლა, როცა იგი ჩვენს შორის აღარ არის,
ჩვენი მოვალეობაა ერთხელ კიდევ თავი გა-
დავავლოთ მის მოღვაწეობას, განვიხილოთ და
ლირსეულად დავაფასოთ მისი შემოქმედება. ანა
ანტონოვსკაიამ თავისი ხანგრძლივი შთაფრთხი-
ლი შრომა მიუძღვნა ქართველი ხალხის ისტო-
რიული წარსულის შესწავლას, მის მხატვრულ
ასახვას და ამით შემოქმედებითად განაგრძო
დიდებული ტრადიცია მოწინავე რუსული ლი-
ტერატურისა და მრავალსაუკუნოვანი კულტუ-
რის, რომ არაფერია ეთქვას ამ ტრადიციის
უფრო შორეულ ძირებზე, საკმაოა გვეხსენოთ
კეთილშობილი სახე ალექსანდრე გრიბოედოვი-
სა, რომელმაც სამუდამოდ დაუკავშირა თავისი
ცხოვრება და შემოქმედებითი ბიოგრაფია სა-
ქართველოს და საქარადისო განსასვენებელი
ქოვა ქართულ მიწაზე — მთაწმინდაზე, —
უდიდეს ქართველ მწერალთა და მოღვაწეთა
პანთეონში.

საქართველოს მიუძღვნეს და ქართულ თემანზე
შექმნეს თავისი შედევრები ა. ბუშინმა და მ.
ლერმონტოვმა.

სწორედ რუსული პოეზიის გენიოსების ამ
უქრობ ქმნილებათა გამო, დიდა კრიტიკოსმა
ბელინსკიმ აგვესიას რუსული პოეზიის აჯიბი
უწოდა. ეს ტრადიცია არ შეწყვეტილა ვასელი
საუენის მთელ შანაღზე, ხოლო ჩვენს დრო-
ში სან პპოვა განსაკუთრებით ფართო და მრავ-
ალმხრივი გამოვლინება. აქ, ჩვენში, აღაწყო
მაცისი გორის შემოქმედებითი ბიოგრაფია; სა-
ქართველოში დაიბადა ვლადიმერ მაიაკოვსკი,
აქ გაატარა ყრბობა და სიკოცხლის უკანასკნელ
დღემდე შეინარჩუნა მისადმი გულწრფელი სი-
ყვარული და გულითადი დამოკიდებულება. თი-
ნამედროვე რუსული მწერლობის ამ იბი გი-
განტის ვალზე რუსული საბჭოთა ლიტერატუ-
რის მრავალი ოსტატი თავის ნაწარმოებში ასა-
ხავს და უმღერის თინამედროვე საქართველოს,
რუსულ ენაზე ამტყველებს ქართული კლასი-

კური და საბჭოთრი ლიტერატურის საუკეთესო
ნიმუშებს და ამით აღრმავენს შორეული წარ-
სულიდან მომდინარე რუსულ-ქართული კულ-
ტურულ კავშირ-ურთიერთობას.

ანა ანტონოვსკაიას მიერ ქართულ თემანზე და-
წერილი ნაწარმოებთ, უწინარეს ყოვლისა, მის
„დიდი მოწარეს“ უკირავს ერთ-ერთი უთვალ-
საზიროესი ადგილი რუსი და ქართველი ხალხ-
ბის საუკუნეობრივი მეგობრობის მატთანში. ეს
მრავალტომიანი წიგნი გამსჭვალელია უსაზღ-
ვრო სიყვარულით და პატივისცემით ქართველი
ერისადმი, რომლის ისტორიული წარსულის
წარმოსახვას მწერალმა მიუძღვნა მთელი თავისი
შემოქმედებითი ცხოვრება.

ანა ანტონოვსკაიას ქართული თემისთვის შემ-
თხვევითი რთი მიუძღვნათეს.

იგი დაიბადა თბილისში, მაჭუბოტის და ყრბო-
ბის უდიდესი ნაწილი გაატარა საქართველოში
და ქართველი ხალხის სხედასხეა ფენებთან
შვიდრო ურთიერთობაში.

მე-19-20 საუკუნეების მიჯნაზე საქართველოს
ცხოვრებაში მწიფდებოდა დიდი ისტორიული
მნიშვნელობის მოვლენები. ქართველი ხალხის
ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა
ერწყმოდა და უფროდებოდა იმ ხანებში მთელი
სომხეთით აზერბაიჯანულ პროლეტარიატის
ბრძოლას. რუსეთის გვირული პროლეტარიატის
კვლადაკალი საქართველოს მუშათა კლასი გაბე-
დულდა და უწყვეად დგებოდა დიდი კლასობ-
რადი ბრძოლების გზაზე. ანა ანტონოვსკაია ვახ-
და მოწმე იმისა, თუ რა თავგანწირვით იბრძო-
და ქართველი ხალხი 1905-1907 წლების რევო-
ლუციის ბარიკადებზე, რევოლუციისა, რომელ-
მაც, როგორც ცნობილია, განსაკუთრებით ფარ-
თო გაქანება პპოვა საქართველოში. მან საუკ-
თარი თვალთ ნახა, თუ რა შეუღრველად
უშკლავდებოდნენ ქართველი ხალხის საუკეთესო
შვილები რევოლუციის დამარცხების შემდეგ
დროებით აღზევებულ ცარიისტული რეაქციის
შავბნულ ძალებზე; თუ რა მრისხანედ და შეუბო-
ვრად აღუდგა წინ მწიფევიერ რევოლუციის და ამ
მედგარი ბრძოლის შედეგად მიადწია საბჭოთა
ხელისუფლების დამყარებას, რომელმაც სიმე-

დამოდ იხსნა ქართული ხალხის საუკუნეობრივი სოციალური და ეროვნული ჩაგვრისაგან.

ამ დიდი ისტორიული ამბებისაგან მიღებული შთაბეჭდილებანი ანა ანტონოესკიამ შემდგომ. ში შეაფიოდ ასახა „ქართული ნოველების“ ციკლში, მხატვრული ფილის „ცეცხლის ტრანსპორტისათვის“ დაწერილ სცენარში, ვრცელ ისტორიულ-კრეატიულურ მოთხრობაში „პათეზის რეიდზე“, ბორის ჩოჩინის თანავტორობით შექმნილ რომანში „მშვიდობის ანგელოზები“ და მთელ რიგ სხვა ნაწარმოებებში.

ამ ღირსაღსანიშნავი მოვლენების ქარცეცხლსა და გრივალეებში ქართველმა ხალხმა განსაკუთრებული თვალსაზრისით გამოაჩინა მასწავლებლის ძალა და სიღამაზე, საუკუნეების მანძილზე გამოუმუშავებული ეროვნული ხასიათის თვისებები — მოუდრეკელი თავისუფლებისმოყვარეობა, შებრძოლი სული, ვაქაციობა, სიმამაცე და სხვა მალღა მორალური საწყისები. ამ მოვლენების სინათლის შუქზე აღაჭვა მწერალმა ქალმა ქართველი ერის სულიერი სახე და, ცხადია, განიშკვალა კიდევ მისდამი სიყვარულითა და პატრიოტიზმის გრძობით, ერთ-ერთ თავის მხატვრულ-მუხლიციტურ ნაქვეყნში ა. ანტონოესკიამ შემდგენიარად ახალათებს ქართველი ხალხის სულიერ ღირსებას თავისი ჭკვევის ისტორიული ბედლომლის მუხობებით, უჩველესი დროიდან ქართველ კაცს, იცავდა რა მზით გაიესკროვნებულ საქართველოს, ზელიდან არ გაუვდია მახვილი, და ცეცხლოვან ბრძოლებში ვაგარავრებულმა ამ მხეილმა გაამახვილა პოეტის კალამი, დაჭიმა ჩონგურის სიმები და დაღო საღებავები მხატვრის პალიტრაზე.

ომების და ბრძოლების საუკუნეებმა გამოქედეს ქართული ეროვნული ხასიათის სამი გრძობა: აყალიბებდა მას — სიმამაცე, სიყვარული, შეგობრობა, რომელთაც ასე ამბულელებლად უმღერა „სისხლას ცრემლდათხულებლამ“ რუსთაველმა „მინა რხელი კალმით“. თითქმის მუდმივ აუცილებლობას — ნიადაგ ხელში სკვაროდა ამოწვედი მხვილი—მეცერი და სასტიკი უნდა გეხაზა ზენი და ქვეყანი, მარამ ქართული ერის გული და გონება, მტრისადმი მისი ხანებასა და შეურიგებლობასთან ერთად, ასაზრდოებდა დაუშრეტელ სიყვარულს მოყვასისა და შეგობრისადმი.

ქართველი ხალხის ისტორიული ბედის და ეროვნული ხასიათის ასეთი ვაგება მწერალმა ქალმა განასახიერა თავის სახელგანთქმულ ეპოქაში „დიდი მოურავი“.

1908 წელს საქართველოში ერთ-ერთი თავის მოგზაურობის დროს ათავლიერებდა რა სახელ-

განთქმულ საფარის მონასტერს, ა. ანტონოესკიამ პირველად ვაიონა საქართველოს ისტორიის ლეგენდარული გმირის ვიოტარს საყვარელ ხელს. მოლად ვაქოლარებულმა მწერალმა წარმტაცად უამბო ძველი მონასტრის სანახავად მოსულ ახალგაზრდა მწერალ ქალს საარაკო გმირული თავგადასავალი დიდი მოურავისა, რომელიც თავგაწირვით იცავდა საქართველოს არსებობას და თავისუფლებას, ვაქაციერად დაიღუპა საშობლოს მტრებთან ბრძოლაში და თავისი გმირული საქმეებით წარუშლელი კვალი დასტოვა ხალხის სსოვნაში.

ბრძენი ბერეკაცის ნაამბობმა უდიდესი შთაბეჭდილება მოახდინა ახალგაზრდა ა. ანტონოესკიანზე ამ დლიდან მწერალი შეუდგა გ. სააკი ძეზე არსებულ ხალხურ თქმულებათა და გადმოცემათა შეგროვების საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში, ხელი მიჰყო ისტორიული დოკუმენტების, საარქივო მასალების, ძველებური ხელნაწიერების, მათიანეების, ქართველი, სომეხი, ირანელი, თურქი და სხვა ეროვნების ისტორიკოსთა შრომების, ფრანგი და იტალიელი მოგზაურების, მისიონერების, ვაქარების და დიპლომატების იღწერილობათა და ჩანაწერების და ყოველივე იმის გულმოდგინე შესწავლას, რაც ყო დაჯეშირებულ იყო ვიოტარ სააკიანის სახელთან. მისი ცხოვრების და მოღვეწეობის ეპოქასთან, ვსოდენ ვეება და შრავალგვარი მასალის, საქართველოს და მის მეზობელი ჭკუენების — რუსეთის, ირანის, თურქეთის ისტორიის ხანგრძლივი და ბევრთი შესწავლის შედეგად მწერალს გამოუმუშავდა ვაქაციული ისტორიული კონცეფცია, მოამწიფდა ნათელი შემოქმედებითი შთანაფიჭრი, დაუტროვდა ისტორიული რომანისათვის აუცილებელი გამოსახვითი ბერების მთელი არსენალი. ქართული ლიტერატურის, ნივთიერი კულტურის ძეგლების, ძველ მონასტრთა და ციხესამფარეთო არქიტექტურის, ფრესკების, ორნამენტების და მინიატურების გულმოდგინე და ყოველმხრივმა შესწავლამ ხელი შეუწყო მწერალს გამოუმუშავებია ნათელი წარმოდგენა ეპოქის სულზე, იმ დროის მატერიალურ კულტურაზე, იმ ეპოქის ადამიანული — თავისი მომავალი ნაწარმოების მტრისონაეებზე. დაეფუღა რა ზედმიწევნით ამ უამრავ მასალას, ზენი საუკუნის ოციან წლებში მოსკოვში დამკვიდრებულ მწერალი შეუდგა რომანზე მუშაობას. თავისი დიდი ეპოქის წერის ხანგრძლივი პროცესში მწერალს არსოდეს არ გაუმყვებია უშუალო კავშირი საქართველოსთან. ეპოქის უქანასკნელი წიგნის დამთავრებამდე მწერალი რეგულარულად ჩანოდოდა ზენის რუსულბლოკაში, რათა თავის მესხიერებაში კელვ განეახლებია ასახახვი მოვლენების გეოგრაფიული ფონის, ბუნების სურათების, იმ ადგილების მოხაზულობის და კოლორიტის შეგრძენება, რომლებიც ვიოტარ სააკიანის ცხოვრების

1 იხ. ვახ. «Литература и искусство», 1944 წ. 13 მისი. სტატია «Могучее братство».
10. „მეათობა“, № 3.

ისტორიისთან არის დაკავშირებული. 1929 წელს ავტორმა დაამთავრა პირველი წიგნი. პერიოდულ პრესაში გამოქვეყნებულმა თავებმა საზოგადოებრიობის დიდი ინტერესი აღძრა. მანამდე მოეწყო ხელნაწერის განხილვა ქართულ მწერალთა და მეცნიერ სპეციალისტთა წრეში. ახრთა გაცულა-გამოცულა დაეხმარა ავტორს შემოწმებაში, დაეხმარებოდა, საბოლოოდ დაემუშავებოდა და დახეხეწა თავისი ისტორიული ობიექტის ცალკე ადგილები და მომენტები.

ქართული სალიტერატურო და სამეცნიერო საზოგადოებრიობის გულისხმიერი დამოკიდებულებით და კეთილი განწყობილებით განხილვებულ მწერალს უფრო მეტი ინტენსივობით განავრცობდა დამატულ შემოქმედებით მუშაობას ეპოპეაზე. 1937 წელს კერ ბთლოსში, მერე მოსკოვში გამოცა „დიდი მოურავის“ პირველი წიგნი, 1940 წელს — მეორე. 1947 წელს მოსკოვში გამოქვეყნდა „სოვეტსკი პისატელმა“ გამოაქვეყნა ამ დროისათვის უკვე დამთავრებული სამი ტომი. მომდევნო წლებში გამოიცა მეორე, ხოლო 1958 წელს — მესამე და მეექვსე წიგნი. ამრიგად, 50-იანი წლების დამასრულს დამთავრდა მწერლის ხანგრძლივი შემოქმედებითი შრომა, რომელიც თითქმის ორმოც წლამდე გაგრძელდა. ამ ეტაპს წიგნის წაქეზებულის თვალწინ დგას საბოლოოდ ჩამოყალიბებული სახით მონუმენტური ფიგურა ვიორჯი სააკაძისა, ბრწყინვალე სავიზო საქმეებით, მრავალი მძიმე განსაცდელით აღსავსე მისი უაღრესად რთული ბიოგრაფია. ამ გამოჩენილი მეომრის და საბელშეიფიო მოღვაწის ცხოვრების, ბრძოლების და დასვენების ისტორია მოთხრობილი და განსახიერებულია ქართული ხალხის ისტორიულ ბედთან კავშირში. ახლა, როცა უკვე დამთავრდა ექვსივე წიგნის გამოცემა, სრული შესაძლებლობა გვაქვს ვიმსჯელოთ ანტიონოვსკაის ექვსტომიანი ეპოპეის ისტორიულ სიმართლეზე, ავტორის ისტორიულ კონცეფციის, ვიორჯი სააკაძის ბიოგრაფიისა და მისი მოღვაწეობასთან დაკავშირებული მოვლენების ავტორისეული გავების სისწორეზე, რომანის მხატვრულ-ესთეტიკურ დონეზე, ავტორის პროფესიულ ოსტატობაზე.

• • •

„დიდი მოურავი“ ფართო მხატვრული ტილოა, რომელიც ასახავს ქართველი ხალხის თავგანწირულ, გმირულ ბრძოლას არსებობისა და თავისუფლებისათვის, ეროვნული დამოუკიდებლობისათვის. ამ ნაწარმოების უპირველესი ღირსებაა, მისი ნამდვილი ხალხრობა, ამ ცნების უაღრესად ფართო და საუკეთესო გაგებით. ფეოდალური მონობის უღლის ქვეშ მგმინავი და უცხოელ დამპყრობთაგან არავითხელ სასტიკად გათვლილი და გაწამებული ხალხი, რომელიც ვაჟაკური შეუპოვრობით და თავ-

დადებით ერკინებოდა მძლავრი დამპყრობელების მრავალრიცხოვან ურდოებს, ეს ხალხი არის „დიდი მოურავის“ მთავარი გმირი, რომანში არამარტო უშუალოდ გამოდის საქუთიერ ხალხი — ელემენტა, აზნაურები, ხელისნები, მკვებად გამოკეთილ სახეთა მდიდარ ვალებში პერსონაჟებიც, ეპოპეის ცენტრალური სახე — თეთი ვიორჯი სააკაძე, თავისი დიდებული შესაბუნაობით, თავისი საქმეებით, მისწრაფებებით და სულისკვეთებით არის ხალხის ხასიათის საუკეთესო და ამაღლებებელი თვისებების ცოცხალი განსახიერება. ყველა დანარჩენი სოციალური ძალები — მეფეები, შახები და სულთანები, დიდებულები, დიდგვლამბლი თვადები, კაზისკაეები, საერო და სასულიერო არისტოკრატის უამრავი წარმომადგენელი, ვაჭრები და სხვები რომანში გამოყვანილი და გამოქვებული არიან ხალხთან მათი ურთიერთობის ასპექტით, ხალხის სასიცოცხლო მოთხოვნებთან და მისწრაფებებთან მათი დამოკიდებულების თვალსაზრისით. ამრიგად, ხალხის ბრძოლა ტორანის, ჩაგვრის, ძალადობის და მტარვალოების უოელებიერი გამოვლინების წინააღმდეგ უდევს საფუძვლად რომან-ეპოპეის „დიდი მოურავის“ პრობლემატიკას. ავტორი ასახავს ამ ბრძოლის პეროიკას და მთავარნებით უმღერის მას. სწორედ ეს აძლევს, უწინარეს ყოვლისა, ა. ანტონოვსკაის ნაწარმოებს დიდ აქტუალობას ჩვენი დროისათვის — კაბიტალისტური მონობის, ჩასობრავი და ეროვნული დისკრიმინაციის, კოლონიური ჩაგვრის წინააღმდეგ ძლევა-მოსილი ბრძოლების ეპოპეისათვის.

„დიდი მოურავის“ ავტორმა თავის მხატვრული წარმოსახვის ობიექტად იირჩია საქართველო, ქართველი ხალხის ისტორიის გარკვეული პერიოდი, რომელიც სხვა პერიოდებისაგან გამოირჩევა განსაკუთრებული სიტუაციით და დრამატიზმით.

„დიდი მოურავი“ ასახული ეპოპეა, — ქართული ხალხის მრავალსაუკუნოვანი ისტორიული ცხოვრების ერთ-ერთი ყველაზე მრისხანე და შევწნული პერიოდი.

შინაგანი სოციალური წინააღმდეგობებით, ფეოდალური ბრძოლებით და ქიშპობით დაჩეხილ-დაგლეჯილი და განაწამებული საქართველო მე-16-17 საუკუნეების მიწაზე განიცდიდა ირანის შაჰების და თურქეთის სულთანების შემსუბსრავ და განანადგურებელ შემოსევებს. ქართველი ხალხი მრავალი საუკუნის მანძილზე იძულებული ხდებოდა მასზე ბევრად მრავალრიცხოვან და ძლიერ მტრებთან განუწყვეტელ სისხლისმღვრელ ომებში, თავისი ძალების უკიდურესი დამახების და უამრავი მსხვერპლის ფასად, დაეცვა თავისი პოლიტიკური დამოუკიდებლობა და თავისუფალი არსებობა.

ქართველი ხალხისდმი დამპყრობელთა ისტორიულ მიძღვრის და აგრესიულ, ბორც-

ზრახვებს აღიერებდა ის გარემოებაც, რომ იმ დროისათვის სწრაფად შარდი და აღმავალი რუსეთის სახელმწიფო თანამედევრულად უახლოვდებოდა კავკასიის დარგებს და ამით ქმნიდა სერიოზულ საფრთხეს ირანისა და თურქეთისათვის. ამასთან, საქართველოს ბრძენი მესვეურნი და საუკეთესო შიშვენი საბოლოოდ დაადგინეს ისტორიის მსვლელობით მომზადებულ და ნაქარნახვე ერთადერთ სწორ გზას — ძლიერ ერთმორწმუნე შეზობელთან — რუსეთთან დაკავშირების და დამეგობრების გზას.

საქართველოს ისტორიის ამ არჩევნებზე გადასვლას და ტრავიკულს პერიოდში, უმძიმეს განსაცდელთა ციხეში წაყარა და ქართული ხალხი შეაფიქრდა და თავსაწინააღმდეგობა გასწავლიდა ერთმორწმუნე შეზობელთან — რუსეთთან, თავისი სულიერი სამყაროს ძლიერება, ძალა და სილამაზე, თავისი წრიდან წინ წამოსწია შესანიშნავი მხედართმთავარი — დიდად გონიერი, გამჭრიახი და შორსმჭერტეული სახელმწიფო მთლიანად გათავისუფლებული სახელმწიფო ხალხის სასიცოცხლო ინტერესების და მისწრაფებების მხურვალე დამცველმა გიორგი სააკაძემ მთელი თავისი ნათელი ცხოვრება მთლიანად მიუძღვნა სახალხო საქმეს. მთელი სიცოცხლის მანძილზე იგი ესწრაფებდა საქართველოს მიწაწყობიდან განედგინა უცხოელი დამპყრობელი, ერთ, ძლიერი, ცენტრალიზებული სახელმწიფოდ გაეერთიანებია თავისი ქვეყანა, გაეტარებინა დიდმგლობელ თავადთა უფლებების შეზღუდვისაკენ და მშრომელი ხალხის ცხოვრების პირობების შემსუბუქებისაკენ შემართული საკუთარი რეფორმები.

იმ საუკუნის კონკრეტულმა ისტორიულმა პირობებმა გიორგი სააკაძეს შესაძლებლობა მოუტანა განეხორციელებია თავისი კეთილშობილური, იმ დროისათვის ღრმად პროგრესული იდეები. რადღაც ისტორიულ პირობებსა და მისი საკუთარი ძალიან განზრახვებითაა შორის არსებული წინააღმდეგობათა გადალახავების შედეგად დაიღუპა კიდევ საქართველოს ეს სახელმწიფოებრივი გზიერი, მიუხედავად ამისა, ქართული ხალხის გამათავისუფლებელმა ბრძოლამ გიორგი სააკაძის მეთაურობით მოგვცა სახალხო გმირობის გასაკუთრება მთელი რამდენიმე წარუშლელი კვალი ვაჟდეს ქართველი ერის ხსოვნაში.

აღადგინა რა კვლამატი ისტორიული სიმართლით სახალხო გმირობის ეს ამბავი დაეხატა ეპოქა, „დიდი მოურავის“ ავტორმა თავის ნაწარმოებში დახატა პატრიოტიზმის წმინდა იდეა, ვაკაცობის და სიმამის, მეგობრობის და სიყვარულის სულისკვეთებით გამსჭვალული სურათები, გამოკვთა სახეთა უმდიდრესი ვალერა.

აი, რატომ არის, რომ საქართველოს ისტორიის გარკვეული პერიოდის მასალაზე აგებული ეს

რომანი თავისი მნიშვნელობით შორს სცილდება მასში ასახული მოვლენების გეოგრაფიულ და ქრონოლოგიურ ჩარჩოებს.

ჩვენი თანამედროვეობის საშუალოდ გამსჭვებელი ისტორია ამ ნაწარმოებში აღდგენილი მთელი მისი მრისხანე სინამდვილით და მკაცრი სიმართლით აღსანიშნავია ის გარემოებები, რომ ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ პერიოდის უმნიშვნელოვანეს პირობებში საქმიანობისათვის არ არის დამუშავებული და ამიტომ „დიდი მოურავის“ ავტორის დასკვირდა დიდი, წმინდა შეცნობილი და კვლევითი მუშაობა იმისათვის, რომ სწორად გაეშუქებია და გაეხსნა იმ დროის მეტად გართლებული საზოგადოებრივი ცხოვრების პირობების აზრი.

ქართული ერის ისტორიის, ხალხის, ყოფი-ცხოვრების, ემოციის სულიერი და მატერიალური კულტურის ღრმა ავტორისეული ცოდნა რომანში განუყოფიერებელია ავტორისავე გაბედული მხატვრული ფარტაზიით, ცოცხალი, მკვეთრი აღმანიერი ხასიათების გამოკვეთის უნარით, ბუნების და ყოფის კომპოზიტიული, შთამბეჭდავი სურათების წარმოსახვის ოსტატობით. ეს ფართო, მრავალნადავანი და სიგრძე-სიგანეზე განტოტებული ეპოქა მოძრაობს და იმლება მწყობრ კომპოზიტიური კალაოტში, რომელიც წარმოშობს ეპოქური ზემოქმედების დიდ ძალას. ასახული მოვლენების და ამბების რეალისტური სიმართლე რომანში ორგანულად ერწყმის რომანტიულ მღვლეარებას და ამბავბუღიობას, რაც საუბრით შეესაბამება იმ პერიოდულ და პატრიოტულ სულისკვეთებას, რითაც გამსჭვალულია ანა ანტონოვისკაის მთელი ქმნილება. ასეთივე ორგანულობით თხრობის ეპიკური ნაკადი რომანში შეერწყმის ნახ, გულითად ლირიზმს, რაც შეათხველს უაღვილებს ღრმად ჩაწვდეს რომანის გმირების რთული განცდების და გრანობების სამყაროს.

დიდი შემეცნებითი და იდეურ-აღმზრდელი მნიშვნელობის ნაწარმოები „დიდი მოურავი“ ავითხება დამაბული ყურადღებით და თანდათან შარდი და ღრმა ინტერესით. თითქმის ოცდახუთი წლის მანძილზე, ეს რომანი გაშობილია რა ცალკე წიგნებად, მკითხველი მასების თვალწინ შლიდა დამოუკიდებლობისათვის თავდადებული ხალხის თავგანწირულ ბრძოლის ვრცელ პანორამას ისე, რომ ყოველი წიგნი აქტიურად და მჭიდრად იტრებოდა ჩვენი დროის აღმანიის სულიერ სამყაროში.

* * *

მთავარი ა. ანტონოვისკაის ეპოქაში მინდვი გიორგი სააკაძის ტრავიკული სახეა. რომანის პირველი ფერკლებიდან მკითხველის წინაშე აღიმართება იშვიათი ფიხიკური და სულიერი ძალის ფიგურა, 18 წლის ბოვანი კბამეტი, რომელიც თავისი სიკიარული მდგომარეობით,

თავის აღზრდით და საზოგადოებრივი მისწრაფებებით მომზადებულია იმისათვის, რომ ვეპეტერა ბრძოლა გაემართოს თავისი სამშობლოს უცხოელ დამპყრობლებს და შინაურ ფეოდალურ რეჟიმს, რომელნიც აპირებდნენ და სისხლისაგან სელიდნენ ქვეყანას. კაბუჯა სააკაძის ვაჟთარბული დატყაბა მალაქაძესთან ნოსტეს ბაზარზე განზოგადებული ძალით გაჩვენებდა, რომ საქართველოს პოლიტიკური ცხოვრების სარბიელზე გამოვიდა ახალი სოციალური ძალა — წერილი აზნაურობა, რომელიც საც თავის გარშემო შემოუტყრებია უველა დემოკრატიული ფენა — გლეხები, ხელოსნები, წერილი, ვაჭრები, შემოუტყრებია იმ მიზნით, რომ ბრძოლის პროტაგონერი სოციალური რევოლუციონისათვის, ქვეყნის გაერთიანებისათვის, ირანელ და თურქ დამპყრობელთა კლანჭებისაგან საქართველოს განთავისუფლებისათვის.

ამ ძალების შეთავაზად, სელისჩამდგმელად და შთამავრებლად გამოდის გიორგი სააკაძე. ვეპეტერობით დაუშაბუტური მგზნებარებით აღსავსე სააკაძეს და მის ტოლ მეომრებს, რომლებმაც შემდგომში „ვეფხთა რაზმი“ შეადგინეს, სწევრით სამშობლოს მტრებთან შეხება. მართლაც, მალე ისინი ამ ბრძოლის შეაგულში აღმოჩნდნენ. სამ სამეფოდ და რამდენიმე სათავადოდ დაქუცმაცებული საქართველო მე-16-17 საუკუნეების მიჯნაზე ერთმანეთს შორის გაიანჭილეს მეზობელმა მუსულმანურმა სახელმწიფოებმა. აღმოსავლეთ საქართველო ირანის უღლის ქვეშ მოექცა, ხოლო დასავლეთ საქართველოში ვაიბტრნდა თურქეთი. თორივე ეს სახელმწიფო ემება და შემთხვევას დაუფლებოდა მთელს საქართველოს. ასეთ ვითარებაში სისხლისგან დაცული ქართული სამეფოები და სამთავროები განუწყვეტლად სისხლანათავდასხმებს და შემოსევებს განიცდიდნენ. თურქთა ურდოების ერთერთ ასეთ შემოსევას ასახავს ა. ანტონოვსკია თავისი რომანის დასაწყისში. ქართლის მეფის გიორგი X-ის ლაშქრობაში მყოფმა კაბუჯამ სააკაძემ ფრიალეთის მადლობზე გამართულ ბრძოლაში ბირველად გამოაჩენა მხედართმთავრის იშვიათი უნარი, დევმირიული მარჯვენის ძალა, გამჭირვალა და გონების სიმბხილე. ბრძოლის გადაწყვეტ მომენტში, როცა რიცხვობრივად ბევრად მეტს თურქების ლაშქარს, ის იყო, გამარჯვება უნდა მოეპოვებია, სააკაძემ გადასალა რა თავი მეფის მადნად, თითქოს მეფის მტანებელი, ბრძოლაში ჩააბა გიორგი მეფის დასავლად რეზერვში მყოფი მეტეხელია რაზმი. ვაკეთა რა ეს იშვიათი სტრატეგიული მანევრი, სააკაძემ ამ რაზმის ძალებით სატრეკელ დაამარცხა მტრის ლაშქარი და ამით ომის ბედი ქართულთა სასარგებლოდ გადაწყვიტა. მხედართმთავრის ნიჭთან ერთად სააკაძემ შესანიშნავი მოსაზრებულობა და გონების სიმბხილე გამოიჩინა. მტრზე მოპოვებული ეს ბრწყინვალე გა-

მარჯვება სააკაძემ მოხერხებულად მიიწერა მეფეს და ამით საბოლოოდ მოიხილარა და მოხიბლეს მეფის გული. მეფე გიორგი X ძალიან კმაყოფილი დარჩა იმით, რომ მტრეპმოსილი მხედართმთავარი გამოვიდა წერილი აზნაურობიდან, რომელიც უპირდაპირდებოდა დიდმფლობელთა თავადებს. გიორგი მეფემ სააკაძე თავის ქარზე დაიხილავა და მას სამფლობელოდ უბოძა დიდი სოფელი ნოსტე ციხე-სიმაგრეთა, რომელიც მდებარეობდა ქართლის შეთავსულში თვალწარმტაცი დიდგონის მთის ძირში.

დაბრუნდა რა თავის მშობლიურ სოფელში — ამიერდან უვეე თავის საკუთარ სამფლობელოში, სააკაძემ შეაჯარა დასხვა ვადისახადების აღვილობრივი ამკრფენი და სხვა აღმინისტრაციული სარბები, რომელნიც დაუნდობლად ავიწროებდნენ მშრომელ მოსახლეობას, შეუმსუბუქა მდგომარეობა ყმა გლეხებს, რომელთაგან ბევრი ვათავისუფლა კიდევ ყმობისაგან. ეს იყო გიორგი სააკაძის ბირველი ნაბიჯები სოციალური რევოლუციის გატარებისათვის მის მიერ დაწყებული განუწყვეტელი ბრძოლის გზაზე. რითაც მან, ერთის მხრით, სოციალური და ნაღლობა, ხოლო, მეორე მხრით — ფეოდალური ზედაფენის სასტიკი გულისწყრომა და სიძულვილი დაიმსახურა.

ამიერგოდ, უვეე თავიდანვე რომანის დასაწყის თავებში სააკაძის სახე გვევლინება არა მარტო მაღალი მხედართმთავრული ხელოვნების და პატრიოტული თავდაცულობის, არამედ ეპოქის პროგრესული ტენდენციების სიმბოლოდ. სააკაძის არსებაში გოლიათურ ფიზიკური ძალა შეთავსებულია ძლიერ კონტრასტთან, მგზნებარე გულთან, ზნობრივ ეთნობიოლიტასთან. შემდგომშიც, რომანის სოცეტური განვითარების მთელ სავრძეზე, გმირის ეს დამახასიათებელი თვისებები თანმიმდევრულად ღრმავდებთან და მდიდრდებთან, და გვევლინებთან უფრო და უფრო მეტი მხატვრული სიმართლით და დამაჯერებლობით.

გმირის ცხოვრების ისტორია რომანში მოთხრობილია ხალხის ცხოვრების უმნიშვნელოვანეს მოვლენებთან, ასახული ეპოქის სოციალურ შინაარსთან განუწყვეტელ კავშირში... საქართველოს სამეფოებში დღე ნიადაგ იბადება და ძლიერდება ერთმორწმუნე რუსეთთან დაკავშირების და დამეგობრების მისწრაფებები. კაბუჯის მეფის ალექსანდრეს კვალდაკვალ ამ გზაზე დგება ქართლის მეფე გიორგი X. ეს უკანასკნელი მოლაპარაკებას აწარმოებს რუსეთის საეღოსთან, მის შეთავრ ტატიშჩევთან. რუსეთთან კავშირის და მეგობრობის განსამტკიცებლად გიორგი X გადაწყვიტა თავისი ასული მშვენიერი თინათინა ცოლად მიათხოვოს რუს მეფისწულს. ამ ვარემოებით განრისხებული შაჰაბასი, სურს რა ჩაშალოს რუსეთ-საქართველოს კავშირი, გადაწყვიტს თვითონ შეირთოს თინათინა და ამ

მიზნით მოითხოვოს მის დაუყოვნებლივ გაგზავნას ისპაჰანში, წინააღმდეგ შემთხვევაში იმუქრება ქართლის გამანადგურებელ დაღმწერას. ქართლის მეფე იძულებული ხდება დამორჩილდეს „ირანის ლომის“—მუხსანთან შაჰ აბასს ნებას. გიორგი სააკაძე იმყოფება ამაღლაში, რომელიც ქართველი მეფის ასულს გააყოლეს ისპაჰანში. შაჰ აბასი ყურადღებით და აღერისთ მოსაეს სახელგანთქმულ ახალგაზრდა ქართველ მხედართმთავარს, სურს გამოიყენოს იგი თურქეთის ორიენტაციის მომხრე ქართველი თავადების წინააღმდეგ ბრძოლაში. თავის მხრით ირანის შაჰის მხარდაჭერა და მფარველობა სააკაძეს სურს გამოიყენოს ქართლის ძლიერი და გავლენიანი ფეოდალების წინააღმდეგ თავის შერიგებელ ორთაბრძოლაში. ასე ჩაისახა სააკაძის აზრებით შედეგში — მისი განზრახვა ემსახუროს თავის ამაღლებულ პატრიოტულ იდეალებს უცხოელი მტრული ძალების გამოყენებით.

ირანიდან დაბრუნებული სააკაძე კვლავ ახალი ბრწყინვალეობით აღენს მხედართმთავრულ ნიჭს სურამის ცნობილ ბრძოლაში, რომლის დროსაც მან განანადგურა თურქ დამპყრობთა რიცხობრივად დიდად ჭარბი ჯარები და ამით საბოლოოდ განამტკიცა უძლეველი მხედართმთავრის სახელი. ამ ბრწყინვალე გამარჯვების აღსანიშნავად სააკაძემ თავის ნოსტეს სასახლეში გადაიხადა დიდი ნაღიმი, რომელზედაც მოხრძანება იწებდა ქართლის ახალგაზრდა მეფემ ლუარსაბ მეორემ. ამ ნაღიმის დროს ლუარსაბი დაატყვევა მოურავის დის — მშვენიერი თიკელ-სილამაზემ. მეფეს გულწრფელად შეუუვარდა სააკაძის და, დაქორწინდა კიდევ მასზე, მიუხედავად იმისა, რომ მეფის ამ გადაწყვეტილებას წინააღმდეგობადა თვით გიორგი სააკაძემ, რომელსაც კარგად ესმოდა, რომ ამ ქორწინებას არ შეეძლო არ გაეძლიერებინა მისდამი ისედაც გაბოროტებულ ძლიერ ფეოდალთა მტრობა და სიძულვილი. გიორგი სააკაძის ეს შიში მალე გამართლდა.

ქართლის ფეოდალური რეაქციის მეთაურმა, მეფის პირველმა კარისკაცმა, ვერაგმა და ცხიერმა შადიმან ბარათაშვილმა, სააკაძის აღზევებით საბოლოოდ გაბოროტებულმა და გაბრუნებულმა, ვარშემო შემოიარბა უძლიერეს თავადთა ჯგუფი და მტკიცედ მოთხოვა მეფეს გაეძევებია მოურავი პოლიტიკური საზოგადოებრივი და სრულად გაეწყვიტა მასთან ყოველი კავშირი.

შადიმან ბარათაშვილის სახეს, რომელიც ავტორის დიდი მხატვრული ძალით და გამოხასხველობით აქვს დახატული, „დიდი მოურავის“ პერსონაჟებს შორის უჭირავს ერთ-ერთად ცენტრალური ადგილი და თხრობის მთელ მანძილზე გვევლინება გიორგი სააკაძის მთავარ ანტიპოდად, ანაბიერებს რა თავის თავში არა მარტო ცალკეული ადამიანური პიროვნების არა მარტო

უმაღლესს ქვეანაგრძობებს და ბნელ თვისებებს, არამედ თავის ეპოქის ყველაზე რეაქციული იდეებს. გულკეთილმა, მამაცმა, გულგანმა მაგრამ სუსტი ხასიათის ლუარსაბ მეორემ დაუთმო მისიხანე ფეოდალებს და ზურგი შეაქცია სააკაძეს, შადიმან ბარათაშვილი და მისი თანაზონრენი გადაწყვეტენ მოკლან მოურავი და დაარბიონ მისი ოჯახი. სააკაძემ ირანში გაქცევილი უშველა თავს. თან წაიყვანა ოჯახი და თავის ერთგული თანამებრძოლი „ვეფხები“.

მრისხანე შურისმგებლად, ხალხის უბედურების და ჭირვარამისათვის შურისმაძიებლად გვევლინება პირველი წიგნის ფინალში დიდი მოურავი.

— მეფეები არასოდეს არ იქნებიან ხალხთან ერთად. ეს უნდა გავსოვდეს მერმისის მიწი, — ამბობს სააკაძე.

სტოვეებს რა საშობლოს, გიორგი მაღლა ასწევს მძიმე მახვილს, რომ შემუსროს მეფის მცველი, რომელმაც მას გზა ვადუღობა, მაგრამ იქვე ქართულ მიწაში არტობს მახვილი და შეუპოვ აბტრეკებს მას.

— ასე გადაიმტკიცევა გიორგი სააკაძის მახვილით ქართლის თავადთა უთანასწოლო ღერბი, — დასკვნის იგი.

საპარსეთის ხანი, ასრულებს რა შაჰაბასის ნებას, გადაჯარბებული პატრიონცივით ეგებება ირანში დაბრუნებულ გიორგი სააკაძეს, — ირანის კარი შედამ დიდა დიდი მოურავისათვის.

ამით თავდება „დიდი მოურავის“ პირველი წიგნი (პირველი ორი ნაწილი — ვეფხის გაღიებება), სადაც უკვე შეკვივრდ არის გამოხატული მწერლის არა მარტო ისტორიული კონცეფცია, არამედ კომპოზიციის და სიუჟეტური აღნაგობის, სტილის, სიტყვიერი ქსოვილის თავისებურებანი, რაც მთელ თხრობას სპეციფიურ ინტონაციურ კოლორიტს ანიჭებს.

აქ, რომანის პირველ წიგნში, უკვე მთელი სისრულით ვლინდება მწერლის დიდი ოსტატობა, მისი უტყუარი უნარი წარმოსახოს ნაირთერადოვანი პერსონაჟები, დახატოს კოლორიტული ყოფილი სურათები და ეპიკური სცენები, შთამბეჭდავი ბატალური ეპიზოდები; რაც მთავარია, აქ თავს იჩენს ავტორის უნარი, გამოქმედების ცოცხალი ადამიანური ხასიათები.

რომანის მომდევნო ნაწილებში ავტორის შემოქმედებითი შთანთქმირი უფრო და უფრო ღრმავდება, სიუჟეტური მოტივები ეითარღებთან და უფრო მდიდრდებიან, უფრო რელიეფური და ეფექტური ხდებიან გამოხასხველობითი საშუალებანი; ფართოვდება ავტორის თავდასხმევა და ისტორიული ამბების მომცველი არე.

„ირანის ლომის“ მხრით განსაუთრებელი ყურადღებით და პატივით გარემოცული, სიმღ-

დრით და სიუბტილ მოსილი და დიდებით დაგვირგინებული საკაძე ირანის დროშით ომობს და ირანს უშვის დიდ გამარჯვებებს ინდოეთისა და თურქეთის წინააღმდეგ გაიღებოდა ომებში. მაგრამ მას ერთი წუთით არ სტოვებს ფიქრი თავის შრაველტანჯული გვეწვის — ქართლის ზღუზე და მომავალზე. მუდამ დღე ოცნებობს აღორბინებულ, გავრთიანებულ, ძლიერ და მღვიმისოვლ საქართველოზე. სწორედ ამ მიზნის მისაღწევად გიორგი ცდილობს მოიპოოს შაჰ აბასის დიდი ნდობა.

მაგრამ ფიქრა საქართველოზე ერთი წუთითაც არ სტოვებს „ირანის ლომსაც“, რომელიც ოცნებობს კავკასიის ფარგლებიდან განდევნოს თავის საძლეველი შერტაქე — თურქეთის სულთანის, გლეჯადუნდობის რუსეთის სწრაფ წინსვლას აღმოსავლეთისაკენ, მთლიანად დაიპყროს და დაიმორჩილოს საქართველოს მიწა-წყალი.

შეერბება რა შრაველტანჯოვანი ვარი, შაჰ აბასი თავისი პირადი მთავარსარდლობით იწყებს ომს ქართლის და კახეთის დამპყრობად. ამ ლაშქრობაში შაჰს თან ახლავს გიორგი სააკაძე, რომელსაც განზრახული აქვს ირანის შეიარაღებული ძალებით ალაგვოს ქართლის დიდმფლობელი თავადები, მაგრამ არა საქართველოს გავრთიანების და განმტკიცების მიზნისათვის მოყვანა აქ ძლიერი ლაშქარი ირანის შაჰმა. ირანს ისევე, როგორც თურქეთს, სულ საწინააღმდეგო ინტერესები ამოქმედებდა. მათი მიზანი იყო, რომ საქართველო კვლავ დაუქურდებული და სისხლისაგან დაცილილი ყოფილიყო. ქართლის და კახეთის უძლიერესმა ფეოდალებმა შაჰაბასთან სივითი ენა გამოინახეს და სისხლისმსმელ ირანელ დამპყრობელს თავისი სამსახური შესთავაზეს. მძინვრარე შაჰის ჩისხვა თავს დაატყდა მხოლოდ შუბრამელ ხალხს, რომელიც თავდადებით იცავდა თავისი მამულის დარსებას და თავისუფლებას. შემადარწუნებელი ძალი არის რომანში აღწერილი საქართველოს სოფლებსა და დაბა-ქალაქებში მთლიანად თარეში ირანული ჯარებისა, რომლებიც დაუნდობლად სპობდნენ ყოველსავე სულიერს და სიცოცხლისუნარიანს, სპობდნენ ყველგან, სადაც კი წააწყდებოდნენ.

შეიძინა რა თავისი ავბედითი შეცდომა, გიორგი სააკაძე გადაწყვიტა შირი იძიოს, პირველსავე ხელისყრელ ეთიარებში გამანადგურებელი ლახვარი ჩასცეს ირანს, რომ ამით დაიპყროს ქართველი ხალხის ზღვად დაღვრალი სისხლი და ცრემლი. „არა, ცბიერო, სპარსო, — ფიქრობს მოფრავი, — შენ არ ძალეიხს მოღრიკო ძლიერება ჩვენი ქართლისა... ყენება და გოყდება, ეთიარე ზარების რეცა, — ხელავს ჩემს ვულსა და გონებას. მაგრამ ვინ ნახა ჩემს სახეზე მწუხარება? ვინ შეამჩნია, რომ სამუდამოდ დაეკარგე მშარული სიცილი. ვიცი, ამოშრება ცრემლი თვალებში, ფერჯლისაგან აღსდგებიან

ქალაქები, დაიზრდებიან ბავშვები, კვლავაც დიბადლებიან... ხოლო აქ, ჩემს შეერდში რა დარჩა სამარადისოდ? შეერებენა? დიდებნა? ვინ გიფებს ჩემს ახარებას? ვინ დამდებს მსყაროს? ვინ აღფრთოვანდებნა? ვინ შემზანვეებს? როგორი გულით უნდა გიყვარდეს სამშობლო, რომ იარო ასეთი საშინელი გზით მისი ბედნიერების მოსაპოვებლად?... ვერა, ვერა მოღრევეს გიორგი სააკაძეს ვერავითარი ღალატი და გამცემლობა...“

ამ სიტყვებით არის გამოხატული მთელი ტრაგედია გიორგი სააკაძისა, რომელიც ტანჯვით ეძებდა გზას სამშობლოს გადარჩენად და ამ ძიებაში არა ერთხელ იგემა მწარე იმედგაცრუება.

მაგრამ თავის სახელოვან სპარსოლო გზაზე გიორგი სააკაძემ ჩაიდინა არა ერთი ბრწყინვალე გმირობა, რომელთაც იხსნეს ქართველი ხალხი სრული მოსპობისაგან, თავის ეროვნული არსებობის სრული დაკარგვისაგან. მოფრავის ამ საგმირო საქმეთაგან მთავარი და უმნიშვნელოვანესია მისი თოსნობით და მეუთურობით გასმართული ცნობილი მარტყოფის ბრძოლა, რომელსაც მიეძღვნა ა. ანტონოვსკიას რომანის მეორე წიგნის საუკეთესო ფურცლები.

• • •

ქართლ-კახეთის დარბევის შემდეგ ისპაჰანში დაბრუნებულმა შაჰაბასმა გულებს ციხეში დაამწყვდია ქართლის დატყვევებული მეფე ლეარსაბ II, რომელმაც გაბეღულად უტყუალო შაჰის მოთხოვნა — მიეღო მამამდიანობა. მალე „ირანის ლომმა“ ჩაიფიქრა დაეწყოს ახალი ომი მოუღრეველი და ქედმოხუზული საქართველოს დასამორჩილებლად იმ მტკიცე გადაწყვეტილებით, რომ მთლიანად გაეცლიტა ქართული მოსახლეობა და ქართლ-კახეთი დეისახლებია მხოლოდ და მხოლოდ მუსულმანური ტომებით. ამგვარად „ირანის ლომმა“ თავის ჯარებს სათავეში ჩაუყენა გიორგი სააკაძე და თავის უერთგულესი მხედართუფროსი ყორჩი-ბანი.

საკაძე, საქართველოში კვლავ დაბრუნების შესაძლებლობით ვახანებულა, კასრულობს ირანის ლაშქრის მთავარსარდლობას. მოგვზავრება სამშობლოში იმ მტკიცე გადაწყვეტილებით, რომ მოაწყოს ქართველთა საყოველთაოსახალხი აჯანყება, მოსპოს მთლიანად სპარსეთის ჯარი და გაათავისუფლოს ქართლ-კახეთი. ვერაგი და ცბიერა შაჰაბასი მშველად იტოვებს გიორგი სააკაძის უსაყვარლეს ვაჟს — პაატას.

რომანის მთელ მანძილზე ავტორი ცდილობს გვიჩვენოს მთავარი გმირი მის პირად თვისებათა მთელი შრაველტურებებით, მეთხველის თვალწინ გიორგი სააკაძე ღვას, როგორც დიდებული მხედართმთავარი, ეპოქის შორსმჭვრეტელი და ბრძენი მოღაწე, აგრეთვე, როგორც ყველა აღმზიანური თვისების მქონე პარიენება. რო-

მანის ერთ-ერთი მეტად შთამბეჭდავი სცენა სასვერად ეკუთვნ — პაატასთან გიორგის გამოთხოვება. რა უღრეკ ვაჟაკად და ამხვე დროს რა ნაწი ველის აღმაინად გვევლინება ამ სცენაში გიორგი-მამა. აქ სიმტკიცე და მოუღრეკლობა შეოპრისა ურწყემის ვულისმემჭვრელ, ნახ სიყვარულს შეილისადმი, რომელმაც მამას დამტკიცო თაედაღება მანულისათვის.

— შეილო ჩემო, ჩემო სასვერელო ბიჭო, მინდა ველაპარაკო ერთ მეტად დიდ...

— მამა ბატონო, ვისმენთ როგორც ისმენს შეომარი სანძრლოლ საყვარის ხმას.

— მე მინდა, შეილო ჩემო, ველაპარაკო სამშობლოზე. შენ გაიზარდე აქ, შორს ჩვენი მზისაგან, შორს ქართველებისაგან. ვრძინებ თუ არა ღვიძლ კავშირს საქართველოსთან? შენ ხომ იძულებული გვეს მიგელო მამადაინოაც კი...

— მამა, მე ამას დაეთანხმდი სამშობლოს გულისათვის, შენი ვულისათვის, ამას მოითხოვდა შაბი, მე შენთვის არ გამიწვევია წინააღმდეგობა. დიხს, შე გავიზარდე ირანში, მაგრამ აღვიზარდე შენთან, მამა ბატონო, შენთან, ვისი ველიც აღსაგნდა სამშობლოს გულისტივილით. მე ქართული ვარ, მამა ბატონო.

— თუ დაგვირბა, ჩემო ბიჭო, ამის დამტკიცება?

— ერთი წუთითაც არ დაეფქრებდი. ვაჟი-როს საკუთარი სიცოცხლე ქართლისათვის!

— პაატა, შენ ერთხელ უკვე აღმოთქვი ეს... ჩემო პაატა, შენ გაქვს რუსუდანის — დედაშენის ყეთილშობილი ველი... შესაძლოა, დაღვა დრო დაეღმტკიცო სამშობლოს, რომ ყოველი ჩემი ფიქრი, ჩემი ვულისთქმა მას ეკუთვნის.

— ნუ მამა ბატონო, ნუღარ შელაპარაკები; ყველაფერს მივხვდი...

— შაბი ერთგულების საწინდრად მოითხოვს ჩემს ვულს... ჩემო ბიჭო, იძულებული ვარ მწველად შენ დატოვო. თუა ვაჟაკი... ის, რაც ამ დღეებში მე განვიცადე, დედა შენს ვარდა, არაინ იცოდეს... თუმცა გულში იმედი მაინც მიღვივის.

— დიახ, მამა ბატონო! ამხვე ნუღა იფიქრებ. დედას კი უთხარი, დე, შეხაროდეს სხვა თავის ვაჟებს! მე მუდამ ვიამაყებ შენი ამ გადაწყვეტილებით!

— სიცოცხლე ჩვენი, პაატა, ხანმოკლეა, მაგრამ საქმენი ჩვენნი ჩვენზე მეტს ხანს იცოცლებენ... არ მეხერხება ნუფემისკემა... ჩემს შეილებს მუდამ შეევაკონებდი, პირდაპირ თვალბში ემხარათ საწინაშროვისათვის. მაგრამ იცოდე, მიყვარხარ, როგორც სიცოცხლე, როგორც მზე ამომავალი... და თუ უფალი ღმერთი დაგიცავს და გადაგარჩენს, შეუმოიფიცივს, უქანასკნელ წუთიმდე მემხასოვროს დღევანდელი დღე, და შევასრულო ყველა შენი წადილი, როგორც ყამა, როგორც მონამ.

— თუ უფალი ღმერთი დამიცავს, მეც შემო-

მიფიცივს დაერჩე უკაცელი და კვლავ ეინაცვალო ჩემი სიცოცხლე ჩემს ბატონს და მშობრებსელს გიორგი საყავებს.

გიორგი გვღაუბვია პაატას, და მამა-შვილმა მავრად გადაცოცნეს ერთმანეთი.

განა შეიძლება ამხვე ღრმად დახასიათო რო-მანის ვემოთა ამაღლებული მორალური სახე. მათი პატრიოტული თავგანწირულება, მათი ვაჟაკური თავდაღება სამშობლოსა და ერთმანეთისათვის. შვერლის უნარი ჩაწვედეს ვიზრების სულიერი ცხოვრების სიღრმეს დიდი ოსტატობით ვლრნდება მოყვანულ სცენაში. ამ მხრივ ეს ეპიზოდი რადი შეადგენს გამოწაყლის რომანში. პირიქით, იგი წარმოადგენს დამახასიათებელს ავტორის ობრობისა და გამოხატვითი მანერისათვის და მთლიანად რომანის მთელი სტილისათვის.

ეპოპეის მეორე წიგნი თავდება მთელი რიგი მკაფიოდ დახატული პატრიოტული სურათებით, რომელნიც წარმოსახვენს მარტყოფის სახელგანთქმულ ბრბოლაში ირანის ჟარების განადგურებას, გიორგი საყავისა და მის თანამებრძოლთა მიერ სპარსელ დამპყრობთა შეჭმსერის ქართლ-კახეთის სხვადასხვა კუთხეში.

დიდი ექსპრესიითაა შესრულებული ფინალური სცენა მეორე წიგნისა, რომელსაც ეწოდება „ღრო გამაგრებულედი წიმიმბისა“. ავტორს ეს სცენა ვადაწყვეტილი აქვს კონტრასტის ხერხით. ზემოთს ქართველი ხალხი, რომელსაც სპარსელებზე, ეს არის, ბრწყინვალე გამარჯვება მოუპოვებია. ხალხი აღიდებს თავის ძლევა-მოსილ ბელადს, მოსავს მას სიყვარულის და მადლიერების გრძნობით. საყოველთაო მხიარულების ამ სურათში შეითხველი ხედავს, ურთიერთგაგების თუ რა მავარი ძაღვებით არის დაცვიზრებული მოურავი ხალხთან, სახალხო ზეიმობის კულმინაციას ამ მომენტში ავტორი თავის მოთავი ვიმრის თავს დაატებს უმძიმეს, პარდაპირ ატანელ მწუხარებას — მის ფერხთა წინ დაავდებს შაბის „საჩუქრის“ — ვიჟაკი კაბუციის პაატის მოკვეთილ თავს.

აღწერს რა მამის უზომო მწუხარებას, ავტორი ისწრაფვის იყოს ძალზე სიტყვადმწერი და ლაკონური. რამდენიმე სხარტი და მოსწრებულე შტრიხით ავტორი გვიხატავს გიორგის შეძრწუნებას, მუდამ რჩება რა კონტრასტის ხერხის ერთგული და ისწრაფვის რა შეინარჩუნოს დატრიალეული ამბების ექსპრესია და ღინამიურობა, ავტორი კვლავ შექმნის პირისპირ ერთმანეთთან ახლა უკვე საკუთარი უზედრებებით შეძრწუნებულ საყავებს და გამარჯვების სიხარულით აღფრთოვანებულ მოზენიმე ხალხს.

— „სიტყვა ვეთხარი, სიტყვა, გიორგი საყავე! — ყვიროდა ხალხი.

სააკემ ხელი ასწია, და მინდორიც ვაირინდა. — ქართველებო! ჩვენ ცხენობით გამარჯვებას! მავრამ ომი არ დამთავრებულა, ჩვენ კიდევ

მოგველის ბრძოლები ქართველი ხალხის ბედ-
ნაერებისა და დიდებისათვის... იყავით მზად
ბრძოლებისა და გამარჯვებისათვის... ქართვე-
ლებო... ბედნიერია ის, ვისაც გული მამული-
სათვის უყვამს!"

ასე ამთავრებს ა. ანტონოვსკაია რომანის მე-
ორე წიგნს, რომლის უკანასკნელი სიტყვები
იქცა დიდი მოურავის ძველამოსილ ფარზე წარ-
წერითი სმბროლო დღეობად.

განდევნა რა საქართველოს ფარგლებიდან
ირანელი დამპყრობნი, ვიორგი სააკაძე გაორკე-
ცებული ენერგიით იყრებს თავის გარშემო
ერის სასიცოცხლო ძალებს და წარმართავს მათ
მტრისაგან დაბრუნელი და დანგრეული დაბა-
სოფლებისა და ქალაქების აღსადგენად, ახალ
ციხე-სიმაგრეთა ასაგებად, სოფლის მეურნეო-
ბის, ხელოსნობის, ვაჭრობის ასაღორძინებლად
და განსჯიოთარებლად. დადგა დრო მშვიდობიანი
შრომისა და შესვენებისა. იგარძნო რა დიდი
შესაბუთებება, ხალხმა საყოველთაო სოციალი-
ზმით და დიდების შარავანდედით შემოსა დიდი
მოურავი.

ვიორგი სააკაძის ავტორიტეტი ვახდა ურყე-
ვი. მას, ქართლ-კახეთის ფაქტობრივ მმართველს,
სთავაზობენ ავიდეს სამეფო ტახტზე. მარყოფის
აქანებებს გმირს მიიჩნევენ ქართლის და
კახეთის ტახტის ყველაზე ღირსეულ პრეტენ-
დენტად. მაგრამ ვიორგი სააკაძე გადაჭრით
უყოფდებ ამ წინადადებას. არა საერთო გან-
დიდებისა და სამეფო ტახტის მიტაცებისათვის
იბრძოდა სახელგანთქმული სახალხო გმირი!
„მინდა სახელი მოვიხვეკო არა როგორც მეფემ,
არამედ როგორც ქვეყნის გამაერთიანებელმა;
მსურს თავი ვისახელო არა როგორც მბრძანე-
ბელმა, არამედ როგორც ხალხის მეგობარმა.
არა მეფის გვირგვინისათვის, არა პატივისა და
სიმდიდრისათვის დაეპყრობები ტიპის სის-
ხლიანი დრებლებით შეზღუდულ ბრძოლის ეელ-
ხა... სამშობლოს დიდებისათვის ძვერს ჩემი
გული და მის ეკეთენის ჩემი გულისთქმა...
ქართველმა ხალხმა მიიყენა გზა და რა ციკა-
ბოც არ უნდა შემხედეს ჩემს გზაზე, მე ვივლო
ბოლომდე. მე, ვიორგი სააკაძე, ვარ მხოლოდ
პირველი ემდებელი სამშობლოს წინაშე“.

როცა ჭიხისორი მუხრან-პატონმა ვერ გვა-
პართლა იმედები და მოლოდინი, მის შესაც-
ვლელად ვიორგი სააკაძემ მოიწვია ვანდენო-
ლობაში მყოფი თეიმურაზ I და ტახტზე აიყვანა
იგი იმ იმედით, რომ მისი გამეფება ვახდებ-
ბოდა ქართლის და კახეთის, ხოლო შემდეგ მოე-
ხლო საქართველოს გაერთიანების საწინდარი.

საკაძის და მისი სამშობლოს ცხოვრების ამ
პერიოდის ამბებს მოგვითხრობს „დიდი მოუ-
რავის“ შესაბე წიგნი „ზვარაკი“.

ეს შედარებით მშვიდობიანი და მოსვენებუ-
ლი პერიოდი, ნამდვილად, ძალიან ხანმოკლე
გამოდგა. დაიჭირა რა ქართლის და კახეთის

სამეფო ტახტი, თეიმურაზი, ეგრეთწოდებულ
„აღორძინების პერიოდის ქართული ლიტერა-
ტურის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენ-
ელი, ცოტას ფიქრობს ქართველ ხალხს სიყრ-
ბო სახელმწიფოებრივ და საერთო ეროვნულ
ინტერესებზე. თავის საყვარელ რუსიდანცი-
მან აიჩნია კახეთის დედამამი თელავი და
იონდავო შეუწუხებია თავი თბილისზე — სა-
ქართველოს და ქვეყნის სხვა ნაწილების დედა-
ქალაქზე ზრუნვით. ვიორგი სააკაძე იღწვის მე-
ფე თბილისში გადმოიყვანოს და მის ირგვლივ
შემოიკრიბოს საქართველოს ყველა კუთხის მი-
წი-წიანი. ახალი ძალით ჩადგება ბრძოლა. მე-
რომზე წიგნის — „იარე უფლებელ“—ის პირველი-
ვე ემბროდი, სადაც ნათქვამია, თუ როგორ
ქედს დიდი მოურავისათვის ახალ ფარს ძველი
ოსტატი იასე, მოასწავებს იმას, რომ იწყება
ახალი შეტაკებანი ვიორგი სააკაძის მის ვაზო-
რატებულ, ვაწრო, კუთხური ინტერესებით დაბ-
რმავებულ მოწინააღმდეგეებთან.

თეიმურაზი, მიიჩნევს რა თავის საიმედო და-
საყრდენად დიდმლობულ თავადებს, ვადადის
მათ მხარეზე და აღუდგენს მათ ფეოდალთა
პრივილეგიებს. ვიორგი სააკაძე და მისი თინა-
მებრძოლი იძულებული ხდება დაიწყოს მე-
ფესთან და ფეოდალებთან ახალი, კიდევ უფრო
მძიმე ბრძოლა. თეიმურაზი ზრუნავს ქვეყნის
ბრძოლისუნარიან ძალების შემოყრებაზე, სა-
ქართველოს გაერთიანებაზე. მას იმედი აქვს,
რომ ირანს და თურქეთს ანგარიშს გაუსწორებს
ერთმორწმუნე რუსეთის დახმარებით. ვიორგის
კი კარგად ესმის, რომ რუსეთს, მოხმედავად
სურვილისა იხსნას საქართველო ირანული შა-
ჰების და თურქეთის სულთანების ბრძულები-
საგან, ამგვარად არ შეუძლია რეალური სამხედ-
რო დახმარება აღმოუჩინოს მის. ვამჭობია მო-
ურავი ითვლისწინებს, რომ ამ პერიოდში რუ-
სეთის წინაშე დგას უადრესად რთული საგარეო
პოლიტიკური პირობებები, რომ მლიერდება
რუსეთზე პოლონელ და გერმანელ დამპყრობთა
თავდასხმის საშოროება სახელმწიფოს სასი-
ცოცხლო ინტერესები რუსეთის მესვეურებს
უგარანაზებენ, რომ მთელი ყურადღება გადაი-
ტონენ და მთელ სახმედრო ძალებს თავი მოე-
ყარონ დასავლეთის საზღვრებზე. მაშასადამე.
აუცილებლობა მოითხოვს უზრუნველყონ ქვეყ-
ნის აღმოსავლეთი და სამხრეთის საზღვრების
უშიშროება, ეს კი მოითხოვს დიდი სამ-
ხედრო ძალების მფლობელ შაჰაბასთან „ეთლი-
მეზობლური“ ურთიერთობის დამყარების.

ამგვარად, საქართველო, რომელმაც ვერ მი-
იღო რუსეთისაგან რეალური დახმარების შეპი-
რება, კვლავ პირისპირ აღმოჩნდება შაჰაბასთან.
რომელც მჭინეარებდა თეიმურაზის ცდები-
საგან — სამხედრო კავშირი შეეკრა რუსეთთან
საქართველოს საზღვრებისაკენ დაიძრა ირანის
დიდალი ლაშქარი. ვიორგი მამავს ქვეყნისა

მიერ ძალდონეს, რომ მედგრად დახედეს მტერს და ქვეყანის აიღონოს ახალი უბედურება. ხალხს სურდა დიდი შიშისგან მხედრითავე რული ნიჭი და მოხერხება და მზად არის მისი დროის ქვეშ დაიწყო უთანასწორო ბრძოლა ირანელ დამპყრობელთა მრავალრიცხოვანი ჯარების წინააღმდეგ.

მაგრამ თემურაზი, სააკაძის მტრების წაქეზებით, დიდ შიშურას ათავისუფლებს პირველი მხედართმთავრის თანამდებობისაგან, ქვეყნის თავდაცვის ხელმძღვანელობას კისრულობს თავად და ეს წყვეტს კიდევ ომის ბედს. ჩინებული მოღუტქე, სპარსელი პოეტების მანერით ტბილჭოყანი შავამების მოხვეული თემურაზი ისტრია სამხედრო სტრატეგი აღმოჩნდა, ქართველების თავგანწირული ბრძოლის მიუხედავად, ცნობილ მარაბდის ომში გაიმარჯვეს ირანელებმა. საქართველომ მძიმე დამარცხება განიცადა. თემურაზი იმერეთს გაიქცა. ქართლის მეფის ტახტი დაიჭირა ირანელების დაყენებულმა გამუსულმანებულმა მეფემ სიმონ II. მეტეხში დამკვიდრდა ტახტის მეორე პრეტენდენტი — უფლისწული ხოსრო-მირზა, რომელიც შემდგომში როსტომ პირველის სახელწოდებით აღმოსავლეთ საქართველოს მეფე გახდა. დიდი შიშურაის მტრებმა — ქართლის დიდმა ფეოდალებმა ამერად ადვილად გამონახეს საერთო ენა უცხოელ დამპყრობლებთან. „რკინის“ ვეზირი შაიმიან ბარათაშვილი შეიქმნა ხოსრო-მირზას უხლოესი მრჩეველი; მალე მათ შეუერთდა გიორგი სააკაძის ცოლისძმა — ზურაბ ერისთავი. აქ ავტორი კვლავ ხაზს უსვამს დიდ-მფლობელთა თავადთა მოლაღატეობას, თავადთა, რომელნიც ყოველზე და ყველაფერზე მალდა თავიანთ წოდებრივ და ქონებრივ ინტერესებს აყენებდნენ და უკან არ იხედნენ ისეთი უმსაჯესო საქციელის წინაშე კი, როგორიც არის სამშობლოს დაღი და ხალხის ინტერესების გამცემლობა და რამდენად უფრო დაუნდობლად ამბილებს შვერალი მათ ზნეობრივ დაკნინებას და მოქალაქეობრივ დაცემას, ამდენად უფრო მეტადაა დიდი და კეთილშობილებით გამოიყურება მათ ცოროვნი გიორგი სააკაძე, რომელსაც არასოდეს თავში ვიქრად არ გაუვლილა შერიგებოდა უცხოელ დამპყრობელთა ბატონობას საქართველოში და ერთ წუთსაც არ შეუწყნებია ბრძოლა მათ წინააღმდეგ. თავის „ვეფხვიან“ საქართლო თანამეგობრობით და თანამშრომლობით გიორგიმ მტრის ზურგში დაანთო შრისხანდ საყოველთაო სახალხო პარტიზანული ომის ცეცხლი. სააკაძის ამ სიამარვე მოღვაწეობას გვიხატავს რომანის მრავალი მკაფიო სურათი.

ა. ანტონოვიჩი ამუშავებს საქართველოს ამ შესანიშნავი პატრიოტის და მოქალაქის მოღვაწეობის და ხასიათის კიდევ ერთ მხარეს: მკითხველის თვალწინ ვაივლიან სახალხო მოღვაწეობის

ქრეთა გვირგვინი საბრძოლო მოქმედებთა ანტიკონტრეპოზიციური გეგმები, როცა ისინი, გიორგი სააკაძის მეთაურობით, სამხრეთ-საქართველოს და ქართლის ბევრი მნიშვნელოვანი რაიონის საზღვრებიდან ერეკებიან ირანელ ოკუპანტებს და ამასთან ერთად შინის ზარს სცემენ სამშობლოს ყველა გამცემს და მოლაღატეს.

მაგრამ დიდ მოღვაწეს არ ეყო ძალა განეგრძოდა საბოლოო გამარჯვებამდე მიუყვანა ეს თავგანწირული ბრძოლა, თით ეკლესიაშიც კი უარს უთხრა მხარდაჭერასა და დახმარებაზე. ქართული ეკლესიის მესვეურები დაყენებით მოითხოვდნენ იარაღს დაეყარა სააკაძის და მოურავი ტანჯვით და წამებით ეძებს გამოსავალს შექმნილი მდგომარეობიდან. იგი იწყებს გამუდმებულ ფიქრს იმაზე, რომ გამოიყენოს თურქეთი ირანის დასასუსტებლად და სპარსეთის ჯარების გასადევნად საქართველოდან. ასე აღიძრა და დამკვიდრდა დიდი შიშურაის გონებაში აზრი თურქეთთან დროებით დაეკავშირებოდა ქართლ-კახეთის გადასარჩენად.

მეოთხე წიგნის საფინალო თავში გიორგი სააკაძეს ეხედავთ მთა-თუშეთში, სადაც იგი მოეწოდებს მოსახლეობას თავდადებით და თავგანწირულად იბრძოლოს დამონებული სამშობლოს განთავისუფლებისათვის და ზურგი აქციოს თემურაზს, რომელმაც ქვეყანა დარბევამდე და გაპარტახებამდე მიიყვანა.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, ერთ-ერთი საკვანძო პრობლემა, რომელიც ავტორმა აღიქვა და ფრიალ წარმადებით გადაწყვიტა „დიდი მოურავის“ მე-4 წიგნში, იყო რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის პრობლემა. ავტორი გვიჩვენებს, რომ ქართველ ხალხს თავისი ისტორიული ცხოვრების უმძიმეს პერიოდში თავისი ეროვნული ასპექტების გადაჭრის პრობლემა იმართდა მართლაც კარგად და მეგობრობა, და თუმცა რომანში ასახულ პოლიტიკო-ისტორიულ ვითარებაში რუსეთს არ შეეძლო სამხედრო ძალებით მოშველდებოდა საქართველოს, მიუხედავად ამისა, რუსეთის მოწინავე აღიზანება, როგორც გვარწმუნებს ავტორი, მტკიცედ სწამდა, რომ შირს როდეს იყო ის დღე, როცა რუსეთი, მის შემდეგ, რაც თავის დასაჯულთა მტრებს გაუსწორდებოდა და გაძლიერდებოდა, მშერი დახმარების ხელს გამოიწვილიდა მტრული მუსულმანური ქვეყნებით გაკარგებულ ქართველ ხალხს. რუსი და ქართველი ხალხების ეს გაუსწორებელი მისწრაფება განხორციელდა მხოლოდ მე-18 საუკუნის დასასრულს. და ახლა, უკვე განვილილი მოვლენების და გადახდილი ბრძოლების შემდეგ განსაკუთრებით აშკარა და ნათელი ხდება ავტორის სწორი კონფერენცია რუს-ქართველთა მეგობრობის შიშურული ფუნქციის შესახებ, რაც ავტორს გაუძეველი აქტივული ისტორიული პერსპექტივების ასპექტში.

რუს-ქართველთა ურთიერთობის ამსახველ ეპიზოდებს შორის განსაკუთრებულ ყურადღებებს იმსახურებს ერთი ეპიზოდი, რომელიც ავტორის სახსრად აქვს უტყუარი მხატვრული ისტორიები და რომელიც მოგვითხრობს, თუ რა ძმური დახმარება გაუწიეს შოთან ადგილებში ირანელ დამპყრობლებთან მეტროლ ქართველ მოლაშქრეებს და აჩანებულეს თურგის მიღამოვლაში მყოფმა რუსმა მოხარებმა და კახელებმა. გამოიყენა რა ამ დახმარების შესახებ ქართულ ფოლკლორში დაცული ხალხური გადმოცემა, ავტორმა დახატა მახვილად ჩაფიქრებული და დამაყრებლად გააზრებული, კემპარტი ჰუმანიზმით და კაცთმოყვარეობით აღბეჭდილი სურათი, რომელიც დიდი იდეურ-ესთეტიკური მნიშვნელობა აქვს ჩვენი დღეებისათვისაც.

რომანში ფერადოვნად და კოლორიტულად არის დახატული იმ პერიოდის მოსოვის ცხოვრების და ყოფის სურათები, რომლებიც მეფე მიხეილთან და პატრიარქ ფილარეტთან წარგზავნილი ქართველი საელჩოს თვალწინ გადომალა. რომანში ცოცხლობენ და მოქმედებენ ბერსონაჟები, რომელნიც ანსახიერებენ მიშინდელი რუსეთის სხვადასხვა სოციალურ ფენებს. რად ღირს, მაგალითად, სახე უბრალო რუსი კაცის შერკეშვას, რომელსაც მიმადლებული აქვს ნათელი გონება, კეთილშობილი გული და მოუდრეკელი სულიერი ძალა. ძლიერ შთაბეჭდილებას სტოკებს აგრეთვე რუსი ვოევოდის იერი ხეობისკინინის სახე და ა. შ.

დიდ ეპოეტიკურ ძალას ალწებს ა. ანტონოვსკია თავის გმირების პირადული ურთიერთობის და რთული სულიერი განცდების აღწერისას. ავტორი ახერხებს მონახოს ზუსტი და მოსწრებული გამოთქმები რომანის პერსონაჟთა შინაგანი მდგომარეობის დასახასიათებლად. შერკელის სიტყვათქმში, ლაკონური მსგელობანი მოწოდებენ მის ფაქტს დაკვირვებულობას, მის უნარს, მიანოს მოვარს და გახალის იგი რელიეფური, მისაწვდომი და შთაბეჭდვადი. ასეთ დაკვირვებთა ნიმუშად შეიძლება დავსახვლოთ ირანის ტყვეობაში მყოფი ლუარსაბის, მისი ცოლის თვლებს ვანცლებს და ტანჯვა-წამების ეპიზოდებს. აგრეთვე, შადიან ბარათაშვილის ასეთის — მშვენიერი მაგდანის და დღუთბეგის (ვიორგე სააკაძის ერთგვარი ერთგული თანაშემწეობის) ურთიერთობის ამბები.

დიდებელი რუსთაველიდან მომდინარე ქართული ლიტერატურული ტრადიციების ერთგული ა. ანტონოვსკია სიყვარულის და მეგობრობის მოტივებს ავითარებს, როგორც ფაქტს და ამილდევებულ მოტივებს და არასოდეს არ ეშვება ტლანქ და უხვშ ერთიკამდე. საკმაოა გავისხნოთ, თუ რა მხატვრული ტაქტი და რა ღრმად, რა გულში ჩამწვდომად არის მიუღს რომანში გატარებული ვიორგის ამილდებული, წმინდა სიყვარული უბრალო გლეხის ქალის —

ნინოსადმი. რამდენი სიწმინდე, აღამიანობა და გულბილობაა ვიორგის გულის სიღრმეიდან მომდინარე უბრალო სიტყვებში: „ნულო რა ვე მიიყვარა?“ სამშობლოს განწმინდების მწვევე სუფილით შეპყრობილი ვიორგი განუერვლად ატარებს ჭიბით ნოსტედან წამოღებულ ერთ მექაქართულ მიწას, რომელიც მუდამ მოაგონებს მას სამშობლოს განუქარებებლ სურნელებას; ხოლო ქისის ძირში მის სათუთად აქვს შენახული აბრეშუმის ნაქვში გახვეული ოქროსფერი კვლელი ცისფერთვალა ნინოსი. და ამში სისოთითრო აზაფერია, აზაფერია ისეთი, რაც გადაკრულად გვანიშნებდეს რომანის გმირის — არასაკრულად ვიორგებზე ან მორალურ მერყეობაზე.

უხუთე წიგნი (მერვე ნაწილი), „ბახალეთის ტბად“ წოდებული, წარმოსახავს ამბებს, რომლებიც გვიჩვენებს, თუ რა თანმიმდევრულად მწიფდებოდა ვიორგი სააკაძის ტრაველიც, ისტორიული პრაცესების მსყელეობის ლოკია თუ რა გარდევალად და უღმობლად ახლოვებდა სახალხო გმირის მალაი იდეალების მსხვერვას, მის სახელოვან თანამებრძოლთა დაღუპვას. ბუნებრივია, თუ ეპოეტიკის ეს ნაწილი გამოირჩევა დიდი დრამატულობით და სიტუაციების დამახებლობით, სიუჟეტური მოტივების უფრო სწრაფი ვანეთარებით და ოსტრობის დინამიკობით, ამ ამბების მიმდინარეობაში უფრო სრულად და რელიეფურად იჩერწება რომანის გმირთა ხასიათები, რომელთა უმრავლესობა ჩვენთვის ცნობილია წინა თავებიდან.

მეხუთე წიგნი პირველივე ფურცლებიდან მიიხვევს ტუბილობას, რომ ქართლსა და კახეთში ბატონობდნენ ირანელი დამპყრობლები, რომელთაც სათავეში უდგანან ხოსრო-მირზა და ისახანი. ფაქტურად ესენი არიან ქვეყნის ბატონ-პატრონნი, თუმცე ქართლის ტახტზე ზის გამამაღიანებული სიმონ მეროე. კახეთის მეფე თეიმურაზი მათეუშეთში იმალება. დიდმფლობელი თავადები — შადიან ბარათაშვილი, ზურაბ ერისთავი, ჭავჭავაძე, ციციშვილი, ამილდევარი და სხვები შერეგებიან უცხოელთა მიერ შობილური ქვეყნის დამონებას და ხალხით თანამშრომლობდნენ ირანულ ოკუპანტებთან, ზრუნავენ მხოლოდ და მხოლოდ იმაზე, რომ გაათართონ საკუთარი სამფლობელოები. მონიკონ მეტი პირადი გავლენა და მდგომარეობა, ვიორგი სააკაძე კი თავის ოჯახით და „ვეფხტა რაზმით“ დაფუნდებული ბენარის ციხე-სიმაგრეში (ახალციხის ახლო, სადაც ბატონობს თურქეთის სულთანის მიერ დაყენებული საფარ-ფაშა), თავის ვარშეშო რაზმავს სახალხო მოლაშქრეებს, თავს ესხმის სპარსელი ჭარბის მიერ დაკავებულ ციხეებს, ათაისუფლებს მათ და ეწევა მრისხანე პარტიზანულ ომს. ასე გაათავისუფლა მან გორის ციხე, ასე მოაწყო მოულოდნელი თავდასხმები სპარსულ-

ლი ქარებით გამაგრებულ სხვა კოშკებსა და ციხე-სიმაგრეებს.

გიორგი სააკაძე იმას ესწრაფვის, რომ ქართლიდან და კახეთიდან განდევნოს ირანელი დამპყრობნი, ამ მხარეებში გაამყაროს იმერეთის უფლისწული ალექსანდრე და ამ გზით მოამზადოს რეალური ნიადაგი ერთ ძლიერ სახელმწიფოდ ყველა ქართული მიწის გაერთიანებისათვის, მაგრამ ამ გეგმის განსახორციელებლად აუცილებელია ქაზი. დიდი შეიარაღებული ძალა. ქართლისა და კახეთის თავადები არ ეხმარებიან დიდ მოურავს ამ დიდ კუთარსობილი რის სიკვმში. რეალურ დახმარებაზე გიორგის უარს ებრუნება ქართული ეკლესია უმაღლესი სამღვდლოების სახით. სააკაძე იძულებული ხდება დახმარება სხოვეოს თურქეთის სულთანს და შესთავაზოს მას სამხედრო კავშირი ირანის წინააღმდეგ. სულთანი არ თანხმდება გამოუგზავნოს დიდ მოურავს ქარები, მაგრამ არც ის უნდა, რომ დაქარვას ესეოდნ ძლიერი მოკავშირე. სულთანი აძლევს სურათი ზოგად დაბიკრებას მხოლოდ და ავალებს საქართველოს ახლო მდებარე კუთხეების ფარგლებს მხარა დაუქირაოს სააკაძეს. თურქეთის სულთანის ეს დონისიებები შემფოთებას იწვევს ირანის მმართველ წრეებში. შექმნილ ისტორიულ ვითარებაში ირანისათვის ზელსაყრელი არ არის ჩიებას თურქეთთან ომში. ირანის მინიერი და საგარეო საქმეების გართულმა იძულებული ხდის სპარსეთის მხედართუფროსებს დასტოვონ ქართლ-კახეთი და მთელი თავისი ქარებით სამშობლოში დაბრუნდნენ. ამ გარემოებით ისარგებლა თეიმურაზ პირველმა და კახეთის სამეფოს ტახტი დაიკავა. ზურაბ ერისთავი, სააკაძის ყველაზე მოსიხსლე და მძინეარე მტერი იმ მიზნით, რომ ხელი შეეშალოს დიდი მოურავის გეგმების განხორციელებას, გადასწყვეტს შესთავაზოს თეიმურაზს ქართლის ტახტი. ზურაბი იწყობს უეცარ თავდასხმას მეტეხზე და მუხანათურად სიზბის სიმონ მეორის ყველა მომხრე და დაახლოებულ პირს. შემდეგ ზურაბი არაგველთა თავისი რამზგებით სასწრაფოდ მიეშურება სხვილოს ციხისკენ, სადაც ამოღახვართან სტუმრად იმყოფება მეფე სიმონ მეორე. ამოღახვარის სსახლემი გამართული ნადიმის დროს მზავრულიად შენდობული ზურაბი შეუხანათურად პეღავს სიმონ მეფეს და ამით ქართლის ტახტისაკენ გზას უსხნის თეიმურაზ პირველს.

მეტეხის ციხეში დატრიალებული ზოცვაელეტის — „სისხლიანი ღამის“ ამსახველი სურათები და სხვილოს ციხეში სიმონ მეფის მკვლელობის სცენა აღმკვლილია მამარი დრამატიზმით. კიდევ უფრო მაღალ მხატვრულ დონეზეა სცენები, რომელთაც მკითხველი ირანში გადაყავთ, დიდი გამომსახველობით ხატავს აეტროი სისხლიანი შამ აბასის სახეს, გონება-

მახილს, სასტიკს, დაუნდობელს, გულზედას და მზაკვარს, რომლის მძინეარეზე, საკუთარი შევლის მკვლელობამდე მიდის. წარუშლელ შთაბეჭდილებას სტოვებს სცენა, როცა შამაბასის ციხი — ქართული ქალი ელენე-თინათინი ნოღას ხდის თავის სისხლიან ქმარს, — გემოდის მოედანზე და ხალსს მოუწოდებს იდიონ შური უსამართლოდ დაღუპული მისი შევლის გამო. აქაც მწერალი ქალი პოულობს ახალ ზუსტ შტრიხს „ირანის ღამის“ დასასასათებლად. იგი იძულებს შამს რუსეთის ელს თავზანთობის ხარკი გადაეხადოს და სხვა უღანაშუალო აღმიანებთან ერთად საქაროდ თავი მოკეთოს ბულატ-ბეკსაც, რომელსაც მისგან სედის მოკვლა ჰქონდა დავალბული. კიდევ ერთი მკვეთარი დეტალით ავისებს შამ აბასის სახეს მის მიერ ქართლის მეფის — დატევევებული ლუარსაბის გვრაველი მოკვლის ფაქტით. ლუარსაბი დიდხანს იტანჯებოდა, გულაბის ციხეში გამომწყვედეთე. ამ სპატიმროს მახლობლად უხადრუქ ქონში ცხოვრობდა ლუარსაბის თყლი, გიორგი სააკაძის და, — მშვენიერი ცოლი, — ამალელებული სიყვარულის და ქმრისადმი თავდადებული ერთგულებს ეს ცოცხალი განსახიერება. აი, სწორედ მაშინ, როცა ლუარსაბის და თყელს ბნელით მოკვლი ცხოვრება გაასხივოსნა ამ ადგილიდან შესაძლებელი ვაჭყვევის იმედმა, სწორედ ამ დროს რუსეთის მეფის ელჩები დაბეჭითებით ახოვეენ შამ აბასს ვათივისუფლოს და სამშობლოში დააბრუნოს ლუარსაბი, შამი იძულებულია აღუთქვას რუსეთის ელჩებს თხოვნის შესრულება; მაგრამ მისცა თუ არა დაბირება, იგი სასწრაფოდ გზავნის გულაბის ციხეში შეიკიკს საიდუმლო შრამნებით, დაუყოვნებლივ იხსნან ლუარსაბი „ყოველგვარი წამებისაგან“, ესე იგი დაუყოვნებლივ მოაკლან იგი. შამის ნებასუტვილი დაკმყოფილებული იქნა მისთვის საყარბისი მზაკვრულობით და მუხანათობით. ყველა ეს პერიპეტია რომანში ასახულია ამალელებლად, მკათოდ, რელიეფურად.

მაგრამ რომანის ამ ნაწილის სიუჟეტის განვითარებას ნამდვილ კულმინაციას წარმოადგენს ბაზალეთის ტბასთან დატრიალებული ბრძოლის აღწერა. ღრმა აზრით გამსჭვალული და მწივათი ისტორიებით ასახული ეს ეპიზოდი არის ერთერთი საუკეთესო არა მარტო მეხუთე წიგნში, არამედ, შეიძლება, მთელს ეპოპეაში.

თეიმურაზ პირველის გამეფებას ქართლისა და კახეთში მოქმედების ფართო სარბიელი ვაღუნა ზურაბ ერისთავს და, მაშასადამე, თავადთა უპირთად რეაქციულ წრეებს. ხალხი აღმოჩნდა უმძიმესი რეაქციული სოციალური ძვრების საშიშროების წინაშე. გიორგი სააკაძის არ შეეშლო უოველიე ამას შერიგებოდა, მას თავი მოვალედ მიიჩნდა თავის მახვილის ძალით აეციდინა ხალხისათვის ეს საფრთხე და ეხსნა იგი ამ

საწმინდობისგან, მოეთათობრა რა იმერეთის მეფეს და მიიღო რა მისგან ქარის მოშველების დაპირება, დიდმა მოურავმა გადაწყვიტა ომი დაეწყო თეიმურაზ პირველის და ზურაბ ერისთავის წინააღმდეგ. ეს ავბედითი ბრძოლა გაიმართა ბაზალეთის ტბის მიდამოებში. ვიორგი სააკაძემ დაპირებება განიცადა.

ჭაბუკი ისტორიული მეცნიერება და გიორგი სააკაძის შესახებ დაწერილი ჭაბუკი მხატვრული ნაწარმოებები არ იძლეოდნენ ბაზალეთის ბრძოლაში „უძვეველად“ წოდებულ დიდი მურავის დამარცხების მიზეზების ნათელ და შემაჯავებელ ახსნას. ა. ანტონოვსკაიას დიდი დამსახურება ის არის, რომ მან პირველმა გააკრეია და გვიჩვენა ბაზალეთის ბრძოლაში გიორგი სააკაძის წარუმატებლობის ნამდვილი მიზეზები.

იმერეთის მეფემ არ შეასრულა თავის დაპირება, ბატონიშვილი ალექსანდრე ბრძოლის ველზე გამოცხადდა დიდი დავიანებით და ისიც ძალიან მცირე რაოდენობით დაშვებით, მაგრამ ეს როდი იყო თეიმურაზ პირველისა და ზურაბ ერისთავის გამარჯვების მთავარი მიზეზი. თავისი ხანგრძლივი, მძაბური, მეტროპოლიტო ცხოვრების მანძილზე დიდი მოურავი პირველად აღმოჩნდა ჭაბუკი-ქაბუკის თავადების მიერ სააკაძის წინააღმდეგ საომრად გამოჩევილი დაბეჩავებული გლეხელების პირისპირ. პირველად სახალხო გმირის ძლიერ მარჯვენას უნდა ეჩნება ქართველი გლეხები და ამ ძმათა უკვლევლობის საშინელების წინაშე შედრვა დევნიბი, რომელსაც უსახლეროდ უკვარდა თავისი სამშობლო და თავისი ხალხი. ამას დაერთო ის შემარწუნებელი შთაბეჭდილება, რომელიც ჭაბუკი-ქაბუკზე მოახდინა გიორგი სააკაძის დასამარცხებლად საფარ-ფარის შეთავაზობით მოსულ იანჩართა ბატარა ჩაბშის გამაჩენამ ბრძოლის ველზე. თვით დიდი მოურავის უსახლეროდ ერთგული თანამებრძოლებიც კი საშინლად აღშფოთდნენ და გამარჯვდნენ, როცა თურქმა იანჩარებმა დაიწყეს მესხეთის საბრძოლო ალამთა ფეხით თელვა და შევიდნენ. და აქ — გიორგი სააკაძე მთელი სიმწვავეით პირველად შეიციო თავისი მღვთმარების ტრაგიკულობა, სრული გენწირულება თავისი ზრახვებისა — გამოეკეცა და საქართველოს ბედნიერება მისივე უბოროტესი მტრების ხელით.

ივრძნო და ვაიხო რა ეს, შეიციო რა ბრძოლის სრული უბერსამეტიკოობა, სააკაძე სულით დაცუა; და თუმცა ბრძოლის ვადამწყვეტ მომენტში მან კვლავ გამოიჩინა ჩვეული დევნიბირული ძალა, სიმამაცე და მხედართმთავრული ისტატობა, თავის მოქმედების უპერსპექტივობის შეგნება მანაც მოჰყვდა და მორალურად აუძღვრებდა მას. და ამ წუთში, როცა სააკაძის რაზმებმა ვარსემოერტყნენ თეიმურაზ პირველს და, ის იყო, უნდა დაეტყველებინათ იგი, გიორ-

გი სააკაძემ მოულოდნელად გასცა განკარგულება გზა მიეცათ მეფისთვის, გაეშვათ უფი, და დაუთმო რა გამარჯვება მოწინააღმდეგეთ, და მარცხებულმა დასტოვა ბრძოლის ველი.

ბაზალეთის ომის შემდეგ, დიდ მოურავს, მის ოჯახს და მის „ვეფხვთა რაზმს“ ეხდებოდა იმერეთის სამეფოს დედაქალაქში — ქუთაისში. იმერეთის მეფეს და იმერეთის თავადებს ძალიან სწადით დასტოვონ ვიორგი სააკაძე თავისთან, რომ მისი მახვილის ძალით განამტკიცონ თავისი ბატონობა, მაგრამ ვიორგი სააკაძე იმისთვის როდი იყო დაბადებული, რომ ემსახურა იმერეთის ისეთივე დიდმფლობელი თავადებისათვის, რომელთა წინააღმდეგ ასეთი თავგამეტებით ომობდა ქართლსა და კახეთში.

მეხუთე წიგნის დასკვნით თავებში განსაკუთრებით ძლიერ შთაბეჭდილებას სტოვებს აღწერა უძლიერ დამისა, რომელიც ვიორგი სააკაძემ გაატარა სახელგანთქმულ გელათის მონასტერში, იქ, სადაც დაკრძალულია მისი დიდი წინაპარი დავით აღმაშენებელი, რომელმაც, თითქმის შეიღო საუკუნის წინათ, თავისი ვმართლი სიცოცხლე შესწირა საქართველოს გაერთიანებას და უცხოელ დამპყრობელთაგან მისი განთავისუფლების წმინდა საქმეს.

წიგნი თავდება სურათით, რომელიც წარმოგვიდგენს ზომილით დიდი მოურავის, მისი ოჯახის და ერთგული რაზმელების გამგზავრებას თურქეთში. როცა განამგზავრებდნენ ოსმალურ ხომალდზე ადიან, ეტომანეთს ეხვევიან და ეთხოვებიან, თუმცა ერთად, ერთი გემით მიდიან, ამით თითქოს გუნებაში ემშვიდობებიან თავის საყვარელ სამშობლოს.

უღრმესი სიყვარულით და სველით გაყურებს ვიორგი სააკაძე მშობლიურ მიწას, თითქოს გრძნობს, რომ ამიერიდან აღარასოდეს დაბრუნდება.

და აი, გიორგი სააკაძე სტამბოლშია. მას ზარზემით და სტუმარმთავარიანობით ხედებიან თურქეთის ხელისუფლები, აბინავებენ „მოზაოქრის სასახლეში“ და მოსავეენ განსაკუთრებული უფრადდებით. თურქეთის სულთან მურად IV სურს გამოიყენოს გამოჩენილი ქართველი მხედართმთავარი და სამხედრო სტრატეგი ვიორგი სააკაძე „ირანის ლომის“ წინააღმდეგ განზრახულ ომში და დიდი მოურავის ძლევაოსილი მხეველით აღადგინოს და განამტკიცოს თავის იმერეთის შეტრყველი ძლიერება. ვიორგი სააკაძე კი სულ სხვა რამზე ოცნებობს. იგი მზად არის სათავეში ჩაუდგეს თურქეთის ჩარგებს და დასძაას ირანისაკენ. ამით იგი ერთიანობის წინააღმდეგ სისხლისმღვრელ ომში ჩააბნას საქართველოს ორ მოსისხლე მტერს — სულთანის თურქეთს და სუფიზმელების ირანს. ამ ომში დაუძღვრდება საქართველოსადმი თანაბრად მტრულად განწყობილი ორივე სახელმწიფო, და ქართველი ხალხი, ისარგებლებს რა ამ გე-

რეჟიმით, ადვილად შესძლებს დაიწყოს გან-
მათავისუფლებელი ომი და მოახლოს ესოდენ
სანატრელი დამოუკიდებლობა.

სწორედ ამ განზრახვით უხლოვდება ივ-
თურქეთის სულთანს, მაგრამ მაშინვე ექცევა
გამწვავებულ საერთაშორისო წინააღმდეგობათა
ხლართში, რაც კმნის ურთულეს პერიპეტეებს
და დაბრკოლებებს მის გზაზე.

მე-17 საუკუნის დამდეგს საერთაშორისო
სარბიელზე იქმნება ახალი ეთაბები. პაბსტურ-
გების იმპერია, გრძნობს რა თავის სახედრო
უპირატესობას მეზობელი ევროპული სახელ-
მწიფოების წინაშე, ეშაადება ტეტრონური ში-
ვლით დამომოსნ მეზობელი ხალხები და ამ
გზით მოახლოს გაბატონებულ სახელმწიფოს
მდგომარეობა. ამ საშინაოებით დამფრთხალი
საფრანგეთი ისწრაფვის პაბსტურგების წინააღ-
მდეგ შექმნის ძლიერი კოალიცია, რომლია შე-
მაღდენლობაში იგი ითვალისწინებს თურქეთს-
ცა. კარდინალ რიშელიე თავის ელჩს კონს-
ტანტინეოლაში გრად დესეზის უზგაყნს კატე-
გორაულ მითითებას როგორმე დაითანხმოს
თურქეთის სულთანი, რომ ამ უკანასკნელმა უა-
რი თქვას ირანთან ომზე და თავის ძალები გაგ-
ნავნოს გერმანულ-ავსტრიულ დამპყრობელთა
წინააღმდეგ საბრძოლველად. ამავე ხანებში რუ-
სეთის მესვეურთა მთავარი ურადლება ასევე
დასავლეთისაკენ არის მიმართული. რუსეთი აღ-
სავსება მტკიცე გადამწყვეტილებით საპასუხო გა-
მანაღტურებელი ლაზკარი ჩასყეს პოლონელ
დამპყრობლებს და მათ ავსტრიულ-გერმანულ
წამჭებულებს. ამიტომ რუსეთის მმართველნი
დაინტერესდებიან ირანს არ დაბრუნდეს მშვი-
დობა მათი სახელმწიფოს აღმოსავლეთ საზ-
ღვრებზე. პატრიარქი ნიკონი, რომელიც არსე-
ბითად მეთაურობდა მოსკოვის სამეფოს სავა-
რეო პოლიტიკას, რუსეთის სტამბოლელ ელჩე-
ბის მეშვეობით და ბერძნული ეკლესიის პატ-
რიარქის დახმარებით ყოველი ღონისძიებით
ცდილობს მურად IV-ის ურადლება დასავლუ-
თისაკენ შეატრიალოს.

ყველაფერი მტრისმეტად ართულებს მდგომარე-
ობას გიორგი სააკაძისას, რომელიც ცდი-
ლობს თურქეთის ჭარბი დასქარს შამ აბასის
წინააღმდეგ. დიდი მორთავი მოექცა დიდი და-
რთული დიპლომატიური თამაშის ხლართში.
იგი ვანუხრულად ისწრაფვის თავის დიდი მიზ-
ნის განხორციელებისაკენ, მაგრამ ეჭახება მო-
წინააღმდეგეებს, რომელნიც თავის გააფთრე-
ბულ პოლიტიკურ ბრძოლაში არავითარ მუხა-
ნათურ ღონისძიებებს არ თაკიბოდნ. ამ წინა-
აღმდეგობათა შთელი ისტორიული აზრი ავ-
ტორის გახსნილი აქვს პატრიარქ დილატრების, კარ-
დინალ რიშელიეს, შამ აბასის ჩინებულად და-
ხატულ პორტრეტებში. კონსტანტინეოლა იყო
მაშინ ამ მწვევე საერთაშორისო წინააღმდეგო-
ბათა თავმოყრის ადგილი. ამ ბრძოლის უამრავ

მოწინააღმდეგეებიდან, რომლებთანაც გიორგი
საკაძეს უშუალოდ უხდებოდა შეხვედრა, ვაწ-
საუტრეებით გამოირჩევიან გრად დესეზი და
ხორტე-უაშა.

გრად დესეზის სახეში მწერალმა მკვეთრად
და დამაჩერებლად განასახიერა შთელი ის ვე-
რავობა და აეანტიურინიზმი, რომლითაც გაუღენ-
თილი იყო დიპლომატიური ატმოსფერო თურ-
ქეთის დედაქალაქში. გაჭნილი და ტყვიანი საქ-
მოსანი დესეზი, პაბსტურგების აფენტისავან მოს-
ყიდული, პირველ ხანებში ყოველი ღონისძიე-
ბით ცდილობს თურქეთის იარაღი წარმართოს
ირანის წინააღმდეგ. ამით გამოითმოს თურქეთი
ანტიპაბსტურგულ კოალიციას და დასუსტოს
ეს კოალიცია. ამ დიპლომატიკ თამაშში დე-
სეზი ცდილობდა დაახლოვებოდა სააკაძეს და
ყოველ მხრე მზარს უჭერდა მას. მაგრამ კარ-
დინალ რიშელიეს მბრძანებლური მოთხოვნით
გრადი დესეზი იძულებული გახდა მკვეთრად
შეეცეალა თავისი პოლიტიკა და გამხდარიყო
საფრანგეთთან თურქეთის სახედრო კავშირის
მომხრე და დამცემი. მოსუილდით ღე სეზიმ
მიიზბრო ნაზრე-უაშაც, რომელიც როგორც
მურად IV-ის სიძე (დის ქმარი), დიდი გავლუ-
ნით სარგებლობდა სახელმწიფოში.

პლიერ და ვერავ მოწინააღმდეგესთან ამ და-
ძაბულ ბრძოლაში გიორგი სააკაძემ მიანიც მოა-
ხერბა დავარწმუნებანი მურად IV იმამი, რომ
თურქეთის იმპერიის ინტერესები დაეინებით
მოითხოვდნენ ომის დაწყებას ირანის წინააღ-
მდეგ. სულთანმა მოიწონა და მიიღო სააკაძის
მოსაზრებანი და დააყენა იგი ირანის წინააღ-
მდეგ გასაზრუნენ თურქი ჭარებლის სათავეში. ვი-
თურ სააკაძის ასეთი წარმტებით ძალზე შეშ-
ფოთებულმა და შეწუხებულმა ხორტე-უაშამ
ყოველი შესაძლებლობა გამოიყენა და მიადწია
კიდელ იმას, რომ სულთანმა იგი თურქი ჭარ-
ების მთავარსარდლად დანიშნა. მაგრამ სულთან-
მა მხოლოდ ფორმალურად დასდო პატივი ხორ-
ტე-უაშას. ანატოლის ლაშქრობის დაწყების
თანავე აშკარა გახდა, რომ ომს ფაქტიურად
ხელმძღვანელობდა დიდი მოურთავი, რომლისგა-
ნაც მურად IV მოელოდა ირანის შამის სრულ
დამარცხებას და ირანის მერ მტაცებული
თურქებში მიწების დაბრუნებას.

რომანის მეათე დასკვნით ნაწილში, რომლი-
თაც ითვლება გეომების მეექმეს და უკანასკნელი
წიგნი „მელოდორტი სამარკოლების ქალაქი“
ავტორი გვიხატავს ქართლის მდგომარეობას სა-
ქართველოდან სააკაძის თურქეთში გახზარებობა
შემდეგ, მოგვიახრობს ზურაბ ერისთავისა და
შადიმან ბართაშვილს შორის გაჩაღებულ
ბრძოლის ამბებს, გავუწყებს დამკრივებული
თქელ დედოფლის საქართველოში დაბრუნე-
ბას, ქართული ეკლესიის მიერ ლუარსაბის წმი-
ნდანიად ჩარცხვას, იღუმელ გაუჩინარებას თე-
ლე დედოფლისას, რომელმაც დაკარგა „თავისი

გულის მეფე“ და მასთან ერთად სიცოცხლის აზრად. ამ თავებს მოსდევს სურათები ანატოლის ლაშქრობისა, რომლის დროსაც უკანასკნელად გაიბრწყინა დიდი მოურავის მხედართმთავარულმა ნიჭიერებამ. მკითხველმა უკვე იცის, თუ რა იმედებს ამყარებდა ამ ლაშქრობაზე გიორგი სააკაძე, თუ რა დიდი ღონისძიება დასწირდა მის შეებრუნება „ნახევარმთიარე ისპაანისაკენ“. მერად IV და თურქეთის პოლიტიკის გეულენიან ხელმძღვანელებს ხომ გადაწყვეტილი ჰქონდათ თურქეთის მახვილი ქერ ვენახზე მიეჭირათ და მხოლოდ პაპსბურგებზე გამარჯვების მოპოების შემდეგ თურქი ქარები დაეძრათ ირანის საზღვრებისკენ. მხოლოდ სააკაძის პოლიტიკური აზროვნების არაჩვეულებრივ ძალას, დასახული მიზნისკენ მისი მისწრაფების, მისი გონების სიმახილეს, მისი მსჯელობის გასაოცარ დამაჯერებლობას, რომელიც უსივლიდნ ბრწყინვალეობით გამოვლინდა სერაღის „საუბართა დარბაზში“, შევძლოთ შევცვალოთ სულთანის გადაწყვეტილება და დავუყოვნებლოდ „ირანის ღომში“ თავზე დავტყვით თურქეთის შეიარაღებული ძალების მთელი რისხვა.

და აი, გიორგი სააკაძე უღიღესი აღფრთოვანებით ხელმძღვანელობს ურთულეს საომარ ოპერაციებს, დიდებული სტრატეგიული ისტატიკობით იღებს მიუწვდომელ ციხე-სიმაგრეებს, ამსტრევის იარანელთა გაფრთხილებულ წინააღმდეგობებს, სძლევეს წარმოუდგენელ სიმძლეეებს და აღწევს მთელ რიგ ბრწყინვალე გამარჯვებებს. სახელი და დიდება უძლეველი მხედართმთავრისა ქვეს თურქეთის მთელ იმპერიაში. მაგრამ როგორც წინათ, ამჯერადაც სწორედ სააკაძის ასეთ ბრწყინვალე წარმატებებს თან სდევს ავებდითი შედეგები მისთვის. ხოზრვე-ფაშას, მერად IV სიძეს, რომელიც ფორმალურად იღვა თურქეთის ქარების სათავეში, არ შეუძლია გულგრილად დარჩეს ქართელი მხედართმთავრის ასე სწრაფად მზარდი ავტორიტეტისა და დიდებისაღმძი, ხოზრვე-ფაშას ამ ღვირქისა და სიძულვილის ცეცხლს უწივებს მისი ვეჩაგვი ცოლი ფატიმე, — იგი ქმრისაგან მზომანებლურად შოითხოვს ყოველი ღონისძიებით გზადან ჩამოიშოროს ქართელი მოურავი, რომელმაც თავის საარაკო საფუძვრო საქმეებით დამარდიო თურქეთის უშალღესი ვაზირი. ყოველივე ამას ემატება ინტრიგები საფრანგეთის ელჩის გრაფ დე სეზისა, რომელიც საბოლოოდ დარწმუნდა, რომ სანამ დიდი მოურავი ცოცხალია, ვერავინ ვერ შეძლებს „ნახევარმთიარე ვენისკენ“ შეატრიონება. დესეუ მიმართავს ბრძოლის ყველა ავანტიურისტულ ხერხს და საშუალებას — მოსყიდვას, მოტყუებას, შეჭარას, პირფერობას. მოსყიდული და გაბოროტებული ხოზრვე-ფაშა გადაწყვეტს ანგარიში გაუსწოროს დიდ მოურავს;

ციდილობს სულთანის წინაშე ცილი დასწამოს სააკაძეს ეს ამ გზით შიადლოს მის დაშობას. მაგრამ ეს ცდა ამაო გამოდგა. — ამას შემდეგ ხოზრვე-ფაშა გადაწყვეტს გადადგას სვანტოურისტული ნაბიჯი. ბაღდადზე დიდი შეტევის დაწყების აღსანიშნავად ხოზრვე-ფაშამ გამართა დიდი ნაღმი, ნაღმის დაწყებამდე ხოზრვემ სააკაძის და მის თანამებრძოლთა თანხმობით ფართულად ჩაასხვეინა საგანგებოდ დამზადებული ვამაბრეუბელი ბანგი. ვარტყიანებულა ქართული შეომარნი შებოძეს, ხუნდები დაადეს, მიწისქვეშა დილეგში ჩაყარეს და სასიკვდილო განსიხე გამოუტანეს. როცა ცნობაზე მოვიდნენ და მიხვდნენ თავის განწირულებას, ქართველებმა გადაწყვიტეს სიკვდილის წინ არ შეებდნათ თავის სახელი და აღამაზური ღირსება. და აქვე ავტორი ცვლავ საბრძოლობს თავისი მდიდარი მხატვრული შესაძლებლობით გეანენის ქართველი გამარების ეთილშობილური შალაი თვისებები: ვაქციკობა, მამულიშვილობა, მტრისაღმძი სიძულვილი.

— „მგებო და შეგობრებო, — მიმართავს სააკაძე საყვარელ თანამებრძოლებს, — ჩვენ, თურქეთის შეავუღლი მოხვედრილი, ვარემოცული ვართ მტრული ბუნებით და ჩვენი მუღმივი მტრებია. ისინი ბევრს გაიღებდნენ. რომ ამემატინებებს აღწეწარი ჩვენი სიკვდილო, როგორც სახელის ეკიდერება შერცხვეინასა-ზღვარი. მათ სწადიათ ვენახეთ ჩვენ, ქართველებო, ქალაიის დანის ქვეშ, ყვითელ კოფტებში, ნახევრად გაპარსული თავებით, ფიქარნახვე დასახირებულნი. ასე რომ მოხდეს, მაშინ ჩვენი მამაცრია და ძნელი საქმეება, ჩენო ვეფხვებო, დაფატებოდა შერცხვეინის სქელი სუღარიით. მაგრამ არა, ეს არ იქნება, ჩვენ აქ ქართველთა ქარი ვართ. როგორც ყოველთვის, ახლაც ჩვენ მტრებზე მცირენი ვართ. მაგრამ ჩვენ არაძლრას უკან არ დავეხვივია, არ დავიხვეთ არც ახლმ ჩვენ ცოტა ქონეება დავეწრა— ჰკარის რამდენიმე ჩასუნთქვია. მაგრამ ამა ვის ძალუქს წავავრთვას ჩვენ უკანასკნელი ბრძოლა. მაშ ასე, უწანდერძოთ ივჩვენს შთამომავლით“.

ქართველებმა არ მოისურვეს დაღუბლიყენენ ქალაიის ხელით. მათ მოახერხეს გადახებრბათ ნორილება, და ვაიქნენ ხოზრვე-ფაშას ქართ ვარშემოტრემულ გზოში. ვამხეცებელი აინარებებს შკავალიცხოვან რაშმთან ვაფთორებულ შეტყეებაში მამაცრია სიყვდილით დაეცნენ ვეფხვები და ყველაზე ბოლის მოურავი დაიღუბა.

— „გიორგი სააკაძემ თვალი შეავლი ვადამტრეულ ხმალს: „ბრძოლა დამთავრდა... და, მან მთელი ძალით მთიქნია შკლავი და შევიხმლის ნატეხი ჩაიქდთ უშოზარ მყერღში.“

მსწრაფლ ტორტმანიო ზეაღმართა გოლია-

თერი ლანდი და ზღერბლს მიღმა გუგინარბა და ამ ზღერბლის იქით მარადისობაში შეაბიჯა ნოსტრუმა ვეფხვმა, რომლის ფარზე ჩაუქრობელ ტყველად ელავენ მისი სიტყვებმა: „ბედნიერია ის, ვისაც გული სამშობლოსათვის უძგერს“.

ასე თავდენა ანა ანტონოვსკაიას რომანში ასახული საქართველოს გამოჩენილი გმირის მამაკური ცხოვრების სახელოვანი ეპოპეა, მწერალმა მოგვცა დიდი მოურავის ცხოვრების უკანასკნელი პერიოდის—თურქეთში მისი ბრძოლის, მოღვაწეობის და ტრაგიკული აღსასრულის ორიენტირებული გამოქვეყნება.

მთელი ეპოპეა ეყრდნობა უკიდურესად გამძაფრებულ სოციალურ კონფლიქტებს, დიდი გრძობების და ენებების შეფახებებს. რომანში დახატულია ადამიანთა სახეების უდიდესი გალტრეა, რომელთა უმრავლესობაა რეალურად არსებული ისტორიული პირები შეადგენენ. ეპოპეა-რომანის ძირითადი პერსონაჟები აყვანილი არიან დიდი განზოგადებული ენერჯადობის მაღალ დონეზე. ასეთი ტიპური სახეების გამოკვეთით რომანში აღდგენილია ეპოქის სული, მისი შინაარსი, ისტორიის მსვლელობის ძირითადი ტენდენციები. პლასტიკურად და ცხოველხატულად გვეჩვენებს ავტორი ასასახავი ეპოქის უოფას და ზენეფეულხათ, მოქმედების ადგილის კოლორიტს, ბუნების სურათებს, რომანი იკითხება დამახულად ზეაღმავალი ინტერესით. ბევრ შემთხვევაში თბობა აღწევს გულის სიღრმეში ჩამწვლდ ძალს და წარუშლელ შთაბეჭდილებას სტაფებს მკითხველზე. მდიდარი შემეცნებითი მასალა ავტორს განსახიერებელი აქვს შესანიშნავი მხატვრული ფორმით, რომელიც მკითხველს კეშმარბიტ ესთეტიკურ სიამოვნებას ანაქებს და ზრდის მას უმაღლესი გრძობების — წმინდა პატრიოტიზმის, სიმამაიუს და ვაჟაკობის, თავისუფლებისმოყვარობის, ურყევი ერთგულების სულისკვეთებით სიყვარულსა და შეგობრობაში. ვაბედულად უკუაგდებს რა ზოგიერთ ჩვენი ისტორიული რომანისათვის დამახასიათებელი ენობრივი ჭარბობის აქტიუბაცია, ავტორი ფაქიზად შეარჩეული დეტალებით და სამეტყველო ნიუანსებით აღადგენს ასასახავი დროის კოლორიტს. რომანი დაწერილია კოცხალი, ბატოვანი, თანამედროვე რუსული ენით. ამისთან ერთად დიალოგებში იგრძნობა სპეციფიური ქართული ინტონაციები, რომელიც მოტანილია ფაქიზი მხატვრული ტაქტით

• • •

კერ კიდევ „დიდი მოურავის“ გამოქვეყნებამდე რუსული საბჭოთა პროზის გამოჩენილი ოსტატი ლეონიდ ლეონოვი, ვაყენო რა ბელნეწერში ანა ანტონოვსკაიას რომანის პირველ წიგნს, წერდა: „ანა ანტონოვსკაიას უადრესად

საინტერესო წიგნი „დიდი მოურავი“ რომელიც მხატვრულად აშუქებს ქართული ხალხის მე-16—17 საუკუნეების განმართკისტელებულ ბრძოლას, ყოველგვარ უერადღენს! ჩხსახტარებს ის ვარემოება, რომ საბჭოთა მკითხველი არ იცნობს საქართველოს ისტორიას, რის გამოც თვითონ მოკლებული ვარ შესაძლებლობა. შევათწმუო ასე გატაკებით მოთხრობილი ამბების სიმართლე, გვაიბოლებს ვიფიქროთ იმაზე, რომ გამოიცეს მთელი რიგი წიგნები, რომლებიც გააშუქებენ სსრ კავშირში შემავალი მომწე ხალხების ისტორიულ წარსულს“.

ჩვენი ცნობილმა პროზაიკოსმა მის. ვაჯახიშვილმა ან. ანტონოვსკაიასადმი მიწერილი პირად ბარათში ასე გატაკებდა „დიდი მოურავის“ პირველი წიგნის ბელნეწერიდან მიღებული შთაბეჭდილება: „თქვენი რომანი „დიდი მოურავი“ დრმა ინტერესით, უფრო მეტად, გატაკებათ წაყვითონე, წიგნი დიწერილია სხვა ეროვნების მწერლის მიერ, და ისიც ისტორიულ კანრში, თუმა ვი ძალიან მძიმე, რთული, დიოზულია. დამთხანსმებთ, რომ ყოველივე ეს მძლევდა უფლებას მოკიდებოდე თქვენს შრომას სკეპტიკურად, და არ დავიშალავთ, უნდობლობითაც კი. მაგრამ „მოურავმა“ გავაღწა ევებზე, თავი წამაყობთ შეუწყვეტლად და დიდი დამახებლობით. მთელი სულით და გულით გილოცავთ თქვენ ვადალხათ მძიმე მწერრალი, თქვენ ჩაიღინეთ გმირობა. მე თავთ ასლახან დავამთავრე ისტორიული რომანი „არსენა მარაბდელი“, თავისი მასალით (მე-19 საუკუნის პირველი მესამედი) უფრო იოლი, მოეაღრმე მას ჩემი ცხოვრების შეიდე წელი, და სხვებზე უკეთ ვიცე, თუ რა ძნელია რომანის დაწერა ქართული ისტორიიდან, მით უფრო არა ქართველსათვის და სამწერ „მით უფრო“ გიორგი საყაბის ცხოვრებიდან. ხახვა, მით ეიმეორება უამველად თქვენ გმირობა ჩაიღინეთ. მოვიცა ფაბული, მონახო კავშირები მი მოვლენებს შორის და დიპიკორი ეპოქის სტილი — აი ყველაზე მძიმე ამოცანები, რომლებსაც თქვენ უამველად, თავი ვაართვით, სურთოდ, მე წამეიკთახს საქართველოს ცხოვრებიდან უცხოელთა მიერ შექმნილი მთელი, ამ თითქმის მთელი ბელეტრისტობის ლიტერატურა, და ვკისრულბთ გაბედულობას ვანეცხედო, რომ თუ მხედველობაში მივიღებთ თემის სიძნელეს, ანტონოვსკაიას რომანი შეიძლება ჩიოთვალის საუკეთესო ნაწარმოებად ამ სერიიდან“.

როცა ზედიზედ ჭვეწდებოდა ანტონოვსკაიას შემდგომი წიგნები, სიდაც ავტორი თანმიმდევრულად აღრმაებდა თავის კონცეფციას და ამაღლებდა მხატვრულ ოსტატობას, რომანი უფრო და უფრო იქცეოდა საბჭოთა პრესის და ლიტერატურული კრიტიკის შეუწყვეტილ ყურადღებას.

1943 წელს 12 აპრილს სარედაქციო სტატიაში „უეჭვადია საბჭოთა ხელისუფლება“, ვაზუთი „პრავდა“ „დიდი მოურავის“ შესახებ წერდა: „შეიძლება მხოლოდ მივესალმოთ ისეთ ნაწარმოებს ვამოხსნა, რომელიც გვიხატავს ჩვენს ქვეყნის ხალხთა შორეულ ისტორიას, ისტორიულ მავალითებზე ზრდიან მხატვრულ გემოვნებს და გაკლევან გაკეთილს ჩვენი სამშობლოს დამოუკიდებლობის, ღირსებისა და თავისუფლებისათვის ვიბრძოლოთ ისე, როგორც იბრძოდნენ ჩვენი სახელოვანი წინამრბები“.

„პრავდას“ იმავე ნომერში ალ. ფადეევი სტატიაში „საბჭოთა ლატერატურის შესანიშნავი ნაწარმოებები“ აღნიშნავდა: „მრავალწლიან ნაყოფს შრომისას, რომელიც თავისი სიხსტილი უნაბრუნებლად სწავლულ-ისტორიკოსის შრომას, და მთავრად ისე უხვად შეიცავს XVI საუკუნის დამლევის და XVII საუკუნის დამლევის საქართველოს ცხოვრების და ყოფის ფერადოვან სურათებს, წარმოდგენს ანტონოვსკიას შესანიშნავი რომანი „დიდი მოურავი“ საქართველოს ისტორიის ერთერთ გამომჩენელ მოღვაწეზე — ვიორგი სააკაძეზე“.

იმაზე, თუ რატომ და რისთვის შეიფარა მრავალმილიონიანმა საბჭოთა მკითხველმა ანა ანტონოვსკიას მიერ ხორციმსხმული სახელგანთქმული გმირი, „პრავდას“ 1942 წლის 13 სექტემბრის ნომერში ცნობილი ევრანალისტი და ლიტერატორი ი. ზასლავსკი სტატიაში „პრავდა დიდ ქართველ მხედარმოთავარზე“ წერდა: „ანა ანტონოვსკიას რომანის „დიდი მოურავი“ შეთხებით ვიორგი სააკაძე ჩვენთვის ახლობელი გახდა. მისი სხე შევიდა ჩვენთა დიდ წინამართ იმ ვაჟკაცურ სახეთა ვალერეში, რომელიც ანათავრე საუკუნეთა სიღრმეში დან და სამშობლოსათვის ბრძოლის ჩვენს ეპოქას ავთშორებენ წინათ ვარდახდილ ბრძოლათა ეპოქასთან. ასეთ დროებში იბადებთან ბუმბერაზი ძალის, დიდი მომხიბლობის, სამშობლოსადმი მგზნებარე სიყვარულით და მტრისადმი აღგზნებულ სიძულვილით გამსჭვალული ხასიათები. ასეთი ხასიათის ციცი იყო ვიორგი სააკაძე, მან დიდებით შემოსა თავისი სახელი, როგორც თავისი დროის ერთერთმა უდიდესმა მხედარმოთავარმა. მისი პირადი ბედი ტრაგიკული იყო. ხალხმა აპატია მას შეუდომები სამშობლოს მხურვალე სიყვარულისათვის, კეთილშობილებისა, ვაჟკაცობისა, ნათელი გონებისა და შემოქრული სიმამრისათვის. მრავალტომიან რომანში მოქმედება ვითარდება აუტყარებლად. მოწინებით შლის ავტორი მოვლენების სახიან ქსოვილს, ნატიფი მძივებით მკარავავს ჰველი საქართველოს სურათებს“.

გერმანულ ფაშისტთა წინააღმდეგ გაჩაღებული წმინდა სამამულო ომის დღეებში „მოუ-

რავი“ დიდი პოპულარობით სარგებლობდა თავადღებით მებრძოლ საბჭოთა მებრძოლებს შორის. მგზნებარე პატრიოტიკისა და ძლევაშობილი სარდლის მონუმენტური სახე აღფრთოვანებდა მამაკე საბჭოთა არმიის შემოქრებს უკვლავ საგმირო საქმეთა ჩასადენად, ჩვენს სამშობლოს სიციცებისა და თავისუფლების შენარჩუნებისათვის ბრძოლაში. ნიკოლოზ ტიხონოვმა, ლაბარაკობდა რა სსრ კავშირის მწერალთა კავშირის გამგეობის პლენუმზე ვაკეთებულ მოხსენებაში იმ დიდ წვლილზე, რომელიც საბჭოთა ლიტერატურამ შეიტანა ფაშისტურ მოპოვებულ ვამარქებაში, ა. ანტონოვსკიას „დიდი მოურავი“ მოხსენია საბჭოთა პროზის იმ თვალსაჩინო ნაწარმოებებს შორის, რომლებიც ისტორიულ თემებზე დაიწერა და ეხმინებოდნენ გრძნობების და აზრების საბჭოთა ადამიანებისას, რომელნიც თავის მარქვენილ და სისხლით სტენდენ ვამარქებას მისისხლე მტრზე.

ასე დამკვიდრდა საბჭოთა ხალხის ცნობიერებაში საქართველოს ეროვნული გმირის სახე, როგორც ვაჟკაცობის და სიმამრის, კეთილშობილებისა და გმირობის, როგორც მამულისათვის თავდაღების ცოცხალი სიმბოლო.

— მოხდება ხოლმე, — წერს კრიტიკოსი ზინაიდა კედრინა სტატიაში „ცოცხალი ისტორია“ (იხ. „იზვესტია“. 1952, 20/111) — ვალაშლი წიგნს და ვრძობა, თითქო შედეგ კარი, სხვა, შენთვის ცნობილ თუ უცნობ ცხოვრებაში, ვადამივე ზღერბლზე“ და მოხვედ ამ ცხოვრების დღილის შეთავლში. სწორედ ასეთი რომანები, რომელთა შექმნა ძალუდთ მხოლოდ კუშმარბელ ნიქერ მხატვრებს, — არის სოციალისტური რეალიზმის ნამდვილი ნაწარმოები, ენიდან მხოლოდ ვანეთარბები დი, მუდამ წინ მავალი ცხოვრების მართლ ასახვას შეუძლია ვახადოს მკითხველი მწერლის მიერ დახატული სინამდვილის თანამთწილ. ასეთ რომანებს ვეუთენის ჩვენი ისტორიული პროზის საუკეთესო ნაწარმოებები, ისეთნი, როგორც არის აღქმევი ტოლსტოის „პეტრე ბრბელი“, ანა ანტონოვსკიას „დიდი მოურავი...“

„ანა ანტონოვსკიამ, — წერდა ვ. გოლცევი, — ცოცხალი და დამაინტერესებელი ფორმით სწორი წარმოდგენა შევიქმნა იმ ეპოქის საქართველოში სოციალურ-პოლიტიკური ძალების ადგილზე და ვანლაგებაზე, ვეოდაღუნთან მსახური ელემენტების ბრძოლაზე, აზნაურთა ცდებზე ვაეურთიანებოთ საქართველო. რომანის რთულ კომპოზიციაში ორგანულად არის ჩართული ხალხის ყოფისა და ზენეველებების მკაფიო სურათები. რომანი დიდი მხატვრული დარსებითაა აღბეჭდილი. არა მარტო თვით ვიორგი სააკაძე, თითქმის ყველა დანარჩენი პერსონაჟები მოგონილი კი არა, საესებით რეალ-

რა პირები არიან. წიგნის ყველაზე მეტობად დაბატულ სურათების რიგს ეკუთვნის ბატალერი სცენები...“

ასეთივე მოწონება დამსახურა „დიდი მოურავს“ მეცნიერ სპეციალისტთა მხრიდანაც, რომელთაც ეს ნაწარმოებები შეიფასეს ისტორიული მეცნიერების პოზიციებიდან. აქ, უწინარეს ყოვლისა, უნდა გავისვენოთ ჩვენი დიდი ისტორიკოსი, თანამედროვე ქართული მეცნიერული ისტორიოგრაფიის ფუძემდებელი, აკადემიკოსი ივანე ჭავჭავაძე, რომელმაც იყისრა და შეასრულა კიდევ „დიდი მოურავის“ პირველი წიგნის მეცნიერული კონსულტაცია. სამწუხაროდ, მოულოდნელმა სიკვდილმა შეწყვიტა დიდი მეცნიერის შემოიბა ამ ზიშართვლებითაც, მაგრამ მის მიერ პირველი ორი წიგნის მოწონება და აღიარება თავისთავად შეტყვევებს, რომ ა. ანტონოვსკაის რომანი მეცნიერული თვალსაზრისითაც უეჭველად ღვას თანამედროვე ისტორიოგრაფიის მოთხოვნათა დონეზე.

გამოჩენილმა საბჭოთა ისტორიკოსმა აკადემიკოსმა ე. ე. ტარლემ ვრცელ რეცენზია უძღვნა „დიდი მოურავის“ მეოთხე წიგნს. ცნობილია, რომ მეოთხე წიგნის ერთერთი ცენტრალური თემა საქართველოს მამინდელი მმართველების და მოწინავე აღმსარებლის თანდათან მზარდი მისწრაფება რუსეთთან მეგობრობისა და სამხედრო კავშირის დადებისაკენ. აკადემიკოსი ტარლე, მეოთხე წიგნის განხილვისას, მწერლის მიერ ამ პრობლემის გაშუქებაზე ამახილებს ყურადღებას, მთლიანად იწონებს ავტორისეულ კონცეფციას ამ საკითხში და ბოლოს წერს: „აი ანტონოვსკაის რომანის „დიდი მოურავის“ მეოთხე ტომი დამუშავებულია ზუსტი მეცნიერული მონაცემების მიხედვით. მონუმენტური ფორმით ასახული და სწორად გაშუქებულია ნამდვილი ისტორიული მოვლენები. რომანს აქვს არა მარტო დიდი მხატვრული, არამედ შემეცნებითი ღირებულება.“

აი ანტონოვსკაის ეპოქამ სპეციალურ ლიტერატურაშიც დაამკვიდრა სამართი ადგილი საბჭოთა ისტორიული რომანისტიკის იდეურ-მეცნიერულ მონაცემებით პრობლემებისადმი მიძღვნილ ვრცელ შრომას — ს. შ. პეტროვის მონოგრაფიაში „საბჭოთა ისტორიული რომანი“, ა. ანტონოვსკაის რომანს დამოუხილი აქვს მნიშვნელოვანი ადგილი. მიმოიხილავს რა საბჭოთა ისტორიული რომანის ჩამოყალიბების და განვითარების პროცესს, უყუთებს რა ანალიზს

ამ ენარის საკანძო მსოფლმხედველობით და ესთეტიკურ პრობლემებს, მკვლევარს ს. შ. პეტროვს მუდამ მხედველობაში აქვს ანტონოვსკაის — „დიდი მოურავის“ როგორც ერთ-ერთი იმ ნაწარმოებთაგანი, რომლებშიც ყველაზე მეტად და თანმიმდევრულად გამოჩნდა საბჭოთა ისტორიული მხატვრული პროზის სპეციფიკური დამახასიათებელი თვისებები.

„დიდი მოურავის“ პირველი წიგნების გამოკვეთებისთანავე იგი ითარგმნებოდა და იცემოდა საბჭოთა კავშირის მთელ რიგ რესპუბლიკებში და საზღვარგარეთაც, უველგან იწვევდა ცოცხალ ინტერესს და იმსახურებდა მაღალ შეფასებას. აი რას წერს, მაგალითად, „დიდი მოურავის“ გამო ჩეხი რომანისტი ვაქლავ კალიცი ეურჩაღ „ნოვო ევოტ“-ის ფურცლებზე „მეორედი ეშვიც არ შეიძლება აღვევძრას, რომ ეს წიგნი ჩვენში გახდება ერთერთი ძალზე პოპულარული წიგნი, როგორც თავის ორიგინალურობით, ასევე მოჭმელებათა იმ დამაბულობით, რომელიც ყოველი წიგნის წაითვისას ას ძლიერდება... თუმცა ლამარაკია ვრცელ რომანზე, მისი კომპოზიცია არ არის ბელოვსურა, პირიქით, წიგნი ჭკვიანურადაა მოფიჭრებული და შეკრული, „დიდი მოურავი“ ისტორიული რომანია, ამ სიტყვის საუკეთესო მნიშვნელობით. რომანის ავტორს არა მარტო მეცნიერული სიზუსტით და სიმკაცრით შეუსწავლია ყოფილი მონასტრებში დაეული ძველი პერგამენტები, არამედ ღრმად ჩასწვლილია სულს ლამაზი და მამაცი ხალხისას, რომელიც აზარტებელ ყოფილა დატყვევებული და მიინც მუდამ ხელში სკვრია, იარალი, რომ ებრძოლა თავისუფლებისათვის. მეოთხელი თითქოს ღვას ფერებით მზრწყინავი და ოსტატური ჩუქურთმებით დამუშავებული ხალხის წინ, რომლის ქსოვა ემარჯვებთ მხოლოდ აღმოსავლეთში. მაგრამ მისგან იხილება არა მარტო თვარი, სხვა გრძობებიც არ არის დაეული მისი ვასალური მოზიხველეობისაგან.“

ყველაფერი ეს ცხადყოფს, რომ ა. ანტონოვსკაის „დიდი მოურავს“ სამართლიანად და დამსახურებულად უჭირავს თვალსაჩინო ადგილი იმ სუღიერ დასუელობათა საგანძურში, რომელთაც ნახევარი საუკუნის მანძილზე ქმნიდა საბჭოთა ლიტერატურა და რომელიც უღიუეს როლს ასრულებდა და ასრულებს ჩვენი ხალხის მდიდარი და კეთილშობილი სუღიერი სამყაროს ფორმირებაში.

ქართული საბჭოთა საბავშვო მწერლობის საკითხები

ახალი თაობის ეთიკური და ესთეტიკური აღზრდა, შესაბამისი მსოფლმხედველობის ფორმირება, საბავშვო მწერლობას დღეს გაცილებით მტკ მოთხოვნებს უფერულს, ვინც იდგის მუჰქონია წაყენებულა ეს იმიტომ, რომ „ბოლოს და ბოლოს ყველა ჩვენ ვცხოვრობთ იმათთვის, რომლებიც დღეს ჩვენს შემდეგ მონდინ, ზოლო ზვალ კო გავვისწრებენ ჩვენ ბედნიერებისაკენ მიმავალ გზაზე. ჩვენ წაფალთ ამ ქვეყნიდან, ბავშვები დარჩებიან... შევეცადოთ ჩვენი ბავშვებიდან აღზარდოთ ახალი კაცობრიობა“ (მ. გორკი). ეს ამოცანა, რასაკვირველია, ჩვენი ეპოქის კანონზომიერი ისტორიული პროცესების ლოკატური შედეგია. უდავოა, რომ ახალი თაობის აღზრდის ეპოქის ეული პრობლემები, ყოველთვის უკავშირდებოდა თაობათა ეთიკურ, ესთეტიკურსა და ინტელექტუალური განვითარების უმნიშვნელოვანეს მიზნებსა და ამოცანებს, მაგრამ მათი პარპონილი ერთიანობა მხოლოდ საბჭოთა სანამდვილისათვის გახდა განსაკუთრებით სისხლბორიული. საბჭოთა საბავშვო მწერლობამ უეადლო ყოველივე ის, რაც წარსულში მას ზღუდავდა, მენტორულ-დოქტორულ ჩარჩოებში ჰკეტავდა, მოქალაქობრივი გრძობის აღზრდის ნაცვალად, ხშირ შემთხვევაში, ბავშვებს შამზარულ ზნეობრივ ფორმულებსა და მოძღვრების მომავლურებულ დოგმებს თავს ახვედა.

სოციალისტური საზოგადოების მჭეფარე ცხოვრების შექმნაში ახალი თაობის აქტიური მონაწილეობის აუცილებლობამ საბჭოთა საბავშვო მწერლობის განვითარების ტენდენციები თავიდანვე ორგანულად დაუკავშირა კლასიკური მწერლობის საუკეთესო ტრადიციებს. ჩვენი ზალბის გმირული წარსულის შეცნობა, ახალი თაობის სულიერი საწყაროს მაღალი ჰუმანიზმის, მეგობრობისა და გმირობის მავალითებით გამდიდრება, ხალხთა შორის სოლიდარობისა და ძმობის გრძნობის აღზრდა, მაღალი პატრიოტული სულიკვეთება, ქართული კლასიკური მწერლობის ის საუკეთესო ტრადიციები, რომლებიც ილიას, აკაკის, ეფეს, ი. ვოვბაშვილის, რ. ერასთვს, ნ. ლო-

მოურის, ე.კ. გაბაშვილისა და სხვთა საბავშვო ნაწარმოებებს იდგურ-შინაარსობრივ საფუძველს წარმოადგენს და რამელიც ქართულ საბჭოთა საბავშვო მწერლობაში თვალბრივად ახალი ესთეტიკური სახეებით არის ხორცშესხმული.

ქართული სიტყვაკაზმული საბავშვო მწერლობის საერთო აღმავლობის ერთ-ერთ პირველ ძირითად ფაქტორად უნდა მივიჩნიოთ გავრძელება ამ შესანიშნავი ტრადიციისა, რომელიც გერ კიდევ XIX საუკუნის სამოციანო წლებიდან მომდინარეობს და საფუძველთა საფუძველი გახდა ეროვნული საბავშვო მწერლობის აღორძინებისათვის.

ეს შესანიშნავი ტრადიცია, განსაკუთრებით უკანასკნელ ათეული წლების მანძილზე, სრულიად ახალი ძალით გამოჩნდა, თვისობრივად ახალ, მაკოცხლებულ წყარო-წყა გამოშენილი ქართველი საბჭოთა პოეტების, პროზაიკოსების, დრამატურგების, მეცნიერთა და ქართული საბავშვო მწერალთა შემოქმედებით თანამეგობრობაში. ახლა უკვე ცხადია, რომ საბავშვო წიგნი არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება იყოს საბავშვო მწერლობის მონაბოლია! ამის გამო ენობრივად და თემატიკურად მრავალფეროვანი, მაღალიდურ-მხატვრული საბჭოთა საბავშვო ლიტერატურის შექმნა და დიდი ლიტერატურის დონემდე აყვანა, საბავშვო მწერლებს მიერ ძირითად შემოქმედებით მიზნად იქნა დასახული. ამის შედეგად ჩვენ უკვე გვაქვს დავუწყარი პოეტური სახეებით მდიდარი საბავშვო ლირიკა, პოეტური ეპოსი, მითობრობები, მეცნიერულ-ფანტასტიკური ხასიათის ნაწარმოებები, საბავშვო პიესები, ყოველივე ეს მაღწეულ იქნა ლიტერატურული ტრადიციებისა და თანადროდლობის ურთიერთდამოკიდებულებაში პროგრესულისა და ნოვატორულის პარპონიული გრითიანობის გამოკყენებით, სოციალისტური სანამდვილის ენათეტიკურ თავისებურებათა და მოწინავე პედაგოგიური მეცნიერების მიღწევების საფუძველზე.

განსაკუთრებული მნიშვნელობის პერსპექტიული ფაქტორი გახდა ქართულ საბავშვო მწერლობაში ახალი კატეგორიის მძლავრი, საბავშვო ნაკადის გამოჩენა, რომელშიც თან მოიტანა ჩვენი ეპოქის სუნიტება, საბჭოთა ბავშვებისა და ახალგაზრდობის შეუზღუდველი ოცნებანი და ნატურანი, თვისობრივად ახალი ზასიათები და ინტერესთა სფეროები, მხატვრული გამოვლენა, თანადროულობის პათოსი.

ამის შედეგად, ქართული საბჭოთა საბავშვო მწერლობა თემატურად და ენობრივად კიდევ უფრო მრავალსახოვანი და მრავალფეროვანი გახდა. შეიქმნა მთელი რიგი საბავშვო ნაწარმოებები პატრიოტიზმის, კოსმოსის დაპყრობის, საქართველოს ფლორასა და ფაუნის, ტურისტული ექსპედიციის, სპორტის, პოინერთა ბანაჟის, საბჭოთა სკოლისა და მისი ახალი სახის ინტერნატის, სახელოსნო სასწავლებლის, მოსწავლეთა ყოფის, შრომა-სწავლის და მორალური სახის თემებზე, რომლებშიც მოცემულია მეგობრობის, ჰუმანიზმის, ხალხთა სოლიდარობის, გმირობის, სიყვითისა და საერთოდ, მაღალი ზნობრიობის გამარჯვება ცდუნების, სიბნელის, სიყალბის, ბოროტების, უსამართლობის, უცოდინობისა და უფაქტურობის წინააღმდეგ ბრძოლაში.

თანამედროვე სოციალისტური საზოგადოების მრავალფეროვანი ცხოვრება, ქართული ეროვნული საბავშვო მწერლობის ტრადიციები, დიდი საბჭოთა მწერლობა და საბჭოთა პედაგოგიური მეცნიერების უკანასკნელი მიღწევები, აა, რა ქმნის მკვიდრ საფუძველს ქართულ საბჭოთა საბავშვო ლიტერატურაში მოწინავეს, პროგრესულსა და ნოვატორული საწყისების პარაზიტული ერთიანობისათვის.

მაგად მათ შორის უმოთხრესია კლასიკური მწერლობის პროგრესული ტრადიციები, რაც ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი შეიქმნა ქართულ საბჭოთა საბავშვო ლიტერატურის განვითარებისათვის. საბჭოთა საბავშვო მწერლობა, თუ, ერთი მხრივ, მკიდრად უკავშირდება ჩვენი სამშობლოს წინაშე თანადროულობის მიერ დაყენებულ დიად მიზნებსა და ამოცანებს, მეორე მხრივ, ასაკობრივი და გონებრივი განათლების პრინციპებიდან გამომდინარე, მაქსიმალურად ითვალისწინებს მოზარდი თაობის ინტერესთა სფეროსაც. ამ ორი ფაქტორის ერთობლივად ახალი თაობის აღზრდის და ცხოვრებაში მისი აქტიურად ჩაბმის საფუძველია. ამავ დროს იგი ძირითადი პირობაც გახდა საბავშვო მწერლობაში ახალი ესთეტიკური სახეების შესაქმნელად. ამის შედეგად ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ისტორიულ ფაქტორად გვევლინება ჩვენი კლასიკური ლიტერატურის საბავშვო პოეზიისა და პროზის ტრადიციის გაგრძელება და, ზოგ შემთხვევა-

ში ნოვატორული განვითარება თანამედროვე ქართულ საბავშვო მწერლობაში, რის შედეგად შეიქმნა დაუფიქრარი პოეტური სახეებით მდიდარი ქართული საბავშვო ლირიკა, პოეტური ეპოსი, მეცნიერულ-ფანტასტიკური ხასიათის ნაწარმოებები, საბავშვო პიესები.

თუ კი ტრადიციებისა და თანადროულობის ერთობლივების პოზიციებიდან, ისტორიულ ასპექტში, განვიხილავთ ქართული საბავშვო მწერლობის ენობრივ თვისებურებათა განვითარებას, ცხადი გახდება ის ფაქტი, რომ მეტწილად საბავშვო მწერლობის წარმოქმნის მიზნებიდან ადვილად რა ქართული ეროვნული საბავშვო მწერლობა, ამ საუკუნის დამატარებელ განვითარების გაჩვენებულ დონეს მხოლოდ საბავშვო პოეზიამ და პროზამ მიაღწია, რაც შეეხება საბავშვო დრამატურგის, შეიძლება ითქვას, რომ ეს ენობრივ, ამ სიტყვის ნამდვილი გავებით, ამ დროისათვის არც კი არსებობდა.

მაღალხარისხოვანი ქართული საბავშვო დრამატურგის შექმნა მხოლოდ საბჭოთა ეპოქისთან არის დაკავშირებული. უკანასკნელ ათეულ წლებში ქართული საბავშვო დრამატურგია კი (ს. მთავარი, გ. ნახუციანიშვილი, კ. გოგიანიშვილი, ქ. ქუჩუაშვილი, დ. თაქაიანიშვილი და სხვ.), თემატურად გამარჯვებულად: პატრიოტიზმის, მეშათა კლასის რევიოლუციური ბრძოლების, სოციალური უკუღმართობის, საბჭოთა სკოლის მოსწავლეთა შრომა-საქმიანობის, მეგობრობის და სხვა აქტუალურ თემებზე შექმნილი ნაწარმოებები ახალი თაობის კომუნისტურად აღზრდის მძლავრ ფაქტორად იქცა.

საბჭოთა საბავშვო ლიტერატურის ენობრივი და თემატური განვითარების პრობლემები მტკიცედ უკავშირდება ასაკობრივ პრინციპის დაცვას: ყოველ ასაკ თათვის პუშკინი, პუშკინი, ამბობს ცნობილი საბჭოთა საბავშვო მწერალი ს. მარშაკი, პატარა მკითხველისათვის ეს არის ზღაპარი, ათი წლის ბავშვისათვის „რუსლანი“, თორმეტი-ცამეტი წლის ბავშვისათვის გადამწვება პუშკინის პროზა, „პოლტავა“, „ბარბიკაოს მხედარი“, ახალგაზრდობის წლებში კი — „ონეგინი“ და ლირიკა.

ბავშვთა სხვადასხვა ასაკში ნაწარმოებების კითხვის ინტერესების გათვალისწინება არის ერთ-ერთი მთავარი პირობა მათთვის განკუთვნილი მაღალ იდეო-მხატვრული ნაწარმოებების შექმნისათვის. მაშასადამე, თეთი საბჭოთა საბავშვო ლიტერატურის თემატურად და ენობრივად მრავალსახეობათა განვითარებისათვისაც. ამიტომ როგორც პედაგოგებს, ისე ლიტერატორებს, რომლებიც ბავშვებისათვის წერენ, არასოდეს არ უნდა ავიწყდებოდეთ, რომ

მათ საბავშვო აუდიტორიაში მომავალი საზოგადოების ღონე, ძალა, ჭეშა და ტალანტი. ეს უკანასკნელი ბუნებრივად განსაზღვრავს საბავშვო მწერლობის ასახვის სფეროებსავე.

ქართულ საბავშვო პოეზიაში მხატვრულ სიტყვის ოსტატების ასახვის საგნად დღესაც ჩანება ბავშვთა განკლავ-განწყობილებანი, დანაჯრულისადმი თანაგრძობობა, სწავლა-მშრომისადმი მოწოდებები, ბუნების სამყაროს გაცნობა და სხვა თემები, რომელთა აღზრდელიობითი და საგანმანათლებლო ფუნქციები განსაზღვრავენ ამ თემებზე შექმნილ საბავშვო ნაწარმოებების სიტუატურ სიახლოეს, გამოშახველობით საშუალებათა სპეციფიკურობას, ენობრივ ქსოვილს. მაგრამ თემატურ მრავალფეროვნებაში მარად უქნობ თემად კვლავაც რჩება პატრიოტიზმი, რომელიც მაცოცხლებელ ძარღვად მოქცევა ქართულ ეროვნულ საბავშვო ლიტერატურას მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრიდან.

ახალ თაობაში სამშობლო პატრიოტული გრძნობის აღზრდა თანამედროვე საბავშვო მწერლობის უმადლესი და უეუთილშობილესი მოვალეობაა. „სამშობლო პატრიოტიზმი ზომ პარდა. პარტი მეშვიდარეა წინაპართა მოქმედებითი საქმეებისა, წინაპართა, რომელთაც წინ მიჰყვადან ჩვენი ხალხის განვითარება...“

სამშობლო პატრიოტიზმი თავისი სათავე ღრმა წარსულში აქვს, დაწყებული ხალხური ეპოსით. ის იყრებზ თავისთავში უოველთე კარგს, რაც ხალხს შეუქმნია, და უდიდეს ღირებნად მიანჩნია გაუფრთხილდეს უველა მის მიღწევას² (ხაზი ჩვენია. ა. ა.).

ქართული საბავშვო მწერლობის კლასიკოსი შოთ მოციხელი შავბნელ წარსულში მტკაცედ ამბობდა „ხმალი შემაწყდეს წელზედა, თუ არ შევაცედ ვმირულად მამულისათვის მტერს ზედა“ და თანაც სწამდა, დადგება დიდი განთიადი, „ამოვა, სევდას უუვეყარი მე სიმღერითა ნელთა, ნათელთა შოთფინება, რაც მოცუღლად ბნელთა“ („სიმღერა“). ეს ნათელი თან მოქევა დიად სოციოლსტური რეეოლოგიას. თვისობრივად ახალი, უმადლესი და უქმინდესი გრძნობა პატრიოტიზმისა თანამედროვე ქართულ პროფესიულ თუ არაპროფესიულ საბავშვო მწერლობის დიდი მხატვრული დაამყარებლობით, ძლიერი ემოციური ძალით აქვთ წარმოდგენილი ეპიქოსა და ლირიკულ ეანრებში. ამ მიზნით სამშობლო პოეტების მიერ გამოყენებულია ქართული ეროვნული საბავშვო პოეზიისათვის ნაკლებად ცნობილი პოეტური ხერხი — ისტორიული პროცესების ფრაგმენტირებული ჩვენებისას მხატვრული შედარება-

შეპირისპირება, დროის ფაქტორთა საფუტკელზე, რასაც შევარწყმის საბავშვო მწერლობისათვის დამახასიათებელი პედაგოგურეოქონიციპი, ნაცნობიდან უცნობისაკენ³ ახლობედულად შორეულობასკენ.

ნიმუშისათვის, ამყარად, მხოლოდ რამდენიმე მაგალითზე შევტყარდებით.

პატრიოტიზმის თემას ირ. აბაშიძის შემოქმედებაში საერთოდ და, კერძოდ, მის საბავშვო პოეზიაში განსაკუთრებული ადგილი უქირავს.

პოეტის მაღალადღერ და მაღალმხატვრულ საბავშვო ლექსებას და პოემებში საუკეთესოდ და გულმოდგინეული აზრთა სიღრმე და ამამაღლებული განცდები; პატრიოტულ თემაზე შექმნილ ნაწარმოებების ინდივიდუალური სტილის შესაბამისად, ოსტატურად დაკავშირებულია ლექსის რიტმულ წყობასთან ლოგიკური და ემოციური შინაარსი.

პოეტური ენის სინატიფე, მხატვრული ეფექტის აზრობრივ-ემოციური ნიუანსებთან შერწყმა პატრიოტული გრძნობის ძლიერ განკლას იწვევს, თუნდაც ისეთ პატარა ლექსშიც კი როგორცაა „მოიარე საქართველო“.

აქვე უნდა შევნიშნათ, რომ პოეტის ეს ლექსი წარსულთან და თანადროელობის ბუნებრივი, ძალდაუტანებელი შერწყმით, ნათელი და ძლიერი იდეით, ბავშვებზე წარმულელ შთაბეჭდილებას ახდენს და შესაბამის ემოციებს იწვევს. მასში ახალი თაობისადმი მიმართუცაა და მოწოდებაც, რომ მათ წინაპრების ნაევაღარზე მთელი სიყვარულთ შეიცნონ საეუთისი მიწა-წყობა, შეისწავლონ და დამახასსოვრონ ის, რაც უოველა პატრიოტიზმისათვის არის უმშვენიერესი და უძვირფასესი.

პოეტის მოხდენილი შედარებები, ხალხური ენა, ხალხური ფრაზები („რას არ ნახავს კაცის თვალი“ ან კიდევ „აქვთ ტერით... იქით ჭილა“...), პოეტურ ელერადობაში ოსტატურად გადმოცეულია განწყობილებები მეთოხველს ამამაღლებულ ეფულემა, პატრიოტული მტუნბარებით აღანთებს მის გულს.

ირ. აბაშიძის პოემა „რას გადურჩა თბილისი“ სინატირესთა არა მარტო იმით, რომ იგი წარმოადგენს ქართულ ეროვნულ საბავშვო მწერლობაში არც თუ ისე ფეხმოციდებული ეპიქოს ეანრის — ისტორიული პოემის თავისებურებათა განვითარებას, არამედ იმიოთაც არის მნიშვნელოვანი, რომ იგი სამშობლო საბავშვო პოეზიაში, პროგრესული ტრადიციებასა და თანადროელობის პარმიონულ მთლიანობას საფუტკელზე, ისტორიული წარსულისა და თანამედროეობის პათოსის ფრაგმენტირებული ჩვენების, მხატვრული ფორმით გადმოცემის ერთ-ერთი საუკეთესო ნიმუშია.

პოემაში კარგად ჩანს ჩვენი ქვეყნის ისტორი-

1 იქვე, გვ. 144.

2 შ. კალინინი, კომუნისტური აღზრდის შეხახებ, 1953, გვ. 112-113.

რთული წარსული, სავსე სისხლითა და ნაცუ-
ხარის ფერდული, ახსრებით, ცრემლითა და
გმინით, მუხანათობითა და მზაკრობით, დან-
კარული ფუჭების აღდგენითა და განახლები-
ნაველ სწავლით. პოეტი მხატვრულ სახეობა
რეალური თანამიმდევრობით მკითხველს თვალ-
წინ გადაუშლის საქართველოს ისტორიის მძიმე
სურათებს, წინაპართა გმირულ ბრძოლებს მე-
ხანათ მტრების წინააღმდეგ, რითაც უღვივებს
ჩა წინაპრებისადმი პატივისცემის გრძობას,
ბუნებრივად უკავშირებს დღევანდელ, ახალ
თბილისს — სიმშვიდით, სიმდიდრით, თავისუფ-
ლებით დამშვენებულს.

პოემის შესავლისა და ბოლოსიტყვის მხატვ-
რულ სახეებში, ამ სახეობა პოეტური ელვადობა
და იგრძნობა თბილისის სიხალთ გამოწვეუ-
ლი აღტაცება, აღმავლენა. ერთგულად ტყვე-
ლები პოეტის მიერ ვადმოცემულია თანრობითი
ინტონაციით რიტმულ ცვალებადობაში, რაც
თავის მხრივ გაპირობებულია შვიდმარცვლოვანი,
რვაშარცვლოვანი და თოთხმეტშარცვლოვანი
ტაქტების მონაცვლეობით. ეს კი დიდ ესთე-
ტიკურ განცდებს იწვევს.

პოემის შესავალსა და ბოლოსიტყვის პოეტის
მიერ მიკუთვნიებული აქვს შედარების ფუნქ-
ცია თანამედროვე „ოქროსდროის თბილისის“
მრისხანე და სისხლიან დროში ავარქმნილ დე-
დაქალაქთან. პოეტური ენის ცხოველყოფილი-
ობით, ამბავის დინამიურად ვადმოცემით მილ-
წეულია რთული შინაარსის ადვილად აღქმა,
კონკრეტულის ცოცხლად წარმოსახვა, რაც დიდ
ზემოქმედებას ახდენს მკითხველზე. უოველივე
ეს შედეგია მხატვრული რეალიზმის პრინციპი-
ების პედაგოგიურ პრინციპებთან ორგანულად
შერწყმისა.

პოემის ბოლოსიტყვაში პოეტი გვიხატავს ახა-
ლი თბილისის მშვიდ და თავისუფალ ცხოვრე-
ბას, დედაქალაქის განახლებას. ვერაფრე და ცბიე-
რი მტრის საბოლოო დამარცხებას და ახალი,
სიცოცხლით სავსე თანადროულობის ფერად
სურათებს ლაკონურად, მკაფიო ისეთი შტრიხე-
ბით, რომ იგი პოემის შესავალთან ორგანო-
ლად არის დაკავშირებული. ამით მიღწეულია
თანადროულობის ნიშნულ თავისებურებათა
შთქიანობა და, ამასთან ერთად, ერთგვარი პა-
ჩაღულია ვადლებული ისტორიული წარსულის
ბნელსა და მწუხარე ამბებთან, თანადროულო-
ბის ნათელი სახეების, სიმშვიდისა და თავისუფ-
ლების დამკვიდრების ჩვენების გზით.

პოეტი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ
ახალმა ვითარებამ, სოციალისტურმა წყობამ
საქართველო ერთა ურდევე კავშირში გააერ-
თიანა; ავტორს პოეტურ სტრიქონებში მშობ-
ლიური ქვეყნის სიყვარული „სამშობლოს“
ენებაში შტრიხი განდენილობით აქვს წარმოდგე-
ნილი, თანადროულობამ სამშობლოსადმი სიყ-
ვარული ორგანულად დღევანდელა მომე ერებ-

თან კეთილყოფელ ცხოვრებას, რაც სიუფ-
ველთა საფუძველთა იმ წარმატებებისა, რა-
მელთაც მშობლიური ქვეყანა აღწევს.

ქართულ საბავშვო პოეზიაში მატრიოტიზმის
ამგვარი ვადება, მისი სიძლიერის საფუძველების
ერთა თანამედრობობათან დაკავშირება ქმნის,
მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრის ქართ-
ველ საბავშვო მწერლების პატრიოტიზმთან შე-
დარებით, თანამედროვე საბავშვო მწერალთა
პატრიოტიზმის თვისობრივ განსხვავებულობას.

მამა-პაპათა ღირსეული საქმიების შემკვიდრე-
თა ვანწყობილებანი, საქართველოს წარსულ-
სადმი და მისი დიდებული თანადროულობისად-
მი, ქართული ენისადმი უაღრესად ძლიერი სიყ-
ვარული პოეტური ორნამენტების სიუხეობა და
აზრვეულებრივი მუსიკალური ელვადობით
მრისხმის გრ. ამასთან სხუთსტროფიან ლექსში
„სიმღერა“. უოველი მელიოდური და მელა-
მხატვრული საბავშვო პოეტური ნაწარმოების
(და არა მარტო საბავშვო პოეტური ნაწარმოე-
ბის) ვანსაუბრებულ ღირსებას სწორედ ის
წარმოადგენს, რომ მშობლიური ენის პარმო-
ნიით იგი ბავშვებზე ძლიერი ზემოქმედების ძა-
ლად იქცეს. ამაზე თავის დროს მითითებდა
ბელინსკი: „დე, მათი ყური შეეჩვიოს რუსულა
სიტყვის პარმონას, გულა ალოუსს მშვენიერე-
ბის გრძობით; დე, პოეზია, როგორც მუსი-
კა, მათზე მოქმედებდეს, პირდაპირ, გულის სა-
შუალებით“¹.

ეს დიდა ემთხებოდა ძალა შეუზღვევლად
იგრძნობა ლექსში „სიმღერა“:

„გვიყვარს, როგორც იავანანა,
როგორც ტკილი ზღაპარი,
საქართველოს ეა და მიწა,
საქართველოს მთა-ბარის
იგი ქვეყნის თვლი აბი,
ზურმუხტ-ლალი ზენიანა,
ალაგ-წითელ, ალაგ-ყვითელ
ალაგ-აღისდერიის
ან კი როგორ არ გვიყვარდეს
ხალხი სახელგანთქმული,
ვეკაცების დედა ენა,
დედა ენა ქართული!
თუ მამებმა ააყვავეს
ველ-მინდვრები ბაღებით,
ჩვენც სამშობლოს ღირსებით
მემკვიდრენი ვავდებოდით!
რადგან ახლა ჩვენს მშველში
ხენიც, ქვანიც მღერიან...
ალაგ-წითელ, ალაგ-ყვითელ,
ალაგ-აღისდერიის“

ამ რეალისტური ლირიკული ლექსის ბუნებრივ,
სადა, გამკვირვალე სტრიქონებში ჩანს პოეტის

¹ В. Белинский, т. IV, 1954, გვ. 88

ძლიერი სიყვარული შშობილი მიწისაღმად, ხოლო ლექსის აზრსა და ესთეტიკურ ტკობას მეორე და მეხუთე სტროფების ბოლო სტრიქონები ალაგ-წითელ, ალაგ-ყითელ, ალაგ-ალისფერია მუსიკალური ელერადობითა, მომჭაფლოვებლად ფერთა ელვარებით კიდევ მეტ მომხიბვლელადაა და ძალას მატებს.

სამამულო ომის თემატიკაზე დაწერილი პოემებიდან, განსაკუთრებით უნდა აღვნიშნათ გრ. აბაშიძის „ზარზმის ზმანება“ რომელიც ვარკვეული ნიშნებით საბავშვო შერაობის კეთილშეშობასაც წარმოადგენს. პოემა უტრადლებას იპირობს არა მარტო იმით, რომ პოეტის მიერ ეპიკური სიღინჯით თხრობა, ობიექტური სინამდვილის მხატვრული სახეებით ჩვენება რთვორც ფრონტზე, ისე ღრმა ზურგში მომხდარი ახალი უხორგების პროცესების მიხედვით, გამოყენებულია პატრიოტული გზნების მხატვრული განხორგების საშუალებად, არამედ ჩვენი ხალხის მიერ გერმანელი ფაშისტების წინააღმდეგ წარმოებულ სამკედრო-სასიციოებლო ბრძოლაში მოხვედრულად არის წარმოსახული ქარისკაცის დედის დიდი ადამიანური ღირსება, სულიერი განცდილი და განწყობილებანი. ამ მიზნით პოეტს საიუკარი ძალით გამოუყენებია ყველა სკიპრო მხატვრული გამომსახველობითი საშუალება. მკითხველზე ლოგიკურ-ემოციური ზეგავლენის ეფექტიანობას პოეტი აღწევს მბავის რიტმული დინებით სტროფების მებრული სტრუქტურის ერთიანშეულობის დაურღვევლად. პოეტისათვის სალექსო ფრაზის დამთავრება ძირითადი პირობაა სტროფებში სტრიქონთა რაოდენობის განსაზღვრისათვის, ამასთანავე, შინაარსობრივი თვალსაზრისით, სათანადო განწყობილებების შესაქმნელად ოსტატურად არის მომარჯვებული ინტონაციური ხაზტანმა დედის იმედის დაღუპვის, ტაძართან მსჭდომი, შემკრთალი ბალებებისა და დედის განცდილებისაღმად ყურადღების გამახვილებით შესაზმისი ასოციაციების გამოსაწვევად.

სამამულო ომში საბჭოთა ახალგაზრდობის დაუწყვარი გმირული სახე შექმნა პოეტმა ი. ნიწიშვილმა ზოია რუხაძის საბრძოლო ცხოვრებისაღმად მიძღვნილ პოემაში.

ეგტორი ღრმა ემოციურობით წარმოგვიდგენს ზოიას მტკიცე ნებისყოფის, ბრძოლის პათოსისა და გამაჩრვების ურყვე რწმენას, მტრისაღმად ზიზსა და შეფრივებლობას, რაც საბოლოოდ ორგანულად უყავიბრდება საბჭოთა პატრიოტიზმის იდეას.

ერთა შორის მეგობრობის განმტკიცების იდეა, რომელიც ჩვენი კლასიკოსების ერთ-ერთ საზრუნავს შეადგენდა, ქართული საბჭოთა საბავშვო პოეზიის ჩასახვის პირველ დღეებშიდანვე გამოჩნდა მთელი თავისი სრულყოფითი. ამ მხრავ ქართული პოეტური სიტყვის გამოჩენილი ოსტატი ა. მამაშვილი-მირცხულავა იყო

პირველი, რომელმაც საბჭოთა პატრიოტიზმის სიციოტლისწინაინაობა დიდი ემოციური ძალით ჩაქსოვა მოზარდი თაობისათვის საგანგებოდ დაწერილ ლექსებში. პოეტის საბავშვო ლექსების კრებული „პოინერული“, მაშინ, ქართული საბჭოთა საბავშვო პოეზიის ჩამოყალიბების პერიოდში, ერთ-ერთი სრულად ახალი მოვლენა იყო, სადაც კარგად ჩანდა ქართული საბჭოთა საბავშვო პოეზიის განვითარების წარმართველი ძალაც. ლექსში „პოინერული“, რომელშიც სახალისი ობიექტი ელერადობა, დინამიური სვლა და ძალის სიღაბდე მზარდ ტონალობაშია გადაზრდილი, მკითხველს ავრძნობინებს ახალი ქვეყნის, ახალი ძალების დაუშრეტელ ენერგიას, ავრძნობინებს, რომ „გვეშენებებს საერთო საქმე და მიზანი მრავალმილიონიან ხალხს“, „აი, ლაშქარი ამდენი, შეერთებულ ძმურადა“, „თვალეზი თვალებს ხელავენ, გული გულთივე ვიცანის: გავუზიარეთ ერთმანეთს ჩვენი საქმე და მიზანი“; პოეტს სწამს, „კაცი ენასაც ვაიგებს, აზრი თუ ვასავებშია“. ასეთი სულიერი და აზრობრივი ერთიანობა, მტკიცე დარაზმულობა დიდი საშობლოს დასაცავად ეროვნებათა ძმურ ოჯახში შეკავშირებულთათვის, ნიშნულია სწორედ საბჭოთა პატრიოტიზმისათვის. ამის გამო ელერს ძლიერად პოეტის სიტყვები:

„ერთი დაუთვალავი,
ზღვა ვარსკვლავებებით,
ერთია მიზანი — გზა;

მოვდივართ სიმღერით,
მოვდივართ თანაბრად,
გუგუნებს მერგავი ხმა,
დაქვარით ბარაბანს,
დაქვარით ბარაბანს,
დაქვარით ბარაბანს: ბრახს!“

ეს არამარტო პოეტის მიერ საბავშვო პოეზიაში უკვე დიდი ხნის წინ ვავლილი პოეტური გზის მაჩვენებელია, არამედ ძველ სამყაროსთან საბჭოთა პატრიოტიკის შემართების პროცესში დაბადებული საბრძოლო პიშინცაა, რომელსაც თავისებური ისტორიული მნიშვნელობაც აქვს ქართული საბჭოთა პოეზიის განვითარების ეტაპების თვალსაზრისით.

პატრიოტიზმის ამგვარი ვაგების ერთ-ერთ ნიშნად შეიძლება ჩაითვალოს გ. კაჭახაძის „ერთია ჩვენი საშობლო“. ამ ლექსში პოეტის გაგება საშობლოს ცნებისა უფრო ფართოდ არის წარმოდგენილი, იგი ეროვნულ ჩარჩოებში, მხოლოდ ეროვნული ინტერესებით არა შემოსაზღვრული და ამდენად ამ ლექსის აღმზრდელიობითი ფუნქცია ხალხთა შორის მშობისა და მეგობრობის დანერგვაშია. ქართველის, უკრაინელის, ჩეხების, რუსის, უზბეკის, ყირა-

ვიზის და სხვათა პატრიოტულ გრძნობაზე პოეტი ამბობს:

„ერთი გვაქვს დედა სამშობლო —
შინ და გმირების ქვეყანა,
გზა მეგობრობის, გზა მშობის
მან მოგვცა, მან შეგავყვარა“.

ქართულ საბჭოთა საბავშვო პოეზიაში ლირიკულ-ეპიური ეპარის განვითარებამ გამოიწვიოდა საბავშვო პოეტის მავალა მრავალშვილის მდიდარი პოეტური სამყაროში შიდა დონის მიაღწია. მავალითისათვის შეიძლება დავასახლოთ „გოგია და ტოლია“ იგი, თავისებურად კომპოზიციით, ბავშვთა ბუნების, ხასიათების, განწყობილებების, ოცნების ოსტატურად გადმოცემის ერთ-ერთ ცდას წარმოადგენს. მასში რეალური სინამდვილე დამოთვრებული მხატვრული სახეებით არის მოცემული. კომპოზიციურად პოემა წარმოადგენს ფრაგმენტული სახით მოცემული ლირიკული და ეპიური თხრობის მონაცვლობას ისე, რომ არ ჩანს შიდაფრაგმენტები და კონფლიქტი. პოეტური მტკიცებულების სისადავე, კონკრეტული ინდივიდუალური განცდები, რომლებიც სოციალისტური გარემოს მრავალფეროვნებით არის გამოწყვეტილი, მკითხველში მძლავრ ემოციურ ზეგავლენასა და ესთეტიკურ ტკბობას იწვევს. სოფლის პეიზაჟი („სიბერობა“, „ნადირობა“, „კალოზე“, „ყანაში“, „ღელეზე“), განცდების მონოლოგური და დიალოგური ფორმებში — შერწყმა, სიტუაციების დინამიური ცვლილებობა, პოეტური მტკიცებულების სტრუქტურა, ერთი მხსნობრივი თვალსაზრისით ეთარღება — გვიჩვენებს სოციალისტური გარემოს ფონზე ერთა შიშობა და მეგობრობა. ყოველივე ეს, გოგია და ტოლია მდიდარი სულიერი სამყაროს დახატვით, პედაგოგიური პრინციპების შესაბამისად არის წარმოსახული. ბავშვთა ინდივიდუალური ხასიათები, გულბრწყვილი თუ გულწრფელი ქვეყნები, გაუზიარებლად, ბუნებრივ მდინარეებში იმგავად არის გადმოცემული, რომ, მოთვლავად ფრაგმენტულობისა, მაინც იგარძნობა ნაწარმოების შინაგანი მთლიანობა.

საგულისხმოა მავალა მრველიშვილის სხვა პოეტური ხერხები, რომელიც პედაგოგიური პრინციპის — კითხვა-მიგვების სახით არის წარმოდგენილი და რომლის სათავე XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართულ საბავშვო შერლობაშია. ნიმუშად შეიძლება დავასახლოთ ბუნებისმეტყველების თემაზე დაწერილი ლექსი „მზა და ვარდი“, სადაც ბავშვური გულბრწყვილობითა და გულწრფელობით არის ნაჩვენები გოგონას ცნობისმოყვარეობა, დინატორებზე და ამავე დროს ვარდის ზრდისა და კვების შესახებ ბავშვთათვის ვარდული სწორი ცნობების მიწოდება სათანადო პოეტური ხერ-

ხით. ამ მხრივ დამახასიათებელია აქ ორი გარემოება: პოეტის ჩანაფიქრი ლექსის დაწყებულან (და არც სათაურიდან) არა ზარს უკეს მხოლოდ უკანასკნელ სტროფაში გამოკვეთილი, სადაც ბავშვი პირველად იგებს, თუ რა აჩვენებს ვარდის ზრდის და რომ წერალი ფესვებით საყვებს იგი მხოლოდ მიწიდან იღებს. ყოველივე ეს კითხვა-მიგვების ხერხით არის გადმოცემული.

ამავე თემაზე სადაც, გასაგებად და ემოციურად აქვს დაწერილი ქართულ საბავშვო პოეზიაში ნაყოფიერად მომუშავე პოეტს ნ. ჩახავას ისეთი ლექსები როგორცაა „მზეო, ჩქარა გვეწვიო“, „წვიმა, მოდი, მოდი“ და სხვ. პოეტი მიმართულია ფორმის ოსტატურად გამოყენებით ბავშვებს ბუნებრივად მიანიშნებს მზისა და წვიმის სასიცოცხლო ფუნქციანზე. ყოველივე ეს იმგავად არის სალექსო ტრეპებში ჩამოყალიბებული, რომ პოეტური სიტყვის ელერადობით იგი პატარებში ძალდაუტანებლად ცნობიერდება. ეს უშუალოდ, ბუნებრივობა და დახვეწილი პოეტური მტკიცებულება დამახასიათებელია ნ. ჩახავას სხვა საბავშვო ნაწარმოებებისათვისაც.

ორიგნალურად არის წარმოდგენილი და მხატვრულად წარმოსახული მ. ლებანიძის საბავშვო ლექსების ციკლი „ოთხი დრო“. აქ კარგად იგარძნობა ჩვენი ქვეყნის ფლორასა და ფაუნას დროთა ცვლილებების ნიშანთვისებანი, თავისებურებანი, მომხატვლელობა და მრავალფეროვნება.

უმცროსი ასაკის ბავშვების სულიერი სამყარო, ცეროდენების შთამავლებული მხატვრული სახეები შექმნა პოეტმა ჯ. ჩაჩკიანმა. ამ მხრივ საყმარისა დავასახლოთ „პაწიწიან სპორტსმენები“, „პატარა სიმღერები“ და სხვ. ის, რაც ხიბლავს მკითხველს, ესაა ცეროდენების მართალი, გულბრწყვილი და უეშმაყო ბუნების რეალისტურად წარმოსახვა, რითაც პოეტი ოსტატურად აღწევს ბავშვში დადებითი ჩვევისკენ განწყობილების შექმნას.

მორალური თემაზე, პოეტური დიაქტიზმის პრინციპებზე, ფოკლორული ხერხის გამოყენებით, საინტერესო ნაწარმოებები შექმნა პოეტმა დ. გაჩილაძემ („ტუტულს მოკლე ფეხი აქვს“, „ფეხი და ფეხი“ და სხვ.), სადაც სახე-პერსონაჟების ურთიერთგასაუბრებელი, ამბავის დინამიური განვითარებით მიღწეულია ღრმა შთავგონება — მწვერ ჩვეების ტრამაზობის. ყოვლოჩინობის, სიკრუის წინააღმდეგ.

პროფესიული საბავშვო პოეტი ა. ონელი, მხატვრული რეალიზმის პედაგოგიური პრინციპებთან ოსტატურად შერწყმით, მისაწვდომად, შთამბეჭდავად ქმნის სათნოებისა და სიკეთის დამწერგავ საუკეთესო სურათებს. მან, პოეტური დიაქტიზმის გამოყენებით, ბავშვებს ცხადად უჩვენა ცოდნისკენ მიმავალი „გზა, რომელიც ბრწყინავს მარად“, ხოლო იგავ-არაკული ეპარის ნაწარმოებებით („რატომ ვყოფს შამალი“, „დოკლამა“) — მოხდენილად აღწევს

მოზარდებში სათანადო ზნეობრიობის აღზრდას, საინტერესოდ არის ავებული ხ. ბერულავას „წყაროს თავგადასავალი“. პოეტის ჩანაფიქრი ახალი თაობის იდეურ-მორალური აღზრდის პრობლემებს უკავშირდება. აქ იღებს სათავეს, საგანგებოდ გააზრებული კომპოზიციური ხერხი, რომელიც ცალკეული ეპიზოდებისა თუ სიტუაციების აღწერას ერთ იდეურ მაკსიმალთან აკავშირებს, მონოლოგიური და მიმართებითი ფორმის გამოყენებით, აზრისა და ბანიტის, მათი შეგობრების სახეთა ინტელექტუალური და ემოციური არსი პოეტურა დიდაქტიზმის პრინციპებიდან გამომდინარეობს. სახეთა სასტეგიაში, კომპოზიციაში კარგად ჩანს იდეურ-თემატიკური შინაარსი. პატარა მკითხველი ადვილად შეაქვს ამ დადებით, მაღალ ადამიანურ გრძნობებს, რაც ახასიათებს ამ უსიუფეთო პოემის გამაზრებს.

აქვე ასევე უნდა შევნიშნოთ, რომ პატარა მკითხველის მიერ ნაწარმოების შეცნობისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს აზრის სიტყვიერ ფორმებში ჩამოყალიბებას, უშინსკის თქმით, სიტყვა აზრის სულიერი სამოსელია, ხოლო ბავშვმა ნაწარმოების აზრი რომ გაიგოს, ის უნდა იყოს სადა, რადგან „სისიდაივე წამდელი ხელოვნებაა“! ამ მხრივ „წყაროს თავგადასავალი“ სადა, დახვეწილი პოეტური ენით დაწერილი ნაწარმოებია, რომელიც პატარა მკითხველში ძალდატანებლად იწვევს სათანადო უმოციებს.

ბავშვებში, მოზარდ თაობაში მაღალი მორალის აღზრდას და ამავე დროს საზრამციის, ყოყმანის, თავისთავზე დიდი წარმოდგენის წინააღმდეგ გამოჩენილი მწერლების ბრძოლას ისტორიულ ასპექტში თუ განვიხილავთ. არ შეიძლება არ გავიხსენოთ დიდი აკადის სიტყვები ზოგიერთ ახალგაზრდის მიმართ: „წაიციტავენ თუ არა ერთს რამე წიგნს, თავი ფილოსოფოსს ჰგონიან; თუ სხვასაც წაუციტავენ არა თუ ის წიგნი, ათასი სხვაე ამისთანა და წაუციტავენ უფრო შესარგებლათაც, ამის წარმოდგენა აღარ შეუძლიან და ტიკებოვით დაბერალები და ღრმად ჩაფიქრებულნი დაბრახანდებიან თითქმის ქვეყნის ტერიტორია მათ ზურგზედ იდოს“¹ ასეთი უახყოფითი გრძნობის აღმოსაფხვრელად შესაფერისა შეგონების შემცველი ნაწარმოებების შექმნას დღესაც განსაკუთრებულ ყურადღება უნდა მიექცეს.

თანამედროვე ქართულ საბავშვო პოეზიაში მხატვრული დიდაქტიზმის ერთ-ერთ ნიმუშად შეიძლება დავასახელოთ ი. გრიშაშვილის ლექსი „ზარმაევი“, სადაც ზარმაევის გასაყიებას საქმელი არა მარტო ერთი შეხედვით არის აღქმული, არამედ მისთვის ნიშნული თვისებები

ზუსტად შეერწყმის ზარმაევის გარეგნულ მკვლევასაც:

ნამოვლები მუხის ძირას,

აკნატუნებ მზესუფიჩრას.

პოეტის მიერ საოცარი სიზუსტით დანახული ესაქმურობის დამახასიათებელი დეტალი მკითხველს პარველი სტრუქტურებიდანვე წარმოუახვავს ზარმაევის კონკრეტულ, განზოგადებულ მხატვრულ სახეს.

ასეთივე პოეტური გზნებით სრულყოფილი ფორმით გვევლინება დიდაქტიზმი სხვა ლექსებშიც, სადაც განსვს აქტიური პროცესით მკითხველს შეგნებულად გამოაქვს სათანადო მორალური დასკვნა კირვეული ბავშვის ქვედაზე („მოყიდე“), მუხევალიზე („ნუ ვადასდებ ხელისათვის“) ქედამდლობის წინააღმდეგ („ო და ყაყაო“), და სხვ.

ეს მიღწეულია იმით, რომ ამ ნაწარმოებებში პირველადი არის მხატვრული სახე, რის შემდეგობითაც ლექსში ჩაქსოვილი აზრს ბავშვი შეგნებულად, ესთეტიკურად შეიკნობს და ფარმობს; ეს კი გარკვეულ შემოქმედებას ახდენს მის გონებას და გულზე, ამით, რასაკვირველია, განისაზღვრება ლექსის კონკრეტული დანიშნულება, მისი ზნეობრივი შთაბუნება და აღზრდობობითი ფუნქცია. „მხატვრული ნაწარმოები აღმზრდობობითი მნიშვნელობა უდიდესია იმატომ, რომ იგი ერთდროულად და ერთნაირი სიძლიერით მოქმედებს აზრსა და გრძნობაზე“². ამას შედევად პოეტს მინიშნების აღნიშნობით ქცევის, მაღალი მორალის შესახებ არ შეიძლება ეთოლსასურველი შედეგი არ მოაქვდეს.

ზრამისადმი ბავშვების დამოკიდებულება, შრომითი ცხოვრებისადმი ჩვევების აღზრდა პოეტური სიტყვის გამოყენებით, რაც მეცხრამეტე საუკუნის სამოცანო წლებიდან ქართულ საბავშვო მწერლობის მრავალფეროვან თემატიკაში ერთ-ერთ საბატიო ადგილს იჭერდა (ილია, აკაკი, იაკობ გოგებაშვილი, ვაჟა, რ. ურისთავი, შოი მღვიმელი და სხვ.), საბავშვო მწერლობის განვითარების შემდგომ ეტაპებზე, კერძოდ კი თანამედროვე საბჭოთა საბავშვო პოეზიაში, თვისობრივად სრულად ახალ განვითარებას პოულობს.

ეს თვისობრივი განსხვავება შექმნა საოცარ-ლისტურმა წყობამ, რომელმაც ჩუყარა საფუძველი თავისუფალი შრომის გამარჯვებას, რაც თავის მხრე ახალ თაობაში ახალი ხასიათების, ახალი მორალის აღზრდა-განვითარების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საშუალება გახდა. უმცროსი ასაკის ბავშვთათვის შექმნილი პოეზიაში არ არის მშრალი დიდაქტიკური მოწოდება შრომისაკენ არ კიდევ დიდაქტიზმის პრინციპების საფუძველზე ბოლო საუკუნო ტაბით ხელოვნურად მიტარებული დამოძღვრება, არამედ

¹ М. Горький о литературе. 1937, гл. 110.

² „დროება“, 1875, № 35.

¹ М. Горький. Лит. критич. стат., 1937, гл. 481.

შრომსაკმინაობისადმი, შრომითი პროცესისადმი პატივების მიბაძვის ცოცხალი მავალითები ბავშვური გაცეცების, ფანტაზიისა და შათი რეალური შესაძლებლობის სრული პარამონიულობით არის გადმოცემული. განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რომ საღვესო სტროფებში შრომითი პათოსი, შრომითი ცხოვრებისაგან ბავშვთა ლტოლვა ფრახის მელოდურობისა, ტონისა და რიტმის ცვალებადობაში დიდი ემოციური ძალით იგრანობა. ეს განმსხვავებელი ნიშნულესება წარსულში ბავშვთათვის შექმნილ ლირიკულ ჟანრის ნაწარმოებებთან შედარებაში, მაგრამ აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ ჩვენი ეპოქის დიდი იდეების მხატვრულად ჩვენება მტიკედელ შთაბოძდა ქართულ საბავშვო მწერლობაში ეპიური ჟანრის განვითარებას.

მაღალმხატვრული და მაღალიდებური ქართული საბავშვო პოეზია, რომლის შექმნა წარსულში დაავიწარებულა ცხელის ნოველისტურ პოემასთან („საბარლო ბაბუა“), ფოლკლორული თავისებურების შემცველ გ. წერეთლის საბავშვო პოეზია „ლომ-კაციან“, შოი მღვიმელის პოემებთან („კოქოს თავთივი“, „ოთხი ძმა პეპელა“, „ზამთარი და ნიბლია“) და სხვ. ახალ ნათელს, ახალ ფერსა და სურნალებს იღებს უკანასკნელი ათეული წლების ამინდზე დაწერილ საბავშვო პოემებში. ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების მრავალფეროვნება, ადამიანთა ურთიერთობაში დამკვიდრებული ახალი განწყობილებანი, ახალი მორალი ნაჩვენებია ორი საწყაროს შედარება-შემიჯნობის (გ. აბაშიძის, „მოსკოვი-მოსტაი“, „იგი ღლიაი“, „რახთავის მერცხლები“), ხალხური შემოქმედებისათვის ეუთონილ თავისებურებთა მაღალი ოსტატობით გამოყენების (გ. აბაშიძის „ნაბოლარა წიწილა“, „რატომ არ აქვს ეგრდელს კუდი“, „მეცამეტე გოჭი“, ი. გრიშაშვილის „ბაბაჯანის ქოშები“, კ. კალაძის „შხაბუა წვიმის თეგვა-დახავალი“, „უნაწარე გოგონა“ და სხვ.) საბით, რომელთათვის ნიშნულია სინტერესო სიუჟეტი, ამბავის დინამიურად ვადმოცემის ხერხები, ნათელი პოეტური ფრაზა ბარის ლოგიკური დანება, მაღალტექნიკური ოსტატული ვარაიციები. ამასთან, თანამედროვე ბავშვთა სულიერი სამყარო, მათი მორალური სახეები, უკეთესობისაგან ლტოლვა, ცხოვრებისეულ სურათების შთამავანებელი ხატვით, ეპიური სიღრმით, სიუჟეტის დინამიურად განვითარებითა, ხასიათთა ცვალებადობის რეალისტური ფერებით წარმოსაგვა ნიშნულია ქართული საბავშვო ეპიური ჟანრის განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე მავ. მრეულიშვილის, რ. მარჯანიის, ი. ნონიშვილის, მარჯანის, ი. შოსაშვილის, ი. ჩხაიასა და სხვათა საბავშვო პოემებისათვის, რაც მკვიდრ საფუძვლზე ქმნის ამ ჟანრის კიდევ უფრო მაღალ დონეზე ასაყვანად. ამის გამო არ შეიძლება დღესაც განსაკუთრებული ყურადღებით არ მოვეყიდათ ქართულ

საბჭოთა საბავშვო მწერლობაში ეპიური ჟანრის შემდგომი განვითარების პრობლემას. ეუთვობით, ამჟამად ეს პრობლემა სსშკოთა შუდაგოგაიური და ლიტერატურული კრიტიკისათვის უბირველეს სასურნავს უნდა წარმოადგენდეს. ეპიური ჟანრის ნაწარმოებები ბავშვებს ძლიერ უყვართ. ამას საფუძვლად უდევს ამბავის განვითარების სიმძაფრე, ფანტასტიკის უხვად გამოყენების შესაძლებლობა, ამბავის გამართობა ხასიათი. ბავშვს „ბუნებრივი მიდრეკილება აქვს უოველივე იმისადმი, რაც სასიამოვნოა, სახუმაროა და თმამზობის ხასიათი აქვს და გარბის ყოველივე იმას, რაც მკაცრია და სერიოზული.“¹

ჭერ კიდევ ლეკმა პირველია გამოსთქვა აზრი ბავშვთათვის გამართობი ლიტერატურის შექმნის შესახებ, ხოლო თითქმის ასი წლის შემდეგ ჟონ ნიუბერის მიერ გამოცემული პირველი საბავშვო წიგნი ერთ-ერთი მიზეზი გახდა აღნიშნულ საკითხზე აზრთა სხვადასხვაობის წარმოშობა-განვითარებისა.

პროგრესული საბავშვო მწერლობა, რომელიც ხანგრძლივ ისტორიულ პროცესში იქმნებოდა მშრალი მენტალურ-ლინგვისტის პრინციპებისა თუ ინტროპოცენტრიზმის წინააღმდეგ ბრძოლაში, თანდათან ამკვიდრებდა საბავშვო ეპიური ჟანრს, სადაც სასიამოვნო, სასარგებლო და გამართობი ხასიათის ერთობლიობა მხატვრული სრულყოფითი იქნებოდა მოცემული, მაგრამ მისი განვითარება, მაღალ საფეხურზე აყვავდა ორგანულად დაკავშირებულია სოციალისტურ სინამდვილესთან.

ამჟამად ამოცანა იმაში მდგომარეობს, რომ საბჭოთა საბავშვო პოეტური ეპოსის შემდგომი განვითარებისათვის კიდევ უფრო მეტად ნიშნული იყოს სატირული და პატივბოლუკი სახეების შესაქმნელად ხალხური მოტივების ორგანულად გამოყენება, აღწერითი მომენტების შეყვება, ამბავის დინამიკური განვითარება, დამინტერესებელი მომენტების ზიირი მონაცვლეობით, რასაკვირველია, რიტმული ცვალებადობის მიზანშეწონილ ხვეულებში მოქცევათ, ფანტასტიკის რეალიზმის პრინციპებთან შეხამება იმგვარად, რომ ხელს უწყობდეს საზოგადოებრივი ცხოვრების ისტორიული პროცესების გახსნას.

• • •

თანამედროვე ქართული საბჭოთა საბავშვო პროზის განვითარებაზე უფროდ კეთილსურველ ვავლენას ახდენდა ქართული საბავშვო პროზის ისტორიული წარსულიდან მომდინარე პროგრესული ტრადიციები; თუ აღინიღელ საბავშვო პროზაში პატარა მოთბორების, ესკიზების სახით მოცემული იყო ჩვენი ქვეყნის ბუნე-

1 იან ამოს კომენსკი, რჩეული პედაგოგობრივ ობზერვებანი, 1949, გვ. 323

ბის წარმტაცი სურათები, ბავშვთა სახეები, იწერებოდა, სპეციალურად ბავშვთათვის, საბუნებისმეტყველო თემებზე მცირე მოთხრობები, ნარკვევები (მხატვრული თხრობის პრინციპების გამოყენებით. ზოგჯერ საუბრობს და ზოგჯერ კი პირველ პირობის თხრობით, ი. გოგებაშვილი „ჩიტის ბუდის ფასი“, „ნამი“ და სხვ.) თანადროულობამ საბავშვო პროზაში დამკვიდრებულ ეს ტრადიცია ახალ იდეურ-მხატვრულ დონეზე აიყვანა, მისა საზღვრები გაფართოვდა, თემატურად გაამდიდრა და ქანობრივად გაამრავლდა; ვრცელი მოთხრობები, ესკიზები, მინიატურები, სათავგადასავლო და მეცნიერულ-ფანტასტიკური ხასიათის ნაწარმოებები ბავშვებისათვის, ახალი იდეურ-მორალური პოზიციებიდან შექმნილი ლიტერატურული ზღაპრები და იგავ-არაკები, მხატვრული ნარკვევები ტექნიკის უკანასკნელ მიღწევებზე, რომლებიც შემქმნელია სოციალისტური რეალიზმის შეთანხმებული გამოყენებით, მნიშვნელოვანი როლის შემსრულებელი გახდნენ ახალი თაობის ესთეტიკური და მორალური აღზრდის ისტორიული ამოცანებისათვის ბრძოლაში.

თანადროულობამ გადაჭრით მოითხოვა საბავშვო მწერლობაშიც ცხოვრების ჩვენება თანის წინააღმდეგობებით, კონფლიქტებით, პერსპექტივებით. ამ მხრივ თანამედროვე ქართული პროზის გამოჩენილი ოსტატებისა და საყმაოდ ცნობილი საბავშვო მწერლების მოთხრობები, ტრადიციული თემებისა და მოტივების თვისობრივად განსხვავებულ გავრცელებულ-განვითარებასთან ერთად, პატარა გმირების მოქმედების არეს უფრო ფართოდ გვიჩვენებენ ხასიათების ინდივიდუალური გამოკვეთით. ამ მხრივ არაერთი კარგი მაგალითი დასახვდება შეიძლება, რომლებიც როგორც პედაგოგობის, ისე ესთეტიკური კრიტიკაში მრავალი საინტერესო პრობლემის აღმჭრელი გახდა საბავშვო ნაწარმოების თემატიკის, სიუჟეტის, პატარა გმირის ჩვენების, ქანობრივ თავისებურებათა და საბავშვო ნაწარმოებების ენის სპეციფიკურობასთან დაკავშირებით. ეს უკანასკნელი არ შეიძლება არ უყოფილიყო საბავშვო მწერლების განსაკუთრებული უფრადლების ცენტრში, რადგან ცნობილია, რომ ენის აქვს ორი ფუნქცია — საყოფნეიკური (ცვალებინების) და ესთეტიკური (მხატვრული გამოსახვის). ენის კომუნიკაციური და ესთეტიკური საშუალებათა ერთობლიობით საბავშვო მწერლობის ქმნის სახეს. ენა, როგორც მხატვრული გამოხატვისა და ემოციური ზეგავლენის უძლიერესი საშუალება, მტკიცე კავშირშია ენის გრამატიკულ წყობასა და ლექსიკური ფონდის სპეციფიკასთან, მის განვითარებასთან. მხოლოდ მხატვრული სიტყვის მეშვეობით შეიძლება ოსტატურად მოფიქრებულა სიუჟეტის იზიდავდეს მოზარდ თაობას, ანტიერესებდეს მოქმედების განვითარება, გმირის ბედი, ხასიათის

მერყეობა თუ სიმტკიცე, რომელიც ამბავის განვითარებას შერწყმის, ზოგჯერ მოულოდნელობით, ზოგჯერ ტრავიკული შემოტრიალებით თუ გმირთა აღმაკვლავით, ამის გამო ქართული საბავშვო პროზის განვითარების ყველა ეტაპზე ნაწარმოების ენის პრობლემა ყუველთვის იყო ერთერთი აქტუალური პრობლემა.

თანამედროვე ქართული საბავშვო პროზა მეტად მრავალფეროვანია და შეუძლებელია ამ წერაში მისი სრული სახით წარმოდგენა. ამის გამო, აქ, მხოლოდ რამდენიმე მაგალითის დასახელებას დავგვრდებით.

თანამედროვე ქართული საბავშვო პროზის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენლის როლიონ ქობჯას საბავშვო მოთხრობებში მოცემული ბავშვთა ყუფა, ბავშვთა მხატვრული სახეები, როგორც მორალური მიმართებით, ისე მხატვრული შესრულებით პროგრესული ლიტერატურული ტრადიციების შემოქმედებით აღ გამოყენებას უკავშირდება. პატრიოტიზმი, მშობლიური ქვეყნის უზენაესი, ცხოველების, მცენარეთა და ფრინველთა სამეფო, მწერლის მოთხრობებსა და ზღაპრებში მოცემული, ჰქმნის თანადროულობის გამოშხატველ ერთ მთლიან მხატვრულ მოვლენას წერის თავისებურების მხარით, განსაზღვრული ხასიათებით, ემოციებით; ყუფილივეს პატარა მეთხველებს უზენაესი აღუქმავს ასოციაციებს გმირთაასთან, სიყუფისთან, მეგობრობასთან, მისთვის ახლობელ გარემოდან შეცნობილ კონკრეტულ მაგალითების საფუძველზე. მწერლის მოთხრობები, ტრადიციული თემებისა და მოტივების თვისობრივად განსხვავებულ გავრცელებულ-განვითარებასთან ერთად, გამდიდრებელია ახალი მოტივებით, ახალი თემებით, რაც პატარა გმირების მოქმედების არეს უფრო გავრცობილად, ფართოდ გვიჩვენებს: მათ გვხვდებით სამოქალაქო ომის ქარცხლებში, სოფლად, საწარმოში, სწავლაში, შრომაში, პიონერთა ბანაკებში და ცხოვრების სხვა უზენაეს, ინდივიდუალური ხასიათებით, ოცნებებითა და მისწრაფებებით, მაღალი ჰუმანური ვრწმობათა და მომავლის ღრმა რწმენით, ცალკე, განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ქართული საბავშვო პროზის კლასიკური ნიმუში მოთხრობა „მარილის აყვანი“.

პოეტი ქალი მარჯანის მოთხრობებმა („მამიდა თვის მარანი“, „ველა“, „ზურა ატმის ქალაქი“ და სხვ.) დიდხანია დაიპყრეს პატარა მეთხველების გულს; ანტიბოშორთისების ელემენტების მოხერხებულად გამოყენება, ბავშვთა მოქმედების ფსიქოლოგიური მოტივაცია, ნათელი ფრაზა, ხალხური გამოთქმების, ეპითეტების, შედარებების, ალეგორიის ზომიერად ხმარება, პეიზაჟის ჰეშმარითად მხატვრის ფუნქციონალურად მისი ხელწერის ნიშნული თავისებურება.

მწერლობისათვის პატარა გმირების ასახვის, ჩვენების საფუძველი მრავალწინაგოვანია ობი-

ექტრო სინამდვილე: სოციალისტური სოფლის, ინდუსტრიული ქალაქის, საწარმოო შრომის, სწავლის, სპორტული სახობებისა და სხვა თემებზე დაწერილ ნაწარმოებებში, კარგად ჩანს ბავშვური მიახლოება და გონებაშახეილობა, გაძლიერებული ცნობისმოყვარეობა და თავშეუყვებელი გატაცება, გულცილობა და თავმოყვარეობა, გულწრფელობა და მორიდებულობა. მათ შორის არიან პატემოყვარენი, ძლიერ ცელქნი, რომლებიც საწინააღმდეგო ზასათების შებარისპირებით, ერთგვარი კონფლიქტით აშბავის განვითარებაში, ბუნებრივ გამოვლინებას პოულობენ.

მხატვრულ ოსტატობის თვალსაზრისით მიაჩნება მოთხრობები შეტად სინტერესოა: უპირველეს ყოვლისა, მის მოთხრობებში კარგად არის გადაწყვეტილი საბავშვო მწერლობისათვის ყველაზე სერიოზული პრობლემა — სიუჟეტის პრობლემა. ნაწარმოების მტკიცე კომპოზიციაში მოქცეული სხვადასხვა მოვლენათა კავშირი, წინააღმდეგობა, სიმპათია, ანტიპათია და, საერთოდ, პატარა გმირების ურთიერთობა, ამათუ იმ ტიპის ხასიათის ზრდისა თუ ცვალებადობის ისტორია დინამიურად, საინტერესოდ ვითარდება. მაროჯანის თხრობისათვის განსაკუთრებით ნიშნულია სასუბარო ინტონაციაზე აგებული ბუნებრივი ფრაზა, რაც ბავშვის განწყობილების, გატაცების, ჩუქუნის თუ დაქვრების ნიუანსების ცხადად გამოხატველია. ეს ზრდის ნაწარმოების ემოციური ზეგავლენის ძალას.

აქვე ისიც უნდა აღნიშნოთ, რომ მის ნაწარმოებებში აშკარად იგრძნობა მწერლის გულის სითბო და სიყვარული არა მხოლოდ დადებითი გმირებისადმი, არამედ სინანული და შებრალებაც უარყოფითი თვისებების მქონე ბავშვებისადმი. ამის შედეგად, ასეთი ბავშვებისადმი გულმოსტკვილი თუ დადობრივი მზრუნველობა და სიყვარული, შებრალებისა თუ მისი კარგებაზე დაყენების მძაფრი სურვილი, ზოგჯერ მწერლის ცივ გონებას ძლევის, ზომიერების გრძნობას ართმევს და ილიე გზით წარმოვედგენს გამოსწორების რთულ პროცესს. იგრძნობა, მწერალი ცდილობს ზოგიერთ გმირს მიეშველოს, თავის პატარა მკითხველს უკვე გამოსწორებულად უჩვენოს. ამის გამო ზოგიერთ მოთხრობაში ნაადრევად აჩქარებს ყველაფერს, რაც თავისებური კვალს სტოვებს გარდაქმნის პროცესის ლოკიერ კანკითარებაზე, ლოკიერ-ემოციური თვალსაზრისით ამ პროცესს, ე. ი. გამოსწორების ამპლიტუდას შესამჩნევად ამცირებს.

თანამედროვე პროზაში ბავშვის მორალური სიხის ჩვენება ძირითადად პრინციპულად ეწინააღმდეგება წარსულში ტრადიციულად დამკვიდრებულ ხელოვნურ სქემებსა და პატარა გმირების არაბუნებრივ მეტყველებას, რომელიც კარგად არის ცნობილი არა მარტო ქართულ, არა-

მედ დასავლეთ ევროპის საბავშვო მწერლობაში. ამ შემთხვევაში საბჭოთა პედაგოგიური მეცნიერების უკანასკნელი მიღწევების გამოყენება საბავშვო მწერლობაში, პედაგოგიური ფსიქოლოგიისათვის ნიშნული თავისებურებების საფუძველზე ბავშვის სულიერი სამყაროს ღრმად შესწავლა და მხატვრული გადმოცემა, საბავშვო მწერლობისათვის ერთ-ერთი უადრესად სერიოზული პრობლემა გახდა. დღის უკვე არ არის სადავო როგორც რუსულ, ისე ქართულ საბავშვო მწერლობაში ამ მხრივ რომ მნიშვნელოვანი მიღწევებია მოპოვებული. ქართულ საბავშვო მოთხრობებში, მინიატურებსა და ესკიზებში ამისი ბევრი კარგი მაგალითის დასახელება შეიძლება.

პროფესიულ საბავშვო პროზაიკოსთა მომდევნო თაობაში ყველაზე პროდუქციული მწერალი ლავრენტი ჭიჭინაძე. მისი მოთხრობები, ეჭვირობთ, განსაკუთრებულ ყურადღებას იქვევს უშვებლობით, მაშვეთ განწყობილებების, ამახლებელი ნატერისა და ხასიათის ჩვენებით.

ნ. კეცხოველის საბავშვო მოთხრობებში წარმოსახულია საწართველის ზღაპრული ბუნება — შვიდი თმები, თოვლიანი მწვერვალები, ჯან-შეგარი მთასველელები, ყვავილია და მცენარეთა უმშვენიერესი სამეფო და ამ მომხიბველობაში ბავშვთა მხატვრული სახეები და ხასიათები. საბუნებისმეტყველო მეცნიერების განვითარების მაღალმა დონემ გააპირობა ქართულ საბავშვო პროზაში ამ ტრადიციის გაგრძელებისა და განვითარების აუცილებლობა ჩვენი ეპოქის შესაბამისი ამოცანების მიხედვით.

სიამოვნებით უნდა აღინიშნოს, რომ ამ მხრივ, ნიკო კეცხოველის შემდეგ, როსტომ ელანიძე სასახელოდ აგრძელებს კლასიკურ ტრადიციას საბავშვო მწერლობაში. მწერალი ასულდგმულეს ბუნებას, ლაბარაკობს იმაზე, რაც ბავშვის გათვითცნობიერებისათვის, ბუნებაზე და ბუნების მოვლენებზე მეცნიერული წარმოდგენისათვისაა საჭირო, მაგრამ აქ უმთავრესი მინიმ მხატვრულია, ხოლო გათვითცნობიერება მისზეა დამოკიდებული.

ბუნების საიდუმლოების ამოცნობისათვის მოსწავლეთა საინტერესო მოგზაურობანი, ძიებანი, რომელნიც მრავალსახოვანი ასოციაციების აღძვერენი შეიქმნენ, ქართულ საბავშვო მწერლობაში როგორც თემატიკური სიხლე თანდათან ფუნს აკლდებდა. ამ სიხის პირველი მაღალ-მხატვრული ნაწარმოებები, შექმნა გამოჩენილმა მწერალმა ლეო ქიანელმა („ხეთთანის საიდუმლოება“) მისთვის ჩვეული სიუჟეტის ოსტატურად გაშლით, დახვეწილი სტილით, მდიდარი ხალხური ენით. ამ თემის შემდგომ მხატვრულ განსხვავებას ვხვდებით ს. მთავაძის, გ. შატბერაშვილის, ლ. მარულაშვილისა და სხვათა სათავადასაველო ნაწარმოებებში.

ახალი თაობის სხედამსხვა ასაკისათვის საკი-

თხავი წიგნების სფეროში დიდხანია მტკიცედ დამკვიდრდა ქართული მხატვრული სიტყვის ცნობილი ოსტატის ანდრო ლომიძის პროზა, რომელშიც საქართველოს მრავალფეროვანი პენჯეი, მდიდარი ფლორა და ფაუნის მომხიბვლელი სამყარო, მონადირეა და მებღვალთა განცდანი თუ ლტოლვანი, გაწყობილებანი თუ ინდივიდუალურად გამოკეცილი ხასიათები, სინტერესო თავგადასავალი თუ ეპიზოდები კომპოზიციურად მტკიცედ შეკრულ ნაწარმოებებში უშვებლობით, გემოვნებით და მხატვრული სისრულით არის გადმოცემული.

ამასთან ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მწერლისეული ინდივიდუალური სტილი — მოკლე დრამა, საგანგებოდ შერჩეული მხატვრული შედარებანი, აღწერითი მომენტების ნაწარმოებში ისე ზომიერად ჩაბრუნდა, რომ იგი ამბავის დინამიურ მსვლელობას არ ანელებს, დახვეწილი დილოგი, მსუბუქი იუმორი ა. ლომიძის მოთხრობებს სახალისო საკითხავ ნაწარმოებულ ხდის.

ქართულ საბავშვო პროზაში სამამულო ომის თემებზე შექმნილია არაერთი შთაბეჭდილებელი მხატვრული სახე, რომელიც დღესაც ინარჩუნებს ცხოველმყოფელობას. ყველა ისინი ქართული საბავშვო მწერლობის ძვირფასი შენაძენია. ჩვენ მხოლოდ რამდენიმე მოთხრობაზე შევაჩერებთ ყურადღებას, სადაც გამოქვეყნდა ბავშვის სახე ფრონტიდან მომოსვლით, ღრმა ზურგში ცხოვრების ფონზე.

არ შეიძლება გულგრილად წაიკითხო ნ. ნაკაშიძის „არიშკა“, სადაც გამოჩენილი საბავშვო მწერალი ქალი არც ისე ბოლო სიუჟეტით, ცოცხლად, დინამიური თხრობით წარმოგვსახავს მომხრე რესპუბლიკიდან ევაკუირებულ არიშკას თავგადასავალს, მის მძიმე სულიერ ვითარებას. ის გამოქვეყნდა ნგრევას, სიკვდილს. დეტოვა ცეცხლში გახვეული, დანაყარტუტებული მშობლიური კუთხე და საქართველოში კეთილადამიანებთან იზოგა ბინა. მოთხრობის ღირსება იმამხივ მღვთმარეობს, რომ მწერალმა შეძლო ბავშვთათვის მისაწვდომი მხატვრული სახეებით დამაჩერებლად ეჩვენებინა უღელმწივლ დარჩენილი ბავშვისაღმა ჩვენი ხალხის დიდი სიყვარული, მზრუნველობა და მისი ბედისაღმა მალა ზღმანური დამოკიდებულება.

სამამულო ომის თემებზე დაწერილ საბავშვო მოთხრობებიდან საგანგებოდ უკრძალვას იქცევს ქართული მხატვრული სიტყვის გამოჩენილი ოსტატის დენა შენგელიას მოთხრობა „მეოთხე მშა“, რომელიც, დამსახურებულად, დიდხანია მტკიცედ დამკვიდრდა ქართული ლიტერატურის პროგრამაში, როგორც ერთ-ერთი საუკეთესო საბავშვო მოთხრობა.

„მეოთხე მშა“ ქართულ საბავშვო პროზაში სამამულო ომის თემებზე დაწერილ მოთხრობებიდან იმით განსხვავდება, რომ მასში დიდი ემოციური ძალით, დამაჩერებლად იჭრება მათა

მათა და შვილთა, ძველი და ახალი თაობის ერთიანი სასიცოცხლო და მარადიული გრძნობის — მატრიოტიზმის დიდი ძალა, ნაწიგნებია მანქანის საბარბოლო საქმეების გმირულად გაგრძელებლობა მთელა პლენად. ერთი მხრივ ძველი მატრიოზანული დროშა, რომელიც „ფრიალით დაიწმინდა, ტყეებით დაცხვებულა, ემათა ვითარებისაგან გახუნებულა, ოქროს წარწყვრაც აქა-იქ დასცივინა“ და მეორე მხრივ „ახალ ტარზე დაგებული დროშის ქვეშ“ შაშხანით ხელში მდგომარ დედის, იქვე მყოფი მოხუცის, სახალხო მოღმჭრეთა, ონავარა შვილიშვილისა და პატარა გაიანას სახით მწერალი ქმნის მამათა და შვილთა მტკიცე ერთიანობის მომხიბვლელ სურათს.

პატარა ბიჭის, ონავარას, მეომბე მძის კოლორიტული სახე, ბავშვური მიამიტობა, ანულობა, მიხვედრილობა, გამბედაობა და სიყვდილის შიშის გაქარწყლება მწერლის მიერ იმე ღრმად, ისე სულში ჩამწვდინდა, დამარწყვინებლად არის დაბატული, რომ მკითხველში სწრაფად აღძრავს მღელვარე გრძნობასაც.

მოთხრობის მდიდარი ლექსიკა ფრანის ოსტატური ორგანიზაცია ნათლად შეტყვევებს იმ ფორმებზე, რომელიც მწერალს მისთვის ჩვეული ოსტატობით გამოუყენებია ბიჭის სახის გამოსახატვად. ნაწარმოებში კარგად ჩანს მწერლისათვის დამახასიათებელი თავისებური სინტაქსური სტრუქტურა — ინტონაციურად დამატარებელი მოკლე ფრაზები, აღწერითი მომენტების სიმკიცრე, რაც სიუჟეტის დინამიკურ განვითარებას ორგანულად უწყობს ხელს.

ამბის თანამდებურულ განვითარება, კონფლიქტის მზარდი დაძაბულობა და მასთან დავაშორებულ მოქმედ პირთა შინაგანი დრამატიზმი, მოთხრობის იდეური შინაარსი და მხატვრულ-გამომსახველობითი საშუალებათა ოსტატურად გამოყენება ცოცხლად წარმოგვიდგენს ძირითად კოლონიას. იმისათვის, რომ ბავშვმა ღრმად გაიგოს ნაწარმოების კოლონია და იდეური შინაარსი, წინაპრათა მატრიოტიკული ბრძოლების ღირსებულად გაგრძელებულია გმირული სული შემცველი იესოს დიდი ემოციური ზეგავლენის ძალისა, მწერალი საგანგებოდ, მგარამ სრულად ბუნებრივად აქცენტირებს აკეთებს უმნიშვნელოვანეს სიუჟეტურ მომენტებზე და ხასიათების გამოსაყვეთად სხვა ეპიზოდებზე, რაც ქმნის მოთხრობის სიუჟეტურსა და იდეურ-კომპოზიციურ თავისებურებას.

ქართული მხატვრული სიტყვის ოსტატის ს. კლდიაშვილის მოთხრობაში „ზურია“ კავკასიის ფერდობებზე ომის ქარაცხვლიან დღებში ერთ-ერთ ოქავას ცხოვრებაა წარმოსახული. ამ ოქავას ბავშვის ზურიათა ცოცხალი, კოლორიტული სახე არ შეიძლება მკითხველს არ დაამახსოვრდეს. ნაკრისფერი კლდეები, თეთრი მწვერვალები, თეთმფრინავების ლანდები, აფეთქებები, დან-

გრეული და დამწვარი სახლები, ბილიყებზე თუ წაჯარნებზე მებრძოლთა გზის მანვენებული ზურგის გასწვრივ აღიწერა, ომის შემდეგ ახალი სოფლის სახეშეცვლილ მიდამოებში შეხვედრა, სიბარული, განცდები ისე უბრალოდ, ისე ემოციურად და მომზიბლველად არის გადმოცემული, რომ მკითხველი მადლიერი რჩება მწერლის მადლიანი კალმისა.

ომის მძიმე დღეებში ჩაბნელებული ქალაქი, ქალაქში საოცრად დაძაბული ცხოვრება, გერმანიური სიძნელეები, მძიმე განცდები არის ნაჩვენები გ. ჩიქოვანის მოთხრობაში „დაურტული ბერთი“. ომის ნაკვალავის ღრმა ჭრილობა, დილაქანზე შერღულიანი და ჩიტანი ერთად მიწვინით გატანილი ბავშვის უსიცილოდ სახე თუ ერთი მხრივ აღძრავს უსიცილოდ მწვავე აღმანიერ გრძობას დაღუპული სიცოცხლის მიმართ, მეორე მხრივ გულისწყრომით გეყვებს იმით მიმართაც, ვინაც ბავშვის სიცოცხლე ამ მდგომარეობაში ჩააგდო და ანატორად დაბატონული ცხოვრებისეული სურათები პატარა მკითხველს გულის და გონებას ერთი დიდი მიზანსწრაფვისაკენ წარმართავს. გ. ჩიქოვანს აქვს სხვა მოთხრობაც, „მეორე ოქაბი“, სადაც ახალი თაობის შესანიშნავი, ცოცხალი სახეება ნაჩვენებია. ეს მოთხრობა დამასხურებულად გაბდა ფართო მკითხველთა საკუთრება.

სამამულო ომის თემზე დაწერილი მოთხრობებიდან, განსაკუთრებული ნაშნით, მხატვრული თავისებურებით ცალკე უნდა გამოყოფთ ერთი ფსიქოლოგიური ნოველა; აქ არ არის აღწერილი არც ტანკების ლეწვა, არც თეთმფრინავების გამაყრუებელი გუნჯი, არც ქალაქების ნგრევა, არც ცეცხლიანი ქაოსი, რომელიც მშობლიურ მიწას ბუგავდა, და არც ბავშვის უშეალო მონაწილეობა ომის ქარცეცხლში, მაგრამ როდესაც ჩვენ ქართული მხატვრული პარობაში გაინდა გამოვარჩიოთ საბჭოთა ხალხის დიდ გამსიძღვლები ორგანულად დაკავშირებული სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლის ქარიშხლიან დღეებში ბავშვის სულიერი საწყაროს შესაცნობი მხატვრული სახე, ჩვენი ფიქრები და აზრები არ შორდება პატარა გმირის, საბრალო ცაბუნის და დრდასა და წიხლის, წუთიერად გამოწვეული სიბარულითა თუ აღტაცებას.

ფიქრობთ, ამ მხრივ, ქართული საბავშვო მწერლობის მკვლევარი გვერდს ვერ აუვლის ქ. ლორთქიფანიძის „ცაბუნისა“, რადგან იგი, ჩვენი ღრმა რწმენით, განუკუთვნება ქართული საბავშვო პროზის სურწყესაც, თუმცა იგი ბავშვთათვის არ არის დაწერილი. მწერლის ისეთი სახეშეგონაწარმოებების შემდეგ, როგორცაა „ბიონერი თანდო“, „მებრძოლი ბიონერი“, „სანაბრო“ და სხვ. „ცაბუნია“ საბავშვო მწერლობაშიც მეტად საინტერესო მოვლენია.

მწერალი ღრმად სწვდება თერთმეტი წლის გოგონას სულიერ საწყაროს, მის განცდებს, მის

ოცნებას, მის დამტანველ ფიქრებს და ამის შედეგად ბუნებრივად, უშეალოდ, განვადიფინებს თუ რა ძლიერია მასში მამობრივი რწმენის ფაქტიური გრძობა.

ამავე იშვიათ ღრმა ზურგში, სადგურ სამხატვროდიაში, დიდი სამამულო ომის მძიმე დღეებში. პატარა ცაბუნია არ არის გმირობის ჩამდენი; იგი ხსიათის, განწყობილების, ნატერისა და მისწრაფებათა ისეთ სფეროშია მოქცეული, რომლის იქით მაინც ოგრძობა მდელურე ცხოვრების სუნთქვა, ომის ქარცეცხლი და სისხლიანი ნაკვალავი, უმძიმესი დღეების მშფოთარება, რომელიც ნორჩ სიცოცხლეს სიბარულის მზეს უქრობს.

კითხვობ მოთხრობას და გვისმის ნაწვიმარ თემშარზე „ახლამის ძობის“ დიდი კალამების ტყაპანი, ზედაც გოგონა ნაწვიმარ გუბეს გვერდს რომ ვერ უვლის, შორიდანვე გამოიქცევა და ზედ გადაეცლება, ხანდახან მანძილს ვერ მოზომავეს, ნახტომი შეეშლება და წუმშეში ტყამანს გააღებს, ან კიდევ „ცალ ფეხზე ბტუნებით სანდლებს გაუჩერებლად ჩაიქაშს და სადგურისაკენ მოუტრცხლავს“. მაგრამ იგივე გოგონა მამის ამბის გასაგებად მოსული დაკრილბით სავსე ეავონის ვიწრო დერეფანში დადის „როგორც ლანი, არაფერს წაქცევს და არავის არ შეიწუხებს“, მაგრამ აი, მამის შესახებ „საიმელო ამბები“ რომ მოისმინა, „სიბარულის ელდამ აღვილიან მოხსლიტა, სანდალზე შესაყრავი გაუწყდა. შერე სანდალიც უშალევი წაბრო და ფეხშიშველი მოქურცხლა“. აქ სრულიად სადაც, ცოცხლად არის ვადმოცემული ბავშვის მოჭარბებულ აღტაცება და ამის შედეგად დედისგან თაუშეკავებული სწრაფეა. ცაბუნია გულბრყვილოდ ენდობა უნადაგო სანუგეშებელ სიტყვებს და ამით ერთგვარად შორდება ეკვების აღმქერელ შიშსა და მკაცრ სინამდვილეს, მძაფრ სულიერ მდელურებას, მაგრამ სატყვები, რომელიც მასში აღტაცებას იწვევს, ეს მხოლოდ ფსიქოლოგიური ზემოქმედების ფაქტორად რჩება. ვაივლის ღრო, ცაბუნია მაინც ვერ გაქცევა მწარე სინამდვილეს, იგი მაინც ვაივებს მამის დილუშემს ამბავს, ვაივებს და მკითხველი აქედანვე წარმოიღვემს პატარა გოგონას თუ როგორ აუჩუყდება გული, აუთროთობდება ბავებში და აყანალებული ცრემლად როგორ დაიღვრება.

ამ პატარა მოთხრობაში გამსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს მწერლის წერის მანერა; საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ „ცაბუნიაში“ ლოგიკურ-ემოციური თეალასზრისით გაშანვილებული ავტორისეული გამოთქმები თუ მკაცრად ჩამოყალიბებულ დიალოგებში მოქცეული ფრაზები ორგანულ კავშირშია ნაწარმოების სხვა მხატვრულ კომპონენტებთან და ამით ბრწყინვალედ არის განზორცავებული მწერლის იდეურ-მინაორბორბივი ჩანაფიქრი; ამასთან საგულისხმოა

ოსიკ, რომ მწერლის თხოობის დინჯ დინებას ორგანულად შეერწყმის ეპისტოლური ფორმით ამბის გავრცელება და ბუნებრივი დასასრულიც.

აქ ყურადღებას აქცევს ის გარემოება, რომ თხოობის უპიური დინება ეპისტოლურ ფორმად იწვევს ინარჩუნებს მითხრობელის პირველი სიტყვიდან მომდინარე ინტონაციის, რაც ქართულ ეროვნულ საბავშვო მწერლობის ისტორიაში, კერძოდ, საბავშვო პროზაში ამ სახით პირველად გვხვდება.

ქართულ საბჭოთა საბავშვო პროზაში უფროდ კარგი სიხლვა მოგზაურული ჟანრის ნაწარმოებებს, მოგზაურის ჩინაურის წიგნის გამოჩენა (ლ. ვითუას „მოგზაურული კრილოვანი“). რომელშიც ფარმონა თავის ქვეყნისადმი დიდი სიყვარულით გამოხატა მწერლის სუნთქვა და გულის ფეთქვა. ივრძინება თუ რა ძვირფასია მისთვის მშობლიური ქვეყნის გუგული ქაობები, მიუფალი გამოქვაბულები, აუგალი მწვერვალები და ის აღმჩანებები, რომელთა სიცოცხლე, როგორც ტყბილი სიყვარული, გადაერთო „სულის ჩამდგმელ მხარეს“. ასეთი ნაწარმოებებს აღმზრდელობითა და საგანმანათლებლო ფუნქციები მეტად დიდია, რადგან ისტორიულ წარსულონ ერთად თანამედროვეობის ცოცხალი სურათებიც დაუფიქრებარ შეთხვედრებებს ტოვებს.

ქართული საბჭოთა საბავშვო პროზა სხვა მიმართულებითაც ვითარდება: გამოჩენილი მწერალთა, ხელოვანთა, მეცნიერებისა და საზოგადო მოღვაწეების, ხალხის საკეთისათვის შეზარალი მამაცი გმირების ბიოგრაფიიდან შერჩეული უბიზობების ღრმა ემოციურ, მხატვრულ სახეებში გამოყვეთას, ბავშვთათვის, ახალგაზრდობისათვის მისაწვდომი ფორმებით დოკუმენტური მოთხრობებისა და რომანის სახით შექმნას უკვე სათანადო ყურადღება მიექცა (კ. დივდარიანის „პოეტის სიკვამლე“). მაგრამ უნდა შევნიშნოთ, რომ ჩვენი ეპოქის ახალი თაობის ესთეტიკური გემოვნების ზრდის, მათი განათლების დონის, აღმჩანა საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე, მათ იდეალებზე წარმოადგენის გაფართოების პირობებში დოკუმენტური პოზის განვითარებამ კიდევ უფრო მაღალ დონეს უნდა მიადრწინოს.

ცალკე უნდა აღინიშნოს უაღრესად ნიჭიერი მწერლის, ჩვენგან ნაადრევად წასული გიორგი შატერაშვილის ღვაწლი, რომელმაც თავისი მხატვრული სიტყვით გაამდიდრა ქართული საბავშვო პროზის საუქნე, თუნდაც ისეთი ნაწარმოებებით, როგორცაა „სათაფლია“, „ხორბალა“, მტკერის სათაფისაკენ“ და სხვ.

უფროდ საინტერესოდ არის დაწერილი მ. მრქლამვილის სათავგადასავლო ჟანრის ნაწარმოები „იყალბოული ბიჭები“.

ქართული საბავშვო პროზის ოსტატები სათანადო ყურადღებას აქცევენ ერთ ფრიად სე-

რიოზულ მომენტს, რომელიც პატარა გმირების ზნეობრივი სახის ჩვენებას შეეხება და დიდი აღმზრდელობით მნიშვნელობა აქვს. ეს კეთილშობილური თვისებები მკვირ-კარგებს პატარა მკითხველის სიამაობებს და მასში მოხლოდ მისინ ბალებს მიმზამელობის სურვილს, როდესაც იგი გმირის შინაგანი ზნეობრივიდან მომდინარეობს და მწერლის მიერ ბავშვის კონკრეტულ ქცევაშია მოცემული.

მხატვრულ ნაწარმოებში მთავარია ბავშვის სიყვით ისე იყოს ნაჩვენები, რომ ეს სიყვით არ იყოს, ერთი მხარე, იმისი შედეგი, თითქოს გმირის ვინმეს ეშინია და იძულებულია ასე მოიქცეს, ან კიდევ ცდილობდეს სათანადო სასყუელი აცდინოს, ხოლო, მეორე მხარე, მისი ქეთილი ქცევის სუბიექტური, ფაქტური გარჩინება უკავშირდებადეს ქეთილი ქცევისათვის სათანადო ჩილდის მიღების მოლოდინს. პატარა გმირის ქეთილი ქცევა მის შინაგანი ზნეობიდან ბუნებრივად უნდა გამომდინარეობდეს მთელი თავისი ნათელი სახით. ამ თეატლსაზრასათ ერთ-ერთ საუკეთესოს მოთხრობას წარმოადგენს რ. ჯაფარიძის „ფალავანი“, რომელიც მსუბუქი, გასაგები და ხატოვანი ენით არის დაწერილი. მოთხრობაში ორი ხასიათია ერთიმეორესთან დაპირისპირებული გონასა და გოგონას სახით. ერთი თერ ტრამახა, თავის თავის თეირებში დატარწუნებული ცდილობს სხვებიც ამაში დაარწმუნოს, მეორე მოზიდებელია და სრულად არ ცდილობს შინაგანი ძალი და შესაძლებლობა, რაც მას მართლაც გააჩნია, თეგმოწონების საგანად გახადოს. თუ ერთი თავის უპირატესობის გამოხატოთაა შეპტრობილი და არც კი ცდილობს მეგობრული სიბოზს გამოჩენას, მეორე მეგობრული გულწრფელობით სილაღესაა მიცემული. მკითხველს თვალში არ ეცემა მწერლის ტენდენცია, კერძოდ, ბავშვებში ეგოიზმის დაგმობა მოთხრობის ღირსეული იშაშია, რამ ამის მკითხველი გრძნობს სიუეტური სიმძაფრეში, ხასიათების ოსტატურად დახატვის შედეგად მიღებულ ესთეტიკურ განცდებთან ერთად. ეგოიზმის თემაზე ასეთ მაღალ იდეურ-მხატვრული ნაწარმოები იშვიათია ქართულ საბავშვო პროზაში. უნდა შევნიშნოთ, რომ თანამედროვეობამ ბავშვებში ამ მავნე ვადმონამოსის აღმოფხვრა ერთ-ერთ ურთულეს ამოცანად დასახა. ბელინსკის სიტყვები — „ამე ახლა ბევრს ეფიქრობ ეგოიზმის შესახებ. ეს საინტერესო საგანაა კელევისათვის, წყვიდადისა და ბორცობების სუელი სხვა არაფერია თუ არა ეგოიზმი“ — დღესაც ბევრის მიქმელება.

საინტერესოა მოთხრობა „ზარბაი მამუკა“. ამბავი სახალისოდ ვითარდება, მაშუას საქციული ისე დინამიურად, ისე ცოცხლად არის ნაჩვენები, რომ ბავშვი მას თვალმოუწოვებლად ბოლომდე ჩაიკითხავს. ის, რაც მთავარია, ბავშვის გამოსწორება ყოველგვარი დიდაქტიზმის.

ვარემ არის წავეყნები. ეს კი დიდ ესთეტიკურ ტიპობასთან ერთად, სათანადო მორალურ დასვენებას ბუნებრივად გამოატანინებს პატარებს. სტილი, ლექსიკური ფონდი სადა, ხალხური და ასაკისათვის შესაბამისია. ზოგიერთი სიტყვა ხილბუხი ზღაპრიდანაც არის გამოყენებული. ასე, მაგალითად, ქართულ საბავშვო მწერლობაში სიტყვა „ციმ-ციმ“ პირველად გამოჩნდა ხალხურ ზღაპარში („ფასა“), რომელიც დაიბეჭდა „ჩეჩელიში“ 1890 წ. № 3-ში — ასეთ კონტექსტში: „ციმ-ციმ გამოქაჩანეს“. მდიდარი ხალხური მტყუპელები, რასაკვირველია, საბავშვო მწერლის მიერ (და, საერთოდ, მწერლის მიერ) ყოველთვის ყურადღებას იქცევენ უნდა იყოს მოცემული, რითაც იგი ხელს შეუწყობს ახალი თაობის მიერ ენის სიმდიდრის დაფიქრებას, ხოლო, მეორე მხრივ, ილიას სიტყვით რომ ვთქვათ: „ნიჭიერი მწერალიც იმისათვის არის სასარგებლო ენისათვის, რომ თავის თბურლებში ენის სიმდიდრე გამოაჩინოს ხელში“.

ა. აბულაშვილისა და ვ. კობერიძის მოთხრობა „მამანეში მაცლ ჩაშვია“ ასახავს საბჭოთა სკოლის სრულიად ახალი ტიპის — ინტერნატის მრავალფეროვანი მუსიკის თვისებურებას; მოთხრობაში ცოცხლად, შთაბეჭდილად არის გადმოცემული ბავშვთა კოლექტივის სუბიური განწყობილება, მათი მორალური სახე გადასჯარბებლად არის დახატული. სიფრთხილით, მაგრამ გულისხმიერად მოპკიდებთან ავტორები აღმზრდელ-მედიკოსების სახეების შექმნას, სანატორიუმის ექიმის კეთილშობილურ ქცევის ჩვენებას და სხვ.

უკანასკნელად პატარა მკითხველებმა მიიღეს მ. ულიზოშვილის საბავშვო მოთხრობების წიგნი. პატარა ზურასა და თენგოს მოუხევენარა, მკვირცხლი, სიცოცხლით სავსე ქცევაში ჩანს გულწრფელობაც და ფრთხილი უშმაკობაც. ბავშვური მიამიტობის, ხასიათის ჩვენებისათვის მოთხრობაში კარგად არის გამოყენებული ფოლკლორული მასალა მხოლოდ აქ დათვლის საფუძვლად მწერლის მიერ გამოყენებულია „წვეილი ზურჩხელა“. სხვა შემთხვევაში, ფოლკლორში „ეს ერთი ზურჩხელას“ რიგობითი გამოჩენილობა ცნობილი, კეთილ ჩანარით ბავშვს კითხვის ინტერესს უქმნის. ამგვარი ხერხი ყოველთვის იყო მისაღები და ეფექტობო, რაც უფრო უკეთ გამოვიყენებთ ფოლკლორს, ხალხურ გამოთქმებს, მახვილსიტყვაობას, მით უკეთესია.

ი. ურჯველშვილის „სუეოროველები“ ერთ-ერთი კარგი ნაწარმოებია, რომელიც თემატურად და მხატვრულად გამოირჩევა მის შემოქმედებლადან. მართალია, მწერალმა შექმნა ავრთვე ვრცელი მოთხრობა „სამხრეთის ვარსკვლავი“ ფეხბურთით ბავშვთა გატაცების თემაზე, სადაც გიგუმს, დიოსს, გიფის, ტარიელის

კოლორიტული სახეებია მოცემული, მაგრამ თუ მის „სუეოროველებს“ შევადარებთ, სადაცოცხლო მოთხრობები აღიძვრება. ამას, უნდა შევხედოთ „სადაც“ სა, ზოგან ვაჭინურებელი აღწერა „სამხრეთის“ ერთი ტონი ქმნის.

ე. ფიფიანის „მოთვარის საქანელა“ სოციალისტური მშენებლობის, კერძოდ ნეტუპქისის მშენებლობის ფონზეა ვაშლილი. აქ ერთიმეორის უპირისპირედობია, ერთი მხრივ სოფლის წილში აღზრდილი ლია, ვახტანგი, ჭეშმერი და მეორე მხრივ ქალაქელი დათა, მანანა. ამბავი სწორხაზობრივად კი არ ვითარდება, არამედ განწყობილებათა, ხასიათთა დაპირისპირებით.

მოთხრობაში ყურადღებას იქცევს მანანასა და ჭეშმერის სიმამათის, ურთიერთ გუბუდავი სრეკარდის მტკიცე მორალურ ჩარჩოში ჩვენება.

ახალგაზრდების ერთმეორისაკენ გულწრფელ ლტოლვას, სიყვარულის უფაქიზესი გრძნობების თვისებურად ჩვენებას ვხედავთ ა. გეგუბის „ლაზარეს წყაროშიც“. ეს შეტად მნიშვნელოვანი მოვლენაა, რომელიც მწერლის მართალი თვლით კრის დანახული მოზარდთა სიცოცხლით სავსე უფელდლიტობაში. ამასთან დავამოვიბოთ აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ საბჭოთა ბავშვების გონებრივი განათლების დონეც წარმოშევა საიუბო შეიქმნას საბავშვო რომანი. ასეთი რომანის ფუნქციას მოზარდი თაობის გაზრდილი ესთეტიკური ცნობიერების დაქმნა ყოფილება უნდა შეადგენდეს. ეს ახალი საერთობია. ცხადია, დღეს „ფისუნებისა“ და „თავუნების“ შესახებ დაწერილი მნიშვნელოვანი და ესკაზული მოთხრობები მხოლოდ მეტად განსაზღვრული ასაკის ბავშვების კეთვნილებად იქცევა. უკვე საქარია ფართო პლანინი საბავშვო ნაწარმოებების შექმნა, რაც სპეციალური განსჯის საგანი უნდა გახდეს.

შეიძლება ითქვას, რომ ქართულ საბჭოთა საბავშვო მწერლობაში იგავ-არაკელი ენარი, სხვა ენარებთან შედარებით, ჩამორჩენილია. მართალია რ. ქორჭიას, კ. გოგავშვილის, ლ. ქიბინიძის, ვ. კახიძის და სხვათა მიერ შექმნილია მცირე ფორმის ლიტერატურული ზღაპრები, იგავები, მაგრამ ესენი მაინც ერთეულებს შეადგენენ.

ქართულ საბავშვო პროზაში იგავ-არაკელი ენარის შემდგომი განვითარების თვალსაზრისით უარესად მნიშვნელოვან მოვლენას წარმოადგენს ა. სულავერის ვრცელი ზღაპრის „საღამურას თავადსადალი“. ეს ზღაპარი მხატვრული გამოხატელობითი საშუალებების გამოყენების, სახე-პერსონაჟების, კომპოზიციის, ენისა და ხალხური ზღაპრების ტრადიციისთან ერთად, ერთობის თვალსაზრისით მეტად ბევრი საინტერესო პრობლემის აღმჭერელია. ასეთი ლიტერატურული ზღაპრების შექმნა და განვითარება, ეფექტობო, ქართული საბავშვო მწერლობის ერთ-ერთი საბატიო ამოცანას შეადგენს.

ივანე-არაქელი ქანის განვითარების პრობლემას მით უფრო უნდა შეეძინეს ყურადღება დღეს, როდესაც ბავშვთათვის შექმნილი ზღაპრების სამყაროში იქმნება სრულიად ახალი საბავშვო ზღაპრებისა, როგორცია საბავშვო დეტექტიური ზღაპარი. შეიძლება ამ სახის ზღაპრების შექმნა პედაგოგიური თვალსაზრისით ერთგვარ წინააღმდეგობასაც ხვდებოდეს, მაგრამ იგი საჭიროებს სათანადო ყურადღებას იმ მოსაზრებით, რომ ერთგვარად მაინც განისაზღვროს ზღაპრების ამ ახალ სახეში ხალხური ზღაპრების ტრადიციული გვირგვინის, სიტუაციისა და ავტორის გამონაგონის ურთიერთობა რეალურ ფანტასტიკურისა და რეალურის მიზანშეწონილობის საფუძველზე.

ახალი ყოფის დამკვიდრება, კაბიტალიზმის გაღმანათლებლის წინააღმდეგ ბრძოლის თავისებურება მართლაც პედაგოგიურმა და ლიტერატურულმა კრიტიკამ სათანადო ყურადღება მიაქციოს ბავშვთათვის ყოფითი სატირული ზღაპრების შექმნასაც, სადაც ჭადოჭრულ ელემენტებს მოეწონათა პიბერბოლური წარმოსახვა ცვლის. ამგვარ ზღაპრებში, ჩასაყვირგელია, კომიკური ეთარებამათნ ერთად შეკრეშული იქნება დრამატული ებიზოდებიც, დაცული იქნება კონტრასტული ხასიათების პრინციპი ფსიქოლოგიური სირათლის გარეშე. ასეთი ზღაპრები უაუოდ იქნება სანტიერესო და გატყვეული შორაული ფუნქციის შემცველაც.

მოუხედავად ცალკეული შესანიშნავი მოთხრობებისა თუ ლიტერატურული ზღაპრებისა, რომლებმაც შეიძლება იამაყოს ქართულმა სა-

ბავშვო პროზამ საერთოდ, აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ მხატვრული სიტუციის ოსტატებებს მიერ ყერ კიდევ არ არის შექმნილი ისეთი წიგნა, ასეთი გმირი, რომელიც მოზარდ თაობაში იმგვარი პოპულარობით სარგებლობდეს, როგორცია ს. კოლოდის პინოკიო, მარკ ტვენის ტომ სოიერი, თანამედროვე საბავშვო ლიტერატურაში საქმაოდ ცნობილი ზიმოლინი, ზურატიანი, თემური და სხვა, რომლებიც ერთგულ ჩარჩოებს დადიხანია რაც გასცდნენ.

ის ფაქტი, რომ საბჭოთა საბავშვო წიგნების გამოცემა ინგლისში, იაპონიაში, იტალიაში, ამერიკაში განსაკუთრებული ინტერესი გამოიწვია, რომ ჩები მწერლების ინიციატივით იყო ჩაფიქრებული საბავშვო მწერლების საერთაშორისო შეხვედრის ორგანიზაცია და იგი გადუდებულ სადღესო საერთად იქნა ცნობილი, რომ რუსეთის პედაგოგიურ მეცნიერებათა აკადემია ინტენსიურ მუშაობას ეწევა საბავშვო და ახალგაზრდობის ლიტერატურის ისტორიის, თეორიისა და კრიტიკის დარგში, რომ სწორედ ამ აკადემიაში დაიბადა ახრი შეიქმნას სპეციალური საბავშვო ლიტერატურის ინსტიტუტა და რომ საბჭოთა კავშირის მწერალთა ყრლობებზე, აზიისა და აფრიკის ქვეყნების მწერალთა ტაშეენტის კონფერენციის დღის წესრიგში სპეციალურად იდგა საერთო საბავშვო ლიტერატურის შესახებ, ერთგულ კიდევ აღსატურებს საბავშვო მწერლობის დიდ ისტორიულ მნიშვნელობას. ყოველივე ეს ქართული საბავშვო მწერლობის ოსტატებს ნამდვილად ახალი, დიდი ამოცანებს წინაშე აყენებს.

მეფხვისტყარონის ავტორის ვინაობისათვის

7. ისტორიული ცნობები რუსთავსა და რუსთველებზე

„ღმრთაების გუჯარი“

რუსთავი ანუ ძველი ბოსტან-ქალაქი, რომელიც გვიანდელ წყაროებში ნაკვების სახელითაცაა ცნობილი, საქართველოს ერთ-ერთი უძველესი ქალაქია. „ქართლის ცხოვრების“ ფუძემდებელი, გამოჩენილი ქართველი ისტორიკოსი ლეონტი მროველი რუსთავის დაარსების შესახებ გადმოგვცემა ლეგენდარული ხასიათის ცნობას, რომლის მიხედვით, უძველეს დროში, იმ დროს, როდესაც ქართველთა მამამთავარი (ეთნარქი) ქართლოსს ვარდაიცივლა, თითქმის „ცოლმა მისმან... აღაშენა ბოსტან-ქალაქი, რომელსაჲ აწუჰქვიან რუსთავი“¹.

იმავე ლეონტის ცნობით, ქართლოსს ვარდაცივლებმა შემდეგ, მისმა ცოლმა ქართული სახელწოდებით თითქმის გაუნაწილა შერლებს და ერთ მათგანს, სახელდობრ ეუბოსს „მისცა ბოსტან-ქალაქი, რომელსა აწუჰქვიან რუსთავი, მისცა არაგვითგან ვიდრე პერეთამდე [...] შესარ] თავადმდე, შთასა ეახეთისასა და მტკლარს შუა“². ისტორიკოსის ეს ცნობა, როგორც ითქვამს, ლეგენდარულია, თანაც ლეონტის მოთხრობის ტექსტი, ამ ადგილას, სადაც ეუბოსის სახელწოდება ლაპარაკი, დაბნელებულია. მაგრამ, ამის მიუხედავად, სხენებული ცნობიდან ჩვენთვის საინტერესო ნათელია, რომ შემოხსენებულ სახელწოდებში, ქართლსა და კახეთს შორის მდებარე ტერიტორიაზე, ისტორიულად ცხოვრობდა „ეუბს“ — ების სახელთ ცნობილი ქართველი ტომი, რომელიც მჭიდროდ იყო დაკავშირებული დანარჩენ ქართველ ტომებთან, განსაკუთრებით კი კახეთთან, ამ ეუბოსის მხარის ან, უფრო სწორად, ხევის ცენტრი ძველთაგანვე ქალაქი რუსთავი ყოფილა. ისტორიკოსის ლეონტი მროველი, რომელმაც სპეციალურად

შემსწავლა რუსთავის ისტორია, იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ უკვე ძველი წელთაღრიცხვის IV საუკუნეში რუსთავი ქალაქად იქცა³.

რუსთავის შესახებ შედარებით უბი და სარწმუნო ცნობები მოგვეპოვება ახალი წელთაღრიცხვის IV საუკუნიდან. როგორც ცნობილია, მეფე მირიანის შემდეგ მის ძეს ბაქარს სამეფო ტახტს ეცილებოდნენ ვარდაცივილი ძმის რევის შვილები, მაგრამ ბაქარმა მოახერხა ძმისწულეების დამოშორება და საუფლისწულო მამულად მათ ეუბეთი უბოძა. ლეონტი მროველის სატყვეობ, ბაქარმა „მოიყვანა მძისწულნი მისნი და მისცა ეუბეთი, და დასხნა რუსთავს ერისთავად“⁴. მშასადამე, ამიერიდან რუსთავი იქცა სამფლობელოდ რევის ძეთა, რომლებიც ეუბეთის ერისთავები გახდნენ. იგივე ლეონტი გადმოგვცემს, რომ IV საუკუნის ბოლოს მეფე თრდატმა „გამოიღო რუსთავი (ლაპარაკია არხის მშენებლობაზე. პ. რ.) და აღაშენა ეკლესია“⁵.

რუსთავის ცხოვრებაში დიდწიშვენილოვან მოვლენები ხდება V საუკუნეში, გამოჩენილი მეფის ვახტანგ გორგასალის დროს. ვახტანგის მეფობის დანაწიების, ქვანჭვების ცნობით, რუსთავს ფლობენ იმავე რევის ჩამომავალი — მირიან და ვრაგოლ, რომელთა „აქუნდა... ეუბეთი, და ცხოვდებოდეს რუსთავს ციხე-ქალაქსა“⁶. მაგრამ შემდეგში, როგორც ჩანს, ვახტანგ მეფეს კახეთი და ეუბეთი ერთ საერისთავოდ გაერთიანებია და ერისთავად დაუსვა მთავისი უახლოესი თანამებრძოლი დემეტრე.

განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა ქ. რუსთავისათვის ჰქონდა ვახტანგ გორგასალის საეკ-

გაგრძელება. იხ. „მნათობი“, № 2.

¹ „ქართლის ცხოვრება“, ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, I, გვ. 5.

² იქვე, გვ. 9.

³ „მნათობი“, № 3.

¹ ლ. ქილაშვილი. ქალაქი რუსთავი, 1958, გვ. 41.

² „ქართლის ცხოვრება“, I, გვ. 131.

³ იქვე, გვ. 137.

⁴ იქვე, გვ. 139.

⁵ იქვე, გვ. 185.

ლესიო რეფორმის, რომლის შედეგად მთელი სამეფო 12 საეპისკოპოსო ეპარქიად დაიყო. ამ თორმეტ ეპარქიაში ერთ-ერთი რუსთავის ეპარქია იყო და იქ დაჟდა ეპისკოპოსი I, რომელიც რუსთველად იწოდდა.

მომდევნო საუკუნეების კუბეთსა და რუსთავზე ძალიან მცირე ცნობები მოგვეპოვება. ამ ცნობების მიხედვით სადღერებელია, რომ VI და VII საუკუნეებში კუბეთი კვლავ ცალკე საერისთავო იყო, მაგრამ ეფრო გვიან, სახელდობრ 787 წელს, ვახუშტის ცნობით, ისევ კახეთთან გაერთიანებულა. XI საუკუნის პირველ ნახევარში, კვირიცე კახთა მეფის დროს, კუბეთი კვლავ კახეთის შემადგენლობაშია, თუმცა საკუთარი ერისთავი ჰყავს. ამას მოწმობს ვახუშტი ბატონიშვილის შემდეგი საინტერესო ცნობა: „კვირიცემ დაიპყრა კახეთი და ჰერეთიცა და იწოდდა მეფედ კახთა: გარნა თუ ისინენ ერთსთავნი ჰყრენს, არამედ აჰან კვირიცე მეფე-მან უფროს განამტკიცა და ღახხნა სამი კახეთს და ოთხი ჰერეთს და კახეთსა ერთი რუსთავს და მისცა სრულიად კუბეთი, რომელ არს ნაგები, ყარაია, ჩადვიარ — სამგორი, უჯარმა, დიდი, მარტყოფი, ვრდანი, ზერცი და თიანეთი, არაგვის ქერპო ენივანამდე“¹.

როგორც ვხედავთ, ამ დროს (XI ს. პირველ ნახევარში) კუბეთი კვლავ თავის ისტორიულ საზღვრებშია და რუსთავიც წინანდებურად მისი ცენტრია. მაგრამ მალე ამის შემდეგ საქართველოს შემოტრევის თურქ-სელჩუკებმა და 1068 წელს რუსთავი და თბილისი სულთანმა ალფარსლანმა დაიპყრო, საქართველოდან წასვლის წინ კი მან ორივე ქალაქი საჩუქრად განძის ამირას ფაღლონს მიართვა. მცირე ხნის შემდეგ მეფე ბაგრატ IV მოახერხა რუსთავის გათავისუფლება და ერთხანს იგი სამეფო ქალაქად ითვლებოდა, მომდევნო პერიოდში კი ქერქობარტ ბაღვაში, ხოლო შემდეგ კახეთის ქორეპსკოპოსს სჭირიათ. „დიდი თურქობის“ დროს რუსთავი, ისევე როგორც თბილისი და საქართველოს მრავალი სხვა ქალაქი, კვლავ თურქ-სელჩუკებმა დაიპყრეს, მაგრამ ამ დამპყრობებმა განდევნის დღეც მალე დადგა.

როგორც ცნობილია, სახელთაგანმა მეფემ და ერთ აღმანიებელმა გამანადგურებელი დარტყმები აგება თურქ-სელჩუკთა ურდოებს და ზედღიხედ გაათავისუფლა მთიან საქართველოს ქალაქები და ციხეები. 1115 წელს დავითის უახლოესმა თანამებრძოლმა ვიორგი ჭყონდიდელმა რუსთავი აიღო. „და წაწილო ვიორგი

ჭყონდიდელმან რუსთავიცა, მეფესა მტნარს ყოფსა. ქრონიკონი იყო სამას ოცეცხ თხუთმეტე“ — გვამცნობს ამ ამბავს დიდი ბრძანებლის ისტორიკოსი.

ამიერიდან რუსთავის ცხოვრებაში დაიწყო ახალი, მისი ისტორიის ყველაზე საუკეთესო პერიოდი. რუსთავი სამეფო ქალაქად იქნა გამოცხადებული, არს გამო იქ შემდგომში ერისთავი აღარ მგდარა, თუმცა ქალაქი დროებით სამფლობელოდ მეფის დიდ მოხელეებს შემდგომშიც გადაეცემოდა ხოლმე. რაც შეეხება კუბეთს, გაერთიანებულ საქართველოს სახელმწიფოში მან წინანდელი დამოუკიდებელი მნიშვნელობა დაკარგა და კახეთს შეერწყა, თუმცა მასში მთლად არასოდეს არ გათქვეფილა და გვიან ხანში გარეკახეთის სახელი დამკვიდრა. ჭეჭნთერს განსაკუთრებულ საინტერესო ამის გამოთქვევა, თუ ვის მფლობელობაში იყო ქ. რუსთავი თამარის ეპოქაში, მაგრამ ეიღუ ამ საკითხს შევეხებოდეთ. ორიოდ სიტყვა ეთქვათ იმაზე, თუ რა პედი ეწია ვახტანგ გორგასალის მიერ რუსთავში დაარსებულ საეპისკოპოსო კათედრას.

რუსთავის ეპისკოპოსებზე წყაროებში შედარებით მცირე ცნობები მოიპოვება. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მაინც ზერხდება იმ ფაქტს დადგენა, რომ სხენებული კათედრა არსებობდა და საქართველოს საეკლესიო ცხოვრებაში აქტიურ როლს ასრულებდა მთელი ფეოდალური ეპოქის მანძილზე. პირველად რუსთავის ეპისკოპოსი, სახელად სტეფანოსი, ოსწინებმა ერთ სომხურ წყაროში — „ეპისტოლეთა წიგნში“, სადაც წარმოდგენილია დედნის საეკლესიო კრების მონაწილე ეპისკოპოსთა სია. ამ ცნობიდან ცხადი ხდება, რომ სტეფანოს რუსთველს, სხვა ქართველ მღვდელმთავრებთან ერთად, მონაწილეობა მიუღია დედნის საეკლესიო კრების მუშაობაში 506 წელს².

საინტერესო ცნობას რუსთველი ეპისკოპოსის მოღვაწეობის შესახებ შეიძებს IX საუკუნითარების ამსახველი თხზულება, რომელსაც ეწოდება „ცხოვრება და მოქალაქეობა წმიდისა მამისა რენენისა ილარიონ ქართველისა“. ამ თხზულების მიხედვით, როდესაც ილარიონ ქართველი „წარვიდა უდაბნოსა ვარციანასა“ და მისი კეთილი მოღვაწეობის ამავე „ავანიტქე მას ქუეყანასა“, მაშინ „ესმო ეპისკოპოსსა რუსთველსა ღირხება მისა, აღდგა და მივიდა მოკითხვად მისა. იხალა რამ ზირი მისი ყვილი და სიტყვაჲ მდაბალი (და) სამოსელი შეურაცხი, მოკითხა იგი ამბორის ყოფითა წმიდითა და პრეტე: „მრავლი ეამითან მინდა ხოლუა შენი, შეილო ილარიონ, და ღირს ვიქმენ მე ცოდვილი

¹ ლ. ჭილაშვილი, ქალაქი რუსთავი, 1958, გვ. 198-199.

² ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, 1941, გვ. 86-87.

³ საქართველოს ცხოვრება, 1913, გვ. 151.

¹ ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 333.

² ლ. ჭილაშვილი, დსახ. ნაშრ., გვ. 49.

ესე მიღებად (წმინდასა) ლოცვისა შენისა. და სრულ ყავ საწადელი ჩემი, რათა მიიღო დღეს მღვდელობა ჩემ მიერ გლახისა. ამისა, ილა-რაონმა თანმომბა მისცა რუსთველს და „მამის აღდგა ეპისკოპოსი იგი და აყრთა იგი მღვდელად, და მოიღეს ლოცვა ტრთიერთას. და წარვიდა ეპისკოპოსი იგი და მიუხარობდა ყოველსა ერსა სათნებათა მისთა. და მრავალი შორით ქვეყანით მოვიდოდეს ზილუად და მოღებად ლოცვისა მისისა“¹.

როგორც ვხედავთ, ხსენებული თხზულება, უაღრესად საინტერესო ისტორიული დოკუმენტია, საიდანაც ნათლად ჩანს, რომ არაბ დამპყრობელთა ბატონობის უაღრესად ძნელ პირობებშიც კი, ქართული ეკლესია და ეკრძოდ რუსთავეს „საეპისკოპოსოს“ ვათედრა აქტიურად იბრძოდა ქრისტიანობისა და, მამასადელი, ქართველობის შესანარჩუნებლად. რუსთველ ეპისკოპოსის მარჯვედ წარსგებლია შემთხვევით და ილარიონის სამავალითო ცხოვრების ამბავი მთელი ქვეყნისათვის მოუფენია, რის შედეგადაც „მრავალი შორით ქვეყანით მოვიდოდეს ზილუად და მიღებდა ლოცვისა მისისა“.

ხეშობსენებული თხზულების ცნობა ჩვენთვის საინტერესოა აგრეთვე იმ მხრივ, რომ იგი გვიდასტურებს რუსთავეის ეპარქიის საზღვრების გაფართოებასა და რუსთველ ეპისკოპოსთა გაყენების გაძლიერების ფაქტს. ჩანს, რუსთავეის კათედრა ხსენებულ პერიოდში (IX ს. პირველი ნახევარი) იმდენად გაძლიერებულა, რომ დავით გაგრეის დიდებული მონასტრის მის გამგებლობაში გადასულა.

რუსთველთა მოღვაწეობის შესახებ მომდევნო პერიოდში, ე. ი. X-XII საუკუნეებში ჩვენ არსებითად არაფერი ვიცით, რადგან საატორიო წყაროებში ცნობები მათ შესახებ არ შეგნებულა, მაგრამ სრული საფუძველი გვაქვს ვთქვაოთ, რომ რუსთველთა მოღვაწეობასამაინო-ბა და გავლენაც მომდევნო პერიოდში კიდევ უფრო უნდა გაძლიერებულყო. მართლაც, თუ-ც არათა ბატონობის დროსაც კი რუსთველი მღვდელმოყრები წარმატებით განაგრძობდნენ ნაყოფიერ მოღვაწეობას, შემდგომში, როცა საქართველომ უცხო დამპყრობთა ურელი მოი-შორა და ცხოვრების ყველა დარგის წინსვლა-აღმავლობა დაიწყო, ცხადია, რუსთავეის კათედრის საქმიანობა და გავლენაც უნდა გაძლიერებულყო.

რუსთველ ეპისკოპოსებს, ჩვენი აზრით, განსაკუთრებით მას შემდეგ უნდა მომეტებოდათ პატივი, რაც დავით აღმაშენებელმა თბილისი, მამამდიანთა ოთხასი წლის ბატონობის შემდეგ, გაათავისუფლა და საქართველოს დედაქალაქი

ქუთაისიდან კვლავ თბილისში გადმოიტანა. ეს მოხდა XII საუკუნის პირველ მეოთხედში (1122 წელს). ამერიიდან თბილისში გადაიქცა ქართული ეკლესიის უძლიერეს ცენტრად, ხა-დაც თავს იყრიდა იმდროინდელი ეკლესიისა და განათლების ყველაზე გამოჩენილი წარმო-მადგენლები, ბუნებრივია, რომ რუსთავე, რი-მელიც ასე ახლოს მდებარეობდა და მჭიდროდ იყო დაკავშირებული თბილისთან, და, აგრეთვე, საეკლესიო დედაქალაქ მცხეთასთან, აქტიურად უნდა ჩაბმულიყო, და უთუოდ ჩიება კიდევაც საქართველოს იმ დიდ ეკლესიურ-აღმშენებ-ლობით შემოიბაში, თბილისი რომ ხელმძღვა-ნელობდა. არ უნდა დავავიწყდეს, რომ რუს-თველთა საგანგებოში შევიდა მტკიცის მთელ მარტენა ნაბარის მიღამოები და მათ შორის, აღმა, თბილისის გაგრეზნანი დიდებე, სადაც თამარ მეფეს სპახალე ჰქონდა და სადაც ამ დიდებულმა მეფემ დავით სოსლანთან ექორ-წინა; არ უნდა დავავიწყდეს აგრეთვე, რომ თვით თბილისში საქართველოს ეკლესია-მონას-ტრებს და მათ შორის, ცხადია, რუსთველთა საეპისკოპოსო ეკლესია-მონასტრებსაც ჰყავდათ თავიანთი მრავალრიცხოვანი წარმომადგენლები — ეპარქიის, ხელოსნებისა და ყველის სახით, ჰქონდათ დექნები, სახელოსნოები და სხვა ნაგებობანი; ასე რომ, სასულიერო პირები „აქ-ტიურად საქმიანობდნენ თბილისში და ამით ერთგვარ გავლენას ახდენდნენ საქალაქო ცხო-ვრებაზე“¹.

როგორც სამართლიანად აღნიშნავს პროფ. შ. მესხია, „მას შემდეგ, რაც თბილისი გაერ-თიანებული საქართველოს დედაქალაქი გახდა იგი ქვეყნის ერთ-ერთ უდიდეს ეკლესიურ ცენტრად გადაიქცა. თბილისში წყდებოდა დი-დი საზოგადოებრივ-სახელმწიფოებრივი თვ ეკლესიურ-მეცნიერული პრობლემები, აქ იმართებოდა საშეხდრო აღლუმები, სამეცნიერო დისპუტები, ლიტერატურული საღამოები, საბაზრო შეხვედრები... თბილისი იყო ფაქტიურ რად ქართული საერო პოეზიისა და პროზის განვითარების უმაღლესი საფეხრის შექმნე-ლი... თბილისში სპოვებდნენ უპირველეს შე-ფასებას შეთელისა და ჩახრუხაბის პოეტური ქმნილებანი, შოთა რუსთაველის შეუდარებელ პოემა, ეგრემ მცირისა და იოანე პეტრიწონე-ლის ისტორიულ-ფილოსოფიური ტრაქტატები, დავით აღმშენებლისა და თამარის ისტორიო-სების ისტორიული თხზულებები, ბეჭენ და ბექა, მამარბების ჭედვითი ხელოვნების ნიმუ-შები“².

¹ შ. მესხია და სხვ., თბილისის ისტორია, 1958, გვ. 57.

² შ. მესხია და სხვ., თბილისის ისტორია, 1958, გვ. 71-73.

¹ ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტო-მატია, 1946, გვ. 171.

თბილისის, როგორც ვაერთიანებული საქართველოს კულტურის ცენტრის, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ზარზასობით აღნიშნავს აგრეთვე მკვლევარი ლ. მენაბდე რომელმაც საგანგებოდ შესწავლა ძველი ქართული მწერლობის კერები და ამ საკითხს ორტომიანი კაბიტაღური ნაშრომი მიუძღვნა იმ მისი საუკრადღებო აზრით: „თამარის ხანაში არსებულ წარმატებას მიადრწია ქართულმა ლიტერატურამ, დიფერა თუ ითარგმნა უაღრესად მნიშვნელოვანი მადლმხატვრული თხზულებანი: „ვეფხისტყაოსანი“, „აბღღმესიანი“, „თამარიანი“, „ეოსრაზიანი“, „ამირანდარეჯიანი“ და სხვ. მართალია, ჩვენ არ გავგანია პირდაპირი ხასიათის ცნობები დასახულებული ძეგლების თბილისში დაწერისა თუ ჩამოყალიბების შესახებ, მაგრამ მათში ისე ხრულადაა გამოვლენილი ქართული სამეფოს ცენტრის ინტერესები და მისწრაფებანი, აზრები და ზრახვები, სურვილები, იდეალები, რომ ძველია მათი თბილისის კულტურულ-ლიტერატურული გარემოდან გამოთავსა. ყველა ზემოთდასახულებული ძეგლი, საფიქრებელია, თბილისშია ჩამოყალიბებული... ქართული მხატვრული სიტყვის ვადოქარი შოთა რუსთაველი უცილობლად თამარ მეფის ახლოებული თანამოღწევი აყო“¹.

ასეთია, თანამედროვე მეცნიერთა აზრით, ის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და კულტურულ-ლიტერატურული ასპარეზი, რომელიც ჩვენს დედაქალაქ თბილისში შეიქმნა დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფის ეპოქაში. ძველი შეამჩნევი არაა, რომ ამ ასპარეზზე აქტიურად მოღვაწიობდნენ და უდიდეს როლს თამაშობდნენ უმადლესი რანგის სასულიერო პირები და მათ შორის რუსთაველები, რომლებიც ათასგვარი ძაღვებით იყვნენ თბილისთან დაკავშირებულნი. სრულიად ბუნებრივია, რომ სწორედ თბილისის დიდმა კულტურულმა გარემომ დაბადა ის დიდებული რუსთაველი, რომელმაც ქართული ლიტერატურის უკვდავი კმნაღება შექმნა.

მაგრამ, როდესაც იმ საზოგადოებრივ-კულტურულ გარემოზე ვლაპარაკობთ, რომელშიც ვეფხისტყაოსანი დაიბადა, სათანადოდ უნდა გავთვალისწინოთ თვით რუსთავეს უდიდესი როლი, დედაქალაქის თბილისში გადმოტანასა და გაერთიანებული ქართული სახელმწიფოს უმაჯალთო გაძლიერებას არ შეეძლო რუსთაველს დადებითად არ ემოქმედა და ამ ქალაქის მეურნეობისა და კულტურის მანამდე არსებული აღმაშენებლობა არ გამოეწვია. როგორც ამ ეოტა ბნის წინათ ჩატარებულმა არქეოლოგიურმა გათხ-

რებმა გვიჩვენა, რუსთავი შუა საუკუნეებში საქართველოს ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ქალაქი და სამეურნეო-კულტურული ცენტრი ყოფილა. რუსთაველ ან მისი სახალავეს, ვადითა და დიდი საავტორო-საქარაგნო გზები, როგორც საშინაო (ვახუშტისა და ტაო-კლარჯეთის დამაკავშირებელი კახეთ-ქერეთთან), ისე საერთაშორისო (ბარდავი-თბილისი) მნიშვნელობისა.

არქეოლოგმა მ. იუაშენკომ, სამაროვანთა რაოდენობის მიხედვით გამოიანგარიშა, რომ ჭერ კიდეც ადრე ფეოდალურ ხანაში რუსთაველს დაახლოებით 20.000 მცხოვრები ითვლებოდა. იგი იმ დროის კვალბოზე უფრო დიდი ქალაქია. შემდგომში, დავით აღმაშენებლისა და განსაკუთრებით კი თამარის ეპოქაში, რუსთავი, ცხადია, ვაცილებით უფრო დიდი იქნებოდა. არქეოლოგ გ. ლომთათიძის დასკვნით, რუსთავის „ციხე-ქალაქის ისტორიის ყველაზე უფრო მჩქეფარე, მაქსიმალური ვაზრდა-განვითარებისა და ეკონომიური მოღონიერების ხანა, არქეოლოგიური გათხრის მიხედვით, ყოფილა ის საუკუნეანახევარი, რომელსაც სელჩუკთა განდევნიდან ბერქას ლაშქრობამდე ვაუვსოთა. იმდროინდელი ყველაზე უფრო ინტენსიური ცხოვრებისა, საწარმოო საქმიანობისა და ცხოველი ვკონომიური ურთიერთობის მომასწავებელი (კერძოდ, კერამიკის, მინის, ლითონის, საგნებისა და სამკაულის წარმოების, მიწათმოქმედების) არქეოლოგიური ფაქტები, რომლებიც რუსთავს მართლაც ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ქალაქად, ვკონომიურ და კულტურულ ცენტრად წარმოგვიჩვენენ დავითთამარის საქართველოში“².

ნათქვამიდან ცხადია, რომ რუსთავი, რომელიც უშუალოდ შედიოდა თბილისის, დიდ საზოგადოებრივ-კულტურულ გარემოში, თვითონაც ვაერთიანებული საქართველოს ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ქალაქი და კულტურული ცენტრი იყო. თუ იმ ვარაუდებისაც ვავითვალისწინებთ, რომ რუსთავი იმ დროს, ავად.

¹ რუსთაველი წარმოებული არქეოლოგიური თხრის უდიდესად საინტერესო მასალა, რომლის დიდი ნაწილი ჭერ-ჭერობით გამოქვეყნებულა, ვაგვაცნო რუსთავის არქეოლოგიურ ექსპედიციითა ხელმძღვანელმა არქეოლოგმა ვიორგი ლომთათიძემ, რომელსაც დიდ მადლობას მოვასწენებთ.

² ლ. კილაშვილი, ქ. რუსთავი, გვ. 205.
³ გ. ლომთათიძე, რუსთავში წარმოებულ არქეოლოგიური თხრის უმნიშვნელოვანესი შედეგები (მასალები საქართველოს და ვაჯვანის არქეოლოგიისათვის, ტ. I, 1955, გვ. 171).
⁴ ამოღებულია გ. ლომთათიძის გამოქვეყნებული ნაშრომიდან „ქუბთის ქალაქი რუსთავი არქეოლოგიური ძეგლების მიხედვით“, 1963, ხელნაწერი, გვ. 87—88.

¹ ლ. მენაბდე, ძველი ქართული მწერლობის კერები, I, 1962, გვ. 142-143.

ნ. ბერძენიშვილის სამართლიანი თქმით, ცალკე „ობლად მდგომი“ ქალაქი კი არ იყო, არამედ გარშემორტყმული იყო მჭიდროდ დასახლებული დაბა-სოფლებით, რომელთა ნოციერთა მიწები რუსთავის დიდი არხით ირწყვებოდა, მაშინ ჩვენს წინაშე გადაიშლება იმ ხელსაწყოთა სახეობათა-კულტურული ვითარების სურათი, თბილისთან ასე ახლოს მდებარე რუსთავი და მისი მცხოვრებნი, განსაკუთრებით კი თამაზობის პრივილეგირებული ზედაფენა რომ იმყოფებოდა.

მაგრამ დავუბრუნდეთ ისევ რუსთავის მფლობელობის საკითხს. ვის ხელში იყო რუსთავი თამარის მეფობის დროს?

ეს საკითხი ქართლში ისტორიოგრაფიამ, განსაკუთრებით უკანასკნელ ხანებში, საჭიროდ კარგად შეისწავლა და უცილობლად დაადგინა, თუ ვის მფლობელობაში იყო ქ. რუსთავი და მისი თემი (ე. ი. ყოფილი კუხეთის ტერიტორია) თამარის მეფობის დროს; ყერაოდ, დადგინდა, რომ თამარის მეფობის პირველ პერიოდში, სახელდობს XII საუკუნის 80-იან წლებში, სამეფო ქალაქი რუსთავი და აგრეთვე მისი მიმდგომი ტერიტორია ექვემდებარებოდა მეფის დიდი მოხელის, ცნობილი აბულასანის მფლობელობაში¹. ამ აბულასანის ვინაობას ეტყობაობთ თბილისის ე. წ. „ლურჯი მონასტრის“ წარწერიდან, რომლითაც ქართლის მთავარბისეოპოსი ბასილი გვამცნობს: „ვაშენე (ტაძარი) ნაცეცლავებულად ჩემთვის და საყვარლისა მძისა ჩემისა ერისთავთ ერისთავისა, ქართლისა ამირათა ამირასა, რუხსთავისა და შეიღთა მთელეთათა ბატონისა აბულასანისათვის“².

აბულასანი, როგორც წყაროებიდან ჩანს, დიდად გავლენიანი მოხელე უნდა ყოფილიყო თამარის პირველი ქმრის გიორგი რუსის დროს, მაგრამ გიორგის გაქვების შემდეგ მისი გავლენა დამცირებულა, და ცოტა ხნის შემდეგ მას თავისი სამფლობელოები დაუკარგავს. 1191 წელს, როცა თამარა და დევი სოსლანმა გიორგი რუსის აჯანყება ჩაქრეს და თავიანთი ერთგული დიდებულები დაჭიდდნენ, აბულასანისთვისაც ჩამოურთმევიათ მისი „რუსთავი და შეიღი მთიულეთი“ და ეს სამფლობელო ორად გაუტყვიათ: რუსთავი ამირსპასალარ ზაქარია მხარგრძელის მფლობელობაში გადასულა, ხოლო ცინიანი და მთიულეთი მანდატურთ-უხუცესი ჰუბერს მიიღო.

ზაქარია მხარგრძელის მფლობელობაში რუსთავის გადასვლას გვიდასტურებს თამარის პირ-

ველი ისტორიკოსი, ამ ამბების თანამედროვე, რომელიც ამბობს: „შიველა გამარჯვებული ამირსპასალარი და თმოგვისაგან კიდე არა დაკლეს შეიღთა მისთა. მაშინ უბოძეს ამირსპასალარობა ზაქარიას მხარგრძელსა, მესა სარგის ამირსპასალარისისა, მუღომსა სომეხთა მეფისა იდგილსა, ბატონისა ლორისასა. მოუმატეს ქალაქი-ცა რუსთავი მოყმესა ერისსა სპასბერობისასა“³, ხოლო იმავე დროს (ე. ი. 1191 წელს), „ქაბებრსა მანდატურ-უხუცესსა მოუმატეს და უბოძეს ცინიანი, ქალაქი და ცხე, მრავლათა მთიულეთითა“⁴.

სამწუხაროდ, წყაროებიდან არ ჩანს, თუ რამდენ ხანს იყო რუსთავი ზაქარია მხარგრძელის მფლობელობაში. მაგრამ სრული საფუძველი გვაქვს ედიქტით, რომ ამ გამოჩენილი და მეფის უერთგულესი მხედართმთავრის ოჯახს, ყოველ შემთხვევაში, ზაქარიას სიკვდილამდე მაინც (ე. ი. 1212 წლამდე)⁵, რუსთავს არ ჩამოართმევდნენ. ის კი არა, პირადად ლორთქიფანიძის სამართლიანი თქმით, „არც ზაქარიას გარდაცვალებას შემდეგ არის მოსალოდნელი მხარგრძელებისათვის რუსთავის ჩამოართმევა“⁶. მაშასადამე, შეიძლება ვფიქროდეთ, რომ რუსთავი მხარგრძელთა მფლობელობაში დარჩა თვით 1265 წლამდე, ე. ი. იმ დრომდე, ვიდრე იგი ბერძე უაენის ურდოებმა არ დაანგრეს.

ამრიგად, როგორც ვხედავთ, უძველესი დროიდან მოცილებული, რუსთავი ხან საუფლისწულო ქალაქი იყო, ხან საერისთავო, ხან კიდევ უცხო დამპყრობელთა ხელში იმყოფებოდა, ხოლო 1115 წლიდან სამეფო ქალაქად გამოცხადდა და დროებით სამფლობელოდ (და არა საკუთრებად) მეფის დიდ მოხლებებს გადაეცემოდა ხოლმე; მაგრამ არასდროს არც ერთ მის მესაყუთრეს ან მფლობელს — ერისთავს ან სხვა რომელიმე საერო დიდებულს — არ მიუღია და არც შეიძლება მიეღო „რუსთველის“ გვირგვინი, რადგან რუსთავში, ვახტანგ გორგასალის დროიდან, მუდამ იქნა მაღალი რანგის სასულიერო მწყემსი, რომელიც „რუსთველის“ ზედწოდებას ატარებდა და ჭოვლად შეუძლებელი იყო, რომ მის გვერდით კიდევ მეორე, საერო „რუსთველი“ გამჩენილიყო. ალბათ, მე-19 საუკუნემდე ჩვენში აზრად

1 ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი, ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 55.

2 იქვე.

3 ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, II, 1965, გვ. 288.

4 მ. ლორთქიფანიძე, რამდენიმე შენიშვნა პ. ინვაროვიას „რუსთველიანის“ და „რუსთველიანის ეპილოგის“ გამო („მაცნე“, 1964, № 6, გვ. 319).

1 ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, I, 1964, გვ. 374.

2 ს. ჯავახიშვილი, რუსთაველი და მისი ვეფხისტყაოსანი, 1966, გვ. 121.

არავის მოუვიდოდა, რომ რუსთველი ერისკაცად წარმოედგინა.

თუ რამდენად მჭიდროდ და განუყრელად იყო დაკავშირებული რუსთველის სახელი უმაღლესი სასულიერო პირის ზედწოდებასთან და რა-ბრავად უფროსილდებოდნენ ჰყენი მღვდელ-მთავრები ამ ძვირფას სახელს, ეს ყარავნ ჩინს შემდეგი, ჩვენი აზრით, უაღრესად საინტერესო და თანაც დამახასიათებელი ფაქტიდან: როგორც ცნობილია, მის შემდეგ, რაც ქალაქი რუსთავი დაინგრა, მისი საემისკოპოსო კათედრა გადატანილი იქნა მარტყოფში, სადაც დიდი და სახელოვანი მონასტერი ღვთაებისა ძველი დროიდანვე არსებობდა. თითქოს მოსალოდნელი იყო, რომ ამის შემდეგ ზედწოდება „რუსთველი“ შეცვლილი იქნებოდა ზედწოდებით „მარტყოფელი“, რადგან სასულიერო ზედწოდებანი ჩვეულებრივ იმ გეოგრაფიული ადგილებისაგან წარმოდგებათ ხოლმე, სადაც საემისკოპოსო კათედრა იმყოფებოდა, მაგრამ ამ შემთხვევაში ეს წესი დაირღვა თითქმის მთელი 6 საუკუნის განმავლობაში. საემისკოპოსო კათედრა მარტყოფში არსებობდა, მაგრამ იქ მჭიდროდ ემისკოპოსები მანაც ყოველთვის „რუსთველის“ ზედწოდებას ატარებდნენ. ეს არა-ჩვეულებრივი ფაქტი, როგორც ჩანს, შემთხვევითი არ უნდა იყოს: ზედწოდება „რუსთველი“ ვეფხისტყაოსნის ავტორმა ისეთი პრწყინვალე-ბა მიანიჭა და ისეთი სიყვარული მოუპოვა ქართულ ხალხში, რომ მღვდელმთავრები მის რუსთავის მონასტრის შემდეგაც, ცხადია, ვერ შეუღლებდნენ. საქართველოში ცმატი საუკუნის მანძილზე ედერდა სახელწოდება „რუსთველი“ და ეს სახელწოდება ყოველთვის მხოლოდ რუსთავის მღვდელმთავარს აღნიშნავდა. ეს ისეთი ფაქტია, რომელსაც არ შეიძლება უაღრესად სერიოზული ანგარიში არ გაუწიოს. ჩვენი აზრით, კიდევაც რომ არ ეთქვა ვეფხისტყაოსნის ავტორს „ხელობით რუსთველი ვართ“ და უბრალოდ ეთქვა, „რუსთველი ვარო“, ესეც სრულიად სავარაზის იქნებოდა მისი ვინაობის გა-მოსაჩვენებელი.

საისტორიო წყაროები, მათი სიმცირის მიუხედავად, საშუალებას გვაძლევენ წარმოვიდგინოთ, თუ რა დიდი პატივით და გავლენით ხარგებლობდნენ რუსთველები არა მარტო რუსთავში, არ ისტორიული კუხეთის ტერიტორიაზე, სადაც მათი ეპარქია იყო, არამედ მთელ საქართველოშიც. როგორც ირკვევა, გეროთიანეებულ საქართველოში რუსთველებს გავლენა გაცილებით უფრო დიდი და ძლიერი ყოფილა ვიდრე კუხეთის ტერიტორიაზე მჭიდროდ რაგინდარა ერისკაცის გავლენა. ისტორიული მონაცემები უხელობლად მოწმობენ, რომ შეფის შემდეგ რუსთავსა და მის თემში ყველაზე მეტი გავლენა, ძალა-უფლება და ავტორიტეტი

რუსთველ ემისკოპოსებს ჰქონიათ. რუსთველთა გავლენა განსაკუთრებით უნდა გამოვლენებულყოფილ მის შემდეგ, რაც რუსთავი და მისი თემი სამეფო დომენად იქცა. მართლაც, აბელასანი და ზაქარია მხარგრძელი არ ყოფილან რუსთავის მესაქუთრენი, რის გამოც მათი ძალა-უფლება, ცხადია, შეზღუდული იქნებოდა: მეფის დაუციხხეად ისინი ალბათ, ერთ კომლ უმაღლესსაც გერავის გადასცემდნენ; გარდა ამისა, აბელასანი და მხარგრძელი თვითონ არასოდეს არ მჯდარან რუსთავში, იქ მუყადლო მხოლოდ თავიანთი ხელკვეთის მოხელენი, რომელთა მოვალეობას გადასახადების აკრეფა, წესრიგის დაცვა და სხვა ამგვარი საქმიანობა შეადგენდა. ცხადია, ამ მოხელეებს ოდნავაც არ შეეძლოთ რაიმე მეტოქეობა გაეწიათ ემისკოპოსებისათვის, რომლებიც ფეოდალურ საქართველოში თვითერისთავებზეც წინ მოიხსენიებდნენ ხოლმე.

როგორც ცნობილია, ამა თუ იმ საემისკოპოსო კათედრის გავლენა ფეოდალიზმის ეპოქაში დამოკიდებული იყო არა მარტო ამ კათედრის საეკლესიო-სასულიერო, მოღვაწეობაზე, არამედ, უმთავრესად, საეკლესიო მამულების სიდიდესა და ყმაბის რაოდენობაზე. ამიტომ ამა თუ იმ ეკლესიის გავლენის შესასწავლად პირველხარისხიანი მნიშვნელობა ექვს საეკლესიო კრებულის ეკონომიური ცხარებებისა და სამეურთრო მოღვაწეობის შესწავლას.

მართლაც, როგორც უკვე ითქვა, X-XII საუკუნეებში რუსთველთა მოღვაწეობის ამსახველი იმდროინდელი დოკუმენტები არ მოგვეპოვება, მაგრამ სამაგიეროდ გვიანფეოდალური ხანის წყაროებში შემოგვიჩანხეს უაღრესად ძვირფასი ცნობები მათი ეპარქიის ეკონომიური და პოლიტიკური მდგომარეობის შესახებ. განსაკუთრებით დიდმნიშვნელოვანი და საინტერესო ცნობები რუსთველებზე მოიპოვება 1722 წლის ერთ უნიკალურ ძეგლში, რომელსაც „ღმრთაებას გუჯარი“ ეწოდება და რომელიც საშუალებას გვაძლევს საკმაოდ რეალური წარმოდგენა ვიქონიოთ არა მარტო გვიანფეოდალური ხანის რუსთველებსა და მათს ეპარქიაზე, არამედ თამარ მეფის დროისა და კიდევ უფრო ადრინდელ მათს ვითარებაზეც. ეს შე-

1 საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ასეთ დასკვნამდე მისულა პროფ. ს. კაკაბაძეც (იხ. დასახელებული ნაშრომი, გვ. 27).

2 ამის მოწმობაა ე. წ. ჭიპარის სიგელი (ქართული სამართლის ძეგლები, 11, 1965, გვ. 28-30).

3 იხ. დავით აღმაშენებლის ანდერძი (თ. გორალანია, ქრონიკები, 11, გვ. 51); აგრეთვე, ერეკლე II „მორიგის ლაშქრობის განაჩენი“ (ქართული სამართლის ძეგლები, 11, 1965, გვ. 436).

სანიშნავი დოკუმენტი მრავალმხრივ არის ჩვენთვის საინტერესო და მის ქვემოთ დაწვრილებული განხილვათ, მაგრამ მანამდე გვინდა ორიოდ სიტყვა ვთქვათ კიდევ ერთ, უფრო აღრინდელ დოკუმენტზე, რომელსაც ვარკვევთ მნიშვნელობა აქვს რუსთველთა უფლებპატივის გასაგებად. მხედველობაში გვაქვს ცნობილი ძეგლი „კურთხევა მარონისა და განგება დარბაზობისა“, რომელშიც განსაზღვრულია მეფის კურთხევის დროს საქართველოს ეპისკოპოსთა სამეფო დარბაზში ჯდომის წესრიგი, თვითველი მათგანის ღირსების მიხედვით.

ამ საინტერესო ძეგლში ჩამოთვლილი არიან საქართველოს უმაღლესი სასულიერო პირები, კათალიკოზთა და კუონდიდელით დაწყებული, და ვიშელით გათავებული, რომლებსაც უფლება ჰქონდათ მეფის კურთხევაში მონაწილეობა მიეღოთ. სულ ძეგლში დასახელებულია 35 მღვდელმთავარი, მეთერთმეტე ნომრად მასში აღნიშნულია რუსთველი, რომელზეც ნათქვამია: „შემოვიდეს რუსთველი და დაქდეს წინწყაროელსა ქვემოთ“.

შემოვიდეს წილენო და დაქდეს რუსთველსა ქვემოთ“.

რუსთველსა და წილენოს ქვემოთ კი ქდებოდნენ ეპისკოპოსები: კაპანელი, ურბნელი, მაროელი და ა. შ. 29-ე ადგილზე ქდებოდა: თბილელი, ხოლო სულ ბოლოს, 35-ე ადგილზე — ვიშელი.

ამისათვის, რომ ვასაგები ვახდეს ამ ძეგლში ჩამოთვლილი მღვდელმთავრების, კერძოდ კი რუსთველის ღირსება-პატივის შედარებით მნიშვნელობა, საჭიროა გათვალისწინებული იქნას ის დრო, რომელშიც ხსენებული ძეგლი შექმნილია, იმდროინდელი გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ძეგლის დათარიღებას.

პროფ. ი. დოლიძეს, რომელმაც ეს ძეგლი უკანასკნელად გამოცვა, იგი მიაჩნია XIII საუკუნის მეორე ნახევარში შედგენილად¹, აკად. ივ. ჯავახიშვილი კი უფრო ამ აზრისაკენ იხრება, რომ იგი „XV საუკუნეზე უწინარეს შედგენილი არ უნდა იყოს“², დაახლოებით ასეთივე აზრისაა. ექ. თყაიშვილი³.

ჩვენი აზრით, როგორც არ უნდა დათარიღდეს ხსენებული ძეგლი, ერთი რამ მაინც უდავოა: იგი შედგენილი უნდა იყოს მთა შემდეგ რაც ჯალალ ედინისა და მონგოლ დამპყრობთა

1 ქართული სამართლის ძეგლები, II, 1965, გვ. 48.
 2 ქართული სამართლის ძეგლები, II, 1965, გვ. 597.
 3 ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, I, 1928, გვ. 72-73.
 4 ხელშეწყობის კარის ვარიანტი, 1920, გვ. XVIII-XIX.

ურდოებმა არაერთხელ სასტიკად დაარბიეს და აიხრეს საქართველო და მისევე დედაქალაქი თბილისი, ხოლო რუსთავი მთლად მიწმცხეთაზე გაასროეს. ამის მოწმობაა თუნდაც ის ფაქტი, რომ ძეგლში თბილელი ეპისკოპოსის პატივი ძალზე დამცრობლია, რაც შეუძლებელი იქნებოდა, ვიდრე თბილისი საქართველოს დედაქალაქი იყო¹.

ზემოაღნიშნულიდან თვისთაყვად გამომდინარეობს შემდეგი დასკვნა: თუკი რუსთველებს საქართველოს მღვდელმთავართა შორის ფრიად საპატიო — მე-18 ადგილი ეკიართ მის შემდეგ, რაც მათი ქალაქი და ეკლესია დაინგრა, უხადია, ამ კატასტროფამდე მათ გაცილებით მაღალი პატივი ეწმებოდათ. მაშასადამე, ჩვენ სრული საფუძველი გვაქვს ვიფიქროთ, რომ თამარ მეფის დროს, როდესაც რუსთავი საქართველოს ერთ-ერთი აყვავებული ქალაქი იყო, ხოლო რუსთველთა ტახტზე ვეფხისტყაოსნის გენიალური ავტორი იქდა, ხსენებულ კათედრას ერთ-ერთი უპირველესი ადგილი უნდა სჭროდა საქართველოს მღვდელმთავართა შორის.

ამ დასკვნას მხარს უჭერს და ექვსმოტანად ადასტურებს ზემოხსენებული „ღმრთაების გუჯარი“, რომლის შინაარსს განსახილველი საკითხისათვის, როგორც უკვე ითქვა, უაღრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს. ამიტომ გავეცინათ ხსენებულ ძეგლს უფრო ახლოს.

„ღმრთაების გუჯარი“, რომელიც გაეცმულია 1722 წელს კახეთის მეფის დავით იმამყულიანის (ერეკლე პირველის ძის) მიერ, უაღრესად საინტერესო და დიდმნიშვნელოვანი ისტორიული დოკუმენტია. გუჯარი ძალიან ვრცელია, დაახლოებით ოთხ თაბახამდე ტექსტს შეიცავს: ტექსტი დაუთვლია ხუთ კარად, რომელთაგან პირველი სამი მიძღვნილია ზოგადი თეოლოგიურ-ფილოსოფიური პრობლემებისადმი, ხოლო უკანასკნელი ორ თვეში წარმოდგენილია მარტყოფის ღმრთაების ტაძრის ისტორია, სარუსთველო მამულების მდგომარეობა და აგრეთვე აქებანი რუსთველთანი და სიდიდე მათი“². ძეგლი დაწერილია შესანიშნავი ქართული ენით და იკავთება დიდი ინტერესით. შვეა და შვე ტექსტში ჩართულია სასულიერო ხასიათის ლექსები. ჩვენი აზრით, ეს ძეგლი საინტერესოა არა მარტო მასში წარმოდგენილი ისტორიული ცნობების თვალსაზრისით, არამედ, აგრეთვე, როგორც ქართული თეოლოგიურ-ფილოსოფიუ-

1 აღსანიშნავია, რომ შემდგომში ქართულენოვანი მღვდლებმა ირაკლი I, თეიმურაზ II და ერეკლე II კვლავ ამაღლეს თბილელის პატივი (იხ. ქართული სამართლის ძეგლები, 1965, გვ. 401).
 2 ქართული სამართლის ძეგლები, II, 1965, გვ. 383.

რო აზროვნების ნიშნში და საყურადღებო ლიტერატურული ძეგლის:

უნდა აღინიშნოს, რომ ძველში წარმოდგენილი ცნობები სანდოა და არ შეიძლება რაიმე ეჭვს იწვევდეს, რადგან ემყარება ერთი მხრივ, ძველი დროის საბუთებს, ხოლო, მეორე მხრივ, საგანგებოდ გამოიყენებულ და შემოწმებულ სხვა წყაროებს, რომელთა შესახებ პირდაპირ არის ნათქვამი „ღმრთაების ვეჯარში“. ვინათგან დიდი შეფუთვები შეწირულნი. — ამბობს გუგარის შემდგენელი, — ზოგი რომელიმე სამძღროთ-სამძღვრად და ადგილითი-ადგილად ზედამწვენილობით არღარაინ შეცინერ იყო და ვეჯარშიცა დიდნი ემთა სიგრძესა ვანერყვნა, ამთა პირთათვის გამოძიებით, გამოკვლევით, განთავსებით ძიება ვყავთ და ვეგრძენით კაცთაგან მათ ადგილითას მოხუცებულთა და ეკლესი(ი)სა მონათაგან. ზოგი რომელიმე წყარონი, შეფუთა შენაწირნი წიგნიცა იყვნენ ამის საყდარსა, იგია მოხუცენს წინაშე ზეენსა — აღმოცემითხეთ და ენახეთ რაოდენიცა შეწირულთა იყვნენ მარტყოფსა შინა... აგრეთვე სხეთა საყდართა სოფლებთა, რომელნიცა შეფუთა ღმრთაებისა საყდარსათვის შეწირით, მათი წიგნიცა აღმოცემითხეთ“.

„ღმრთაების ვეჯარი“, როგორც უკვე ვთქვით, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ძეგლი იმის გამოა, რომ მასში დაცული ცნობები ასახავს არა მარტო გვიანდელდროული ხანის საჩუქრულთა ვითარებას, არამედ ამ კათედრის გაცილებით აღრინდელ მღვდმარობასაც. ძველში დამწერლებით არის ჩამოთვლილი ის სოფლები თუ მიწები, რომლებიც რუსთველთათვის უბოძებიათ სახელოვან შეფუთვას „ხოსროიანთა და ბაგრატიონთა“, კერძოდ: ვახტანგ გორგასალს, არჩილს, დავით აღმაშენებელს, თამარს, ალექსანდრეს, ლეონს, თეიმურაზ I, როსტომს, ერეკლე I და სხვებს. ზეენთვის, ბუნებრივია, განსაკუთრებით დიდ ინტერესს იწვევს ის ცნობები, რომლებიც ქ. რუსთავთან და რუსთველთან თამარ მეფის დამოკიდებულებას შეეხება, რადგან მათი მეოხებით საშუალება გვეძლევა შევამოწმოთ, ვაანია თუ არა რაიმე ისტორიული საფუძველი ხალხურ ვერსიებებთან და ლიტერატურაში ფართოდ გავრცელებულ შეხედულებას, რომლის მიხედვით შოთა რუსთველი, ასე თუ ისე, თამარ მეფესთან დაახლოებული პირი ჩანს.

1 ზეენი აზრით, „ღმრთაების ვეჯარი“ დამწერილი უნდა იყოს არა დავით იმამყულიხანის მიერ, როგორც ეს ტექსტშია აღნიშნული, არამედ დიდად განათლებული და ნიჭიერი მიტროპოლიტის ნიკოლოზ რუსთველის (ჩერქეზიშვილის) მიერ.

2 ქართული სამართლის ძეგლები, II, გვ. 362—363.

ზემოთ, როდესაც ქართული ლიტერატურის ტრადიციებზე ვლაპარაკობდით, ზეენი უკვე უკვე ვეცანით სერპიონ საბაშვილის „რუსთველთა ვახტანგისა“, სადაც რუსთველი პირდაპირ ამბობს, თამარ მეფემ რუსთავი ამიშენაო. სერპიონის ლექსი იმის უდავო მოწმობაა, რომ ამ პოეტის დროს (XV-XVI სს.) საქართველოში ცოცხალი ყოფილა ვადმოცემა, რომლის თანახმად თამარ მეფემ რუსთველს ქალაქი რუსთავი აუშენა (იგულისხმება, ცხადია, ქალაქის გაფართოება — ეკთილმოწყობა და ეკლესია — მონასტრების მშენებლობა თუ განახლება). ამ ვადმოცემის სიუხებით ადასტურებს „ღმრთაების ვეჯარი“, სადაც ზუსტად იგივე აზრი მეორდება. კერძოდ, იქ ნათქვამია:

„ვინაღვან ბოსტან-ქალაქნი, ოდესცა აშენებულნი ყოფილან და ქალაქნი შენებულან, იგი ბოსტან-ქალაქი სამწყსოდ და სამრევლოდ ღმრთაებისა საყდრისა ყოფილან შეწირული; დიდისა და ღმრთავ-ბრწყინვალისა მეფის თამარისა მიერ, რომე რუსთველად ამის მიწეზისათვის უწოდებონ რუსთველისათვის, რომე რუსთავ ამის ალაგს უქმობენ.“

ამა ბოსტან-ქალაქსა შინა მამულნი და საყდარნი მეტოქე ღმრთაებისა სახელსა ზედა აღწვენილნი ქონიან, ვლენი სამოცდაშვილნი და აბრეშუმნი კრწიფით შესავალით, თორმეტნი ბათმანი, ხოლო ხუთი მის ქალაქით, ორმოცი ლიტრანი ცვილი, ორასი ლიტრა ჩამოსხმული“.

მოტანილი ამონაწერიდან ცხადია, რომ ლიტერატურულ წყაროში დაცულ ცნობას (სერპიონის ლექსს), რომელიც თავის მხრივ ხალხურ ვადმოცემას უნდა ემყარებოდეს, მხარს უჭერს, ეთანხმება და აღრმავებს ფრიალ სანდო ისტორიული დოკუმენტი; რა თქმა უნდა, რუსთავიცა და რუსთველთა საეპისკოპოსო კათედრაც თამარ მეფემდე დიდი ხნით ადრე არსებობდა, მაგრამ თამარს, როგორც დოკუმენტიდან ჩანს, რუსთავში დიდმნიშვნელოვანი მშენებლობა ჩაუტარებია 2 და თანაც რუსთველ-

1 ქართული სამართლის ძეგლები, II, გვ. 374.

2 შეიძლება მივეთხოთ კიდევ ერთ სამტყარესო საბუთზე, რომელიც ადასტურებს რუსთავსა და მის მიდამოებში თამარ მეფის მიერ ჩატარებულ მშენებლობის ფაქტს: არსებობს 1569 წლის სიგელი, გაუქმული ალექსანდრე მეფის მიერ, სადაც ლაპარაკია ბოსტან-ქალაქის სახლარზე „თამარ მეფისაგან აღებულს რუს შეახებზე“. ეს ცნობა, ჩვენი აზრით, უნდა შევხებოდეს სწორედ იმ რუს (გ. ა. არხის) განახლებას ან ვაგრაბელებს, რომელიც ძველთაგანვე არსებობდა და რომელმაც სახელი „რუსთავი“ წარმოშვა (თ. გობაძისა, ქრონიკები, II, 1897, გვ. 412—413).

სათვის შემოსავლის წყაროები საგრძნობლად გაუღებოდა.

მოტანილი ამონაწერებიდან ცხადია აგრეთვე, რომ ლიტერატურული წყაროს რუსთველი, რომელიც გარკვევით ამბობს, თამარ მეფემ რუსთავი ამიშენაო, იგივე რუსთველი მღვდელმთავარია, რომელსაც მართლაც ჰქონია ასეთი განცხადების საფუძველი. ლიტერატურული და ისტორიული ცნობების ასეთი თანადამთხვევა უდავო საბუთია თამარ მეფისა და შოთა რუსთველის სახელობისა, თუმცა ეს სახელობე წარმოშობილი უნდა იყოს არა პირადი ურთიერთობის საფუძველზე, როგორც დღემდე რუსთველოლოგები ფიქრობდნენ, არამედ ქართული ერის სახელმწიფოებრივი ინტერესების დაცვისა და დიდი პოეტურ-საზოგადოებრივი მიზნების ერთიანობის ნიადაგზე.

მაგრამ განვავრცოთ ისევ „ღმრთაების გუჟარის“ ანალოზი.

თუ შემოთმობიან ცნობას ეკონომიური თვალსაზრისით განვიხილავთ, ადვილად შევინჩევთ, რომ ქალაქი რუსთავი იმ მჯღობი ეპისკოპოსისა და, საერთოდ, მთელი სარუსთველოს საეკლესიო კრებულის ეკონომიური ძლიერების მნიშვნელოვანი საყრდენი ყოფილა; ვერ ერთი, მთელი ქალაქი, რომელშიც 20 ათასზე მეტი მცხოვრები უნდა ყოფილიყო, რუსთველ ეპისკოპოსს სამწყსოდ და სამრევლოდ ჰქონია მიცემული, რაც თავისთავად დიდი შემოსავლის წყარო იქნებოდა. რადგან სამწყსო გადასახადები (ღამაჲ, საწირავი, ნიშანი და სხვ.) ფეოდალიზმის ეპოქაში საშაოდ დიდი და მრავალფეროვანი იყო; მეორეც, რუსთველ ეპისკოპოსს ქალაქში ჰყოლიათ 67 კომლი საეკლესიო ყმაგლეხი და ჰქონათ აბრეშუმისა და თაფლის საწილის საშაოდ რთული და მდიდარი მეურნეობა. ვარდა ამისა, როგორც ჩანს, აბრეშუმის სახელმწიფო შემოსავალიც სასურველო უწყების კუთვნილება ყოფილა.

მაგრამ მარუსთველო კავადრის ეკონომიური ძლიერება, ცხადია, მარტო ქ. რუსთავით როდი განისაზღვრებოდა. ხსენებულ ქალაქს გარდა, როგორც გუჟარადან ჩანს, რუსთველებს ეკუთვნოდა უამრავი დაბა-სოფლები, ზოგი სამწყსოდ, ზოგი კიდევ საეკლესიო ყმებად; მათვე ეკუთვნოდათ დიდძალი მიწაგლეხი, ზვრები, საძოვრები, სავაჭრო და საბაგო ადგილები. სამღებროები და ა. შ.

გვეცნოთ ამ საკითხს უფრო ახლოს. სარუსთველო მიწაგლეხის აღწერა „ღმრთაების გუჟარში“ სოფ. მარტყოფით იწყება, როგორც ირკვევა, მარტყოფი ძველთაგანვე სხვასო (ე. ი. სამეფო) სოფელი ყოფილა, მაგრამ

ამ სამეფო სოფლის მოურავებად რუსთველები ითვლებოდნენ, რის გამო სოფლის ყველა შემოსავლის დაახლოებით ნახევარი რუსთველთა ხელში ვადალიოდა. ამას მოწმობს გუჟარის შემდეგი ადგილი: „სრულად მარტყოფის მოურავობა რუსთველთა ყოფილა სამკვიდროდ... წარვიდოდნენ მათა მებლაზენი, მარტყოფის მათა შინა, ჩვენნი და რუსთველთა მებლაზენნი წავიდნენ, რაოდენ რიგი იყოს ეგრეთ აიღებდნენ და ნახევარს ჩვენს კარით მოხელეთ მიიბარებდნენ და ნახევარს საყდარს და რუსთველს მიართმიდნენ. აგრევე სამთო და სამოსტელეთა შევაგუყონ ჩვენთა მებლაზენთა საყდრისათა. ეგრეთვე სამინდროთა ცხვარათა ზედან ოდეს აიღებდნენ, ამავე წესითა და რიგითა, ვითა მათა შინა არს, ეგრეთვე მინდროთა ბაგიცა. აგრეთვე განსიდულთა და ადებულისა ჩვენთა მარტყოფთა შინა აიღებდნენ მებაგენს და ნახევარს ჩვენსა მოხელეთა მიიბარებდნენ, ნახევარს ხატსა ღმრთაებისასა“ 1.

აქედან ცხადია, რომ დევი სამეფო სოფლის მთელი შემოსავლის ნახევარი საეკლესიო უწყების ეკუთვნოდა. მაგრამ მეტის თქმაც შეიძლება: გუჟარში დასახლებულია ზოგიერთი ისეთი შემოსავლის წყარო ამ სამეფო სოფლისა, რომელიც მთლიანად ეკლესიას ეკუთვნოდა. მეფეს კი მასში წილი არ ედო. ამას მოწმობს გუჟარის შემდეგი სიტყვები: „აგრეთვე ბელაშინი და საყდარიანი, ვითა ბაგნი სამღებრონი, ვაჭარნი სრულიად საყდრისა არიან, რაოდენითა იყარითა დასდენ, იმათნი იყარნი და ბელაშინი, ჩვენთა მოხელეთა ზელი არა აქვთ“ 2.

თუკი სამეფო სოფლიდანაც კი ეკლესიას ახედიდი შემოსავალი ჰქონდა, ცხადია, გაიძლიერებოდა მეტს მიიღებდა იგი იმ სოფლებიდან, რომლებიც მის საყუთარ ყმა-მამულად ითვლებოდა. ასეთი საყუთარი საყმო სოფლები, როგორც ირკვევა, რუსთველებს ჰქონით არა მარტო ყოფ. ენხეთის ტერიტორიაზე, არამედ მის გარეთაც. შიგაყაბეში, ალაზნის ველზე, ენისელში და ა. შ. ასეთებია, შავალითა, სოფლები გოგამნი და ზრულაყი, რომელთა შესახებ გუჟარში ნათქვამია:

„ხოლო არიან სხვანეთა მრავალ და ურიცხვი შენაწირნი და მსახურებანი შეფეთანი: ენისელთა შინა გოგამნი სოფელი, ცამლი სამოცი, თვისნი სამართლიანის რიგით გარიგებულთა, მუნით აბრეშუმნი მრავალნი, ვითა ენისელთა შინა. აქენ, ეგრეთ შერნი, ქერნი და ბრინჯნი, ბაგნი, ფანჯიგნი და ყოველი გამოსავალი სარუსთველო და საღმრთაებო არის, რომელ არც მოურავთ, არცა კარისა ჩვენისა მოხელეთა საქმე არა უყენ; ამისად, გარდა, ძველინთა გუჟარნი აქვან.“

1 იქვე, გვ. 362—363.

2 იქვე, გვ. 363.

1 ბ. ლომინაძე, ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან, 1, 1966, გვ. 145.

ამის შემდგომად ზემოთა კახეთთა, ახალშენსა და გურჯაანთა შუა, სოფელი დიდი და კეთილ-მარგებლო, სრულიად ჩემლაყნი იყვნეს შეწი-რულნი დიდისა საფასათა და ახოქმითა ძვე-ლთა მეფეთაგან, რომელ მესამტყარენი ახალ-შენნი არიან — ზემოთ, და აქოსასენდარნი, კონი, ბოლოდ ალაზანი, რომელ პირნი ალაზ-ნიანი საკონედ და სათვეზედ სარუსთ(ე)ლოდ სჩენან. ამ ჩემლაყთა შინა არავის ხელ უქესთ, არა ჩვენ და არცა სხეთა თავადთა*.

მარტო „ღმრთაების გუჯართუ“ რომ ეიმსჯე-ლოთ რუსთველ ეპისკოპოსთა ყმა-მამულები და შეურნეობა წარმოგვიდგება როგორც საე-მოდ ურცელი და მდიდარი საეკლესიო სამფლო-ბელი. ამ ძველს მიხედვით სარუსთველს საბ-რეველოდ და საფმოდ, მთლიანად ან ნაწილობ-რით, გუთვნოდა შემდეგი დაბა-სოფლები: მა-რტყოფი, ვანკოდა, ნასომხარნი, ლილო, მკიტ-კირის ლილო, გლდანი, ნორიო, ჭაყენი, ლელე-ბანი, სამგორი, უტო, ბულანი, ჩოფხაური, საე-ზენე, ხოეა, ჭობორტა, ერწო, მძორეთი, თეზა-მეს ხევი (ანუ სავერაში — ხერკი), ახმეტა, ჭილაური, გოგამნი და ჩემლაყი. ამ დაბა-სოფ-ლებში რუსთველებს ჰქონიათ საემაოდ განვი-თარებული შეურნეობა, საეკლესიო ზერები, იქა-რით გაევიშულო ყანები, საბალახო ველ-მინდე-რები, საეაქროები, სამღებროები, მარნები, წის-ქვილები და, ასე გასიწყეთ, მეფეებს ისიც ეი-არ დაევიწყებიათ, რომ „განეწესათ გუჯართთა მათითა, მტკვართა შინა დიდისა ბადისა სმა, რათა რუსთველისა მებადენი თევზსა იპყრობ-დნენ და მონასტრის კრებულსა მთარამიდენ და მეფენიკა კონით ერთსა შეიდუელსა შინა ორაგულსა ერთსა ღმრთაებისა მონასტრისა ში-ნა თუხად მოსახსენებლად კრებულსა მიუბო-ქებადნენ“².

თ, დაახლოებით ასე გვეხატება, „ღმრთაების გუჯარს“ მიხედვით, რუსთველ ეპისკოპოსთა შეურნეობის სურათი, მაგრამ რამდენადაც ეს გუჯარი გვიანფეოდალური ხანის ძეგლია, რო-ცა შეუძლებელი იქნებოდა სარუსთველოდ შე-წირული ყველა ძველი მამულის აღგენა, უფ-ლება გვაქვს ვივარაუდოთ, რომ ქართული სა-ხელმწიფოს ერთიანობისა და ძლიერების ხანა-ში რუსთველებს გაიცოლებათ უფრო ვრცელი და მდიდარი მამულები ექნებოდათ. ამგვარი ვარა-ულის დაშვების უფლებას გვაძლევს თუნდაც ის ფაქტი, რომ „ღმრთაების გუჯარში“ ნახსე-ნები არაა დავით გარეჯის დიდი სამონასტრო კომპლექსი და მისი უმდიდრესი მამულები, რომლებიც ადრე, როგორც ზემოთ დავინახეთ, რუსთველ ეპისკოპოსთა ეპარქიალურ მორჩი-ლებაში იყვნენ.

ზემოთხსენებულთან ცხადია, თუ რა ძლიერი ყოფილა ის ეკონომიური საფუძველი, რომე-ლებიც რუსთავის საეპისკოპოსო ემყარებოდა და რომელიც, სასულიერო-საეკლესიო საქმიანო-ბასთან ერთად, განაზღვრავდა რუსთველთა დიდ პატივსა და გავლენას ფეოდალურ საქარ-თველოში.

მაგრამ არის კიდევ ერთი გარემოება, კიდევ ერთი სფერო რუსთველთა მოღვაწეობისა, რომელიც ზელს უწყობდა თანამედროვეთა თვალში მათი სახელისა და ღირსების ამალგებას. მზადველობაში გვაქვს რუსთველ მღვდელმთავ-ართა მოღვაწეობა სამხედრო დაჯგში, რაც დაკავშირებული იყო იმ დიდ მოვალეობასთან, რომელიც მათ, როგორც მთელი სადროშის სარდლებს, ეკისრებოდათ.

ეს საკითხი იმდენად დიდმნიშვნელოვანი და საინტერესოა, რომ, ვფიქრობთ, ზედმეტი არ იქნება მასზე შედარებით დაწვრილებით შეე-ჩერდეთ.

□ გაზრდილობა იმეზა □

¹ იქვე, გვ. 370.

² იქვე, გვ. 374.

სიმღერა კეთილ კაცზე

პირის ფოცხიშვილი იშვიათად მინახავს აღსაღებელი მოკაბათუ თუ აღზნებელი მოსაუბრე, თავისი მშვიდი ხასიათის გამო ნაცნობ-მეგობრებთან თითქმის მუდამ ვაწრონასწორებულ ურთიერთობა აქვს და ცხოვრების ყოველ-დღიურ კონფლიქტებს, ერთი შეხედვით, თავს არიდებს. მისი თვინიერი ბუნება ადამიანებში უნებურ მოყრბალებს ბადებს და ამ დაფიქრებელი, ჩემი კაცის მიმართ სიმშაითურად განაწყობს. მაგრამ ეს სიშვილდ მის პოეტურ ბუნებაში ხშირად გარვეწლია, უფრო მეტად თავდაქერილობის, ვნებათა განზრბ შვკაეების მიმანიშნებელი. მშვიდი პოეტება არ არსებობენ. პოეტის ცხოვრება მუდამ მძლავრი იმპულსებით იწყება, აღტაცებოთა და აღფრთოვანებით, სიყვარულითა თუ სიძულელით საზრდოობს და ზამზარკაავით შეკუმშული ტემპერამენტის მძაფრ ენერჯიას ემყარება. ფოცხიშვილის თითქმის სენტრიმენტალურ თუ ზოგჯერ იდილიურ ლექსებში, მის უწყინარ თავდაქერილობაშიც მძლავრდება ეს დაფარული შინაჯანი ენება. მისი ბოლოდროინდელი პოეტური კრებული საოკრად მკავს ავტორს. სახელაც უბრალო და უბრეტენოო ჰქვია — „ხმა“. ამ ლექსებში უნდა დაუკვირდე არა ერთბაშად, თანდათანობით შენად ვახლო მათი უტყუარი ვრძნობადობა. ამის მეორე ეს ლექსები დიდხამს დარჩებთან შუნთან, შენს ფიქრებში, მყუდრო პერქვეშ ღამეს ვაათევენ.

მ. ფოცხიშვილი თავისი ბუნებით ძნელად ეგუება ტრიბუნას. როგორც იტყვიან „ტრიბუნის პოეტი“ არ არის. არც აქვს თითქმის მრავალრიცხოვანი აუდიტორიის შინაჯანი მოთხოვნილება. პირიქით, როცა ის დარბაზის წინაშე კითხვლობს ლექსს, თითქმის უხერხულად იმშენება, წუხს და ხმასაც განვებ არბუტებრივად უწყევს. ის უფრო ინტიმური მოსაუბრება, ფრთხილად, უპრეტენზიოდ მოდის მკითხველთან და თავის გრძობებს უშხებს. მაგრამ ეს საუბარი არ არის ლიტერატურულ წვრდობანებზე და უმნიშვნელო პირად განცდებზე. ლექსებიდან გულამარჯვებთ სიკოტლის ბედზე დაფიქრებული დღევანდელი კაცი. მისი მღელ-

ვარება ხეზე შემთხვევით თუ ვილაყის უბაგო ხელით მოტეხილი ტოტით იწყება და ხირთსიმადე აღწევს.

მ. ფოცხიშვილი თვითონვე იძლევა საყუთარი ლექსების გასაღებს, იძლევა დარწმუნებით, არა ზურცლედ, პოზისათვის, არამედ ღრმად მოფიქრებული თავიებურებებით. და უნებურად გაიძულეს უსმინო; დაუკვირდ, იფიქრო მის ფიქრებზე, იფიქრო მისეული ფიქრებით.

რასაც ხმაალად ღამარაკობენ, შე ვამბობ ჩემად, ჩურჩულით, თრთოლვით. ასე ფოთლები სეკვიანი მხოლოდ, ასე ჩურჩულეს პირველი თოვლი.

ასე გამოწვევად იწყებს პოეტი მკითხველთან საუბარს. ეს მართლაც მისი ხმაა, რომელიც ძნელად აგვრევა სხვა ხმებში. „მუთით შესწყვიტო უნდა ხმაური, როცა, გუგუნი, აერზაუჩი, — უნდა მოხვიდე ძალოან ახლოს, ი, უნდა მნახო, ფიქრებში მნახო, ჩემი მზის მალად შტოებში მნახო“. ეს საყუთოდ გაბედული შეხმურება მკითხველთან და უნებურად ვიხნდება ინტერესი, რა გზაა ეს გზა და რა შრიალაა მის „მალად შტოებში“.

მ. ფოცხიშვილის ერთი ბოლოდროინდელი ლექსებიდან (თუ არ ვცდები, ეს ლექსი მან ს. ჩიქოვანის წლისთავზე წაიკითხა მწერალთა კავშირში), ასეთი ფრაზა ჩამრჩა მესხეურებაში: „ერთი ეპოქა თავდება მაშინ, როდესაც ერთი პოეტი კვდება“. აქ იგი სახელმძღვანელო პოეტებს ეგვლისხმობა, რომელთა როლი ქვეყნის ცხოვრებაში უსაზღვროდ მნიშვნელოვანად მიანდა. ამვე დროს, აქვე ჩანდა პოეტიისადმი უსაზღვრო რწმენა და მისი მაღალი დანიშნულების შინაჯანად გაზიარება თუ პატივისცემა. ყოველ შემთხვევაში, ამ წუთს მე ვიგრძენი ამ სტრიქონების ავტორში პოეზიის წრეგადასული სიყვარული და მისი ღვთაებრივი ენით ადამიანებთან დაახლოების დიდი სურვილი. ეივრბენი ისიც, რომ უკვე ცხოვრებაში ღრმად ჩახედული კაცი რაღაც მნიშვნელოვანის საოქმელად განეშახდა და ჩვენი ყურადღება გამამხვილა, რთული და მძაფრი დღევანდელი ცხოვრება მან ფართო პლანით დაინახა და ადამიანური სიყუთის პოეტიზირება, უფრო ზუსტად კეთილი

პირის ფოცხიშვილი, „ხმა“, „სახბოთა საქარელო“, 1966.

საწყისის" მათგან ზნეობრივი ზემოქმედების ქალღმერთის შეცვლა თავის ლექსებში. ბავშვის თვალში დანახული მრავალფეროვანი ქვეყანა მის წინაშე თითქოსდა წაიშალა. კეთილშობილად ბოროტების კონტრასტად იქცა. „და მინც ფერადი ფანქრები, ფერადი ფანქრები დედა“, ეს ავტორის შინაგანი კრებოლა მის ფიქრებსა და განწყობილებებში მზის უცვლელი შუქია. ის ალღოთი გრძობის პოეზიის საიდუმლოებათა მიგნების მთელ სირთულეს. „რამდენი უნდა ვიყვირო, რომ ვაიფიქრონ ჩემი. რამდენი უნდა ვიძღვრო, რომ ავამღერო სხვებმა“ და მინც ვერა უკიდურესი გულახდილობის, გულიანი სიცილის, პირუთენელი აღტაცებისა და დავაჯი სევდის. დიმილის, სიცილის, ხალისიანი ფერების მოთხოვნა მისთვის არ არის უბრალოდ ცხოვრებაზე დახარბება, „პოეტური ენა“. ეს თითქოს ბუნებრივი რეაქციაა ყველაფერ იმაზე, რაც ჩვენს რთულ საუკუნეში ადამიანის წინააღმდეგ მოაქვს ადამის ბოძს, ომებს ცინიკრად განწყობილ დიპლომატებს და ახალი წერეთის მოსტრენე გენერალებს.

და მე ვიცი,
როგორც ჩანჩქერი
გაღარებულ ტიწებს ვეხვევი.
და ძაბავებენ მატარებლები,
შავი შაბლები, თეთრი რელსები.

ეს კეთილი კაცი იცინის გადამდგმა სიცილით. ამ სიცილით არის რაღაც ნეროზულიც, რადგან იგი გულსხმობს, იმას რაც სიცილის წინააღმდეგ ცრემლისა და განსაცდელის დასამკვიდრებლად დაძრულა, სამხედრო პოლიონებთან. პუბლიცისტიკა? მეტი რა. თუ ამ პუბლიცისტიკასთან ახლავს ხალხს მოქალაქეობრივი მღელვარება? „სიცილი, როგორც სუფთა ჰაერი, მე მინდა ახლა“, ეს არის გამოწვევა ყველა იმათი, „ვისაც სიცილი არ შეუძლია“...

ამ კეთილ საწყისის ძიება მთავარი შინაარსია მ. ფოცხიშვილის ლექსებში. ვერ ვიტყვი, თითქოს დღესდღეობით ამ ძიებას თანახლდეს ფილოსოფიური სიღრმე. უფრო მეტიც, საკეთილ სიმღერა ზოგჯერ პოეტის ლექსებში განზრახ გამოატყვებულად, ზოგჯერ დეკლარაციულადაც კი მოხაზეს. მაგრამ ამ ჩანს პერსპექტივა, ჩანს თავისთავადი პოეტის ხელოვნული დღე.

პოეზიის მრავალფეროვან ორკესტრში მ. ფოცხიშვილი შეგნებულად იჩინებს ფეხსაზე „ინტიმურ საყრავს“, განზრახ დაბლა სწევს ხმას, უფრო ენდობა სიჩუმის იღუმენტ მუსიკას, ვიდრე ხმურს. ბავშვობის მოგონება თუ ქალაქის ლირიული სურათების ხატვა მას სიჩუმეში უფრო შეუძლია. მისთვის სიჩუმე აღსაყვავი ყველაზე მნიშვნელოვანი ხმების დასაჭერად. რომელიაღაც ლექსიდან დამახსოვრებული ფრაზიანი ფრაზა: „უსმინეთ სინუშის“ მის ლირიულ ნაფიქრების ტონალობას განსაზღვრავს.

მზე ამოვიდა ჩემად, ჩემად ჩავიდა მზე,
ჩემად, ჩემად და ჩემად
თოვლი აცვიფრებდა
ფიქრი თევზით ცურავს, სინუშის
ნაპირს ხრავს,
ქარი არი და სილაც;
სულაც არ იღებს ხმას.

ამ ლექსში სიჩუმე ისმის. მას შეუძლია ფრაზის არტიკული შემობრუნება და პოეტური სიხის მთლიანდელი გახსნა, თუნდაც ზღვის პეიზაჟთან ბილიარდის „დაწყვილება“ და უცებ ასეთი ზამის თქმა: „ისეთი საღამოა, ერთმანეთს სინუშის ბილიარდის წიხვით ეუთმობთ“.

„ხმა“ ცხადყოფს დიდ თემებთან საკუთარი კუთხით მისვლის სურვილს. ამ შემთხვევაში აღტაცებაც, სიცილსის რწმენაც, იმერწმენებაც, იგივე და სევდაც. მაგრამ ეს მხოლოდ შესავალია, რაღაც უფრო მნიშვნელოვანის, რის სათქმელადაც პოეტი ეშვადება. იგი არ მივლტვის სენსაციურ, სკანდალურ სახელებს, უხმაროდ, რამე შეკეთილი ეფექტის ვარგეშ ცემებს პოეტის საუბრებებს. ამ ძიებაში დამოუკიდებელი მიღის, ზოგჯერ „ნაცნობ“ ფერს ვაიმეორებს უნებურად, ზოგან ისეთი მიამიტური ფილოსოფიაც გამოედის, რაც გემოვნების ლაღატს ჰგავს („შაიშინი“, „მზე, კორიდა, ცრესტ პეინიგუი“). ამას მისდევს მაცულებელი ლიტერატურული რემინისცენაციები და საკმაოდ ხელოვნური სახეები: „მატარებელი ხრავთა ბღავის და მთელი ღამე იცოხნის მგზავრებს, მერე სამყარო, როგორც კორიდა, უხმობს, უკვირს ტორის შორიდან“... „და როგორც დამნას მშვიტი ხარ, მატარებელი აწვდებდა ცისკარს“. ეს მთარეული ცოლგებია, ამ მეტნაკლებად პოეტური ექსპერიმენტებისათვის თანდაყოლილი ხარვეხები.

რატომღაც ჩვენს ახალგაზრდა პოეტებს (ეს მეტად საჩიოთრი ტერმინი შეუ-წამომქდა) ერთ უცნაური სენა სჭირთ: სანამ პოეზიას შექმნიდნენ, მკითხველს რატომღაც ეარბად აწვდიან თავიანთ მოსაზრებებს. პოეზიაზე, პოეტურ მრწამსზე, საკუთარ ლექსებზე ბევრს და ვაუთავებლად მსჯელობენ... ასეც ლექსებში. ეს გაუთავებლად „პოეზია“ პოეზიაზე“ უფრო მოქარბდა, ვიდრე თვით ხალხს პოეზია. ბუშინმა „ქველი“ მის შემდეგ დაწერა, როცა გენიალური პოეტური სამყარო შექმნილი ჰქონდა. ჩვენში კი რატომღაც მოვად იქცა „ქველის“ წერა, სანამ რომე საყურადღებოს შექმნიდეს ესა თუ ის ავტორი. ამხე ლირს დღეობრება. ეს საყვედური მ. ფოცხიშვილზე უფრო მის სხვა თანატოლ პოეტებს ეკუთვნით, რომლებიც ვერ გრძობენ ამ მაცულებელ პოეტურ ნიღაბს, მოთუშებენ, „ფიგაროს“ ავტორმა კარგად იცის: „და მხოლოდ ნამდვილი ფიგარო ტორას, ფიგარო, რომელსაც ნიღაბი სძავს“.

„ხმა“ მთავრდება ლირიული პოემით „ფიქრები კეთილ კაცზე“. ეს დასასრული, რაღაც

უფრო მნიშვნელოვანი იწყებს პოეტის ცხოვრებაში. აქ თავს იჩენს მისთვის ორიგინალური თემა, მისი ხასიათის, მისი მტკიცეული თუ ატკიცებელი ფიქრები. „პალატა, როგორც ვეშაპის ხახა, საესვა ჩემი ჭრელი სიზმრებით... ამ ტკავილიდან იწყება მოუსვენარი ფიქრი ადამიანებზე, იმათზე ვინც კეთილ საქმეს აკეთებს. სულ ერთია, ვინ იქნება ეს კაცი, ეჭიმი, მხატვარი თუ ქართველი. ის ჩნდება ყველგან სადაც „ხარხარებს საცვილი“... „მოხვალ და ვითარც კეთილი ტალღა დიდი ცხოვრების მორტვეში ვამხვევ“. ცხოვრება გერდნობა ამგვარი ადამიანის ბელებს, ტვინს, გულს.

შენ გაიცინებ და გაზაფხული ვით ჯადოსნური ბეზილი, უმალ დაიარბევა და ჩემს ვარშემო დაკვივა შენი რწმენის ნაყოფი. შენა ხარ ეს რწმენა! შენ ამბობ: „მოვია“ დრო და დატყდება ეშმაკს ეშვები!... და გულს, ვით ზღვაში ჩაძირულ ხომალდს, ეჭებ, პოულობ და არ ეშვები.

კონკრეტულად აქ თითქოს ეჭიშვება ლაბარაკი, რომლის პროფესია თავისთავად განაპირობებს სიკეთის მოტანას ადამიანებისათვის. მაგრამ ამ თითქოს ლოკალური გარემოდან სიკეთის თქმას ენიჭება უფრო მაღალი განზოგადება, სულ სხვა ზნეობრივი სიმაღლე.

მეხამრიდიეთ პირველი ხედები ელვა-ეშხილის პირველ გრიგალესს. პირველი შენ ხარ, შენ იზიარებ ჩემს პირველ სიტყვას, სიხარულს, სევდას. პირველი დარტყმა შენს გულზე მოდის, პირველი შეხლა, პირველი ელდა, ავლდები და პირველი შენ ხარ აღელვებული იმედოდ ჩემდა.

ადამიანი, რომელსაც დიდი თბილი გული აქვს, ის ვინც „მოვიდა და იქცა ხილად“, ვინც აუფარა თანამებრძოლს და მისი ხვედრი ტყეია თეთონ მიიღო, ვისაც „ბევრჯერ დასწამეს ცილი“, მოკლეს, დახვრიტეს, აწამეს და შინც „იყო და არის“ — გამზდარი პოეტის მოუსვენარი ფიქრის საგანი. ყველაფერი ამას თან სდევს მართალი შინაგანი მღელვარება. და ზოგჯერ უფერულ მსჯელობას, თითქოს ზოგად შტრიხებს ცვლის ბიბლიური დეტალი: „ზეთისხილის ლაპაზი ტოტით“ თავდამშვენებული „დაღლილი სიკეთე“ თავისი შეუბღალავი მშვენიერებით ცხოვრობს ადამიანებს შორის. ამავე დროს პოეტის წარმოსახულ „კეთილ კაცს“ არ დაჰკრავს ანტრაქტულობის და ზეადამიანურობის ნიშანი. იგი უბრალოა როგორც მიწა და მიწასავით ბეაღური. „შენ ტელსკოპებს უზიხარ სადღაც და სჭერებ უხილავ საყაროს ჩემთვის“.

გომრამ ხუნაშვილი

პოეტის საფიტარი

აკაკი გეწაძის შემოქმედებაში იშვიათად იპოვნით ლექსს, რომელიც ბიოგრაფიულ მომენტს არ შეიცავდეს. ცხადია, ცხოვრებაში განცდილი პოეზიის საზრდოა, მაგრამ თავისთავად ჯერ კიდევ არაა პოეზია. ა. გეწაძეს ბევრი ვანერდია ცხოვრებაში, ბევრი შეუტყაზნია და მერე პოეტურ სახეებად გარდაქმნილია. პოეტს ლექსთა უმრავლესობა სამამულო ომის თემაზე აქვს შექმნილი. სამამულო ომის მძინე დღეების, მძაფრი, ამალღებელი სურათების ჩვენებას დღევანდლობასთან ორგანულ კავშირში უღარუსად აქტუალური მნიშვნელობა ენიჭება. ამ თვალსაზრისით, იდეური სიღრმითა და მხატვრული გამოსახვის ძალით, საყურადღებოა აკაკი გეწაძის ლექსების კრებული „თეთრი გემები“ და მისში დაბეჭდილი ლექსი „როგორ დაეთ-

მოზღიო ქალაქს ცოცხლები“. იგი მოხდენილი სახეებით, გარზონბერებით გვიხატავს საბჭოთა ადამიანის ნტიციე ზასათს, ნებისყოფას, მამულისათვის თავის დაღებას.

სამშობლოს ერთგული ჭარისკაცი თავის სიცოცხლეს ანიცვალებს მშობელი ხალხის ბედნიერებას და თავისუფლებას. ჩვენმა გმირმა ხალხმა შეითვისა რუსთაველის შეგონება, ნაძრაბ სიცოცხლეს სახელოვანი საცვილი სურსო. ამ იდეას ავითარებს ა. გეწაძე და კონკრეტული, ნათელი სურათებით გვიჩვენებს საბჭოთა პატრიოტების ვაჟაკურ საქმეებს, გვიხატავს ბრძოლის ეპიურ სურათებს. ამ ლექსში ვხვდეთ შეგვრემან ქართველ ვაჟაკს, გულანთებულ პატრიოტ ავღღვოს, რომელსაც აცეცხლი უნთია თვალბემა“ შემოსეულ მტერთან ბრძოლისას. შევლევთ უბრალო ჭარისკაცი, მანაკი, უყვარს ზემრობა, მამულის წმინდა მიწა მისი საღვთარია.

აკაკი გეწაძე, „თეთრი გემები“, „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1965.

ა. გუჩუას რელისტური სახეები იზიდავს და შესწავას კიდევ უნარი ზეპქარდღების ოსტატური განაწილებით რომანტიული საგმირო ეპიზოდები გააცოცხლოს:

ბოლოდ და ციციხელ კტული მტრები დიდხანს ბორგავდნენ შმაგი ოცნებით... ვოლგის ბუქობზე იბრძოდნენ მკვდრებიც, როგორ დაეთმობდით ქალაქს ცოცხლები!

ა. გუჩუა გატაცებით უმღერის მარადიულ სიბაბუკეს, სიცოცხლის ეშით თობას, ხალხის წინსვლასა და ბედნიერებას.

„მიმოდინ წლები და სიცოცხლე ვაღობს... მზე დადის და ღუჩუას წუთისოფლის კალს... აქ ერთხელ კიდევ ხაზი უსმება აღამიანის წოვალეობას ხალხისა და ქვეყნის წინაშე. აღამიანა შემოქმედებით ზრომაში უნდა გაატაროს სიცოცხლე, რადგან ისეთ მშვენიერ დროს ვეცხოვრობთ, რომ „მიწის შვილი ცაში იკვლევს ვხას“. ჩვენი ქვეყანა კოსმოსის ათვისების პიონერია და საბჭოთა ხალხის გამარჯვებას კანონიერი სიამაყის საფუძველი გააჩნია, ჩვენი გმირი ხალხი ცხოვრების ახალ გზებს ჰკავფავს და მავალით აძლევს ყველას. კრებულში ამ უკვდავო სიცოცხლის და ქვეყნის საღივდელად მიძღვნილი ლექსებია: „წუთისოფლის კალ“, „მკდრება“, „ვეთილი ცეცხლი“, „სულში ზრომა აღებს...“, „ცა ამენს...“ „ეს რა უღმერთოდ ლამაზი ხარ“. პოეტი ერთგან ამბობს: „ხალხი ავსებს ამდღებით ყოველ ახალ დღეს და სიცოცხლის საღვგვრდელად თასებს მალა წვეს“. ამ სიცოცხლის დღეგვრდობის ლიტერატოვით მძლავრად გაისმის ა. გუჩუას ლექსებში.

მაგრამ აქვე გვინდა შევნიშნათ, რომ ზოგიერთ შემთხვევაში საცელი-სიცოცხლის, წუთისოფლის რაობაზე პოეტის მსჯელობა მოყვებულია ღრმა განცდამ, გააზრებამ და კონკრეტულობას.

ა. გუჩუას პოეზია თემატიურად მრავალფეროვანია და იდეურად აქტუალური. ლექსებში იგი წარმოადგენს აფიწურს გასაოცარი სილამაზის რაქულ ლანდშაფტს, ყოფაცხოვრების დებოლეს, რომლებიც განსწილია ორიგინალური მხატვრული სახეებით. პოეტი დიდი ადამიანური გულსტევილით იგონებს ომში დაკარგულ ქმას. სამშობლოს შეწირული ვაჟაკი უკვდავების განსახიერება და ხალხის სოციალური დიდების შარავნდელითაა მოსილი.

„სულში ზრომაღებს ამჟღის ოღე“ კემშარიტად ლირიული ლექსია, ხოლო მომდევნო ლექსი — „მინდა მზესავით ყოველდღე ვნახო“ — რაჭის მომხიბვლელი ბუნებრივ ფონზე ცაში ატყორცნილი ნიკორწმინდის თეთრი გუმბათებისადმი მიძღვნილი ნაწარმოებია, რაც უშუალო პოეტური განცდლია და გააზრების საუკეთესო შედეგია. ა. გუჩუას ლექსი ახალი ენობით ანათებს ნიკორწმინდის დიდებული ჩუქურთმების სილამაზეს. პოეტი კრძალვით მიმართავს ქარ-

თული ხელოვნების შედგენს, „მინდა ყოველდღე მზესავით ვნახო და შენს ეშმახში მოგნითოლი ლექსი“. საქართველოში მწვერვალდებოვით ატყორცნილან მთებზე ციხეებში-შარასტრატებში ველსიები, რომლებიც ცრის დიდ წარსულზე და კულტურაზე მტრუელებენ. პოეტის სურვილია, შეილები დაახიოს ამ მთებზე სიარულს, რომ ქრანსეკ მომავალი თობა აღუზარდოს სამშობლოს. მზით ვარჯეული, კენიებამატრებელი, გაქაუბელი ვაჟაკები ქვეყანას შრომასათუ შრომაღში გამაღდგენენ.

ა. გუჩუას საფიციარია დედასამშობლო. „მოდო დამბაჩე, საქართველო, შენდა სიცოცხლე!“ — მიმართავს პოეტი მრავალქარახელ სამშობლოს — ახალ საბჭოთა საქართველოს, მის ლაყარდოვან ცას, იმ მიწას, რომელიც ხალხთა ძობასა და თიანუფლებას ვანუახლებოა.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია სარკეცნიო კრებულში მოთავსებული ლექსი „შორს მიდის ხურჩინაიღებელი“, რომელიც ვეჯასადშია მიძღვნილი. „კლდე ცის გუმბათში აყუდებული დგას დავესებულ კაეად—აქ არავს ხურჩინაიღებელი ბარდ მძაყედა ვაგა“. რადღენ თბილი, რადღენ მიმზღველი, გამჭვირალა და ახლობელი ეს სტრიქონები, ვეა-ფშაველი შემოაბიფებს დედაქალაქში და „მარგალიტებთსავეს ქრელ ხურჩინას ვადმობერტუევის თბილისს“. ვანელი წლებში, მაგრამ ვეჯას მხრითაა ამ ჩამოვლია ლექსის აღმასებულსავეს ხურჩინი, რადღენ იგი ახლაც მობიფებს მსოფლიოს ყველა ხალხის გულენისაკენ მძაყელ გზაზე.

სარკეცნიო კრებულს მტეი წილი თეთრი ლექსებია. პოეტი ადღედს სოფლის მშობიობას, შემოქმედებებითაა შრომის პერიოცას, ძმობას, პურაბობას, ვეპტრობას, ვაჟაკობას, ხალხის თივადღებას. ლამაზი მხატვრული სახეებითაა ძარღვიანი ქართული ენით პოეტმა შექმნა ომტიმისტური ვანუყობიღება. ამ ლექსებში აზრანზომის, სკეტის, ვარჯით მომობებული ბედნიერებებს მოტრფილვა იგი, ამას ადისტერტებს. შესანიშნავი ლექსები: „სიციინათელი სახურებში“, „ფარფლი“, „მხოლოდ ქარი ვადაფორცლავს“, „ერთად დავმარბობთ“, „მამისეული“ „მიტოვებული ბუხარი“, „თეთრი ბალადა“. ქების ღირსია „შნის ვალენება“, „დღეობა“, „ბუხარობა“... ამ უკანასკნელში მარტო მოგონების ფონად კი არ მოჩანს სოფელი, არამედ შთავონებული შემოქმედების საგანი და მიზანია. ეს ლექსი მომბაბელებელია ფერთა სილამაზით, აზრის სიტყვადით:

თოვს, მუხობლები უსხედან სუფრას, სომღრით სუამენ ცეცხლისფერ ღვინოს, და სუჯარული ანათებს ქვეყნს, ბუხარში დიდი ჟარკი ღლირებს, და ნაკვერძლები ვარდებად ცვივა, ბუხარში ახლა ვარდობის თევა... თოვს ვეკრავლად და ბედნიერად.

ა. გეწამე ერთ ლექსში ამბობს: „და მე სი-
ცოცხლე იმისთვის მინდა, რომ ქართულ მიწას
შევედღაბო“, ეს სიტყვები საბჭოთა საქართ-
ველსადმი სიყვარულმა ათქმევინა პოეტს, ამ

მშობლიური ეთნოსადმი სიყვარულმა, რომელ-
საც პოეტმა ლექსების ეს კრებულში უძღვნა.

გ. ლომიძე

ალ. დუღუჩავას რჩეული წერილები

ალ. დუღუჩავა 15 წლის მანძილზე ეწეოდა
მეცნიერულს, პედაგოგიურს და საზოგადოე-
ბრივ მოღვაწეობას.

ალექსანდრე (შერა) დუღუჩავა 1925-1927
წლებში მემწიხანე საქართველოს სსრ სახალ-
ხო კომისარათა საბჭოსთან არსებული ხელოვნე-
ბის საქმეთა სამმართველოს უფროსის მოადგი-
ლედ, 1928-1929 წლებში სამხატვრო აკადემიის
დირექტორად, 1930-31 წლებში სახელმწიფო
კინომრეწველობის სამხატვრო-პოლიტიკური სა-
ბჭოს თავმჯდომარედ, 1932 წელს — მხატვართა
კავშირის თავმჯდომარედ, 1933 წელს — კონ-
სერვატორიის, ოპერისა და ბალეტის თეატრის,
ხოლო 1934-1936 წლებში რუსთაველის სახელო-
ბის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის დი-
რექტორად.

ამასთან ერთად, ალ. დუღუჩავა 1934 წლი-
დან რედაქტორობდა ეურნალებს: „На рубеже
Востока“-ს, „Литература Закавказья“-ს,
„საბჭოთა ხელოვნებას“ და მთელ რივ ერთ-
დროულ გამოცემებს. სისტემატურად მონაწი-
ლეობდა ლიტერატურულ და თეატრალურ დის-
კუსიებში.

კრებულში დაბეჭდილ წერილებში ალ. დუ-
ღუჩავა იბრძვის ფორმალიზმის წინააღმდეგ
ხელოვნებასა და ლიტერატურაში; უარყოფს
ე.წ. სიტყვის კულტს, ანუ პოეტის ღონის-
ტიკურ თეორიას; იცავს აზრს, რომ პოეზია
არა მხოლოდ სიტყვით ხელოვნებაა; ახასია-
თებს მხატვრების ნ. დიროსმანიშვილის, ლ.
გუდიაშვილის, მ. თოძის, დ. კაკაბაძისა და ე.
ლანსერეს შემოქმედებას, არკვევს მემკვიდრეო-
ბის ათვისების ლენინურ თეორიას, ასახულებს,
რომ „ქალაქური მემკვიდრეობის დაუფლებას
ჩვენთვის აქვს არა მარტო სამუზეუმო ინტე-
რესი“, იგი შემოქმედებითად უნდა ავითვისოთ
(გვ. 169-170); ზოლო უნდა მოედოს კულტუ-
რული მემკვიდრეობისადმი როგორც „პასიურ-
ბიოგრაფიკ დამოკიდებულებას“, ასევე მისადმი
„ნიპოლისტიკ მიდგომასაც“. კერძოდ, ხელოვნ-
ების ცალკეულ საკითხებზე შენიშნავს: „ჩვენ-
მა არქიტექტორებმა ქართული სტილი გაიგეს,
როგორც მონასტრების სტილი. საქირთა ძველი
სტილის არა შეუცვლელად, ბრმად გადმოიღება,
არამედ მისი დამუშავება დღევანდელ ვითარე-
ბასთან შეფარებით“ (გვ. 40); ლამარაკობს

მწერლისადმი კრიტიკისის საქმიანი მიდგომის-
აუცილებლობაზე (გვ. 43) და სხვ.

კრებულში ვრცელადაა განხილული საბჭოთა-
დრამატურგია. ავტორი ხაზს უსვამს რომ „სა-
მართლ უცილებელი წინამძღვრია დიდი
მხატვრული ნაწარმოებისათვის“ (46), რომ
მხატვრულობა ველისბმობს, „სიმართლის წე-
რას თანამედროვე ადამიანზე“, „სინამდვილის
შინაგან გაშლას“, „ქანონზომიერებაში წინაღ-
მდეგობათა მთელ სისტემის პოვნას“ (50);
ეხება აბრუალურ საკითხს — ქართული მწერ-
ლობის განვითარებისაგან დრამატურგიის ჩა-
მორჩენას; აღნიშნავს, რომ დრამატურგია წამ-
ყვანი უნდა იყოს თეატრალურ ხელოვნებაში
(54); არკვევს დრამატურგიის ეანრების, პიესისა
და სამექტაკლის ურთიერთობის, დრამატული
და სპორი ხელოვნების საკითხებს, ე. შარ-
ქანიშვილის, ალ. ახმეტელის, ე. სტანისლავსკის
და ალ. წუწუნავას რეჟისორულ შემოქმედება-
სა და მრავალ სხვა საკითხს.

კრებულში წარმოდგენილი 14 წერილიდან
ორი ეხება ზემდგომი ორგანოების დადგენილე-
ბას შოთა რუსთაველის 1937 წლის საიდუმლოე-
მზადების შესახებ და ლენინგრადში აღმოჩე-
ნილ „ვეფხისტყაოსნის“ ზახასეულ ხელნაწერს,
თბილისში მისი ჩამოტანის გამო.

აქვე საქირთა აღნიშნით, რომ ამ ხელნა-
წერის კვალს ვიპოვეთ ლენინგრადში მიაგნო. ალ.
დუღუჩავას მიერ ხელნაწერის თბილისში ჩა-
მოტანის შემდეგ, იგი ვრცელად აღწერა და მას-
ზე საფუძვლიანი გამოკვლევა გამოაქვეყნა გ.
ლეონიძემ (იხ. კრებ. „ლიტერატურული მემ-
კვიდრეობა“, I, 1935 წ., გვ. 19-34 და გ. ლეო-
ნიძის კრებულ „გამოკვლევები და წერილები“,
თბ., 1958 წ., გვ. 178-208) ამ ხელნაწერზე დაი-
ბეჭდა ჩემი წერილიც კრებულში „ლიტერატუ-
რული ძიებანი“, ტ. XVIII; 1960, გვ. 121). ამი-
ტომ ამ ხელნაწერის რაობისა და მნიშვნელო-
ბის თაობაზე აქ სიტყვას არ გავაგრძელებო-
მხოლოდ შევეხებოთ საქართულოს სსრ მეც-
ნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტ-
ში არსებული Q-1082 ხელნაწერის მე-2
ფურცელზე გაკეთებულ მინაწერს:

„ეს ხელნაწერი პირველად ვიპოვე საქეც-
ნიერო აკადემიის ისტორიულ-არქეოლოგრა-
ფიულ ინსტიტუტის არქივში 27. XII. 34 წ. ქ.
ლენინგრადში. წაეთითხე 27 და 28 დეკემბერს.
მივიღე რუსთაველის სახელობის ინსტიტუტის

ალ. დუღუჩავა, „რჩეული წერილები“, „ლი-
ტერატურა და ხელოვნება“, 1967.

სათვის 1 იანვარს 1935 წ. ა. დუღჩავა 2.1-35 წ. ქ. ლენინგრადი“.

ამ მინაწერს მომავლისათვის აქვს მნიშვნელობა და ამიტომ ვაზუსტებთ. როდესაც ვ. ლენინი ამ აღნიშნა, ხეივანული ხელნაწერი მ. ვორსინკოვის არქივში შეიძლება იყოს, ჩვენი უნივერსიტეტის რექტორის მიერ მოსკოვ-ლენინგრადს მდებარეებულ იქნა ამავე უნივერსიტეტთან არსებული რუსთაველის სსხ. ინსტიტუტის დირექტორი ალ. დუღჩავა. იგი ამ სტრიქონების ავტორთან (შამინდელ ასპირანტთან) შოვიდა და ვაჭიხია მიგვეკვლია მ. ვორსინკოვის არქივსათვის. მაშინ ლენინგრადში მივლონებით ჩამოსული მ. ჩიქოვანი და მე წავედიო უმოსხუნელო არქივი. ხელნაწერი მასკოსთანავე ვიპოვე; ვაქსინჯეთ და ამის თაობაზე თბილისში სასახარლო დავემა ვაჯვანეთ. სამა დღე დავდიოდით არქივში. ერთი სპეციალისტი ამ ხელნაწერს XV საუკუნით ათარიღებდა, ჩვენ კი XVII საუკუნით და ეს ჩვენი ვართუღე დადასტურდა.

არქივარიუსმა და მ. ჩიქოვანმა შეამოწმეს გვერდების სიზუსტე, შედგა აქტი და ხელნაწერი 1935 წლის 1 იანვარს ვადაცა ალ. დუღჩავას. ალ. დუღჩავამ ბევრი რამ ვააკეთა რუსთაველის ხეივანული იუბილესათვის. იგი წინა წილის ჩამოვიდა ლენინგრადში სპეციალურად ნ. მართან, რუსთაველის ინსტიტუტის საქმეებთან დაკავშირებით.

ვაშინჯილმა რუსმა საბჭოთა მწერალმა ალ. ტოლსტოიმ თავის ავარაქზე მიიწვია ალ. დუღჩავა, ახლა დღად ვამწერებელი წიგნის ავტორი ვიბა მგვრელი და ამ სტრიქონების ავტორი, იქვე იყვნენ ზოგიერთი რუსი მწერალი და მხატვარი ტატიანა შვედერადლოვა. მასპინძელმა ძალიან დიდი ინტერესი ვამოვლინა რუსთაველისა და საერთოდ ქართული მწერლობისადმი. ქართული თეატრისა (ილაპარაკა ე. მარჯანიშვილზე, ს. ახმეტელა და ს. აშალოზელზე). და საერთოდ ქართული ხელოვნების და მისი ისტორიისადმი.

აქვე ვამოწმებ ვართული ლენინგრადის მწერალთა სახლში დაარსებული ქართული მწერლობის სექცია. იგი მართლაც შეიქმნა. მის ქართული მხიების ცნობილი მოამბე ნ. ს. ტიხონოვი ხელმძღვანელობდა. ამჟამად მან ლენინგრადში მცხოვრებ ქართველთა ერთი ჯგუფი. იმართებოდა შემოქმედებითი სალაშკობი. კვლავებოდა ქართული ლექსების პეკარდები, იკითხებოდა ლექსები ქართული მწერლობისა და კულტურის საკითხებზე, ეწყობოდა შეხვედრები საქართველოდან ჩამოსულ პოეტებსა და მწერლებთან (მხ. ჯავახიშვილთან,

გალაქტიონ და ტიკან ტამბიძეებთან, ვალ. ვაჭიშვილთან, ი. გრიშაშვილთან და სხვებთან), იმეკდებოდა ქართული ლექსების რუსულ თარგმანები და ა. შ.

ალ. დუღჩავას კრებულის გამოცემა უმეტესად საჭირო იყო, მაგრამ კრებულს, სამწუხაროდ, ზოგიერთი ნაკლი ახლავს. ასე, მავალითად, შეიძლებოდა კრებულის მოკლებობის გადიდება. წინასიტყვაობაც უფრო ვრცელი უნდა ყოფილიყო. ავტორებს არ უნდა გაეჩვენებოდათ შურა (ილექსანდრე) დუღჩავას მამის სახელის (ივანე) დადგენა. იგი არსად აღნიშნული არა აქვთ (წიგნის ე. წ. ფირმაზე, ბოლოში ამის აღნიშვნა სავალდებულოა); ეს ახლა ჩვენს ენციკლოპედიასაც სჭირდება.

მოცემული უნდა ყოფილიყო ავტორის მოღვაწეობის ბიოგრაფია და ის თარიღებიც, რომლებიც ჩვენ ზემოთ წარმოვადგინეთ.

წერილებს, როგორც წესი, არა აქვთ მითითებული, თუ რომელი მათგანი პირველად სად გამოქვეყნდა.

ერთ-ერთ წერილში დამწებულებებს სახელი ისტორიულ არქეოლოგიური (1, 8, 9) ინსტიტუტი“ ჩამდენიმეჯერ იხსენიება (გვ. 183, 187). ვერ ერთი, ეს ასეც რომ ყოფილიყო, პირველი, ორ სახელს შორის დედისა უნდა დასმულიყო; მეორე, და ეს მთავარია. „ვეფხისტყაოსნის“ ზემოხსენებული ხელნაწერი იხსენებოდა სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიულ-არქეოგრაფიულ ინსტიტუტში“. არქეოგრაფიულს ნაცვალ არქეოლოგიური რედაქტორებს ჩიუსვამთ ა. დუღჩავამ კი ეს სწორად აქვს ვუღწავნა — არქეოგრაფიული, — უწერია (იხ. ზემოთაც). ეს ორი ინსტიტუტი სრულიად სხვადასხვა დამწებულება იყო მაშინ.

კრებული ტექსტოლოგიურად ვერაა კარგად გამართული, მაგ. ცნობილ ლექსში — „წანუხანს რუსთაველის ნათქვამში...“ (გვ. 185) რუსთაველის მავარი „რუსთაველის“ ჩანსა შეცდომაა, (ეს არღვევს ლექსის რიტმს); „ვეფხისტყაოსნის“ ცნობილი დინარაის მთელი სტროფი „პირველ თვე დასაწყისი...“ (გვ. 184) პუნქტუაციურად არაა გამართული. ასევე „იუბილესის ეტყვის მხნა“-ში ეუბნების შემდეგ, მისზე უნდა აღნაჯერეს ვამბობთ კორექტურულ შეედომებაზე, მაგ. ასეთზე, როგორცაა მ. ვიხენბაუმი (გვ. 5) ნაცვალ ეიხენაუშისა. და სხვა.

მიუხედავად ყოველივე ამისა, ამ სასარგებლო წიგნის გამოცემა და ამით ცნობილი ლიტერატორის და მკვლევარის ალ. დუღჩავას სახელის ლიტერატურული რეაბილიტაცია მისასალმებელი ფაქტია.

იოსებ მხარაილიძე

634/58
ՅՆԿՈՆ 80 ՅՅՅ.

ИНДЕКС
76128
СЕРИЯ
СЛ 8211101011

«М Н А Т О Б И»

**ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ**

ИЗДАТЕЛЬСТВО «ЛИТЕРАТУРА ДА ХЕЛОВНЕБА»